TC
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MA‘RİFET-NÂME
TRANSKRİPSİYON / İNCELEME / SÖZLÜK / DİZİN

DOKTORA TEZİ

ELİF AĞCA COŞKUN

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI PROGRAMI

ANKARA 2023

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MA‘RİFET-NÂME
TRANSKRİPSİYON / İNCELEME / SÖZLÜK / DİZİN

DOKTORA TEZİ

Elif AĞCA COŞKUN

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI PROGRAMI

Dr. Öğretim Üyesi Hülya GÖKÇE

DANIŞMAN

ANKARA 2023

ONAY SAYFASI

…….. tarafından hazırlanan "…… ……..…… ……." adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü …….. Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Danışman Ünvan Ad soyad			
Kabul [X]	Red [ ]		
Jüri Üyesi Ünvan Ad soyad			
Kabul [X]	Red [ ]		
Jüri Üyesi Ünvan Ad soyad			
Kabul [X]	Red [ ]		
Jüri Üyesi Ünvan Ad soyad			
Kabul [X]	Red [ ]		
Jüri Üyesi Ünvan Ad soyad			
Kabul [X]	Red [ ]		

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü …….. Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

……

BEYAN

Doktora tezi olarak sunduğum Ma‘rifet-nâme Eseri Birinci Bölüm Çeviri Yazısı, Ses ve Şekil Bilgisi İncelemesi Sözlük ve Dizin adlı çalışmada bilimsel çalışmalara aykırı düşecek etik dışı bir başvuru olmadan akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tezde yararlanmış olduğum eserlerin bibliyografyada yer aldığı şekilde olduğunu beyan ederim.

…./…./ 2023

Elif AĞCA COŞKUN

TEŞEKKÜR

Araştırma konusu olarak böylesine önemli bir eseri öneren ve çalışmanın her aşamasında beni destekleyen danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Hülya GÖKÇE ve Dr. Öğretim Üyesi Aziz GÖKÇE'ye, yine kıymetli görüş ve değerlendirmeleri için Prof. Dr. Funda TOPRAK, Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK ve Doç. Dr. Salim Pilav hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Ma‘rifet-nâme’yi konu alan bu çalışma, eserin Birinci Bölümünün Çeviri Yazısı, Giriş, Ses ve Şekil Bilgisi İncelemesi Sözlük ve Dizin başlıklarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, ilk olarak araştırmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi üzerinde duruldu. Daha sonra Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verildi. Çalışılan nüshanın künye bilgileri, Ma‘rifet-nâme eserinin içeriği ile ilgili bilgiler inceleme ve metin kısmında yer almaktadır.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, ilim sahibi, din adamı, mutasavvıf ve çok yönlü bir bilgindir. Arapça, Farsça ve Türkçe’ye hâkim olan âlim çok sayıda eserler yazmıştır. Bunlardan ansiklopedi özelliği olan Ma‘rifet-nâme adlı eserin günümüzde birçok baskısı bulunmaktadır. Eserde her konu ve başlık için birçok sûreden âyetler yer almaktadır. Eser ilmî olarak Arapça’nın hâkim olduğu Türkçenin ise özellikle Farsça ve Arapça ağırlıklı ağdalı şekilde kullanıldığı bir devirde kaleme alınmıştır. İbrahim Hakkı’nın tasavvuf konularına hâkimiyeti, hem geleneğe bağlı olarak konuları iyi bir düzen içinde vermesi hem de eserlerini halka hitap edecek şekilde nispeten anlaşılır bir üslupla kaleme alması onun önemli bir yönüdür.

Hacimli bir eser olduğu için sadece birinci bölüm üzerinde çalışma yapılmıştır. İlk aşamada eserin çeviri yazısı yapılarak dil açısından genel olarak ele alınmıştır. İncelemede özellikle belli bir konu belirtilmemiştir. Ses ve şekil bilgisi açısından genellikle metinde tespit edilen Türkçe kelime ve örneklere yer verilmiştir.

Metin bölümünde Ma‘rifet-nâme eserinin çeviri yazısı yer almaktadır. Sözlük ve Dizin bölümünde ise metinde sıkça geçen kelime ve terimlere yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise yazar ve eser hakkında bilgiler yinelenmiş olup inceleme sonucu genel olarak değerlendirilmiştir.

Dinî-tasavvufi nitelikteki bu eserin Türkçe olarak kaleme alınması dil açısından kullanımlar ile ifadelere genel bir bakışı da ayrıca değerli kılmıştır. Yapılan bu çalışma ile Türkiye Türkçesi araştırmalarına bir katkı sunulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil Bilgisi, İbrahim Hakkı, Ma‘rifet-nâme, Ses ve Şekil Bilgisi.

ABSTRACT

This study on Ma'rifet-name consists of the Transcription of the First Part of the book, Introduction, Morphological and Phonetic analysis, Dictionary and Index titles.

In the introduction section, firstly, the subject, importance, purpose and method of the research were focused on. Then, brief information was given about the life and works of Erzurumlu İbrahim Hakkı. The colophon information of the studied copy and information about the content of the Ma‘rifet-nâme are included in the research and text section.

Erzurumlu İbrahim Hakkı was a wise, knowledgeable, religious man, sufi and versatile scholar. Arabic, Persian, and Turkish well-versed scholar who has written a large number of works. Of these, there are many editions of the work called Ma‘rifet-nâme, which is an encyclopedia feature, today. There are verses from many surahs for each subject and title in book. Turkish Arabic is the dominant language of the work as a science, especially Persian and Arabic was written at a time when Turkish was used predominantly in a pompous way. İbrahim Hakkı's mastery of Sufi subjects, both giving subjects in a good order depending on tradition and writing his works in a relatively understandable style to appeal to the public is an important aspect of him.

Since it is a voluminous book, only the first part has been studied. At the first stage, the transcription of the work was made and it was considered in general in terms of language. No specific issue was specifically mentioned in the dissertation. In terms of phonetics and morphology, Turkish words and examples, which are usually determine in the text, are examined.

In the text section there is a transcription of the Ma‘rifet-nâme. In the Dictionary and Index section, the words and terms that are frequently mentioned in the text are included. In the conclusion section, information about the author and the work has been repeated; the result of the dissertation has been generally evaluated.

The fact that this religious-sufi work was written in Turkish also made an overview of the uses and expressions in terms of language valuable. With this study, a contribution will be made to Turkish language research.

Key Words: Grammar, İbrahim Hakkı, Ma‘rifet-nâme, Morphology, Phonetics.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

İÇİNDEKİLER iii

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ vi

1. GİRİŞ 1

a. Araştırmanın Konusu 1
b. Araştırmanın Önemi 1
c. Araştırmanın Amacı 2
d. Araştırmanın Yöntemi 3
e. Eserin Adı ve Eserle İlgili Künye Bilgileri ve Kayıtları 4
f. Eserin İçeriği 5
g. İbrahim Hakkı ve Hayatı 6
h. İbrahim Hakkı ve Kişiliği 7
ı. Metnin Üslup Özellikleri 11

İNCELEME

1. İMLA ÖZELLİKLERİ 14

1.1. Ünlülerin Yazılışı 14
1.1. 1. (a) Ünlüsünün Yazılışı 14
1.1. 2. (e) Ünlüsünün Yazılışı 15
1.1. 3. (ı-i) Ünlülerinin Yazılışı 16
1.1. 4. (o-ö) Ünlülerinin Yazılışı 16
1.1. 5. (u-ü) Ünlülerinin Yazılışı 17
1.2. Ünsüzlerin Yazılışı 17
1.2.1. (p) Ünsüzünün Yazılışı 17
1.2.2. (t) Ünsüzünün Yazılışı 18
1.2.3. (n) Ünsüzünün Yazılışı 19
1.2.4. (s) Ünsüzünün Yazılışı 19

1.2.5. (ç) Ünsüzünün Yazılışı 20
1.3. Kelime ve Eklerin Yazılışı 20

2. SES BİLGİSİ 21

2.1. Ünlü Değişmeleri 21
2.1.1. i-e-é Değişimi 21
2.1.2. Değişme Yoluyla Ortaya Çıkan (i) Ünlüsü 22
2.2. Ünlü Uyumu 22
2.2.1. Kalınlık- İncelik Uyumu 22
2.2.2. Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu 23
2.3. Ünlü Düşmesi 24
2.4. Ünlü Birleşmesi 25
2.5. Ünsüz Türemesi 25
2.6. Ünsüz Düşmesi 26
2.7. Hece Düşmesi 27
2.8. Ünsüz Değişmeleri 27
2.8.1. Tonlulaşma 27

3. ŞEKİL BİLGİSİ 30

3.1. Yapım Ekleri 30
3.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri 30
3.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri 30
3.1.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri 30
3.1.4.Fiilden Fiil Yapma Ekleri 31
3.2. İsim 31
3.2.1. Çokluk Eki 31
3.2.2. İyelik Ekleri 32
3.2.3. Hâl Ekleri 33
3.3. Sıfat 36
3.3.1. Niteleme Sıfatları 36
3.3.2. Belirtme Sıfatları 36
3.4. Zamir 38
3.4.1. Şahıs Zamirleri 38

3.4.2. İşaret Zamirleri 39
3.4.3. Dönüşlülük Zamirleri 40
3.4.4. Belirsizlik Zamirleri 40
3.4.5. Soru Zamirleri 41
3.5. Zarf 41
3.5.1.Tarz / Niteleme Zarfları 41
3.5.2. Zaman Zarfları 42
3.5.3.Yön Zarfları 42
3.5.4. Miktar Zarfları 43
3.6. Edat 43
3.6.1. Ünlemler 43
3.6.2. Bağlama Edatları 44
3.6.3. Kuvvetlendirme Edatları 46
3.6.4. Çekim Edatları 47
3.7. Fiiller 47
3.7.1. Zarf-Fiil Ekleri 47
3.7.2. Sıfat-Fiil Ekleri 49
3.7.3. Şekil ve Zaman Ekleri 51

SONUÇ 57

KAYNAKÇA 59

METİN

FİHRİST 62

MA‘RİFET-NÂME 75

SÖZLÜK 338

DİZİN 359

TIPKIBASIM 366

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

ب: b	ا, آ: a,ā,e
ت: t	پ: p
ث: s̲	ج : c,ç
ح : ḥ	چ : ç
د : d	خ : ḫ
ر : r	ذ : ż, ḏ
س: s	ز : z
ص: ṣ	ش: ş
ط : ṭ	ض: ḍ, ż
ع : ʿ	ظ : ẓ
ف: f	غ : ġ
ك: ñ,k,g	ق : ḳ
ل : l	م : m
ن : n	و : v,ö,o,u,ü
ه : h,a,e	ى: y,ı,ī

GİRİŞ

a. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın 1756-1757 yıllarında Türkçe yazılmış Ma'rifet-nâme isimli eserinin transkripsiyonu ile bu bölümle ilgili, inceleme, dizin ve sözlük çalışmasıdır. Tezde, ansiklopedik nitelikte olan Ma'rifet-nâme adlı eserin birinci bölümü çeviri yazısı yapılarak ses ve şekil bilgisi açısından incelenmiştir.

Ma'rifet-nâme, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın önemli eserlerinden biridir. Kendi dönemindeki pozitif bilimlerindeki gelişmeleri de yakından takip eden yazar çeşitli alanlarda eserler vermiştir. Özellikle Ma'rifet-nâme adlı eseriyle halk nezdinde büyük bir kabul görmüş bir âlim ve mutasavvıftır. 1757 yılında tamamlanmış olan bu eserde tasavvufî konularının yanı sıra fen bilimlerinden aile yaşantısına astronomiden ahlâka pek çok alanda kapsamlı bilgiler verilmiştir.

Kullanmış olduğu üslup ve dil özellikleri bakımından değerlendirildiğinde, kendi döneminde önemli ilim merkezlerinde bulunmuş olan İbrahim Hakkı'nın, olabilecek en geniş kitleye ulaşma çabası, kullandığı dil, ele aldığı konular ve bunları ifade etme biçimiyle kendi döneminin temsilcisi olmakla beraber günümüzde de hâlâ önemini korumaktadır.

İbrahim Hakkı'nın Ma'rifet-nâme eseri, kendisine kadar gelen bilgilerin yetkin bir terkibi olması açısından da ayrı bir yere sahiptir.

b. Araştırmanın Önemi

18. yüzyılda yazılmış ve ansiklopedik nitelikte olan Ma'rifet-nâme isimli eserin birçok baskısı bulunmaktadır. Eserin sadeleştirilmiş metinlerinin yanında İbrahim Hakkı ve eserleriyle ilgili makaleler ve yazılar mevcuttur. Özellikle eserin tam transkripsiyonunun yapılması ve dil açısından incelenmesi önem arz etmektedir. Eser üzerinde daha önce bir gramer çalışması yapılmaması incelemeyi bu yönde ele almayı gerekli kılmıştır.

Böylece ilmi ve edebi açıdan oldukça zengin bir metnin üzerinde belirlenen sınırlılıklar çerçevesinde yapılan bu incelemeyle literatürdeki kaynaklara başvuru yapılarak tarihsel bir metin üzerinde dilin kullanım alanları ve süregelen bazı dil mevzularının tespiti ortaya konulmuştur.

c. Araştırmanın Amacı

Erzurumlu İbrahim Hakkı dinî tefekkür anlamında kadim geleneğin bir temsilcisidir. Klasik anlayışa son derece bağlı kalmakla beraber modern bilimlere de oldukça ilgilidir. Bu bakımdan onu mevcut toplumsal, kültürel durumu dinî olarak temellendirmek isteyen bir âlim olarak değerlendirmek mümkündür. Kendisi Maʻrifet-nâme eserini de böyle bir anlayışla ele almıştır.

Maʻrifet-nâme, kendi dönemi ve sonrasında en çok okunan ve yayımlanan eserlerinden biri olmuştur. Dilinin ağırlığına ve ifadelerinin süslü olmasına rağmen bu kadar ilgi görmesi de dikkat çekicidir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayacak olan sadeleşme ile birlikte etkili olacak Türkçe söz varlığının dilde daha görünür olmasından bir süre önce yaygınlık kazanmıştır. Bu bakımdan eser üzerinde belirlenen Türkçe dil bilgisi konuları üzerinden ele almak, incelemek ve değerlendirmek tezin amacını oluşturması bakımından önemlidir. Zîrâ daha önce Maʻrifet-nâme'nin dil açısından yeterince araştırmaya konu olmadığı görülmüştür.

Araştırmada, Maʻrifet-nâme'nin birinci bölümünün çeviri yazısı yapılarak ses ve şekil bilgisi açısından incelenmiştir. Bu çalışmayla yazarın eser ve dili hakkında genel bir bilgiye ulaşarak Türkiye Türkçesi araştırmalarına katkı sunulması amaçlanmıştır.

d. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada yöntem açısından ilk olarak eserin birinci cildinin çeviri yazısı yapılmıştır. Daha sonra yazar ve eser hakkında genel bilgiler verilerek araştırmanın konusu, amacı ve önemi belirtilmiştir.

Diğer çalışmalarda olduğu gibi Türkiye Türkçesi metinleri üzerinde yapılan çalışmalarda dil bilimsel yöntemle belli bir çerçevede literatüre dayanarak araştırmalar yapılmaktadır. Yapılan bu çalışma da böyle bir esasla ortaya konulmuştur.

Eser üzerinde yapılan dil çalışması ses ve şekil bilgisi açısından genel olarak yapılmıştır. Dönemin dil özellikleri ve Osmanlı dil politikası başlı başına kapsamlı bir konu olduğu için açıklamalar örnekler üzerinden yapılmıştır. Türk dili üzerine yazılmış önemli kaynaklar çalışma bağlamında incelenmiştir. Türk dilinin özellikle bu sahada geçirdiği aşamalar ve tarihsel gelişimi de dikkate alınarak incelenmiştir.

Farklı bir çalışma alanında olduğu için Arapça Farsça kelime ve terkipler inceleme alanı dışında bırakılmıştır.

e. Eserin Adı ve Eserle İlgili Künye Bilgileri ve Kayıtları

Eser adı: Ma‘rifet-nâme

Yazar adı: Hakkı İbrâhim Hakkı Erzûrimi (1115-1194 /1703-1780)

Müstensih: Mehmed Şerif

İstinsah Tarihi: 1236 /1819

İstinsah Yeri: Erzurum

Yaprak Sayısı: XI+227

Satır Sayısı: 35

Yazı Türü: Nesih

Kağıt Türü: Taç-arma filigranlı

Dil: Türkçe

Yer numarası: 06 Mil Yz B 14

Dvd no: 928

Kütüphane: Millî Kütüphane- Ankara

Koleksiyon: Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu

f. Eserin İçeriği

İbrahim Hakkı hazretlerinin 1756-1757 yıllarında Türkçe olarak yazdığı Ma'rifet-nâme eseri en hacimli ve en meşhur eserlerinden biridir. Bir mukaddime üç fen ve bir hatimeden oluşmaktadır. Tasavvuf ve diğer ilimlere vakıf olan âlim eserinde kâinatın yaratılışı, kıyamet alâmetleri, tabiatın hâlleri su, hava, toprak, maden, melekleri ve diğer toplulukları, cennet, cehennem, Hz. Âdem'in yaratılışı, astroloji, astronomi, anatomi, matematik gibi birçok konuya yer vermiştir. Özellikle dinî konulara değinirken Kur'an âyetleri, hadisler ve islâm bilginlerinin görüşlerini dikkate almıştır.

Eserin mukaddimesi dört bölüm hâlindedir. Birinci fen kısmıdır ve üç konu şeklindedir bu konuların alt başlıkları ise bölümler hâlinde verilmiştir. Birinci konu âlemlerin yaratılışıyla ilgilidir ve dört bölümdür. İkinci konu ise âlemlerin yaratılış şekli ve ispatı üzerinedir ve on bölümdür. Üçüncü konu ise cisimlerin yaratılış şekli oluşumu, nitelikleri astronomi gibi bilgilere yine on bölüm şeklinde yer verilmiştir. Fasl-ı evvel ve nev'i evvel gibi ifadelerle belirlenen bölümler ve başlıklar metnin giriş kısmında sayfa numaraları ile birlikte yer almaktadır.

1757 yılında tamamlanmış olan ansiklopedik bir niteliğe sahip bu eserde tasavvufî konuların yanı sıra fen bilimlerinden aile yaşantısına, astronomiden ahlâka pek çok alanda bilgiler verilmiştir. Allah'ın varlığı ve birliği, madenler, bitkiler, insanlar, coğrafya, takvim, geometri ve astronomi gibi konular bunlardan bazılarıdır. İbrahim Hakkı'nın eseri hazırlarken yaklaşık 400 kitaptan yararlandığı ifade edilmektedir. Eser 579 sayfadır ve kendisine kadar gelen bilgilerin yetkin bir terkibi olması açısından önemlidir.

g. İbrahim Hakkı ve Hayatı

İbrahim Hakkı 18 Mayıs 1703'te Erzurum'a bağlı Hasankale ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Derviş Osman Efendi annesi ise Şerife Hanife Hanım'dır. İbrahim Hakkı'nın Ma'rifet-nâme isimli eserinde doğum tarihiyle ilgili şu dizeler görülmektedir. [1]

Hicretin tarihi bin yüz on beş oldu ol bahâr
Kal'a-yı Ahsende İbrahim Hakkı doğdu zâr

Babasının ilme ve tasavvufa olan temayülü İbrahim Hakkı'nın da eğitim, öğrenim ve manevi hayatını büyük ölçüde etkilemiştir. Babası Tillo'ya gidip orada Şeyh Aziz'e bağlanmıştır. Henüz dokuz yaşındayken İbrahim Hakkı da babasının yanına, Tillo'ya gitmiş, fakat 1720'de babasının vefatı üzerine Erzurum'a, amcasının yanına dönmüştür. Orada tahsiline devam ettikten sonra, İbrahim Hakkı, 1728'de tekrar Şeyh'in yanına gelmiş ve Şeyhi İsmail Fakirullah'ın vefatına kadar orada kalıp hizmetine devam etmiştir.[2]Erzurum'da bulunduğu zamanlarda ise Arapça ve Farsça da öğrenmiş ve 33 yaşındayken Firdevs hanımla evlenmiştir. Dört evlilik yapan İbrahim Hakkı ikinci evliliğini Fatma hanımla, üçüncü evliliğini Belkıs hanım ve dördüncü evliliğini de Züleyha hanımla yapar.[3] Kendisi birden fazla hac ziyaretine gitmiştir. 1747'de İstanbul'a gitmiştir ve orada bulunduğu süre içinde yaptığı ilmî araştırmalarla Sultan I. Mahmud'un takdirine mazhar olup saray kütüphanesinde çalışma imkânı bulmuştur. Daha sonra kendisine müderrislik yapması uygun görülüp Erzurum'daki Abdurrahman Gazi zaviyedarlığı görevi verilmiştir. 1755'te ise ikinci kez İstanbul'a gitmiştir.

İstanbul'daki araştırmalarından sonra Erzurum'a döner artık ilmi olarak da yücelen İbrahim Hakkı eserlerini yazmaya başlar ve en önemli eserlerinden biri olan Marifetname'yi kaleme alır. Bir süre sonra Tillo'ya giden âlim 1194 yılının cemâziyelahirin'de (22 Haziran 1780) vefat eder.

[1] Mehmet Kazar, Erzurumlu İbrahim Hakkı: ''Hayatı Kişiliği ve Eserleri" ., *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.16, s.333-350.
[2] Esin Kâhya, Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 40, s. 371-386.
[3] Kazar, agm., s. 333-350.

h. İbrahim Hakkı ve Eserleri

İbrahim Hakkı (1703-1780) çok yönlü ilim sahibi bir kişidir. Kendisi erken yaşlarda ailesinden, hocası İsmail Fakirullah'tan aldığı eğitim ve öğrenimle, araştırmacı yönü ve merakıyla Türk kültür tarihinde önemli yer edinmiştir.

Maʿrifet-nâme ile beraber birçok eseri bulunmaktadır. Henüz ilkokul çağında ilme yönelen İbrahim Hakkı ailesinden, hocalarından ve bağlı olduğu tarikattan aldığı eğitimle manevi zenginliğini arttırmış ve ilim ile de çokça meşgul olmuştur. Yaşadığı dönemde (18. yüzyıl) özellikle İstanbul'da aylarca kaldığı zamanlarda saray kütüphanesinde çalışma ve inceleme imkânına sahip olmuştur.

Düşünce ve fikirleriyle ilim hayatına önemli katkıları olan Erzurumlu İbrahim Hakkı geleneksel Türk- İslam düşüncesinin yanında modern bilimleri de mezceden bir anlayışla yorumlamaya çalışmıştır. Bu yönüyle kendisine *iki kanatlı* anlamına gelen "zülcenâheyn" ünvanı verilmiştir.[4]

Osmanlı âlimleri 18. yüzyılda batının ortaya koyduğu bilimsel ilerlemenin zannedilenin aksine farkındaydılar fakat yöntem açısından farklılık olduğu için daha çok geleneksel anlayışa bağlı kalmışlardır. Gazâlî'nin, dönemindeki projesi için gösterdiği çabayı âdeta Batı'daki yeni bilimsel değişiklikleri de göz önüne alarak kendi dönemi için de uygulamak istemiştir. Gazâlî'nin din bakımından önemli olanın âlemin yapısı ve nasıl işlediği değil yaratıcının fiiliyle vücuda geldiği görüşü, İslâm'ın temel yaratılış ilkesi İbrahim Hakkı için yol gösterici bir önem taşıyordu. Nitekim kendisi de, "Pes âlem ne hey'ette olursa olsun ve ne cihetle hareket kılarsa kılsın cümlesi ol bedî'...hazretlerinin kemâl-i kudret ve azametine dâldir ve bizlere lâzım olan ancak bu nazar-ı ibretle kesb-i kemâldir" diyerek dinle bilim arasında doğru bir ilişki kurmanın yolunu göstermiştir. [5] Bir bakıma onun çabası bu yeni bilimsel gelişmeleri Osmanlı'da zirvesine ulaşan teolojik düzlemden hareketle yeniden ele alma çabası olarak da görülebilir. Din ve bilim arasında hem Batı'daki yeni bilimsel gelişmeler ışığında oluşabilecek din aleyhindeki durumu bertaraf etmek hem de skolastik anlayışın bilimi dışlayıcı anlayışının önüne geçerek ikisi arasında makul bir terkibe ulaşan bir zemini sağlamak istemiştir. O, kendi dönemindeki bilgi ve kültürü kuşatan ansiklopedik nitelikte bir eser telif ederken aynı zamanda Osmanlı tasavvuf anlayışının da tipik bir örneğini vermiştir. Örneğin modern astronominin ya da

[4] Bekir Topaloğlu, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XXVIII, İstanbul 2003, s. 57-59.
[5] Mustafa Çağrıcı, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XXI, İstanbul 2000, s. 305-311.

diğer bilimsel konuların böyle bir bir eserin içinde verilmesi, önceki teolojik metinlerde, mesela kelâm kitaplarında yaygın bir uygulama olsa da bu hâliyle esere konu olması yeni bir durumdur. Kendi tercihi olan yeni bilimsel açıklamalara geçmeden önce muhtemelen cahil ve mutaassıp çevrelerin tepkisini çekmemek için kimi hurafelere dayanan eski anlayışları da eserine yansıtmış ve genel kabul gören dinî anlayışı yansıtma ihtiyacını duymuştur.

Bu en önemli eseriyle İbrahim Hakkı Osmanlı sünni tasavvuf düşüncesinin klasik canlı bir örneğini ortaya koymuştur. Gazâlî ve Râzî sonrası İslâm düşüncesinin temel unsurlarına eserinde yer vermenin yanında bunu kendi dönemindeki özellikle doğa bilimlerindeki gelişmelerle birlikte bir senteze varmıştır. Özellikle eserin girişinde kâinat tasavvuru ve kozmoloji anlayışında Meşşaî geleneği takip eden kelâm düşüncesinin temel ilkelerine ve açıklamalarına sadık kalmış ve eserini bu doğal kabuller üzerinden kurgulamıştır. Özellikle İbn Sînâ'nın cevher-araz, madde-suret teori ve yaklaşımı üzerine inşa edilen bu anlayışa göre tevhid düşüncesini ve buna uygun nasıl dünya hayatı yaşanması gerektiği konularında düşüncelerini bir sistemetik içinde vermeye çalışmıştır. Eser, bu bakımdan özellikle Gazâlî'nin *İhyâ'ü Ulûmi'd-Dîn'*ine yakın bir ilişki içindedir ve kendi dönemi için bir tür ihya düşüncesini ve pratiğini hayata geçirmek ister gibidir. Bir yandan klasik sünni düşünceye bağlı kalarak İbn Sînâ ve Farâbî çizgisinde felsefe anlayışını özellikle kelamda ortaya koyarken, diğer yandan Osmanlı tasavvufunun İbn Arabî, Sadreddin Konevî çizgisinde gelişen anlayışını dikkatli bir şekilde yorumlayıp, Gazali düşüncesiyle birlikte Ma'rifet-nâme'de metafizik bir temel olarak ele almıştır. Burada İbrahim Hakkı, sadece bu zikredilen düşünürlerin değil, evliya-yı kiramın bütün kitaplarının şeriatla uyuştuğunu, özellikle mutaassıp çevrelerce eleştirilen İbn Arabî'nin kitaplarının usul ve fürua uygun olduğunu belirtirken, Osmanlı'nın büyük şeyhülislamı ve âlimi Kemalpaşazâde ve halefleriyle aynı çizgide durmuştur. Onlar gibi özellikle avamın menfi etkilenebileceği göz önüne alınarak bu konularda dikkatli olunması gerektiği, bu yüksek düşünce ürünü ilkelerin uluorta seslendirilerek halkın şüpheye düşürülmemesi gerektiği konusunda uyarılarını eksik etmemiştir.

Kendi zamanındaki bilimsel gelişmeleri yakından takip edip bunları eserinde kullanmış olsa da klasik anlayışa son derece bağlı kalmıştır. Özellikle tasavvuf düşüncesinde ince bir şekilde sistematik hâle getirilmiş ma'rifetullah düşüncesini takip eder. Bütün mutasavvıflar gibi onun için de en yüksek gaye, hayatın anlamını ve değerini bulduğu yegâne amaç ma'rifetullaha ulaşmaktır. "Men arefe nefsehu, fekad arefe

Rabbehu" cümlesi uyarınca küçük âlem olarak insan kendini bilirse âlemi de bilir, Rabbini de bilir. Ona göre bu gayeye ulaşmanın tek yolu aklı Kitap ve Sünnet'le amel etmektir, yani marifet göstermektir. Eserin adı ve kurgusu bu düşünceyle paralellik arzeder. Tasavvufî ekollerin ve büyük mutasavvıfların tecrübelerini aktararak onların hâllerine ve kemallerine ulaşmanın yolunun yine onların yolunu izlemekten geçtiğini belirtir. İrfan ehli olmak için aklın kullanımına da büyük önem veren İbrahim Hakkı, sahih bir iman ve düzenli ibadetlerle Hakk'a vasıl olmanın klasik yolunu, kendi döneminin yenilenmiş bilgileriyle yeniden okuyucuya sunar ve amaçla geleneğin sıkı bir takipçisi olduğunu da göstererek zamanın ruhuna uygun olduğunu düşündüğü ve halkın ihtiyaçlarınıvda göz önünde bulundurarak Ma'rifet-nâme'yi kaleme alır. Eserinde doğa bilimlerine oldukça yer ayırması ve dinî konuları bununla birlikte ele alması, çağının, halkın ihtiyaçları, bu konuda doğabilecek çatışmaları ne kadar gözettiğinin bir yansıması gibi durmaktadır. Bu bağlamda İbrahim Hakkı gerek Ma'rifet-nâme'de gerekse diğer eserlerinde şiiri eğitici, öğretici ve irşat edici bir araç olarak kullanmıştır, yani estetik duyarlılık, hemen her zaman didaktik amaçlarla halkı irşat etme kaygısı her zaman ön planda yer almıştır.

İbrahim Hakkı, araştırmacı ilim sahibi kişiliğinin yanında iyi bir mutasavvıftır. O hakikati bilme yani ma'rifetullah aşkıyla âdeta ilimle ve tasavvufla muhabbete dalmıştır. İstanbul ve Hac ziyaretleri ve Mısır seyahatleri onun onlarca farklı kaynaklardan yararlanmasını sağlamıştır. İbrahim Hakkı'nın başlıca eserleri böylelikle vücut bulmuştur. Öyle ki ona "Hafız-ül- Kütub" denildiği bazı vesikalarda görülmüştür. [6]

İbrahim Hakkı hazretlerinin eserlerinin sayısıyla ilgili farklı bilgiler ortaya konulsa da *İnsâniyye* adlı eserinin son kısmında bulunan bölümde beşi ana kitaplar olmak üzere on beş kitap yazdığını belirtmektedir. [7] Buna göre İbrahim Hakkı' nın eserleri şunlardır:

Divan (İlahinâme) (1754)
Ma'rifet-nâme (1756)
İrfaniyye (1761)
İnsaniyye (1763)
Mecmuatü'l - Maani (1765)
Tuhfetü'l - Kiram (1767)

[6] Mesih İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Tatlıdil Matbaası, İstanbul 1973, s. 53.
[7] Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Ma'rifet-nâme*, sad., Durali Yılmaz, Ataç Yayınları, İstanbul 2019, s.18.

Nuhbetü'l - Kelam (1768)
Meşakiku'l - Yuh (1771)
Sefine-i Nuh (1773)
Kenzü'l - Futûh (1774)
Definetü'r - Ruh (1775)
Ruhu'ş - Şuruh (1776)
Ülfetü'l - Enâm (1776)
Urvetü'l - İslam (1777)
Hey'etü'l - İslam (1777)

Bursalı Mehmet Tahir ise İbrahim Hakkı'nın eserlerinin sayısını Osmanlı Müellifleri kitabında 39 olarak vermektedir. [8]

1.*Ma'rifet-nâme,* 2. *Divân-ı İlâhiyat,* 3. *Tezkiretü'l Ahbâb,* 4. *Hısnü'l Arif'in,* 5. *Kelimâtü Fakirullah,* 6. *İrfaniyye,* 7. *İnsaniyye,* 8. *Lübbü'l İrfan,* 9. *Mürşidü'l Müteehhilin,* 10. *Tecvid,* 11. *Seçme Manzumeler,* 12. *Kuvt'i Can,* 13. *Cilâu'l Kulub li Tecelli'l- Matlûb,* 14. *İnsan-ı Kâmil,* 15.*Sefinetü'n-Nuh min Vâridâti'l Fütûh, 16. Mecmuâ-yı Mekâtib,* 17. *Nûş-i Can,* 18. *Raznâme,* 19. *Kitab-ı Âlem,* 20. *Kenzü'l- Fütûh,* 21. *Urvetû'l-islâm,* 22. *Tertîbi-l Ulûm,* 23. *Vuslatnâme,* 24. *Şükürnâme,* 25. *İkbalnâme,* 26. *İlahinâme,* 27. *Manzume-i Avâmil,* 28. *Â'mâl-i Felekiyye bi'r-Rub'il-Mucib,* 29. *İstihrâc-i Â'mâl-i Felekiyye,* 30. *Lügatçe,* 31. *Kavâid-i Fârisiyye,* 32. *Risale-i Mir'ât-ı kevneyn,* 33. *Ed'iye-i Mensûre,* 34. *Sülük-i Nakşibendi,* 35.*Tuhfetü'l-kirâm,* 36. *Nuhbetü'l Kirâm,* 37.*Ülfetü'l-Enâm,* 38. *Hey'et-i İslâmiyye,* 39. *Mecmuatü'l- Vahdâniyyet-i Ma'rifeti'n Nefsi'r Rabbâniyye.*

İbrahim Hakkı din ve tasavvuf bilgilerinin yanında coğrafya, astroloji, matematik, anatomi, psikoloji, fizyoloji vb. birçok konuda ilim sahibi bir kişidir. Bu yönü incelemekte olduğumuz Ma'rifet-nâme isimli eserinde açıkça görülmektedir. Eserde âlemlerin yaratılışı, şekil ve esaslar, cisimler, tabiatların düzeni kısacası maddi manevi zuhur etmiş olan birçok konuda bölümler hâlinde ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Ma'rifet-nâme 1756-1757 yıllarında Türkçe yazılmış ansiklopedik bir eserdir. Mısır'da, Kazan'da, İstanbul'da ve Ankara'da çeşitli baskıları yapılmıştır. Arapça, Farsça ve Fransızcaya da çevrilen eser

[8] Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, Meral Yayınevi, İstanbul, s.92.

İbrahim Hakkı hazretlerinin en meşhur eseridir.[9] Birçok konuyu ihtiva etmesi açısından önemli bir kitaptır.

Bir mukaddime üç fen ve bir hatimeden oluşmaktadır. Çalışılan ilk kitapta (ḫilḳāt-i ʿālem) âlemlerin yaratılışı, Hz. Âdem'in yaratılışı, felsefe ve tasavvuf, gökler, denizler, enhâr ve eşcâr ve bünyâtı, kıyamet alâmetleri, melekler, arşın katları, güneş, ay, yıldız, felekler, astroloji, matematik, atmosfer gibi birçok konu hakkı hakkında bilgiler vermektedir.

Her dönemin dinî, inanç konularını anlatan kendine ait rehber kitapları vardır. Örneğin Kanuni dönemi müderrislerinden 16. yüzyılda Kara Davud *Delâilü'l Hayrât* kitabında menkıbe ve hikâyelere de yer vererek anlatımı zenginleştirmiş ve halk nezdinde ilgi görmüş bir kişidir. Yine *Miftahu'l Cenne* olarak da bilinen *Mızraklı İlmihali* de örnek verebileceğimiz eserlerden biridir. 18. yüzyılda çok sayıda eser veren İbrahim Hakkı'nın Ma'rifet-nâme adlı eseri de ilmi ve ansiklopedik nitelikte bir kitap olması sebebiyle kapsamlı bir eserdir. Eserde kâinatın bir ve bütün olduğu insanın ve yaratılanların bir bütün içinde olduğu her şeyin, kâinatın yaratılışından başlayarak en küçük zerreye kadar bütün var olanlar bu genel anlayış çerçevesinde zikredilir.

Tasavvufun kadim anlatısına da dayanarak insanın ma'rifetullaha yani Allah'ı bilme, tanıma ona ulaşmada gidilecek yolu anlattığı (ma'rifetullahı bilmenin yolu kendini bilmek, kendini bilmenin anahtarı ise âlemi bilmektir) çok yönlü bir eserdir.

Doğa bilimleri, teoloji vb. ilimleri terkip etmiş diğer taraftan kendisi özellikle İmam Gazâlî *İhyâ'ü Ulûmi'd-Dîn* kitabından çokça istifade etmiş ve âdeta bir rehber olarak görmüştür. Yeni gelişen bilimler ve özellikle astronomi konularında Kâtip Çelebi'nin *Cihânnüma'sından*, tabiat konularında kaynak olarak İbni Sina *Eş-Şifâ* kitaplarından faydalanmıştır. İbrahim Hakkı böyle titiz bir çalışmayla oluşturduğu Ma'rifet-nâme eseriyle toplum nezdinde büyük bir itibara kavuşmuştur.

ı. Metnin Üslup Özellikleri

Her milletin ve toplumun dil kaideleri tarihi, kültürel, sosyal vb. gelişmelerden dolayı farklılık gösterebilir. Ortaya konulan eserler ilim hayatının tabii bir sonucudur.

[9] Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Ma'rifet-nâme*, sad., Durali Yılmaz, Ataç Yayınları, İstanbul 2019, s.18.

İbrahim Hakkı'nın yaşadığı bu dönem de klasik dönemdeki kadar olmasa da dilde yabancı kelime ve terkiplerin fazla olduğu bir dönemdir. Muharrem Ergin'in ifade ettiği gibi "dil yaşayan canlı bir varlıktır" [10] birtakım değişiklikler, gelişmeler ve hatta karmaşalar içinde kalabilir. Dilin kendi içinde olan bu doğal durumunu kesin bir şekilde ayrılamaz. Tek bir esere ya da herhangi bir kaynağa bağlı kalarak da dönemin dili hakkında bilgi vermek mümkün değildir. 15. ve 16. yüzyıllarda özellikle kapsamlı kitaplarda tamamıyla süslü bir dil kullanmanın zorluğu neticesinde giriş bölümü dediğimiz mukaddimeler ağır bir üslupla yazılmıştır. Sonraki kısımlar ise daha sade bir dil ile ifade edilmiştir. 17. yüzyıldan sonra Türk dili bugünkü safhasına doğru gidilen bir yola girse de henüz dil yapısında bazı değişiklikler ve dalgalanmalar mevcuttu.[11]

Bu durumu 18. yüzyılın ikinci yarısında yazılan Ma'rifet-nâme adlı eserde de görmekteyiz. Yazar, Mukaddime kısmında Kur'an ayetleri, hadislere yer vermiştir bu nedenle mukaddime kısmı oldukça ağır bir dille yazılmıştır. Daha sonraki bölümler mukaddime kısmı kadar süslü olmasa da Arapça ve Farsça terkiplerin fazla bulunduğu eserde yine önemli ölçüde ağır bir dil kullanılmıştır. İbrahim Hakkı'nın medrese kökenli bir aileden gelmesi, almış olduğu eğitim, tasavvuf bilgisi ve en önemlisi de Ma'rifet-nâme gibi inanç ve ibadetin yer aldığı, yaratılış gayesi ve birçok konunun izahı doğrultusunda hakikatlere yer verilmesi dikkate alındığında böyle ağır bir dil kullanıldığı ifade edilebilir.

Fakat eserin içeriğinin zengin olması, eş anlamlı ve birbirini destekleyen sözcüklere yer verilmesi ve pek çok konuya değinilmesi ile eserde hareketli cümleler görülmektedir. Örneğin anlatımda çokluk ekiyle kullanılan sözcükler hikâye üslubunu canlı tutmuştur. İkinci ve üçüncü şahıs eklerinin sıkça kullanılması, dilek ve istek kiplerine benzer nispetle yer verilmesi nasihat yönüne vurgu yaparken zarf-fiillerin ve diğer kiplerin kullanılışından doğan uyumlu ve dolayısıyla da canlı bir üslup ortaya konulduğunu söyleyebiliriz. Yazı dilinde bulunan şive ve ağızdan söz edebileceğimiz örnekler pek azdır, bu durumun aynı zamanda yazarın edebi kişiliğini ortaya koyduğunu düşünebiliriz.

Ma'rifet-nâme Türkçe yazılmış bir eserdir. Eserde bölümler düzenlenirken bab ve fasl olarak isimlendirilmiştir. Bu başlıklar eserdeki konu takibi ve incelenmesinde kolaylık sağlamıştır.

---

[10] Muharrem Ergin, *Türk Dili*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2016, s. 14.
[11] Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK, Ankara 2019, s. 84, 85.

Nihayetinde her ses ve kelime kendi özüne işaret etmektedir. Dil bilgisi belirlenen bu çerçevede incelenmektedir. Dilin canlılığı ve değişen yapısı, diğer bilimlerle olan ilişkisi dilin bu kendi özündeki girift durumu onlarca yapılan çalışmalarla daha şeffaf hâle getirilmektedir. Tarihi, sosyal, kültürel, bilimsel gelişme, ilerleme ve etkileşim sonucunda dil ve düşünce ne kadar gelişmiş ise o kadar ayrıntılar ve kavramlar ortaya çıkmaktadır. Dilin diğer bilimlerle olan ilişkisi ve sınırlarını belirleyemeyeceğimiz birçok şey dil ile ilgili bizlere ipucu vermektedir.

Farklı açılardan bakıldığında başka nitelikleri ortaya çıkan bir anda düşünemeyeceğimiz, çözemeyeceğimiz insandan, toplumdan, bilim, sanat gibi bütün alanlardan ayrı tutamayacağımız çok yönlü bir varlıktır dil. [12] Dil ile ilgili kuşkusuz pek çok tanım bulunmaktadır. Toplum ve kültür, inançlar ve gelenekler ve daha birçok nitelik dilin tanımı içerisinde yer almaktadır. İnsanların birbirleriyle anlaşmasını ve iletişim kurmasını sağlayan en gelişmiş ve en canlı araçtır dil bu sebeple toplumların, milletlerin kültürlerinin aynasıdır. Dilin kendi kuralları, ortaya çıkışı, insanlar arasında iletişimi sağlayan tabii bir vasıta olması ve kişiye hizmet etmesi önemli vasıflarındandır.[13]

Aynı zamanda doğal diyebileceğimiz bu sürecin her aşaması bir birlik içinde ilerlemektedir. Birbirine sıkı sıkıya bağlı dil ve düşüncenin varlığı da bunlardan biridir. Üretkenlik, toplumların dil ile ilgili zengin yapısını ortaya koymaktadır. Bir toplumun dönemi ile ilgili metinler incelendiğinde o döneme ait kültür ve dil yapısı ile ilgili birtakım değişiklikler ve gelişmeler hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bugün dilbilim çalışmaları, yapılan incelemeler, okunan her metin ve belge bize dil ile ilgili az ya da çok katkı sağladığı muhakkaktır. Türkçenin tarihî fonetik ve morfolojik hususiyetleri göz önüne alındığında önemli olan bu bilgiler çalışmaları tekdüzelikten uzaklaştırmaktadır. [14]

Nitekim yeryüzünde onlarca dilin varlığından söz edilmektedir. Konuşma dilinin yazı dili hâline gelememiş ve hangi dil ailesine mensup olduğu bilinmeyen ortalama hesapla sayıları 3.000-3.500 olarak gösterilen diller mevcuttur.[15] Yaşayan her dilin ise kendine özgü kuralları vardır. Dilin işleyişi ve yapısını bu kurallar çerçevesinde incelemek daha sağlıklı ve verimli sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu çalışma da Türkçe şekil ve ses bilgisi konuları üzerinden yapılmıştır.

---

[12] Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, TDK, Ankara 1995, s. 11.
[13] Muharrem Ergin, *Türk Dili*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2016, s. 13.
[14] Musa Duman, *Makaleler (Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine)*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s. 20.
[15] Aksan, *age*, s. 98.

1. İMLA ÖZELLİKLERİ

Eserde inceleme yapılan nüsha okunaklı bir nesihle yazılmıştır. Harekeli bir yazı olmamasına rağmen bazı kelimelerin harekeli yazıldığı görülmektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısında yazılan eserde Arap ve Fars yazı dili geleneğinin var olduğu görülmektedir. Harekesiz nesihle yazılmış bir nüsha olduğundan ve transkripsiyonda özellikle ünlülerin okunuşu ile ilgili farklı şekillerle karşılaşıldığı için Şemseddin Sami *Kâmûs-ı Türkî,* Ferit Devellioğlu *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Abdullah Yeğin *Yeni Lügat* kaynaklarından faydalanılmıştır.

Eser, genel olarak ses ve şekil bilgisi yönünden incelenmiştir. Özellikle örnek çalışma açısından Leyla Karahan *Kıssa-i Yusuf*, Zeynep Korkmaz *Marzubân-nâme*, Aziz Gökçe *Anadolu Sahasında Yazılmış Arap Harfli Metinlerde Türkçe Kelimelerin İmlası*, Enfel Doğan *Kabusnāme* ve literatürde yer alan diğer kaynaklara başvuru yapılmıştır.

1.1. Ünlülerin Yazılışı

Eserde kelime ve eklerdeki ünlülerin (elif, vav, ye, he) harfleriyle gösterildiği görülmektedir.

1.1.1. (a) Ünlüsünün Yazılışı

Ön, iç ve son seslerde *a*' yı karşılamak için kullanılan *elif*'in değişik şekilleri eski ses bilgisi özelliğinin devamı niteliğinde olduğu belirtilmiştir.[16] Metinde *"a "* ünlüsüyle ilgili tespit edilen örnekler şu şekildedir:

Kelime başında (a) ünlüsünün yazılışı:

Kelime başında düzenli olarak medli (ī) elif kullanılmıştır.

 anı (1b -3)

 anda (1b -3)

 anlardır (3b - 12)

 açdıkça (4a - 7)

[16] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 57-58.

 almışdır (4a -7)

 anlara (4a -15)

 ancak (5a - 33)

 altı (2a-17)

Kelime ortasında (a) ünlüsünün yazılışı:

 olan (1b -4 -7)

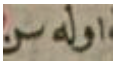 *olasın* (2a - 1)

 kılasın (2a - 4)

 yazarlar (4a -15)

 vardır (3b -10)

Kelime sonunda (a) ünlüsünün daha ziyade *he* harfi ile karşılandığı görülmektedir.

 tahtında (4a -28)

 olmagla (5a -11)

 kalursa (18a-8)

 olduysa (18a-22)

 altında (34a-10)

 mıntıkada (34a-5)

1.1.2. (e) Ünlüsünün Yazılışı

Kelime başında genellikle *elif* harfi kullanılırken son seslerde *he* harflerinin kullanıldığı görülmektedir.

Kelime başında (e) ünlüsünün yazılışı:

 ebeden (4a -2)

 eyledigin (4b -5)

 eyledikçe (4b -34)

 el (42b-9)

Kelime sonunda (e) ünlüsünün yazılışı:

 üzerine (4a - 4)

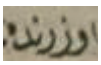 *üzerinde* (4b - 2)

 nesne (4b - 4)

 ve niçe (5a -34)

1.1.3. (ı-i) Ünlülerinin Yazılışı

Ön, iç ve son seslerde bu ünlülerin *"y"* harfi ile karşılandığı görülmektedir.

 iderler (4a - 1)

 olacakları (4b -2)

 üzerine (4a - 4)

 itmişdir (4a - 4)

 eylediğin (4b -5)

 kılmışdır (4b -2)

 kim (4b - 6)

 ve niçe (5a -32)

 iki (4a -1)

 ile (4b - 2)

 dirler (4a -3)

 her biri (39b-13)

1.1.4. (o-ö) Ünlülerinin Yazılışı

Bu ünlülerin varlığı *vav* veya *elif vav* şeklindedir.

 olunmuşdur (4a- 2)

 olan (4a - 27)

 olup (4b- 2)

 dökilüp (5a - 23)

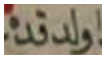 *oldukda* (2a-1)

 oldı (39b-13)

1.1.5. (u-ü) Ünlülerinin Yazılışı

Yine aynı şekilde bu ünlülerin varlığı da *vav* veya *elif vav* şeklindedir.

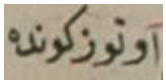 *otuz günde* (39b-9)

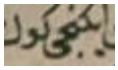 *ikinci gün* (39b-2)

 üzerine (4a – 4)

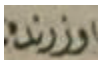 *üzerinde* (4b - 2)

 olup (4b- 2)

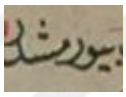 *buyurmuşdur* (4b -6)

 varup (4b - 22)

 dökilüp (5a - 23)

1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

1.2.1. (p) Ünsüzünün Yazılışı

Kelime başında *p* ünsüzü, *p* (پ) harfi ile karşılanmaktadır. Öyle ise, imdi anlamında kullanılan ″pes″ kelimesinde ve diğer kelimelerde düzenli bir şekilde *p* (پ) harfi kullanılmıştır. Kelime sonlarında ise genellikle *b* (ب) harfi ile karşılanmaktadır. Ancak imla özelliği olduğu için çeviri yazıda *p* olarak yazılmıştır.

Ön seslerde p yazılışında günümüz Türkiye Türkçesinde *p-* ile söylenen *parmak* ve *poyraz* kelimelerinin metinde *b-* ünsüzü ile *barmak* (67b-12) ve 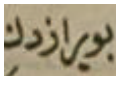 boyraz/boyrazdan (56b-10-12) şeklinde yazıldığı görülmektedir.

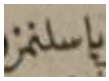 *paslanmaz* (67b-29)

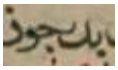 *pek çok* (75b-9)

 pek nādir (63b-16)

 pakdır (67b-29)

 pes (1b-13) *pusula* (56b-33)

Kelime ortasında *p* harfi ile karşılandığı görülmektedir.

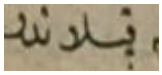 *ḳaplandır* (68b-33) *arpa* (67b-8)

Kelime sonunda *b* (ب) harfi ile karşılanmaktadır. Arap yazısında bu harfleri karşılayan işaretler bulunmadığı için daha ziyade *p* harfi ile gösterilmiştir.[17] İmla özelliği olduğu için çeviri yazıda bu kural dikkate alınmıştır.

 ḳılup (1b-2)

 bulup (3a-23)

 bulup (2a- 4)

 unudup (2a-6)

 idup (2a- 18)

 olup (1b-9)

 ṭutup (4b-17)

 ṣatup (63a-19)

1.2.2. (t) Ünsüzünün Yazılışı

Kelime başında (t) ünsüzü ile yazılan kalın ünlülü kelimeler genel olarak *ṭı* (ط) ile karşılanmaktadır.

Bu konuyla ilgili gelişme ve değişimlerin takibinin oldukça güç olduğunu belirten Muharrem Ergin, Eski Anadolu Türkçesinde hem *t* hem de *d* ile gösterilen kelimelerin *tı* ile yazılan kalın ünlülü kelimeler olduğunu ifade etmektedir. Arap harflerinde t için kullanılan iki harf bulunmaktadır. Bunlardan *tı* harfinin daha ziyade kalın ünlülü kelimelerde bulunması metinde yine Arapça tesirini göstermektedir. [18]

 ṭoḳuz (3a- 34)

 ṭurup (4a-2)

[17] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 63.
[18] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1993, s. 88.

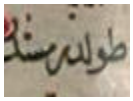 *ṭoldurmışdur* (9a- 15)

 ṭolan (9a-15)

 ṭoġup (10a-7)

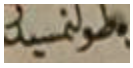 *ṭolunmasıdır* (10a-8)

 ṭururlar (10a- 33)

 ṭutup (4b-17)

1.2.3. (ñ) Ünsüzünün Yazılışı

(ñ) ünsüzü daha ziyade kef (ك) harfi ile yazılmıştır.

 bunuñ (3a-26)

 biñ (3a-27)

 olanlarıñ (3b-3)

 biriniñ (3b-20)

 bunlarıñ (4a-2)

1.2.4. (s) Ünsüzünün Yazılışı

(s) ünsüzü Türkçe kelimelerde daha ziyade *sin* (س) harfi ile yazılmıştır. ″ Suyu ″ kelimesinde ise *sat* (ص) harfi ile yazıldığı görülmektedir.

 olsun ki (5a -5)

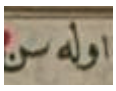 *olasın* (2a-1)

 kalasın (2a-1)

 bulasın (2a-4)

 saña (4b- 34)

 ṣuyu (3a-28)

1.2.5. (ç) Ünsüzünün Yazılışı

Fars imlasının tesiri ile beraber (ç) ünsüzünü karşılamak için Türkçe kelimeler düzenli olarak *ç* harfi (چ) ile yazılmıştır.

 üç biñ (3b-31)

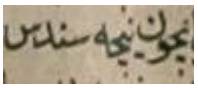 *içün niçesinden* (5a-33)

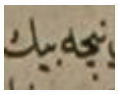 niçe *biñ* (1b-4)

 hiç kimseyi(9b-5)

 anıñ -çün (32b-28)

 ḳaç (19a-26)

 üç (19a-24)

 çünki (32b-4)

1.3. Kelime ve Eklerin Yazılışı

Metinde ″ol ″ işaret sıfatı düzenli olarak ayrı yazılmıştır. ″ki″ bağlama edatı daha ziyade birleşik yazılmıştır. *Dahi*, *kadar* edatları ise düzenli olarak ayrı yazılmıştır.

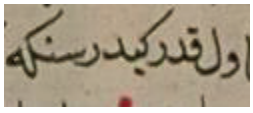 *ol ḳadar gidersin ki* (21a-30)

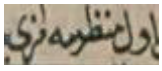 *ol manẓūmemizi* (39a-6)

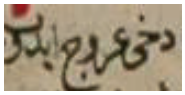 *daḫi urūc idüp* (14b-21)

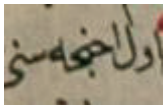 *ol ecniḥāsını* (4b-29)

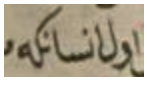 *ol insān ki* (14b-24)

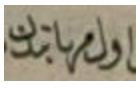 *ol mehābetden* (4b – 1)

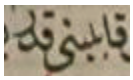 *ḳābiliyeti ḳadar* (14b-28)

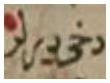 *daḫi dirler* (14b-2)

 olsun ki (5a -5)

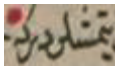 *itmişlerdir ki* (5a -5)

2. SES BİLGİSİ

Dilde değişme ve gelişme üzerine yapılan araştırmalar dilin sürekli yapıcı yaratıcı bir süreçte olduğunu göstermektedir. Zîrâ dillerin en eski yapısı ile ilgili incelemeler, dildeki gelişmeler ve değişme durumu dikkate alınırsa ses ve yapı farklılıkları, ortaya çıkan kavramlar ve ögeler doğal olarak yerini almaktadır. Bazı dil bilimciler dilin gelişmesinden çok dilin değişmesi üzerinde durmuşlardır. Bazıları ise dildeki değişme ve gelişmede ses ve yapıyı bir bütün olarak ele almıştır. Ses değişmelerinin özelliği ise genellikle uzun sürede gerçekleşmesidir. Eski Türkçe evresindeki örneklere bakıldığında Eski Anadolu Türkçesi ve günümüz Türkçe karşılaştırmalarında değişimlerin uzun yıllar sonunda olduğu görülmektedir.[19]

Metnin imla özelliklerinde incelenen ünlüler (*a, e, ı, i, o, ö, u, ü*) bugün de yazı dilinde bulunmaktadır. Buna göre metinden hareketle bazı ses değişmeleri üzerinde durulmuştur.

2.1. Ünlü Değişmeleri

2.1.1. i-e-é Değişimi

Bugün yazı dilinde mevcut olan (e) yani Eski Anadolu Türkçesindeki (i) ünlüsünü kelime başında ve ilk hecede koruyan kelimelerden bazıları şunlardır. *İrte, vir, yit, yitmiş, dir, it.*

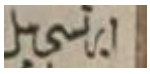 *irtesi yıl/sāl* (39b-24)

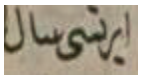 *irtesi sāl* /yıl (39b-16)

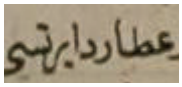 *ʻuṭārid irtesi* (40a-30)

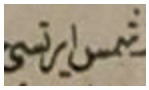 *şems irtesi* (40a-32)

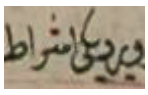 *virdigi eşrāṭ* (9b-29)

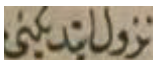 *nüzūl itdigini* (75-28)

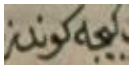 *gice gündüz* (6b-30)

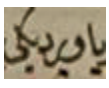 *virdigi* (55b-17)

[19] Kamile İmer, *Türk Dil Devrimi*, TDK, Ankara 1976, s. 11-19.

 yitmişlerdir (62a-10)

 girü (55a-31)

 itmekle (75b-10)

 dirler (3a-30)

2.1.2. Değişme Yoluyla Ortaya Çıkan (i) Ünlüsü

a,e > i

imdi (< emdi< amtı), ir (< er -), nireden (ne+ara+dan)

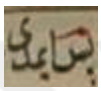 *pes imdi* (74b-1)

 imdi bu (74b-28)

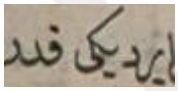 *irdigi kadar* (42b-16)

 irdim (76a-31)

 nireden (28a-30)

ö,ü,u > i

içün (< *üçün*< *uçun*)

 içün (7a-1)

 ḳamer içün (7a-1)

2.2. Ünlü Uyumu

2.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Kalınlık-incelik uyumunda ses birliğini öncelikle kelimenin kökü tayin eder ve kelime kökündeki vokale göre eklerdeki vokaller yerini alır. Buna göre kalın ile başlayan köke kalın ses, ince ile başlayan köke ince ses gelmesi sonucu ses uyumu kendini gösterir.

İstisna durumlar dışında Türkçede kalınlık- incelik uyumu en önemli fonetik hususiyettir. Bu uyum Türkçenin her devrinde hâkim olmuş ve olmaya da devam etmektedir. [20]

Metinde bulunan Türkçe kelimelerin genel olarak kalınlık-incelik uyumu içerisinde olduğu görülmektedir.

Kalınlık-incelik uyumu açısından istisna olan (-ken) eki ise eklendiği kelimelerde uyum içinde olmuş ve (i-) fiiliyle kullanımında düzenli olarak ayrı yazılmıştır. Türkçede sonradan ortaya çıkmış uyum dışında kalan istisna kelimeler metinde *hani, daḫi, meṣelā, ölçiyor* gibi kelimelerde görülmüştür.

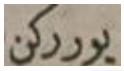 *yürürken* (42a-3)

 itdirirken (47b-9)

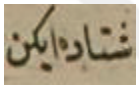 *şitada iken* (26b-8)

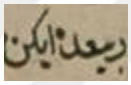 *rebīde iken* (26b-7)

2.2.2. Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu

Düzlük- yuvarlaklık uyumu kalınlık- incelik uyumu kadar kuvvetli değildir. Bu durumun Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde devam ettiği ancak bugünkü Türkiye Türkçesinde daha kuvvetli hâle geldiği bilinmektedir. Metne baktığımızda düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğunun devam ettiğini görmekteyiz. Eski Türkçeden bu yana yuvarlaklığını devam ettiren kelimelerin yanında zarf-fiil eklerinden - *up/-üp* ve *-dukça/-dükçe* ve geniş zaman eki *-ur/-ür*, sıfat-fiil eklerinden -duk/-dük ve Eski Anadolu Türkçesinde düzleşen isimden isim yapma eklerinden *-(ı)ncı/-(i)nci* ekleri örneklerde görüldüğü gibi kök ünlüsüyle uyum içinde olmayan ekler olarak yer almaktadır.

içün (< üçün < uçun) edatı, oldukça, gördükçe, *küçüldükçe, gelür, gelüp, kalmayup, bulduḳları, getürdükde, kalur, boyanup, idüp, komayup, görinür, kendü, altun, dördinci, üçinci* gibi kelimelerden bir kısmı metinde sıkça kullanılmıştır.

" *Kendi* " kelimesi pek çok defa uyuma bağlı olarak yazılırken " *kendüye* ", " *kendüyi* " *kendüden* ", " *kendüsi* "," *kendü* " şeklinde de çokça kullanılmıştır.

[20] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1993, s. 67-71.

 kendüye (7a-34) *kendi* (7a-8)

Bunun yanında ses düşmesiyle oluşan *ḳapu* (<*kapıġ*) (57b), yön eklerinden *-ru/-rü* ile *berü, girü* kelimelerdeki eklerin yuvarlıkları, addan ad yapma eki *-lu/-lü -ġ /-g* sesinin erimesiyle oluşan bu ek de *ḳara yüzlü, gök gözlü,* ünlü yuvarlaklaşması nedeniyle uyuma aykırıdır. Seslerin birbirini etkilemesinin yanında ilk yapılarını devam ettirmeleri uyum bozukluklarına neden olmuştur. [21]

Geri(22a)- *beri*(38b) örnekleri de mevcuttur farklı imla ile yazılmıştır. Eklerin ise uyumlu olduğu görülür .

Emir eki üçüncü şahıs teklik eki *-sun/-sün kılsun, bilsün,* (64a), *dönsün* (72b) ve bildirme eki *-dur/-dür* ile *ḳabūldür, içindür, mümkindür, gündür* yine uyuma aykırı örneklerdir.

Eski Türkçeden bu yana düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olan *ṭoġrı* kelimesinin kullanımı da görülmektedir.

2.3. Ünlü Düşmesi

Ünlü düşmesi daha ziyade kelime içinde görülür. Tespiti yapılan kelimeler bugün Türkiye Türkçesinde de kullanıldığı için ünlü düşmesini göstermemiz daha kolay olmuştur. Ekleşme durumunda " *ile* " ve *içün* edatları *i-*" yardımcı fiilini düşürürler. İşaret sıfatı ve işaret zamirlerinde ve diğer kelimelerde bu şekilde kullanıldığı görülmektedir.

 üzre (33a-3) *kimse* (22b-17) *anıñ-çün* (32b-28)

 itmekle (29a-1) *ḥareketiyle* (29a-25) *şöyle* (28a-3)

 böyle (18a-14) *seninle* (18a-34)

[21] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 80-81.

2.4. Ünlü Birleşmesi

Ünlü ile başlayan bir kelimenin ünlü ile başlayan diğer kelime ile birleşmesi sonucu ortaya çıkar. Ünlü aşınması veya kaynaşması olarak da ifade edilir. Türkçede iki ünlü harf yan yana gelemeyeceği için kelimeler birleşirken bir ünlü düşmektedir. Ünlü birleşmesi ile ilgili tespit edilen bazı kelimeler metinde şu şekildedir:

 ancaḳ (<*ança*+*oḳ*) (5a - 33) *niçün* (<*ne*+*içün*) (4b-34)

 nireden (<*ne*+*aradan*) (28a-30)

2.5. Ünsüz Türemesi

(n) türemesi: Zamir çekiminde görülen ve iyelik ekleri ile hâl ekleri arasına giren (n) ünsüzü de türeme bir sestir. [22]

 bunlara (6b-7) 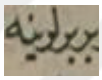 *birbirlerine* (6b-6)

(y) türemesi: *"Kök-ek birleşmesini sağlayan (y) yardımcı ünsüzü de türeme bir sestir. "ile "*edatı ile *" i "yardımcı fiilin ekleşmesi durumunda bir ünlü ve bir ünsüz arasına ya da iki ünlü ve bir ünsüz arasına girer "*. [23]

tamamıyla, hesabıyla, etrafıyla, olmalarıyla, adıyla, yoluyla gibi pek çok kelimede görülmektedir.

 tamāmıyla (3b-33) 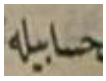 *ḥesābıyla* (6b-19) *eṭrāfıyla* (6b-28)

[22] Leyla Karahan, *Kıssa-i Yusuf*, TDK, Ankara 1994, s. 60.
[23] Karahan, *age*., s. 60.

2.6. Ünsüz Düşmesi

Eski Türkçede, iki veya daha fazla heceli kelimelerin sonunda veya ek başlarında bulunan **(g, ġ) > Ø** ünsüzü ile ilgili örnekler daha çok sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin olduğu sözcüklerde görülmektedir. [24]

-an/-en < -gan/-gen (sıfat-fiil eki)

iden, bulunan, olan

 iden (5b-16) *bulunan* (8a-7) *olan* (6b-26)

ınca/-ince < -gınça/-ginçe (zarf-fiil eki)

diyinceye, gelinceye

 gelinceye (14b-5) *diyinceye* (25-17)

r > Ø Bu ses düşmesi ise bugün ağızlarda duyduğumuz " *pek* " (< *berk)* ve *bile* (*birle*) örneklerinde bulunmaktadır.

 berk (14a- 18) *bile* (9b-18)

l > Ø bu ünsüz düşmesinin örnekleri şunlardır.

getür- (< *keltür*), *otur* (< *oltur*)

 getürmüşdür (3a-17) *otur* (8b-26)

v > Ø

Diş-dudak ünsüzü olan (v)'ye göre daha kolay düşebilen (v) ünsüzü b>v>v değişmesi safhasında ortaya çıkan (v) ünsüzü ile ilgili örnekler şunlardır. [25]

 ṣuyu (3a-28) (< *suv*< *sub*), *ol-* (14b-33) (<*vol-*<*bol-*)

[24] Leyla Karahan, *Kıssa-i Yusuf*, TDK, Ankara 1994, s. 61.
[25] Karahan, *age*., s. 62.

2.7. Hece Düşmesi

turur/ durur yardımcı fiili hecelerinden birinin düşmesiyle *-dur/-dür* şeklinde ekleşmiştir. [26] *turur* şeklinde bir örnek bulunmaktadır. Bildirme görevi olan bu yardımcı fiilleri metinde *yoldur, olmuşdur, yokdur, buyurmuşdur, bulunmuşdur, tutmuşdur* gibi örneklerde ekleşmiş hâlini görmekteyiz.

 ṭururlar (10a- 33) *el* (8b-23) (< elig)

2.8. Ünsüz Değişmeleri

2.8.1. Tonlulaşma

t->d-

Eski Türkçede kelime başında tonsuz olarak bulunan *t-* ünsüzü Eski Anadolu Türkçesinde bir kısmı *d-* şeklinde kullanılarak değişime uğramıştır.[27]

t->d- değişiminde daha ziyade kalın ünlülü kelimelerde *t* ünsüzü korunurken ince ünlülü kelimelerde değişime uğradığı görülmüştür.

t ünsüzünün korunduğu kelimeler:

ṭoġrı (27a), *ṭapan* (60a), *ṭane* (45b), *ṭanı* (76a), *ṭatlı* (56a), *ṭaşra* (42a), *ṭaş* (49b), *ṭoġ* (69b), *ṭoġrısı* (75b), *ṭoḳuz* (3a), *ṭolū* (7b), *ṭolu* (76a), *ṭol* (8b), *ṭoḳsan* (17b), *ṭoyurdığı* (10b), *ṭoyluk* (16a), *ṭut* (4b), *ṭur* (4a), *ṭuz* (61a), *ṭaġ* (46b), *ṭop* (75b), *ṭoluş* (22a), *ṭuman* (50b), *ṭolan* (73a) gibi .

Kalın ünlülü olduğu hâlde *t->d-* değişimine uğramış kelimeler ve ince ünlülü kelimeler şunlardır: *daḫi* (14b), *duyur* (14b), *dur* (46a), *dön* (73a), *dolap* (61b), *doġ* (69a), *düz* (69b), *düş* (75b), *dudaḳ* (5b), *dürlü* (8b), *dök* (5a), dört (79a) ve *degil* (4a), *deñiz* 60a), *dile* (76a), *diş* (5b), *dir* (3a), *dil* (77a), *dinle* (76a), dip (75b) gibi.

-t->-d- iç seste değişimi gösteren örnekler şunlardır:

[26] Leyla Karahan, *Kıssa-i Yusuf*, TDK, Ankara 1994, s. 63.
[27] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 91.

vücûda (13b), *ider* (79a), *eyledigi* (1b), *gider* (78a), *dördinci* (79b), *unudup* (2a), *uġradup* (66b) gibi.

ḳ-/k->ġ-/g-

Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesin yazı dilinde herhangi bir değişikliğe uğramayan *k- 'nın ḳ->ġ* şeklinde değişimi Anadolu ağızlarında gerçekleşmiştir.[28] Ön seste kendini muhafaza etmesi ise özelikle Karadeniz ağzında görülmektedir.[29]

k->/g- ünsüzünü koruyan kelimeler:

kendü (47b), *kes* (40b), *kim* (3a), *kimse* (6b), *kişi* (68b), *katı* (59b), *ḳarşu* (5b), *ḳoşa* (27b), *ḳuş* (75b), *ḳuşaġı* (49b), *ḳılup* (1b), *ḳor* (76a) vb.

k->/g- değişimine uğrayan kelimeler:

gel (78a), *getür* (3a), *gezer* (7b), *göñül* (1b), *gerçek* (42a), *gerek* (3b), *gendüm* (69a), *gemi* (23), *gibi* (4a), *gice* (6b), *girü* (55a), *gök* (6a), *gör* (26a), *göz* (57b), *gündüz* (68a), *gün* (73a), *gül* (1b), *güneş, güzel* (5b) gibi.

-k->-g-

Ünlü ile başlayan ekler aldıklarında daha ziyade tonlulaşarak g ye dönmüştür.

benligim (15a), *göge* (27a), *eyledigin* (1b), *yigirmi* (3a), *böcegi* (3b), *degin* (7a), *degil, melegi* (8a), *itmedigi* (9b) gibi.

-ḳ->-ġ-

ayaġı (8b), *almaġa* (4a), *yazmaġa* (21a), *ıraġa* (35b), *ḳulaġa* (67b), *varlıġı* (76a), *baḳmaġı* (79b), *ḳanġı* (19a) gibi.

ṣavuġ (68b) son ses değişimi ve iç seste g>v değişimine örnek olarak gösterilebilir.

ḳanġı (19a), kelimesinde *ḳ* ünsüzü korunmaktadır. İç seste ise *daḫi* (14b) şeklinde *-ḳ->-ḫ-* değişimi iç seste sızıcılaşmaya örnek olarak görülmektedir.

Türk dilinin tarihî gelişim sürecinde bazı tonsuz ünsüzlerin tonlu karşılıklarını bularak değiştiği görülmektedir. Pek çok örneğini görebileceğimiz k->g- değişimi de

[28] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 93.
[29] Ahmet Caferoğlu, Anadolu Ağızları Konson Değişmeleri, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı, Belleten* 1963, c. 11, s. 1-32.

bunlardan biridir ve Eski Türkçe ile günümüz Türkçesi karşılaştırıldığında elde edilen sonuçlarda en yaygın ses değişmelerinden birinin tonlulaşma olduğu görülebilir. [30]

Talat Tekin bu ses değişimleriyle ilgili asli uzun ünlülerin etkisi üzerine Türk dillerinde birincil uzun ünlüler meselesinde modern dil ve lehçelerdeki asli uzunluklardan tarihi dil ve lehçelerdeki asli uzunluklar ve asli uzun ünlülerin çıkışına kadar devam eden bir konu takibi ve kapsamlı bir araştırma yöntemiyle karşılaştırmalı olarak ayrıntılı bir şekilde örneklerle değinmiştir.[31] Metinde tespit edilen örneklerin daha ziyade uzun ünlü taşıdığı dikkate alınırsa birincil uzun ünlülerin zamanla özelliğinin zayıflayarak ünsüzler üzerindeki etkisi bu hadiseyi doğrular niteliktedir. Zîrâ bu konu üzerine pek çok araştırma yapılmıştır ortaya konulan tezlerin neticesi kesinlik arz etmese de tesadüfü bir dil mevzu olmadığı görülmektedir.

b->v-

Eski Türkçede söz başında bulunan *b*' lerin bir kısmı Eski Anadolu Türkçesinde *v* olmuştur. [32] Metinde geçen örnekler şunlardır:

var (1b) <*bar*, *vir* (75b) <*bir*

be-ġāyet bardır (47b) şeklinde bir örneği tespit edilmiştir.

-b->-v-,-b>-v

sev (76a) <seb, *ev* (15a) <*eb, su* (75b) *suw* < *sub*

[30] İbrahim Tosun, Ali Koç, Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine k>g Ötümleşmesi, *Turkish Studies*, c. 11/15, Yaz 2016, s. 411-432.
[31] Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, T.C Kültür Bakanlığı, Ankara 1995, s. 1-186.
[32] Leyla Karahan, *Kıssa-i Yusuf*, TDK, Ankara 1994, s. 59.

3. ŞEKİL BİLGİSİ

3.1. YAPIM EKLERİ

3.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

İsim kök ve gövdelerinden isim türetmek için kullanılan[33] bu ekler ile ilgili metinde geçen örnekler şu şekildedir:

-lu/-lü/-lı/-li: *boylu, ḥūylu, gözlü (5b), yüzlü* (63b), *dürlü* (8b), *şiddetli, ḳuvvetli* (78b)

-(ı)ncı/-(i)nci: *beşinci, altıncı*, *yedinci*, *ikinci* (8b), *dördinci* (79b), *üçinci* (51b)

-suz/-süz/-sız/-siz: *tohumsuz* (14b), yolsuz (22b), *nursuz* (27a), *ḫayırsız* (69a)

-cık/-cik/-cuk/-cük: *sıġırcık* (61a), *ḳıvırcık* (63b)

-şer/-şar/-ar/-er: *ikişer* (29b), *altışar* (67b), *beşer* (38b), *birer* (3b)

-lık/-lik: *ḫastalık* (69b), *aylık* (57b), *itlik* (63a)

-ca/-ce/-ça/-çe: *niçe* (5a)

3.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri

-la-/-le-: *gözle* (27b), *başla, bağışla* (69a), *añla* (76a)

-a-/-e-: *beñze* -(42a), *dile-* (76b)

3.1.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri

-mak/-mek: *yazmak* (39a), *bulunmak, bilinmek* (66a), *bilmek* (69a), *irmek* (7b)

-ış/-iş: *iniş* (10b), *yağış* (69a)

-ak/-ek: *konak* (67b)

[33] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1993, s. 145.

3.1.4.Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Dönüşlü fiil gövdelerine bu ek getirilir. Ek önündeki yardımcı ünlü ise daima düzdür.

-(ı)n-/ -(i)n-: *görin-* (29b), *ṭolan-* (73a)

-ma-/-me-: *dime* (39a)

-dur-/-dür-: Eski Türkçede genellikle -tur-/-tür- şeklindedir.[34] Geçişli fiiller yapan bu ekin metinde tonlu şekilleri mevcuttur.

ṭoldur- (9a), *bildir-* (17b)

-dar-/-der-: İşlek olmayan bir geçişlilik ekidir. *gönder-* (9b), *göster-* (38b)

-(ı)t-/-(i)t-: Geçişli fiiller yapmak için kullanılan işlek bir ek olsa da metinde örneği azdır.

aḳıt (60b), *eyledi* (24b)

-ar-/-er-: *çıḳar* (4a)

-(ı)ş-/-(i)ş-: *iriş-* (4a)

-a-/-e-: *ṭola* (69a)

3.2. İSİM

3.2.1. Çokluk Eki

-lar/-ler eki ile yapılmaktadır.

melekleri (6b), *gözleri* (4a), *peyġamberleri* (4a), *ḳullar* (4b), *anlar* (4b)

bulmuşlar, olacaklar, anlar, başları, kullar, binālar, ḳalūrlar, huylar, makamlar, kulaklar, bunlar, kılarlar, uyurlar, kanadlar, zamanlar, kalanlar, saçlar, yıldızlar, alurlar, bulurlar, ṭururlar, hayvanlar, yıllar gibi örnek verebileceğimiz pek çok kelimede kullanılmıştır.

[34] A. von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 60.

3.2.2. İyelik Ekleri

İsmi isme bağlayan ve eklendikleri isimlerin sahiplerini belirten çekim ekleridir.[35] Bu eklerin teklik ve çokluk hâlleri şu şekildedir:

Teklik /-m, -n, -ı, -i, -u, -ü, -sı, -si, su, -sü

Çokluk / -mız, -miz, -muz, -müz, -nız, -niz, -nuz, -nüz, -ları, -leri

Yardımcı ünlüler daha ziyade bugünkü Türkiye Türkçesine uygun şekildedir. Metinde örnekleri bulunan kelimelerden bazıları şunlardır:

Teklik birinci şahıs

cennetimi (6a), *ḥālim* (15a), *cismim* (15a), *benligim* (15a)

Teklik ikinci şahıs

maḳamına (14b), *ellerine* (5b), *lezzetlerin* (6a), *sözlerini* (15a)

Teklik üçüncü şahıs

ḳapusı (8b), ġayrısıdır (12b), eşyāsı (16a), *önünde* (5a), cānı (76a)

Çokluk birinci şahıs

murādımız (30a), *ḥayātımız* (47b), *anamız* (9b), *atamız* (9b)

Çokluk üçüncü şahıs

ayaḳları (8b), *elleri* (8b), *ḳanādları* (8b), *kusurlarını* (25b)

Faruk Kadri Timurtaş ve Muharrem Ergin'e göre üçüncü şahıs çokluk iyelik eki yoktur. Teklik üçüncü şahıs iyelik eki olan -ı,-i ekinden oluştuğu ifade edilmektedir. -lar,-ler eke ait değil kelimeye aittir. Bu durum şekil bakımından farklı olmadığını çokluk şekli iyelik eki alan ismin çokluğunu karşılamakla mana bakımından farklı olduğunu göstermektedir.[36]

[35] Muharrem Ergin, *Türk Dili*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2016, s. 262.
[36] Ergin, *age*, s. 263., Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 65.

3.2.3. Hâl Ekleri

İsmi bazen isme ve çoğu zamanda fiile bağlayan eklerdir. İsmin edata bağlanması durumu dahi fiile bağlanmak içindir. Bu nedenle hâl ekleri isimlerle fiiller arasındaki bağı kuran ekler olarak ifade edilebilir. [37]

1. İlgi hâli eki

-ın/un, -nın/-nun

İsmin başka bir isme bağlandığını gösteren ektir. Metinde bu hâlin ekli örnekleri pek çoktur.

Cennetimin elbiseleri (6a), *binalarının lebnesi* (5a), *dünyanın lezzetteleri* (6a), *hayatın emsali* (8a), *tabakanın sakinleri* (8b), *cehennemin arası* (10b), *birinin bekası* (12b) *eşyanın tesiratı* (13a), *tokuzun cezni* (17b).

2. Yükleme (Belirtme / Yapma) hâli eki

-ı/-i

Ekli hâli metinde az bulunmaktadır. Zamirlerle birlikte kullanılan bu ekin düz şekilleri bulunmaktadır.

Semāyı bildirir (7b), *anı* (4b), *anları* (13a), *bunı* (17a), *bunları* (14a).

3. Yaklaşma hâli eki

-a/-e

İsimleri daha ziyade fiillere bağlayan, yaklaşma veya yönelme ifade eden ektir. Bu hâl daima eklidir. Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır:

Suya münkalib oldıḳda (46b), *semtine gidüp* (13b), *ṣūretlerine intikal iderler* (13b), *secdeye varup* (4b), *cehenneme giderler* (10b), *Mekke'ye gelüp, Medine'ye gitmiş* (9b), *nefsine darb itmek* (15b), *selamete itmişdir* (57b).

[37] Muharrem Ergin, *Türk Dili*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2016, s. 264.

İşaret zamirlerinin çekiminde yaklaşma hâli: *buna* (14a), *bunlara* (4a), *ana* (14b), *anlara* (4a) şeklindedir.

Metinde *-itmege* ve *-görmege* kelimelerinde (-mek-/mak) fiilden isim yapma ekleriyle birlikte kullanılan yaklaşma hâli eki eklendiği kelimeye -mek için anlamı vererek ″için″ edatının yerini almıştır.

görmege (59a), *yüz aded darb itmege* (17a).

4. Bulunma hâli eki

-da/-de

Tonsuz ünsüzlerden sonra tonlu şekli *da –de* kullanılan örnekler de mevcuttur.

Kıyāmda turup (4b), *deryada tahrik idup* (7a), *semada tutmuşdur* (7b), *ufukda gider* (27b), *tahtında bulunan* (30b), *cenubunda bulundığı* (26a), *bālāda bulunup* (5b), *evsatında olmagla* (5a),*noktasında olmuş olur* (33a), *derununda bulunan* (36b), *dünyada kalup* (60b), *hayratda kalmış* (60a).

İşaret zamiri çekiminde bulunma hâli: *bunda, anda, anlarda*

5. Ayrılma hâli eki

-dan /-den

Bugünkü Türkiye Türkçesinden farklı olarak tonlu şekilleri de mevcuttur.

Cennetden (6a), *maġribinden ṭulū itse* (7a), *maġribden ṭoġup* (10a), *cehennemden çıkup* (10b), *seyyareden bul, saatinden al, kamerden gic, sa'atden zamānı yab* (40a), *yerden şu'ud idup* (47a), *balçıkdan çıkan* (7a), *nūrundan ḫalḳ idup* (6b), *noḳṭadan toġa, ufuḳdan it* (27b).

İşaret zamirlerinin çekiminde ayrılma hâli: *andan, anladan, bunlardan.*

6. Eşitlik hâli ekleri

-ca/-ce

İsmin eşitlik, benzerlik, miktar ifade eden ve ismi fiile bağlayan eşitlik hâli de eklidir. Metinde iyelik ekli şekillerinin kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır.

Addan zarf türeten birleşik eklerdir. [38] Kısmen kalıplaşmış ve zarf niteliği taşıyan eklerdir. [39] Eşitlik eki eklendiği adları durum zarfı göreviyle fiile bağlar ve cümle içinde zarf görevi üstlenir.[40] Bakıldığında eşitlik hâli eki ile ilgili benzer bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Buna göre konu ile ilgili örneklerini verebileceğimiz kelimeler şunlardır:

Adedince (5b), *mertebesince* (9a), *sözünce* (27a), *mukaddimce* (74a), *kadarca* (8a), *mikdarca* (10b), *mikdarınca* (7a), *mezhebince* (68b), *böylece* (46b), *öylece* (47a), *takdirce* (75a), *yolunca* (6a), *ziyadece* (47a).

Ekin genişletilmiş -cane,- cene, -cesine,- casına şeklindeki örneğine sadece *ziyadecesine* (37a) kelimesinde rastlanılmıştır.

7. Vasıta hâli ekleri

-(ı)n/-(i)n

Vasıta ve zaman ifade eden eklerdir. Bu ekin olduğu bazı kelimeler artık kalıplaşmıştır.

Zamanla işlekliği azalan (-n) ekinin yerini ″ ile ″ edatının ekleşerek uyuma bağlı olmasıyla meydana gelen (-la/-le) şeklindeki kullanımı yer almıştır.[41] Metinde vasıta hâli ekinin -la/-le şeklindeki kullanımı daha yaygındır.

ayağın tutmuşdur (42a), *degin* (6a), *içün* (5b).

birl(1b), *uçmagla* (3b), *hesabıyla, etrafıyla* (6b), *anınla* (7a), *suyuyla* (7b), *bununla* (18a), *evladıyla* (9a), *izniyle* (7b), *nöbetle* (6a), *nisbetle* (14a), *hareketiyle* (26a).

---

[38] Doğan Enfel, Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* cilt/sayı 1, s. 21.
[39] Zeynep Korkmaz, *Marzubān-nāme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 111.
[40] Kerime Üstünova, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçimbilgisi)*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2008, s. 414.
[41] Leyla Karahan, *Kıssa-i Yusuf*, TDK, Ankara 1994, s. 78.

8. Yön Ekleri

İsmin yön gösterme hâlini ifade eden bu ekler (-ra, -re, -ru, -rü, -aru, -erü) günümüzde işlekliğini kaybetmiş ve kullanıştan düşmüştür. Eklerin yerini artık yön ifade eden *doğru*, *karşı*, *kadar*, *değin* gibi edatlar almıştır.[42] Bu eklerin fonksiyonunun yerini alan bazı edatların yanı sıra mekân ve yön zarflarının yer aldığı kelimelerle de kullanıldığı görülmektedir. [43]

Eski Türkçedeki (-ġaru/-gerü) ekinin devamı olan[44] bu eklerin yuvarlak şekillerinin yanında düzleşmiş örnekleri de mevcuttur. Metinde bu eklerlerin kullanıldığı kelimeler oldukça azdır.

ileri (6b), *içre* (27a), *üzre* (33a), *berü* (9a), *girü* (10a), *yukarı* (14a).

3.3. SIFAT

Metinde niteleme, işaret, belirsizlik ve sayı sıfatlarıyla ilgili pek çok örnek bulunmaktadır.

3.3.1. Niteleme Sıfatları

Gül âdem (1b), *mercan dudaklı, hilal kaşlı, kara gözlü, güneş yüzlü, şirin sözlü, gül yanaklı, güzel huylu, inci dişli* (5b), *yıldız böceği* (1b), *hoş söz* (40b).

3.3.2. Belirtme Sıfatları

2.1. Sayı Sıfatları

Asıl sayı, sayı grubu, üleştirme ve sıra sayı sıfatlarıyla ilgili pek çok örnek bulunmaktadır.

Sekiz cennet, bin nukuş (5a), *kırk derece* (27b), *yüz kırk yedi buruc* (74b), *üç yüz fersah* (5a), *on iki kelime* (52a),*ikişer buçuk derece* (29b), *ikişer küre* (35b), *ikişer derece* (37b), *on altışar parmak* (67b), *ikinci gün* (39a), *üçünci tabaka* (8b), *üçünci mesele* (23b),

[42] Muharrem Ergin, *Türk Dili*, Bayrak Yayımları, İstanbul 2016, s. 271.
[43] Suzan Duran, Türkçede Cihet ve Mekân Gösteren Ek ve Sözler, *Belleten 1956*, c.4, s. 1-5.
[44] Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 74.

üçünci menzil, üçünci cüz (27b), *ikinci nisan* (27b), *ikinci kamer* (27b), *ikinci nısf* (33a), *ikinci gün* (39a), *dördünci gün* (7a), *dördünci muharrem* (51b), *dördünci iklim* (62a), *beşinci tabaka* (8b), *altıncı tabaka* (8b).

2.2. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları mekân, zaman ve uzaklığa göre bir yer tayin ederler. [45] Buna göre metinde tespit edilen işaret sıfatları ″bu″, ″ol″, ″o″ şeklindedir. ″şu″ sıfatı kullanılmamıştır. ″ol″ işaret sıfatı ise pek çok kez kullanılmıştır. Bunun sebebi ise dilde Arapça ve Farsça tesiridir. [46]

Bu dünyaya (6a), *bu hevānın* (8a), *bu ālem, bu yeryüzi* (10a), *bu dāire* (24a), *ol mikdārı* (7b), *ol zaman* (7a), *ol rızk* (7b), *ol meleğin* (8b), *o makamdan* (14a), *o nur* (14b), *o gün* (15a).

2.3. Soru Sıfatları

Kaç aded (18a), *kaç kevākib* (26a), *ḳanġı noḳṭasında* (73b), *ḳanġı ʻaded* (19a), *ḳanġı zāvīye* (20b), *ḳanġı cānavar* (69a), *ḳanġı hayvān* (69a), *niçe hikmet* (3b), *niçe lezzet* (5b), *niçe kalbe* (40b), *niçe esrarı* (40b), *ne gözler* (6a), *ne kulaklar* (6a), *ne gökler* (6a).

2.4. Belirsizlik Sıfatları

Bir luġatle (4b), *bir melek* (4a), *bir halka* (4a), *her bab* (5a), *cümle cihān* (1b), *cümle ervāh* (1b), *bir fırkası* (7b), *her bir harfinden* (1b), *her bir rīşesi* (4a), *her bir niʻmeti* (9b), *birkaç kimse* (68b), *bunca encüm ve eflāk* (40a), *kimi ḫalḳına* (10a), *hiç kimseyi* (9b), *hiçbir cihetle* (74a), *hiçbir mekānda* (73b).

---

[45] Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK, Ankara 1995, s.351.

[46] Farsça /-ī/ (ی) işaret ya'sı, (ân) işaret sıfatının ve Arapça (el) takısının ″ol″ işaret sıfatı şeklinde çevrilmesi, Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan ″ol″ işaret sıfatıyla ilgisi ve işaret tanımlılığını belirtmede işaret sıfatlarının yeri. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Şermin Kalafat, Eski Anadolu Türkçesinde Yalancı Tanımlılık (Artıkel) ″ol″ işaret sıfatı, s. 185-209.

3.4. ZAMİR

3.4.1. Şahıs Zamirleri

Metinde kullanılan zamirler, bugünkü Türkiye Türkçesine daha yakındır. Bazı zamirlerin çekiminde ise farklı yapılar görülmektedir.[47]

Metinde bulunan şahıs, işaret, belirsizlik, soru, bağlama zamirleri ve bunların çekimleriyle ilgili örnekler şunlardır:

Teklik 1. Şahıs zamiri ″ben″	*ben* anlar içün senden raḥmet ṭaleb iderim (4b)
Teklik 2. Şahıs zamiri ″sen″	*sen* dünyāya niçe raġbet ve iltifāt idersinki (5b)
Teklik 3. Şahıs zamiri ″ol″, ″o″	*o* muḫtaṣ nefs ḥayvāniyedir/*ol* cism-i ṭabī‘iyeniñ (78b)
Çokluk 1. Şahıs zamiri ″biz″	*biz* bu kelāmları ibṭāl idüp (22b)
Çokluk 2. Şahıs zamiri ″siz″	*siz* belā ve muḥīṭ ṣandıġıñız (42b)
Çokluk 3. Şahıs zamiri ″anlar″	*anlar* ‘avāmıñ aḳl ve idrākına muḫālif (72b)

Şahıs zamirlerinin çekimi:

İlgi hâli: *benim indimde* (5b), *benim lüṭf ve muhabbetim* (42b), *benim taht-ı kademinde* (55b), *seninle* (18a), *anın cihetine* (47a), *anınla beden-i insanı* (79a), *bizim murādımız* (76a), *bizimle şems arasında* (37b), *anların ibtidası* (14b)

Yükleme hâli: *beni katl iderseniz* (60a), *seni terk itmeden* (76a), *anı iste* (76a), *bizi iḥāṭa ḳılān* (49b), *anları ḫalḳ iden* (78a)

Yaklaşma hâli: *ana berḳ dirler*(46b), *size gażab itmişdir* (60b), *anlara yetişüp* (60a)

Bulunma hâli: *anda karar itmeleriyle* (72b), *anlarda merḥamet ḫalḳ olunmamışdır* (8b)

Ayrılma hâli: *senden raḥmet ṭaleb iderim* (4b), *andan aḳl olup* (78b), *bizden setr itmesidir* (37b), *anlardan sual itmesinler*(59b)

Vasıta hâli: *seninle* (18a), *anınla ma‘lūm* (52a), *anlarla muḫteliṭ oldıġından* (59b)

[47] Mecdut Mansuroğlu, Türkçede Zamir Çekimi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1949, c. 3(2-3), s. 501-518.

Şahıs zamirlerinin edatlara bağlanışı:

anıñ gibi (23b), *anıñ içün* (32b), *anlar gibi* (32a)

3.4.2. İşaret zamirleri

Metinde kullanılan işaret zamirleri ″bu″,″o″, ″ol″, ″anlar″dır. ″şu″ zamiri yoktur. İşaret zamirlerinin çekime girmemiş örneklerinden bazıları şunlardır:

bu bir ʻaẕīm ve cemīl melekdir ki (6b)

ve bu anıñla ḳanaʻat ḳılmışdır (9b)

bunlar büyūt-u Zühre ve Ḳamer olmaġla (68a)

ol münʻakid olup ẕeheb-i aṣfer olur (77b)

zīrā ki anlar ʻavāmıñ aḳl ve idrākına muḫālif (72b)

Ol ehl-i dildir o vāsiʻ-i dil oldı ʻarş-ı mecīd (77a)

İşaret zamirlerinin çekimi:

İlgi hâli: *bunun gibi* (19a), *bunların arasında* (13a), *anın seyri* (14b), *anların ʻindinde* (48a)

Yükleme hâli: *bunı iṣbāt ḳıldıġın* (72b), *bunları idrāk itmekden* (10b), *anı ḳaraʻ itdikde* (78b), *anları teskīn iderdi* (60a)

Yaklaşma hâli: *buna müdīr dirler* (35b), *bunlara erkân dirler* (45a), *ana şecere'-i ṭūbā dirler* (4b), *anlara yetişüp* (60a)

Bulunma hâli: *bunda taḥrīr olunmaḳ* (68b), *anda ḳalmaġla* (78a), *onda ḥākim olan* (30a)

Ayrılma hâli: *bunlardan büyut-u Zühre ve Züḥal* (68a), *bundan eḳdam-ı lisān* (39a), *andan ḥarekāt-ı muḫtelife* (78b), *anlardan her kimiñ* (8b)

Eşitlik hâli: *bunca encüm ve eflāk* (40a)

Vasıta hâli: *anınla maʻlūm* (52a)

İşaret zamirlerinin edatlara bağlanışı: *bunun gibi* (19a), *anın içün* (24b)

3.4.3. Dönüşlülük zamirleri

Bunlar, *"kendü"*,*" kendi"* şekilleridir. *"kendü"* şekli daha az kullanılmıştır. Türkçenin ilk devirlerinden bu yana yuvarlak ünlü taşıyan bu kelimenin düz şekilleri daha fazladır.

kendü kendüye ṣarılup (47b), *kendi ḥatt-ı ẕātında* (79a), *kendüsi ʻulviyy'-i muṭlaḳ* (45a), *kendüye* (7a), *kendüyi* (14b), *kendi cisminden* (78b)

3.4.4. Belirsizlik zamirleri

Metinde geçen belirsizlik zamirleri şunlardır:

biri: *biri ḳuvvet-i bā'iṯe ve biri ḳuvvet-i fā'iledir* (79a)

birisi: *ve birisi daḫī budur ki* (47a)

her biri: *ve her birisi yetmiş ḳat ḥulle giymişdir* (5b)

bir ikisi: *bir ikisine ṣalacaḳ mekān ḫālī olmayup* (23a)

bir niçe: *leyl-i nehār iʻtibārıyla bir niçe ḳısm idüp* (62a)

cümlesi: *ve cümlesi anıñ ḥavl ve ḳuvvetiyle müteḥarrik* (77a)

her biri: *ve her birinde birerʻalāmet naṣb idüp* (67a)

her kim: *her kim ki, kendi rabb-ı mukayyedi terbiyesinde kalmışdır* (14b)

her ne kim: ve *her ne kim var cümlesi herbār-ı leyl u nehār* (12a)

hiç kimse: *lākin hiç kimseyi cebrileʻasī ve kāfir idemez* (9b)

kimi: *ve kimi kürside ve kimi sidrede* (4a)

kim: *kim ziyān eyleye aġaçlara berd* (69a)

kimse: *pes, bu kimse şimālden gidüp cenūbdan gelmiş olur* (67b)

bir kimse: *bulsa bir kimse ṭoġdıġı sālı* (69a)

ne: *ne görüp işitse yād ider Mevlā'yı* (76a)

nesne: *kimse bir nesne göremez imiş ve cev-i semādan* (46a)

niçe: *bu dā'ire'-i ufḳ niçe ḳısm bulunmuşdur* (61b)

niçeler: *niçeler bu rubʻ meskūni seyāḥatle başdan başa gitmişlerdir* (62a)

her ne: *ṣaḫnı mesāfesi her ne ḳadar vāsiʻ ise de* (76a)

biri birinden: *ḫalḳ itmişdir ki biri birinden a'lādır* (5a)

3.4.5. Soru zamirleri

ḳanġı: *ta'līḳ eyleseler ḳanġisınıñ vāḳi' olur* (23b)

nirede: *nireden toġsa ḳarşūsında batār* (28a)

ne: *ḥāric-i ḳısmetden ne ḥāṣıl olursa ṣaḥīḥ olur* (18a)

3.5. ZARF

Bu kelimeler tek başına isim olmakla beraber fiillere tesir eder ve anlamlarını değiştirir. [48] Metinde görev bakımından farklı pek çok sayıda zarf bulunmaktadır.

3.5.1.Tarz / Niteleme zarfları

bir bir: *zamānı sā'ati bir bir yedi seyyāreye vir gel* (40b)

bile: *evvelki yaşı ḳırḳ bile yitmişdir* (63b)

birbirin: *birbirine ḳarīb oldıḳlarından birbirini ṭemās idüp* (40a)

böyle: *niçün böyle feryād idersin* (4b) / *ḳarīb oluncaya degin böyle gelüp giderler* (7a)

eyle: *eyle ṣoḥbet diñle elḥsān içdeva* (40a)

öyle: *ḥıfẓ ider dinildigi öyle dimek degildir* (74a)

şöyle: *ḳalb-i 'aḳreble bile şöyle varup* (28a)

hep: *ḳıyāmete dek hep olup olacaḳları kitābet ḳılmışdır* (4b)

yine: *altı sā'at ḳadar meḳṣ idüp yine girü gider* (55a)

niçe: *niçe olur deyü tevcihe başlar* (22b)

[48] Muharrem Ergin, *Türk Dili*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2016, s. 280.

3.5.2. Zaman zarfları

o dem: *sāl-i hicriñ birini ṭarḥ it o dem* (69a)

gün: *bulundığı gün Şems-i re's ehl-i Mekke'ye gelür bulunmuşdur* (67a)

henüz: *sen su'āl eylediñde henüz Şems zā'il olmamışdı* (25b)

evvel: *ḳumḳımayı yere komayup evvel arża götürse* (61a)

bir gün / bir gice: *dā'ire'-i nışf-ı nehāra bir gün bir gicede iki def'a munṭabıḳ olur* (24b)

imdi: *gāhīca daḫī ric'at ider görinürlar imdi farż ider* (74b)

irte: *irtesi sāl ol bāzār hāya gider* (39b)

hemen-dem: *hemen-dem ol cevher ḥayāsından eriyüp şu mi̱sli aḳmışdır* (3a)

hemen: *zamān sābit olmayup hemen ol anda fesāda varup maḥv olurlar* (46a)

o gün: *yevm-i tübladır o gün her ma'nā bir ṣūret* (15a)

ol dem: *ne kevkeb ḥükm ider ol dem nuhūset yā sa'ādetdir* (40a)

gāh: *zīrā ki ehl-i cennet gāh envā' ni'metlerden le̱zze̱t alurlar* (10b)

henüz: *islāmda umūr-u dīn-i mübīn henüz istiḥkām bulmadın* (59b)

her gün: *imāratı odur ki her gün aña yetmiş biñ melek duḫūl idüp anda namāz ḳılarlar* (6a)

şimdi: *şimdi bunı daḫī sır itdim* (50b)

yarın: *'alāmeti odur ki yarın żū'-ı Şemsi alsa gerekdir* (60b)

berü: *ādemden berü olmamış bir itmişdir deyü* (57b)

3.5.3.Yön zarfları

girü: *iki küre' girü ḳalur ki biri felek-i s̱ānī ḥāvī ve biri felek-i s̱ānīyle maḥvīdir* (29a)

içre: *dā'ire içre 'ālemi imkân / 'ālem içre behā'im u insān* (79b)

yan: *iki yandan dū noḳṭa evsaṭı al* (27b)

ileri: *her semānıñ re'isiniñ düstūruyla ebvābını bu ileri feṭḥ iderler* (6b)

yukarı / yukaru: *ka'r-ı deryādan bitüp vech-i mādan yukarı gelüp yābis oldukda berk olur* (14a)

aşağı: *ṭaşıñ yuḳarudan aşaġı atladıġı ḥālde seranıñ dibine düşmesi tecrübe ile bilinmişdir* (75b)

ṭoġrı: *sefīnenin sereni serenden dibine ṭoġrı ilḳā olunmuşdur* (75b)

3.5.4. Miktar zarfları

ol kadar: *andan tebā'id idersin ol kadar gidersin ki* (21a)

çok: *Evsaṭ-ı sālde çok yaġışlıḳ ola* (69a)

pek: *ancaḳ otuz seneye gitmişdir pek nādir olur* (63b)

3.6. EDAT

Türk yazı dilinde çok sayıda edat bulunmaktadır. Bunların hepsi olmasa da bir kısmının ön Türkçe döneminde olması muhtemeldir. Zaman ve mekân ilişkisinde anlam bütünlüğünü sağlamak için dil araçlarının oluşmasını gerekli kılmış ve edatlar türleri, işlevleri ve anlam ilişkileriyle ifade edilmiştir.[49]

3.6.1. Ünlemler

ya: *ol salde ṭoġan ḳız ya oġul* (69b)

âh: *âh ṣavmla baġlasam dehānı hani* (76a)

ta: *ehl-i deryā katında bir mücrī ta' bīr ile bir derece arż* (67b)

[49] B. A. Serebrennikov, N. Z. Gadjieva, *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştımalı Tarihi Grameri*, çev. Tevfik Hacıyev, Mustafa Öner, TDK, Ankara 2018, s. 208.

Erzurum bölgesi ağızlarında en çok kullanılan bağlama edatlarından biri *ki*' dir. Kuvvetlendirme edatı olsa da bağlama vazifesinin bir neticesi olduğu için bağlama edatları içinde yer alması uygun görülmüştür. [50] Metinde ağızların da tesiri neticesinde her iki mânâ da çok sayıda görülmektedir.

Ma'lūm olsun ki Ḥaḳḳ Te'ālā bu 'ālemi vücūdu vaḥdāniyetine 'alāmet idüp cemī'-i eşyāda ūlu'l-ebṣāra iẓhār-ı san'atla ḥaḳāyıḳ-i ḥikmetin ṭuyurmuşdur (2a).

Ol eşrāṭ sā'atiñ eşheri ve 'alāmet-i kıyāmetiñ ekberidir ki ol 'alāmetden soñra tövbeler ḳabul olmaz (7a).

3.6.2. Bağlama edatları

çü: *çü dört beyt iki ġurre' mücmelidir* (51b) / *çü 'aşḳ seyr ider eşyāyı devrider dā'im* (77a)

çün: *çün yedi erden müdām ḥāmledir çarżen* (77a) / *'aḳreb oldıġı-çün envā'-ı daḫī andan aḳl olup* (78b)

çünki: *çünki ḳuvvet-i ġādiye ġıdāyı ceẕb ider* (78b) / *tevḥīd-i vücūda çünki hemrāh oldım* (76a)

çünkim: *ba'de çünkim arż (ب) noḳṭasından (ه) noḳṭasına* (74b)

ya /eger: *Ḥaḳdan nidā gelmişdir ki ya ḥarḳā'il eger ḳıyāmete dek pervāz eylesen* (3b) / *ve eger ol hayye'-i 'aẕīme tesbīḥinde telaṭṭuf ile ilhām olunmasa idi* (4a)

gerçi: *mevādı gerçi riyāḥ-ı ża'ife gibi esfeldendir* (49a)

hem: *ma'rifet-i beden hem ma'rifet-i 'āleme mevḳūf olup* (1b)

hem de: *hem de külliyalan diyüp gidemem* (68b) / *hem de düzd ü muḥīl ü şeyṭānī* (69b)

hergiz: *eşmārı hergiz dükenmez ebeden müheyyadır* (5a)

meger: *meger kim Ḥaḳ Te'ālā keremiyle'abdını 'afv eyleye* (10b)

niçe kim: *niçe kim terkīb-i ḥurūf-ı hecādan ism ve fi'l ve harf huṣūla gelmişdir* (3a)

[50] Efrasiyap Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları,* Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1973, s. 398.

illa: *ve illa ʻaded-i aṣm dirler* (15b)

ola ki: *anın ṭabīʻyeti bir ola ki ol ṭabīʻyetden ṣādr olan* (12b)

pes: *pes ol cevher-i evvele muḥabbetiyle bir daḫī naẓar ḳılmışdır* (3a)

sanki: *bir ḫaṭṭ çeker sanki aña ḫaṭṭ-ı cemʻ iṭlāḳ iderler* (16a) / *taḳsīm ider sanki ḫāric-i ḳısmet ol matlūb olan ş̲elāş̲edir* (19a)

ki: *zīrā ki ḳeşver ve ẓurūf-ı ādem bulunan eflak* (79b)

kim: *teʻalluḳ eylemişdi kim iẓhār-ı nām ve şān içün ʻālem-i ecsāmı ḫalḳ eyleye* (3a)

tā ki: *tā ki bu cihān heyʼetine olmalı ḥayrān* (79b)

tā kim: *tā kim müddet-i mezbūrede bir devresin tekmīl itmekmümkin ola* (74a)

yaʻni : *muḥīṭine yaʻni bir kāʻidesi muḥīṭine ḍarb ile ḥāṣıl olur* (21a)

zīrā ki: *semā ẓāhir görinür zīrā ki dāʼiresiniñ merkezi kendi ḳademi taḥtında bulunur* (59a)

ile: *ḳandedir cehl ile ẓulmet nefs-i şübʻanındadır* (79b)

vü: *pes, nār u hevā vü āb u hāk erkāndır* (13a) / *kış dū kānūn vü yek şubat ey zeyn* (27a)

u-ü: *ʻālem içre behāʼim u insān* (79b) / *her anda kevn ü fesād oldı başḳa ḫalḳ-ı cedīd* (77a)

gāh: *zīrā ki ehl-i cennet gāh envāʻ niʻmetlerden lez̲z̲et alurlar ve gāh liḳāʼ-i mevlā ile* (10b)

hem: *ve ol aṣḥabına hem taḥiyyāt olsun ki* (1b)

hem…hem: *ve eger cism-i mürekkebe hem neşv ü nümā ve hem ḥiss ve ḥareket-baḫş idüp* (12b)

ne…ne: *bir baḥr ne eksilür ne artar aṣlā* (76a)

ya…ya: *bulunduysa yā bulunmadıysa mücennesi mücennesine ḍarb idersin yā mücennesi ṣūret-i kesre* (18b)

ancak: *illet-i gāʼiye-i her dü- cihān ancak hazret-i insandır* (14a)

bir: *vech-i Ḥaḳḳa āyinesin sen özüñi bir ḫoş gözet* (79b)

keşki: *ve kāfirler ḥayvānāta ġıbṭa idüp keşki bizde turāb olaydıḳ dirler* (10b)

Türkiye Türkçesi ağızlarında ve Çağdaş Türk lehçelerinin bazılarında son ses türemesi olarak kabul edilen *m* ünsüzü metinde bağlaç niteliğindeki *çünkim, ta kim, hâlbukim* gibi edatlarda görülmektedir. Bu ses türemesiyle ilgili Fars tesiri üzerinde durulmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde, Farsçadaki *ki* bağlacıyla aynı görevde olan Türkçedeki kim bağlacının kullanımı muhtemel olarak değerlendirilmektedir. Türkçe *kim* bağlacının çokça kullanılması ile beraber Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi ve Harezm Türkçelerinde kullanılan kuvvetlendirme edatlarından *me/ma* edatının bir devamı olduğu görüşü de mevcuttur.[51]

Türkiye Türkçesi ağızlarının temeli Eski Anadolu Türkçesine dayanmaktadır. Osmanlı Türkçesinin oluşmasıyla iki yönlü bir değişim ve gelişim süreci yer almış ve yazı dilinden bağımsız konuşma diline dayalı Türkçeyi 16. yüzyıldan günümüze taşıyan Türkiye Türkçesinin ağızları oluşmuştur. Adeta ağız haritası diyebileceğimiz Batı, Güneybatı, Orta, Doğu, Güneydoğu ve Kuzey Anadolu kesimleri ile Trakya bölgelerine giren birçok ağız bugün ses ve şekil bilgisi yönünden değerlendirilmiştir.[52] Ağızlar arasındaki bu farklılıkların daha ziyade kelime ve eklerin ses yapısından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bazı bölgelerde bu yapılar korunurken bazı bölgelerde kaybolmaya yüz tutmuştur. Bölgeler arasındaki bağlantı ise küçük ağız grupları ile sağlanmaktadır.[53]

3.6.3. Kuvvetlendirme edatları

bile: *ikisi bile mübtelā-yı firāḳ* (9b) / *birisine mütesāviyü'l-aḍlā' dirler ki üç bile ḍıl'ı berāberdir* (19b)

dahi: *buna mebde' ve kavs-i nüzūl dahi dirler* (14a) / *ve bu rücū'a me'ad ve kavs-i urūc dahi dirler* (14b)

da-de: *teftiş ve tecrübe olunduḳ da şimāli nāḥīyeleri dört beş biñ* (57a) / *çün bildigimi görüp de ḥayrān oldım* (76a)

ise: *ma'rifet-i 'ālem ise 'ulum-u hāḳīḳiyye ile mevṣūf oldıġı-çün* (1b)

[51] Aylin Koç, Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi 2010*, sayı: 28, s. 47-67.
[52] Zeynep Korkmaz, *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, TDK, Ankara 2013, s. 136-138.
[53] Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK, Ankara 2017, s. 179.

degil: *gelince degin gidilmiş degil iken bā-takdīr hayy-i mecīd* (60b)

3.6.4. Çekim edatları

gibi: *ve anlar insān gibi Ḥaḳ Te'ālāya 'āsī olmazlar* (4a)

üzre: *bu kıyās üzre her ma'den bir buḳ'aya maḫṣūṣ bulunmuşdur* (77b)

birle: *ḫak saṭḥ-ı vāḥid birle muḥāṭ bir cism küridir* (59a)

içün: *ve cümle cihānı insān içün ve anı kendi ma'rifeti-çün var idüp* (1b)

ileri: *her semānıñ re'isiniñ düstūruyla ebvābını bu ileri feṭḥ iderler* (6b)

kadar: *beyninde bulunan faẓl kadar noḳṭa-i maġrib semtine ṭoġrı 'add idersin* (67a)

dek: *ve 'arş-ı a'lādan esfel-i safilīne dek bu 'ālem-i ṣūret bu tertīb üzre niẓām bulup* (3a)

degin: *Nūḥ'aleyhi's-selāmıñ zamānına degin yeryüzünde idi* (6a)

3.7. FİİLLER

3.7.1. Zarf-Fiil Ekleri

Bir kılış, oluş, durum ve tarz bildiren fillerdir. Cümlede zarf olarak kullanılan bu fiiller çekimsizdir ve eklendikleri fillerin asıl anlamlarını değiştirmezler. [54]

Ip/ip/up/üp/

pes, ol eczā'-ı evvel riyāḥıñ meyānında ṣıḳılıp bükülüp mināre gibi mürtafi' olur (47b)

andan aḳl olup on sekiz biñ nev' bulunup her nev'-i bir'ālem tesmiye ḳılınmışdır (78b)

saff-ı evvelde olan melā'ike ebeden secdeye varıp (Subḥānallāh) dirler (4b)

ben gidem bu ten sarāyı yıkılıp virān ola (15a)

-arak /-erek

maḫṣūṣ olan ṭarafına müteveccih olarak müteḥavvil görünmüşdür (73b)

[54] Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK, Ankara 2019, s. 841.

Şemse tābi‘ olarak Cin ve Macine vāṣıl olur (67b)

üç yüz altmış müte‘ayyin melekleri tesbīḥ ve tehlīl iderek ṭulū‘idüp (7a)

pes Şems-i münīri‘āleme żiyā virerek maġribinedirler (7b)

-ınca / -ince

Ekin düz şekillerinin daha fazla olduğu görülmüştür.

‘umḳ-ı aḳṭārında ziyade ider tā ol cism iḳtiżā-yıtabī ‘atınca neşv-i kemāline (78b)

pes, ḫaṭṭ-ı istivadan ‘arż-ı tes‘īn şimāle varıncaya dek iḳlīmiñ aḥvāline eṭvār ile bilindiyse (63b)

hep varlıġı bir bilince şādān oldım (76a)

çün hicret-i nübüvviyeden bu zamāna gelinceye dek sinīn ḳameriye ile tārīḫ-i nübüvviye (9b)

sūret-i hayvānda sūret-i insana gelüp kemāle irinceye degin (14b)

neşv-i kemāline bāliġ oluncaya dek gider ve anıñ ḳuvvet-i mevlidesi vardır (78b)

ḫalḳ idüp dünyā ṭolusunca ṭāruyu añа rızḳ-ı maḳsūm itmişdir (9a)

iki ayāġıñ ḳaldırup ḳoyuncaya dek felek-i a‘ẓam üç biñ fersaḫ mesāfe ḥareket ider (25b)

ehl-i hey’et sözüncedir bu kitāb (27a)

-ıcak / -icek

Eski Anadolu Türkçesine ait zarf-fiil ekidir. Ön ses ünlüsü dar olan [55] bu ekle ilgili çok az örnek tespit edilmiştir.

ṭulū ve ġurūb idicek ẓıll-ı ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzre (23a)

nāfi‘ayı veya żāreyi ṭaleb idicek taḥrīke sevḳ iderse (79a)

-dıkça /-dikçe

müzekkerine mukārin olmadıkça neticesi hurmā olmaz (14a)

mümeyyizeniñ enfāsımız olan hevāya çıḳdıkça teslīm eyledigidir (47b)

ol ecniḥāsını neşr eyledikçe anıñ rīşelerinden ehl-i cinān üzerine (4b)

ve cehennem semtine baḳup ehlini mu‘azzib gördükçe kendi selāmetleriyle mesrūr ve şākir

[55] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 88.

olurlar (10b)

mezāhirin her birine vāsıl oldukça ol tavrın sıbgıyla münsabıg ve ol mazharın hasāyısıyla muttasıf olur (14b)

-madan / **-meden**

"Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinin –mAdIn zarf fiilindeki ses değişmesiyle oluşmuştur. ıp/ip/arak zarf-fiil eklerinin olumsuz şekli için kullanılan eklerdir".[56]

ṭoġalar Şems *batmadan* aḳdem (28a)

cevher-i raṭb-ı buḫārīsi maḥv olmadan anı men' ider (47b)

gelmeden gün burūc evā'iline (27a) / *dünyā seni terk itmeden sen eyle anı* (76a)

iken /-ken

mertebe-i eḥadiyetde bir kenz-i maḥfī iken ma'rūf olmaġı murād ve muḥabbet eylemesiyle (3a)

ḫalḳ etmege kādir iken altı günde ḫalḳ itmesi (3b)

meselā ol vücūd-ı sārī ālem-i nebāta duhūl iderken ba'z-ı āfāt ārız olup nebāt olamaz (14b)

3.7.2. Sıfat-Fiil Ekleri

Cümlede sıfat veya isim olarak kullanılan bu ekler eklendikleri sözcüklerin niteliklerini, zaman ve hareket kavramlarını aktarırlar. Bu özelliklerinden dolayı sıfat-fiiller geçici hareket adları kurmaktadır.[57]

Örneklere baktığımızda sözcüklerde geçmiş ve geniş zaman ifadeleri görülmektedir.

-an /-en

ḫāneniñ lāzım olan ṣāḥībidir (79b)

ism-i a'ẓam ve'aḳl-ı evvel olan rūḥu ekmeline olsun ki (1b)

[56] Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK, Ankara 2019, s. 862.
[57] Zeynep Korkmaz, *age.,* s. 784.

ḥużur-u hümāyūn bulunan ḳavl-i sulṭāndan yüz döndürüp (79b)

ve ṣaff-ı rābi'ada ḳalan melā'ike ' (4b)

maġrib ṭarafında siyāh balcıḳdan çıḳan yüz seksen 'uyūn-u meġārib (7a)

-dık /-dik

Bulunma ve eşitlik hâli eki ile genişleyen bu ekler cümlede neden ve zaman gösteren zarf görevinde olabilirler. [58] Metinde daha çok bu örnekler tespit edilmiştir.

'umḳunda tekevvün ve temekkün eyledikde tedrīc ile hevāya ṣu'ūd ider (78b)

baḫş eylediki livā'ü'l-ḥamd ismile müsemmā olan sancāġı (6a)

halḳı fehm eyledikse ey ḥaḳḳı (69b)

üzerinde ḥareket eyledikçe bu kevkeb daḫī anıñla devvārdır (30a)

ol noḳṭaya nüzūl itdikde merkez-i arża begāyet müteḳarrib (31b)

-mış /-miş

Geçmiş zaman ifade eden bu eklerin örnekleri metinde pek azdır.

kemāndan atılmış oḳ gibi firdevs-i ā'lāyı ve taḥtında olan cināni cereyān ile (5a)

şöhret itmiş kimseleriñ esāmisinde (26a)

cebelü'l-ḥamd üzerinde naṣb olunmuş bir'aẓim'ālemdir ki (6a)

-acaḳ/-ecek

Anlam ve şekil itibariyle zaman ifade etmelerine ve mastar gibi kullanılmalarına rağmen bu ekler cümlede esas olarak fiilin zamanını vermiş olur. [59] Esas cümleye ki ve kim nispet zamirleri (bağlaç) ile bağlanan yardımcı cümleler ise pek çok sıfatın yerini almaktadır. Bu nedenle metinde Farsçanın tesiri ile sıkça geçen bu cümleleri zamana bağlı sıfat-fiil şeklinde ele almak gerekir. [60]

[58] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 152.
[59] Saadet Çağatay, Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları, *Ankara üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1947, c. 5 (4) s. 353-368.
[60] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 154-155.

biri birine mümās kürelerdir ki bir ikisine ṣalacaḳ mekān ḫālī olmayup (23a)

i'timād ve i'tiḳād olunacaḳ umūr-ı dīniyye ve levāzım-ı yaḳıniyyeden (2a)

-ası /- esi

ḳudret ve 'aẓāmetin bir kere tefekkür ve teẕekkür buyurasın ki (47b)

3.7.3. Şekil ve Zaman Ekleri

3.7.3.1. Haber Kipleri

3.7.3.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

-dı/-di ekleriyle kurulur.

Birinci şahıs teklik ve çokluk çekimi:

te'līf ve taṣnīf eyledim (1b), *anın-çün ne'am didim* (25b), *naẓm ḳıldım kitāb-ı mu'teberi* (27a), *sırrın 'ayān itdim* (40a), *üzerinde bulunmuş olaydık* (74a), *biz aṣlā göremezdik* (75a).

İkinci şahıs teklik ve çokluk çekimi:

henüz istiḥkām bulmadın (59b), *bu burūca itmedin taḥvīl gün* (39a), *bī-pāyān içinde gumnām itdi*n (60a), *siz bize cefā eylediniz* (60b).

Üçüncü şahıs teklik ve çokluk çekimi:

dimāya başladılar (9a), *ṭutdılar cedī o evā'ilinde ḳarār* (28a), *tamāmen muḫtelit oldılar* (77b), *ḥarāretleri üzre ḳaldılar* (47a), *vāsi'-i dil oldı* (77a), *cümlesi ḳıyāmet ḳopdı* (10a).

3.7.3.1.2. Duyulan (Öğrenilen) Geçmiş Zaman

-mış /-miş /-muş/-müş ekleriyle kurulur. Teklik ve çokluk şahıslara göre çekimleri şu şekildedir:

Üçüncü şahıs teklik ve çokluk çekimi:

-durur, -dur, -dür veya eksiz şekilleri kullanılır. [61] Metinde üçüncü şahıs teklik çekiminde ekin yuvarlak hâliyle beraber -dur/-dür bildirme eki ile genişletildiği görülmüştür.

enverī vücūda getürmüşdür (3b), *ba'dehu'ācz ḳalup görmüşdür* (3b), *Ādem gözini açup görmüşdür* (9b), *cennet ṣafāların sürmüşdür* (9b), *biri biriyle imtizāc ḳılmışlar* (3b), *kaçmaġla ṭapan almışlar* (60a), *cümlesi firār itmişler* (60a), *dünyā tuḥfelerin hediye itmişler* (60a), *münḳaṭı' olmaz dimişler* (61a).

Ek fiillerle kalıplaşarak bitişik yazıldığı gibi ayrı yazıldığı da görülmüştür.

bir sene tamām ḳalmışdı (46a), *ṭoḳuz buçuḳ derecesinde ḳalmışdı* (31a), *imānla vefāt eylemiş ise* (10b), *su'ālde ziyāde dinilmiş ise* (19a), *noḳṣān dinilmiş ise* (19a).

3.7.3.1.3. Geniş Zaman

Bu kip için kullanılan ekler -r, -ur /-ür ve –ar/er şeklindedir. Geniş zamanın çekiminde kullanılan kişi ekleri ise zamir kökenlidir. [62] Metinde teklik ve çokluk şahıslara göre çekime girmiş kipler genellikle günümüz Türkiye Türkçesine daha yakındır ve örnekler şu şekildedir:

Birinci teklik ve çokluk çekimi:

senden raḥmet ṭaleb iderim (4b), *behre-mend ve dilşād iderim* (5a), *ḥużūr-u'izzetime da'vet ve ceẕb iderim* (42b), *bizler ikisiniñ meyānında bulunuruz* (37b), *şimāli bilādında sākin oluruz* (48a)

İkinci şahıs teklik ve çokluk çekimi:

niçün böyle feryād idersin (4b), *tamām oldukça naẓar idersin* (16a), *minvāl-i meẕkūr üzre gidersin* (16a), *kesr ma'ṭūfda ve o 'ātfa yazarsın* (18a), *yigirmi iki derece oldıġından*

[61] Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 121.
[62] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 131-132.

bilursin (66b), mezbūreden ve ḫaṭṭ-ı meẕkūreden alursın (66b), *kendüye nisbetin bilürsin* (21a), *noḳṭa-yı ʻalāmetiyle bilürsin* (66b), *helāk olup gidersiniz* (66a).

Üçüncü şahıs teklik ve çokluk çekimi:

çün baḳar sālı gelse bīmāri (69a), *Anı baḥr-ı ʻulūm ider maḥżā* (79b), taṣavvuriyye ve taṣdīḳiyyeyi idrak ider (79a), *kemāline bāliġ oluncaya dek gider* (78b), *ḳuṭreden ādemi kılur peydā* (79b), *aṣlın bulur ḳarīb ve baʼīd* (77a), *taḥammül idemeyüp muḥteriḳ olurlar* (4a), *küffārıñ riḳābına bağlayup cehenneme bıraḳurlar* (8b), *ḥıfẓ idüp ʻamellerin yazarlar* (4a), *cinānımdan ne çıḳarlar ne mevt görürler* (6a).

geniş zaman kipinin olumsuzu:

tamāmıyla ṭavāf idemezsin (3b), *sidre taḥammül idemezler* (4a), *ve nevm ve cimāʻ bilmezler* (4a), *aña nöbet gelmez* (4a), *evrāḳı dökülüp çürümez* (5a), *ayaḳ yoluna gitmezler* (5b), *şarḳa atılandan ziyāde bulunmaz* (5b), *nār ile müteʼessir olmazlar* (78a), *hem de külliyalan diyüp gidemem* (68b), *hükemā ḳavlin iʻtimād edemem* (68b), *ḥareket-i arżı his idemeyiz* (75b).

3.7.3.1.4. Gelecek zaman

Gelecek zaman kipiyle ilgili örnekler bugünkü Türkiye Türkçesine uygundur ve örnekleri şu şekildedir:

zīrā ki istiḳāmetle varacak (75b), *cedīde nāmıyla beyān olunacaktır* (59a), *pür gelür sīneleri cāk idece*k (40b), *ve niçe esrārı var idrāk idecek* (40b), *beyānı gelecekdir* (28b).

3.7.3.2. Dilek Kipleri

3.7.3.2.1. Şart kipi

Eski Türkçedeki -sar /-ser ekindeki -r sesinin özelliğini kaybetmesiyle oluşan -sa /-se ekiyle yapılmaktadır. [63]

birinci şahıs teklik:

ah ṣavmla bağlasam dehānı hani (76a), *dil söylese dinlesem nihānı hani* (76a), *pes ci tersem key zi-mordem kem şodem* (15a), *dil söylese dinlesem nihānı hani* (76a), *pes ḥıfẓ-ı merātib itsem zındıḳam* (76a)

ikinci şahıs teklik:

kendi taḥtında bulunsan (16a)

üçüncü şahıs teklik:

Cān bulsa o cān-ı cānı hani hani (76a), *öyle laṭīf olsa* (79a)

üçüncü şahıs çokluk:

ümmetiyle andan içseler gerekdir (5a), *anlar helāk itseler gerekdir* (8b), *ḳa'mer ḥavże götürseler* (13b), *tīmūri fevḳa'l-mā'i vaż' itseler* (13b), *isbāta'atḳ-ı raḳbe ta'līḳ eyleseler* (23a)

-a/-e (<-ġa /ġe) eki [64]ile kurulan şart cümlelerinin pek çok örneği bulunmaktadır.

ġılle erzān ve meyveler çoġ ola (69a), *ola bed-gūy ve hem ḥarīs ve ekül* (69b), *böyle ola aṣlā bir vechle kendisine raġbet ve iltifāt olunmaġa* (74b)

-sa/se eki ile kurulmuş geniş zaman kipinin şartı durumunda[65] olan örnekler de bulunmaktadır. Bu yapıda olanlar esas fiili zamanla şarta bağlar.[66] Metinde bu tarz cümlelerin başında *eger* bağlacının kullanımı da yaygındır.

[63] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 135.
[64] Zeynep Korkmaz, *age.*, s. 135.
[65] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 136.

taḥrīke sevḳ iderse aña ḳuvvet-i şehvāniyye dirler (79a), *cennetimi isterse dünyādan ḳalīl ile ḳanā'at idüp dünyānıñ fānī olan'izzet ve lezzetlerini terk itsūn* (6a), *eger bi'l-külliye düşerse Şemse küsūf tām vāki'olup kevākibi setr iden żiyāsı ḳalmayup ekberleri żāhir olur* (7a), *eger nuṭḳ daḫī baḫş iderse aña insān dirler ki zübde-i vücūd ve ḫülāsa-i mevcūd oldur* (12b). *eger biri birine muḥtāç olurlarsa ol maḥale heyūla ve ol ḥāle ṣūret-i cismiye yā ṣūret-i nev'iye dirler* (12b).

Şart kipi -sa/-se ekiyle kurulan fakat dilek, istek[67] ifade eden örnekler şu şekildedir:

cān görse o ma'nā-yı cihānı hani, dil bilse o ma'nā-yı nihānı hani, dil söylese dinlesem nihānı hani (76a).

3.7.3.2.2. Dilek kipi

-a/-e ekiyle kurulan bu kipin metindeki örnekleri şu şekildedir:

İkinci şahıs teklik ve çokluk:

selāmetle cem'iyet-i ḥāṭır bulasın, ve rāḥatla 'azīz-i 'ālem olasın, ḥaḳḳe'l-yaḳın bilüp ibdā anıñla kalasın, ma'rifet-i nefs mertebesin bulasın, 'ālem oldıġın bilüp kendi nefsiñe gelesin, 'ālem oldıġın bilüp cümleden fāriġ olasın, ve kendi kendiñe gelesin, cümleyi unudup hüb idüp eyleyin (2a), *ḳudretin tefekkür ve tezekkür kılasın* (1b).

Üçüncü şahıs teklik ve çokluk:

Üçüncü şahıs teklik ve çokluk çekiminde ola ve olmaya şekilleriyle ihtimal ve olasılık ifade etmekle beraber bir bağ veya zarf niteliği taşıyabilmektedir.[68]

ve ḫafi olmaya ki bālāda işāret olundıġı üzre (6b), *ve ḫafī olmaya ki bu araya gelinceye degin* (10b), *ṭarafı āḫiriniñ rū'yetine bir ma'ni' olmaya* (19b), *ve anıñla'aded-i sinīn ve şühūruñ ḥesābı ma'lūm ola* (6b), *mevcūd ma'dūm ola belki mevcūd hemīşe mevcūddur* (12b). *sidrede olan melā'ike şiddet-i nūr-ı'arş ile muḥteriḳ olmayalar,* (14b) *anın 'ufūnetinden helāk olmayup selāmet kalalar* (56a), *ḳalḳalar hep yeñiden ṣānkīm bahāristān ola* (15a).

---

[66] Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK, Ankara 2017, s. 143.
[67] Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK, Ankara 2019, s. 610.
[68] Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, TDK, Ankara 2017, s. 137.

3.7.3.2.3. Gereklilik kipi

-sa /-se gerek ve –meli/-malı ile kurulan gereklilik kipinin üçüncü şahıs ifadelerinde yer aldığı görülmektedir.

tā ki bu cihān hey'etine olmalı ḥayrān (79b), *maşrıḳdan bilinmeli o zamān* (28a), *günde ş̲emāniye olsa gerekdir (3b), yine cennetde olan mekānına ref' olunsa gerekdir* (6a), *dünyāda kāmil olsa gerekdir* (14b), *yarın żū'-ı Şemsi alsa gerekdir (60b), yevm-i ḳıyāmetde dört 'aẕīm melek ḫalḳ itse gerekdir* (3b), *ümmetiyle andan içseler gerekdir* (5a)

SONUÇ

Ma‘rifet-nâme eseri İbrahim Hakkı hazretlerinin 1756-1757 yıllarında Türkçe olarak yazmış olduğu ansiklopedi niteliğinde hacimli bir eserdir. Tasavvuf ve diğer ilimlere vakıf olan ālimin eseri bir mukaddime üç fen ve bir hatimeden oluşmaktadır. Eser muhtevası açısından oldukça zengindir. Kâinatın yaratılışı, kıyamet âlametleri, tabiatın hâlleri su, hava, toprak, maden, melekleri ve diğer toplulukları, cennet, cehennem, Hz. Âdem'in yaratılışı, astroloji, astronomi, anatomi, matematik gibi pek çok konuya yer verilmiştir. Özellikle dinî konulara değinirken Kur'an ayetleri, hadisler ve İslâm bilginlerinin görüşleri dikkate alınmıştır.

Transkripsiyonu yapılan nüsha okunaklı bir nesihle yazılmıştır. Anlatımdaki zenginlik, metnin gramer yönü ve özellikle telif bir eser olması nedeniyle müstensih Mehmed Şerif'in daha ziyade metne bağlı kaldığı görülmektedir. Metinde ana başlıklar ve alt başlıklar için *bab* ve *fasl* ibareleri kullanılmıştır bu durum özellikle konu takibi açısından kolaylık sağlamıştır.

Ma‘rifet-nâme kitabının birinci bölümünün çeviri yazısı yapılmış ve dil bilgisi bakımından incelenmiştir. Çeviri yazı incelemesinde daha önceki çalışmalarda izlenen yöntemler örnek alınmıştır. Yapılan araştırma Türk dili çerçevesinde ele alınmaya çalışılarak Türkçe ses ve şekil bilgisi konuları üzerinden yapılmıştır. Daha önce belirtildiği gibi farklı bir çalışma alanında olduğu için Arapça Farsça kelime ve terkipler inceleme alanı dışında bırakılmıştır.

Yazarın aldığı eğitim, Arapça ve Farsça tesirinin henüz fazla olduğu bir dönem olması ve konusu itibariyle eserin üslup bakımından ağır bir dille yazıldığı düşünülebilir. Bu açıdan metnin anlamlandırılmasında *sözlük* ve *dizin* kısmına yer verilmiştir.

Çalışmada tespit edilen örneklerden hareketle ses ve şekil bilgisi yönünden bugünkü Türkiye Türkçesinden çok farklı olmadığı görülmektedir. Var olan örnekler ise konu başlıkları altında yer almaktadır. Dilin dil bilgisel yapılanması ve aşamasındaki bağ neticesinde günümüz Türkiye Türkçesine göre farklı olan örnekler az olmakla beraber tabii bir şekilde görülmektedir.

Üzerinde çalışılan Ma‘rifet-nāme eserinin üslup açısından canlı bir şekilde yazıldığı söylenebilir. Uzun cümleler arasındaki bağı kuvvetli, vurgulu ve diri tutmak için eş anlamlı sözcüklerin ve özellikle kiplerin sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Eserde anlam yönünden birbirine bağlı beyitlere ve nazmlara yer verilmesi ve yazılanları adeta resmeden tabloların bulunması yine eserin hareketli olmasını sağlayan unsurlardandır. İbrahim Hakkı böyle bir ilimle ve böyle bir eserle usta yönünü ve edebi kişiliğini göstermiştir.

Yapılan bu çalışma ise Türkiye Türkçesi araştırmalarına az da olsa katkı sağlanması açısından önemlidir.

.

KAYNAKÇA

Aksan Doğan, Her Yönüyle Dil, TDK, Ankara 1995.

Banguoğlu Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK, Ankara 1995.

Caferoğlu Ahmet, Anadolu Ağızları Konson Değişmeleri, *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı, Belleten* 1963.

Duran Suzan, Türkçede Cihet ve Mekân Gösteren Ek ve Sözler, *Belleten 1956*, c.4.

Duman Musa, Makaleler (Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine), Kesit Yayınları, İstanbul 2013.

Doğan Enfel, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, cilt/sayı 1.

Devellioğlu Ferit, Osmanlıca-Türkçe Lūgat, 13. Baskı 1996, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara.

Ergin Muharrem, Türk Dili, Bayrak Yayınları, İstanbul 2016.

Ergin Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul 1993.

Gülsevin Gürer, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK, Ankara 2017.

Gemalmaz Efrasiyap, Erzurum İli Ağızları, Erzurum 1973.

Gabain A. von, Eski Türkçenin Grameri, Çeviren. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara 2007.

Hakkı İbrâhim Hakkı Erzûrimi, Ma‘rifet-nâme, Müstensih Mehmed Şerif, İ.T 1236 /1819,İ.Y Erzurum.

Hakkı İbrâhim Hakkı Erzûrimi, Ma‘rifet-nâme, sad. Yılmaz Durali, Ataç Yayınları, İstanbul 2019.

İmer Kamile, Türk Dil Devrimi, TDK, Ankara 1976

Korkmaz Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, TDK, Ankara 2019.

Korkmaz Zeynep, Marzubân-nâme Tercümesi, TDK, Ankara 2017.

Koç Aylin, Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi 2010*, sayı: 28.

Karahan Leyla, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK, Ankara 2017.

Karahan Leyla, Kıssa-i Yusuf, TDK, Ankara 1994.

Kazar Mehmet, Erzurumlu İbrahim Hakkı: Hayatı Kişiliği ve Eserleri, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.16.

Kâhya Esin, Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 40.

Kâşâni Abdürrezzak, Tasavvuf Sözlüğü, çeviren, Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Kalafat Şermin, Eski Anadolu Türkçesinde Yalancı Tanımlılık (Artıkel) ″ol″ işaret sıfatı, JTS, s.1, Aralık 2021.

Mansuroğlu Mecdut, Türkçede Zamir Çekimi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1949, c.3 (2-3).

Mesih İbrahimhakkıoğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Tatlıdil Matbaası, İstanbul 1973.

Mustafa Çağrıcı, Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. XXI, İstanbul 2000.

Üstünova Kerime, Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçimbilgisi), Kesit yayınları, İstanbul, 2008.

Saadet Çağatay, *Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları, Ankara üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1947, c.5 (4).

Sami Şemseddin, Kamus-ı Türkî, TDK, Ankara 2019.

Serebrennikov B. A., Gadjieva N. Z., çevirenler, Tevfik Hacıyev, Mustafa Öner, TDK, Ankara 2018.

Topaloğlu Bekir, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XXVIII, İstanbul 2003.

Timurtaş Faruk Kadri, Eski Türkiye Türkçesi, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Tekin Talat, Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, T.C Kültür Bakanlığı, Ankara 1995.

Tosun İbrahim, Ali Koç, *Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine k>g Ötümleşmes*i, Turkish *Studis*, c. 11/15, Yaz 2016.

Tahir Bursalı M., Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, İstanbul.

Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. XXVIII, İstanbul 2003.

FİHRİST

Fihrist-i kitāb-ı Ma‘rifetnāme li-İbrāhim Ḥaḳḳı ḳaddesallāhu sırrehū.

Bu kitāb bir muḳaddime ve üç fenn ve bir ḫātime üzre tertīb olunmuşdur.

Muḳaddimetü’l-Kitāb: Hey’et-i İslāmı dört faṣıl ile bildirir.

Faṣl-ı evvel: İcmāl-i tertīb ve ḫilḳat-i ‘ālemi ve ‘arş-ı a‘ẓamı altı nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Ḫallāḳ-ı cihānıñ ‘ālemde olan bedāyi‘ ṣanāyi‘in tefekküre bādī olan āyātı bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: İcmāl-i tertīb ḫilḳat-i ‘ālemī bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Keyfiyet-i ‘arş-ı ‘aẓamı ve ḥamele-i muḥteremi bildirir.

Nev‘-i rābi‘: ‘Arş-ı a‘ẓāmıñ ḥavlinde olan enhārı ve melā’ikeyi bildirir.

Nev-i ḫāmis: Kürsiyi ve levḥ ve ḳalemi ve sidreyi ve ṭūlı ve ṣūrı bildirir.

Nev‘-i sādis: Melā’ike’-i sidreyī ve dīk-i ‘arşı ve tesbīḥlerini bildirir.

Faṣl-ı s̱ānī: Evṣāf-ı cinānī ve ḥūr ve ġılmānı ve dört nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Esmā’ ve evṣāf-ı cinānī ve anda olan enhār ve eşcār ve bünyātı bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Na‘īm-i cinānī ve ḥūr şapkalı ü olacak? ve ġılmānı ve devlet-i liḳā’-i raḥmānı bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Ḫülāṣa-i na‘īm-i cinānī ve evvel devlete nā’il olanı bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Livā-yı ḥamdı ve evṣafını ve beyt-i ma‘mūrı ve aḥvālini bildirir.

Faṣl-ı s̱āliṣ: Ḥicāb ve biḥār ve ḫazā’ini ve semavāt ve Şems ve ḳamer nücūmı ve dört nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: ḥicāb-ı melā’ikeyī ve biḥār ve semavātı ve meleklerini ve eşkāl-i tesbīḥātını bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Şems ü ḳamer ve nücūmuñ derūn ve deryādan ṭulū‘ ve ġurūbun bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Leyl ü nehārı ve küsūf ve sücūd u Şemsi ve ḫusūf u ḳameri bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Ba‘żı aḥvāl-i kā’ināt ve cevv-i semā’i bildirir.

Faṣl-ı rābi‘: Biḥār-ı seb‘a ve cibāl-ı ḳāf ve ṭabaḳāt-ı arżın ve nīrān ve eşrāṭ sā‘at ve maḥşeri bildirir.

Nev‘-i evvel: Biḥār-ı seb‘ayı ve cibāl-i Ḳāf-ı semāniyeyi ve icmāli arżeyn ve cehennemi bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Arażīn-i seb‘ayı ve ṭabakāt-ı cehennemi ve her birīniñ sākinlerīni bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Hażret-i Ādem’iñ ẓuhūrını ve cennete ṣu‘ud ve hubūṭını ve Ḥabīb-i Ekremi ve beḳā-yı şerī‘atı bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Eşrāt-ı sā‘ati ve nefh-i sūrı ve zelzeleyi ve harab-ı semevātı bildirir.

Nev‘-i ẖāmis: Nefha-i sāliseyi ve haşr-ı ecsādı ve defter ve mīzānı ve sırāt ve a‘rāfı bildirir.

Fenn-i evvel: Mahiyet-i cevāhir ve a‘rāzı ve hey‘et ve tebeddül-i anāsır-ı üç bāb ile bildirir.

Bāb-ı evvel: Tertib-i hılkat-ı ekvānı ve keyfiyet-i cevāhir ve a‘rāzı dört fasl ile bildirir.

Fasl-ı evvel: İsbat-ı vācibü‘l- vücūdı ve cevāhir ve a‘rāzı üç nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Hazret-i vācibü‘l-vücūdun isbātını burhān ile bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Mümkinü‘l-vücūd olan ecsāmı cevāhiri icmālen bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Mümkinü‘l-vücūd olan aksām-ı tis‘a-i a‘rāzı icmālen bildirir.

Faṣl-ı s̱ānī: Tertīb-i zuhūr-ı ukūl ve nüfūs-ı eflāk-ı ve tebeddül-i erkānı ve tevellüd-i mevālīdi dört nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Tertīb-i zuhūr-ı ukūl ve nüfūs-ı eflāk-ı ve anāsır-ı erba‘adan sudūr iden keyfiyātı bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Anāsır-ı erba‘nın merātib ve tabāyı‘ını ve biri birine inkılābını bildiririr.

Nev‘-i s̲āliṣ̲: Delā‘il-i istihāle-i anāsırı tevellüd-i ma‘den ve nebāt ve hayvān ve insanı ve beynlerinde mütevassıtı bildiririr.

Nev‘-i rābi‘: Mebde’ ve me‘ād-ı ervāhı ve keyfiyet-i devr-i vücūd-ı eşbāhı bildiririr.

Faṣl-ı s̲āliṣ̲: İlm-i hisābın ehem olan kavā‘idini ehven-i vücūh üzre on nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Adedin ta‘rīfini ve sahīhini ve küsūrunı ve mantıkını ve esamını ve tāmmını ve nākısını bildirir.

Nev‘-i s̲ānī: Usūl ve furū-ı merātib-i adedi ve ta‘rīfāt-ı cem‘i ve tefrīki ve taz‘īfif ve darbı ve tansīfi ve kısmeti bildirir.

Nev‘-i s̲āliṣ̲: Cem‘in tarīk-i ehvenin beyān ider.

Nev‘-i rābi‘: Tefrīk-i a‘dādın tarīk-i ehvenin beyān ider.

Nev‘-i ḫāmis: Taz‘if-i a‘dādın tarīk-i ehvenin beyān ider.

Nev‘-i sādis: Tansīf-i a‘dādın tarīk-i ehvenin beyān ider.

Nev‘-i sābi‘: Envā-ı darbın tarīk-i eshelin beyān ider.

Nev‘-i sāmin: Kısmet-i a‘dādın tarīk-i ehvenin beyān ider.

Nev‘-i tāsi‘: Cezr ve küsūrı istihrācın tarīk-i ehvenin beyān ider.

Nev‘-i āşir: Mechūlāt-ı adediyeyi istihrācın tarīk-i ehvenin beyān ider.

Faṣl-ı rābi‘: İlm-i hendesenin elzem olan eşkālin dört nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Nokta ve hat ve sathın ve cismin ta‘riflerin ve hat ve sathın aksāmın bildirir.

Nev‘-i s̲ānī: Müsellesāt ve murabba‘āt ve zevāyāyı ve da‘ire ve merkez ve muhītini ve kutr ve kavsini bildirir.

Nev‘-i s̲āliṣ̲: Eşkāl-i mücessemeden müka ‘ ‘abı ve üstüvāneyi ve mahrūtı ve küreyi ve eczāsını bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Eşkāl-i musattahanın mesāhaların ve mücessemenin mikdār ve irtifā‘ların bildirir.

Bāb-ı sānī: İsbat-ı kürriyet-i hey’et-i ālemi ve tafsīl-i ahvāl-i eflākı on fasıl ile bildirir.

Fasl-ı evvel: Kürriyet-i ālemi ve devā’ir-i izāmı ve tabakātı eflāk ü anāsırı ve felek-i a‘zamı altı nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Edille-i kürriyet-i eflāk ü anāsırı ve kürriyete müte‘allik olan mesā’il-i acībeyi bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Kürriyet-i ālemi isbāt iden edille-i akliyeyi beyān ider.

Nev‘-i s̱āliṣ: Kā‘ide-i istidāreye mebnī olan mesā‘il-i acībeyi bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Küre-i ālem üzerinde resm olunan devā’ir-i aşere-i izāmı ve sıgārı bildirir.

Nev‘-i ḫāmis: Tabakāt-ı eflāk-ı külliyeyi ve isbāt-ı eflāk-ı cüz’iyeyi ve hareketlerin bildirir.

Nev‘-i sādis: Hey’et-i felek-i atlası ve hareket-i yevmiyesini vesā’ir evsāfını bildirir.

Faṣl-ı s̱ānī: Hey’et-i felek-i burūcı ve tabāyi-i müsellesāt-ı burūcı ve menāzil-i Ḳameri dört nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Felek-i sāmini bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Eşkāl ve esmā-i burūcı ve müselesāt-ı erba‘asını bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Menāzil-i Ḳamer’i ve esmā ve eşkālin ve arz-ı erba‘inde tulū‘ ve gurūbların evkāt ve mevāzı‘yla bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Felek-i burūcı ve anda olan kevākib ve sevābitin eb‘ād ve ecrāmın bildirir.

Faṣl-ı s̱āliṣ: Hey’et-i semā-i sābi‘i ve anda olan kevkeb-i Zühali altı nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Kevkeb-i Zühalin felek-i mümessili hey’etin ve hareket-i tabī‘iyyesin bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Kevkeb-i Zühalin felek-i hārici’l merkezi hey’etin ve hareket-i tabī‘iyyesin bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Kevkeb-i Zühalin felek-i tedvīrini ve keyfiyet-i hareketin beyān ider.

Nev‘-i rābi‘: Kevkeb-i Zühalin istikāmetin ve ikāmetin ve Şems ile irtibāt ve ihtirākın bildirir.

Nev‘-i ḫāmis: Kevkeb-i Zühalin evc ve hadīdini ve re’s ve zenb-i cevzherlerin bildirir.

Nev‘-i sādis: Kevkeb-i Zühalin tabī‘at ve evsāfın ve mesāfe-i bu‘dun ve mesāha-i cirmin bildirir.

Faṣl-ı rābi‘: Hey’et-i semā-i sādisi ve anda olan Müşterīnin evsāfın beş nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Kevkeb-i Müşterīnin felek-i mümessili hey’etin ve keyfiyet-i hareket-i tabī‘iyesin bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Kevkeb-i Müşterīnin felek-i hārici’l-merkezi hey’etin ve hareket-i tabi‘iyesin bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Kevkeb-i Müşterīnin felek-i tedvīri hey’etin ve mikdār-ı hareketin bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Kevkeb-i Müşterīnin ikāmet ve istikāmetin ve Şems ile olan irtibāt ve ihtirākın bildirir.

Nev‘-i ḫāmis: Kevkeb-i Müşterīnin evc ve hadīdin ve cevzherin ve evsāfın ve bu‘d ve cirmin bildirir.

Faṣl-ı ḫāmis: Hey’et-i semā-i hāmisi ve anda olan Merihin evsāfın beş nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Kevkeb-i Merihin felek-i mümessilini bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Kevkeb-i Merihin felek-i hāricü’l-merkezi şeklin ve hareket-i tabī‘iyesin bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Kevkeb-i Merihin felek-i tedvīri hey’etin ve mikdār-ı hareketin bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Kevkeb-i Merihin istikāmet ve ikāmetin ve Şems ile irtibāt ve ihtirākın bildirir.

Nev‘-i ẖāmis: Kevkeb-i Merihin evc ve hadīdin ve cevzherin ve evsāfın bildirir.

Faṣl-ı sādis: Hey’et-i semā-i rābi‘i ve anda sultān olan Şemsin evsāfın dört nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Neyyir-i a‘zamın havāss-ı mücmelini ve felek-i mümessilini ve hareketini bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Şems-i münīrin felek-i hārici’l- merkezini hey’et ve hareketiyle bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Şems-i münīrin evc ve hadīdin i‘tidāl ve noktaların ve but’ ve sür‘atin bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Şems-i münīrin tabī‘at ve sıfātın ve menāfi‘in ve te’sīrātın ve bu‘d ve azametin bildirir.

Faṣl-ı sābi‘: Hey’et-i semā-i sālisi ve anda olan kevkeb-i Zühre’nin evsāfın beş nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Zühre-i zehrānın felek-i mümessili hey’etin ve mikdār-ı hareket-i tabī‘iyyesin bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Kevkeb-i Zührenin felek-i herici’l- merkezi şeklin ve hareket-i tabī‘iyyesin bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Kevkeb-i Zührenin felek-i tedvīri hey’etin ve mikdār-ı hareketin bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Kevkeb-i Zührenin istikāmet ve ikāmetin ve Şems ile irtibāt ve ihtirākın bildirir.

Nev‘-i ẖāmis: Kevkeb-i Zührenin evc ve hadīdin ve cevzherin ve evsāfın ve bu‘d ve cirmin bildirir.

Faṣl-ı ṣāmin: Hey’et-i semā-i sāniyi ve anda olan kevkeb-i Utāridin ahvālin beş nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Kevkeb-i Utāridin felek-i mümessili hey’etin ve ketfiyetin ve hareket-i tabī‘iyyesin bildirir.

Nev‘-i ṣānī: Kevkeb-i Utāridin felek-i müdīrini ve felek-i hāmilini hey’et ve hareketiyle bildirir.

Nev‘-i ṣāliṣ: Kevkeb-i Utāridin felek-i tedbīrini hey’et ve mikdār-ı hareketin bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Kevkeb-i Utāridin sür‘at ve istikāmetin Şems ile olan hālātın bildirir.

Nev‘-i ẖāmis: Kevkeb-i Utāridin evvelki evc ve hadīdin ve cevzherin mevāzı‘ın ve evsāfın bildirir.

Faṣl-ı tāsi‘: Hey’et-i semā-i dünyāyı ve anda olan Ḳamer-i zībāyı ve ahvālin ve evsāfın altı nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Ḳamerin felek-i cevzherin ve felek-i mā’ilini hey’et ve hareketiyle bildirir.

Nev‘-i ṣānī: Ḳamer-i perī-peykerin felek-i tedvīri hey’etin ve keyfiyet-i hareketin bildirir.

Nev‘-i ṣāliṣ: Kevkeb-i Ḳamerin felek-i tedvīri hey’etin ve keyfiyet-i hareketin bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Neyyir-i a‘zama nisbetle neyyir-i Ḳamere ārız olan ahvāli bildirir.

Nev‘-i ẖāmis: Neyyir-i a‘zama neyyir-i asgarla olan küsūfı ve Ḳamere gelen husūfı bildirir.

Nev‘-i sādis: Neyyir-i asgarın tabī‘at ve evsāfın ve mesāfe-i bu‘dun ve mikdār-ı cirmin bildirir.

Faṣl-ı āşer: Neyyir-i asgarın te’sīr ve ihtiyārātın vesā’ir seyyārāt ve eflākın ahvālin beş nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Kevkeb-i Ḳamerin kudret-i Bāri’yle müşāhede olan te’sirātın bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Kevkeb-i Ḳamerin burūc i‘tibārıyla olan havās ve ihtiyārātın bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Seb‘a-i seyyārenin teşbīhātın ve āfāk i‘tibārıyla te’sīrāt-ı sā‘ātın bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Eflākın a‘dād ve esvātın ve harekāt-ı merākizle devā’ir-i i‘tibārātın bildirir.

Nev‘-i ḫāmis: Kevākib-i seb‘a-i seyyārenin ve keyfiyāt-ı erba‘anın mebde-i te’sīrātın bildirir.

Bab-ı s̱āliṣ: Cihān-ı kevn ü fesed olan erkān-ı erba‘anın ve mevālīd-i selāsenin evsāf ve ahvālin on fasılla bildirir.

Faṣl-ı evvel: Māhiyet-i unsur-ı nār-ı ve anın keyfiyet ve ahvāl ve etvārın dört nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Küre-i nārın ba‘z-ı ahvālin ve etvārın beyān ve ‘ayān ider.

Nev‘-i s̱ānī: Unsur-ı nārın tabī‘at ve kābiliyetin ve mesāfe-i bu‘dun ve sihanın bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Unsur-ı nārın ālemde mevcūd olan envā‘ın beyān ider.

Nev‘-i rābi‘: Nārın sirāca ittisāline rūhun bedene ittisālinin müşebehetin bildirir.

Faṣl-ı s̱ānī: Māhiyet-i unsur-ı hevāyı ve üç tabakasından iki tabakasını ve ka’ināt-ı cevvi dört nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Küre-i hevānın hayz ve tabī‘atın ve mesāfe-i bu‘dun ve sihanın ve hareketin bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Küre-i hevānın tabaka-i ulyāsında bulunan ke’ināt-ı cevvi bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ̱: Küre-i hevānın tabaka-i vustāsını ve anda bulunan kā’ināt-ı cevvi bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Küre-i hevānın yine tabaka-i vüstāsında bulunan kā’ināt-ı cevvi bildirir.

Faṣl-ı s̱āliṣ̱: Hevānın tabaka-i süflāsını ve harekāt ve evsāfını sekiz nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Unsur-ı hevānın tabaka-i süflāsının ba‘z-ı ahvālini bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Hevānın tabaka-i süflāsında bulunan riyāh-ı muhtelifeyi ve cihātını bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ̱: Bizi muhīt olan hevānın ebdān ve ervāhda olan te’sīrāt ve menefi‘in bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Bizi muhīt olan hevāya ārız bulunan tegayyürāt-ı tabī‘iyyeyi bildirir.

Nev‘-i ḫāmis: Bizi muhīt olan hevāya ārız bulunan tegayyürāt-ı gayr-i tabī‘iyye-i semeviyeyi bildirir.

Nev‘-i sādis: Bizi ihāta iden hevāya ārız olan tegayyürāt-ı gayr-i tabī‘iyye-i arziyyeyi bildirir.

Nev‘-i sābi‘: Bizi ihāta iden hevāya ārız olan zıdd-ı mecrā-yı tabī‘ī bulunan tegayyürāt-ı bildirir.

Nev‘-i s̱āmin: Bizi ihāta kılan hevānın bize olan te’sīrātın ve riyāhın menefi‘in bildirir.

Faṣl-ı rābi‘: Küre-i hevānın tabaka-i süflāsında olan kā’ināt-ı cevvi ve ayyām ve leyāli ve sinīn ve şuhūrı bildirir.

Nev‘-i evvel: Kavs-i kuzah ve hāleyi ve tumān ve kıragı ve jāleyi bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Subh ve şafak ve zilālin hakīkat-i ahvālin bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ̱: Leyl ü nehārın ve hadd-ı i ‘tibārın ve sā‘at mikdārın bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Sene-i Şemsiye-i hakīkiyeyi ve şuhūr-ı burūciyeyi ve esmā-i şuhūr-ı rūmiyeyi bildirir.

Nev‘-i ẖāmis: Sene-i Ḳameriye-i devriyeyi ve şuhūr-ı hilāliyeyi ve gurer-i şuhūr-ı rūmiye ve arabiyyeyi bildirir.

Faṣl-ı ẖāmis: Māhiyet-i unsur-ı mā’ı ve anın cemī‘-i evsāf ve ahvālini yedi nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Māhiyet-i unsur-ı mā’ı ve anın tabī‘atını ve ba‘z-ı ahvālini bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Unsur-ı mānın ihtilāf-ı evsāf ve esmāsını bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Miyāh-ı bihārın envā‘-ı harekātın ve esbāb ve fevā’idin bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Bahr ve berrin biri birine tahvīl ve tebeddül itmesini bildirir.

Nev‘-i ẖāmis: Bahrın ehl-i berr ü bahre olan menāfi‘in ve kendi hayvānātın bildirir.

Nev‘-i sādis: Bahrın menāfi‘inden olan sefīnelerin sevāhile seyrin bildirir.

Nev‘-i sābi‘: Tabaka-i mā’iyenin sihanın ve küre-i bahr ü berri bildirir.

Faṣl-ı sādis: Māhiyet-i unsur-ı hāki ve anın keyfiyet ve ahvālini ve evsāfını dört nev‘le bildirir.

Nev‘-i evvel: Māhiyet-i unsur-ı hāki ve anın fevā’id ve havāssını ve cibālini bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Unsur-ı türābın iki tabaka bulundıgını ve kürriyeti şer‘a tatbik olundıgın bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Rub‘-ı meskūndan gayri bir yeni dünyā-yı ma‘mūrun niçe bulundugun bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Esbāb-ı tefeccür-i uyūnı ve mādde-i zelzele-i zemīni hakīmāne bildirir.

Faṣl-ı sābi‘: Küre-i arz üzerinde farz olunan devā’iri ve ekālīme inkısāmını altı nev‘le bildirir.

Nev‘-i evvel: Küre-i arz üzerinde ta‘yīn ve farz olunan devā’ir ve aktābı bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Küre-i zemīnin deve’ir-i erba‘a ile aksām-ı hamseye inkısāmın bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Rub‘-ı meskūnun ekālīm-i seb‘a-i hakīkiyeye taksīm olundıgını bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Ekālīm-i seb‘anın hudūdunda bulunan memālik-i ma‘mūreyi ve ahālisini bildirir.

Nev‘-i ḫāmis: Ekālīm-i seb‘anın māverāsı ma‘mūr bulundıgını ve ekālīm i‘tibār olundıgını bildirir.

Nev‘-i sādis: Emzice-i mesākin ve bilādı ve anların ahālīsi tabāyı‘ın bildirir.

Faṣl-ı sāmin: Devā’ir-i tūl ve arz ile arzın inkısāmın ve gayri irtisāmın altı nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Devā’ir-i tūl ve arz ile küre-i arzın inkısāmın ve bilādın biribirine nisbetlerin bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Dā’ire-i hindiye ile hatt-ı zevāl ve hatt-ı i‘tidāl ve semt-i kıble istihrācın bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Kutb-ı ālem kurbunda olan cedy ile mesāfe-i derece-i arzın kıyāsını bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Ber ve bahri keyl ve seyr ile eczā-yı mesāfātın kıyās itmeyi bildirir.

Nev‘-i ḫāmis: Rub‘-ı meskūnun müsellāt-ı burūca mensūb olan bilād ve cihātın bildirir.

Nev‘-i sādis: Zamānın on iki hayvānın evsāfı üzerine deverānın bildirir.

Faṣl-ı tāsi‘: Hey’et-i cedīdenin şöhret buldugun ve tabāyi-i felekiyātı dokuz nev‘le bildirir.

Nev‘-i evvel: Bu hey’et-i cedīdenin meşhūr olup i‘tibār buldugun bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Hey’et-i kavā‘idi āsān ve mazbūt oldıgın bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Āfitābın havlinde arzın keyfiyet-i cevelān ve deverānın bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Küre-i arzın mihveri dā’ire-i seneviyesinin mihver-i āleme müvāzī oldıgın bildirir.

Nev‘-i ḫāmis: Hey’et-i cedīdenin kavā‘idi rüsūh bulup mu‘teber oldıgın bildirir.

Nev‘-i sādis: Hey’et-i cedīdeye nisbetle hamse-i mütehayyire but’ve ikāmetin bildirir.

Nev‘-i sābi‘: Bu hey’et-i cedīde ehline teveccüh iden es’ile ve ecvibeyi bildirir.

Nev‘-i sāmin: Bu hey’et-i cedīde ehline istināden kavā‘id-i tabī‘iyyāt ile mu‘ārazātı bildirir.

Nev‘-i tāsi‘: Bu hey’et-i cedīdeye göre eflākın tabāyı‘ve a‘dādını bildirir.

Faşl-ı āşer: Keyfiyet-i tekevvün-i kā’ināt-ı mürekkebātı a‘nī tāmmeyi yedi nev‘le beyān ider.

Nev‘-i evvel: Tabī‘iyyātdan bulunan cemī‘-i kā’ināt-ı mürekkebātın usūl ve mevāddını bildirir.

Nev‘-i s̱ānī: Mevālīd-i selāsenin evveli olan ma‘deniyātın ahvālinive ba‘z-ı envā‘ını bildirir.

Nev‘-i s̱āliṣ: Ma‘deniyātdan ecsām-ı gılzetin tekevvünāt ve tabāyı‘ ve evsāfın bildirir.

Nev‘-i rābi‘: Ma‘deniyātdan ahcārın tekevvünāt ve televvünātın bildirir.

Nev‘-i ḫāmis: Mevālīd-i selāsenin sānisi olan nebātātın ahvālini bildirir.

Nev‘-i sādis: Mevālīd-i selāsenin sālisi olan hayvānātın ahvālini bildirir.

Nev‘-i sābi‘: Cins-i hayvānın şeref-i envā‘ı bulunan efrād-ı insanın māhiyetin bildirir.

METİN

Ma‘rifet-nāme

Bi-ismi’l-lāḥi’r-raḥmāni’r-raḥīm

(1/b) Ḥamd-ı bī-ḥad ve şükr-ü bī-‘add ve s̱enā-yı mü’ebbed ber vāḥid-i ferd u āḥad ḥażretlerine olsunki her şān-ı ekvānı ‘ilm-i ezelīsiyle muḳadder ve mübeyyen ḳılup ā‘yān cihānı feyż-i lem yezelisiyle müretteb ve mu‘ayyen kılup gülşen-i ‘ālemi gül ādemle mu‘aṭṭar ve müzeyyen ḳılmışdır. Ve cümle cihānı insān içün ve anı kendi ma‘rifeti-çün var idüp ḥaḳāyıḳ-ı eşyā ile deḳāyıḳ-ı ma‘nāyı bi’l-cümle anda icmāl ve iẓhār idüp rūhu insānı cāmi‘ ismine ṣūret ve ḥāmil emānet ve maḥall-i esrār itmişdir ve hey’et-i ‘ālemde olan niçe biñ ḥikmetine ‘ulemāyı vāḳıf eyleyüp kitāb-ı cihānıñ herbir ḥarfinden āyāt-ı ma‘rifetin mütāla‘a idenleri ‘ārif eyleyüp göñül ‘ālemine duḫūl iden ‘ibādeti Ka‘be ḥużūrunda ‘ākif eylemişdir ve efḍal-i ṣalavāt ve ekmel-i taḥiyyāt ve aḥsen-i teslīmāt ol seyyid-i kā’inat ve eşref-i maḫlūḳāt ve ḫulāṣa’-i mevcūdāt peyġamberimiz‘aleyhi’ṣ-ṣelātū ve’s-selām ḥażretleriniñ ism-i a‘ẓam ve‘aḳl-ı evvel olan rūḥu ekmeline olsun ki (*levlāke levlāk lemā ḫalaḳtu’l-eflāk*) ḫiṭābıyla müsteṭāb olmuşdur. Ve ḫalḳı ẓulumāt-ı cehāletden envār-ı hidāyete iḫrācıyla kendi nefsin bilen ümmeti ma‘rifeti ḥaḳ bulmuşdır. Ve ol aṣḥabına hem taḥiyyāt olsun ki aḳvāl ve ef‘āl ve ‘aḳā’id ve aḫlāḳıñ cümlesinde aña tābi‘ olup nūru īmān ve ḥużuru ‘irfān ile göñülleri dolmuşdur. Rıḍvānallāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn bu ḥaḳīr-i ḥaḳīḳī İbrāhīm Ḥaḳḳı ol ‘azīz ve şerīf maḫdūmu es-Seyyid Ahmed-i Na‘imī içün bu kitābı iktitāb ile aña ḫiṭāb ider ki ey ‘aziz *e‘azzeke’llāhu fi’d-dāreyn* evvelā ma‘lūm olsun ki Ḥaḳ Te‘ālā iki‘ālemi benī ādem içün ve anları ancaḳ kendi ma‘rifeti-çün ḫalḳ eyledigin cümleye ṭuyurmuşdur. Nitekīm lüṭf ve keremiyle *(Kuntu kenzen maḫfiyyen fe-aḥbebtu en u‘rafe fe-ḫalektü’l-ḫalḳe li-ya‘rifūnī)*buyurmuşdur. Pes, ḫilḳat-ı‘ālem ve ādemden maḳṣad-ı aḳṣī ve maṭlab-ı ā‘lā ma‘rifet-i mevlādır. Lākin bu devlet-i ebediyye ve sa‘ādet-i sermediyye ki cümleden evladır ancaḳ ma‘rifet-i nefse merbūṭ olup ma‘rifet-i nefs daḫī ma‘rifet-i bedene menūṭ olup ma‘rifet-i beden hem ma‘rifet-i ‘āleme mevḳūf olup ma‘rifet-i ‘ālem ise ‘ulum-u hāḳīḳiyye ile mevṣūf oldıġı-çün bir miḳdār ‘ilm-i hey’et ve hikmetden āḫz ve cem‘ idüp bir miḳdār daḫī ‘ilm-i teşrīḥ ebdān ve enfüsden iltiḳāṭ ve intiḫāb idüp lisān-ı Türkiyye tercüme ile bu kitāb-ı müsteṭābı faḳaṭ bir muḳaddime ve üç fenn ve bir ḫātime üzre te’līf ve taṣnīf eyledim ki muḳaddimesi ma‘rifet-i hey’et-i İslām ve icmāl aḥvāl-ı dū-cihān fenn-i evvel ma‘rifet hey’et-i ‘ālem ve tafṣīl-i ḥikmeti eşyā ve ā‘yān ve fenn-i s̱ānī ma‘rifet-i eşkāl-i terekküb-ü ebdān ve māhiyet-i nefs-i insān ve fenn-i s̱āli s̱i ma‘rifet-i keyfiyet-i neyl-i ‘irfān ve ḥaḳīḳat-i ḥużūru yezdān ve ḫātimesi ma‘rifet-i ādāb ve erḳān-ı ṣoḥbet-i yārān ve eḳārib

ve cebrān?ciran olacak olmaḳ üzre tertīb ve tanẓim eyledim tā ki (evvelā) muḳaddimeden āyāt-ı beyyināt ile s̱ābit olan ‘acāib eṭvār-ı ekvānı icmālen bilüp ġarā’ib-i aḥvāl dū cihānı teyeḳḳün ḳıldıḳda i‘timād-ı külli birle i‘tikād-ı tām idüp cümleniñ ḫālık ve ṣāni‘in bilesin ve ‘aẓamet ve ḳudretin tefekkür ve teẕekkür kılasın. Ba‘de fenn-i evvelden bedāyī‘ senāyī‘-i ḫalıḳı ‘ālem-i āfāḳ içinde tafṣīlen seyr idüp esrār-ı **(2/a)** cihāna vāḳıf olduḳda ‘ālem-i ḳasr-ı ādem ve ādem-i lüb ‘ālem oldıġın bilüp cümleden fāriġ olasın. Ve kendi kendiñe gelesin ba‘de fenn-i s̱ānī den ‘acāib-i ḳudreti ṣān‘i kendi cism ve cānıñda icmālen görüp ‘ālemi kebīrde her ne var ise cümleniñ mis̱ālini kendi vücūdunda bulduḳda vücūduñ bir küçük ‘ālem oldıġın bilüp kendi nefsiñe gelesin. Ve ‘ālem-i enfüsde āyāt-ı beyyināt-ı mevlāyı temāşā ḳılasın. Ve kendi rūḥuñı iḳlīm-i vücūduñ sulṭānı bilüp ḳadr ve ḳıymetiñe vāḳıf olup ma‘rifet-i nefs mertebesin bulasın. Ve kendi ‘ālemiñde sulṭān olasın. Ba‘de fenn-i s̱āliṣden ḥażreti muḳallibü’l-kulūbun ‘acā’ib ilhāmāt ve ġarā’ib-i taṣarrufātın ve ḳulūbe ḳurbu ẕāt ve ṣıfātın ‘ālem-i ekber olan dilde ‘ilmü’l-yaḳın bilüp māsivādan azād olup cümleyi unudup hep idüp eyleyen mutaṣarrıf bir anı bulduḳda ‘ālem-i vaḥdete irüp ol vāḥid-i ferdiñ vaḥdāniyetin baṣiretiñle ‘ayne’l-yaḳin görüp ma‘rifetullah devletine iresin. Ve sa‘ādet ḳurbunu ḥaḳḳe’l-yaḳın bilüp ebeden anıñla kalasın āḫiren ḫātimeden ‘ālem-i keṣretde olan aḥkām-ı merātib-i vücūdu bilüp ḥudūdunu ḥıfẓ ve ṣiyānet ḳılup maḥlūk-ı ḫüdāya rıfk ve müdārāt ile maḥbūbü’l-ḳulūb olduḳda selāmetle cem‘iyet-i ḫāṭır bulasın. Ve rāḥatla ‘azīz-i ‘ālem olasın. Çünki bu kitāb-ı şerīfde niẓām bu uslūbu laṭīf üzre tamām olup naẓar-ı ḳabul ile müṭāla‘a idenleri ḥaḳīkāt-ı āyāt-ı mevlāya muṭṭali ‘itmişdir. Pes, buña (Ma‘rifetnāme) nām olup tārīḫ-i iḫtitāmı biñ yüz yetmişe yetmişdir.

Muḳaddimetü’l-Kitāb

Āyāt-ı ḳurāniyye ve eḥādīs-i nebeviye mefhūmunca i‘timād ve i‘tiḳād olunacaḳ umūr-ı dīniyye ve levāzım-ı yaḳıniyyeden olan hey’et-i İslām üzre tertīb-i ḫilḳat ‘arş ve kürsī ve cinānı ve semavāt ve arżın ve biḥār ve nīrānı ve eşrāt-ı sā‘at ve aḥvāl ve eḥvāl-ı ḳıyāmet ve ḫarāb ve fena-yı cihānı ve beḳa-yı ‘ālem-i liḳā-yı raḥmānı fuṣūl-ı erba‘a ile tafsīl ider.

Faṣl-ı evvel: İcmālen tertīb-i ḫilḳat-i ‘ālemi ve keyfiyyet-i ‘aẓamet-i ‘arş-ı a‘ẓamı ve ḥamele-i ‘arşı ve ol kerrūbiyyūn-ı muḫteremi ve ḥavlinde olan enhār ve melā’ike vesā’ir ümemi ve taḥtında olan kürsī ve sidre ve levḥ ve ḳalemi altı nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Ḫallāḳ-ı cihānıñ ‘ālemde olan bedāyi‘-i ṣanāyi‘n tefekkür ve teẕekküre hādī ve bādī olan āyāt-ı beyyinātı bildirir.

Ey ‘Azīz! Ma‘lūm olsun ki Ḥaḳ Te‘ālā bu ‘ālemi vücūdu vaḥdāniyetine ‘alāmet idüp cemī‘-i eşyāda ūlu’l-ebṣāra iẓhār-ı san‘atla ḥaḳāyıḳ-i ḥikmetin ṭuyurmuşdur. Ve kendi ma‘rifetine ‘ibādını terġīb içün kelām-ı ḳadīminde ‘azametle buyurmuşdur. el-Āyātü’l-mektūbeti ‘ale’t-tertībi’l-leẕi fi’l-muṣḥafi’ş-şerīf

Bi-ismi’l-lāḥi’r-raḥmāni’r-raḥīm

el-ḥamduli’l-lāhi rabbi’l-‘ālemīn[69]

Elem ta‘lem enne’l-lāhe lehu mülkü’s-semāvāti ve’l-arḍi vemā lekum min dūni’l-lāhi min veliyyin velā naṣīr.[70]

Allāhu lā ilāhe illā huve’l-ḥayyu’l-ḳayyūm lā-te’ḫuẕuhu sinetun velā nevm lehu mā fī’s-semāvāti vemā fi’l-arḍ men ẕe’l-leẕī yeşfe‘u indehū illā bi-iẕnihi ya‘lemu mā beyne eydīhim vemā ḫalfehum velā yuḥīṭūne bi-şey’in min ‘ilmihī illā bimā şā’e, vesi‘a kursiyyuhu’s-semāvāti ve’l-arḍ ve lā ye’ūduhu ḥıfẓuhumā ve huve’l-‘aliyyu’l-‘aẓīm.[71]

İnne’l-lāhe lā yaḫfā ‘aleyhi şey’un fī’l-arḍi velā fī’s-semā huve’l-leẕī yusavvirukum fī’l-erḥāmi keyfe yeşā’ lā ilāhe illā huve’l-‘azīzü’l-ḥakīm.[72]

Veli’l-lāhi mā fi’s-semāvāti ve’l-arḍi ve ilallāhi turce‘u’l-umūr.[73]

İnne fi ḫalḳi’s-semāvāti ve’l-arḍi vaḫtilāfi’l-leylī ve’n-nehārī leāyātin li-ūli’l-elbāb.[74]

Elleẕīne yeẕkurūna’l-lāhe ḳıyāmen ve ḳu‘ūden ve ‘ālā cenūbihim ve yetefekkerūne fi ḫalḳi’s-semāvāti ve’l-arḍi rabbenā mā ḫalaḳte hāẕā bāṭilen subḥāneke feḳinā a‘ẕābe’n-nār.[75]

Veli’l-lāhi mā fi’s-semāvāti ve mā fi’l-arḍi vekāna’l-lāhü bi-külli şey’in muḥīṭan.[76]

[69] Fatiha süresi 1. ayet
[70] Bakara süresi 107. ayet
[71] Bakara süresi 107. Ayet (Ayete’l-Kürsi)
[72] Âl-i İmran süresi 5 ve 6. ayetler
[73] Âl-i İmran süresi 109. ayet
[74] Âl-i İmran süresi 190. ayet
[75] Âl-i İmran süresi 191. ayet
[76] Nisa süresi 126. ayet

Veli'l-lāhi mülkü's-semāvāti ve'l-arḍi ve mā beynehumā ve ileyhi'l-maṣīr.[77]

Lillāhi mülkü's-semāvāti ve'l-arḍi ve mā fīhinne ve hüve 'alā külli şey'in ḳadīr.[78]

Ve hüva'l-lāhu fi's-semāvāti ve fi'l-arḍi ya'lemu sirrakum ve cehrakum ve ya'lemu mā teksibūn.[79]

Ve lehū mā sekene fi'l-leylī ve'n-nehārī ve huve's-semī'u'l-'alīm.[80]

Ve'indehū mefātiḥu'l-ġaybi lā-ya'lemuhā illā hüve ve ya'lemu mā fi'l-berri ve'l-baḥri vemā tesḳuṭu min vereḳatin illāya'lemuhā velā ḥabbetin fī ẓulümāti'l-arḍi velā raṭbin.

Ve lā yābisin illā fī kitābiñ mubīn.[81]

Ve lehu men fī's-semāvāti ve'l-arḍi kullun lehu ḳānitūn.[82]

Ve keẕālike nurī İbrāhīme melekūte's-semāvāti ve'l-arḍı ve li-yekūne mine'l-mūḳınīn.[83]

İnnī veccehtu vechiye li'l-leẕī fatare's-semāvāti ve'larḍa ḥanīfen ve mā enā mine'l-muşrikīn.[84]

Żālikumullāhu rabbukum lā ilāhe illā huve ḫāliḳu kulli şey'in fa'budūh ve huve 'alā kulli şey'in vekīl.[85]

İnne rabbekumullāhu'l-leẕī ḫalaḳa's-semāvāti ve'l-arḍa fī sitteti eyyāmin s̱ummestevā 'ale'l-arşi, yuġşī'l-leyle'n-nehāre yaṭlubuhu hasīsen ve'ş-Şemse ve'l-ḳamera ve'n-nucūme musaḫḫarātin bi-emrihi elā lehu'l-ḥalḳu ve'l-emru tebārekallāhu rabbu'l-'ālemīn.[86]

İnne'l-lāhe lehu mülkü's-semāvāti ve'l-arḍi yuhyī ve yumītu ve mā lekum min dūnillāhi min veliyyin ve lā naṣīr.[87]

---

[77] Maide Süresi 18. ayetin sonu
[78] Maide Süresi 120. ayet
[79] En'am süresi 3. ayet
[80] En'am süresi 13. ayet
[81] En'am süresi 59. ayet
[82] Rum süresi 26. ayet
[83] En'am süresi 75. ayet
[84] En'am süresi 79. ayet
[85] En'am süresi 102. ayet
[86] A'raf süresi 54. ayet

Ve mā ya‘zubu ‘an rabbike **(2/b)** min miṣḳāli ẕerretin fi’l-arḍı velā fi’s-semā’i velā aṣġara min ẕālike ve lā ekbere illā fi kitābiñ mubīn.[88]

Ḳuli’nẓurū māzā fi’s-semavāti ve’l-arḍ.[89]

İn kullu men fi’s-semāvāti ve’l-arḍi illā āti’r-raḥmāni ‘abdā.[90]

Leḳad aḥṣāhüm ve ‘addehum ‘addā.[91]

Lev kāne fīhimā alihetun illāllāhu lefesedetā fesubḥānallāhi rabbi’l-‘arşi ‘ammā yaṣıfūn.[92]

Elem tere ilā rabbike keyfe medde’ẓ-ẓılle ve lev şā’e lecealehū sākinān ṣumme cealne’ş-Şemse ‘aleyhi delīlā.[93]

Summe ḳabaḍnāhu ileynā ḳabḍan yesīrā.[94]

Ve terā’l-cibāle taḥsebuhā cāmideten ve hiye temurru merre’s-seḥābi ṣun‘allāhi’l-leẕī etḳane kulle şey’in inneḫū ḫabīrun bimā tef‘alūn.[95]

Allāhu’l-leẕī yursilu’r-riyāha feteṣīru seḥāben feyebsuṭuhu fī’s-semā’i keyfe yeşā’u ve yec‘aluhu kisefen feterā’l-vedḳa yaḫrucu min ḫilālihi feiẕā eṣābe bihī men yeşā’u min ‘ibādihī izā hum yestebşirūn.[96]

Fenẓur ilā āṣāri raḥmetillāhi keyfe yuḥyi’l-arḍa ba‘de mevtihā inne ẕālike lemuḥyi’l-mevtā ve huve ‘alā kulli şey’in kadīr.[97]

Elem tera ennallāhe yūlicu’l-leyle fī’n-nehāri ve yūlicu’n-nehāre fi’l-leylī ve sehhare’ş-Şemse ve’l-ḳamere kullun yecrī ilā ecelin musemmen ve ennallāhe bimā ta‘melūne ḫabīr.[98]

---

[87] Tevbe süresi 116. ayet
[88] Yunus süresi 10. ayetin sonu
[89] Yunus süresi 101. ayetin başı
[90] Meryem süresi 93. ayet
[91] Meryem süresi 94. ayet
[92] Enbiya süresi 22. ayet
[93] Furkân süresi 45. ayet
[94] Furkân süresi 46. ayet
[95] Neml süresi 88. ayet
[96] Rûm süresi 48. ayet
[97] Rûm süresi 50. ayet

Allāhu'l-leẕī ḫalaḳa's-semāvāti ve'l-arḍa ve mā beynehumā fī sitteti eyyāmin ṯumme-steva'ale'l-'arşi mā lekum min dūnihī min veliyyin ve lā şefī'in, ef lā teteẕekkerūn.[99]

el-ḥamduli'l-lāhi'l-leẕī lehu mā fī's-semāvāti ve mā fi'l-arḍi ve lehu'l-ḥamdu fi'l-āḫireti ve huve'l ḥakīmü'l-ḥabīr.[100]

Ya'lemu mā yelicu fi'l-arḍi ve mā yaḫrucu minhā vemā yenzilu mine's-semā'i ve mā ya'rucu fīhā ve huve'r-raḥīmu'l-ġafūr.[101]

'Ālimi'l-gaybi lā ya'zubu 'anhu miṣḳālu ẕerretin fī's-semāvāti velāfi'l-arḍi ve lā asġaru min ẕālike ve lā ekberu illā fī kitābiñ mubīn.[102]

İnne'l-lāhe yumsiku's-semāvāti ve'l-arḍa en tezūlā ve le'in zāletā in emsekehumā min eḥadin min ba'dihi innehu kāne ḥalīmen ġafūrā.[103]

Ve āyetün lehumü'l-arḍu'l-meytetü aḥyeynāhā ve aḫrecnā minhā ḥabben feminhu ye'külūn.Ve ce'alnā fīhā cennātin min naḫīlin ve a'nābin ve feccernā fīha mine'l-'uyūn. Li-ye'kulū min semerihī ve mā'amilethu eydīhim efelā yeşkurūn. Sübḥānnelleẕī ḫaleḳa'l-ezvāce küllehā mimmā tünbitü'l-arḍu ve min enfüsihim ve mimmā lāya'lemūn.Ve āyetün lehumu'l-leylu nesleḫu minhu'n-nehāre fe-izā hum muẓlimūn. Ve'ş-Şemsu tecrī li-müsteḳarrin lehā ẕālike taḳdīru'l-'azīzi'l-'alīm. Ve'l-ḳamera ḳaddernāhu menāzile ḥattā 'āde ke'l-'urcūni'l-ḳadīm. Lā'ş-Şemsū yenbeġī lehā en tudrike'l-ḳamer ve le'l-leylu sābiḳu'n-nehār ve küllun fī felekin yesbeḥūn. Ve āyetu'l-lehum ennā ḥamelnā ẕürriyyeteḥum fi'l-fülki'l-meşḥūn. Ve ḫalāḳnā lehum min miṯlihī mā yarkebūn.[104]

Eveleyse'l-leẕī ḫalaḳa's-semāvati ve'l-arḍa biḳādirin 'alā en yaḫluḳa miṯlehüm belā ve hüve'l-ḫallāḳu'l-'alīm. İnnemā emruhū iẕā erāde şey'en en yeḳūle lehū kün feyekūn. Fesubḥnelleẕī biyedihī melekūtu külli şey'in ve ileyhi türce'ūn.[105]

Rabbu's-semāvāti ve'l-arḍi vemā beynehumā'l-'azīzü'l-ġaffār.[106]

---

[98] Lokman süresi 29. ayet
[99] Secde süresi 4. ayet
[100] Sebe' süresi 1. ayet
[101] Sebe' süresi 2. ayet
[102] Sebe' süresi 3. ayetin sonu
[103] Fâtir süresi 41. ayet
[104] Yasin süresi 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41 ve 42. ayetler
[105] Yasin süresi 81, 82 ve 83. ayetler

Vemā ḳaderūllāhe ḥaḳḳa ḳadrihī ve'l-arḍu cemī'an ḳabḍatuhu yevme'l-ḳıyāmeti ve's-semāvātu maṭviyyātun bi-yemīnihi subḥānehū ve Te'ālā'ammā yuşrikūn. Ve nufiḫa fiş-ṣūri fe-ṣa'iḳa men fi's-semāvāti ve men fi'l-arḍi illā men şā'allāhu ş̲ümme nufiḫa fīhi uḫrā fe-iẕā hum ḳıyāmun yanẓurūn. Ve eşreḳati'l-arḍu bi-nūri rabbihā ve vuḍi'a'l-kitābu vecī'e bi'n-nebiyyīne ve'ş-şühedā'i ve ḳuḍıye beynehum bi'l-ḥaḳḳı ve hum lā yuẓlemūn. Ve vüffiyet küllu nefsin ā'amilet ve hüve ā'lemu bimā yef'alūn. Ve sīḳa'l-leẕīne keferū ilā cehenneme zumerā ḥattā iẕā cā'ūhā futiḥat ebvābuhā ve ḳāle lehum ḫazenetuhā elem ye'tikum ruṣulun minkum yetlūne 'aleykum āyāti rabbikum ve yunẕirūnekum li-ḳā'e yevmikum hāẕā ḳālū belā velākin ḥaḳḳat kelimetü'l-a'ẕābi 'ale'l-kāfirīn. Ḳīle'dḫulû ebvâbe cehenneme ḫâlidîne fîhâ febi'se meş̲vâ'l-mutekebbirîn. Ve sīḳa'l-leẕīne't-teḳav rabbehum ile'l-cenneti zumerā ḥattā iẕā cā'ūhā ve futiḥat ebvābuhā ve ḳāle lehum ḫazenetuhā selāmun 'aleykum ṭibtum fedḫulūhā ḫālidīn. Ve ḳālū'l-ḥamdu li-Allāhi'l-leẕī ṣadeḳanā va'dehu ve evraş̲enā'l-arḍa netebevveu mine'l-cenneti hayş̲u neşā'u feni'me ecrü'l-'āmilīn. Ve terā'l-melā'ikete ḥāffīne min ḥavli'l-'arşi yusebbiḥūne biḥamdi rabbihim ve ḳuḍiye beynehum bi'l-ḥaḳḳi veḳīle'l-ḥamdu li-Allāhi rabbi'l-ālemīn.[107]

Allāhu'l-leẕī ce'ale lekumu'l-arḍa ḳarāren ve's-semā'e bināen ve ṣavverekum fe-aḥsene ṣuverekum ve razaḳakum mine'ṭ-ṭayyibāti ẕālikumullāhu rabbukum fe-tebārekallāhu rabbu'l-'ālemīn.[108]

Elā innehū bi-külli şey'in muḥit.[109]

Fāṭıru's-semāvāti ve'l-arḍi ce'ale lekum min enfusikum ezvācen ve mine'l-en'āmi ezvācen yeẕraukum fīhi leyse kemiş̲lihī şey'un ve huve's-semī'u'l-baṣīr.[110]

Ve hüve'l-leẕī fi's-semā'i ilāhun ve fi'l-arḍi ilāhun ve huve'l-ḥakīmü'l-'alīm.[111]

Ve tebārake'l-leẕī lehu mülkü's-semāvāti ve'l-arḍi vemā beynehumā ve 'indehu 'ilmu's-sā'ati veileyhi turce'ūn.[112]

Ve mā ḫalāḳna's-semāvāti ve'l-arḍa vemā beynehumā lā'ibīn.[113]

---

[106] Sâd süresi 66. ayet
[107] Zümer süresi 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74 ve 75. ayetler
[108] Mü'min süresi 64. ayet
[109] Fussilet süresi 54. ayetin sonu
[110] Şûrâ süresi 11. ayet
[111] Zuhruf süresi 84. ayet
[112] Zuhruf süresi 85. ayet

Mā ḫalaḳnāhumā illā bi'l-haḳḳı velākinne ekṯerehum lā ya'lemūn.[114]

Felillāhi'l-ḥamdu rabbi's-semāvāti ve rabbi'l-arḍi rāabbi'l-'ā'lemīn. Ve lehu'l-kibriyā'u fī's-semāvāti ve'l-arḍi ve huve'l-'azīzu'l-hakīm.[115]

Ve saḫḫara lekum mā fī's-semāvāti ve mā fi'l-arḍi cemī'an minhu inne fīẕālike le-āyātin li-ḳavmin yetefekkerūn.[116]

Ve lillāhi cunūdu's-semavāti ve'l-arḍi ve kānallāhu 'alīmen ḥakīmā.[117]

Ve lillahi mülkü's-semāvāti ve'l-arḍi yaġfiru limen yeşā'u ve yu'aẕẕibu men yeşā'uve kānallahu ġafūren raḥīma.[118]

Yes'eluhu men fi's-semāvāti ve'l-ardi kulle yevmin huve fī şe'nin. Febi-eyyi ālā'i rabbikumā tükeẕẕibān.[119]

Kullu men 'aleyhā fān. Ve yebḳā vechu rabbike ẕū'l-celāli ve'l-ikrām.[120]

Sebbeḥa lillāhi mā fī's-semāvāti ve'l-arḍi ve huve'l-'azīzu'l-haḳīm. Lehu mülkü's-semāvāti ve'l-arḍi yuḥyī ve yumītu ve huve 'alā kulli şey'in kadīr. Hüve'l-evvel ve'l-āḫiru ve'ẓ-ẓāhiru ve'l-bāṭın **(3/a)** ve huve bi-kulli şey'in 'alīm. Huvelleẕī ḫalaḳa's-semāvāti ve'l-arḍa fī sitteti eyyāmin sümme-stevā'ale'l-'arşi ya'lemu mā yelicufi'l-arḍi vemā yaḫrucu minhā ve mā yenzilu mine's-semā'i ve mā ya'rucu fīhā ve huve me'akum eyne mā kuntum vallāhu bimā ta'melūne baṣīr. Le hū mülkü's-semāvati ve'l-arḍi ve ilāllāhi turce'u'l-umūr. Yūlicu'l-leyle fi'n-nehāri ve yūlicü'n-nehāre fi'l-leylī ve huve 'alīmun bi-ẕāti'ṣ-ṣudūr.[121]

Elem tera ennellāhe ya'lemu ve mā fī's-semāvāti ve mā fi'l-arḍi mā yekūnu min necvā ṯelāṯetin illā huve rābi'uhum ve lā ḫamsetin illā huve sādisuhum velā ednā min ẕalike

[113] Duhân süresi 38. ayet
[114] Duhân süresi 39. ayet
[115] Câsiye süresi 36. ve 37. ayet
[116] Câsiye süresi 13. ayet
[117] Fetih süresi 4. ayetin sonu
[118] Fetih süresi 14. ayet
[119] Rahman süresi 29. ve 30. ayetler
[120] Rahman süresi 26. ve 27. ayetler
[121] Hadîd süresi 1, 2,3,4, 5, ve 6. ayetler

velā ekṣere illā huve me‘ahum eyne mā kānū ṣümme yunebbi’uhum bimā ‘amilū yevme’l-ḳıyāmeti innellāhe bi-kulli şey’in ‘alīm.[122]

Sebbeḥa lillāhi mā fī’s-semāvāti ve’l-arḍi ve huve’l-‘azīzü’l-ḥakīm.[123]

Yusebbiḥu lillāhi mā fī’s-semāvāti ve mā fi’l-arḍi lehu’l-mülkü ve lehu’l-ḥamdu ve huve ‘alā külli şey’in ḳadīr. [124]

Ḫalaḳa’s-semāvāti ve’l-arḍa bi’l-ḥaḳḳi ve ṣuverakum fe-aḥsene ṣuverakum ve ileyhi’l-maṣīr.Ya‘lemu mā fi’s-semāvāti ve’l-arḍi ve ya‘lemu mā tusirrūne ve mā tu‘linūn vallāhu‘alīmun bi-ẕāti’ṣ-ṣudūr.[125]

Allāhu’l-leẕī ḫaleḳa seb‘a semāvātin ve mine’l-arḍı miṣlehünne yetenezzelü’l-emru beynehunne li-ta‘lemū ennellāhe ‘alā külli şey’in ḳadīr ve ennellāhe ḳad eḥāṭa bi-külli şey’in ‘ilmā.[126]

Tebārake’l-leẕī bi-yedihi’l-mülkü ve hüve ‘alā kulli şey’in ḳadīr. Elleẕī ḫalaḳa’l-mevte ve’l-ḥayāte li-yebluvekum eyyukum aḥsenu‘amelā ve huve’l-‘azīzu’l-ġafūr. Elleẕī ḫalaḳa seb‘a semāvātin ṭibāḳān mā terā fī ḫalḳi’r-raḥmāni min tefāvüt ferci‘i’l-baṣara hel terā min fuṭūr. [127]

Ve leḳad zeyyennā’s-semā’e’d-dünyā bi-meṣābīḥa ve ce‘alnāhā rucūmen li’ş-şeyāṭīni ve a‘tednā lehum ‘aẕābe’s-se’īr.[128]

Ḳul huvelleẕī zerāekum fi’l-arḍi ve ileyhi tuḥşerūn.[129]

Elem terav keyfe ḫalaḳallāhu seb‘a semāvātin ṭibāḳa. Ve ce‘ale’l-ḳamera fīhinne nūran ve ce‘ale’ş-Şemse sirāce. Vallāhu enbetekum mine’l-arḍi nebāte. Summe yu‘īdukum fīhā ve yuḫricukum iḫrāce. Vallāhu ce‘ale lekumu’l-arḍa bisāṭa. Li-teslukū minhā subulen ficācā.[130]

---

[122] Mücâdele süresi 7. ayet
[123] Haşr süresi 1. ayet
[124] Tegâbun süresi 1. ayet
[125] Tegâbun süresi 3 ve 4. ayetler
[126] Talak süresi 12. ayet
[127] Mülk süresi 1, 2, 3. süreler
[128] Mülk süresi 5. ayet
[129] Mülk süresi 24. ayet
[130] Nuh süresi 15, 16, 17, 18, 19 ve 20. ayetler

Nev‘-i sānī: İcmālen tertīb-i ḫilḳat-i ‘ālemi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṯ ittifāḳ itmişlerdir ki ol zāt-ı aḳdes-i te‘ālā ve teḳaddes ḥażretleri mertebe-i eḥadiyetde bir kenz-i maḫfī iken ma‘rūf olmaġı murād ve muḥabbet eylemesiyle ‘ālem-i ervāḥı ve ‘ālem-i ecsāmı ḫalḳ idüp kendi cemāl-i raḥmetin ve kemāl-i ḳudretin ve celāl ve ‘azametin ve nevāl ni‘metin envā‘-i ṣan’atın ve esrār-ı ḥikmetin ẓuhūra getirmek murād eyledikde cemī‘-i maḫlūḳātından aḳdem-i ketm-i ‘ademden bir cevher-i aḫḍar-ı enverī vücūda getürmüşdür. Ve ba‘żı rivāyetde kendi nūrundan bir laṭīf ve ‘aẓīm cevher var idüp andan cemī‘-i kā’inātı tedrīc ve tertīp ile iẓhār itmişdir ve ana cevher-i evvel ve nūr-ı Muḥammed ve levḥ-i maḥfūẓ ve ‘aḳl-ı küll ve rūh-ı iḍāfī tesmiye iderler ki cemī‘-i ervāh ve ecsāmıñ mebde’ ve menşe’i ol cevherdir. Çünki Haḳ Te‘ālā muḥabbetiyle ol cevhere bir baḳmışdır hemen-dem ol cevher ḥayāsından eriyüp ṣu miṣli aḳmışdır. Ve anıñ zübde’-i ḫāliṣi fevḳine çıḳmışdır. Pes, ol zübdeden ibtidā’i nefs-i külliyi yaratmışdır. Ba‘dehu ervāḥ-ı melā’ikeyi ba‘dehu ervāḥ-ı enbiyāyı ba‘dehu ervāḥ-ı evliyāyı ba‘dehu ervāḥ-ı ‘ārifīni ba‘dehu ervāḥ-ı ‘ābidīni ba‘dehū ervāḥ-ı mü’minīni ba‘dehu ervāḥ-ı kāfirīni ba‘dehū ervāḥ-ı cinni ba‘dehu ervāḥ-ı şeyāṭīni ba‘dehū ervāḥ-ı ḥayvānātı ba‘dehu ervāḥ-ı nebātātı ba‘dehu ervāḥ-ı ṭabāyī‘i ḫalḳ itmişdir. Ve ervāḥ-ı meẕkūre içün ‘alā merātibihim maḳāmāt-ı ma‘lūme ta‘yīn idüp her ṣınıf kendi maḳām-ı ma‘lūmuna getmişdir. Ve her rūḥ kendi cinsini bulup cünūd-u mücennede olup her fırḳa maḳāmında ḳalmışdır. Ve ‘ālem-i melekūt bu on dört envā‘-ı ervāḥ ile tamām olmuşdur. Ve bu ‘ālemiñ a‘lā ve asfā ve elṭafına ‘ālem-i ġayb ve ‘ālem-i lāhūt ve ‘ālem-i ceberūt ıṭlāḳ iderler. Ve evsaṭına ‘ālem-i ervāḥ ve ‘ālem-i me‘ānī ve ‘ālem-i emr tesmiye iderler. Ve ednā ve eksef ve ecsāma aḳrebine ‘ālem-i mücerredāt ve ‘ālem-i berzaḫ ve ‘ālem-i miṣāl dirler. Ve bunuñ üzerine iki biñ sene’i miḳdār müddet mürūr eyledikde Haḳ Te‘ālānıñ irādet-i ḳadīmesi te‘alluḳ eylemişdi kim iẓhār-ı nām ve şān içün ‘ālem-i ecsāmı ḫalḳ eyleye. Pes ol cevher-i evvele muḥabbetiyle bir daḫī naẓar ḳılmışdır. Ve anıñ yüzü ṣuyu ḥayāsından ḥarekete gelüp emvācı mürtefi‘ olmuşdur. Ve zübd-i a‘lāsından ‘arş-ı a‘ẓam vücūda gelmişdir. Ve anıñ taḥtında olan zübdlerden kürsī ve cennet ve cehennem ve semavāt-ı seb‘a ve ‘anāsır-ı erba‘a vücūda gelüp ṣūret bulmuşdır. Ve ‘arş-ı a‘lādan esfel-i safilīne dek bu ‘ālem-i ṣūret bu tertīb üzre niẓām bulup on beş envā‘-ı ecsām-ı meẕkūre ile ‘ālem-i mülküñ vaż‘ı tamām olmuşdur. Ve bu ‘ālemiñ a‘lāsına ‘ālem-i ‘ulvī ve ‘ālem-i beḳā ve ‘ālem-i āḫiret dirler. Ve evsaṭına ‘ālem-i mutavassıṭ ve ‘ālem-i ecrām-ı eṯīriyye ve ‘ālem-i eflāk ve ‘ālem-i semavāt ıṭlāḳ iderler. Ve ednāsına ‘ālem-i süflī ve ‘ālem-i ecsām ve ‘ālem-i ‘anāṣır ve ‘ālem-i kevn-u fesād ve ‘ālem-i dünyā tesmiye iderler. Pes müfredāt

‘ālem-i melekūt ile müfredāt ‘ālem-i mülküñ mecmū‘ı a‘nī envā‘-ı ervāḥ ile eṣnāf-ı ecsām-ı basīṭanıñ cümlesi ḥurūf-ı hecānıñ emṣāli yigirmi ṭoḳuz tamām olmuşdur. Ve iki ‘ālemiñ müfredāt-ı meẕkūre-i ma‘dūdesi terkībinde üç ḳısm ecsām-ı mürekkebe vücūda gelmişdir ki ma‘den ve ma‘dūde ve ḥayvān olmuşdur. niçe kim terkīb-i ḥurūf-ı hecādan ism ve fi‘l ve harf huṣūla gelmişdir. Ve uṣūl-i kelimāt-ı insān olmuşdur. Keẕalik müfredāt dū ‘ālemden **(3/b)** mürekkebāt-ı ṣelāṣe ẓuhūr idüp anlardan kitāb-ı cihān bī-ḥadd ve payān-ı me‘ānī bulmuşdır. Pes ‘ayn-ı ‘ibretle ‘āleme naẓar iden ‘ārifler her nesnede niçe ḥikmet temāşā ḳılmışdır. Ve ehlillāh ṣun‘-ı bārī esrārına muṭṭali‘ olmuşdur. Ve ḥurūf-ı eşyādan lübb-i ma‘nāya varup ḥużūr ve enesi bulmuşdır.

rubā‘ī;‘ālem ki tamām nüsḫa-i ḥikmetdir. Ma‘nāsını fehm eyleyene cennetdir. Maḥrūm-ı şuhūd olanlarıñ ceşminde zindān-ı belā cāh ve ġam-ı miḥnetdir.

Nev‘-i ṣāliṣ: Keyfiyet-i‘arş-ı a‘ẓamı ve ḥamele-i muḥteremi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṣ ittifāḳ üzre dimişlerdir ki Ḥaḳ Te‘ālā cümle ‘ālemi bir anda ḫalḳ etmege kādir iken altı günde ḫalḳ itmesi a‘nī yevm-i eḥadde bed’ idüp müfredāt-ı ‘ālemi yevm-i cum‘ada tamām eylemesi ‘ibādına her emrde ṣabr ve te’ennīyi ta‘līm ve tefhīmdir. Nitekīm‘aẓametiyle buyurmuşdur ki Veleḳad ḫalakna’s-semāvāti ve’l-arḍi vemā beynehüme fī sitteti eyyāmin vemā messenaā min lüġūb.[131]Ve Ḥaḳ Te‘ālā ḳudretiyle zübd-i meẕkūrdan ‘arş-ı a‘ẓamı cevher-i aḫḍardan ḫalḳ itmişdir ki anıñ nūr ve ‘aẓameti vaṣf ve beyāndan ḫāric bulunmuşdur. Ve ‘arş-ı mecīdiñ eṭrāfı yāḳūt-ı aḥmar olup cemī‘-i maḫlūkātıñ ṣıfāt ve ṣūretleri anda resm ve naḳş olunmuşdur. Ve semāvātıñ fevḳinde ‘arş-ı Raḥmān ḳıble-i melā’ike ḳılınmışdır. Nitekīm yeryüzinde ka‘betullāh ehl-i arżıñ ḳıblesi ḳılınmışdır. Ve ‘arş-ı a‘ẓamıñ yetmiş biñ lisānı vardır ki her bir lisān başḳa bir luġatle Ḥaḳ Te‘ālāya tesbīḥ ider zākirdir. Ve ‘arş-ı a‘ẓamıñ dört ḳā’imesi vardır ki her biri taḥte’ṣ-ṣerāya vāṣıldır. Ve ‘arş-ı a‘ẓam ṣu üzerinde ve ṣurīḥ üzerinde iken Ḥaḳ Te‘ālā dört ‘aẓīm melā’ike ḫalḳ itmişdir ki ḫālā ḥamele-i ‘arş anlardır. Ve yevm-i ḳıyāmetde dört ‘aẓīm melek ḫalḳ itse gerekdir. Ve ḥamele-i ‘arşın rabbü’l- erbāb ol günde ṣemāniye olsa gerekdir. Ve ḥamele-i erba‘adan her biriniñ dört vechi vardır ki birer vechi ādem sūretinde ve birer vechi esed ṣūretinde ve birer vechi ṣevr ṣūretinde ve birer vechi ḳartal ṣūretinde taṣvīr olunmuşdur. Ve her bir vech yeryüzinde kendi nev‘inden olan maḫlūḳāt içün rezzāḳından ṭālib-i erzāḳ bulunmuşdur. Ve ḥamele-i‘arş dā’imā ḳıyāmda

[131] Kâf süresi 38. ayet

sākin olup‘arş-ı a‘ẓamı ruḳbeleri üzerinde yüklenmişlerdir ki ayaḳları yedi ḳat yerden hem esfeldedir. Ve melā’ike-i muḳarrabīnin cümlesinden ‘indallāh muḥterem ḥamele-i‘arş-ı a‘ẓamdır. Ve anlarıñ biriniñ adı İsrāfīldir ki ‘arşın bir sāḳı anıñ ruḳbesi üzerinde muḥkemdir. Ve Ḥaḳ Te‘ālānıñ ‘indinde ol ḥamele-i ‘arşdan daḫī e‘az ve ekremdir. Ve ṣāḥib-i ṣūr budur ki ḳıyāmete dek levḥ-i maḥfūẓa nāẓırdır. Ve nefḫ-i ṣūr içün müste‘id ve ḥāżırdır. Ve levḥ-i maḥfūẓdan Cebrā’il ve Mīkā’il ve ‘Azrā’il ‘aleyhimü’s-selāmıñ umūr ve aḥvāliñ ve a‘mālin anlara i‘lām ve iḫbār ve ilḳā eylemekde mahirdir. Ve ḥamele-i‘arşdan her biriniñ dört cenāḥı vardır ki cevānib-ı erba‘aya münteşir olmuşlardır. Ve ḥamele-i ‘arşıñ biriniñ nıṣfı ṣelc ve nıṣfı nārdır ki biri birini müteṭaffī itmeyüp yıldız böcegi miṣāli biri biriyle imtizāc ḳılmışlar. Ve ḥamele-i‘arşıñ cüsseleri öyle a‘ẓamdır ki üẕünleri şaḥmesiyle ‘unuḳları mā-beyni ḫufḳ- ı ṭayr ile yedi yüz yıllıḳ mesāfe bulunmuşdur. Ve ḥamele-i ‘arşa kerrūbiyyūn daḫī ıṭlāḳ olunmuşdur. Ve ḥamele-i ‘arşın kelimātı ‘ale’d-devām bu tesbīḥāt olup anlara vird-i lisān ḳılınmışdır. (Sübḥāne zi’l-mülki ve’l-melekūt Sübḥān zi’l-‘arşi ve’l-‘izzeti ve’l-‘aẓameti ve’l-heybeti ve’l-ḳudrati ve’l-kibriyā’i ve’l-ceberūt sübḥāne’l-meliki’l-ma‘būd sübḥāne’l-meliki’l-mevcūd sübḥāne’l-meliki’l-ḥayyi’l-leẕī lā-yenāmü ve lā-yemūtü sübbūhun ḳuddūsün rabbenā ve rabbü’l-melā’iketi ve’r-rūḥ)

Nev‘-i rābi‘:‘Arş-ı a‘ẓamıñ ḥavlinde olan enhār-ı ‘iẓāmı ve melā’ike-i kirāmı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṣ ittifāḳ-ı birle dimişlerdir. Ḥaḳ te‘ālā‘arş-ı a‘ẓamıñ ḥavlinde sekiz nehr-i ‘aẓīm ḫalḳ itmişdir ki dördi ṣelcden ebyaẓ ve ebreddir. Ve dördi ‘aselden eḥallā ve aṭyebdir. Ve bu enhār-ı ṣemāniye ‘ale’d-devām cereyān ile‘arş-ı a‘ẓamı ṭavāf iderler. Ve Ḥaḳ Te‘ālā anda ḥarḳā’il namında bir melek ḫalḳ itmişdir ki cemī‘i eşyānıñ esrārına yetmişdir. Ol melek‘aẓamet-i‘arşı daḫī murād idüp Ḥaḳ Te‘ālādan düstūr isteyüp ṭavāf-ı‘arşa gitmişdir. Üç biñ sene miḳdārı sekiz biñ cenāḥıyla pervāz itmişdir. ‘Ācz olduḳda Ḥaḳ Te‘ālā aña ḳuvvet virüp ṭayarān ile emr itmişdir. Üç biñ sene miḳdārı daḥī ‘arşıñ ḥavlinde gitmişdir. Aña yine‘acz geldikde Ḥaḳ Te‘ālā ḳudret ile ḳuvvet virüp uçmaġla emr itmişdir. Üç biñ yıl ḳadarına gitmişdir. Ba‘dehu ‘ācz ḳalup görmüşdür ki ṭoḳuz biñ senede ancaḳ ‘arşıñ bir sāḳından bir sāḳına yetmişdir. Ol ḥayretde iken aña Ḥaḳdan nidā gelmişdir ki ya ḥarḳā’il eger ḳıyāmete dek pervāz eylesen ‘arşımı tamāmıyla ṭavāf idemezsin ve enhār-ı ṣemāniyeniñ verāsında‘arş-ı a‘zamıñ ḥavlinde biñ ḥicāb-ı nūrdan ve biñ ḥicāb-ı ẓulmetden ḫalḳ olunmuşdur tā kim şiddet-i nūr-ı‘arşdan ḥavlinde olan melā’ike muḥteriḳ olmasınlar deyü anlara ḥā’il bulunmuşdur. Ve ḥicāb-ı

meẕkūreniñ verāsında yetmiş biñ ṣaff-ı melā'ike ḫalḳ olunmuşdur. 'Arş-ı müstevlī olan raḥmāna'ale'd-devām tesbīḥ **(4/a)**iderler. Ve ṭavāf-ı'arş içün ḥavlinde giderler. Ve günde iki nöbet ḥamele-i'arşa selām virirler. Ve bunlara melāi'ke-i ṣāffūn ve ḥāffūn dirler. Ve bunlarıñ verāsında hem yetmiş biñ ṣaff-ı melā'ike ḫalḳ olunmuşdur. Ve bunlar ebeden ḳıyāmda ṭurup (Sübḥana'l-lāhi ve'l-ḥamduli'l-lāhi ve lā ilāhe illāllāhu vallāhu ekber ve lā ḥavle ve lā ḳuvvete illā billāhi'l-'aliyi'l-'aẓīm) dirler. Ve bu cümle ṣufūfuñ verāsında bir ḥayye'-i 'aẓīme vardır ki'arş-ı a'ẓamı iḥāṭa idüp re'sini ẕenbī üzerine vaż' itmişdir. Ve anıñ re'si dürre'-i beyżādan ve cismi ẕeheb-i aṣfardan ve gözleri yāḳūt-ı aḥmardan ḫalḳ olunmuşdur. Ve anıñ yüz biñ cenāḥı vardır ki her bir rīşesi 'indinde bir melek tesbīḥ ider bulunmuşdur. Ol hayye'-i ṣafrānıñ tesbīḥi sadāsından cemī'-i melā'ikeyi mehābet almışdır. Zīrā ki ol cümle melā'ikeniñ tesbīḥleri ṣadāsına ġālib gelmişdir. Ve zihnin açdıḳça semāvāt ve arżı bir loḳma itmesi mümkindür. Ve eger ol hayye'-i'aẓīme tesbīḥinde telaṭṭuf ile ilhām olunmasa idi anıñ ṣadāsı mehābetinden cemī' maḥlūḳāt helāk olurlardı. Ve Ḥaḳ Te'ālā melā'ike'-i ikrāmı envār-ı muḥtelifetü'l-aṭvārdan ḫalḳ itmişdir. Pes'arş-ı envere aḳrab olan melā'ikeniñ envārı eşedd ve aẓhardır. Zīrā ki melā'ike'-i 'arşıñ envārına melā'ike-i sidre taḥammül idemezler. Ve anlarıñ şiddet-i envārına melā'ike'-i semāvāt ve arż taḥammül idemeyüp muḥteriḳ olurlar. Ve cemī'melā'ike evāmir-i Ḥaḳ ile 'āmil olurlar. Ve anlar insān gibi Ḥaḳ Te'ālāya 'āsī olmazlar ġıdāları tesbīḥ olup ekl ve şürb ve nevm ve cimā' bilmezler. Ve ekṣeri insān sūretinde olup ecniha'-i ṭuyūra müşābih bulunup ecsām-ı laṭīfe olduḳlarından envā' ṣūretlerde teşekkül iderler. Ve emr-i Ḥaḳ ile ḫidmetinde berḳ-i ḥāṭıf gibi giderler. Ve her biri bir hiḍmetde olup kimi'arş ḥavlinde tesbīḥ ve ṭavāf iderler. Ve kimi kürside ve kimi sidrede ve kimi cennetde ve kimi cehennemde ve kimi kevkedde ve kimi yerde ve kimi ḳıyāmda ve kimi ḳu'ūda ve kimi rükū'da ve kimi sücūdda 'ale'd-devām tesbīḥ iderler. Ve kimi benī ādem ḫidmetinde müekkeldir. Leyl-u nehār anları ḥıfẓ idüp 'amellerin yazarlar anlara kirāmen kātibīn ve ḥafaẓa dirler. Ve melā'ikeniñ daḫī kendilerinden peyġamberleri vardır ki biri İsrāfi'l 'aleyhi's-selāmdır. Ve ol ṣāḥib-i sūr meẕkūrdur. Ve biri Cebrā'il-i emīn 'aleyhi's-selāmdır ki anıñ altı yüz cenaḥı vardır. Her biriniñ yüz rīşesi vardır ki her rīşeniñ ṭavlı mā-beyne'l-maşrıḳ ve'l-maġribdir. Ve cemī' ecniḥası elvān-ı envārdandır. Ve maa' hāẕā cüsse'-i 'aẓīmesi ebyaḍun mine's-selcdir. Ve ayaḳları taḥte'l-arżdır ve öyle ḳuvvete mālikdir ki bir rīşesiyle cibāli kal' ve dek eyler. Ve ol Ḥaḳ Te'ālādan yer yüzünde olan enbiyāya selām ve kelām götürmege müekkeldir. Ve şekl ve'aẓametde İsrāf'īl'aleyhi's-selām gibidir. Ve biri Mikā'īl'aleyhi's-selāmdır ki ecniḥası a'dādını ancaḳ Ḥaḳ Te'ālā bilür. Ve ol baḥr-i mescūrda olan melā'ike ye müekkeldir zīrā ki semāvāt ve arż melā'ike ile memlūdür. Ve her biri inzāl-i maṭar gibi niçe ḫidmetlere

me'mūrdur. Ve ḳaṭarāt-ı emṭārıñ her birini bir melek emṭār ider ve ḳıyāmete dek bir daḫī aña nöbet gelmez. Ve her mevżi'a nüzūl iden emṭār Mikā'īl'aleyhi's-selāmıñ ra'y ve tedbīriyledir. Zīrā ki bu umūr aña müfevveżdır. Ve cüṩṩe'-i'aẓīmetde Cebrā'īl''aleyhi's-selām gibidir. Ve biri daḫī 'Azrā'īl 'aleyhi's-selāmdır. Ol cān almaġa müekkeldir ve cümle ervāḥı ḳabż iden oldur. Ve cemī' arżanıñ hużūrunda bir sofra miṩālidir. Ve melā'ike'-i raḥmet ve melā'ike'-i ġażabdan niçe yüz biñ etbā'ı vardır. Ve ol ṣūret ve 'aẓametde ve keṩrat-ı ecniḥada Mīkā'īl'aleyhi's-selām gibidir. Pes, ḥażret-i İsrāfīl ve Cebrā'īl ve Mikā'īl ve'Azrā'īl 'aleyhi's-selāmıñ dördi cem'-i melā'ikeniñ re'īsi ve peyġamberidir ki semāvāt ve arżda olan melā'ikeniñ cümlesi bunlarıñ emrine muṭī' ve münḳāddırlar.

Nev'-i ḫāmis:'Arş-ı a'żamıñ taḫtında olan kürsī ve levḥ ve ḳalemi ve sidretü'l-müntehāyı ve şecere'-i ṭūbāyı ve ṣūr-ı İsrāfīl'i ve berzaḫ-ı ervāḥı bildirir.

Ey'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṩ ittifāḳ itmişlerdir ki Ḥaḳ Te'ālā 'arş-ı a'ẓamıñ nūrundan ve anıñ taḫtında yāḳūt-ı aḥmer levninde sāḳ-ı 'arşa muttaṣıl dört ḳā'ime üzerinde bir 'aẓīm kürsī ḫalḳ itmişdir ki ḳā'imeleri taḫte's-ṩerāya irişmişdir. Ve cemī' semāvāt ve arżīn ve cibāl-i ḳāf cevf-i kürsīde bir ṣaḥrāda bir ḥalḳa miḳdārıdır. Nitekīm kürsī 'arş-ı a'ẓamıñ taḫtında bir ṣaḥrāda bir sofra miṩālidir. Ammā bunuñ emṩāli teşbīhlerden murād taḥdīd-i meḳādīr degildir belki beyān-ı'aẓametdir. Zīrā ki anlarıñ miḳdārlarını ancaḳ anları ḫalḳ iden ḫallāḳ-ı 'ālem bilür. Pes,'arşdan murād melekü's-serīrdir ve kürsīden murād 'ilmullāhdır deyüp i'tiḳād idenler ḫaṭā itmişlerdir. Ve āyet ve eḥādīṩe muḫālif gitmişlerdir ve Ḥaḳ Te'ālā'arş-ı a'ẓamıñ taḫtında ve anıñ nūrundan bir yeşil zeberced levninde bir'aẓīm levḥ-i aḫḍar ḫalḳ itmişdir. Ve eṭrāfını yāḳūt-ı aḥmar levninde yaratmışdır. Ve zümrüd levninde bir ḳalem-i aḫḍar ḫalḳ itmişdir ki ṭavli yüz yıllıḳ mesāfe getmişdir. Ve anıñ derūnunda midādı nur-ı ebyaḍ çıḳardı. Çünki **(4/b)** Ḥaḳ Te'ālā aña yā ḳalem üktüb deyü nidā ḳılmışdır. Pes, ol mehābetden ḳalem ıżtırāba gelmişdir. Ve ṣadā-yı ra'd gibi ṣadā ile tesbīḥ idüp icrā-yı Ḥaḳ ile levḥ-i maḥfūẓ üzerinde cārī olmuşdur. Ve yevm-i ḳıyāmete dek hep olup olacaḳları kitābet ḳılmışdır. Ve levḥ-i maḥfūẓ kitābetiyle memlū olmuşdur. Ve andan (cerā mā cerā ve ceffü'l-ḳalem) feḥvāsınca ḳalem yābis olup ḳalmışdır. Ve sa'īd olan sa'īd ve şaḳī olan şaḳī olmuşdur. Lākin Ḥaḳ Te'ālā her rūz- u şeb levḥ-i maḥfūẓa üç yüz altmış kere naẓar idüp her naẓarda bir nesne maḥv yerinde bir nesne iṩbāt ider. Ve murād eyledigin işler nitekīm (yemḥu'llahu mā yeşā'u ve yüṩbitu ve'indehu ümmü'l-kitāb) buyurmuşdur. Ve Ḥaḳ Te'ālā cemī' umūr-ı'ibādı anıñ-çün levḥ-i maḥfūẓa kitābet ḳılmışdır tā kim ehl-i semāvāt ve arż anı bilsünler ki cemī' aḥkām-ı ḫalāyıḳ'ilm-i

sābıḳ üzre cārī ve aña muṭābıḳdır. Pes, levḥ-i ḳalemi inkār iden münāfıḳdır. Ve Ḥaḳ Teʻālāʻarş-ı aʻẕamıñ taḥtında ve anıñ nūrundan kürsī muḳābilinde cennātıñ fevḳinde beyaż incü miṣāli bir feżāyı ḫalḳ itmişdir ki sidretü'l-müntehā ve münbit-i aṣl şecere'-i ṭūbādır. Ve maḳām-ı Cibrīl-i emīn ve melā'ikeʻ-i mükerremīn O'dur.Ve Ḥaḳ Teʻālā sidretü'l-müntehāda bir şecere'-iʻaẕīme ḫalḳ itmişdir ki ana şecere'-i ṭūbā dirler. Ve anıñ aṣlı ẕeheb-i aṣfardandır. Ve aġsān-ı keṣīresi mercān-ı aḥmerdendir. Ve evrāḳı zümrüd-i aḫḍardandır ve envāʻ-ı eṣmārı şekerdendir. Ve aġṣān-ı bī-pāyānı ḳuṣūr-ı cināna mütedelliyedir. Ve eṣmār-ı pīşmārından ehl-i cinān müctenā ve müteselliidir. Ve sidretü'l-müntehā ileʻarş-ı aʻẕam arasında yetmiş biñ ṭabaḳa'-i ḥicāb ḫalḳ olunmuşdur tā ki sidrede olan melā'ike şiddet-i nūr-ıʻarş ile muḥteriḳ olmayalar ve Ḥaḳ Teʻālā ʻarş-ı aʻẕamıñ taḥtında ve anıñ nūrundan sāḳ-ı ʻarşa muttaṣıl mercān-ı aḥmer levninde ḳarn ve ḳovan şeklinde birʻaẕīm ve ṭavīl ve ecvef nesne ḫalḳ itmişdir ki anıñ cevfinde berzaḫ-ı evvel berzaḫ-ı ṣānī ḳılup aʻnī ebdān-ı insāna gelecek ervāhıñ ve gelüp gitmiş ervāḥıñ mekānı olup ṭabaḳāt-ı semāvāt ve arżīn aḳrāṣ-ı ḫaber miṣāli anda düzilup evvel anlara ittiṣālsiz cümleyi muḥīṭ olmuşdur. Ve bu muḥīṭ ecvef-i evvel ṣūr-ı İsrāfīl'dir ki anıñ saṭḥ-ı bāṭını ḳarṣ-ı şemʻ-i engīn gibi münḳıb olupʻālem-i berzaḫ-ı evvelde ebdāna taʻalluḳ idecek ervāḥ içün ve berzaḫ-ı ṣanīde ebdāndan çıḳup ḥaşre muntaẓır olan ervāḥ içün ol saṭḥıñ naḳbeleri mesken ve me'vā olmuşdur. Ve ṭuyūr-ı ervāḥ ol naḳbelerdeʻalā merātibihim ilā yevmi'l-ḳıyāme āşiyān ve maḳām ṭutup her biri kendi maḳāmında iḳāmet ḳılmışdır.

Nev-ʻ i Sādis: Sidretü'l- müntehāda olan melā'ikeniñ evṣāf ve eṭvārını dīkü'l-ʻarş olan ṭāvusuñ elvān ve eẕkārını bildirir.

Eyʻazīz! Maʻlūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṣ ittifāḳ üzre dimişlerdir ki Ḥaḳ Teʻālā sidretü'l-müntehāda müekkel ḳıldıġı melegi bir ʻaẕīm cüssede veʻacīb şekilde ḫalḳ itmişdir ki yetmiş vechi vardır. Ve her vechinde yetmiş femi vardır. Ve her femde yetmiş lisānı vardır ve her lisānı başḳa bir luġatle Ḥaḳ Teʻālā'ya müdām-ı tesbīḥ iderler ve Ḥaḳ Teʻālā sidre'-i mezbūrede dört biñ ṣaf melā'ike ḫalḳ itmişdir. Ve her ṣafıñ melekleriʻadedi on biñe yetmişdir. Ṣaff-ı evvelde olan melā'ike ebeden secdeye varıp (Subḥānallāh) dirler. Ve ṣaff-ı ṣānīde bulunan melā'ike dā'imā ḳuʻūd idüp (el-ḥamduli'l-lāh) dirler. Ve ṣaff-ı ṣāliṣde vāḳıf olan melā'ike müdām-ı rukūʻa varup (Lā İlahe İllallāh) dirler. Ve ṣaff-ı rābiʻada ḳalan melā'ike ʻale'd-devām ḳıyāmda ṭurup (Allāhu Ekber) dirler. Ve Ḥaḳ Teʻālā sidre-ʾ i meẕkūrede zümrüd-i aḫḍardan mināre şeklinde birʻazīmʻamūd ḫalḳ itmişdir ki sidreden irtifāʻı yetmiş biñ fersaḫ mesāfedir. Ve olʻamūduñ başında beyāż incüden birʻaẕīm

ḳubbe ḫalḳ itmişdir. Ve ol ḳubbeniñ üzerinde ṭayr-ı ṭāvus şeklinde envā‘-ı cevāhir elvānında bir‘acīb melek ḫalḳ itmişdir ki anıñ biñ beş yüz cenāḥı vardır. Her bir cenāḥında yüz biñ rīşesi vardır ve her bir rīşesi üzerinde üç saṭır yeşil ḫaṭṭla yazılırmış saṭr-ı evvelde (Bi-ismi’l-lāḥi’r-raḥmāni’r-raḥīm) ve saṭr-ı ṯānīde (Lā İlāhe İllallāh Muḥammedun Resūlullāh) ve saṭr-ı ṯāliṯde (Külli şey’in hālikun illā vechehu)[132] yazılmışdır. Ve aña dīkü’l-‘arş dirler ki ol ecniḥāsını neşr eyledikçe anıñ rīşelerinden ehl-i cinān üzerine maṭar-ı nīsān gibi iẕn-i Ḥaḳ ile raḥmet nuzūl ider. Ve evḳāt-ı ṣalāt u ḫamse olduḳda ol dīkü’l-‘arş ecniḥāsını biri birine ḍarb idüp feryād ile ṣiyāḥ ider. Ve her bir rīşe-i cenāḥından başḳa bir ṣadā peydā olup aġṣan-ı eşcār-ı cinānı bād-ı ṣabā gibi taḥrīk ider. Ve anıñ ṣiyāḥından cennetde olan ḥūrī ve ġılmān mesrūr olup ġurefālardan başların çıḳarup biri birin tebşīr iderler ki ümmet-i Muhammed ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellemiñ vaḳt-i ṣalātı gelmişdir. İmdi cümlesi‘ibādete meşġūl olmuşdur. Ve Ḥaḳ Te‘ālā dīkü’l-‘arşa nidā ider ki yā ṭayr niçün böyle feryād idersin ol melek dir ki ilāhī mü’mīn ḳullarıñ saña dünyāda ‘ibādete teveccüh eyledikçe ben anlar içün senden raḥmet ṭaleb iderim. Pes aña ḫiṭāb-ı‘izzet gelür ki yā ṭayr-ı dünyāda beş vaḳit ṣalavatını edā iden (**5/a**)‘ibādıma raḥmet idüp nār-ı cehennemden āzād ve na‘īm-i cinān ile behre-mend ve dilşād iderim. Pes bu ḫiṭāb ile ol dīkü’l-‘arş müsteṭāb olmuşdur. (Subḥāne men ḫaleḳa’l-kā’ināt bi-ḳudretihī ve ebda‘l-ekvāni bi-ḥikmetihi ve eḥāṭa bi-külli şey’in‘ilmen ve eḥṣā külli şey’in‘adede)

Faṣl-ı ṯānī: Esmā ve evṣāf ve a‘dād-ı cinānı ve anda olan enhār ve eşcār ve bünyānı ve envā‘-ı na‘īm ve ḥūr ve ġılmānı dört nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Esmā ve evṣāf-ı cinānı ve anda olan enhār-ı cāriye ve eşcār-ı müṯmire ve ḳuṣūr-ı‘āliyye ve elbise’-i fāḫireyi bildirir.

Ey‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṯ ittifāḳ itmişlerdir ki Ḥaḳ Te‘ālā ḳudretiyle ‘arş ve kürsī taḥtında ve semāvāt-ı seb‘anıñ fevḳinde nūr-ı‘arş ile ṣudan sekiz cennet ḫalḳ itmişdir ki biri birinden a‘lādır. Ve cümleniñ a‘lāsı cennet-i ‘adndir ki mevżū‘ rü’yet-i mevlādır. Ammā cennet-i ūlānıñ ismi dārü’l-celāldir ki beyāż incüdendir. Ve cennet-i ṯānīyeniñ ismi dārü’s-selāmdır ki yāḳūt-ı aḥmardandır. Ve cennet-i ṯāliṯeniñ ismi cennetü’l-me’vādır ki zeberced-i aḥḍardandır. Ve cennet-i rābi‘anıñ ismi cennetü’l-ḫulddür ki mercān-ı aṣfardandır. Ve cennet-i ḫāmiseniñ ismi cennetü’n-na‘īmdir ki fiḍḍa’-i beyżādandır. Ve cennet-i sādiseniñ ismi cennetü’l-firdevsdir ki ẕeheb-i aḥmardandır. Ve

[132] Kasas süresi 88. ayetin ortası

cennet-i sābi‘anıñ ismi cennetü’l-ḳarārdır ki misk-i ezferdendir. Ve cennet-i s̱āmineniñ ismi cennetü’l-‘adndır ki lü’lü’-i terdendir. Ve bu cennet-i‘adn meşelā bir belde’-i mesūre meyānında bir cebel-i‘ālī üzerinde olan iç ḳal‘a miş̱āli cemī‘ cinānıñ dāḫli ve evsaṭında olmaġla cümlesine ḥavāleli ve müşerref mekândır. Ve menba‘-ı ekş̱er enhār-ı cinándır ve maḳām-ı ṣıddīḳīn ve ḥuffāẓ-ı Ḳur’andır. Ve maḥall-i tecelliyāt-ı ẕāt-ı raḥmāndır ve her cennetiñ bir bābı vardır ki ṭūlı ve‘arżı yüz yıllıḳ yoldur. Ve her bāb iki mıṣrā’dır ki yekpāre ẕeheb-i aṣfardandır. Ve elvān ve envā‘-ı cevherle murassa‘dır veniçe biñ nuḳūş ile müzeyyendir. Ammā cennet-i ūlānıñ bābı üzerinde (Lā İlāhe İllallāh Muḥammedun Resūlullāh) yazılmışdır. Ve ebvāb-ı sā’ire üzerinde (Ene lā-‘azzibe men ḳāle lā ilāhe illallāhu) yazılmışdır. Ve cennāt-i mez̲kūreniñ turābı misk ve ḥaceri cevherdir ve nebātı elvān ezhār-ı za‘ferān-ı aḥmardır. Ve binālarınıñ bir lebnesi z̲eheb ve bir lebnesi fiḍḍa ve ṭīni‘anberdir. Ve ḳuṣūru lü’lü’-i terdir ve köşkleri yāḳut-ı aṣfardır ve ebvāb-ı ḳuṣūruñ bināları cümle mücevherdir. Ve her ḳaṣır önünde enhār-ı erba‘a cereyān ider ki biri āb-ı ḥayāt ve biri leben-i ḫāliṣ ve biri şarāb-ı ṭuhūr ve biri‘asel-i muṣaffādır. Ve eṭrāf-ı enhārı eşcār-ı eş̱mār ile mālā-māl ve müzeyyen ve muveffādır. Ve eşcār-ı cinānıñ aġṣānı ḳurumaz ve evrāḳı dökülüp çürümez ve eş̱mārı hergiz dükenmez ebeden müheyyadır. Ve biri birinden iceri ve ā‘lā olan cinān-ı s̱emāniyedeniçe enhār-ı cāriye daḫī vardır. Biri nehr-i raḥmetdir ki cemī‘ cinānı deverān ider. Ve ṣuyu cümleden eṣfā ve‘aselden aḥlādır ve levni s̱elcden ebyaḍḍır ve remli incüden ā‘lādır. Ve enhār-ı cinānıñ biri daḫī nehr-i kevs̱erdir ki Ḥaḳ Te‘ālā anı ḥabīb-i ekrem ṣallallāhu Te‘ālā‘aleyhi ve sellem ḫażretlerine virmişdir. Nitekīm ana ḫiṭāb idüp (İnnā a‘taynā ke’l-kevs̱er)[133] buyurmuşdu. Ve ol nehrin ‘arżı üç yüz fersaḫ mesāfedir. Ve anıñ menba‘ı taḥte’l-‘arş olup andan sidreye gelüp andan cennetü’l-firdevse dökilüp öyle sür‘atli cereyān ider ki kemāndan atılmış oḳ gibi firdevs-i ā‘lāyı ve taḥtında olan cinānı cereyān ile devrān ider. Ve anıñ levni lebenden ebyażdır. Ve ṭa‘amı şükürden şīrīn ve rayḥası ‘anberden eṭyabdır. Ve andan bir kere nūş iden bir daḫī ‘atşān olmaz. Ve aṣla bir ‘illet ve bir maraż görmez ve lez̲z̲et-i ibdā dimāġından gitmez. Evvelki cennetiñ bābı ‘indinde nehr-i kevs̱eriñ kenārında elvān-ı cevāhirden kāseler vardır ki ā‘dād-ı kevākibden ekş̱erdir. Pes, ba‘d ḥaşru’l-ümem ve‘ubūr-u ṣıraṭ cehennem evvel ḥabīb-i ekrem ṣallallāhu te‘ālā‘aleyhi ve sellem cennete duḫūlundan muḳaddem ümmetiyle andan içseler gerekdir. Ve nehr-i kevs̱eriñ cemī‘ eṭrāfında lü’lü’ terden ve yaḳūt-u aḥmerden ṣaf-ı ender ṣaf-ı eşcār-ı‘aliyye vardır ki aġṣān keş̱īresi envā‘-ı ṣadalarla taġāmat iderler. Ve aġṣan üzerinde ecnās-ı ṭuyūr envā‘-ı luġāt ile tesbīḥ iderler. Ve enhār-ı cinānıñ biri nehr-i

[133] Kevser süresi 1. ayet

kāfūrdur ve biri nehr-i tesnīmdir ve biri nehr-i selsebildir ve biri daḫī nehr-i raḥīḳ maḥtūmdur. Ve bu enhār-ı meẕkūreden mā‘adā cenāt-ı ‘aliyyāt icindeniçe biñ enhār-ı cārīye vardır ki eṭrāfında niçe yüz biñ eşcār ve eşmār-ı‘aliyyesi vardır. Ve ehl-i cinān içünniçe sündüs ve istebraḳ gibiniçe biñ elvān-ı ḥulel ‘azīze ve elbise-ʾi faḫire vardır. Veniçe biñ envā‘-ı eṭa‘me’-i leẕīẕe ve eşribe’-i ṭahire vardır ki ḥesābını ancaḳ Ḥaḳ Te‘ālā bilir. Ammā cinānıñ‘arżı a‘nī sekiz süverinden her iki süver mā-beyni mesāfesi arż ve semā‘arżı ḳadar farż **(5/b)** olunup ṭūl-u cinān bi-ḥad-u pāyān ‘ad olunmuşdur. Ve ammā cemī‘ derecāt-ı cenāt altı biñ altı yüz altmış altı derece bilinmişdir. Ayāt-ı cemī‘-i Ḳur'ān ‘ādedince ḥesāb ḳılınmışdır. Ve her iki derecesi mā-beyni beşyüz yıllıḳ mesāfe bulunmuşdur. Çünki ehl-i cinān ḥıfẓ-ı ayāt-ı Ḳur’ān‘ādedince derecāta nā’il olmuşdur. Pes ḥıfẓ-ı Ḳur’ān derecāt-ı cinānıñ‘ a‘lāsını bulmuşdır ya‘ni cennet‘adeniñ evasıṭına vaṣıl olmuşdur.

Nev‘-i ṣānī: Envā‘-ı na‘im-i cinānı ve anda olan ḥūr ve ġılmānı leḳā’-i raḥmānı bildirir.

Ey‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṯ ittifaḳ üzre beyān itmişlerdir ki ehl-i cinān içün müştehī olunan ni‘metler fi’l-ḥāl-i müheyyā olup önlerine gelür ve eşcār-ı ‘aliyyeniñ eşmār-ı mütedelliyesini işāretle ellerine gelür. Ve her andaenvā‘-ı fevāki ile müteleẕẕiẕ olurlar ve her ne ṭa‘am ve şarāb isterler ise ḥāżır bulurlar. Kesb ve ṭabaḫa ḥacet yoḳdur zīrā ki cennetde zaḥmet ve āteş olmaz ve eşcār-ı cinānıñā‘ẓamı şecere’-i ṭūbādır ki aṣlı sidrede ve furū‘ve āġṣānı cemī‘ ḳuṣūr cināna dāḫildir.niçe kim dünyāda ḳurṣ-u Şems bālādabulunup żiyāsı cemī‘ büyüte dāḫil olmuşdur keẕālik aṣl ṭūbā bālā-yı cennetde olan sidrede bulunup āġsānı bi-şimār ḳuṣūr-ı cināna nāzil olmuşdur. Ve ehl-i cinān anıñ envā‘-ı fevākehile müttefike olup her demdeniçe leẕẕet bulmuşlardır. Ve mü’minler içün elvān-ı ferş ile müzeyyen ḳaṣrlar ve kusūr-u meẕkūrede erā’iñ üzerinde ‘anber ṣaçlı hilāl ḳaşlı ḳara gözlü güneş yüzlü şīrīn sözlü şivelī nazlı incü dişli mercān dudaḳlı gül yanaḳlı servi boylu güzel ḥūylu gülden tāze ve ṭari-i pākīze ḥūri ḳızları vardır ki ehl-i cennetiñ ezvāc-ı muṭahharesidir. Ve her birisi yetmiş ḳat ḥulle giymişdir ki muḥtelifetü’l-elvān ve ḫafīfetü’l-evzāndır. Ve her ḥūriniñ verā-yı laḥm ṭarīsinden sāḳı nümāyāndır. Ve başlarına elvān-ı envār ile münevver tāçlar ḳoyup envā‘-ı cevāhirle muraṣṣa‘ taḫtlar üzerinde etkā idüp mü’minlere muntaẓır olmuşlardır. Ve ḳarşularında ḫiḍmet içün niçe biñ vildān ve ġılmān ṣaf-ı ender ṣaf-ı ḳıyāmda ṭurmuşlardır. Ve cināna duḫūl iden mü’minler ebda anda ḳalırlar hergiz çıḳmazlar ve selam ile şīrīn teklimler idüp ve laġv ile aṣla ḫāṭır yıḳmazlar ve eh-li

cennet içün mevt ve herem yoḳdur ve libāsları eskimez ve göñülleri ġanī ve gözleri ṭoḳdur. Ekl ve şirb iderler lākin ayaḳ yoluna gitmezler yiyüp içtikleri‘arḳ-ı laṭīf olup gül ṣuyu miṣli bedenlerden terşih ider tebūl etmezler ve anda olan ḥuriler ve ġurtlar ḥayżdan ve nifāsdan ve bed ḥuylardan ba‘id ve pāk olmuşlardır. Ve ehl-i cinān her an ve zamān emn ve emān icinde tedbīr ve tedāriklerden feraġat ve hümūm ve ġumūmdan raḥat ve emrāż ve isḳāmdan selāmet bulmuşlardır. Ve sıḥḥat ve‘afiyetde mü’eyyid ve surūr ve sa‘adetde muḥallid ḳalmışlardır. Ve maḥṣūṣ mü’minler içün melā’ike’-i raḥmān her bir hafta ḳadar zamānda bir kere mücevher surūc ile müzeyyen burāḳlar getirüp Ḥaḳ Te‘ālānıñ selām ve da‘vetine teblīġ ve tebşīr iderler. Anlar daḥī süvār olup cennet-i ‘adene ‘urūc idüp giderler.Ve Ḥaḳ Te‘ālānıñ mihmān-ḫanesine varup ikrām ve ‘izzetlerin görüp envā‘-ı ni‘metlerini yiyüp selām ve kelāmın işidüp cemal-i bā-kemālen ‘ayn-ı re’s ile müşāhede iderle Ve dīdāri leẕẕetinden mest olup na‘im-i cinānı unudup giderler. Andan iẕn-i ḥaḳḳ ile yine kendi maḳāmlarına rücū‘iderler. Ve cemī‘ cinānıñ ḫaznı ve ḥakimi bir maḥbūb-u‘aẓim melekdir ki şekli insān ve ismi rıḍvāndır. Ve cennāt icinde leyl u nehār olmaz ve cemī‘ cinān bir an żiyāden ḫālī ḳalmaz zīrā ki saḳf-ı semāvi cinān-ı‘arş-ı raḥmāndır. Her anda envār-ı‘arş anda ruḫşandır.

Nev‘- i ṣaliṣ: Ḫülāsa’-i na‘im-i cinānı ve ol devlete na’il olanı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki Ḥaḳ Te‘ālā ḥadīṣ-i ḳudside‘aẓametiyle buyurmuşdur ki ya ibnī ādem sen dünyāyaniçe raġbet ve iltifāt idersinki ol fānīdir ni‘metleri za’ildir ve ḥayātı münḳaṭı‘dır. Taḥḳīḳ benim ‘indimde baña muṭī‘ olan ‘ibādım içün sekiz cennet müheyyā eylemişimdir. Ebvābı daḫī sekizdir ve her bir cennetde za‘ferāndan yetmiş biñ ravẓa vardır. Ve her bir ravẓada incü ve mercāndan yetmiş biñ belde vardır. Ve her bir belde içinde yākūt-u aḥmardan yetmiş biñ ḳaṣr vardır. Ve her bir ḳaṣrda zebrecedden yetmiş biñ dār vardır ve her bir dārda ẕeheb-i aṣfardan yetmiş biñ beyt vardır. Ve her bir beyt içinde yāḳūt-u aṣfardan yetmiş biñ serīr vardır ve her bir serīr üzerinde dībāc-ı ḥarīrden yetmiş biñ farāş düşmüşdür. Ve her bir farāş üzerinde bir ḥūri ḳızı ve her bir ḥūriniñ öñünde ẕeheb-i aṣfardan birisini vardır ve her birisini de elvān-ı cevāhirden yetmiş biñ ṭabaḳa vardır. Ve her bir ṭabaḳada başḳa bir nev‘-i ṭa‘am vardır ve her bir ḳaṣr-ı altında dört nehr-i cārī vardır ki biri ṣu ve biri süt ve biri ḫamr **(6/a)** ve biri‘asel-i muṣaffādır. Ve her bir nehr kenārında yetmiş biñ şecer vardır ve her bir şecereniñ yetmiş biñ envā‘ı meyvesi ve yetmiş biñ elvān-ı evrāḳı vardır ve her bir şecere üzerinde elvān-ı ṭuyūrdan yetmiş biñ nev‘-i ṭayr ve her bir ṭayr yetmiş biñ nev‘-i ṣadā ile baña tesbīḥ ider.Ve benim muṭi‘ olan ‘ibādıma bunlardan mā‘adā her bir sā‘atde yetmiş biñ hedāya baḫş iderimki ne gözler görmüş ve ne ḳulaḳlar

işitmiş ve ne göklere ḫaṭūr itmişdir ve ehl-i cennetimiñ elbiseleri yetmiş ḳat ḥulledir ki riḳḳat ve nezāketlerinden bir birine ḥāyil olmayup taḥtında olan ḥulleleriñ elvānı ṣa‘ṣa‘urup fevḳinde olan ḥillelerin elvānıyla mümtezic olup ẓuhūr ider.Ve anlar cinānımdan ne çıḳarlar ne mevt görürler ve ne yir olurlar ve ne ġam yerler ve ne ḫavf hüzün cekerler ve ne bekā iderler ve ne namāz ḳılarlar ve ne ṣa’im olurlar ve ne maraż görürler ve ne nifās görürler ve ne bevl ve ġāiṭ iderler ancaḳ gül ṣuyu gibi ‘arḳlar dökerler. Pes kimki benim rıżāmı ve cennetimi isterse dünyādan ḳalīl ile ḳanā‘at idüp dünyānıñ fānī olan‘izzet ve leẕẕetlerini terk itsūn ve ḥabībime iḳtidā ile muḥabbet idüp yolunca gitsin

Beyt; na‘im-i ḫuld ḥelālest ber-kesi sa’ib ki dest u lebbe-na‘im cihān niyālā bud

Nev‘-i rābi‘: Livā-yı ḥamdı ve beyt-i ma‘mūru bildirir.

Ey‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṯ ittifāḳ etmişlerdir ki Ḥaḳ Te‘ālā ḥabīb-i ekrem ṣallallahu te‘ālā‘aleyhi ve sellem ḥażretlerine baḫş eylediki livā’ü’l-ḥamd ismile müsemmā olan sancāġı şerīfdir ki rūz-u maḥşerde ümmeti Muḥammed anıñ taḥtında cemī‘olup ol şefī‘i ümmeti makāmı Maḥmūd mev‘udına irüp livā’ü’l-ḥamd altında bulunan ümmetine şefā‘at eylese gerekdir. Ḥālā ol livā’ü’l-ḥamd ā‘lā-yı cennetde bir ṣaḥrā-yı bi-nihāyetde cebelü’l-ḥamd üzerinde naṣb olunmuş bir‘aẓim‘ālemdir ki tūlu biñ yıllıḳ mesāfedir ve ḳabżası feża’-i beyżādındır. Ve zeberced aḫżerdendir ve sena’mı yāḳūt aḥmardandır ve anıñ üç zāviyesi vardır ki her iki zāviye bini beş yüz yıllıḳ mesafedir. Ve anıñ üzerinde nūrdan üç saṭr yazı yazılmış ve her bir saṭırıñ ṭūlu beş yüz yıllıḳ mesafedir. Saṭr-ı evvel (Bi-ismi’l-lāḥi’r-raḥmāni’r-raḥīm)ve saṭr-ı s̱ānī (Lā İlāhe İllallāh Muḥammedun Resūlullāh) ve saṭr-ı s̱āliṯ (el-ḥamdulillāhi rabbi’l-‘ālemīn) ve bu livā’-yı ‘aẓīmiñ taḥtında yetmiş biñ liva’daḫī vardır. Ve her biriniñ taḥtında yetmiş biñ ṣaf melā’ike vardır. Ve her bir ṣafda yetmiş biñmelā’ike ṭurup Ḥaḳ Te‘ālāya tesbīḥ iderler. Ve ammā beytü’l-ma‘mūr raḥmetü’l-firdevsde yāḳūt-u aḥmardan bir ḳubbe’-i‘āliyye idi. Ḥaḳ Te‘ālā ḥażreti Ādem ‘aleyhi’s-selāmı cennetden yeryüzine inzāl eyledikde tevbesini ḳabul eylemişdi ve ana ikrām içün beyt-i ma‘mūru cennet-i‘aliyyeden bu dünyāya indirup mekān-ı ka‘beye vaż‘ itmişdir tā kim ḥażreti Ādem ‘aleyhi’s-selām içün cennet yādigārı olup anı ṭavāf ve ziyāret ḳıla. Ve anıñ iki ḳapusı var idi ki biri maşrıḳa ve biri maġribe küşāde idi. Ve beyt-i ma‘mūruñ derūnunda nūrdan üç ḳandīl var idi ki anlarıñ żiyāsı ne ḳadar mekānı rūşen eylemişdiyse ol arażi ḥālā ḥarem-i ka‘be olmuşdur. Emr-i ḥaḳ ile semavāt-ı seb‘ada sākin melā‘ike nöbetle nüzūl idüp ḥażreti Ādem‘aleyhi’s-selām ile beyt-i ma‘mūru ṭavāf iderlerdi. Ve beyt-i ma‘mūr ḥażreti Ādem ‘aleyhi’s-selāmdan ṣonra ḥażreti Nūḥ‘aleyhi’s-selāmıñ

zamānına degin yeryüzinde idi. Andan ḳable't-ṭūfān-ı semāyı dünyāya ref‘ olunmuşdur ilā yevmi'l-ḳıyāma anda ḳalup ba‘de yine cennetde olan mekānına ref‘ olunsa gerekdir. Ve anıñ yeryüzinde olan mekānında ḥażreti İbrāhīm‘aleyhi's-selām emr-i ḥaḳ ile beyt-i şerīfi binā itmişdir. Eger beyt-i ma‘mūr semādan suḳūṭ eylese Ka‘be'niñ üzerine vāḳi‘ olur ve ikisiniñ arası mā-beyni's-semā ve'l-ārż ḥarem-i şerīfdir. Ve ḥālā ruknu Ka‘be'de maḳbūl olup taḳbīl olunan ḥacer-i es‘ad beyt-i ma‘mūrdan yādigār ḳalmışdır. Evvel yāḳut-u aḥmar iken ṭūfānda emr-i ḥaḳ ile ḥacerü'l-esved olmuşdur. Ve semā'-i dünyāda beyt-i ma‘mūruñ imāratı odur ki her gün aña yetmiş biñ melek duḫūl idüp anda namāz ḳılarlar. Ve anlar bir ṣınıf melā'ikedir ki anlara cin daḫī dirler zirā ki iblīs anlardandır. Ve ṣınıf-ı meẕkūr bir mertebe vüfūr üzredir ki anlardan beyt-i ma‘mūra bir kere duḫūl idene ḳıyāmete degin bir daḫī nöbet gelmez.

Faṣl-ı ṣāliṯ: Cennet altında olan ḥicāb-ı melā‘ike ve bihār ve ḫazā'ini ve semavāt-ı seb‘ayı ve her semāda olan melā‘ikeyi mesir-i Şems ve ḳamer venücūmı ve aḥvāl-i kā' ināt cevv-i semāyı dört nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: cennāt-ı‘aliyeniñ taḥtında olan envā‘-ı ḥicāb-ı melā'ikeyi ve biḥār ve hazā'in-i ḥaḳḳı ve keyfiyet-isemavāt-ı seb‘ayı ve her birinde sākin olan melā'ike‘-i kirāmı ve anlarıñ eşkâl ve tesbīḥātını bildirir.

Ey‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr **(6/b)** ve ehl-i ḥadīṯ ittifāḳ üzre dimişlerdir ki Ḥaḳḳ Te‘ālā cennāt-ı‘aliyeniñ taḥtındañ żiyā'-i Şemsden yetmiş biñ ḥicāb icād itmişdir. Ve anlarıñ taḥtında nūr-u ḳamerden yetmiş biñ ḥicāb iẓhār itmişdir. Ve anlarıñ taḥtında ẓulmetden yetmiş biñ ḥicāb ḫalḳ itmişdir. Ḥicab-ı meẕkūre envā‘-ı melā'ikeden‘‘ibāretdir. Ve anlarıñ taḥtında baḥr-ı mescūrdur ve anıñ taḥtında baḥr-ı raḳḳ-ı menşurdur. Ve anıñ taḥtında baḥr zaḳḳ-ı maḳṣūmdur ve anıñ taḥtında baḥr en‘āmdır. Ve anıñ taḥtında baḥr-ı ḳumḳāndır ve anıñ taḥtında baḥr-ı ḥayvāndır. Ve biḥār-ı meẕkūre hazā'in-i ḥaḳḍan kināyetdir ve bu ebḥarıñ taḥtında semā'-i seb‘adır ki nūru ezherden ve bir rivāyetde yāḳūt-u aḥmerdendir. Ve ismi‘arībādır ve melā'ike'-i kirām ile memlūdur. Ve anıñ melā'ike'-i muḥteremleri ricāl ṣūretindedir ve tesbīḥleri dā'imā (Subḥānallahi vebi-ḥamdihi‘adede ḫalḳihi ve zinete‘arşihi ve midādi kelimātihi) dimekdir. Ve anlar Ḥaḳ Te‘ālādan ġayrı kimseyi bilmezler ve biri birlerine daḫī bāḳmazlar. Ve ḫavfi ḫüdādan ḳıyām üzre ṭurup ḳıyāmete dek bekā iderler ve bunlara melā'ike'-i muḳarrebīn ve rūhāniyyīn dirler. Ve anlarıñ re'isleriniñ ismi Raḳyā'īl'dir. Semā'-i seb‘a ḥārsīdir ve anıñ taḥtında semā'-i sādisedir ki lü'lü'-ü terdendir ve ismi Rak‘ā'dır ve anlarıñ melekleri ġılmān ṣūretinde

yüzleri gülden tāzedir. Ve cümlesi ḫavf-ı ḥaḳḳdan rükū‘a gitmişlerdir. (Ve subḥāne rabbi külli şey’in) tesbīḥi vird-i lisān itmişlerdir. Ve re’isleriniñ adı Kemḫā’il’dir ki semā’-yı sādiseniñ ḥārsīdir. Ve anıñ taḥtında semā’-i ḫāmsedir ki ẕeheb-i aḥmardandır ki ismi Dineḳā’dır. Ve anıñ melekleri ḥūrīler ṣūretindedir ve anlarıñ cümlesi ḫavf-ı ḫüdādan ḳu‘ūd idüp ḫużūḥ ḳılmışlardır. Ve tesbīḥleri (Subḥāne’l-ḫālıḳı’n-nūri vebi-ḥamdihi) olmuşdur. Ve re’isleriniñ ismi Semḥā’il’dir ki semā’yı ḫāmseniñ ḥārīsidir ve anıñ taḥtında semā’-i rābi‘a dır ki feża’-i beyżādandır ve ismi Erḳalūn’dur. Ve anıñ melekleri ḫuyūl ṣūretindedir ve tesbīḥleri (Subḥāne’l-meliki’l-ḳuddüs rabbünā ve rabbü’l-melā’iketi ve’r-rūḥ) olmuşdur ve re’isleriniñ ismi Kākā’il’dir ki semā’-i rābi‘anıñ ḥārsīdir. Ve anıñ taḥtında semā’-i s̱āliṣedir ki yāḳūt-u aṣfardandır ve ismi Ma‘ūndur. Ve anıñ melekleri ḳartāl ṣūretindedir. Ve tesbīḥleri (Subḥāne’l-meliki’l-hayyilleẕi lā-yemūt) kelimesidir. Ve re’isleriniñ ismi Ṣafdā’il’dir ki semā’-i s̱āliṣeniñ ḥārsīdir. Ve anıñ taḥtında semā’-i s̱ānīyedir ki yāḳūt-u aḥmardandır ve ismi Ḳaydūm’dur. Ve anıñ melekleri bi’l-cümle cemel ā‘nī bişter ṣūretindedir. Ve tesbīḥleri (Subḥāne ẕi’l-‘iẕẕetti ve’l-ceberūt) olmuşdur. Ve re’isleriniñ ismi Mīḫā’il’dir ki semā’-i s̱ānīyeniñ ḥārsīdir. Ve anıñ taḥtında semā’-i evveldir ki zeberced-i aḫżardandır ve ismi Berḳī‘a’dır.Ve anıñ melekleri baḳar ṣūretindedir.Ve tesbīḥleri (Subḥāne ẕi’l-mülki ve’l-meleküt) olmuşdur. Ve anda mü’ekkel olan re’isleriniñ ismi İsmā‘il’dir ki semā’-i dünyānıñ ḥārsīdir ve bu bir‘aẕīm ve cemīl melekdir ki vekil-i Mīkā’īl’dir. Ve emṭārı her yere taḳsīm iden odur ki ḳuṭrat anıñ ḥesābıyla nüzūl ve seḥāb anıñ sevḳ eyledigi vilāyete gider. Ve semavāt-ı seb‘anıñ ẕeheb-i aḥmardan bilā-ḥesāb ebvābı vardır ki muġlaḳadır. Ve miftāḥları (Allahu Ekber) ismidir ve her semānıñ re’isiniñ düstūruyla ebvābını bu ileri feṭḥ iderler. Ve semavāt-ı seb‘adan her biriniñ naḫn ve semki beş yüz yıllıḳ mesafedir. Ve her iki semānıñ mā-beyni daḫī beş yüz yıllıḳ yoldur. Ve ḫafi olmaya ki bālāda işāret olundıġıüzre semavāt-ı seb‘a maḳūlesini umūr-u taḥdīd itmekden murād ta‘yīn-i a‘dād ve mesāfe degildir belki mübālaġa’-i ḳudret-i ḳahireyi beyāndan kinayedir. Zīrā ḳudretullahi bī-nihāyedir ve semavāt-ı seb‘anıñ hey’et ve eşkāli rivāyāt-ı ṣaḥīḥa üzre yedi ḫayma em s̱āli olup ḫavl-ı arżda bulunan sekiz cibāl-i ḳafıñ yedisi üzerinde ḳarār itmişlerdir ve cebel-i s̱āmin derūn-u semā’i dünyāda arż-ı muḥīṭ olmuşdur. Ve etrāfı semavāt ol cibāl-ı meẕkūrlar üzre nihāyet olmuşdur.

Nev‘-i s̱ānī: Semavāt-ı seb‘a‘nıñ taḥtında semā’i dünyāya muttaṣıl olan deryādır. Ve nunda Şems ḳamer ve nücūmuñ ṭulū‘ ve ġurūbunu ve ba‘ż aḥvālini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ba‘żehl-i tefsīr ve ba‘ż ehl-i ḥadīṯ dimişlerdir ki Ḥaḳ Te‘ālā semā’i dünyā taḥtında ve aña muttaṣıl bir baḥr-i mā’ ḫalḳ itmişdir ki o deryā derūn-ı semāyı cemī‘ etrāfıyla iḥāṭa idüp emvācı mekfūfesi hevā üzerinde emr ve ḳudret-i ḥaḳ ile ḳarār ve sukūnet bulmuşdır. Ve anıñ bir ḳuṭresi hevāya düşmez ve Şems ve ḳameri ve cemī‘-i nücūmı kendi ‘arş-ı nūrundan ḫalḳ idüp mā’-i baḥr-ı meẕkūr içinde māhīler gibi sebbāḥ eylemişdir. Ve cümle kevākibden Şems-i a‘żam ve envār idüp ba‘dehu ḳameri kebīr ve münevver itmişdir. Ba‘dehu emr-i ḥaḳ ile Cibrīl-i emīn ‘aleyhi’s-selām cenāḥıyla vech-i ḳameri mesḥ idüp żiyāsını maḥv itmişdir tā kim nūr-u munṭamis olup gice gündüzden farḳ ola. Ve anıñla‘aded-i sinīn ve şühūruñ ḥesābı ma‘lūm ola. Nitekīm Ḥaḳ Te‘ālā kelām-ı ḳadīminde buyurmuşdur. (Femā ḥavnā āyete’l-leylī ve ce‘alnāāyete’n-nehārati mubṣiraten)[134] Pes, vechetihi ḳamerde ḫutūt emṣāli müşāhede olunan sevād-ı āṣār maḥv-ı nūrudur. Ve Ḥaḳ Te‘ālā baḥr-ı meẕkūr içinde Şems içün üç yüz altmış ‘urveli cevher-i elmāsdan bir ‘ecille ya‘ni bir‘araba ḫalḳ idüp Şemsi üzerine vaż‘ itmişdir her bir ‘urveyi ahẕ içün bir melek ta‘yīn itmişdir tā kim Şemsi‘ecillesiyle o deryāda maşrıḳden maġrībe çeküp getüreler. Ve yine ḳamer içün daḫī üç yüz ‘urveli yākut aşferden bir ecille ḫalḳ idüp ḳameri anıñ üzerine vaż ‘itmişdir. Ve her bir **(7/a)** ‘urveyi ḳabż içün bir melek ta‘yīn itmişdir tā kim ḳameri ‘ecillesiyle ol baḥr içinde maşrıḳdan maġribe getüreler. Ve yine ḳamer içün lāceverdī cevherden altmış ‘urveli bir ġılāf ḫalḳ itmişdir ki aña altmış melek ta‘yīn eylemişdir. Pes, ḳameriñ ‘ecillesine mü’ekkil olan melā’ike anı Şemsden yevmen fe-yevmen ba‘īd eyledikçe ġılāfına ta‘yīn olunan melā’ike daḫī ḳamerden ġılāfını şey’en fe-şey’en ba‘īd iderler tā kim ḳamer Şemse muḳābil bulunduḳda ġılāfından tamām çıḳup bedr-i kāmil görinür ba‘de ḳameri Şemse melekler tedrīc ile ḳarīb eyledikçe ġılāfını daḫī aña ṭaraf-ı āḫardan yevmen fe-yevmen ḳarīb idüp ḳamer Şemse muḳārin olduḳda ġılāfını külliyetle aña ilbās iderler. Bu minvāl üzre ilā yevmi’l ḳıyāme giderler anıñ-çün ḳamer-gāhı mahāk olup gāhi ca hilāl ve gāhi nıṣf ve gāhi tamām-ı bedr olur ve sa’ir kevākib ve nücūmuñ ekberlerine onar melek ve asġarlarına birer melek ta‘yīn olmuşdur tā kim ḥakīm-i ḳadīriñ taḳdīri taḳdīri üzre anları o deryāda taḥrīk idüp evḳāt-ı mu‘ayyenelerinde tūlu‘ ve ġurūb itdireler. Ve cebel-i kāfiñ verāsında baḥr-ı meẕkūr içinde kevākib ve nücūmuñ her birini yine kendi maṭla‘ına getüreler. Ve nücūm-u merḳūmeniñ şühūble istirāḳ-ı semi‘iden şeyāṭini racim ve iḥrāk iderler. Ḥaḳ Te‘ālā ḳudretiyle Şems ve ḳamer içün cemī‘ kevākibden ancaḳ beş kevākib içün arżıñ iki ṭarafında müte‘addid metāli‘ ve meġārib ḫalḳ itmişdir anıñ-çün anları seb‘a’-i seyyāre dirler ki her gün başḳa bir maşrıḳdan tūlu‘ idüp başḳa bir maġribe

[134] İsrâ süresi 12. ayet

giderler ve Ḥaḳ Teʻālā Şems içün maḫṣūṣ maşrıḳ ṭarafından ṭın-ı esvedden ġaleyān iden yüz seksān yenābīʻmetāliʻ idüp keẕalik maġrib ṭarafında siyāh balçıḳdan çıḳan yüz seksenʻuyūn-u meġārib itmişdir ki nār-ı şedīd üzerinde ġaleyān iden mürācil emṣāli ġaleyān iderler. Pes, Şems-iʻaẓīm bi-taḳdīr-i ʻazīz-iʻalīm altı ay miḳdārı her yevm-i cedīd bir maṭlaʻcedīd içinde tūluʻidüp bir maġrib içinde ġurūb ider.Ve altı ay tamāmında yine metāliʻ-imeġāribineʻavdet idüp gider. Ve sene tamāmında mekānına gelüp cevelān itmesiyle şimālden cenūbe ve cenūbdan şimāle müteḥarrik bulunmuşdur anıñ-çün şitā'faṣlında tūluʻ ve ġurūb-u Şems cenūb semtinde vākiʻolup ṣayf-ı eyāmında şimāl semtinde tūluʻ ve ġurūb ider tā kıyāmete dek bu minvāl üzre gider.Ve eger bu Şems-i münīr o baḥr-ı meẕkūr içinde maġmūr olmayup hevāya gelse idi o bize ḳarīb olup vech-i arżda mevcūd olan maḥlūḳ-u bi'l-cümle maḥrūk olurdı. Ve eger ḥüsn-ü ḳamer bā-vech-i pür-nūr-u meẕkūr mā'-i baḥr meẕkūr ile mestūr olmayupʻayānan müşāhade olunsa idi ḫalıḳ-ı cihān cemāl-i māh-i tābāna meftūn ve ḥayrān olup ḳamer-i maʻbūd-u cān ittiḫāẕ iderlerdi diye ḥaberde vārid olmuşdur.

Nevʻ-i ṣaliṣ: Leyl u nehārı ve sucūd u Şemsi ve küsūf u ḫusūfu bildirir.

Ey ʻazīz! Maʻlūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṣiñ ekṣeri dimişler ki her gün vaḳt-i ġurūb-u Şems olduḳda leyl içün taʻyīn olunan melek cevher-i evsed-i leylī semādan maşrıḳ ṭarafına aşup tedrīc ile āfāḳa irsāl ve neşr eyledikçe melek-i nehār daḫī tedrīc ile cevher-i ebyaż-ı nehārı semāya refʻ ider tā kim cevher-i leyl āfāḳı iḥāṭa idüp leyl-i müẕlim olur.

Ve Şems-i envār-ı ġurūb eyledikde aña müvekkil olan melā'ike anı semādan semāya sürʻatle refʻ idüp iki sāʻat miḳdārı zamān içindeʻarş-ı āʻẓam altına getürürler . Pes, anda Şems-i cihān raḥmāna secde idüp melekleri daḫīanıñla secdeye giderler. Ve Cibrīl-i emīnʻaleyhi's-selāmʻarşıñ nūrundan Şemse bir günlük ḥilye'-i nūr ḥullesini ilbās iderler. Baʻdehu sāʻatāt-ı leyl-i tamām olduḳda tūluʻ-u Şemsden iki sāʻat muḳaddem nehār içün taʻyīn olunan melek-i leyl cevher ebyaż-ı nehārı āsmāndan maşrıḳ ṭarafına asup tedrīc ile āfāḳa irsāl idüp neşr eyledikçe melek-i leyl daḫī tedrīc ile cevher-i esved-i leylī semāya refʻ ider tā kim cevher-i nehār āfāḳı ihāṭa idüp cihān ruşen olur. Ve melā'ike'-i Şems daḫī anı semādan semāya sürʻatle inzāl idüp iki sāʻatde evvel günki maṭlaʻına getürürler. Pes, Şemsi envār tūluʻ eyledikde anıñla berāber üç yüz altmış müteʻayyin melekleri tesbīḥ ve tehlīl iderek ṭulūʻidüp ecnihāların neşr iderler. Ve Şems-i münīri olnehāriñ sāʻat ve deḳāyıḳ-i miḳdārınca taḥrīk idüp maġribine götürüp giderler. Ve Şems bir nūr-u minvāl-ı meẕkūr üzre maġrībinden ġurūb ve maṭlaʻından ṭulū ider tā ḳıyāmet ḳarīb oluncaya degin böyle gelüp

giderler. Ol zamān üç gün miḳdārı‘arş altında meks idüb dördünci gün maġribinden ṭulū itse gerekdir. Ol eşrāṭ sā‘atiñ eşheri ve ‘alāmet-i kıyāmetiñ ekberidir ki ol ‘alāmetden soñra tövbeler ḳabul olmaz ve küfür ve ma‘āṣīden nedāmet nef‘ kılmaz. Ve Ḥaḳ Te‘ālā küsūf ve ḫusūf ve Şems ve ḳamer içün evḳāt-ı mu‘ayyene taḳdīr itmişdir ki vech-i arżda bulunan‘ibādı taġayyür-ü Şems ve ḳameri görüp mütenebbih olup kendüye tövbe ve teveccüh ideler. Pes, vaḳt-i küsūf geldikde Şems-i münīr‘ecillesinden düşüp semāya ṭoġru ‘umḳ-u baḥre gider eger bi’l-külliye düşerse Şemse küsūf tām vāki‘olup kevākibi setr iden żiyāsı ḳalmayup ekberleri żāhir olur. Ve eger nışfı baḥre **(7/b)** düşerse ol miḳdārı münkeṣīf olur ve küsūf ḥalinde melā’ike’-i Şems iki fırḳa olur; bir fırḳası tesbīḥ iderek anı ‘ecillesinden yaña çekerler ve bir fırḳası daḫī tesbīḥ iderek ‘ecilleyi Şemsden yaña ḳarīb iderler. Ve bu eṣnāda yine Şemsi maġrib semtine alup giderler tā kim iki üç sā‘at miḳdārı zamānda ke’l-evvel ‘ecillesi üzerine vaż‘iderler. Pes Şems-i münīri‘āleme żiyā virerek maġribinedirler. Ve husūf vaḳti geldikde keẕalik Ḳamer cemil ‘ecillesinden‘umk-u baḥre yā tamām bā-nāḳṣ vāḳi‘ ve sāḳıṭ olup vuḳū‘u miḳdārı ḫüsūf ḥāṣıl olur. Ve anıñ melekleri daḫī iki fırḳa olup minvāl-i meẕkūr üzre anı ‘ecillesine vaż‘ iderler ḳamer minceli olup şebtāri-i mehtāb eyleyerek anı alup maġribine giderler. Ve küsūf ve ḫusūfuñ fā’ideleri vardır; biri budur ki Şems ve ḳameri ma‘būd ittiḫāẕ idenleriñ buṭlān-ı ḳavli ẓāhir olur. Zīrā ki müteġayyir olan nesne ma‘būd olamaz. Ve biri daḫī budur ki Şems ve ḳameriñ maḥāḳıyle kendi nūrundan istiḳlāl bulduḳda münkeṣif oldıġı ve ḳamer daḫī kemālin bulduḳda münḥasif oldıġı kemāle irmek noḳṣāna ḳarīb olmaġa delālet ider. Çünki her kemāl iren zevāle mülazımdır. Pes, reḫāda bulunan kemāl ehline belādan emīn olmayup ḥażreti Ḥaḳḳa teveccüh itmek lāzımdır. Nitekīm Ḥabīb-i Ekrem ṣallallāhu te‘ālā‘aleyhivesellem (li-enne ekvene fi belāyin inteẕarü’r-reḫā’ eḥabbe ileyyemen ene ekvene fi reḫā’in eḫẕera’l-belā’i li-enne’l’lahe lā-yerfe‘u‘abden illā ve yuḫaffiḍahu) buyurmuşdur. Ve küsūf ve husūfuñ bir fā’ideleri daḫī budur ki yevm-i ḳıyāmetde vücūh-u mübeyyiż ve müsevvid olmazı ḫāṭıra gelüp‘abd tedarik üzre olup her dem rıżā-yı Ḥaḳḳa mülāzım olur. Ve küsūf ve ḫüsūf müşāhede idenlere tövbe ve istiġfār teveccüh lāzım olur.

Nev‘-i rābi‘: Ba‘żı aḥvāl-i kā’ināt ve cevvi semāyı bildirir.

Ey‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥidayet dimişlerdir ki Ḥaḳ Te‘ālā baḥr-ı nücūm merḳūmuñ taḥtında olan baḥr-ı hevānıñ evsaṭında beyne’s-semāyı ve’l-arż bir baḥr-ı meham ḫalḳ itmişdir ki aña baḥr-ı mekfūf dirler. Ve anda māhīler gibi ṣad hezār-ı envā‘ mahlūkāt yüzüb gezerler ve baḥr-ı mezbūruñ ṣuyuyla ṭūfān-ı nūḥ olmuşdur. Ve ḳavmi

anıñla helāk bulmuşdır ve Ḥaḳ Teʿālā inzāl muṭırr murād eyledikde semavāt fevḳinde olan baḥr-ı erzāḳdan evḳāt-ı maʿlūmede erzāḳ-ı maḳsūmeyi semāya inzāl-ı baḥr-ı mekfüfe işāl idüpandan reyḥa-i taḥmīl ve seḥābe eşʿar eyler tā kim erzāḳ ile mümtezic olan ṣuy-ı ġiryāl miṣāli eyleyüp ḳuṭrāt-i emṭār eyleye andan her ḳatreyi emr-i ḥaḳḳ ile bir melek inzāl idüp kendi mevżuʿuna vaż‘ ider. Çünki melā’ike nūrundan ḫalḳ olunmuşdur. Anıñ-çün inzāl-i muṭırr gibi umūrda biri birine izdihām virmeyüp eşʿa-i envār emṣāli tedāhil iderler. Ve semādan arża bir ḳaṭre nāzil olmaz. İllāki ol mevzūn ve mekīldir. Ve berr u baḥra nefʿ-i keṣīrdir. Eger ol rızḳ ile mümtezic ise andan ḳarada nebāt ḥāṣıl olup deryāda asdāfa vāṣıl olur. Pes erzāḳ kendi baḥrdan baḥr-i emṭāra ve andan ġuyūma ve anlardan berr u baḥra nāzil olur. Ve Ḥaḳ Teʿālā cevv-i semada āʿnī derūn-u baḥr-ı hevāda ḳardan ve ṭolūdan niçe yüz biñ cibāl ḫalḳ itmişdir. Ve arżıñ bir ṭarafına ṣelc ve bir dār-ı sāl idecek olduḳda anlara müekkel olan Mīkā’īlʿaleyhi’s-selāma emr ider. Ol daḫī vekīli olan İsmāʿil-i meẕkūre emr idüp murād eyledigi yere istedigi ḳadar her ḥabbesini bir melek vaż‘ ider. Nitekīm Ḥaḳ Teʿālā (Ve yunezzilu mine’s-semā’i min cibālin fihā min berādin)[135] buyurmuşdur. Ve Ḥaḳ Teʿālā cevher-i aḫḍar-ı merkūmdan mā’i ḫalḳ eyledikde anıñ buḫārdından riḥi ḫalḳ itmişdir. Ve beyne’s-semā’i ve’l-arż olan riḥ üç ḳısmdır; birisi riḥ-ı ʿaḳīmdir kiʿād ḳavmine irsāl olunmuşdur. Ve birisi riḥ-ı sevāddır ki baḥr-i nücūmı ve baḥr-i emṭāri ve cibāl-i ṣelc ve berdi taḥammül idüp cevv-i semāda ṭutmuşdur. Ve riḥ-ı ṣaliṣ riḥ-ı ehl-i arżdır ki maşrıḳ ve maġrib ve cenūb ve şimāl cihetlerinden ḥareket iden hevādır. Ol sahāb ve ġuyūmu cem‘ ve tefrīḳ idüp maṭar ve ṣelc inecek yerlere alup gider. Pes, hubūb-ı riyāḥı Mīkā’il ‘aleyhi’s-selāmıñ tedbīrīne mevkūf ve taḥrīkine mesḫūrdur ki iẕniyle hubūb idüp iẕniyle munḳaṭiʿ olur. Ve Ḥaḳ Teʿala bu hevāyı ervāḥ-ı maḫlūkātına infās itmişdir. Ve bu riyāḥı ferḥ ve surūr ve ṣalāḥ-ı eşyā ve umūr itmişdir. Zirā ki riḥ olmasa her şey mutaʿffin ve fāsıd olurdı. Ve cemīʿ-i ḥayvānāt-i beriyye helāk bulurdu. Ve riyāḥıñ emṭārı ve enbātı gibi fevā’id çoḳdur. Ve taḥsīn ve cevve ve ḥıfẓ-ı ḫayāt ve tenşīf-i eşyā gibi ḫavāṣınıñ nihāyeti yoḳdur. Ve Ḥaḳḳ Teʿālā seḥāb ve ġuyūmu ecsām-ı laṭīfe’-i mücevvefe ḫalḳ itmişdir. Ve anları Mīkā’īl ‘aleyhi’s-selāmıñ āʿvāni hevāda cemīʿ idüp arża ḳarīb getürdükde vech-i semāyı setr idüp ġaym-ı keşīf olur. **(8/a)** Ve anlar ġuyūmu semāya refʿ eyledikde arżdan baʿīd olup ṣaḥv-i laṭīf olur. Ve Ḥaḳ Teʿālā sevḳ-i sahāb içün raʿd adlı bir küçük melek ḫalḳ idüp Mikā’il ‘aleyhi’s-selāma anı tābiʿ ḳılmışdır. Ve demürden bir savṭı vardır ki anıñla sahāb ve ġuyūmu ebl gibi sevḳ ider. Ve şiddet-i ḍarbıyla savṭından ateş çıḳar ki aña berḳ-i ıṭlāḳ iderler. Ve eger ol nārıñ şerrinden yere düşse aña ṣāʿiḳa dirler. Ve ol ṣavt-ı hā’il ol asġar melā’ike olan

[135] Nûr süresi 43. ayet

ra‘dıñ ṣadāsıdır ki ḥamd-ı Ḥaḳ ile tesbīḥ ider. Ve ol seḥābı maḥaline sevḳ idüp gider. Nitekīm Ḥaḳ Te‘ālā kelām-ı ḳadīminde (Ve yüsebbiḥu’r-ra‘du bi-ḥamdihi ve’l-melā’iketu min ḫīfetihi[136]) buyurmuṣdur. Ve ḥadīṯ-i ṣerīfde vārid olmuṣdur ki hevāda ẓāhir olan ḳavs-ı aḫḍar ve aḥmar-ı ḳavs-i ḳuzaḥ degildir. Zīrā ki ḳuzaḥ nām-ı şeyṭāndır. Belki ol ḳavsullahdır ki‘alāmet raḥmet ve iẓhār-ı ḳudret ve fāl-i meymenetdir. Ve Ḥaḳ Te‘ālā vech-i arża mücāvir olan hevāyı laṭīf ḫalḳ itmişdir tā kim yer yüzünde bulunan maḫlūkāt anı istinşāḳ ile teneffüs idüp ḥayāt bulup ta‘ayyüş ideler. Ve bu hevānıñ fevḳinde ṭuman ve anıñ fevḳinde beyāż ‘umām ve anıñ fevḳinde seḫāb-ı mimṭar ve anıñ fevḳinde ṭuyūr-u ṭā’ir ḫalḳ itmişdir ki ne baḥr-ı mekfüfde me’vāları vardır ve ne vech-i arżda süknāları vardır. anlar ancaḳ hevā yerler ve hevā icerler ve hevāda uyurlar ve hevāda izdivāc iderler. Ve beyżaları derūn-u hevādan esefle gelür tā rūh bulup ferḫ olup cināḥı tamām gelüp ṭā’ir oluncaya dek süḳūṭ ider. Ba‘de fevḳ semtine ṭayrān idüp aṣlına gider. Ve olhevānıñ fevḳinde cibāl-ı ṣelc ve berdi ve anıñ fevḳinde baḥr-ı mekfūf-u meẕkūru ve anıñ fevḳinde hevā’-i laṭīfi ve anıñ fevḳinde baḥr-ı kevākibi ḫalḳ itmişdir. Ve Şems ve ḳamer ve nücūmuñ envārı‘aẓīm ve şedīdolupanlarla bizim beynimizde bulunan hevā’-i laṭīf ve baḥr-ı ṣāfī ve ṣelc ve seḥāb ḳalīl oldığından tamāmen ha’il olmaz. Ve eger Şems ile arż arasında bu meẕkūrāt ol ḳadarca hā’il olmasalar ḥarāret-i Şemse aṣla taḥammül olunmazdı.

Faṣl-ı rābi‘: Keyfiyet-i ḫilḳāt baḥr-ı seb‘ayı ve cibāl-i ḳāf-ı ṣemāniyeyi ve arżın seb‘ayı ve her ṭabaḳasınıñ sākinlerini ve cehennemi ve ṭabaḳāt-ı seb‘asını ve her biriniñ ehlini ve eşrāṭ-ı sā‘ati ve aḥvāl-i ḳıyāmeti ve fenā-yı ‘ālemi ve aḥvāl-i maḥşeri beş nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Biḥār-ı seb‘ayı ve cibāl ve arżın ve cehennemi icmālen bildirir.

Ey‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṯ ittifāḳ itmişlerdir ki Ḥaḳ Te‘ālā semavāt ve arżını ḫalḳ itmek murād eyledikde mā’i cevāhir aḫḍar-ı meẕkūreden cennāt ve ve ḫazā’in altında ḳalan baḳiyeniñ ṣāfi ve laṭīfinden semavāt-ı seb‘ayı ḫalḳ idüp andan ḳalan mükedder ve keṯīfini birbirine ḍarb itmişdir. Pes, anıñ zebedi yüzüne çıḳup emvācı mürtefi‘olduḳda ol zebed ve emvācını müncemid eylemişdir ki arżın ve cibāl olmuşdur. Ve cibāl daḫī evtād-ı arż olmuşdur. Ba‘de Ḥaḳ Te‘ālā cemī‘ cibāliñ ‘urūḳuni muḥīṭ-i arż olan cebel-i kāfa rabṭ eylemişdir. Ve bir ‘aẓīm melegi zelzeleye müvekkil idüp‘urūḳ-u cibāli aña masḫar itmişdir. Pes, Ḥaḳ Te‘ālā bir arżıñ ḫalḳını me‘āṣiden men‘ ve zecr itmek murād

[136] Ra‘d süresi 13. ayet

eyledikde ol melek emr-i ḥaḳḳ ile ol arżıñ‘arḳını taḥrīk ider tā kimanıñ ḫalḳı ol zelzeleden ḫavf ile mütenebbih olup Ḥaḳ Te‘ālāya müteveccih ve muṭī‘ olalar. Ba‘dehu ebḥur-u seb‘ayı ḫalḳ itmişdir ki aṣġar-ı eṭrāf-ı arżı ve ray-i cebeli ḳāfdan iḥāta ḳılmışdır. Ve anıñ nāmı baḥr-ı muḥīṭ olmuşdur. Ve anıñ verāsında baḥr-ı ṣānīdir ki namı ḳaynesdir. Ve anıñ verāsında baḥr-ı ṣaliṣdir ki nāmı eṣamdır. Ve anıñ verāsında baḥr-ı rābi‘adır ki nāmı muẕlemdir. Ve anıñ verāsında baḥr-ı ḫāmsedir ki nāmı mırmāsdır. Ve anıñ verāsında baḥr-ı sādisdir ki nāmı sākindir. Ve anıñ verāsında baḥr-ı sābi‘dir ki nāmı bākīdir. Ve aḫar-ı biḥār-ı seb‘a odur. Ve biḥār-ı meẕkūre birbirini muḥīṭ olmuşdur. Ve her baḥrıñ‘arżı beşyüz yıllıḳ yoldur. Ve Ḥaḳ Te‘ālā baḳiye’-i cevher-i aḫżardan her iki baḥr arasında ve baḥr-ı evvel ile eṭrāf-ı arż arasında ve baḥr-ı seb‘añ verāsında birer yeşil cebel-i ḳāf ḫalḳ itmişdir ki‘adedleri sekize yetmişdir. Ve cebel-i meẕkūreniñ her birinin ‘arżı beş yüz yıllıḳ yoldur. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā ḳudretiyle ol ḥayāṭın emṣāli cibāliñ yedīsi üzerine eṭrāf-ı semavāt-ı seb‘ayı ḳıbāb emṣāli vaż‘ itmişdir. Ve cebel-i ḳāf-ı ṣamin derūn semā-i dünyāda deryā-i muḥīṭ ile arżarasında cümleden mücerred ve sāde ḳılmışdır. Ve ol cebel-i aḫżara derūn-u semādan żiyā‘-i Şems ve envār-ı ḳamer ve kevākib eşrāk idüp eş‘ası cebel-i ḳāfdan hevāya mün‘akis oldıġından hevā-i birinki böyle erzaḳ-ı fām gösterüp ‘avām anı renk-i sema ẓan ider. Ve Ḥaḳ Te‘ālā biḥār-ı seb‘anıñ her birisini hītān emṣāli hezār envā-‘i maḫlūkāt ile mālā-māl itmişdir. Ve semā-i seb‘anıñ cidārı olan cebel-i kāfıñ verāsında bir ḥayye’-i‘aẕīme ḫalḳ itmişdir ki **(8/b)** ol cebel-i ā‘ẓamı ḥalḳa miṣali iḥāṭa idüp re’sini ẕenbi üzerine ḳomşıdır. Ve ḳıyāmete dek Ḥaḳ Te‘ālāya a‘lā ṣavtıyle tesbīḥ ider. Ve biḥār-ı meẕkūre vasaṭında arżın seb‘a bir sefīne gibi müteḥarrik ve müżṭarib iken Ḥaḳ Te‘ālā bir ‘aẕīm melek ta‘yīn itmişdir ki eṭrāf-ı arżını ḳabż idüp bir menkebi üzerinde sākin ḳılmışdır. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā ol melegiñ ḳademi ḳarār itmek içün yākūt-ı aḫżardan bir‘aẕīm saḫra’-i mürebbi‘a ḫalḳ itmişdir ki anıñ saṭḥ-ı a‘lāsında biñ vādi ḥalḳ idüp her birini bir baḥr ile ve her baḥrı hezār enva‘-i maḫlūkāt ile ṭoldurmuşdur. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā ol ṣaḫrāyı ḳarār itmek içün bir ‘aẕīm ṣevr-u aḥmar ḫalḳ itmişdir ki anıñḳırḳ biñ başı ve ḳırḳ biñ boynuzu ve ḳırḳ biñ ayaġı vardır. Ve iki ayaġı arası bir yıllıḳ yoldur. Ve ṣaḫrā’-i meẕkūreyi ḳurūn ve ẓahrı üzerinde yüklenmişdir. Ve ṣevr-u meẕkūruñ adı liyūnāndır. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā anıñ ayaḳları ḳarār içün bir ‘aẕīm ḥūt ḫalḳ itmişdirki biḥar-ı seb‘a anıñ ḳımında bir ḳuṭre gibidir. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā ol ḥūtıñ taḥtında bir baḥr-ı ferāvān ḫalḳ itmişdir ki ḥut-ı ‘aẕīm ol bahar-ı a‘ẓamda sükūn ve ḳarār itmişdir. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā ol baḥrıñ taḥtında yedi ṭabaḳa cehennem ḫalḳ itmişdir ki ol baḥr-ı a‘ẓam metin cehennem üzerinde sākin olmuşdur. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā yedi cehennemiñ taḥtında riḥ-ı‘ āṣıf ḫalḳ itmişdir ki ol sa‘īr ve seḳar anıñ üzerinde müstaḳıdır. Ba‘dehu Ḥaḳ

Te‘ālā ol riḥıñ taḥtında ẓülmet ve anıñ taḥtında ḥicāb ḫalḳ itmişdir.Ve‘ilm-i ḫalāyıḳ o hicaba dek yetmişdir. Vallahu a‘lemu bi-mülkihi ve bimā fī mülkihi

Nev‘-i ṣānī: Tafṣīl-i aḥvāl-i arżın seb‘ayı ve her ṭabaḳanıñ sākinlerini ve ṭabaḳāt-ı seb‘a‘-i nīrāni ve her biriniñ esmā ve ehaliyelerini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṯ ittifāḳ itmişlerdir ki Ḥaḳ Te‘ālā ḳudretiyle arżını biri birinden esfel ve yedi ṭabaḳa ḫalḳ itmişdir. Ve her arżıñ semekini ve her iki arżıñ mā-beyni mesāfesini beş yüz yıllıḳ yol idüp ve hevā ile memlū eylemişdir. Ammā evvelki ṭabaḳanıñ nāmı dimkādır. Ve riḥ-ı‘aḳīm gibi hevāsı nāḫoşdur. Ve anda bir nev‘ maḫlūḳ vardır ki berşem nāmıyla meşhūrdur. Ve anlara hem ḥisāb hem a‘ẕāb vardır. Ve ikinci ṭabaḳanıñ adı celdedir anda ehl-i nār içün a‘ẕābıñ envā‘-ı mihyādır. Ve ḳavminin nāmı ṭamasdır ki biri birini yerler. Ve üçünci ṭabaḳanıñ ismi‘arḳadır. Anda biġal emṣāli‘aḳrebler vardır ki eznābi rimāḥ eşbāhidir. Ve her biriniñ ẕenbinde üç yüz fıḳra vardır ki semm-i ḳātl ile ṭolmuşdur. Ve anıñ sākinleri bir ṭā’ife’-i ḫasīsedir ki anlara ḳabes dirler. Ve anlarıñ ṭa‘amı turāb ve şarābı şebnemdir. Ve dördünci ṭabaḳanıñ adı ḫarbādır. Anda cibāl emṣāli ejderhālar vardır ki eẕnābı naḫl basıḳ gider. Eger biriniñ semmi baḥr-ı muḥīṭe muḫteliṭ olsa maḫlūkāt-ı baḥrıñ cümlesi helāk olurlardı. anıñ sākinlerine cülhām dirler ki ne gözleri ve ne ayaḳları vardır. Ancaḳ iki ḳanādları vardır ki uçarlar. Ve beşinci ṭabaḳanıñ adı meleṣeldir ve ḳavminiñ adı mıḥṭaṭdır. Ve keṣretleri ḥisāba gelmez birbirlerini yerler. Ve anda kibritden cibāl emṣāli aḥcār vardır ki küffārıñ riḳābına baġlayup cehenneme bıraḳurlar. Ve altıncı ṭabaḳanıñ adı siccindir. Ve ehl-i nārıñ defter-i‘āmeli andadır. Ve sākinlerine kutāte[137] dirler. Cümlesi ṭayr şeklindedir lākin elleri ādem eli gibi ve āzānı baḳır ḳulaġı gibi ve ayaḳları ġanem ayaġı gibidir. Anlar melā’ike emṣāli ekl ve şürb ve nevm ve cimā‘ itmezler da‘imā Ḥaḳ Te‘ālāya ‘ibādet iderler. Ve bir rivāyetde ervāḥ-ı ehl-i nār ilāyevmi’l-ḳıyāme anda ḥabs olmuşlardır. Ve yedinci ṭabaḳanıñ adı ‘ucbādır ve ḳavminiñ adı cüṣūmdur cümlesi ḳaṣīrü’l-ḳāme siyāh ḥabeş emṣālidir. Ve elleri ve ayaḳları niçe’-i sübā‘ gibidir. Ye’cüc ve me’cüci anlar helāk itseler gerekdir. Ve hālā iblīs-i la‘īn ittibā‘ıyla anda sākindir. Kendisi bir taḥt üzerinde oturur. İttibā‘ı eṭrāfında ṣaf-ı ander ṣaf ṭurup her biri bu yeryüzinde benī ādemi iżlāl ile itdikleri fesād ve fitneleri aña ‘arż iderler. Pes, anlardan her kimiñ şer ve fesādı ekṣer ve ekber ise iblīs anı yanına alup telbīsātın taḥsīn idüp ve iltifātıyla muḳarriblerinden ‘ad eyler. Ḥaḳ Te‘ālā ümmet-i Muḥammedi anlarıñ şurūrundan ḥıfẓ eylesūn āmīn. Ve arż-ı meẕkūruñ evsaṭında ẓülmetden bir ḥicāb vardır. Ve bu ẕikr olunan

[137] Matbu yazıda ḳuṭaḳa yazılmıştır.

ṭabaḳāt seb‘a’-i zemīn ol melek-i‘aẓīmiñ menkibinde müstaḳırdır. Ve Ḥaḳ Te‘ālā arżın seb‘a taḥtında ẕikr olunan ṣaḥrā’-i ḫażara’ ve s̱evr-i aḥmer ve ḥūt-u‘aẓīm ve baḥr-ı a‘ẓamdan esfelde kendi ḥaşeminden yedi ṭabaḳa cehennem ḫalḳ itmişdir ki biri birinden esfeldir. Ve her ṭabaḳanıñ mā-beyni beş yüz yıllıḳ mesafedir. Ve cehennemiñ yedi ḳapusı vardır ki her biriniñ dāḫlinde āteşden yetmiş biñ cebel vardır. Ve her bir cebelde āteşden yetmiş biñ vādi vardır. Ve her bir vādide āteşden yetmiş biñ ḳal‘a vardır. Ve her bir ḳal‘ada āteşden yetmiş biñ beyt vardır. Ve her bir beyt içinde ḳuyūd ve ṣanādıḳ ve enkāl ve makāmi‘ ve selāsil ve eġlāl ve küllāb ve hīsāt ve‘aḳārib-i mesmūm ve ḥamīm ve ġassāḳ ve zehr ve zaḳḳūm em s̱āli biñ dürlü a‘ẕāb vardır.Ve anda ḳara yüzlü gök gözlü zebānī melekleri vardır ki cümlesi eṣamdır. Ve anlarda merḥamet ḥalḳ olunmamışdır ve öyle çoḳdur ki ḥesābı yoḳdur. Ve Ḥaḳ Te‘ālā zebānīlere **(9/a)** bir ‘aẓīm ve heybetli melek müvekkil itmişdir ki aña mālik dirler. Yedi cehennemiñ ḥākimi ve bevvabı odur. Ammā evvelki cehennemiñ adına cehennem dirler. Ve sā’irlerden a‘ẕābı eḫaf ve edaḳdı. Ümmet-i Muḥammediñ ‘āṣileri içün muḥaḳḳikdir. Ve ikinci ṭabaḳanıñ adı sa‘irdir ki naṣārā anda esīrdir. Ve üçünci ṭabaḳanıñ adı seḳardır ki yehūd içün muḳarrer-i muḳırdır. Ve dördünci ṭabaḳanıñ adı ceḥīmdir ki mürted ve şeyāṭīn içünanıñ a‘ẕābı elimdir. Ve beşinci ṭabaḳanıñ adı ḥaṭmedir ki bi’r-i ġayyā andadır. Ye’cüc ve me’cüc ve kāfirleriñ yeridir. Ve altıncı ṭabaḳanıñ adı leẓīdir ki pūt-perestler ve āteş-perestler ve sāḥirler içün müheyyadır. Ve yedinci ṭabaḳa ki derk-i esfeldir anıñ adı hāviyedir. Ve ol melāḥide ve zenādiḳa ve muḥīl ve kezābīn ve münāfıḳları ḥāviyedir. Ve anıñ bāri ve ḥarāreti ve a‘ẕāb ve şiddeti cümleye galebedir. Ve yedi cehennemiñ cemī‘ derekātı yedi biñ derkeden za’idedir. (Allahümme ecire nāmina‘ẕābi’n-nār bi-‘afvike yā mücīr)

Nev‘-i s̱aliṣ̱: Şecere’-i‘ālemiñ s̱emeresi olan Ādem‘aleyhi’s-selāmıñ rūḥı cümleden aḳdem iken cümleden ṣoñra ẓuhūrına ve cennete ṣu‘ūduna ve andan hubūṭuna ve ẕürriyetiyle arżıñ ‘imāretini ve anıñ neslinden Ḥabīb-i Ekrem Muḥammed ṣallallahu te‘ālā‘aleyhive sellem ḥażretleriniñ velādetini ve bekā-i şeri‘at ve seyādetinini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīs̱ ittifāḳ ile dimişlerdir ki Ḥaḳ Te‘ālā ‘ālem-i ervāḥı ḫalḳ idüp iki biñ yıl ḳadar müddetden ṣoñra‘ālem-i ecsāmī daḫī icād eyleyüp altı günde‘arş-ı a‘lādan ẓulmet ve ḥicāba varıncaya dek cümleniñ tamāmıyla niẓāmıñ virmişdir. Ba‘de’hu melā’ike’-i Kerūbiyyūn-i sāḳ‘arş-ı a‘ẓamda iskān idüp melā’ike’-i ḥāfūn ve ṣāfūn içün ḥavl-i‘arşı mekān eylemişdir. Ve sa’ir melā’ike’-i kirāmıñ merātibince her zümresine bir maḳām-ı ma‘lūm iḥsān idüp bir ṣınıfını kürside ve bir ṣınıfını

sidrede ve bir ṣınıfını livā'i'l-ḥamd altında veniçe eṣnāfını cennetde ḥūri ve ġılmān ile iskān eylemişdir. Ve melā'ike'-i kirāmıñ nīce biñ eṣnafıyla semavāt ve arżını ebḥur ve cehennemi ṭoldurmuşdur ve anları arżın ve ebḥurda olan maḫlūḳātına ḫüdām ḳılmışdır. Ve cehenneme ṭolan melā'ike zebānīler olmuşdur. Ve ervāḥ-ı mücerredde cünūd-ı mücennede olup semavāt ve arżını muḥīṭ olan ṣūr-ı İsrāfīl'iñ durūnunda her zümre mertebesince maḳāmını bulmuşdır. Çünki Ḥaḳ Teʿālā (yevmi ḫalḳu's-semavāti ve'l-arḍ) ʿālem-i ecsāmıñ her semtini ʿarş-ı aʿlādan ḥicāb-ı esfele varıncaya dek melā'ike ve ervāḥ ve eşbāḥ ve maḥlūḳāt ile miṣliḳılmışdır. Pes, bu dünyāyı daḫī aʿnī yeryüzini hem envāʿ-ı maḫlūḳundan ḫālī ḳomayup ol vaḳtde basīṭ-i zemīniñ mecmūʿı sehl ve cibālinde ṭāru biṭurup ve cemīʿ vech-i arżı mālā-māl ṭoldurduḳda ḳudretiyle bir ṭayr-ı ṭāvus ḫalḳ idüp dünyā ṭolusunca ṭāruyu aña rızḳ-ı maḳsūm itmişdir. Baʿdehu ṭayr-ı merḳūm ol erzen maḳsūmu mürūr-u duhūr ile ekl idüp onʿaded vādi'-i erzen ḳāldıḳda ḫavfından günde on dānesini iltiḳāṭ iylerdi çünki baʿdı zamān bir vādi'-i erzen ḳalmışdır pes evvel ṭayr-ı günde bir dāne ile ḳāniʿ olmuşdur tā kim erzen-i meḳsūm ve nihāyet bulduḳda ṭayr-ı merḳūmuñ eceli gelmişdir. Bir kere fikr olunsa ki bu köhne dünyā ne zamānlardan berü bu nizāmı bulmuşdır. Ve nelerden gerü ḳalmışdır. O ulūlü'l-elbāya kemāl mertebe-iʿabr tenmā olmuşdur. Baʿdehu Ḥaḳ Teʿālā ḥikmetiyle bu yeryüzinde renk vedūdū ḥarāretsiz nārdan cānı ḫalḳ idüp me'āric ismiyle daḫī tesmīye itmişdir ki evvel Ebu'l-Cindir. Ve andan zevcesini ḫalḳ idüp me'ārice nāmıyla ad virmişdir. Ve anlarıñ izdivācından ṭā'ife'-i cin mütevellid olupniçe yüz biñ ḳabīle vücūda gelmişdir. Ve iblīs-i laʿīn anlardan peydā olmuşdur.Ve ṭā'ife'-i cin bir mertebe keṣret bulmuşdır ki vech-i arżı mümteli ḳılmışdır. Anlarıñ ṣūret-i aṣliyeleri benī ādem ṣūretidir. Lākin emṣāl-i melā'ike ecsām-ı laṭīfe olduḳlarından murād itdikleri ṣūretler teşekkül iderler. Ve anlarıñ ẕürrīyyeti keṣretinden vech-i arża ṣıġmayup iblīs-i laʿīn evlādıyla semā-i dünyāya çıḳup anda sākin olmuşdur. Ve cümle cin-i leyl u nehār Allahu Teʿālāya ʿibādet idüp aṣla ʿāṣī olmazlardı. Pes, yedi biñ sene mürūrundan ṣonra yeryüzinde ḳalanları envāʿ-ı fesāda ve sefk-i dimāya başladılar. Ve terk-i ṭāʿat idüp ʿiṣyān işlediler. Baʿdehu Ḥaḳ Teʿālā her yüzyılda bir kere kendilerinden bir peyġamber gönderdikçe anı helāk idüp on iki biñ senede yüz yigirmi peyġamber ḳatl itmişlerdi. Baʿdehu Ḥaḳ Teʿālā anlara ḥaşm idüp semā-i dünyāda sākin olan iblīsi evlādıyla yeryüzine gönderüp anda olan cini bir yere cemʿ itdikde semādan bir āteş nāzil olup cümlesini aḥrāḳ itmişdir. Ve semādan gönderdigi ẕürrīyeti iblīsi cezā'ir-i ebḥurda iskān idüp iblīs aña ġāyetde muṭiʿ ve münḳād oldıġından anı semā-ı sābʿiaya refʿ itmişdir. Ve maḳbūl dergāh olup anı cennete idḫāl itmişdir. Ve yeryüzi ḫālī ḳalmasun içün semā-i dünyādan melā'ike'-i kirām inzāl idüp iskān itmişdir. Ve anlarda Ḥaḳ Teʿālāya ʿibādetle meşġūl olup biñ yıl daḫī bu minvāl üzre gitmişdir ki me'āric-i ebu'l-cin

ḫalḳ olunandan berü‘aded-i sinīn yigirmi biñ yıla yetmişdir. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā bābā-i ‘ālem ebu’l-beşer olan Ḥażret-i Ādem ‘aleyhi’s-selāmı ḫalḳ itmek murād eyledikde ‘Azrā’īl‘aleyhi’s-selāmı **(9/b)** gönderüp yer yüzünde eḳālīm-i seb‘adan envā‘-ı turāb olmuşdur. Ba‘dehu Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selāmı irsāl idüp ol ṭayn-ı yābisi ḳırḳ gün taḫmīr ḳılmışdır. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā anı aḥsen-i taḳvīm üzre baṭn-ı vādi’-i na‘mānda taṣvīr itmişdir. Ve anıñ re’s-i şerīfinde yaña kendi rūḥundan aña nefḫ idüp yeryüzine anı mescūd-u melā’ike ve evlādına peyġamber itmişdir. Ve cemī‘-i melā’ike aña secde eyledikde iblīs ana ḫayır deyüp secde itmedigi-çün me‘lūn ve maṭrūd olmuşdur. Ve ilā yevmi’l-ḳıyāme mühlet olmuşdur. Ve ẕürriyātı keşīresiyle ẕürriyet-i ādeme tasalluṭa fırṣat bulmuşdır. Ve ecsām-ı benī ādemiñ her yerinden girüp ‘urūḳ içinde dem gibi ceryān idüp aġvā iderler. Lākin hiç kimseyi cebrile‘asī ve kāfir idemezler. Ancaḳ ṭā‘ātı mer u ‘asīr ve menhiyyātı leẕīẕ ve yesīr göstermekle vesvese iderler. Ḥaḳ Te‘ālā cümlemizi anlarıñ şurūrundan ḥıfẓ eylesūn āmīn. Ve Ḥaḳ Te‘ālā Ādem peyġamber ‘aleyhi’s-selāmı yer yüzinde ḫalḳ eyledikden ḳırḳ yıl ṣoñra anı semavāta ref‘ ve cennet-i firdevse idḫāl idüp ve ḥileler ilbās ve çoḳ ni‘metler iḥsān itmişdir. Ve aña her bir ni‘meti verdikçe bu ni‘metle ḳān‘imisin deyüp Ādem‘aleyhi’s-selāma ḫiṭāb itmişdir. Ol daḫī ḳāni‘ degilim yā Rab deyü cevāb itmişdir tā kim Ādem‘aleyhi’s-selāma bir ġaflet virüp ḍıl‘-ı mu‘avvec isrīden ḥażreti Ḥavva anamızı ḫalḳ eyledikde Ādem gözini açup görmüşdür ki yanında kendi miṣlī bir maḥbūb insān oturmuşdur. Pes anıñla ṣoḥbet ülfet ve ṣalat ḥāṣıl olduḳda Ḥaḳ Te‘ālā yine ḫiṭāb idüp buyurmuşdur ki yā Ādem bu ni‘metimleniçesi ol daḫī cevāb itmişdir ki yā Rab ni‘meti bī-ḥesābiñ baḥrına ġark olmuşdur. Ve bu ni‘metini cümleden a‘ẓam bulmuşdır. Ve bu anıñla ḳana‘at ḳılmışdır. Çün Havā ile sukūnet bulup ülfetiyle ünsiyet kılup andan kām olmuşdur. Pes ġayrı ikrāma ḥācet ḳalmayup bu iḥsānıñ şükr ve sürūruyla ṭolmuşdur. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā añayā Ādem Ḥavvā ile cennetimde sākin olup her ni‘metden leẕẕet alasız ancaḳ şecere’-i ḥınṭaya ḳarīb gelmeyesiz ve andan ekl idüp baña ‘āsī olmayasız deyüp tenbih buyurmuşdur. Ve minvāl-i meẕkūrüzre Ḥażreti Ādem Havvā ile biñ yıl ḳadar cennet ṣafāların sürmüşdür. Ba‘dehu Ādem atamız Havvā anamızıñ sözine tābi‘olup şecere’-i ḥınṭadan alup ikisi daḫī ekl eyledikde Ḥaḳ Te‘ālā anları ‘uryān-ı cennetden dünyāya indirmişdir. Pes, Ḥażreti Ādem‘aleyhi’s-selām Hindistan’da bir‘alīcebel üzerine hubūṭ itmişdir. Ve iki yüz yıl o cebelde aġlayup tövbeye meşġūl olduḳda tövbesi ḳabūle yetmişdir. Ve Ḥavvā anamız daḫī Ādem atamızı ṭaleb idüp iki yüz yıllıḳ ḥasretleri Cebel-i‘Arafāt üzerinde mülāḳī olmaḳ müyesser olmuşdur.

Naẓm

İki cānibinden ol iki müştāḳ

İkisi bile mübtelā-yı firāḳ

Birbirine hemān irişdiler

Aġlayup şarmaşup görüşdiler

Ba‘dehu Şām-ı şerīfe gelüp beş yüz yıl anda ḳalup Hābil ve Ḳābil anda olup yine Hindistan’a gitmişlerdir. Müddet-i‘ömrleri iki biñ sene olduḳda Ḥażret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām Serendib aṭasında ve andan ḳırḳ yıl ṣonra Ḥażret-i Ḥavvā Cidde’de vefāt itmişlerdir. Ba‘dehu ẕürriyetleri vech-i arżı meskūn ve ma‘mūr eylemişlerdir. Ve Ḥażret-i Ādem ‘aleyhi’s-selāmıñ neslindenniçe biñ kīmseler nübüvvete irmişlerdir. Pes, Ḥażret-i Ādemden altı biñ sene mürūr itdikde Mekke’-i Mükerreme’de Ḥażret-i İsmā‘īl evlādından Ḳureyş ḳabīlesinden benī Hāşim’den ṣulb-i‘Abdullah’dan Muḥammedü’l-Muṣṭafa ṣallallahu Te‘ālā‘aleyhi ve selem ḥażretleri dünyāya gelüp ḳırḳ sene velāyet ẕevḳiyle ṣefālar sürmüşdür ḳırḳ bir yaşında cemī‘ insu cine peyġamber olup üç sene Mekke’de kefereden cefālar görmüşdür. Ve Mekke’de maġlūb iken Medīne’ye hicret itmişdir. Ve onuncu sene Mekke’ye ġālib gelüp fetḥ idüp yine Medīne’ye gitmişdir. Ve ol sene Medīne’de sinn-i şerīfi altmış üç yıla yetmişdir. Ve ol senede Medīne’de vefāt itmişdir. Ve bizim peyġamberimiz ṣallallahu Te‘ālā‘aleyhi ve selem odur ki ḫātemü’l-enbiyādır. Ve andan ṣonra peyġamber gelmez. Ve şer‘-i şerīfi ḳıyāmete dek bāḳīdir ki nesḫ ve tebdīl olmaz ve aḥkāmı taġayyür bulmaz. Çün hicret-i nübüvviyeden bu zamāna gelinceye dek sinīn ḳameriye ile tārīḫ-i nübüvviye biñ yüz yetmişe yetmişdir. Pes āḫer-i devr olup dünyānıñ ‘ömri geçüp gitmişdir ve ḳıyāmet ḳarīb olup edeb ḥayā ve ḥubb ve vefā ve ṣıdḳ ve sefā yetmiş ve batmışdır. Zīrā ki peyġamberimiz ṣallahu te‘ālā‘aleyhi ve selem ḥażretleriniñ ḫaber virdigi eşrāṭ-ı sā‘atiñniçesi ẓuhūr itmişdir. (Allahümme eḥfeẓnā min fitneti āḫiri’z-zamān velā tuḥricnā mine’d-dünyā el-‘ām‘e’ş-şehādete ve’l-imāne bi-raḥmetike yā erḥame’r-rāḥimīn)

Nev‘-i rābi‘: Eşrāt-i sā‘ati ve‘alāmāt-ı ḳıyāmeti ve nefḫ-i ṣūri ve zelzele ve fütūrı ve helāk-ı maḫlūḳātı ve ḫarāb-ı semavātı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ancaḳ ehl-i ḥadīṯ ittifāḳ itmişlerdir ki eşrāṭ-ı sā‘at ve ‘alāmāt-ı ḳıyāmet iki nev‘dir; biri ‘alāmāt-ı ḫafīye ve biri ‘alāmāt-ı celīyyedir. Ammā ‘alāmāt-ı ḫafiyye insāndan‘izzet ve ḥürmet ve muḥabbet ve şefḳat ve edeb ve ḥayā-ı vücūd ve seḫā ve‘ahd u vefā ve ṣıdḳ u ṣefā ve ṣıyānet-i rüfeḳā ve diyānet-i taḳvā ve icra-yı şerī‘at-ı ġarrā ḳalmamaḳ gibi. Ve şehirlerde keṯret-i mesācid ve ḳultü cemā‘at ve rifa‘t-i ebniye ve riḳḳati elbise emāret-i **(10/a)** nisa’ ve ṣibyān ve teşebbehe nisā bi-ricālin ve ricālün bi-nisā’i ve iştiġāle ricālün bi-ricālin ve nisā’ibi-nisā’i ve ḳultü bereket-i eşyā ve ḳaṭ‘-i erḥām ve bey‘-u aḥkām ve tā‘ẓīm-i eşrārin ve taḥḳīr-i ebrārin ve tevlīd-i imā’in ve sefk-i dimā’in ve fısḳın ve fucürin ve tezyīni ḳubūrin emṯāli umūrdur ki bunlara eşrāṭ-i sā‘at daḫī dirler. Ve ammā ḳıyāmetiñ ‘alāmet-i celiyyesī ondur; evvelā ḫurūc deccaldır. Ba‘dehu tevāli’-i ḫusūf-ı ḳamer ṣelāṯe-i leyālidir. Ba‘dehu üç sene‘ale’t-tevālī ḳaḥṭ-ı ekālimdir. Ba‘dehu isti‘āb-ı duḫān-ı ‘aẓīmdir. Ba‘dehu‘İsa ‘aleyhi’s-selāmıñ Şām-ı Şerīf’iñ Mināre’-i Beyżā’sı üzerine inüp deccāli ḳatl idüp şeri‘at-ı Muḥammediyye ile ‘āmil olmasıdır. Ba‘dehu Āl-i Rasūl Ekrem’den Mehdi ẓuhūr idüpḳırḳ yıl‘adālet üzregidüp Ḥażreti‘İsa‘aleyhi’s-selāmı bulmasıdır. Ba‘dehu dābbetü’l-arżıñ vücūda gelmesidir. Ba‘dehu Ye’cüc ve Me’cücüñ sed-i İskenderden ḫurūc ile ekālīme istilā itmesidir. Ba‘dehu Ḥażreti‘İsa‘aleyhi’s-selāmıñ Mekke’-i Mükerremeye gelüpandan āḫirete gitmesidir. Ba‘dehu Beyt-i Şerīfiñ hedm olunmasıdır. Ba‘dehu güneşiñ maġribden ṭoġup hem anda ṭolunmasıdır. Pes bu eşrāṭ ve ‘alāmāt-i meẕkūre ẓuhūrından ṣonra misk ve ‘anber rāyiḥası miṯli riyāḥ-ı ṭayyibe’-i bāride hübūb idüp mü’minleriñ ervāḥ-ı rūh ve reyhāna ḫurūc idüp ba‘dehu Ḳur’ān-ı Kerīmiñ aḥkāmı yer yüzinde ref‘ olup ḫalḳıñ cümlesi cehāletde ḳalup yüz yıl daḫī öyle gider. Ve ehl-i tefsīr daḫī ittifāḳ itmişlerdir ki bu cümleden ṣonra Ḥaḳ Te‘ālā İsrāfīl‘aleyhi’s-selāma nefḫ-i ṣur ile emr ider. Pes ol demde ol ṣūruñ na‘rası mehābetinden semavāt-ı seb‘ada olan melā’ike ve arżın seb‘ada olan maḫlūḳātıñ cümlesi ḳıyāmet ḳopdı ṣanup yüzleri üzre düşüp bī-hoş olurlar. Ve semavāt ve arżına lerze ve zelzele düşüp yıldızlar dökilürler. Ve ṣaçları ve ṣaḳallar aġarup ḥāmileler vaż‘-u ḥaml idüp nāsıñ cümlesi kendüden gidüp sekrān miṯali ḳalurlar. Ve bu nefḫa’-i ulādır ki andan bu mehābbetleri alurlar. Ve ḳırḳ yıl daḫī bu minvāl üzre gider. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā yine İsrāfīl‘aleyhi’s-selāma nefḫ-i ṣūr ile emr ider. Pes oldaḫī nefḫa’-i ṯānīyede ṣūru öyle ḳavī nefḫ ider ki şiddetinden cemī‘-i cibāl ol demde mündek ve yerlerinden münfekk olup hevāya çıḳup ‘ıhn-i menfūş emṯāli ġamām olurlar. Ve semavāt-ı seb‘a pāre pāre olup yeryüzine ṣu gibi eriyup dökülürler. Ve miyāh-ı ebḥar ḳupḳuru olup Şems ve ḳameriñ żiyāsı gidüp ḳabḳara olurlar. Ve cihānı ẓulmeti ḳablayup‘arş-ı a‘lādan esfel-i sāfiline belki hicāb-ı zīrine dek her ne ḳadar maḫlūḳāt ve melā’ike var ise bi’l-cümle helāk olup fenā bulurlar. İllā ki melā’ike’-i muḳarrebīnden sekiz

melek ḳalurlar. Ve anlar Cebrā’īl Mikā’īl ve Rıḍvān ve‘Azra’il’dir. Ve dördi ḥamele’-i‘arşdır ki birisi İsrāfīl’dir. Ba‘dehu emr-i ḥaḳḳ ile‘Azrā’īl‘aleyhi’s-selāmolmelā‘ike’-iseb‘anıñ daḫī ervāḥını ḳabż ider. Ba‘dehu kendi rūhunu ḳabż ider iken bir ṣayḥa ider ki ṣadā-yı na‘resi semavātı geçüp arżına gider. Pes her cān mevt-i ẕevḳ ile fānī olur iki‘ālemde kimesne ḳalmayup ancaḳ ẕü’l-celāl ve’l-ikrām olan Allahu Te‘ālā ḳalur. Ve bu‘ālem ḫarab ve ḫālī tenhā-i virān miṣāli ḳırḳ yıl daḫī hālī üzre ḳalur. Ve Ḥaḳ Te‘ālā ‘aẓametiyle (li-meni’l-mülkü’l-yevm) diye su’āl ider. Kendinden ġayrı kimse olmadığından yine kendisi (Allahu’l-vāḥidü’l-kahhār) deyüp kendisine cevāb ider.

Nev‘-i ḫāmis: Nefḫa’-i ṣāliṣeyi ve ihyā-yı mevtāyı ve ḥaşr-ı ecsādı defter-i a‘mālı ve ḥesāb ve mīzānı ve ṣırāṭ ve a‘rāfı icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i tefsīr ve ehl-i ḥadīṣ ittifāḳ itmişlerdir ki Ḥaḳ Te‘ālā yer yüzini bir riḥ-i şedīd ile müstevī idüp ṣaḥrā-yı dimeşḳiñ berāberi ḥīzanda maḥşer yerini yüz biñ bu yeryüzi ḳadar vasi‘ ider. Ba‘dehu ‘arş altında ẕikr olunan baḥr-ı ḥayvāndan ḳırḳ gün‘ale’t-tevālī meni’-i ricāl-i miṣāli bu dünyaya maṭar nüzūl ider. Ve cemī‘-i vech-i arżı deryā gibi ṭolduḳda ṭabaḳa’-i ṭīnyada turāb olan cemī‘-i ebdān-ı insān ve ḥayvān ol maṭarı ceẕb idüp cümle eczāsı bir yere gelüp her cesed evvelki hey’etinde olup yer yüzünde baḳla miṣāli biter. Ve her beden kendi kemāline yeter. Ba‘dehu Ḥaḳ Te‘ālā ol melā’ike’-i ṣemāniyeyi iḥyā idüp İsrāfīl ‘aleyhi’s-selāma yine ṣūrı nefḫ eyle deyü emr ider. Pes, oldaḫī nefḫa’-i ṣāliṣeyi öyle refḳ ve lütf ile nefḫ ider ki ṣūruñ derūnunda sākin olan ervāḥ ol demde āfāḳa münteşir olup her cān kendi ḳafesin bulur niçe ki ġanem-ı keṣīre içinde her ḥaml kendi anasını bulur. Keẕalik her cān kendi cismini bilüp ve bulup anıñla ḳalur. Ve maḥlūḳāt-ı evvelin ve āhirīn ve melā’ike ve ḥūr-u‘ayn ve ins u cin ve şeyāṭīn ve ḥaytān-ı biḥar ve ḥayvānāt-ı arżın ve ḥaşerāt-ı ecma‘īn bir an-ı sā‘atde tamāmen rūḥ bulurlar. Ve maḥşer yerine cemī‘-i eṭrāfdan cem‘ olurlar. Ve enbiyā ve evliyā ve‘ulemā’ ve ṣuleḥāya cennetden ḥileler ve burāḳlar gelüp giyüp ve binüp ẓıll-ı‘arşa gidüp minberler ve kürsiler üzerinde rāḥat ve selāmetle cālis olurlar. Ve girü ḳalan maḥlūkātıñ cümlesi cāyi‘ ve ẕemā’in ve başları açıḳ ve‘uryān ve ḥāfī ve piyāde ve üftān ve ḫīzānmeydān-ı ‘arsāta gelüp mekān-ı maḥşerde ḥaşr olurlar. Ve ṣaḳlaşup ayāḳ üzerinde ṭururlar ve semt-i re’slerine güneş bir mil miḳdārı ḳarīb olup ḥarāretden çoḳ ‘ırḳ dökerler. Kimi ka‘bine ve kimi rakbesine dek ve kimi ṣudūruna ve kimi ḥalḳına dek ‘ırḳ içinde ḳalurlar. Ve niçeleri ‘ırḳ-ı baḥrında ġarḳ olurlar. Ve cehennemi yerler altında ḥavl-i maḥşere yetmiş biñ ṣaf zebāniler götürürler. Ve maḥşer ḫalḳını ḥalḳa **(10/b)** gibi muḥīṭ olurlar. Ve ehl-i maḥşer elli biñ yıl ḳadar intiżār-ı ḥesāb ile

ol ḥalde mükedder ḳalurlar. Ve dünyāda kirāmen kātibīn yazdıġı defter-i a‘mālı maḥşerde aṣḥābına virirler. Mü’minlere ve muṭi‘lere yemīninden ve kāfirlere ve fāsıḳlara şimālinden ‘itā iderler. Ve Ḥaḳ Te‘ālā cemī‘-i maḥlūḳatına anda vāsıṭasız kelam söyler. Ve bir an-ısā‘atde cümleniñ ḥesābiñ görüp kimine ḫiṭāb ve kimine ‘itāb eyler. Ve Ḥaḳ maẓlūmı ẓālimden alup ẓalimiñ ḥasenātı var ise aña virir yoġsa seyyi’āt-ı maẓlūmı ẓālime taḥmīl ider. Ve ba‘de’l-ḥesāb ḥayvānları turāb ider. Ve kāfirler ḥayvānāta ġıbṭa idüp keşki bizde turāb olaydıḳ dirler. Ve maḥşer yerinde iki‘amūd üzerinde bir mīzān-ı‘aẓīm naṣb olunur ki her bir ‘amūduñ ṭolūnı beş yüz yıllıḳ yoldur. Ve her kefesi basiṭ-i zemīn ḳadar yoldur. Ve mīzān-ı merkūm ile rūz-u maḥşerde ḥasenāt ve seyyi’ātı vezn iderler. Ḥasenātı s̱aḳīl olanlar cennete ve seyyi’ātı s̱aḳīl olanlar cehenneme giderler. Meger kim Ḥaḳ Te‘ālā keremiyle‘abdını ‘afv eyleye veyā enbiyādan veyā evliyādan veyā‘ulemādan veyā ṣuleḥādan şefā‘at irse eger imānla vefāt eylemiş ise zīrā ki dünyādan imānsız gidenlere cennet ve maġfiret ve şefā‘at olmaz. Ve hergiz cehennemden ḫulāsa bulmaz ve eger imāñla gidüp seyyi’esi aġır gelüp maġfiret veyā şefā‘at irişmedi ise evvel seyyi’esiḳadar cehennemde yanup andan cennete gider. Ve ẕerre ḳadar imānla giden elbette cehennemden çıḳup ḥużur ider. Ve ṣırāṭ köprisi ḳıldan ince ve ḳılıçdan keskindir. Ve ṭūlı üç biñ yıllıḳ yoldır ki biñ yıl yoḳuş ve biñ yıl düz ve biñ yıl iniş yoldur. O metn cehennem üzerine naṣb olunup ehl-i maḥşeriñ cümlesi anıñ üzerinden geçüp giderler. Kimi berḳ-i ḫāṭif gibi ve kimi ok gibi ve kimi segirdir feres gibi geçerler. Ve kimi seyyi’ātını yoklanmış yürür ve kimi cehenneme düşüp muḥteriḳ olur. Ve cehennem ise feryād ider ki ey mü’min tiz ‘ubūr ile ki taḥḳīḳāsınıñ nūruñ benim nārımı münṭefi itmişdir. Pes, mü’minler selāmetle ṣırātı geçerler ve ḥavz-ı kevs̱erden icerler. Ve anda ġusul idüp ‘ayup ve noḳṣānlarını tekmīl iderler. Ve cennete dāḫl evb herkes mertebesince maḳāmını bulur ve ebedü’l-ābādanda ẕevk ve ṣafā ile ḳalur. Zīrā ki ehl-i cennet gāh envā‘ ni‘metlerden le‍ẕẕet alurlar ve gāh liḳā’-i mevlā ile mest ve ḥayrān olurlar. Ve gözler görmeyüp ve ḳulaklar işitmeyüp ḫātırlara gelmeyen devletler bulurlar. Ve cennetle cehennemiñ arasında ḳale dıvārı mis̱āli burc ve bārusı pişmār bir sūr-ı‘aẓīm vardır ki irtifā‘ı beş yüz yıllıḳ mesafedir. Ve ṭūlı bī-nihāya bināsı elvān-ı cevāhirle şeffāfedir. Ve aña a‘rāf tesmiye iderler ki merfū‘u’l-ḳalem olan mecānīn ve etfāl-ı müşrikīn anıñ üzerinde ḳalurlar. Cennet semtine baḳup ehlinī mütena‘im gördükde ārzū ile maḥzūn olurlar. Ve cehennem semtine baḳup ehlini mu‘azzib gördükçe kendi selāmetleriyle mesrūr ve şākir olurlar. Ve ehl-i a‘rāf bir rivāyetde ebeden anda ḳarār idüp gāhı ḥüzn ve gāhı serūr ile ḳalurlar. (Allahümme yā settār ecirnā mine’n-nār ve udḫulnā’l-cennetihi maa‘l-ebrār ve erzeḳnā liḳā’ike fi dārü’l-beḳā’ ve’l-ḳarār bi-ḥürmetihi ḥabībike’l-muḫtār āmīn yā ġaffār) **Tenbīh;** ve ḫafī olmaya ki bu araya gelinceye degin kitābet olunan saṭūruñ cümlesi umūr-ı

dīniyyeden olmaġla bu meẕkūrātıñ külliyesini yaḳın üzre taṣdīḳ ve i‘timād ile i‘tiḳād itmek cümlemize ehem ve elzemdir. Zīrā ki bunlar umūr-u dünyādan usūl mu‘aẓẓamadır. Ve bu umūr-u meẕkūreyi berāhīn-i ‘aḳla kıyās itmek ġayrı cā’izdir zīrā ki‘aḳl-ı beşer bunları idrāk itmekden ḳāṣır ve ‘ācizdir. Ancaḳ bizim maṭlub-u a‘lāmız olan mevlāya vaṣūl içün‘aẓamet ve ḳudretini tefekkür ve teẕekküre işāret ve beşāret olan āyāt-ı ḳurāniye ve eḥādiṯ nebeviye muṣaddāḳınca hey’et-i‘ālemi bu miḳdārca beyān ile bunda iktifā olunmuşdur. Lākin fuḥūl-u‘ulemādan ve kibār evlīyādan olan seyyidi’l-muḥaḳḳiḳīn senedü’l-mudaḳḳıkīn mevlānā es-seyyidü’ṣ-ṣerīf ‘aleyhi raḥmetü’l-latīf ḥażretleri (ve‘āleme’l-hey’eti na‘ime’l-‘avn‘alā ma‘rifetü’ṣ-ṣāni‘ limen yetefekkür fī ḫalḳi’s-semavāt ve’l-arż) buyurdıġı-çün ve cāmi‘-icem‘-i fünūn ve mālikü-l-mülk derūn-u menba‘-ifeyż lā-yezāli İmām Muḥammed Gazzāli ‘aleyhi raḥmetu’l-veliyyu’l-müte‘ali ḥażretleri (Men lem ye‘arufu’l-hey’etihi ve’t-teşrīh fehev ‘anīn fi mu‘arefu Allah) buyurup ḳarīne’-i teşrīh ile hey’et hükemāyı ṭoyurdıġı-çün bir miḳdār‘ilm-i hey’et‘ālemden ve bir miḳdār fenn-i teşrīḫ iden ādamdan daḫī taḥrīr ve beyān olunmaḳ münāsib görülmüşdür tā kim müṭāla‘asıyla ḥarmān-ı ‘anīniyetden ‘udūl idüp zandan cehāletden ḫarūc idesin ve maḥfel‘ilm ve ḥikmete duḫūl idüp zümre’-i fuḥūl-u ricāle ulūc idesin. Ve leb-i ḥikmete ḫulūl idüp ẕirve’-i taḥḳīḳe‘urūc idesin ve ḥaḳāyıḳ-ı eşyāya vāḳıf olup daḳāyıḳ ma‘nāya ‘ārif olasın. Ve esrār-ı cihāna maṭla‘olup aḥvāl-i‘ālemi kemāhī bilesin. Ve kemāl-i ma‘rifet nefse inüp andan ma‘rifetullah devletini bulasın. (Allahume ya vācibü’l-vücūd ve yā vāhibü’l-ḫayr ve’l-cūd efza ‘aleynā envār raḥmetike ve yeserlenā’l-vuṣūl ilā kemali ma‘rifetike sübḥāneke Allahüme lā-‘ilmü lenā illa mā-‘ilmetenā velā fehmlenā illa mā-fehmtenā velā ma‘rifetilenā illāmā Allahimetenā innike ente’l-‘alīmi’l-ḥakīm ve’l-cevādi’l-kerīm ve’r-rū’fü’r-raḥīm āmīn yā mu‘īn bi-raḥmetike yā erraḥamni’r-raḥimīn)

(11/a)

(11/b)

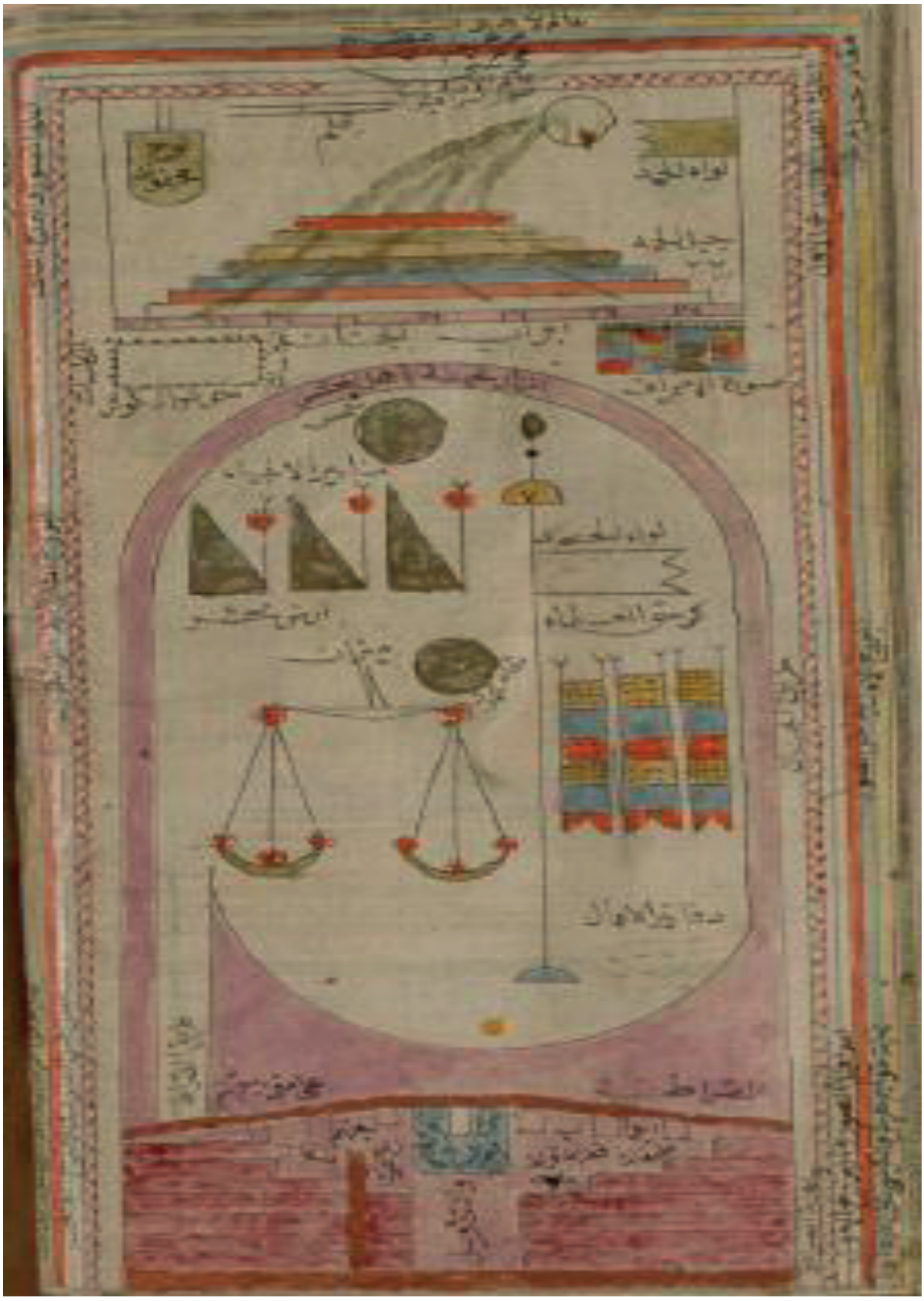

(12/a) el-fennü'l-evvel: Vücūhla mi'rāt-ı ka'ināt olup tertīb ḫilkat-ı ekvānı ve keyfiyet ve māhiyet-i cevāhir ve i'ġrāż-ı cihānı ve aḥvāl ve eşkâl-i eşyā ve a'yānı ve ḥikmet ve hey'et-i 'ālemi ecrām ve erkānı ve kün ve fesād'anāṣır ve mürakebāt ve ḥayvānı ḥakīmāne üç bāb ile'ayān ve beyān ider.

Bāb-ı evvel: Tertīb-i ḫilḳāt-ı ekvānı ve keyfiyet ve māhiyet-i cevāhir ve i'ġrāż-ı cihānı ḥükemā'-i İslām bürhānı 'aḳılla bulduḳları üzre fuṣūl-u erba'a ile tafṣīl ider.

Faṣl-ı evvel: Vācibü'l-vücūdı iṯbāt idüp mümkinü ol vücūd olan cevāhir ve i'ġrāżı icmālen üç nev' ile beyān ider.

Nev'-i evvel; Vācibü'l-vücūd ḥażretlerini burhān-ı'aḳlla iṯbāt idüp anıñ eşyāya ḳarīb olup anlara melābis olmadığını ḥükemānıñ bulduḳlarını bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki cenāb-ı vācibü'l-vücūduñ māsivāsı olan mevcūdāta ism-i'ālem-i'ıṭlāḳ olunur. Cümleden ẕat-ı pākī muṭlaḳ bulunmuşdur. Nitekīm Ḥaḳ Te'ālā kelām-ı ḳadīminde buyurmuşdur. (Allahu nūru's-semavātive'l-arḍ meṯelunūrihi kemişkātin fihā mişbāḥun elmişbāḥu fī zücācatin ezzucācu ke'enehā kevkebundurriyun yūḳadu min şeceratin mübâraketin zeytûnetin lâ-şarḳiyyetin velâ ġarbiyyetin yekâdu zeytuhâ yuḍî'u velev lem temseshu nâr(un) nûrun 'alâ nûrin) yehdi(A)llâhu li-nûrihi men yeşâ'(u)veyaḍribu Allâhu'l-emṯâle li'n-nâsi vallâhu bi-kulli şey'in 'alîm(un)[138]ve keyfiyet a'yān ve māhiyet-i eşyā fikr ve im'ān ile tetbi' ve mülāḥaẓa olunmasa ve aḥvāl-i mevcūdāt ve eṭvār-ı ka'ināt'aynı başiretle naẓar ve müṭāla'a ḳılınsa cemī'-ieczā'-yı'ālemi ṣan'-i bāriyle ḥādis oldığına burhan-ı'aḳl-ı selīm delālet ve şehadet-i ilmiñ emr-i muḥaḳḳakdır. Nitekīm Ḥaḳ Te'ālā buyurmuşdur. (Ve hüvellezī ḫaleḳa's-semâvâti ve'l-arḍa bi'l-ḥaḳḳi ve ṣavverakum fe-aḥsene suverakum ve ileyhi'l-masîr[139]ve ol vācibü'l-vücūduñ cevdiyle mümkinu'l-vücūd vücūda gelmiş anıñla ḳā'imdir. Ve her nesne fānī ve ol baḳīve da'imdir. Nitekīm kendi kitābında buyurmuşdur; (kullu şey'in hâlikun illâ vecheh(u) lehu'l-ḥükmü ve ileyhi turce'ûn.[140] Ve ol ḳadir-i ḥakīmiñ āṯār-ı ḳudret ve ḥikmeti'ālem-i āfāḳ ve enfüsde ceşm-iehl-i başīrete āfitāb-ı cihān-tābdan ziyāde tābāndır. Nitekīm ḳurān-ı kerīminde buyurmuşdur; (Senurîhim âyâtinâ fî'l-âfâki ve fî enfusihim ḥattâ yetebeyyene lehum ennehu'l-ḥaḳḳ ve lem yekfi bi-rabbike ennehu 'alâ kulli şey'in

[138] Nûr süresi 35. āyet
[139] Tegâbun süresi 3. āyet
[140] Kasas süresi 88. āyet

şehîd(un).[141]ve ol bārī'-i ṣāni'iñ esrār-ı icād ve s̱āni'ni'ālem ẓāhiri ve bātında şuhūd ehl-i'irfāna rūz-u rūşenden rūşen ve a'yāndır. Nitekīm Ḥaḳ Te'ālā kelām-ı ḳadīminde buyurmuşdur. (Ve fi'l-arḍi āyātun li'l-müḳinīn ve fī enfusikum efelā tubṣirūn).[142] Ve ẕerrāt-ı hevā ve cibāl ve iḥcār ve ḳuṭrāt-ı emṭār ve enhār ve biḥār belki eczā'-yı eflāk-ı devvār ve kevākib-i seyyāre ve 'anāṣır ve mevālīd ve her ne kim var cümlesi herbār-ı leyl u nehār ol vāḥid-i vedūd-u ġaffār ḥażretlerine s̱enākār olup anıñ vaḥdāniyetin iẓhār ve iş'ar içün her biri bir lisandır. Nitekīm Ḥaḳ Te'ālā naẓm-ı kerīminde buyurmuşdur. (Tusebbiḥu lehu's-semâvâtu's-seb'u ve'l-arḍu vemen fîhin(ne) ve in min şey'in illâ yusebbiḥu bi-ḥamdihi velâkin lâ-tefḳahûne tesbîḥahum innehu kâne ḥalîmen ġafûrâ(n).[143] Belki ẕerrāt-ı cihānı o Şems tābānıñ ẓıll-ı vücūdundan baḥre mündecāndır. Ve cümlesi şuhūd-u nūr-u cemali-çün ehl-i baṣīrete merāyā-yı ṣāfī ve ruḫşāndır. Nitekīm furkān-ı mübīninde buyurmuşdur.(Veli(A)llâhi'l-maşrıḳu ve'l-maġrib(u) fe-eynemâ tuvellû feş̱emme vechu(A)llâh(i) inna(A)llâhe vâsi'un 'alîm(un)[144] Ve cemī'-i ḥükemāyı İslāmıñ ve ekş̱er'ulemā-yı dīniñ ra'iyi iṣābet-ḳarīnleri böyledir ki ol bir şey'i ki vücūdı lāzımdır. Añavācibü'l-vücūd dirler. Ve her ne kim'ademi lāzımdır aña mümteni'i'l-vücūd ıṭlāḳ iderler. Ve her nesne kim ne vücūdı lāzım olur. Ve ne'ademi lüzūm bulur aña mümkinü'l-vücūd tesmiye iderler. Pes her şey'i ki mevcūddur yā vācibü'l-vücūddur veyā mümkinü'l-vücūddur zīrā ki ol mevcūd ol cihetdenki mevcūddur kendi vücūdunda ġayri ya muḥtāçdır yā muḥtāç degildir. Eger ġayriya muḥtāç degil ise olvācibü'l-vücūddur ki yā bārī-i te'ālā'dır. Ve eger muḥtāç ise ol mümkinü'l-vücūddur ki'ālemdir. Ve ol nesneki mevcūd degildir şerik-i bārīdir ki ma'dūmdur. Zīrā ki ḥükemā dimişlerdir ki mümkin degildir ki **(12/b)** mevcūd ma'dūm ola belki mevcūd hemīş̱e mevcūddur. Ve ma'dūm hemīş̱e ma'dūmdur. Lākin mümkindür ki mevcūd bir mertebeden bir mertebeye ve bir ḥāletden bir ḥālete intiḳāl ve tebeddül eyleye. Müfredāt mürekebāt olup mürekebāt müfredāt oldıġı gibi. Pes, 'avām-ı nās bu tebdīlātı seyr itdikde ẕanniderler ki ma'dūm mevcūd olur veyā mevcūd ma'dūm olur. Pes, īmdi vācibü'l-vücūduñ iş̱bātı ẓāhir olmuşdur. Bu burhān ile kim mümkināta mevcūd dirler ḥālbūkīm vücūd mümkināt ġayriden olur. Ve elbette ol vācibe müntehī olur zīrā ki vācibü'l-vücūd olmadıḳça mümkinü'l-vücūd hem olmaz ya'nī ibtidā muḥtāç-ileyh mevcūd gerekdir ki felān nesneye felān nesne muḥtāçdır dimek ṣaḥīḥ ola. Pes, burhan-ı meẓkūr ile vācibü'l-vücūd ḥażretleri s̱ābit ve a'yān olmuşdur.

[141] Fussilet süresi 53. âyet
[142] Zâriyât süresi 20 ve 21. âyetler
[143] İsrâ süresi 44. âyet
[144] Bakara süresi 115. âyet

Nev‘-i ṣānī: Mümkinü’l-vücūd olan aḳsām ḫamse-i cevāhir-i icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki mümkinü’l-vücūd olan nesne eger beḳā-yı vücūdunda müteġayyir olmaz ise aña cevher dirler. Ve eger müteġayyir olur ise aña‘arz dirler. Zīrā ki vücūd başḳadır ve beḳā-yı vücūd başḳadır. Nitekīm görürsen ki iki şaḫṣ vücūdda müşterekdir dirler. Lākin biriniñ beḳāsı tā yüz yıldan ḳalur ve biriniñ beḳāsı on yıldan ziyāde ḳalmaz. Pes, beḳā-yı vücūd vücūduñ ġayrısıdır. ‘aynı olmaz ve cemī‘-i mümkināt yā cevherdir veyā‘arżdır. Zīrā ki bir nesne bir nesneye yā muḫtaṣ olup aña sārī olur yā olmaz eger muḫtaṣ ve ṣārı olur ol sārī ḥāl ve ol meseri-fih maḥal tesmiye olunur.Ve eger biri birine muḥtāç olurlarsa ol maḥale heyūla ve ol ḥāle ṣūret-i cismiye yā ṣūret-i nev‘iye dirler. Ve eger iftiḳār bir ṭarafdan olup ancaḳ ḥāl maḥale muḥtāç olursa ol maḥale mevżū‘ ve ol ḥāle‘arż dirler. Pes‘arż-ı mevżū‘ada mevcūd olan nesnedir. Elvān gibi ve eger ḥāl ve maḥal olmayup ikisinden mürekkeb olursa aña cism-i ṭabī‘i dirler. Ve eger ḥāl ve maḥal mürekkeb olmayup ecsāma tedbīr ve taṣrifiyle müte‘alliḳ olursa aña nesf-i insāniye veyā nefs-i felekiyedir. Ve eger ecsāma tedbīr ve taṣrifiyle daḫī ta‘alluḳ itmez ise aña‘aḳl dirler ki lisān ehl-i ṣer‘ ile melekdir. Pes cevāhir beş ḳısmdır ki biri heyūlā ve biri ṣūret-i cismiye ve biri cism-i ṭab‘iyyedir. Ve üci cevher-i makārındır. Ve ikisi daḫī cevher-i müfārıḳdır ki biri nefs ve biri‘aḳldır. Ammā eger ‘aḳl anıñla z̲āt-ı vācibiñ arasında vāsıṭa omadıysa aña ‘aḳl-ı evvel dirler. Ve ‘akl-i küll daḫī dirler. Ve eger ‘aḳlıñ taḥtında ‘aḳl-ı āhir olmasaydı aña ‘aḳl-ı ‘āṣer ve ‘aḳl-ı fa‘āl daḫī dirler. Ve eger ‘aḳlıñ iki cihetinde ‘uḳūl oldıysa aña ‘aḳl-ı mutavassıṭ dirler. Ve ‘uḳūluñ eṣrefi ve elṭafı ‘aḳl-ı küllidir. Ve aña ḳarīb olan ‘uḳūldür. Ve ammā nefs eger ecsām-ı basīṭede mutaṣārrıf oldıysa aña nefs-i feleki ve nefs-i ‘unṣuri dirler ve eger nefs-i ecsām-ı mürekkebede mutaṣarrıf olup ol ecsāma neṣv u nümā virmediyse ol ecsāma me‘ādin dirler. Sīm u zere ve la‘l ve ḥacer gibi. Ve eger nefs-i cism-i mürekkebe nevṣ ü nümā virmediyse lakin ḥiss ve ḥareket virmediyse ol cisme nebāt dirler. Sebzezār ve ezhār ve eṣcār ve e̱smār gibi. Ve eger cism-i mürekkebe hem neṣv ü nümā ve hem ḥiss ve ḥareket-baḫṣ idüp nuṭ virmediyse aña ḥayvān-ı ġayr-ı nāṭıḳ dirler. En‘ām ve ḥuyūl ve vuḥūṣ ve ṭuyūr gibi. Ve eger nuṭḳ daḫī baḫṣ iderse aña insān dirler ki zübde-i vücūd ve ḫülāsa-i mevcūd oldur. Ve ṣemere-i müṣeccere-i cihān ve tetimme-i devrān odur. Pes bu bir nefs her mertebede başḳa bir ism ile tesmiye olunur. Ammā cemādāt aña nefs-i ṭabī‘i dirler ve nebādātda aña nefs-i nebātī dirler ve ḥayvānātda aña nefs-i ḥayvānī dirler ve insānda aña insānī ve nefs-i nāṭıḳī dirler. Ve bu mertebede cümleye tamamıyla tasalluṭ idüp kemaliyle mutaṣarrıf olur. Ve ammā cism-i ṭabī‘i bir cevherdir ki anın z̲ātında maḳādīr ecsāmı ya‘nī ṭūl ve ‘arż ve ‘umḳ-ı zevāyāyı ḳā’ime üzre teḳāṭı‘ itmek şarṭıyla farz

olunmaḳ mümkin ola ve cism ise yā basīṭ olur veya mürekkeb olur ve cism-i basīṭ oldur ki anıñ eczāsıyla ṭabī‘yeti müteşābih olur ya‘nī ṣüver ve ṭebāyi‘-i muḫtelife olan ecsāma münḳasım olmayup anın ṭabī‘yeti bir ola ki ol ṭabī‘yetden ṣādr olan şey nehc-i vāḥid üzre ṣādr ola ve cism-i basīṭ ise yā ‘ulvidir veya süflidir ve ulvi daḫī yā münīrdir veya degildir. Eger münīr ise kevākibdir ve eger münīr degil ise eflākdır ki anlara ecrām-ı eṯīriyye ve ‘ālem-i ‘ulvī daḫī dirler ve cism-i basīṭ süfli ‘anāṣır-ı erba‘dır ki anlara erkân-ı erba‘ daḫī dirler. Ve anlar nār ve hevā ve mā’ ve turābdır. Bu dördine ve bunların żimeninde bulunan ecsām-ı mürekkebāta ‘ālem-i süfli ve ‘ālem-i kevn u fesād hem dirler. Ve amm ā cism-i mürekkeb oldur ki anın eczāsıyla ṭabī‘yeti müteşābih olmayup ṣuver ve ṭebāyi‘-i muḫtelif olan ecsāma münḳasım olup ‘anāṣır-ı erba‘dan terakkib itmiş ola. Me‘ādin ve nebātāt ve ḥayvānāt gibi ve bunlara mevālīd-i ṯelāṯe dirler ki ebā’-i eṯīriyyāt ve emhāti-i ‘anāṣırdır. Ve cism-i mürekkeb daḫī iki ḳısmdır ki biri tām ve biri ġayrı tāmdır. Ammā mürekkeb-i **(13/a)** tām oldur ki bir zamān-ı müte‘addiyede kendi terkibīniñ ṣūretini ḥıfẓ eyleye mevālīd-i ṯelāṯe gibi. Ve ammā mürekkeb-i ġayrı tām bunun ḫilāfı olup kendi terkībiniñ ṣūretini ḥāfıẓ olmaz. Duḫān ve seḥāb ve şehb gibi. Vesā’ir kā’ināt-ı cevv gibi çün cism-i basītiñ cümlesi kendi ṭabī‘atiyle ḫālī ḳalsalar anların şekli küreye müşābihdir ya‘nī bir müdevver ṭop nesne-i he’yetdir. Pes cemī‘-i eflak ve nücūm ve ‘anāṣır-ı küriyyü’l-eşkāldir. Ve ẕikr olunan āḳsām ḫamse-i cevahir ki ‘aḳl ve nefs ve heyūli ve ṣūret ve cismdir. Bunların mecmū‘ını bu rubā‘imiz cāmi‘dir. Ve bunlarla iki ‘ālemḳā’im ve dā’imdir.

Rubā‘i

Bil evvel kā’inātı ‘aḳl u cāndır

Pes, ḥiss olan nüh felek gerdāndır

Pes, nār u hevā vü āb u hāk erkāndır

Ma‘denle nebāt u ḥayvān u insāndır

Nev‘-i ṯāliṯ: Mümkinü’l-vücūd olan aḳsām-ı tis‘a-i a‘rāzi icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki mevżū‘da mevcūd olan a‘rāzi ṭoḳuz ḳısmdır ki kem u keyfe eyne ve metā iżāfet mülk vaḍ‘ fi‘il ve infi‘āldir. Ammā ol nesnedir ki ẕātında müsāvātı ve ‘adem-i müsāvātı ḳabūl ide bu yā münfaṣıldır ki noḳṭa ve ‘adeddir veyā ẕātī ḳarār iden muttaṣıldır ki ḫaṭṭ ve saṭḥ ve cism ve ta‘līmīdir ya‘nī ṯaḫndır

veya ẕātı ḳarār itmeyen muttaṣıldır ki zamandır. Ve ammā keyfiyet-i eşyada bir he'yetdir ki ẕātına ḳısmet ve nisbet iḳtiżā itmeyüp keyfiyāt-ı maḥsūsa ve rāsiḫaya münḳasım olur. ḥilāvet-i 'asl ve mülevḥat mā'i baḥr gibi ve ġayrı rāsiḫaya münḳasım olur ḥamerat-ı ḫacel ve ṣafaret ve cell gibi. Ve keyfiyyāt-ı nefsāniyeden yana münḳasım olurdı. İbtidā-yı ḫilḳatda 'ilm ve kitabet gibi ve keyfiyāt-ı isti'dādiyeden yana münḳasım olur. ṣalābet ve leyn gibi ve kimyāta muḫtaṣ olan keyfiyetden yana münḳasım olur müselleṣe ve murabba' gibi saṭḥdan ve ferdiyye ve zevciyye gibi 'adedden. Ve ammā eyn bir ḥāletdir ki eşyaya mekânda bulunmaları sebebiyle ḥāṣıl olur. Ve ammā metā bir ḥāletdir ki eşyāyā zamānda bulunduḳları içün ḥāṣıl olur. Ve ammā iżāfet bir ḥāletdir ki nisbetde mükerrerdir ebūt ve benūt gibi. Ve ammā mülk bir ḥāletdir ki eşyaya ḥāṣıl olur anları bir nesne iḥāṭa idüp intiḳāllariyle müntaḳil olmaḳ sebebiyle ol ḥālet bulunur insānıñ mu'ammem oldıġı gibi. Ve ammā vaḍ' bir he'yetdir ki eşyaya ḥāṣıl olur bir nesne eczāsınıñ ba'żısına nisbeti sebebiyle ve umūr-ı ḫāriciyeye nisbetleri sebebiyle ol he'yet bulunur ve ḳıyām ve ḳa'ūd gibi. Ve ammā fi'il bir ḥāletdir ki eşyanın te'sīrātı sebebiyle anlara ol ḥālet ḥāṣıl olur. ḳāṭı' gibi mādām ki ḳaṭ' ider. ve ammā infi'āl bir ḥāletdir ki eşyaya ḥāṣıl olur anlar ġayrıdan müte'essire olmalarıyla ol ḥālet bulunur müteshin gibi. Mādām ki teshin ider. çünki cevāhir-i ḫamse-i meẕkūreyi bir cevher 'add idüp a'rāż-i tis'a-i merḳūmeye żamm itmişlerdir. Pes, mecmū'ına maḳūlāt-ı 'aşere dimişlerdir. Ammā cevher kendi ẕātıyla ḳā'im ve ṣābitdir. Ve 'arż ise cevher ile ḳā'im ve anı nā'atdır. Ve cümle 'ālem cemī' eczasıyla maḳūlāt-ı 'aşereden mürekkeb cism-i vāḥiddir. Ve cümlesi lisān-ı ḥālle cenāb-ı vācibiñ vaḥdet-i vücūdına nāṭḳ ve şāhididir. Ve maḳūlāt-ı 'aşereyi bu bitmez cāmi'dir. Ve heb buna 'ā'iddir.

(Cevheri bil kem ü keyf andan iżāfet metā

Vaḍ' u eyn ü mülk ü yef'al yenfa'ildir ey fetā)

Faṣl-ı ṣānī: Tertīb-i ẓuhūr-ı 'uḳūl ve nüfus ve eflākı ve merātib ve ṭebāyi' ve tebeddül-i erkānı ve delā'il-i inḳılāb-ı nār ve bād ve āb ve hākı ve tevellüd-i ma'den ve nebāt ve ḥayvān ve insānı ve bunların arasında mutavassıṭ olanı mebde' ve me'ād-ı ervāḥı ve keyfiyet-i devrānı ve vücūd-ı eşbāḥı dört nev' ile ḥekīmāne beyān ider.

Nev'-i evvel: Tertīb ẓuhūr-u 'uḳūl ve nüfus ve eflākı ve 'anāṣır-ı erba'dan ṣudūr iken keyfiyāt-ı erba'yı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki Ḥaḳ Te‘ālā cemī‘-i eşyādan āḳdem ‘aḳl-ı külli īcād ve mevcūd itmişdir ki biri ma‘rifet-i ḥaḳdır ve biri nefsdir ve biri ma‘rifet-i iḫtiyācdır ki mevlāsına muḫtāç oldığın bilmişdir. Ve bu üç ma‘rifetiñ her birinden başḳa bir nesne vücuda gelmişdir. Zīrā ki vāḥidden vāḥid ṣudūr ide gelmişdir. Ammā ma‘rifet-i ḥaḳdan bir ‘aḳl daḫī peyda olmuşdur ki aña ‘aḳl-ı s̱ānī dirler ve ammā ma‘rifet-i nefsden bir nefs daḫī mevcūd olmuşdur ki aña nefs-i külli dirler. Ve ammā ma‘rifet-i iḫtiyācdan bir cism ẓāhir olmuşdur ki aña felek-i a‘ẓam ve felek-i **(13/b)** aṭlas ve felekü’l-eflāk ve muḥadded-i cihat ve cism-i küll daḫī dirler. Ve bu felegin ‘aḳlı ‘aḳl-ı s̱ānīdir ve nefsi küllidir ve ammā ‘aḳl-ı s̱ānīden daḫī bu üç ma‘rifet ẓuhūr itmişdir ki ma‘rifet-i ḥaḳdan bir ‘aḳl-ı s̱āli s̱ ve ma‘rifet-i nefsden bir nefs-i s̱ānī ve ma‘rifet-i iḫtiyācdan bir felek-i s̱ānī ṣādr olmuşdur. Ve buna felekü’l-burūc ve felekü’s̱-s̱evābit daḫī idrler ve bu felegin ‘aḳlı ‘aḳl-ı s̱āliş̱den ve nefsi nefsi s̱ānīdir. Ve ammā ‘aḳl-ı s̱āliş̱den hem bu üç ma‘rifet vücuda gelüp yine bu tertīb üzre başḳa bir ‘aḳl ve başḳa bir nefs ve başḳa bir cism ẓāhir olmuşdur. Tā ṭoḳuz mertebeye dek bu ‘aḳl-ı evvelden ṭoḳuz ‘aḳl ve ṭoḳuz nefs ve ṭoḳuz felek ṣādr olmuşdur ki bu ṭoḳuz ‘aḳl ‘uḳūl-ı eflākdır ve bu ṭoḳuz nefs nüfus-ı eflākdır. Pes eflak-ı tis‘adan her bir felek bir ‘aḳlı bir nefsi ve bir cismi vardır. Ammā felek-i a‘ẓam cümleden a‘lā ve cümleyi muḥīṭ bir cism-i basīṭ ve anın cevfinde felek-i burūcdur ki cemī‘-i kevākib-i s̱evābit andadır. Ve anıñ derūnunda felek-i Züḥaldir ki anda Züḥalden ġayrı kevkeb yoḳdur ve anıñ içinde felek-i müşteridir ki bu aña maḫṣūṣdur. Ve anıñ altında felek-i Merīḫ dir ki anda bir odur. Ve anıñ taḥtında felek-i Şemsdir ki anda bir o sulṭāndır. Ve anıñ zīrinde felek-i Zühredir ki anda bir odur. Ve anıñ cevfinde felek-i ‘Uṭāriddir ki ol felekde bu evvel kevkebdir. Ve anıñ derūnunda felek-i ḳamerdir ki anda ḳamerden ġayrı bir nesne yoḳdur. Ve aña semā’-i dünyā tesmiye iderler. Ve anıñ‘aḳlına‘aḳl‘āşir‘aḳl- fe‘āl ve ‘aḳl-ı feyyāż iṭlāḳ iderler. Ve anıñ nefsine vāhibü’s-ṣūr ve ṭabī‘at-ı muṭlaḳa dirler. Bunlarıñ imtizācından felek ve ḳameriñ taḥtında‘anāṣır-ı erba‘a ki nār ve hevā ve āb ve ḫākdır. Tertīb me‍ẕkūr üzre ḥāṣıl olmuşdur. Ve ‘anāṣırda keyfiyet-i erba‘a ki ḥarāret ve bürūdet ve ruṭūbet yebūsetdir vücūd bulmuşdır ve imtizāc-ı ‘anāṣırdan daḫī mevālid s̱elās̱e ki ma‘den ve nebāt ve ḥayvāndır vücūda gelmişdir ve cins-i ḥayvānıñ eşref-i envā‘-ı insān olmuşdur. Ve ẓuhūr-u kā’ināt insānda nihāyet bulmuşdır. Ve da’ire’-i vücūd anıñla tamām olmuşdur. Ve s̱emere’-i şecere’-i ciḥān oldığı-çün cümleden ṣoñra vücūda gelmişdir. Pes, ḫulāṣa’-i devrān-ı insān olmuşdur.

Nev‘-i s̱ānī: ‘Anāṣır-ı erba‘anıñ merātib ve tebeya‘nī ve biri birine tebdīl inḳılābını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet ve ehl-i hey’et ittifāḳ itmişlerdir ki felek-i ḳameriñ taḥtında küre’-i nārdır ve anıñ taḥtında küre’-i hevādır. Ve anıñ taḥtında küre’-i mādır ve anıñ zīrinde küre’-i ḫākdır ki cümleden esfel ve mādan eşḳaldir. Ve ammā ḥīz-i nār-ı hevānıñ fevḳinde oldıġına delīl oldur ki nār deḫānīyle fevḳ semtine gidüp müşāhede oldıġı gibi aṣlına meyl ve rücū‘ ider. Ve ammā ḥīz-i hevā mānıñ fevḳinde oldıġına delīl oldur ki eger bir enbān menfūḫı ḳa‘mer ḥavże götürseler mānıñ taḥtında ḳarār itmeyup fevḳine çıḳar. Ve ammā ḥīz-i āb turābıñ fevḳinde oldıġına delīl oldur ki eġer bir ḥaceri veyā tīmūri fevḳa’l-mā’i vaż‘ itseler vechi māda karār itmeyup aṣlına meyl ile ḥīzana nüzūl ider ki ḥīz-ı turāb taḥtü’l-mā’idir ve esfel cemī‘-i eşyadır. Ve bu ḥīzlarında ḳarār iden‘anāṣır-ı erba‘a biri birine tedrīc ile tebdīl olurlar nitekīm nār mürūr-u eyām ile ṣūret-i nārīyesini terk idüp ṣūret-i hevā’iye girüp nār-ı hevāyeye münḳalib olur. Ve hevā daḫī tedrīc ile hevā’iye sūretini terk idüp mā’iye ṣūretine girüp hevā mā’i olur. Ve mā’i daḫī tedrīc ile turābiye ṣūretini ṭutup mā’i turāb olur ve turāb daḫī nārīye ṣūretine girüp turāb-ı nār olur. Bu ṭarīḳle ve meksiyle‘anāṣır-ı erba‘a bir ṣūretden bir ṣūrete münḳalib olur tā yine kendi ṣūretlerine intiḳāl iderler. Bu tebdīl-i ṣūret‘anāṣıra istiḥāl iderler çünki ṭabī‘at nār yā bes ve ḥārdır ve ṭabī‘at hevā hār ve raṭibdir ve tabī‘at māh raṭib ve bāridir. Ve ṭabī‘at ḫaḳ bārid veyā besdir. Ve hem iştibāh yoḳdur ki nār-ı hevā ile ḥarāretde müşterekdir ve hevā mā ile ruṭūbetde müşterekdir mā ḫāk ile bürūdetde müşterekdir. Ve ḫāk āteşle yebūsetde müşterekdir. Pes yebūset nār ruṭūbet hevāya tebdīl olsa nār hārū-u ṭıb olup hevā münḳalib olur. Ve hevāḥarārethevā bürūdet māya tebdīl olsa hevā ruṭubet ve bārid olup māya münḳalib olur. Ve ruṭūbet mā’i yebūset ḫāke tebdīl olsa mā’i bārid ve yābīs olupḫāke münḳālib olur. Ve bürūdet ḫāke ḥarāret nāra tebdīl olsa ḫāke yābīs ve hār olup nār munḳalib olur ve ya‘ni nār hevā olur bürūdet ve hevā āb olur āb-ı türāb olur ve türāb-ı nār olur ki bu istiḥāleye ṭiryaḳ-ı mebde’i dirler ve öyle olur ki ‘anāṣır-ı erba‘a istiḥāle’-imeẕkūreyi ‘aksi üzre ḳabūl idüp yebūset ḫāk ruṭūbet āba mübeddel olup ḫāk āb olur. Ve bürūdet āb ḥarāret hevāya tebeddül idüp āb hevā olur. Ve ruṭūbet hevā yebūset nāra taḥavvül idüp hevā āteş olur. Ve ḥarāret nār bürūdet ḫāke mübeddel olup āteş ḫāk olur. Ve bu istiḥāleye ṭarīḳ-i ma‘ad dirler.

(14/a) Nev‘-i ṣāliṣ: Delā’il-i istiḥāle’-i‘anāṣır-ı erba‘ayı ve tevellüd-ü ma‘den ve nebāt ve ḥayvān ve insānı ve bunlarıñ beyninde mutavassıṭ olanı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki delā’il-i istiḥāle’-i ‘anāṣır ẓāhirdir. Ammā āteşiñ hevāya münḳalib oldıġına delīl rūşen budur ki şem‘alar yandıḳda ‘alevleri ‘alev semtine meyl ile gidüp hevāya münḳalib olurlar eger āteş hevāya münḳalib

olmasaydı her şem‘anıñ‘alevi bir ḫaṭṭ-ı muttaṣıl rūşen olup küre’-i hevānıñ meyānında ḫuṭūṭ emṣāli fevḳe gidüp küre’-i nāra muttaṣıl olurlardı lākin çünki bu şu‘leleriñ yebūseti hevānıñ ruṭūbetine nisbetle ḳalīldir. Anıñ içün ol anda yebūset nār ruṭūbet hevāya tebeddül idüp ol şu‘leler hevā olurlar. Ammā hevānıñ māya münḳalib oldıġına delīl budur ki bahār ve güz faṣlı ṣabāḥ vaḳtinde nebātāt üzerinde olan ruṭūbet ki aña şebnem vech dirler ol hevādır ki seḥer vaḳti bārid olup māya münḳalib olmuşdur. Zīrā ki ḥarāret-i hevā bürūdet-i māya mübeddel olsa hevā mā’i olur. Ve ammā ābın hāke munkalib oldıgına delil budur ki, katarāt-ı emtār nāzil oldukda ibtidā katreler ki, hāke vāsıl olur. Ol katreler hāk olup nā-bedid olur. Nitekim müşāhede olunur. Zirā ki, ol katarātın rutubeti hākin yebūsetine nisbetle kalīl ve maglūb olup fi ’l- hāl rutūbet-i katarāt yebūset-i hāke tebeddül idüp āb, hāk olur. Ba‘dehū katreler kesret bulup rutūbet gālib hāk olmayup tīn olur. Ve ammā hākin ateş oldıgına delīl-i vāzıh budur ki, nebāt ve eşcār eczā-yı anāsırdan mürekkeb olup cüz’-i hāk anlarda ziyāde bulunmuş iken hatab nār ile yandıkda eczāsı nāra münkalib olur. Hassa-i hākden ekal remādı kalūr. Ve ba‘z-ı mevāzı‘de bedel-i hatab hacer yakarlar. Ve anın remādı ekal kalūr. Pes Ḥaḳ Te ‘alānın emr ü te’siriyle eflāk ü nücūm deverān ve hareket eyleyüp anāsır-ı erba‘ayı istihāle-i mezkūre üzre biri birine mezc ve tahmīr itmişlerdir. Tā kim izdivāc ve imtizāc-ı anāsırdan ibtidā ma ‘deniyyāt hesıl olup andan nebātāt peydā olup andan hayvānāt vücūda gelmişdir. Ve hayvān kemālini buldukda insan zāhir olmuşdur ve bu ecsām-ı mürekkebātın merātib-i erba‘a-i mezkūresi miyānında mutevesıt-ı mürekkebāt hem vardır ammā ma‘deniyyāt ile nebātāt arasında mutavassıt mercāndır. Zīrā ki salābetde hacer gibidir. Ve nebāt gibi zerre be-zerre ka‘r-ı deryādan bitüp vech-i mādan yukarı gelüp yābis oldukda berk olur. Ve ammā nebātāt ile hayvānāt arasında mutavassıt nahl-ı hurmādır zīrā ki ol nebāt iken hayvān gibi müzekkerine mukārin olmadıkça neticesi hurmā olmaz ve başını kat‘ itseler helāk olup kurıyup berg ü berı kalmaz ve ammā hayvānāt ile insan arasında mutavassıtların azharı maymundur. Zīrā ki cümle a‘zası ṣa‘r ve zenebden mā-adā bīrūnı ve derūnı insana müşābihdir ve bu mutavassıtların vücūdunda hikmet budur ki her biri kendi mertebesi esfelinden nihāyeti a‘lāsına vāsıl olup merātib-i mevcūdāt ol teselsül birle müretteb ola ve mertebe-i insaniyyede nihāyet bula. Pes tetimme-i devr-i zamān ve zübde-i eczā-yı cihān vücūd-ı insandır ve ābā-i seb‘a-i ulviyyenin ve ümmehāt-ı erba‘a-i süfliyyenin ve mevālīd-i selāse-i mürekkebenin hülāsa-i netāyici beden-i insandır belki illet-i gā’iye-i her dü- cihān ancak hazret-i insandır ve bu eflāk ü anāsır ve mevālīd anın kışrı ve zarfı kabıdır ve ol cümlesinin muhhı ve magzı ve lübb-i lübābıdır ve cemī‘-i eşya hādim-i insandır ve ol mahdūm-ı mükerremdir ve azīz ve şerīf ve muhteremdir. Zīrā ki ol cümleden ahsen a‘lemdir.

Nev‘-i rābi‘: Mebde’ ve me‘ād-ı ervāhı ve keyfiyet-i devr-i vücud-ı eşbāhı bildirir.

Ey azīz ! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet dimişlerdir ki, feyz-i ām olan vücūd-ı sārī içün akl-ı külden ukūl-ı tis‘aya ve anlardan nüfūs-ı tis‘aya ve anlardan eflāk-ı tis‘aya ve anlardan tabāyi-i erba‘aya ve anlardan anāsır-ı erba‘aya tā hāke gelinceye dek mecmū‘ı tarīk-i mebde’dir ve hākden ma‘dene ve andan nebāta ve andan hayvāna ve andan insana ve andan insan-ı kāmile gelinceye dek bunların cümlesi tarīk-i me‘āddır. Pes, nūr-ı ilāhī ve feyz-i nā- mütenāhī mertebe-i eḥadiyyetden ukūl üzre nāzil ve fāyiz olur ki, buna mebde’ ve kavs-i nüzūl daḫi dirler. Ve ba ‘dehū hākden ma‘dene ve andan nebāta ve andan hayvāna ve andan insana ve andan insan-ı kāmile su‘ud ve rücū‘ idüp insan-ı kāmilden hazret-i Hakk’a vāsıl olur bu hemān ol nūr-ı ilāhidir ki ibtidā o makāmdan gelüp bu makāmātı geçüp yine kendi **(14/b)** makāmına gidüp devresini tamam ider. ‘‘ *Külli şey’in yercu‘u ilā aslihī* ’’ fehvāsınca o nūr aslına gider. Ve ol ki ‘‘ *Minhu bed’e’l-emru ve ileyhi ve ye‘ud* ’’ buyurmuşdur. Ve bu vücūd-ı sārīnin emri devri oldıgın duyurmuşdur. Ve bu rücū‘a me‘ad ve kavs-i urūc daḫi dirler. Pes, mahabbet-i asliye ḥükmiyle ve ḥakāyık-ı kevniyye teveccühātıyla sārī olan vücūd-ı ām etvār ve mezāhirin her birine vāsıl oldukça ol tavrın sıbgıyla münsabıg ve ol mazharın hasāyısıyla muttasıf olur. Ve bu süryān ol vücūd-ı āmmın tenezzülātından ibāratdir. Ammā ol vücūd ki, dünyāda kāmil olsa gerekdir anın seyri ukūl ve nüfūs ve eflāk-ı anāsırdan hāke gelinceye dek sür‘atle olup tenezzületından avk olmaz ve hākden ma‘den ve nebāt ve hayvān ve insan-ı kāmile gelinceye dek merātib-i su‘ūdundan sür‘atle gelür. Birinde müte‘avvik olup kalmaz ve ammā ol vücūd ki, anın kemāle irmege liyākati olmaz anın seyri merātib nüzūl ve urūcunda avk olup kemālini bulmaz ol merātib nüzūlünde gāh sūret-i nārda ve gāh sūret-i hevāda ve gāh sūret-i māda ve gāh sūret-i hākde niçe avāyık birle avk olur ve merātib-i urūcunda hem gāh sūret-i ma‘dende ve gāh sūret-i nebātda ve gāh sūret-i hayvānda sūret-i insana gelüp kemāle irinceye degin günā gün alāyıkla habs olup kalūr. Meselā ol vücūd-ı sārī ālem-i nebāta duhūl iderken ba‘z-ı āfāt ārız olup nebāt olamaz yāhud nebāt olur lākin kemāle irmezden mukaddem fāsid olup nebt-i āhara muhtāç olur ve geh olur ki i‘tidālden ba‘id olan nebāta redd olunup ekl-i hayvāna lāyık olmaz ve gāh olur ki ekl-i hayvāna kābil olur lākin kable’l-ekl zā’il olur ve bu tarīk ile niçe yıllar müte‘avvık olur ve gāh olur ki bir hayvān kābil-i ekl-i insan olmuş iken kable’t-tenāvül ol hayvān fāsid olur ve hayvānı insan mertebesine vāsıl olamaz ve akl-ı külli bulamaz dünyāya hayvān gelür nādān gider. Ve gāh olur ki, merātib-i urūcı tayy idüp hākden eşcāra gelüp sür‘atle fevākih sūretine girüp gidā-yı insan olup nutfe şeklini bulup insan sūretine gelür ve ākil ve ārif olur lākin akl-ı evvele vāsıl olamaz kemālini bulamaz ve

gāh olur ki, sür‘atle hınta ve şā‘ir ve erz ve erzen şekline girüp me ‘kūl-ı insan olup menī sūretin bulup rahm-i mādere dolup alaka ve mudga olup şekl-i insana gelüp ākil ü kāmil ü ārif olur ve akl-ı evvele vesıl olur ve urūcı tām hāsıl olur ve bu vücūd-ı şerīfin ibtidā-yı urūcı ma‘deniyyāt olmuşdur ki anların ibtidāsı tīn-i lezecdir ve ba‘dehū andan merātib-i ahcāra terakkī kılmışdır ve andan merātib-i cevher-i mütekattireye vesıl olmuşdur hadīd ü safer ü rasās ü fizza ve zeheb gibi ma‘deniyyātdır ve ba‘dehū la‘l ü yākūt u zümürrüd gibi cevāhirin meratibine su‘ūd itmişdir ki tā mercāna varup andan āsār-ı nebātiyyeden neşv ü nemā bulup ol mertebeden daḫi urūc idüp tohumsuz biten nebātāt mertebesine gitmişdir. Ba‘dehu tohum ile biten nebātāt mertebesine andan sūret-i eşcāra varup tā nahl-ı hurmāya yetmişdir ve mertebe-i hurmādan merātib-i hayvānāta urūc idüp niçe sinīn ol merātibde mu‘ammer olmuşdur tā fi‘l ve sūretde insana müşābih olan nesnās ve maymun mertebesin bulmuşdur ve ol mertebeden daḫi urūc idüp sūret-i insana gelmişdir. Pes, ol insan ki, merātib-i kemālin sūret ü sīretinde terakkī idüp insan-ı kāmil mertebesine gidüp ahlāk-ı ilāhiyye ile dolmuşdur ve ol kemāl-i ma‘rifete irüp akl-ı külle vāsıl olmuşdur ve bu mertebede ol da’ire-i vücūd-ı sārī bir da‘ire şeklinde resm olunmuşdur ve anın ibtidāsı akl-ı evvel ve intihāsı insan-ı kāmil kılınmışdır. Pes, dā’ire-i vücūdun āhiri evveline gelüp insan-ı kāmile muttasıl olup tamām bilinmişdir ammā feyz-i Rabbānī cemī‘-i mevcūdāta berāber vāsıldır ve mecmū-ı mevcūdāt ol semte müteveccih ve nāzırdır ve herkes kābiliyeti kadar feyz-i feyyāza nā‘ildir çünki vücūd-ı sārī olan feyz-i Rabbānī mezāhir-i mütenevvi‘ada zuhūr idüp merātib-i kesīreye mukterin olmuşdur. Pes, her mazhar ve sūretin sıbgıyla boyanup muktezāsınca pertev salmışdır ve bir vücūd iken suver-i muhetlife ile zuhūra gelmişdir ve her nesnenin bir ismi vardır ki ol isim ana Rab olmuşdur ve her kim ki, kendi rabb-ı mukayyedi terbiyesinde kalmışdır ol kimse Hakk’ı unudup ḫod- perest olmuşdur ve cemī‘-i evkātında ālem halkıyla ceng ü cidāl idüp kendüyi inkār ve i‘tirāz āteşine salmışdır ve tedbīr-i umūr ile bahr-ı gumūma dalmışdır ve kim ki, kendi Rabbisi terbiyesinden çıkup Rabbü‘l-erbāb dā’iresine dāhil olmuşdur a‘ni sicn-i tabī‘atından kazā-yı rūha gelmişdir ol kimse zamm-ı nefsin kesr idüp her murādı hāsıl olmuşdur ve cemī‘-i evkātında cümle halk ile suhl u salāh kılup tefvīz-i umūr ile her gamdan azād olup sa‘ādet-i ebediyye bulmuşdur. Zīrā ki, insan-ı kāmil olup akl-ı külle vāsıl olmuşdur ve devresini tamām idüp her murādı hāsıl olmuşdur ve bu dā’ire-i vücūdı bir **(15/a)** hakīm-i ilāhi remz idüp kavs-i urūcını ebyāt-ı hamse ile gamz idüp ‘ayān kılmışdır.

Nazm

Ez- cemādī mordem u nāmī şodem

V‘ez nemā mordem be-hayvān ber-zedem

Mordem ez-hayvānī u ādem şodem

Pes ci tersem key zi-mordem kem şodem

Bār-ı diger ez-melek kurbān şevem şevem

Hamle-i diger be-mīrem ez beşer

Tā ber ārem ez melāyik perr u ser

V‘ez melek hem bāyedem cesten zi-cū

Küllü şey‘in helik illā vechehū

Ānci ender vehm n’āyed ān

Kıt‘a

Devr idüp geldim cihāna, yine bir devrān ola

Ben gidem bu ten sarāyı yıkılıp virān ola

Baḥr-i cān ṭuġyān idüp cismim gemisin dāġıda

Dört yānımdan nār u bād u āb u ḫāk idüp hücūm

Dāgılup terkibīm otuz iki ḥarf ola tamām

Bu vücūdum ṭāġı ḳalḳup etiyle yüñler gibi

Cümle efkār uḥevāsım ḥaşr olup ol‘arṣada

Yevm-i tübladır o gün her ma‘nā bir ṣūret

Giyüp ḳabrime yāran gelüp fikr ideler aḥvālimi

Her kīm ister bu niyāzı derdmendi ol zamān

Yerler altında bu cismim ḫāk ile yeksān ola

Benligim anlar alup bu varlıġım talān ola.

Yerler altında bu cismim ḫāk ile yeksān ola

Benligim anlar alup bu varlığım talān ola.

Noḳṭa’-i rūhūm ḳamūnuñ gevherine kān ola

Şeş cihātım açılup bir haddi yok meydan olā

Ḳalḳalar hep yeñiden ṣānkīm bahāristān ola

Hem kīmi sebze kīmi ḥayvān kīmi insān ola.

Her biri bilmekde ḥālim vālih u ḥayrān ola.

Sözlerini oḳusun kīm sırrına mihmān ola.

Ve mümkindür ki vācibü’l vücūd ile mümkinü’l-vücūdı bir dā’ire farż idesin ki anı bir ḫaṭṭ-ı müstaḳīm iki berābere taḳsīm ider ve aña ḫaṭṭ-ı mevhūm ve ḳuṭr-ı dā’ire dirler. Pes, bu ḫaṭṭ ile bir dā’ire iki ḳavs şeklinde görinür. Çünki bu hesti’-i mevhumdan ‘ibāret olan ḫaṭṭ-ı mevhūm rücū‘ vaḳtinde aṣla vaṣl ile meyāneden ref‘olunur. Pes, şekl-i dā’ire’-i vücūd kemā-hū bir görinür. Ve kābe ḳavseyn ev ednāsırrı anda bilinür. İmdi meẕheb-i ḥükemā üzre devrān ve vücūdı bu miḳdār beyān ile bu faṣl ḫatem olunup‘ilm-i hey’ete vāsıṭa ve muḳaddime olan ḥesāb ve hendeseden birer faṣl yazılmaḳ münāsib görülmüşdür. Ve ṣūret-i dā’ireteyn bunlardır

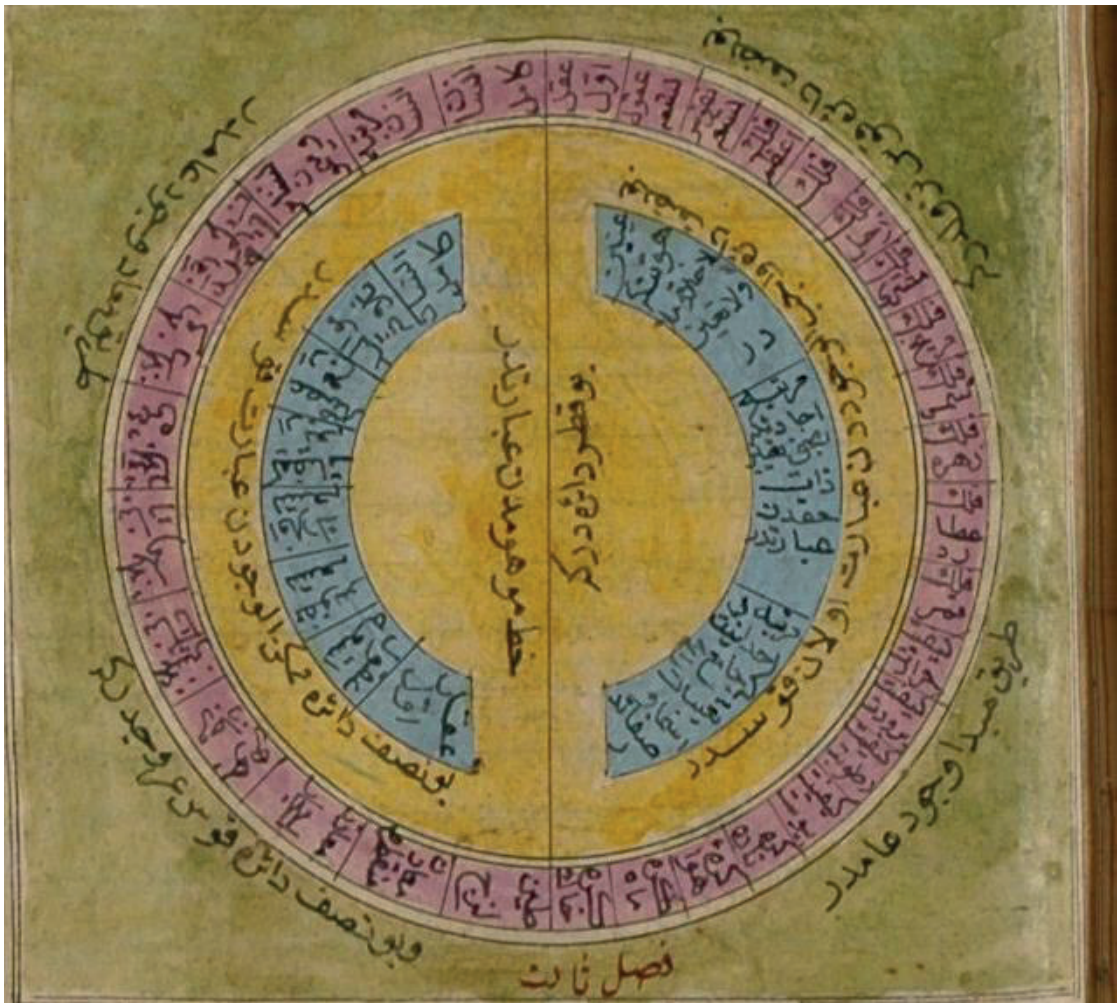

Faṣl-ı ṣelāṣe: Māddede ve zihinde ḥāṣıl olan eşyānıñ a‘dādını beyān iden‘ilm-i ḥesābıñ ehem ve elzem olan ḳavā‘idini ehven ve cevh üzre on nev‘ ile beyān ider**.**

Nev‘-i evvel: ‘Adediñ ta‘rīfini ve ṣaḥīḥini ve küsūr-u tis‘asını ve manṭıḳını ve aṣmını ve tāmını ve za’idīni ve nāḳṣını icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥisāb dimişlerdir ki‘ilm-i ḥisāb ile ma‘lūmāt-ı maḥṣūṣadan mechūlāt-ı‘adediye ẓāhir olur. Ve ‘aded **(15/b)** bir kemīyetdir ki vaḥide ve andan te’lif idene iṭlāḳ olunur. Ammā‘aded egermuṭlaḳ ise ya‘ni‘aded āḫire mużāf degil ise aña‘aded-iṣaḥīḥ dirler. Ve eger vāḥid-i farz olunan ‘adede mużāf olduysa aña kesr dirler. Nıṣf gibi ve ol vāḥid-i farż olunana maḫrec-i nıṣf dirler. İṣneyn gibi ammā küsūr-u tis‘a nıṣf ve ṣülüṣ ve rub‘ ve ḫamis ve südüs ve seb‘ ve ṣümün ve tis‘a ve ‘aşirdir. Ve ammā maḫrec-i nıṣf iṣneyn maḫrec-i ṣülüṣ ṣelāṣe ve maḫrec-i rub‘erba‘a ve maḫrec-i ḫams-i ḫamse ve maḫrec-i südüs-ü sitte ve maḫrec-i seb‘i seb‘a ve maḫrec-i ṣümün-i ṣemāniye ve maḫrec-i tes‘i tis‘a ve maḫrec-i‘aşır‘aşeredir. Ve eger‘aded-i ṣaḥīḥ-i muṭlaḳıñ küsūrı tis‘a’-i

mezkūreden bir küsūrı var ise yāḫūd cezri var ise aña manṭıḳ dirler. Ve illa ‘aded-i aṣm dirler. Ammā erba ‘anıñ cezri işneyn ve tis‘sanıñ cezri selāşedir. Ve ammā aṣm-ı ḥad-i‘aşer gibi olur ki ne kesrī ve cezri vardır ve eger ‘aded-i manṭıḳ kendi küsūrundan olan eczāsıyla müsāvī olursa aña‘aded-i tām dirler, sitte gibi. Zīrā ki sitteniñ nıṣf-ı selāşe ve sānī işneyn ve südüsıvāḥiddir ki mecmū‘ı tamām-ı sittedir. Ve eger‘aded-i manṭıḳ kendi eczāsından nāḳṣ olursa aña ‘aded-i zā’id dirler işnī ‘aşer gibi. Zīrā ki anıñ nıṣfı sitte ve sülasi erba‘a ve rub‘ı selāşe ve südüsi işneyndir ki mecmū-‘ı on beşdir işni ‘aşerden zā’id oldığı-çün aña ‘aded-i zā’id dirler. Ve eger‘aded-i manṭıḳ kendi eczāsından zā’id olursa aña ‘aded-i nāḳṣ dirler semānīye gibi. Zīrā ki anıñ nıṣfı erba‘a ve rābī‘-‘i enin ve sümüni vāḥiddir ki mecmū‘ī seb‘adır. Anıñ-çün maḫrec olan semāniyeye ‘aded-i nāḳṣ dirler.

Nev‘-i sānī: Uṣūl ve furū‘-u merātib‘adedi ve ta‘rīfāt-ı cem‘i ve tefrīḳi ve taż‘īfi ve ḍarbı ve tenṣīfi ve taḳsīmi ve terbī‘i ve teczīri ve netīce’-i ḍarbı ve semere’-i ḳısmeti bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥesāb dimişlerdir ki usūl-u merātib‘adet ücdür; ehād ‘aşerāt mātdır. Ve fürū‘-u meşhūre’ ‘adedi altıdır ki mecmū‘ı ṭoḳuz mertebeye bāliġ olmuşdur. İbtidā cānib-i yemīninde mertebe’-i eḥāddir ki erkām-ı Hindiye ile resm olunur ve anıñ yanında raḳam-ı sānī mertebe’-i ‘aşerrātdır ve anın yesārında raḳam sāliş-i mertebe’-i mātdır. Ve anıñ şimālinde raḳam-ı rābi‘a mertebe’-i eḥād-ı ülūfdur. Ve anıñ şimālinde raḳam-ı ḫāmis mertebe’-i‘aşerāt-ı ülūfdur. Ve anıñ şimālinde raḳam-ı sādis mertebe’-i māt-ı ülūfdur. Ve anıñ ṣol ṭarafında raḳam-ı sābi‘ mertebe’-i eḥād-ı ülūf-ü ülūfdur. Ve anıñ ṣol yanında raḳam sāmin mertebe’-i‘aşerāt ülūf-ü ülūfdur. Ve anıñ ṣolunda resm olunan raḳam tas‘i mertebe’-i māt-ıülūf-üülūfdur. Ve merātib-i tis‘a bu tertīb üzre mersūm ve ma‘rūfdur.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Mertebe ’-i ehād	Mertebe ’-i ‘aşerāt	mertebe ’-i māt	mertebe ’-i ehād-i ülūf	mertebe ’-i ülūf	mertebe ’-i ülūf	mertebe ’-i ülūf	mertebe ’-i ülūf	mertebe ’-i ülūf

Ammā icmāl-i ta‘rifāt bir ‘adedi ‘aded-i āḫar üzerine ziyāde itmege cem‘ dirler. Üç ile beşiñ mecmū‘ı sekiz oldığı gibi ve bir‘adedden‘aded-i āḫarı noḳṣān itmegi tefrīḳ dirler.

Beşden iki noḳṣān olsa üç ḳaldıġı gibi. Ve bir‘adedi bir kere tekrār itmege ta‘żīf dirler. Ve eḥadiñ tekrārı iṉneyn oldıġı gibi. Ve bir‘adedi‘aded āḫarıñ aḥādi a‘dādınca tekrār itmege ḍarb dirler. Üci beş ḍarb itmekden beş kere üç on beş oldıġı gibi ve bir‘adedi iki berābere taḳsīm itmegi tanṣīf dirler dördüñ nıṣfı iki ve beşiñ nıṣfı iki buçuḳ oldıġı gibi ve bir ‘adedi ‘aded āḫarıñ ehādi a‘dādınca bölmege ḳısmet dirler. Ve üçi ikiye taḳsīmden ḫāric-i ḳısmet bir ve nıṣf ve üçe taḳsīmden ḫāric-i ḳısmet bir ve altıya taḳsīmden hāric-i ḳısmet nıṣf oldıġı gibi ve bir ‘adedi kendi nefsine ḍarb itmegi terbī‘ dirler ve ḥāṣıl-ı ḍarbe teczīr dirler ve maḍrūb aṣla ol teczīriñ ceẕri dirler. Selāṯeniñ terbī‘inde tis‘a ḥāṣıl olup ol tecẕīriñ ceẕri ṯelāṯe oldıġı gibi. Ve ammā netīce’-i ḍarb bir‘aded taḥṣīl itmekdir ki iki maḍrūbdan biriniñaña nisbeti vāḥidiñ maḍrūb-u āḫaranisbeti gibidir. Meṯela dördi beşe ya beşi dörde ḍarb itmekden yigirmi‘aded taḥṣīl olunduḳda dört‘aded yigirmi‘adediñ ḫamisīdir. Ve eḥad-i ḫamseniñ ḫamisī oldıġı gibi ve beş‘aded yigirmi ‘adediñ rābī‘īdir. Ve eḥād-ı erba‘anıñ rub‘ı oldıġı gibi ve ammā ḳısmet-i ḍarbıñ ‘aksīdir zīrā ki ṯemere’-i ḳısmet bir‘aded ṭaleb itmekdir ki anıñ vāḥide nisbeti maḳsūmuñ maḳsūm-‘aleyhe nisbeti gibidir. Zīrā iṉnī ‘aşer dörde taḳsīm olunduḳda maṭlūb olan‘aded üç‘adeddir ki ol vāḥidiñ üç miṯlīdir. İṉnī ‘aşer dördiñ üç miṯlī oldıġı gibi.

Nev‘-i ṯāliṯ: Cem‘iñ ṭarīḳ-i ehvenin bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥesāb dimişlerdir ki cem‘iñ ṭarīḳ-i ehvenibudur ki iki yaz yāda olan **(16/a)** a‘dādı cem‘ itmek murād eyledikde āhadleriñ biri biriniñ taḥtında ve ‘aşeratlarıñ keẕalik mātlarıñ keẕalik biri biriniñ taḥtında ve berāberinde resm idüp nihāyetinde bir ḫaṭṭ ceker sanki aña ḫaṭṭ-ı cem‘ iṭlāḳ iderler. Ba‘dehu cānib yemīninden beda’i idüp her mertebede bulunan ‘adedi kendi taḥtında olan a‘dād üzerine ziyāde eyleyüp her bir mertebe tamām olduḳça naẕar idersin eger mecmū‘ı ‘aşereden eḳal ise anı ol ḫaṭṭ-ı cem‘ altında ve ol mertebeniñ berāberinde resm idersin ve eger mecmū‘-u merḳūm ‘aşereye bāliġ ise aña bedel mekānında bir ṣıfr resm idüp ol‘aşereyi vāḥid‘ad idersin ve cānib-i yesārında olan her tebe’-i ṯāniyede bulunan ‘aded üzerine ziyāde idersin ve eger ol mecmū‘‘aşereden zā’id olursa ol zā’idi ol mertebeniñ berāberinde ol ḫaṭṭ-ı cem‘ altında resm idüp yine‘aşereyi vāḥid‘itibārīyle mertebe’-i ṯāniyeye naḳl idersin ve her ‘aşere içün bir ‘aded ḥıfẓ idüp yesārında bulunan mertebeniñ ‘adedine żamm idersin. Zīrā ki her mertebe’-i yeminānıñ ‘aşeresi yesārında olan mertebeniñ vāḥididir. Ve eger mertebe’-i yüsrāda‘aded yoġ ise ‘aded-i maḥfūẓu ol ḫaṭṭ-ı cem ‘altında ‘adetsiz mertebeniñ sābıḳı cünübünde ba‘ine resm idersin. Ve her mertebeniñ ki berāberinde ya‘nī taḥtında ‘aded

bulunmaz ol mertebeyi ya‘nī ol‘adedi‘aynıyla ḫaṭṭ-ı cem‘ altında saṭr-ı cem‘a naḳl idersin. Bu ṣūretde ya‘nī ḳara cümle ve eger ‘aded ücden yā dörtden ziyāde olursa her dört ‘adedi bir ḫaṭṭ altında cem ‘idüp ḫaṭṭ-ı cem‘iñ fevḳinde ḳalan erkāma ‘itibār itmeyup ṣatr-ı cem‘i kendi taḥtında bulunsan a‘dāda żamm idersin tā‘adedler nihāyet buluncaya dek minvāl-i meẕkūr üzre gidersin ve her ‘adediñ ismini a‘nī her ḳıymetiñ metā‘ı nāmını cānib-i şimālinde kendi muḳabīlinde iṯbāt idersin. Ve bu iṯbātıñ kānūnı budur ki cem‘ olunacaḳ a‘dādıñ eşyāsı esmāsını bir kırtās-ı ṭoyluk cānib-i yesārına biri biriniñ taḥtına taḥrīr eyledikçe her bir ismin ‘adedini erḳām-ı Hindīye ile anıñ yemīninde kendi berāberinde āhad ve ‘aşerāt ve māt merātibinde bulunan erḳāmını kendi mertebelerinde resm idersin. Ve ‘aded bulunmayan mertebeye ṣıfr vaż‘idüp itmām-ı‘amel içün ṭarz-ı merḳūm üzre gidersin ṣūreti budur. Pes bu ḳırṭasa dilli defter ve bu erḳāma ḳara cümle dirler. Ve her‘adediñ mīzānı ṭoḳuz ṭoḳuzṭar ḥaddan ṣoñra ḳalan ‘adeddir. Ammā cem‘iñ imtiḥānı iki‘aded yā zīyāde mecmū‘ınuñ mīzānların cem ‘idüp müctemi‘iñ daḫī mīzānın aḥẕ ve aña taṭbīḳ ile olur. Eger iki mīzān muvāfıḳ kavrasa ‘amel cem-‘i ṣaḥīḥdir ve illā ḫaṭādır ve eger mecmū‘ıñ mīzānı olmadıysa müctemi‘iñ daḫī mīzānı olmamaḳ lāzımdır tā kim ṣaḥīḥ olmuş ola.

00373	
03318	2
73514	2
76205	mīzānı

0032	Muṣḥaf-ı şerīf
0654	Tefsīr-i me‘ālim
Tefsīr-i ḳādı	0710
Tefsīr-i kebīr	0891
Cem‘ān yekûn	2287
Cāmi‘-i Buḫāri	0921
Luġat-ı ḳāmūs	0567
Mīzānı 4/4	3775
Yalñız üç biñ yedi yüz yetmiş beş ġurūşdur.	

Nev‘-i rāb‘i: Tefrīkiñ ṭarīk-i ehvenini bildirir**.**

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥesāb dimişlerdir ki tefrīḳiñ ṭarīḳ-i ehveni budur ki iki müteḥāzi olan‘adedi cem‘ide vaż‘ olunan gibi vaż ‘idüp yemīninden bede’ idersin ve her ṣūreti kendi meḥāzīsinden noḳṣān idüp baḳīsini ḫaṭṭ-ı‘arż taḥtında vaż‘ idersin ve eger bir nesne ḳalmadıysa ṣıfr vaż‘ idersin ve eger noḳṣān olunacak ṣūretiñ meḥāzīsinde menḳūṣ minhudan bulunan mertebeden ṣūreti menḳūṣı noḳṣān idüp bakīsini taḥte’l-ḥaṭṭ resm idersin ve eger ol noḳṣān itmek mümkin olmayan mertebenin ‘aşerātı mertebesi‘adedden hālī olduysa mertebe’-i mātından ve aḥad-i aḫz idersin ki ol vāḥid-i anın ‘aşeratına nisbetle‘aşeredir. Pes, ol ḫālī olan‘aşerāt mertebesine ol vāḥid olan‘aşereden tis‘a raḳamını vaż ‘idüp vāḥidi bāḳī birle minvāl-i meẕkūr üzre ‘amel idersin ve māt mertebesinde hem bu ‘ameli itmām ile bu şekilde gidersin. **(16/b)** Ammā imtiḥān tefrīḳ-i menḳūṣ minhu mīzānından menḳūṣuñ mīzānı noḳṣān itmekle olur mümkin ise ve illā ya‘nī eger menkūṣuñ mīzānı ekṣer veyā müsāvī olursa menḳūṣ-uminhu mīzānı üzerine ṭoḳuz ‘aded zīyāde idüp ba‘dehu mīzān menḳūṣı andan noḳṣān idersin. Pes ol bāḳī ḳalana naẓar idersin eger ol ḫaṭṭ-ı‘arżı taḥtında müṣbet olan‘aded-i bāḳīniñ mīzānına muṭābıḳ geldiyse‘amel-i tefrīḳ ṣaḥīḥdir ve illā ḫaṭādır. Ve anı i‘āde itmek vardır.

270753 029872
240881 5/9 mīzān

Nev‘-i ḫāmis: Taż‘īfiñ ṭarīḳ-i ehvenin bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥesāb dimişlerdir ki ḥaḳīḳatde taż‘īf iki miṣli cem ‘itmekdir lākin miṣliñ resmi lāzım degildir. Belki her mertebeyi kendi miṣline cem‘ idersin ka’ine ḥizāsındadır ve ṣūreti budur. Ammā imtiḥān taż‘if-i muḍ‘afıñ mīzānını taż‘if idüp ḥāṣılıñ mīzānın aḫz ve taṭbīḳ idersin eger muvāfıḳ geldiyse‘amel-i taż‘īf ṣaḥīḥdir ve illā ḫaṭā olmuşdur.

Nev‘-i sādis: Tanṣīfiñ ṭarīḳ-i ehvenin bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥesāb dimişlerdir ki tanṣīfiñ ṭarīḳ-i ehveni budur ki a‘dādı minvāl-ı merḳūm üzre resm idüp ḫaṭṭ-ı‘arżı med idersin ve yesārından bede’ idüp her mertebeniñ nıṣfını kendi berāberinde ol ḫaṭṭ-ı ‘arżı taḥtına vaż‘ idersin zevc ise nıṣf-ı ṣaḥīḥini resm idersin ferd ise ol kesr içün beş ‘aded ḥıfẓ idüp anı mertebe’-i sābıkasında bulunan adediñ nıṣfı üzerine ziyāde idersin anda vāḥidden ġayrı ‘aded var ise ol ḫamse’-i maḥfūẓayı mertebe’-i sābıḳası taḥtına resm idersin anda vāḥid veyā ṣıfr var ise ol vāḥid içün yine beş‘aded ḥıfẓ idersin ve minvāl-i meẕkūr üzre merātibiñ nihāyetine gidersin. Pes, merātib tamām olduḳda küsr ḳalursa ol ḫaṭṭ-ı‘arżı yemīninde başḳa elif ṣūretinde resm idersin. Bu şekl üzre. Ammā imtiḥān-ı tanṣīf mīzān-ı nıṣfı taż‘īf ve mīzān-ı menṣuf-u müctemi‘i aḫẕ ile olur eger nıṣfıñża‘if ve mīzānı menṣuf-u müctemi‘iñ mīzānıyla muṭābıḳ geldiyse‘amel-i tanṣīf ṣaḥīḥ olmuşdur ve illā ḫaṭā olmuşdur.

320573 2 641146 Mīzānı 4/4

87303131
43651562 Mīzān 7/7

Nev‘-i sābi‘: Envā‘-ı ḍarbıñ ṭarīḳ-i eshelini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥesāb dimişlerdir ki ḍarb üç nev‘idir; evvel ki ‘aded-i müfredi‘aded-i müfrede ḍarb itmekdir ve ikinci nev‘i ‘aded-i müfredi‘aded-i mürekkebe

ḍarb itmekdir ve üçünci nev‘i ‘aded-i mürekkebi ‘aded-i mürekkebeye ḍarb itmekdir. Ammā evvelki nev‘i üç ḳısımdır; ve evvelki ḳısmı aḥādı aḥāde ḍarb itmekdir. Ve bu şekl-i mīzānı mütekeffildir ve ikinci ḳısmı aḥādı ‘aşerāt ve māt ve ülūfe ḍarb itmekdir. Ve bu iki ḳısm aḫīri ḍarb itmekde ṭarīḳ-i eshel budur ki bu iki ḳısmda bulunan aḥādiñ ġayrısınıaḥādden olan semte redd idersin ve aḥādi aḥāde ḍarb idüp ḥāṣılı ḥıfẓ idersin. Ba‘dehu iki maḍrūbuñ mertebelerin cem‘idüp ol maḥfūẓı mertebe’-i aḫīreniñ sābıḳı cinsinden basṭ-ı‘itibār idersin. Ammā ḳısm-ı s̱ānīde meselā dört‘adedi elli‘adede veyā üç‘adedi dört yüz‘adede ḍarb itmek murād eyledikde evvelkiṣūretde yigirmiyi ‘aşerāt-ı‘itibār idersin zīrā ki merātibi ücdür ki s̱ānīyesi māt mertebesidir. Ve ammā ḳısm-ı s̱āliṣde meselā otuz ‘adedi ḳırḳ‘adede veyā ḳırḳ‘adedi beş yüz‘adede ḍarb itmek iḳtiżā eylese evvelki ṣūretde on ikiyi māt ‘itibār idersin **(17/a)** zīrā ki merātib dörtdür ki üçüncisi māt mertebesidir. Ve ikinci ṣūretde yigirmiyi ülūf ‘itibār ve basṭ idersin zīrā ki merātibi beşdir ki dördüncisi ülūf mertebesidir.

maḍrūb	2	Fih						
2	4	3						
3	6	9	4					maḍrūb
4	8	12	16	5				
5	10	15	20	25	6			
6	12	18	24	30	36	7		
7	14	21	28	35	42	49	8	
8	16	24	32	40	48	56	64	9
9	18	27	36	45	54	63	72	81

Ammā nev‘-i s̱ānīde ve nev‘-i s̱āliṣde‘aded-i mürekkeb müfredātına ḥal olunsa evvelki nev‘e rücū‘ ider. Pes, müfredātı birbirine ḍarb idüp iki ḥāṣılı cem‘ idersin üç yüz yigirmi dört olur ve ikinci ṣūretde yigirmiyi her birine başḳa ḍarb idüp iki ḥāṣıl cem‘ idersin biñ iki yüz seksene bāliġ olur. Ve ammā nev‘-i s̱elaṣede meselā on dördiyigirmi beşe ḍarb itmek murād eyledikde bu ṣūretde ibtidā dördi beşe ondan yigirmiye ḍarb idüp ba‘dehu onu beşe andan yigirmiye ḍarb idersin. Pes, ḥavāṣlı cem‘ idersin üç yüz elli olur. **ḳā‘ide;** eger iki maḍrūbuñ birini bir kere yāziyāda taż‘īf idüp mazrub-u (madrub) āḫarı daḫī anıñ ‘adedi ḳadar tanṣīf idersiñ taż‘īf ve tanṣīften ṣoñra her ne miḳdār‘aded bāliġ olurlar ise biri birine

ḍarb idersin o ḍarbıñ ḥāṣılı cevāb olur. Meṣelā yigirmi beşi on altıya ḍarb itmek iḳtiżā eyledikde evveli iki kere taż‘īf ve ṣānīyi iki def‘a tanṣīf idersin dört‘adedi yüz‘aded ḍarb itmege rāci‘olup dört yüz olur ve bu ḳā’ide bir tebṣire’-i ẓāhiredirki Bunı bilen ḥesābını tīz bilür ve eger merātib-i‘aded çoḳ olup ‘amel-i ṣa‘ib olursa ḳalem ile sehl olur vaḳtā ki müfredi mürekkebe ḍarb itmek murād idersin ikisini daḫī ṭarz-ı ma‘hūd üzre resm idersin ba‘de müfredi evvelki mertebede bulunan kendi ṣūretine ḍarb idüp ḥāṣıl-ı ḍarbıñ āhādını taḥtına resm idersin ve ‘aşerāt içün a‘dādınca aḥād ḥıfẓ idüp māb‘adında ‘aded var ise anıñ ḥāsıl-ı ḍarbı üzerine ziyāde idersin ve eger māb‘adında ṣıfr var ise ol ‘aded ‘aşerātı ṣıfrın taḥtına vaż‘ idersin ve eger ‘aşerāt ḥāṣıl olup āhādı bulunmadıysa taḥtına ṣıfır vaż‘ idersin ve her ‘aşere içün vāḥid ḥıfẓ idüp minvāl-i merkūm üzre itmām-ı ‘amel idersin ve eger müfredi ṣıfra ḍarb idersiñ ol ṣıfrıñ taḥtına ‘aded-i maḍrūbı ḳomayup yine ṣıfrvaż‘ idersin ve eger müfred ile eṣfār olursa anları yemin-i saṭrḫāricde resm idersin meṣelā beş ki ‘aded-i müfreddir altmış üç biñ ḳırḳ üç ‘aded-i mürekkebe ḍarb olunsa ṣūret-i ‘amel böyle bu şekl üzre resm olunur.

6405	3/5
315215	
88 mīzān	

Ve eger maḍrūbı elli ‘aded olursa saṭr-ı ḥāṣılda muḳaddem bir sıfr vaż‘ idersin ve eger maḍrūbı beş yüz ‘aded olursa iki ṣıfr ziyāde idersin bu şekilde

63043
500
31521500
88 mīzān

Ammā imtiḥān-ı maḍrūbuñ mīzānını maḍrūb-u fīh-i mīzānına ḍarb ile olur. Pes, ḥasılıñ mīzānı ḫariciñ mīzānına muṭābıḳ geldiyse ‘amel ḍarb-ı ṣıḥḥat bulmuşdır ve illā ḫaṭā

olmuşdur. **Laṭīfe;** eger eyyām-ı şehri kīm ġālibse otuzdur ‘adet-i şühūra ḍarb idersiñ ve ḥāṣıl olan üç yüz altmışı eyyām-ı esbū‘a ḍarb idersiñ maḫrec küsūr-u tis‘a ḥāṣıl olur ki iki beş yüz yigirmidir. Nitekīm Ḥażreti ‘Ali kerem Allahu veche’ye maḫrec-i küsūrdan su’āl olunduḳda (eḍrabu eyyāmı esbu‘uñ fī eyyāmu sinetiñ) cevāb itmişdir ve eger ḥarf ‘aynı olan meḫāric küsūrı biri birine ḍarb idersiñ yine istiḫrāc-ı maḫrec küsūr-u tis‘a ṭarīḳine gidersin. Zīrā ki ‘aynı ṣāḥibi erba‘a ve seb‘a ve tis‘a ve ‘aşeredir ve eger ibtidā erba‘ayı seb‘aya ba‘dehu ol ḥāṣılı tis‘aya ba‘de ḥāsıl-ı ṯānīyi ‘aşereye ḍarb idersiñ iki biñ beş yüz yigirmi ḥāṣıl olur ki maḫrec küsūr-u tis‘adır.

Nev‘-i ṯāmin: Kısmetiñ ṭarīḳ-i ehvenini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥesāb dimişlerdir ki ḳısmetiñ ṭarīḳ-i ehveni budur ki öyle bir ‘aded ṭaleb idersin ki anı maḳsūm-‘aleyhden ḍarb eyleseñ anıñ ḥāṣılı maḳsūm ile müsāvī ola veyā maḳsūm-‘aleyhden eḳal ve nāḳṣ gele. Pes, eger aña müsāvī olursa ol maṭlūb-u mefrūż ḫāric-i ḳısmetdir ve eger ol ḥāṣıl maḳsūmundan nāḳṣ geldiyse ve maḳsūm-‘aleyhiden eḳal olduysa ol eḳali maḳsūm-‘aleyhe nisbet idersin. Pes, ol nisbetiñ ḥāṣıl ‘aded-i merkūm ile ḫāric-i ḳısmetdir. Meṯelā on üci dörde taḳsīm itmek murād itdikde ‘aded-i maṭlūb üç olur ki anı maḳsūm-‘aleyh olan dörde ḍarb idersin anıñ ḥaṣılı maḳsūmdan nākıṣ olur ve ol noḳṣān ol maḳsūm-‘aleyhden eḳal gelür. Zīrā ki ol ḥāṣıl on ikidir ve ol maḳsūmdan bir ‘aded nākṣdır. Ve ol maḳsūm-‘aleyhden eḳaldir. Pes, ol eḳal olan bir ‘aded-i maḳsūm-‘aleyh olan dörde rub‘iyetle nisbet idersen ḫāric-i ḳısmet üç ve bir rub‘ olur. Ve eger maḳsūm on dört olursa ḫāric-i ḳısmeti üç ve nıṣf olur. Ammā ‘aded-i maṭlūbuñ ḥaṣıl-ı ḍarbı maḳsūm ile **(17/b)** müsāvī oldığına miṯāl on ikiyi dörde taḳsīm gibidir ve bu ṣūretde maṭlūb-u maḍrūb üç ‘adeddir ve ammā a‘dād-ı keṯīre ḳısmet içün cumhūr ehl-i ḥesāb arasında maḳbūl ve meşhūr olan ṣūret-i şekil büyūt-u erba‘adır ki evvelā maḳsūmı vaż‘ merḳūm üzre resm idüp anıñ taḥtında ibtidā-yı merātibden bede’ ile bir ḫaṭṭ-ı ‘arzı cekersen nihāyet merātibe vāsıl olduḳda fevḳ semtine iḫrāf ile eküp andan yine yesāre bir miḳdārca med idersin ba‘de maḳsūm-‘aleyhi ol ḫaṭṭ-ı menḥurufuñ taḥtında maḳsūmuñ yesārında resm idersin ba‘de maḳsūm-‘aleyhi taż‘īf idüp ża‘ifini taḥtına vaż‘ idersin andan ol maż‘ufı taż‘īf idüp ża‘ifini taḥtına resm idersin ba‘de maż‘uf-u ṯānīyidaḫī taż‘īf idüp ża‘ifini taḥtına ḳayd idersin. Pes, buña büyūt-u erba‘a dirler ki beyt-i evla maḳsūm-‘aleyhdir ve ṯānīsi anıñ ża‘ifīdir ve ṯāliṯi ża‘ifiñ ża‘ifīdir ve beyt-i rābi‘i anıñ ża‘ifīdir ba‘de yesārdan āḫar-i maḳsūmdan bedā’idüp suret-i mertebe’-i aḫīreye naẓar idersin andan büyūt-u erba‘anıñ mümkin olan ekṯerini ol mertebeden noḳṣān idersin eger bir nesne ḳalursa anıñ fevḳine vaż

‘idüp evvel mertebeyi maḥv idersin ve anıñ ḥizāsında taḫtü’l-ḥaṭṭ ol noḳṣān olunan beytiñ ‘aynı ‘adedini resm idersin ve eger mertebe’-i aḫīreden noḳṣān itmek mümkin degil ise anıñ yemīninde olan mertebeyi aña żamm idüp minvāl-i merḳūm üzre ‘amel idersin ve eger bir mertebe żammıyla noḳṣān itmek mümkin olmadıysa bir āḫar mertebe daḫī żamm idersin ve bu żamm üzre gidersin tā ol merātibden büyūt-u erba‘anıñ bir beytini noḳṣān itmek mümkin oluncaya dek ve ‘aded-i beyti ol merātibiñ ṣāġında olan evvelki mertebeniñ taḫtına vaż‘ idersin tā merātib-i maḳsūmuñ evveline vāṣıl oluncaya dek itmām-ı ‘amel idersin ve eger maḳsūmdan bir nesne ḳaldıysa ki andan maḳsūm-‘aleyhi noḳṣān itmek mümkin olmaz. Pes ol nesne kesrdir ki anıñ maḫreci maḳsūm-‘aleyhdir. Ve eger taḫtü’l-ḥaṭṭ merātib-i maḳsūmeden biriniñ ḥizāsında a‘dād-ı büyūtuñ bir nesnesi vāḳi‘ olmadıysa anda bir ṣıfrvaż‘ idersin ba‘de taḫtü’l-ḥaṭṭ resm olunana‘dādı cem‘ idersin ki ḫāric-i ḳısmet odur. Meṯelā ṭoḳuz biñ yedi yüz seksen ṭoḳuz ‘adedi on dörde taḳsīm eyledikde ḫāric-i ḳısmet altı yüz ṭoḳsan ṭoḳuz olup üç ‘aded ḳalur ve ol bāḳī bir kesrdir ki anıñ maḫreci on dörtdür ve ṣūret-i ‘amel böyledir. Şekl büyūt-u erba‘a.

11 mīzān	6	6

121 kesr 2323 4167 9789	maḳsūm-‘aleyh	A‘dād-ı büyūt-ı erba‘a
1 2 4 8	014 028 065 112	 0488 211 699
	140	Cem‘-i hāric

Ammā imtiḥān-ı ḳısmetiñ ḫāric-i ḳısmetiñ mīzānını maḳsūm-ʻaleyh mīzānına ḍarb idüp kesr-i bāḳī var ise anıñ daḫī mīzānıñ ḥāṣılı üzre ziyāde itmekle olur. Pes mīzān-ı müctemiʻ mīzān-ı maḳsūm ile muvāfıḳ olduysa ʻamel-i ḳısmet ṣıḥḥat bulmuşdır ve illā sehv ve ḫaṭā olmuşdur anı iʻāde lāzım gelmişdir.

Nevʻ-i tāsiʻ: ʻAdediñ ceẕrini ve küsūrını ḥesāb ve istiḫracıñ ṭarīḳ-i ehvenin bildirir.

Ey ʻazīz! Maʻlūm olsun ki ehl-i ḥesāb dimişlerdir ki eger ʻaded-i maṭlūb ḳalīl ve manṭūḳ olursa anıñ ceẕrini istiḫirāc-ı āsān olur meṣela dördüñ ceẕri ikidir ve ṭoḳuzun ceẕri üçdür ve on altınıñ ceẕri dörtdür ve yigirmi beşiñ ceẕri beşdir otuz altınıñ ceẕri altıdır ve ḳırḳ ṭoḳuzuñ ceẕri yedidir ve altmış dördüñ ceẕri sekizdir ve seksen birin ceẕri ṭoḳuzdur ve yüzün ceẕri ondur ve bunlarıñ cümlesi ʻaded-i manṭıḳdır ki cezirleri ṣaḥīḥdir ve eger ʻaded-i maṭlūb aṣm olsa ceẕri ṣaḥīḥ olmasa anıñ ceẕrini istiḫrācda ṭarīḳ-i ehven budur ki ol ʻadedi aṣmıñ manṭıḳ-ı meczūrāt taḥtāniyesinden aña eḳrab olan ʻaded-i manṭıḳ meczūrı andan isḳāṭ idüp ʻaded-i bākīyi ol misḳaṭ-ı manṭıḳıñ vāḥidiyle munażżım olan ceẕr-i mażʻufuna nisbet idersiñ pes ḥāṣıl nisbetle ceẕr-i misḳaṭ maʻan taḳrīben ol ʻaded-i aṣmıñ ceẕridir. Meṣelā ḫamseniñ ceẕri murād olunsa anıñ taḥtında eḳrab-ı meczūrātı olan dördi andan isḳaṭ idersin bir ḳalur ve anı dördüñ ceẕr-i mużʻafına ḫāricden bir ʻaded ziyāde idüp aña ḫams ile nisbet idersin. Pes ḫamseniñ ceẕri iki ve ḫams olur ve altınıñ eḳrab-ı meczūrātı dörtdür anı isḳāṭ idersin iki ḳalur anı erbaʻanıñ ceẕr-i mużʻafına bir ziyāde idüp aña iki ḫams ile nisbet idersin pes sitteniñ ceẕriiki ḫamsāndır ve bu ḳıyās üzre sebʻanıñ ceẕri iki ve üç ḫamsedir ve s̱emāniyeniñ ceẕri iki ve dört ḫamsedir. Zīrā ki buaʻdād-ı aṣmlara eḳrab-ı meczūrāt taḥtāniye'-i erbaʻadır. Ammā ʻaşereniñ ceẕri murād olunsa anıñ eḳrab-ı meczūrātı ki tisʻadır andan isḳāt idersin bir ḳalur anı tisʻanıñ ceẕr-i mużʻafına bir ziyāde idüp aña sebʻa ile nisbet idersin. **(18/a)** Pes, ʻaşereniñ ceẕri üç ve bir sebʻadır ve bir sebʻa ziyāde ile on beşiñ ceẕri üç ve altı sebʻa olup on altıda yedi sebʻa bir ṣaḥīḥ olmaġla ceẕri tamām dört olup manṭıḳ olur ve sa'iraʻdād ve cüzūr bunlara ḳıyās ile ẓuhūr idüp maʻlūm olur. Ammā ḥesāb-ı küsūr her iki ʻaded ki ġayri vāḥiddir eger ikisi berāber ise mütemeṣṣilidir. Ve illā eger eḳali ekṣerini efnā iderse mütedāḫildir. Ve illā eger ikisini başḳa bir ʻadedi ṣāliṣ efnā iderse ikisi mütevāfıḳdır. Ve ol kesr ki ʻaded-i ṣaliṣ anıñ maḫrecidir ol kesr iki ʻadediñ vefkidir ve eger iki ʻadedi bir ʻaded ṣaliṣ ki ġayri vāḥiddir ʻad ve efnā itmediyse ikisi mütebāyindir. Ammā mütemā'il ẓāhirdir ve ammā bāḳīleriniñ ekṣerini eḳālini taḳsīm idersin eger bir nesne ḳalmadıysa ol iki ʻaded mütedāḫildir. Ve eger ḳaldıysa maḳsūm-ʻaleyhi ol maḳsūmdan

ḳalan ‘adede taḳsīm idersin tā bir nesne ḳalmayıncaya degin gidersin. Pes, ol iki ‘aded mütevāfiḳdır. Ve ṣoñra ki maḳsūm-‘aleyh ikisini bile ‘ad itmişdir ve eger vāḥid ḳalursa ol iki ‘aded mütebāyindir. Ammā kesr yā manṭıḳdır ki ol küsūr tis‘a’-i meẕkūredir. Veyā aṣmdır ki aña cez’-i iṭlāḳ olunmuṣdur ve bu ikisinden her biri yā müfreddir ki s̱ülüs̱ gibi on birden bir cüz’i gibi veyā mükerrerdir kī iki s̱ülüs̱ gibi ve on birden iki cüz’i gibi veyā mużāfdır kī nıṣf-ı südüs gibi ve on ücden bir cüz’iñ on birinden bir cüz’i gibi veyā ma‘ṭūfdur ki nıṣf ve s̱ülüs̱ gibi ve on birden bir cüz’i ve on üçten bir cüz’i gibi ḳaçan kesri resm idersin eger anıñla ṣaḥīḥ olduysa anı kesriñ fevḳinde ve kesrive anıñ taḥtında ve maḫreciniñ fevḳinde resm idersin ve eger kesr ile ṣaḥīḥ olmadıysa anıñ yerine ṣıfr vaż‘ idersin ve kesr ma‘ṭūfda ve o ‘ātfa yazarsın ve aṣm-ı mużāfda lafẓ min taḥrīr idersin . Pes, vāḥid ve s̱ülās̱ānı böyle resm idersin 2/3 ve vāḥid ve s̱ülüs̱i böyle 1/3 ve vāḥidsiz s̱ülüs̱i böyle 1/3ve nıṣf-ı ḫamse’-i esdāsı böyle 2/6 ve ḫamsān ve s̱elās̱i’-i erbā‘ı böyle 2/0 ve 2/4 on ücden bir cüz’üñ on birinden bir cüz’i böyle 1/11min 1/12 ve ammā maḫrec-i kesr ki aña maḳām ve emām daḫī dirler ol eḳal ‘adeddir ki andan kesr s̱abit olur. Pes, kesr-i müfrediñ maḫreci ẓāhirdir ve kesr-i mükerreriñ daḫīmaḫreci ba‘īne odur. Meṣelā bir rub‘ıñ maḫreci erba‘adır ve iki rub‘ıñ ve üç rub‘ın maḫreci yine erba‘adır ve kesr-i mużāfıñ maḫrec-i müfredātı maḫrecleriniñ biri birine maḍrūbıdır ki ol meḫāric mütebāyine olsun yā mütevāfiḳa veyā mütedāḫile olsun. Meṣelā ḫams-i südüsuñ maḫreci otuzdur ve südüs-u s̱ümünüñ maḫreciḳırḳ sekizdir ve rub‘ s̱ümünüñ maḫreci otuz ikidir ve kesr-i ma‘ṭūfdan iki maḫrec i‘tibār idersin eger mütebāyin bulundularsa biri birine ḍarb idersiñ veyā mütevāfiḳ bulundular ise biriniñ vafḳını āḫare ḍarb idersiñ veyā mütedāḫil bulundularsa ek̲s̲eriyle iktifā idersiñ ba‘dehu ḥāṣıl-ı ḍarbı maḫreci kesr-i s̱āliṣle i‘tibār idüp minvāl-i merḳūm üzre ‘amel idersin tā küsūr-u ma‘ṭūfenihāyet buluncaya degin gidersin her ne ḥāṣıl olduysa ol küsūruñ maḥreci odur ki taḥṣīl idersiñ. Pes maḫrec küsūr-u tis‘ayı taḥṣīl itmekde iṣneyni s̱elās̱eye ḍarb idersiñ ki mütebāyindir ve ḥāṣıl olan sitteyi nıṣf-ı erba‘aya ḍarb idersiñ ki anıñla mütevāfiḳdırlar ḥāṣıl olan on ikiyi ḫamseye ḍarb idersin ki mütebāyindirler ve sitte ise ḥāṣıl olan altmışa dāḫildir. Pes ḥāṣıl ile iktifā idüp anı seb‘aya ḍarb idersin ki anıñla mütebāyindirler.ve ḥāṣıl olan dört yüz yigirmi s̱emāniyeniñrub‘ına ḍarb idersin ki mütevāfiḳdırlar ve ḥāṣıl olan sekiz yüz ḳırḳı s̱ülüs̱-i tis‘aya ḍarb idersin ki s̱ülüs̱ ile mütevāfiḳdırlar ve ‘aşere ise ḥāṣıla dāḫildir ki iki biñ beş yüz yigirmiye bāliġ olmuşdur bunuñla iktifā idersin ki tamāmını bulmuşdır. Ve ammā tecnīs odur ki ‘aded-i ṣaḥīḥi müte‘ayyin olan kesriñ cinsinden küsūr idersiñ ve bunuñṭarīḳi budur ki eger ‘aded-i ṣaḥīḥ ile kesr olduysa ol ṣaḥīḥ kaç ‘aded ise ol kesriñ maḥrecine ḍarb idersin ḥāṣıl-ı ḍarb üzerine ṣūret-i kesrī ziyāde idersiñ neye bāliġ olduysa ol ṣaḥīḥiñ ol kesr ile mücennesi odur. Pes

iṯneyn ve rub‘ıñ mücennesi ṭoḳuzdur ve sitte ile üç ḫamsiñ mücennesi otuz ücdür ve dört ile ṯülüṯ-i seb‘añ mücennesi seksen beşdir. Ve ammā refi‘ oldur ki küsūru ṣiḥāḥ idersiñ ve bunuñ ṭarīḳi budur ki eger öyle kesr olsa ki anıñ ‘adedi kendi maḫrecinden ekṯer gelse ol ‘adedi kendi maḫrecine taḳsīm idersin ḥāric-i ḳısmetden ne ḥāṣıl olursa ṣaḥīḥ olur ve ḳaçḳalursa ol maḫreciñ kesridir ki ḳalur. Pes on beş rub‘ın merfū‘u üç ṣaḥīḥ ve üç rub‘ olur. Ve ammā cem‘ ve taż‘īf küsūr odur ki seniñle küsūr olsa anları cem‘ veyā taż‘īf itmekde maḫrec-i müşterekden aḫz idersinve ‘adedlerin maḫreci müşterege taḳsīm idersin eger anlarıñ ‘adedi ol maḫrecden zā’id ise ḫāric-i ḳısmet ṣiḥāḥdır ve ḳalanı ol maḫrecden küsūrdur ve eger ‘aded-i küsūr maḫrec-i **(18/b)** müşterekden nāḳṣ olduysa anı ol maḫrece nisbet idersiñ ve eger ‘aded-i küsūr maḫrec-i müşterekle berāber geldiyse ol ḥāṣıl vāḥiddir. Pes, nıṣf ve ṯülüṯ ve rub‘ vāḥid ve nıṣf südüsdur ve südüs ve ṯülüṯ nıṣfdır ve nıṣf ve ṯülüṯ ve südüs vāḥiddir ve üç ḫamsiñ ża‘ifi vāḥid ve ḫamsdır. Ve ammā tenṣīf küsūr odur ki eger küsūr zevc ise tanṣīf idersin yā ferd ise maḫreci też‘īf idüp kesri aña nisbet idersin ki ẓāhirdir. Ve ammā tefrīḳ-i küsūr odur ki iki kesri maḫrec-i müşterekden aḫz idüp birini āḫadan noḳṣān idersin ve ne ḳaldıysa ol maḫrece nisbet idersin. Pes, eger rub‘ıṯülüṯden noḳṣān ider iseñ nıṣf südüs ḳalur. Zīrā ki maḫrec müşterekleri on ikidir ki rub‘ıve ücdür ṯülüṯi dörtdür üç dörtden noḳṣān eyledikde bir ḳalur ki ol iṯni ‘aşeriñ nıṣfa südüsidir. Ve ammā ḍarb-ı küsūr odur ki eger kesr iki ṭarafıñ birinde yā ṣaḥīḥ ile veyā anṣızın bulunduysa ol mücennesi yā ṣūret kesr-i ṣaḥīḥe ḍarb idüp ḥāṣılı ol kesriñ maḫrecine taḳsīm idersiñ eger ‘adedi maḫrecinden zā’id veyā berāber ise ve illā anı maḫrecine nisbet idersin. Pes iki ṣaḥīḥ ile üç ḫams dört ṣaḥīḥe ḍarb olunsa elli iki ḥāsıl olur ki maḫrec-i kesr olan ḫamseye taḳsīm idersin ḫāric-i ḳısmet on ṣaḥīḥ ve iki ḫams olur veyā üç rub‘ı seb‘aya ḍarb idersin yigirmi bir ḥāṣıl olur ki anı maḫrec-i kesr olan erba‘aya taḳsīm idersin ḫāric-i ḳısmet beş ṣaḥīḥ ve bir rub‘ olur ve eger kesr iki ṭarafda olduysa ve ‘aded-i ṣaḥīḥ ikisiyle yā biriyle bulunduysa ya bulunmadıysa mücennesi mücennesine ḍarb idersin yā mücennesi ṣūret-i kesre veyā suret-i ṣūrete ḍarb idersin ki ol ḥāṣıl oldur ba‘de maḫreci maḫrece ḍarb idersin ki ol ḥāṣıl-ı ṯānīdir. Beş ḥāṣıl-ı evveli ḥāṣıl-ı ṯānīye taḳsīm idersin ṯānīden zā’id ise yā aña nisbet idersin nāḳṣ bulunduysa her ne ḫāric olduysa maṭlūb odur. Pes, eger iki ve nıṣfı üç ve ṯülüṯe ḍarb idersiñ sekiz ve ṯülüṯ ḥāṣıl olur ve eger iki ve rub‘ı beş ve südüse ḍarb idersiñ vāḥid ve yedi ṯümün ḥāṣıl olur ve eger üç rub‘ı beş seb‘a ḍarb ider iseñ nıṣf ve rub‘ seb‘a ḥāṣıl olur. Ve ammā ḳısmet-i küsūr sekiz ṣınıfdır. Zīrā ki maḳsūm yā ṣaḥīḥdir veyā kesrdir veyā muḫteliṭdir maḳsūm-‘aleyh daḫī yā ṣaḥīḥdir veyā kesrdir veyā muḫteliṭdir. Pes, üci üce ḍarb idersin ṭoḳuz ḥāṣıl olur andan ṣaḥīḥi ṣaḥīḥe taḳsīm-i isḳāṭ idersin ḳısmet-i küsūr sekiz ṣınıf ḳalur ve ‘amel-i ḳısmet budur ki eger maḳsūm ile ve maḳsūm-‘aleyh ile kesr olursa ikisini

bile maḫrec-i müştereke ḍarb idersin ya eger biriyle kesr olduysa maḳsūmu ve maḳsūm-ʻaleyhi ol maḫrec-i mevcūda ḍarb idersin baʻde ḥāsıl-ı maḳsūmu ḥāsıl-ı maḳsūm-ʻaleyhe taḳsīm idersin zā'id ise ve maḳsūm-ʻaleyhiñ ḥāṣılına nisbet idersin nāḳṣ bulunduysa. Pes, ḫamse ve rubʻı üce taḳsīmden ḫāric olan vāhid ve üç rubʻdır. Ve ʻaksinden ḫāric olan dört sebʻadır ve iki südüsü bir südüse taḳsīmden ḫāric olan ikidir ve emṣile'-i bāḳiyeyi bunlara ḳıyās ile maʻlūm oldığından bu miḳdār ile iktifā ḳılınmışdır.

Nevʻ-i ʻaşer: Mechūlāt-ı ʻadediyeyi istiḫrācıñ ṭarīḳ-i ehvenin bildirir.

Ey ʻazīz! Maʻlūm olsun ki ehl-i ḫesāb dimişlerdir ki istiḫrāc-ı mechūlātı ʻadediye içün vażʻ olunan ḳāʻide'-i erbaʻa'-i mütenāsibe bir külli ve mażbūṭ ve maḥfūẓ ve mübārek bir bābdır ki nefʻ-i ʻaẓīm ve ḫatāsı ʻadīm ve ʻayn ṣevāb ve lüb-ü lübāb ve zübde'-i ḥesābdır. Zīrā kiʻāmme'-i mesā'il-i mechūleniñ bu erbaʻa'-i mütenāsibe ile istiḫrācı āsān olur. Ammā erbaʻa'-i mütenāsibe ol aʻdād-ı erbaʻadır ki ʻaded olañ ṣānīye nisbeti ʻaded-i selasiñ rābiʻa nisbeti gibidir ve bu tenāsibden iki ṭarafıñ misṭaḥı iki vusṭanıñ misṭaḥına müsāvī olmaḳ lāzım gelür. Pes eger iki ṭarafıñ biri mechūl olursa iki vusṭuñ misṭaḥını ṭaraf-ı maʻlūm üzre taḳsīm idersin ki ḫāric-i ḳısmet ol ṭaraf-ı mechūldür ve eger iki vusṭuñ biri mechūl ise iki ṭarafıñ misṭaḥını vusṭ-u maʻlūm üzre taḳsīm idersin ki ḫāric-i ḳısmet ol vusṭ mechūldür. Meṣelā erbaʻa'-i mütenāsibemiz iṣneyn ve erbaʻa ve ṣelāṣe ve sitte olsa taḫḳīḳ-i iṣneyniñ erbaʻaya nisbeti ṣelāṣeniñ sitteye nisbeti gibidir ve iṣneyni sitteye ḍarb itmek ṣelāṣeyi erbaʻaya ḍarb itmek gibidir. Pes, bu erbaʻanıñ biri mechūl olsa ṣelāṣe'i bāḳiyeden istiḫrāc olunur. Eger miṣālimizdeʻaded mechūl eḥadi't-ṭarafeyn olan iṣneyn ise vusṭın olan ṣelāṣeyi erbaʻaya ḍarb idersin ve ḥāṣıl-ı ḍarb olan on ikiyi ṭaraf-ı maʻlūm olan sitteye taḳsīm idersin ki ḫāric-i ḳısmet mechūl-u maṭlūb olan ikidir ve eger eḥadi't-ṭarafeyn olan sitte mechūl ise ḥāṣıl-ı meẕkūru ṭaraf-ı maʻlūm olan iṣneyne taḳsīm idersin ki ḫaric-i ḳısmet ol maṭlūb olan sittedir. Ve eger aḥedi'l-vusṭeyn olan **(19/a)** erbaʻa mechūl ise ṭarafeyn olan iṣneyni sitteye ḍarb idüp ḥāṣıl olan on ikiyi vusṭ-u maʻlūm olan üce taḳsīm idersin ki ḫāric-i ḳısmet ol maṭlūb olan erbaʻadır. Ve eger aḥadi'l-vusṭun olan ṣelāṣe mechūl ise ḥāsıl-ı merḳūmu vusṭ-u maʻlūm olan erbaʻaya taḳsīm ider sanki ḫāric-i ḳısmet ol matlūb olan ṣelāṣedir. Ve bu ṭarīḳ-i mezbūr erbaʻa'-imütenāsibeniñ ḍarbı ṭarafıdır. Ammā ḳısmet ṭarīki böyledir ki iki vusṭuñ biri mechūl olsa iki ṭarafıñ birini vusṭ-u maʻlūme taḳsīm idüp ḫāric-i ḳısmeti ṭaraf-ı aḫire ḍarb idersin ki vusṭ-u maṭlūb ḥāṣıl olur ve eger iki ṭarafıñ biri mechūl olsa iki vusṭuñ birini ṭaraf-ı maʻlūma taḳsīm idüp ḫāric-i ḳısmetī vusṭ-u āḫire ḍarb idersinki ṭaraf-ı mechūlmaʻlūm olur. Meṣelā iṣneyniñ ṣelāṣeye nisbeti sitteniñ tisʻaya nisbeti gibidir. Pes, eger aḥadi'l-

vusṭeyn olan sitte mechūl olsa eḥadi'l-ṭarafeyn olan tis'ayı vusṭ-u ma'lūm olan s̱elās̱eye taḳsīm idüpḫāric-iḳısmeti ṭaraf-ı āḫar olan is̱neyne ḍarb idersin maṭlūb olan sitte ḥāsıl olur ve eger eḥadi'ṭ-ṭarafeyn olan tis'a mechūl olsa eḥadi'l-vusṭeyn olan sittteyi ṭaraf-ı ma'lūm olan is̱neyne taḳsīm idüp ḫāric-i ḳısmeti vusṭ-u āḫar olan s̱elās̱eye ḍarb idersin maṭlūb olan tis'a ḥaṣıl olur. Ve eger is̱neyn mechūl olsa s̱elās̱eyi tis'aya taḳsīme bedel nisbet idersin. Zīrā maḳsūm maḳsūm-'aleyhden eḳaldir. Pes, ḫāric olan s̱ülüs̱isiteye ḍarb idersin. Maṭlūb olan iṣneyn ḥāsıl olur ve eger s̱elās̱e mechūl olsa tis'ayı sitteye taḳsīm idersin ḫāric-i ḳısmet olan vāḥid ve nıṣfı is̱neyne ḍarb idersin maṭlūb olan ṣelāṣe ḥāṣıl olur ve ġaflet olunmaya ki su'āl yā ziyāde veyā noḳṣāna veyā mu'āmalāta veyā cem'a veyā ḍarba müte'alliḳ olur. Ammā ziyādeye müte'alliḳ olan su'āliñ mis̱ali eger dinilse ḳanġı'adeddir ki üzerine rub'ızıyāde olunsa üç olur. Pes, bu su'āliñ ṭarīḳ-i istiḫrācı böyledir ki maḫrec-i kesr ki bu ṣūretde erba'adır aḫz idüp me'ḫaẕ tesmiye idersin ve anda su'āl ḥesabıyla taṣarruf idersin ya'nī su'ālde ziyāde dinilmiş ise ziyāde idersin ve noḳṣān dinilmiş ise noḳṣān idersin neye bāliġ olduysa ol mübelliġe vāsıṭa-i ıṭlāḳ idersin. Pes, üç ma'lūm ḥāṣıl olur ki biri me'ḫaẕ ve biri vāsıta ve biri sā'iliñ verdigi ma'lūmdur çün ol olan me'ḫaẕiñ s̱ānī olan vāsıṭaya nisbeti s̱āliṣ olan mechūluñ rābi' olan ma'lūma nisbeti gibidir. Pes, me'ḫaẕi ma'lūma ḍarb idüp ḥāṣılı vāsıṭaya taḳsīm idersin ḫāric-i ḳısmet ol mechūldur ki meselemizde iki ṣaḥīḥ ve iki ḫamsdır. Ve ammā noḳṣāna müte'alliḳ olan su'āliñ mis̱ali eger dinilse ḳanġı 'adeddir ki andan s̱alis̱i noḳṣān olunsa altı olur. Pes, bu su'āli bulmaḳda bildigiñ gibi'amel eylesiñ üç ma'lūm ḥāṣıl olur; biri me'ḫaẕ olan s̱elās̱edir ve biri vāsıṭa olan is̱neyndir ve biri ma'lūm olan sittedir ve me'ḫaẕ-i evvelin vāsıṭa'-i s̱ānīyeye nisbeti mechūl-i s̱alis̱iñ ma'lūm-u rābi'a nisbeti gibidir. Pes, on sekiz olan ḥāsılı isneyn olan vāsıṭaya taḳsīm idersin. Ḫaric-i ḳısmet ol mechūl olan tis'a olur. Ve ammā mu'āmalāta müte'alliḳ olan su'āliñ mis̱āli eger dinilse beş ruṭeliñ behāsı üç dirhem olsa iki ruṭeliñ s̱ümüni ḳaçdirhemdir. Çünki beş ruṭel misa'rdır üç dirhem sa'irdir ve iki raṭel müs̱mindir ve mes'ūl-'anh s̱ümündir ve mis'arıñ sa're nisbeti müs̱meniñ s̱ümüne nisbeti gibidir. Pes, mechūlumuz erba'adır ki iki vusṭuñ mis̱taḥı olan nesneyi evelki ḫamseye taḳsīm idersin ma'lūm olur ve eger iki raṭeliñ s̱ümüni ḳaçdır su'āline bedel iki dirheme ḳaç raṭel gelür dinilse iki ṭarafıñ mis̱taḥı olan'aşereyi s̱ānī olan üçe taḳsīm idersin ol mechūl ma'lūm olur. Zīrā ki su'āliñ āḫarı ġayrı cinsine ḍarb olunup ḥāṣılı kendi cinsine taḳsīm olunur ve ammā cem'a müte'alliḳ olan su'āliñ mis̱āli eger dinilse ḳanġı 'adeddir ki s̱ülüs̱i rub'ıylacem' olunsa ol ṣaḥīḥ olur bunuñ gibi su'āllerde'amel böyledir ki maḫreci müşretegi aḫz idüp aña meā'ḫiz deyüp ḥesāb su'āl üzre mutaṣarrıf olursun pes üç ma'lūm ḥāṣıl olur ki biri me'ḫaẕ ve biri vāsıṭa ve biri sā'iliñ virdigi ma'lūmdur. Çünki me'ḫaẕi evveliñ vāsıṭa'-i s̱ānīyeye nisbeti mechul-u s̱alis̱iñ ma'lūm-ı

rābi‘a nisbeti gibidir. Pes, on iki olan me’ḫaẕi‘aşere olan ma‘lūmu ḍarb idüp yüz yigirmi olan ḥāṣılı vāsıṭa olan seb‘aya a‘nī on ikiniñ rub‘ ve ṣülüṣi mecmū‘una taḳsīm idersiñ ḫāric-i ḳısmet on yedi ve bir seb‘a olur ki mechūl maṭlūbumuz ḥāsıl olur ve ammā ḍarbe müte‘alliḳ olansu’āliñ miṣāli eger dinilse ḳanġı adeddir ki rub‘ı südüsüne ḍarb olunsa ol‘aded iki miṣline‘avdet ider. Pes me’ḫaẕe evveliñ vāsıṭa’-i ṣāniyeye nisbeti mechul-u ṣaliṣiñ miṣleyn‘aded olan ma‘lūm rābi‘a nisbeti gibidir. İṣneyn ‘aşer olan me’ḫaẕi miṣleyn olan ma‘lūma ḍarb idüp ḥāṣıl olan iki yüz seksen sekizi sitte olan vāsıṭaya a‘nī iṣnī‘aşeriñ südüsüyle **(19/b)** rub‘ı maḍrūbunu taḳsīm idersin ḫāric-i ḳısmet ḳırḳ sekiz olur ki ol mechūl maṭlūbdur. Ve ammā mütenāsibetü’l-ferū‘ ḳā‘idesiyle istiḫrāc-ı mecmūlātıñ ṭarīḳi budur ki üç a‘ded mütenāsibe olsa ki evveliñ ṣanīye nisbeti ṣānīniñ ṣaliṣe nisbeti gibi olur. Pes, eger iki ẓarfıñ biri mechūl olsa vusṭuñ mürebbi‘ini ṭaraf-ı ma‘lūma taḳsīm idersin ṭaraf-ı mechūl ḥāṣıl olur ve eger vusṭ mechūl olsa eḥād-i ṭarafeyni āḫire ḍarb idüp ḥāṣıl-ı ḍarbıñ ceẕrini aḫz idersin vuṣt-ı mechūl ḥāṣıl olur. Meṣelā iki‘adediñ ḫamseye nisbeti ḫamseniñ ḳanġı ‘adede nisbeti gibidir dinilse ḫamseniñ mürebbi‘ni iṣneyne taḳsīm idersin. Pes, ḫāric-i ḳısmet olan iṣni‘aşer ve nıṣf ol‘aded maṭlūbdur yāḫūd erba‘anıñ ḳanġı ‘adede nisbeti ol‘adediñ tis‘aya nisbeti gibidir dinilse iki ṭarafıñ mistaḥı olan otuz altınıñ ceẕrini aḫz idersin. Pes, ol sitte’-ime’ḫaẕa ol mechul-u maṭlūbdur. İmdi mu‘ayyen ma‘rifetullah olan‘ilm hey’etiñ taḥsīlini teshīl iden ḫulāsa’-i ḥesābdan bu miḳdārca beyān ile iktifā olunup muḳaddime’-i hey’et olan hendeseye nöbet gelmişdir.

Faṣl-ı rābi‘: Meḳādir eb‘ād ve ecrām-ı‘ālemi beyān iden fenn-i hendesenin ‘ilm-i hey’et içün ehem ve elzem olan eşkālini eshel-i vücūh üzre dört nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Noḳṭa ve ḫaṭṭ ve saṭḥ ve cismiñ ta‘rīflerin ve ḫaṭṭ ve saṭḥıñ aḳsām-ı tavṣīflerini icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hendese dimişlerdir ki aḳsām-ı a‘rāżdan her nesne ki ḳābil-i işāret ḥissiye olup hiç bir cihetle ḳısmet ḳabul etmese aña noḳṭa dirler ki ḥaḳīḳatde vaż‘ ṣāḥibi olup cüz’i olmayān nesnedir ve bu nesne ḫaṭṭıñ iki cānibinde müntehī oldıġı ġāyetdir ve aḳsām-ı a‘rāżdan bir nesne ki ḳābil-i işāret ḥissiye olupancaḳ bir cihetle ḳısmet-pezīr olsa añaḫaṭṭ dirler ki noḳṭaya müntehī olan ṭavīlbilā-‘arıżve bilā-‘umḳdur ve aḳsām-ı a‘rażdan her nesne ki ḳabīl-i işāret ḥissiye olup iki cihetle ḳısmet-pezīr olsa ya‘nī ṭūlen ve ‘arżen ḳısmet ḳabūl idüp ‘umḳen ḳabūl itmese aña saṭḥ dirler ki ol nesne faḳat ṭūl ile‘arż olup ḫaṭṭla müntehīdir ve aksāmı a‘rāżdan her nesne ki cihet-i ṣelaṣeye naẕarla ḳısmet-pezīr olsa ya‘nī ṭūlen ve ‘arżenve ‘umḳen ḳābil-i ḳısmet olsa aña cisīm dirler ki‘ilm-i riyāżide

bahş olunan cism ta‘limidir ve ḫaṭṭ daḫī müstaḳīm ile münḥanī taḳsīm olunur. Ammā ḫaṭṭ-ı müstaḳīm oldur ki imtidād-ı mesāfesi üzre farż olunan cemī‘-i neḳāṭı biri birine müteḥāzi ola ya‘nī ba‘żı eczāsı yüksek ve ba‘żısı alcaḳ olmayup bir ṭarafı şu‘ā‘-i başire muḳābil olduḳda ṭaraf-ı āḫiriyle vusṭanıñ ve ṭarafı āḫiriniñ rū’yetine bir ma‘ni‘ olmaya ve ammā ḫaṭṭ-ı münḥanī bunuñ ḫilāfı olup mesāfe’-i imtidādı eczāsı a‘vecāc üzre olup bir ṭarafı şu‘ā‘-ibasire muḳābil olduḳda ṭaraf-ı eczāyla vusṭunuñ rū’yetine eczā’-yı a‘vecāc māni‘ ola ve ḫuṭūṭ-u müstaḳīme daḫī yā mütevāziyedir veyā ġayrı mütevāziyedir. Ammā ḫuṭūṭ-u mütevāziye ḫaṭṭ-ı müstevīde vāḳi‘ iki yā ziyāde ḫuṭūṭdur ki biri birilerinden bu‘dleri bi’l-cümle eczāları müsāvī olup iki cāniblerinden istiḳāmet üzre illā ġayri’n-nihāye iḫrāc olunsalar biribirlerine mülāḳātları müyesser olmaz. Ve ammā ḫuṭūṭ ġayri mütevāziye bu ḫuṭūṭ-u meẕkūreniñ ḫilāfıdır. Ve saṭḥ daḫī yā müstevīdir veyā ġayri müstevīdir. Ammā saṭḥ-ı müstevī oldur ki ġāyetiyle mā-beyninde olan mesāfe’-i imtidādı eczāsı bi’l-cümle müteḥāẕī ola ya‘nī ṭūlen ve ‘arżen bir ġāyetden öbür ġāyete varıncaya dek ol saṭḥ üzerinde farż olunan ḫuṭūṭ eczāsı biri birine müḳābil ve müteḥāẕī ola ve ammā saṭḥ-ı ġayri müstevī bunuñ ḫilāfıdır ve suṭūḥ-u ġayrı müstevīyeniñ ba‘żısına müstedīr dirler küre’-i müṣmeteniñ saṭḥ-ı muḥaddebi gibi ve küre’-i mücevfeniñ saṭḥ-ı muḥaddebi ve saṭḥ-ı muḳa‘arı gibi ve nıṣflarına nıṣfı müstedīr muḥaddeb ve nıṣf-ı müstedīr muḳa‘ardırlar ve saṭūḥ müstevīyeniñ mütevāzileri ve ġayri mütevāzileri ḫuṭūṭ-u müstaḳīmeniñ mütevāzilerine ve ġayri mütevāzilerine ḳıyās ile ma‘lūm olur.

Nev‘-i şānī: Aḳsām-ı müseleşātı ı ve envā‘-ı mürebba‘ātı ve keşīrü’l-aḍlā‘ olan eşkāli ve aḳsām-ı zevāyāyı ve dā’ire-i merkez ve muḥīṭini ve ḳuṭr ve veter ve ḳavs ve sehm ve ceybini icmālen bildirir**.**

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hendese dimişlerdir ki her saṭḥ ki anı bir ḫaṭṭ veyā ziyāde iḥāṭa eyler aña şekl-i misṭaḥ dirler. Pes, eger saṭḥ-ı üç ḫaṭṭ-ı muḥīṭ olursa ol müşelleş olur ve bu daḫī üç ḳısımdır; birisine mütesāviyü’l-aḍlā‘ dirler ki üç bile ḍıl‘ı berāberdir ve birine mütesāviyü’l-sāḳeyn iṭlāḳ iderler ki ancaḳ iki ḍıl‘ı berāberdir ve birine **(20/a)** muḫtelifü’l-aḍlā‘ tesmiye iderler ki aḍlā‘ıñ üçi daḫī biri birlerine muḫālifdir ve eger saṭḥ-ı dört ḫaṭṭ-ı muḥīṭ olursa ẕü’l-erba‘adırlar ve eger beş ḫaṭṭ-ı muḥīṭ olursa ẕü’l-ḫamsedirler bu minvāl üzre‘aşereye varıncaya dek ẕü’l-‘aşere dirler ve eger mütesāviyü’l-aḍlā‘ olursa murabba‘ muḫammes müseddes müsebba‘ ve müşemmen ve mütesse‘ mu‘aşşer dirler. Ammā beyān olunan müşelleşl ve ẕü’l-erba‘a bu daḫī bir ṭarz ile taḳsīm olunur ki ol müşelleşde zāviye’-i ḳā’ime bulunduḳda aña ḳā’ime’z-zāviye dirler bu münferce bulundıġı

taḳdīrde aña münferice'z-zevāye tesmiye iderler ve ḳā'ime ve münferce bulunmadığı müşelleş ḥāddi'z-zevāyā olur ve keẕalik aḍlā'-ı erba'ası olan şekliñ dört bile ḍıl'ı berāber olup dört bile zāviyesi ḳā'ime olduḳda aña murabba' dirler ve zāviyeleri ḳā'ime olup aḍlā'ı berāber olmayana mustaṭīl dirler ve bunuñ'aksine ki aḍlā'ı mütesāviye olup zevāyāsı daḫī ḳā'ime olmayana şekl-i mu'ayyen dirler ve aḍlā'ı mütesāvi olmayup zevāyāsı daḫī ḳā'ime olmasa lākin aḍlā'ı ve zevāyāsından her iki muḳābili berāber olsa aña şebeh-i mu'ayyen dirler ve bunlarıñ mā'adāsına münḥarif ta'bīr iderler. Dört dıl'ıdan ziyādesi olan eşkāle keşīrü'l-aḍlā'daḫī dirler ve ammā zāviye iki ḫaṭṭ ile muḥāṭ bir saṭḥdır ki iki ḫaṭṭıñ mülteḳāsı bir noḳṭa 'indinde olur ki ol iki ḫaṭṭ-ı mütteḥid olmaya ve zāviye iki ḳısm olup birine zāviye'-i misṭeḥa dirler ki bir noḳṭada ittiḥādsız ittiṣāl iden iki ḫaṭṭıñ beyninde vāki' muḥaddiyedir ve birine zāviye'-i mücesseme dirler ki bir saṭḥıñ veyā ziyādeniñ iḥāṭasından bir cisminde ẓuhūr ider. Meşelā zāviye'-i re's maḫrūṭı ve zevāyāyı ḫāne gibi ve zāviye'-i misṭiḥa daḫī üç ḳısmdır; birine zāviye'-i ḳā'ime dirler ki bir ḫaṭṭ-ı müstaḳīmiñ üzerine kendi mişli bir ḫaṭṭ ḳā'im olup iki cānibinden ḥādiş olan iki berāber zāviyeleriñ biridir ve ḳā'im olan ḫaṭṭ-ı müstaḳīme'amūd-u ıṭlāḳ iderler ve bir ḳısmına zāviye'-i ḥāde ta'bīr iderler ki ḳā'imeden aṣġardır ve bir ḳısmına daḫī zāviye'-i münferce dirler ki ḳā'imeden ekberdir. Ve bu iki ḳısmıñ ḫaṭṭları müstaḳīm olmaḳ lāzım degildir. Ve ammā şekl bir imtidāddır ki anı ḥadd ve eḥad yā ḥudūd iḥāṭa ider ve ḥadd ise nihāyetdir ve ammā dā'ire bir şekl-i müsṭeḥiddir ki bir ḫaṭṭı münḫini bir saṭḥ-ı müstevīyi bir vecihle muḥīṭ olur ki derūn-u saṭḥda bir noḳṭa farż olunsa ol noḳṭadan muḥīṭe cekilen ḫuṭūṭuñ cümlesi berāber gelür. Pes, ol muḥāṭ o saṭḥa dā'ire dirler ve iḥāṭa iden ḫaṭṭ-ı münḥitiye muḥīṭ dā'ire ve ḫaṭṭı müstedīr daḫī dirler ol noḳṭa'-i mefrūżaya merkez dā'ire tesmiye iderler ve ol ḫuṭūṭ-u müsteḳḳīmeniñ her birine nıṣf-ı ḳuṭr dirler ve merkeze mürūr idüp iki cihetden muḥīṭa müntehī olan ḫaṭṭ-ı müsteḳīm ki ẕikr olunan nıṣflardan her ikisiniñ tamāmıdır. Aña ḳuṭr-ı dā'ire dirler ve bu ḫaṭṭ-ı ḳuṭr ol dā'ireyi iki berāber ḳıṭaya tanṣīf idüp ḳuṭruñ tamāmiyle muḥīṭiñ birer nıṣf-ı dā'ireniñ birer nıṣfını muḥīṭa olur ve dā'ireyi iki pare idüp merkeze mürūr itmeyen ḫaṭṭ-ı müstaḳīme vetr dirler ki dā'ireyi iki berābere tanṣīf itmeyüp biri ekber ve biri aṣġar olmaḳüzre iki ḳısma taḳsīm ider ve bu iki ḳısmıñ her biri vetr ile muḥīṭiñ birer pāresiyle muḥāṭ olmuşdur ve bu iki ḳısmıñ her birine ḳıt'a tesmiye iderler ve muḥīṭiñ her pāresine ḳavs-ı ıṭlāḳ iderler ve nıṣf-ı ve tereceyb-i müstevī dirler ve nıṣf-ı veterden çıḳup nıṣf-ı ḳavsa vāṣıl olan 'amūde sehm ve ceyb-i ma'kūs daḫī dirler ve nıṣf-ı ḳuṭr dā'ireye ceyb-i muṭlaḳ ıṭlāḳ iderler ġaflet olunmaya.

Nev‘-i s̲āliṣ̲: Eşkāl-i mücessemeden şekl-i mik‘abı ve şekl-i üsṭüvāneyi ve şekl-i maḫrūṭi ve şekl-i küreyi ve merkez ve muḥīṭini ve mıntıḳa ve ḳuṭbunu ve miḥver ve ḥareketi ve devā’ir ve medāratını ve sür‘at ve baṭū’ ḥareketini icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hendese dimişlerdir ki her cism ki anı bir saṭḥ veyā ziyāde iḥāṭa ideraña şekl-i mücessem dirler eger bir cismi altı saṭḥ murabba‘ mütesāvī muḥīṭ olursa aña mik‘ab dirler ve eger iki dā’ire’-i mütevāziye’-i mütesāviye muḥīṭleri beynini vaṣl iden saṭḥ-ı müsteḳīm ile bir cism-i iḥāṭa iderlerse ol cisme üsṭüvāne dirler ki ol iki dā’ire anıñ ḳā‘ideleridir ve merkezlerini vaṣl iden ḫaṭṭol üsṭüvāneniñ sehmidir ki eger bu sehm ol ḳā‘ideler üzre‘amūd olursa ol üsṭüvāne’-i ḳā’imedir ve illā üsṭüvāne’-i mā’iledir ve eger bir dā’ire muḥīṭṭen bir saṭḥ-ı ṣanavīri‘alā sebīli’t-teżāyıḳ bir noḳṭaya mürtefi‘olup bir cismi iḥāṭa iderse aña şekl-i maḫrūṭ dirler ki ol dā’ire anıñ ḳā’idesidir ve merkezinden ol noḳṭaya ṣu‘ud iden ḫaṭṭ ol maḫrūṭuñ sehmidir **(20/b)** ve eger o sehm ol ḳā‘ide üzre ‘amud olursa ol maḫrūṭ-u ḳā’imedir ve illā maḫrūṭ mā’ildir ve bir şekli mücessem ol vecihle olursa ki anıñ vusṭundan bir noḳṭa farż olunup ol noḳṭadan o cismiñ saṭḥına çekilen ḫuṭūṭuñ cümlesi berāber gelse ol şekle küre’ ve ol saṭḥa muḥīṭ-i küre’ ve saṭḥ-ı müstedīr dirler ve ol noḳṭaya merkez-i küre’ ve ol ḫuṭūṭa inṣāf-ı aḳṭar-ı küre’ dirler ve bu saṭḥ-ı müstevī bir küreyī iki pāre eyledikde bir dā’ire ẓuhūr ider. Eger ol saṭḥ-ı merkez küreye mürūr ider ise ol dā’ireye ‘aẓime ve mā‘adāsına ṣaġīre tesmiye iderler ve muḥīṭ-i kürede her noḳṭa ki farż olunur bir devrini tamām itdikde bir dā’ire resm ider illā ki iki noḳṭa’-i müteḳābile ki anlara ḳuṭb-u küre’ ve ḳuṭb-u ḥareket daḫī dirler. Anlar sākindirler ve bir ḳuṭr ki iki ḳuṭbuñ mā-beynini vaṣl ider aña miḥver dirler ve devā’ir-i meẕkūreden ol dā’ire kianıñ ḳutbı‘aynıyla ḳuṭb-u küredir ve merkezi‘aynıyla merkez küredir aña mıntıḳa’-iküre’ dirler ve ol dā’ire-i menṣuf mābeyne’l ḳuṭbeyn olmaġlaaña muvāzāt iden cemī‘-i devā’iriñ a‘ẓamıdır ve ol devā’ir biri birinden aṣġardır ki anlara medārāt-ı nuḳāṭ-ı mefrūża dirler ve iki ṭarafda vāḳi‘olupmıntıḳaya nisbetle bu‘dları berāber olan her iki dā’ire berāberdir ve küreniñ iki ḳuṭbı medārāt-ı meẕkūreniñ daḫī ḳuṭublarıdır. Pes, şübhe yoḳdur ki bir kere kendi mekānında ḥareket-i vaż‘iye ile merkezi üzre devr eylese anıñ mıntıḳa üzerinde bulunan ḥareket-i serī‘olup mıntıḳaya muvāzāt iden devā’ir-i ṣıġar üzerinde bulunan ḥareket-i mıntıḳada bulunan ḥareketine ḳıyās ile buṭa’idir. Ve ḳuṭublarına aḳrab olan ḥareket-i mıntıḳasına aḳrab olan ḥareketinden ibṭā’dır ve küreniñ küllisi kendi mekānında mülāzım olup ḥareketin bu minvāl üzre iken ḥareket-i eczāsınıñ sür‘at ve baṭū’de be-ġāyet mütefāvüt olmasını emr-i muḥaḳḳakdır ve bu nefsü’l-emre muṭābıḳ olan tefāvüt emr-i eflāk ve ḥarekātında hem s̲ābit ve cārīdir ve ḥareket-i felek yā basīṭadır veyā muḫtelifedir. Ammā

basīṭa olan ḥareketi ki aña ḥareket-ı müteşābihe dirler oldur ki felegiñ saṭḥında yā taḥtında her noḳṭa'-i mefrūżu ki ol ḥareketle ḥareket eylese ol felegiñ muḥīṭinde ezmine'-i mütesāviyede ḳısı mütesāviye ḳaṭ' eyleye ve ol felegiñ merkez dā'iresinde ezmine'-i mütesāviyede zevāyāyı mütesāviye iḥdāṯ eyleye. Meṯelā felek-i tāsi' ki felek-i a'ẓamdır merkez-i'ālem ḥavlinde şarḳdan ġarba ḥareketiyle bir gün bir giceye ḳarīb müddetde bir devresini tāmam ider. Pes felek-i merḳūm saṭḥında farż olunan noḳṭa ol ḥareketle ezmine'-i mütesāviyede ḳısı mütesāviyeye ḳaṭ' ider ve merkez-i'ālem ḥavlinde ezmine-'i mütesāviyede zevāyāyı mütesāviyeye iḥdāṯ ider ya'nī felek-i merḳūmuñ muḥīṭinde mınṭıḳa miṯülli farż olunan dā'ire üç yüz altmış mütesāvī dereceye taḳsīm olunup mınṭıḳa'-i merḳūme üzerinde farż olunan noḳṭa'i felek-i merḳūme ḥareket-i merḳūme ile ḥareket eyledikçe her bir sā'at-i nücūmide on beş derece mesāfe ḳaṭ 'idüp evvelki sā'atde kat eyledigi on beş derece ḳavseikincis sā'atde ḳaṭ' eyledigi on beş derece ḳavs müsāvīdir. Ve bu minvāl üzre ḥareketle merkez-i'ālem ḥavlinde evvelki sā'atde iḥdāṯ eyledigi zāviye ikinci sā'atde iḥdāṯ eyledigi zāviyeye müsāvīdir ve sā'at -i bāḳīye daḫī buña ḳıyās ile ma'lūm olur. Ve bu ḥarekete merkez ḥavlinde ḥareket-i müteşābihdirler ve eger böyle olmasa müteşābih dimezler ve ammā ḥareket-i muḫtelife oldur ki bunuñ ḫilāfı evvelā ve yine ḥareket-i felek yā müfrededir veyā mürekkebedir ammā ḥareket-i müfrede oldur ki bir felekden ṣudūr eyleye ve ammā ḥareket-i mürekkebe oldur ki bir felegiñ ziyādesinden ṣudūr ide ve her ḥareket-i basīṭa müfrededir lākin her müfrede basīṭa degildir ve her ḥareket-i muḫtelife mürekkebedir lākin her mürekkebe muḫtelife degildir.

Nev'-i rābi': Eşkāl-i misṭaḥanıñ mesāḥaların ve eşkāl-i mücessemeniñ miḳdārların ve eşyā'-i mürtef' anıñ irtifā'aların bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i hendese dimişlerdir ki miḳdār-ı saṭḥ anıñ mesāḥasıdır ya'nī bir şekliñ mesāḥası 'ilmi anıñ saṭḥınıñ miḳdārını bilmekdir. Pes, ḳā'imü'z-zāviye olan şekl-i müṯelleṯiñ mesāḥası ḳā'imesin iḥāṭa iden iki ḍıl'ıñ birini ḍıl'ı āḫiriñ nıṣfına ḍarb ile ḥāṣıl olur ve ammā münferice'z-zāvīye olan müṯelleṯin mesāḥası münfericesinden vetrīne maḫrec olan'amūdı vetri nıṣfına ḍarb ile yā'aksiyle ḥāṣıl olur ve ammā ḥādā'z-zevāyā olan müṯelleṯiñ mesāḥası ḳanġı zāvīyesinden olursa vetrīne maḫrec olan'amūdı vetri nıṣfına ḍarb ile yā'aksiyle ḥāṣıl olur ve ammā mütesāvīyyü'l-aḍlā' olan müṯelleṯin mesāḥası bir ḍıl'ıniñ mürebi'ni rub'ıniñ mürebi'inī ibdā üç'adede ḍarbıñ ceẕriyle ḥāṣıl olur ve ammā şekl-i mürebbi'iñ mesāḥası bir ḍıl'ını kendi nefsine ḍarb ile ḥāṣıl **(21/a)** olur ve ammā şekl-i müsteṭīliñ mesāḥası aḍlā'ınıñ birini kendi mecāvirine ḍarb ile ḥāṣıl olur

ve ammā şekl-i mu‘īniñ mesāḥası iki ḳuṭrından biriniñ nışfını öbür ḳuṭrınıñ küllisine ḍarb ile ḥāṣıl olur ve ammā şebh-i mu‘īniñ mesāḥası keẕalik bir ḳuṭrınıñ nışfını öbür ḳuṭrınıñ küllisine ḍarb ile ḥāṣıl olur ve ammā müsseddes ve müṣemmen ve ziyāde zevcü’l-aḍlā‘ olan eşkāliñ mesāḥaları nışf ḳuṭrların nışf-ı mecmū‘ı ḍıl‘larına ḍarb ile ḥāṣıl olur ve cemī‘ zevcü’l-aḍlā‘ olan eşkāliñ ḳuṭrları iki müteḳābil olan dıl‘larınıñ menṣuflarından ḥāṣıl olur ve ammā dā’ireniñ mesāḥası muḥīṭine bir ḫayṭ taṭbīḳ idüp anıñ nışfını nışf-ı ḳuṭrına ḍarb ile ḥāṣıl olur ve eger ḳuṭr dā’ire üce ve seb‘a ḍarb olunsa muḥīṭi ḥāṣıl olup ḫayṭa ḥācet ḳalmaz ve eger muḥīṭ-i dā’ire üçe ve seb‘a taḳsīm olunsa ḳuṭrı ḫarc olur. Zīrā ki her dā’ireniñ muḥīṭi ḳuṭrınıñ üç ve seb‘a miṣlīdir anıñ-çün bir dā’ireniñ ḳuṭrı yigirmi ikiye ḍarb olunup ḥāṣıl-ı ḍarb yediye taḳsīm olunsa ḫāric-i ḳısmet ol dā’ireniñ muḥīṭi olur ve eger bir dā’ireniñ muḥīṭi yediye ḍarb olunup ḥāṣıl-ı ḍarb yigirmi ikiye taḳsīm olunsa ḫāric-i ḳısmet ol dā’ireniñ ḳuṭrı olur. Ve ammā şekl-i mik‘abıñ mesāḥası şekl-i mürebbi‘-i merḳūmuñ mesāḥasından ma‘lūm olur ve ammā şekl-i isṭivāne’-i ḳā’imeniñ saṭḥ-ı miṣāḥası sehmini muḥīṭine ya‘ni bir kā‘idesi muḥīṭine ḍarb ile ḥāṣıl olur ve ammā şekl-i maḫrūṭ-u ḳā’imiñ mesāḥası re’iyle ḳā‘idesi muḥīṭini vaṣl iden‘amūdı nışf-ı muḥīṭine ḍarb ile ḥāṣıl olur ve ammā ḳā ‘ideleri mesāḥası dā’ire’-i meẕkūre ḥükmündedir. Ve ammā şekl-i küreniñ mesāḥası ḳuṭrunı dā’ire’-i‘aẕīmesini muḥīṭine ḍarb ile ḥāṣıl olur ve ammā cism-i küreniñ cemī‘-i miḳḍārı nışf-ı ḳuṭrunı saṭḥı müṣelṣine ḍarb ile ẓāhir olur yāḫūd ḳuṭrı mik‘abından seb‘anı ve nışf-ı seb‘anı ilḳā idüp bāḳīden daḫī keẕalik ve tis’iyn ilḳā ile cümle miḳdārı ḥāṣıl olur ve bunlara ḳıyās ile meḳādir eb‘ād ve ecrām-ı eflāk ve nücūm ẓāhir ve ma‘lūm olur. Ve ammā irtifā-‘ı mürtefi‘āt ne miḳdār oldıġun bilmeniñ ṭarīḳ-i ehveni budur ki bir arż-ı müstevīyede olan mürtefi‘nesneniñ misḳaṭ-ı ḥicrīne vāṣıl olmaḳ mümkin ise ol arż-ı müstevīyede ḳāmetiñden eṭval bir remḥ nışf idüp andan ol ḳadar tebā‘id idersin ki şu‘ā‘-i başiriñ o remḥ re’sinden mürūr idüp ol mürtefi‘iñ re’sine vara ba‘de mevḳifinden ol mürtefi‘iñ misḳaṭ-ı ḥicri olan aşlına varıncaya degin aḳdām ile yā sā’ir eşyā ile kīl idüp ol müctemi‘i o remḥiñ ḳāmetiñ üzerine olan faẓlına ḍarb idersin ba‘de ol ḥāṣılı mevkifiñle ol mürtefi‘iñ aṣıl remḥiñ mā-beynine taḳsīm idüp ḫāric-i ḳısmetine ḳāmetiñī żamm idersin ne miḳdāra bāliġ olduysa ol mürtefi‘iñ irtifā‘ı odur.Ve ṭarīḳ-i āḫiri budur ki ol mürtefi‘iñ ḳurbunda ol arż-ı müstevīye üzerinde bir āyine vaż‘ idüp andan tebā‘id idersin ol kadar gidersin ki ol āyīnede re’si mürtefi‘ seyr idersin ba‘de āyīne ile aṣıl mürtefi‘iñ mā-beynini ḳāmetiñe ḍarb idersin ve ḥāṣıl-ı ḍarbı mevkifiñle āyīneniñ m-ābeynine taḳsīm idersin pes ḫāric-i ḳısmet ol mürtefi‘iñ irtifā‘ıdır zīrā ki ḳāmetiñ mevḳifiñle āyīneniñ mā-beynine nisbeti ol mürtefi‘iñ āyīne ile kendi aṣlı mā-beynine olan nisbeti gibidir. Pes, mechūl aḥadi’l-vusṭeyndir cünkīm erba‘a-’ı mütenāsibeden irtifā-‘ı ḳāmet oldur ve āyīne ile

mevḳifiñ mā-beyni s̱ānīdir ve irtifā-ʻı mürtefiʻ s̱aliş̱dir ve āyīne ile mürtefiʻiñ aṣlı rābiʻdir. Pes, mechūl s̱aliş̱dir vaḳtā ki misṭaḥ-ı ṭarafeyni vusṭ-u maʻlūma taḳsīm idersin ḫāric-i ḳısmetle ol mechūl maʻlūm olur. Ve bir ṭarīḳ daḫī budur ki birʻaṣā naṣb idüp ẓılliniñ kendüye nisbetin bilürsin. Pes, ol vaḳit ẓıll-ı mürtefiʻden miḳdār-ı irtifāʻın bulursun ve Şems ufuḳdan ḳırḳ beş derece mürtefiʻ olduḳda her nesneniñ ẓıllı kendi ḳadar olur. İmdi fenn-i hendeseden bu miḳdārca yazıldıḳda ḳavluhu teʻālā (Evelem yenẓurû fî melekûti's-semâvâti ve'l-arḍi)[145] rumuzı fenn-i heyʼetʻālemden daḫī bir miḳdārca yazmaġa bāʻis ve bādī olmuşdur tā kim maṭlub-u eʻāli olan maʻrifet-i mevlāya muʻayyen ola

[145] Aʻraf süresi 185. ayet

(21/b)

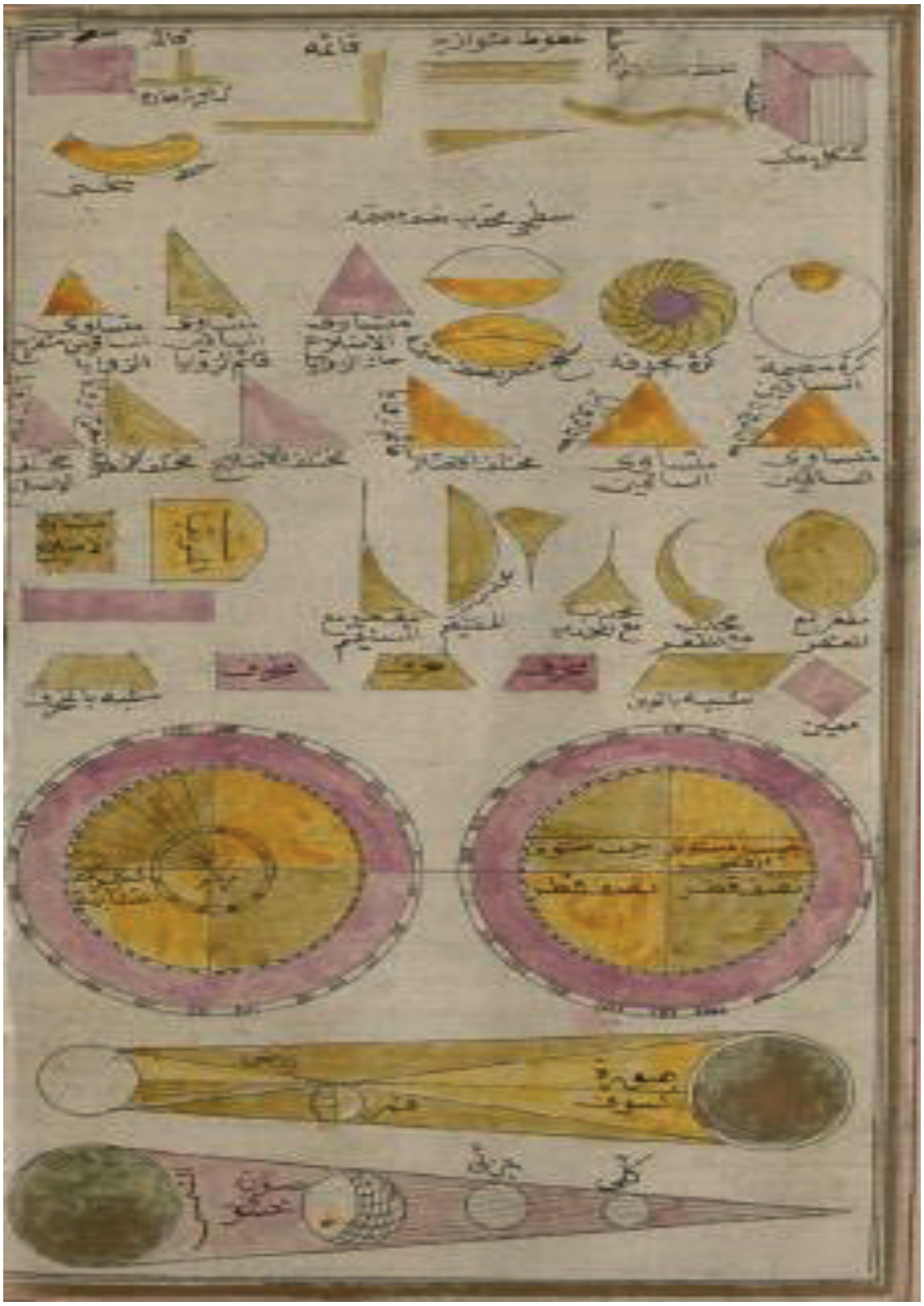

(22/a)

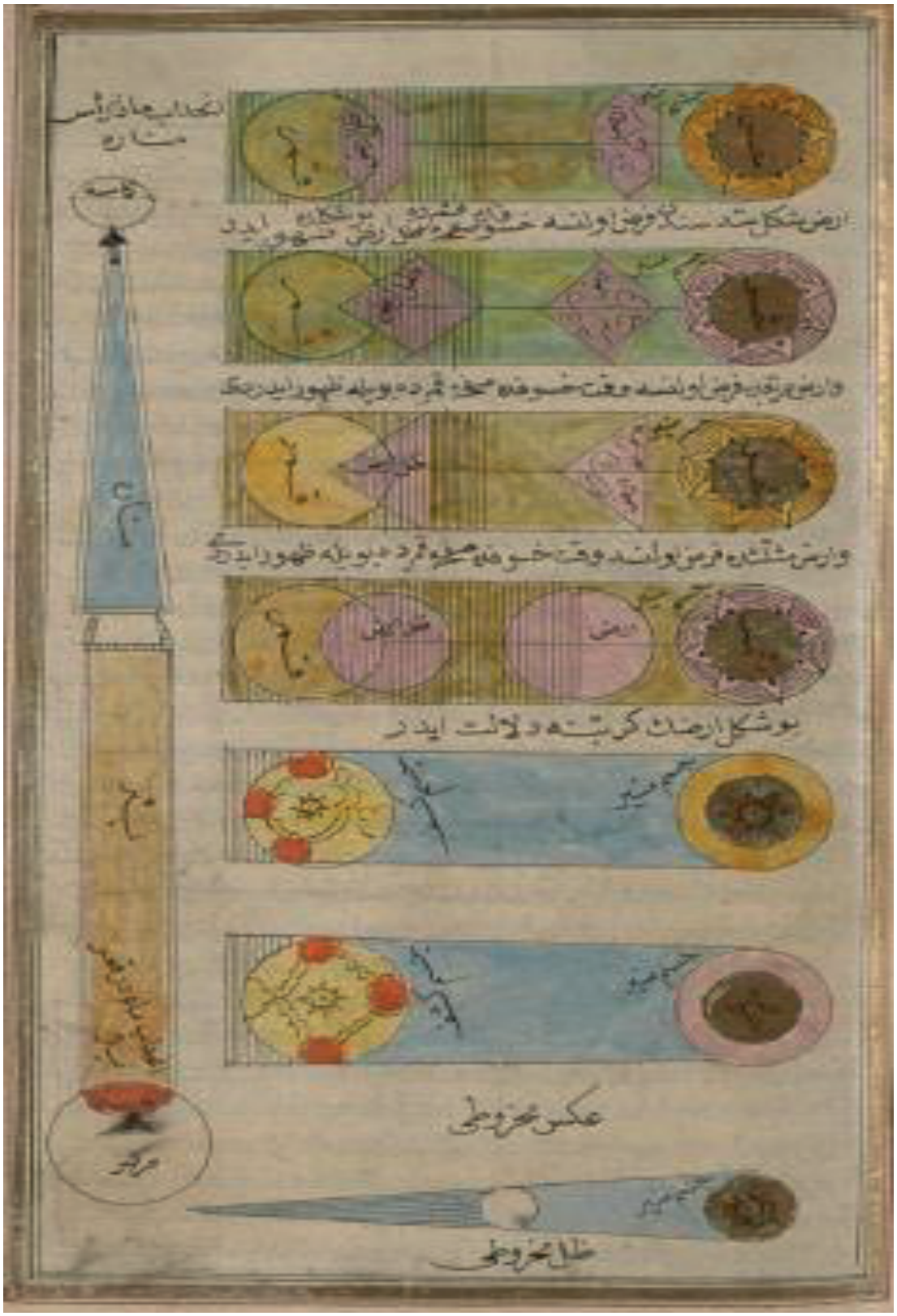

(22/b) Bāb-ı şānī: İṯbāt-ı kürriyet he'yet-i 'ālemi ve tafṣīl-i keyfiyeti aḥvāl-i eflāk ve nücūmı ḥakīmāne fuṣūl-ü 'aşere ile tafṣīl ider.

Fuṣūl-ü evvel: Kürriyet he'yet-i 'ālem-i ecsāmı ve küre'-i 'ālem üzerinde resm olunan devā'ir-i 'aẕāmı ve tertīb-i ṭabaḳat-ı eflāk ve erkānı ve şekl ve he'yet felek-i a'ẓāmı altı nev' ile beyān ider.

Nev'-i evvel: Teslīm-i kürriyet-i eflāk ve 'anāṣırı ve kürriyete müte'alliḳ olan mesā'il-i'acā'ibi bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i he'yet dimişlerdir ki iṯbāt-ı kürriyeti eflāk ve 'anāṣır içün sevk olunan edilleden kat'-i naẕar fenn-i he'yetde lāzımdır ki 'ālem-i ecsāmıñ istidāresi ve arżıñ geri olması müsellem ola. Zīrā ki bu fenniñ kavā'idi cümle ol aṣl üzre mebnīdir ġayrı hale mecāl yoḳdur ve bu re'y-i felsefī şer'-i şerīfe muḫālif ẓann olunursa def'-i ḫalcān ve huṣūl-ı iṭmīnān içün menba'-ı feyż-i lā-yezāli İmām-ı Muhammed Ġazzāli 'aleyhi raḥmetü'l-müte'āli ḥażretleriniñ Tehāfütü Felāsife nām kitābında yazdıġı 'Arabī 'ibāret 'aynıyla bu maḥalde tercüme-i Türkī ḳılınmışdır ve ol İmām-i hümām ḥażretleri buyrumuşdur ki ma'lūm olsun ki ḥükemā ile farḳ-ı enām beyninde olan ḫilāf üç ḳısmdır ki bir ḳısmda nizā' mücerred-i lafẓa rāci' olur. Meṯelā anlar 'ālemiñ ṣāni'ine cevher deyüp cevheri mevżū'unda degildir ya'nī mekāndan münezzeh mevcūd kā'im bi'ẕẕāt ile tefsīr eyledikleri gibi ve ḳısm-ıṯānī meẕhebleri uṣūl-u dīnden bir aṣıla mu'ārıża itmeyen umurdur. Pes anlar ile anda nizā'itmek enbiyā taṣdīki żurūr-u tenden degildir ya'nī ol umūrıtaṣdīk anları tekẕīb ve 'aks iḳtiżā etmez. Meṯelā ḫusūf-u ḳamer küre'-i arż cürm-i Şems ile cürm-i ḳamermeyānında tavassuṭ eylemekle ḳameriñ nūru zevālinden 'ibāretdir zīrāki ḳamer nūrunu güneşden ahẕiderarż ise küredir ve semā cümle cānibden zemīni iḥāṭa eylemişdir. Ḳaçan ḳamer ẓıll-ıarżda vāḳi' olsa nūr-u Şems andan münḳatı' olur didikleri gibi ve daḫī ma'nā-yı küsūf Şems-i arżdan Şemse naẕar iden şaḥṣ ile cürm-i Şemsiñ mā-beyninde cürm-i ḳameriñ vuḳū'ı ve ḥā'il olmasıdır ve bu ḥāl Şems ile ḳameriñ re's ve ẕenb 'aḳidelerinde daḳīḳa'-i vāḥide üzerinde ictimā'ı vaḳtinde olur didikleri gibi ve bunuñ gibi kelāmlarını daḫī nizā' lafẓı ḳısmı gibi ibṭāl ile muḳayyed olmaz ki ibṭāli mümkin ve lāzım degildir. Pes, ol kimse ki bu muḳavvele umūrı ibṭālde münāẕarayı levāzım-ı dīniyyeden ẓannider ol kimse taż'īf ve tevhīn ve cināyeti 'ale'd-dīn itmiş olur zīrā ki umūr-u meẕkūreniñ vuḳū'una berāhīn-i hendesiyye ve ḥesābiyye delālet ider bir kimse ki aña maṭla' olup taḥḳīḳine ḳādir olur ve sebebinden ve vaḳtinden ve miḳdārından ve müddet beḳāsından ḫaber verir aña dinilse ki bu şer'-i şerīfe muḫālifdir olyaḳın üzre istidlāl eyledigi emrde şüphe itmez belki

şer‘-i şerīfde istiṣkāl ider ki yaḳına muḫālif şer‘ niçe olur deyü tevcihe başlar. Pes, şer‘-i şerīfe yolıyla ṭa’n idenleriñ żararından yolsuz nuṣret idenleriñ żararı ekṣerdir. Nitekīm ‘add ve ‘ākl ṣıddıḳ cāhilden evlādır dimişler bundan ṣoñra imām-ı hümām ḥażretleri ḫusūf ve küsūf ḥadīṣini naḳl idüp dimişlerdir ki eger dinilürse ki ḥadīṣ-i şerīfin āḫirinde buyuruldıġı üzre ḫüsūf tecelli’-i İlahi sebebiyle ḫużū‘dur bu ziyādeniñ naḳli ṣaḥīḥ degildir ṣaḥīḥ oldıġı taḳdīrce daḫī umūr-u ḳaṭ‘iyyede mekābereden te’vīli ehvendir çoḳ ẓevāhir-i edille vużūhda bi-vaḥdehu müntehī olmayan umūr-u ḳaṭ‘iyye muḳābilinde te’vīl olunmuşdur. Fekīf ki naḳli ṣaḥīḥ olmaya ve mülāḥidey-i eṣnā-yı baḥṣde mesrūr iden umūrıña‘ẓāmı nāṣır şer‘-i şerīf bunuñ emṣālini şer‘e muḫālifdir deyü taṣrīḥ itmişdir zīrā ki min ba‘deşer‘-işerīfi ibṭāll-i ṭarīḳi emr-i sehl olur ve umūr-u meẕkūreye telsīm lāzım olmaḳ anıñ-içündür ki ḥükemā ile baḥṣ-ı ‘ālemiñ ḥudūṣ ve ḳıdemindedir. Ḥudūṣ-u ‘ālem ṣābit olduḳda kürevī olsun basiṭ olsun ve ṭabaḳāt-ı eflāk ve ‘anāṣırı bulduḳları gibi on üç ṭabaḳa olsun aḳal olsun ekṣer olsun dīn-i mübīne żarar vermez ‘ālem her niçe olursa olsun maḳṣūd anıñ fi‘il-i bārī ile vücūda geldigidir ve ḳısm-i ṣāliṣ oldur ki anda nizā‘itmek uṣūl-u dīnden bir aṣıla müte‘alliḳ ola ḥudūṣ-u ‘ālem ve ṣıfāt-ı ṣāni‘ ve ḥaşr-i icsād gibi bu māddelerde anlarla baḥṣ-i ilzāmı birle baḥṣ ve kelāmların ibṭāl itmek lazımdır. Meṣelā anlar dirler ki ‘ālem ḳadīmdir zīrāki müstenid ile’l-ḳadīmdir. Pes ‘ālem ḳadīmdir ve biz bu kelāmları ibṭāl idüp diriz ki ‘ālem ḥadīṣdir zīrā ki **(23/a)** müteġayyirdir ve her müteġayyir ḥadīṣdir. Pes, ‘ālem ḥadīṣdir dimişdir. Ol imām-ı hümām-ı raḥmetu’l-lahi ‘aleyh ḥażretleriniñ bu kelāmı bu maḥalde yazılmışdır tā kim ehl-i vera‘ bārid-iumūr-ı ātiyeyi şer‘-işerīfe muḫālifdir deyü red itmekle merdūd olur ḳabīlinden ẓann itmeyeler ve inkār yoluna gitmeyeler.

Nev-i ṣānī: Kürriyet-i ‘ālemi iṣbāt eden edille’-i ‘aḳliyeyi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki cemī‘-i umūr-u‘ālem biri birine merbūṭdur. Ve nefs-i‘ālem biri birini muḥīṭ ve biri birine mümās kürelerdir ki bir ikisine ṣalacaḳ mekān ḫālī olmayup ecrām-ı‘ulviyye ve ecsām-ı sufliye ile ṭolmuşdur ve ‘ālemiñ hey’et-i ṭabī‘iyyesi şekl-i müstedīr üzre olmaḳdır ve iḳtiżā-i ṭabī‘ine rāci‘niçe edille ile bu da‘vayı iṣbāt olunmuşdur. Cümleden biri‘ālemiñ her ne ṭarafına naẓar olunsa şekl-i muḥaddeb görünir ve her ḳıṭ‘a bir ḳavs oldıġı ḳānūn-u fikr ve naẓar ve tecrübe’-i‘aḳl-ı beşer ile bilinür ve şekl-i müstedīr evsa‘ eşkāl oldıġundan mā‘adā arż ve semāda müşāhede olunan aḥvāl şekl-i müstedīrden ġayrıda olmaḳ muḥaldir. Ve ṭop zemīni misṭaḥ-ı ẓan idüp basīṭ olmaḳ fikrin idenler maġlūb vehm ve ḫayāldir. Pes, berr ve baḥr ve cibāl ve vehād-ı iḫtilāf eşkālil lahimecmū‘ı bir küre’olup ẓıll-ı arż ile ḳamer münḫasif oldıġı ve ḥīn ḫusūfda ẓıll-ı

arż vech-i ḳamerde medūr bulunduġı ve rūy-ı zemīnde seyyāḥlarıñ ḥareketiyle mevāżi‘-i ṭūl ve ‘arż iḫtilāf üzre bulundıġı cümle delā’il-i istidāredir ve kevākib-i s̱evābiyete ḳuṭb-u‘ālem ḥavlinde devā’ir-i mütevāziye üzre dönüp ḳuṭba ḳarīb olan mevżu‘da medār-ı asġar üzre ebediyyü’ẕ-ẕuhūr olması ve dā’ire’-i ufḳa mümās görinen s̱abiteden mıntıḳaya varıncaya degin bi-ḥüsbi’l-bu‘d zamān ḫıfānıñ tezāyüdi tā bir ḥadde varıncaya degin ki zamān ẓuhūr ve ḫıfā berāber ola. Ba‘dehu zamān-ı ḥafā-i tedrīc ile zā’id olup zamān-ı ẓuhūr ke̲zalik noḳṣān bula ḥatta öbür ḳuṭb ḳurbunda ebediyyü’l-ḫıfā ola. Ve ṭulū‘ iden kevkebiñ ufuḳdan nıṣf-ı nehāra gelinceye dek tedrīc ile mürtefi‘olup eczāsınıñ şey’en fe-şey’en ṭulū itmesi ve yine minvāl-i me̲zkūr üzre ġurūba gitmesi ve kevkebiñ miḳdārı devresinde müsāvī olup ṭulū ve ġurūb‘indinde buḫar-ı arż ile müteġayyir ve ‘aẓīm görünmesi ve dā’imā vech-i arżdan semānıñ nıṣfı ya nıṣfına ḳarīb görünmesi ve kevkebiñ ehl-i maşrıḳ üzerine ehl-i maġrīb den muḳaddem ṭulūı ve muḳaddem ġurūbı ve ḫusūf ve küsūfuñ sā‘atiyle ẓuhūrı ve şimāl ṭarafına gidenlere ḳuṭb ve kevākib-i şimāliyeniñ ezdiyād ve irtifā‘ı ve kevākib-i cenūbiyeniñ ezdiyādı inḥiṭāṭı ve cenūb ṭarafına gidenlere ḳuṭb ve kevākib-i cenūbiyeniñ ezdiyād irtifā‘ı ve kevākib-i şimāliyeniñ ezdiyād-ı inḥiṭātı ve incidāb-ı mā’i-i baḥr ehl-i sefīneden setr eyledigi sevāḥil ve cibāliñ teveccüh idenlere ibtidā e‘ālīsi görünüp ḳarīb olduḳça esāfīli daḫī görünmesi ve kevākibiñ müddet-i ẓuhūrında zaman-ı irtifā‘ ve inḥiṭāṭı müsāvī olması ve āfitābıñ mu‘addel-i nehār üzerinde iken zaman-ı ẓuhūr ve ḫifāsı müsāvī olduḳda ṭulū ve ġurūb idicek ẓıll-ı ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzre noḳṭa’-i maġrib ve maşrıḳa muḳābil ve iki ẓıllı biri birine muṭābıḳ olması bi’l-cümle istidāre’-i arż ve semāya delā’ildir. Ammā vaḳt-i ḫusūfda ṣafḥa’-i ḳamerde dā’ire şeklinde ẓāhir olan küre’-i zemīniñ ẓıll oldıġı arżıñ kürriyetine delīl ẓāhirdir. Zīrā ki eger arż küre’ şeklinde olmayup yā müs̱elles̱ veyā mürebba‘ veyā müs̱eddes şeklinde olsa taḳrīb-i inḥisāf ile ṣafḥa’-i ḳamerde ẓāhir olan ẓıllı arż daḫī dā’ire şeklinde ẓuhūr itmeyüp yā müs̱elles̱ veyā mürebba‘ veyā müseddes şeklinde görünmek iḳtiżā iderdi hālā kīm bu cümle ḫilāf-ı vāki‘dir. Ve yine ḥavādis-i felekiyye emkine’-i müte‘addide de irsād olunup cānib-i şarḳda vaḳt-i seḥerde vāki‘ olan ḫusūf ve ‘inde’ṭ-ṭulū‘ ẓāhir olan küsūf ehl-i ġarba görünmez ve cānib-i ġarbda‘inde’l-ġurūb ḥāṣıl olan küsūf ve ‘işā vaḳtinde vāki‘ olan ḫüsūf ehl-i şarḳa görünmez. Ve vusṭ-u semāda vāki‘ olan ḫüsūf ve küsūf taḥte’l-arżmuḳābilede sākin olanlara görünmez ve taḥte’l-arż vusṭ-u semāda vāki‘ olan ḫüsūf ve küsūf fevḳe’l-arż muḳābilede sākin olanlara görünmez. Fi‘ili ha̲zā fevḳe’l-arż vusṭ-u semāda vāki‘ olan ḫusūf ve küsūf ehl-i ġarba ehl-i şarḳdan muḳaddem görinür. Me̲selā ehl-i ġarba yā seḥer veyā ḍuḥa vaḳti görünir ve ehl-i şarḳa yā‘aṣr veyā‘işā vaḳti görünir. Pes, şarḳīleriñ ṭulū‘ ve ġurūbı ġarb ileriñ ṭulū‘ ve ġurūbundan muḳaddem oldıġı ḫusūf ve küsūf ile bilinür. Nitekīm ṭulū-ı büldān hem ḫusūf ve küsūf ile bulunur. Ḥālā ki bu aḥvāl-i küreniñ ġayrısında

olmaḳ iḥtimāli yoḳdur ve bu cümleden kat‘-ı naẓar Hind-i şarḳī iṭlāḳ olunan Hindistān’a ve Hind-i ġarbī tesmīye ḳılınan Yeñi Dünyā’ya baḥr-i muḥīṭ ile sefer idenlere şarḳā ve ġarbā geştü güzār imkānı ẓāhir olup maġribden gidüp taḥte’l-arż baḥr-ı merḳūm ile ṭoluşup **(23/b)** maşrıḳdan gelen sefīneler aḥvāl-i arżıñ istidāresi da‘vāsın iṯbāt idüp cemī‘-i edilleniñ ḫatmesi olup münāzaġa-ı bā-beyn-i sed itmişdir.

Nev‘-i ṯaliṯ: Ḳā‘ide’-i istidāreye mebnī olan mesā’il-i‘acībeyi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki istidāre ḳā’idesine mebnī bu fenn-i hey’etiñ mesā’il-i ġarbiyesi vardır ki hem su’āl ve hem istiġrāb olunur. Ammā meṯele’-i evveli yevm-i vāḥidiñ üç şaḫṣa nisbetle muġāyyir olmasıdır. Meṯelā bir mevżu‘dan üç şaḫṣıñ biri şarḳa ve biri ġarba gidüp ve biri mekānında muḳīm olsa ve ol gidenler ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzre ḥareket-i mütesāvīyye ile seyr idüp şarḳa giden ġarbdan ve ġarba giden şarḳdan gelüp yevm-i vāḥid de ol şaḫṣ-ı muḳīmiñ‘indinde cem‘ olsalar ol yevm-i vāḥid ol şaḫṣ-ı vāḳıfa nisbet cem‘ olsa ġarba gidene nisbet ḫamīsve şarḳa gidene nisbet sebt olsa. Pes, bunuñ sırrı budur ki meṯelā ġarbīniñ eyyām ı seyri yedi gün olsa mesīr-i Şemse muvāfiḳ gitmesiyle ol sākiniñ vaḳt-i ġurūbunda bunuñ vaḳt-i ġurūbu devr-i felegiñ seb‘ı ḳadar mu‘aḫḫar olur. Ve bu tefāvütden yedi günde bir gün gicesiyle noḳṣān ḥāṣıl olup mekānına geldigi yevm aña nisbet-i ḫamīs düşer. Keẕalik şarḳīniñ seyri mesīr-i Şemse muḫālif olmaġla ġarbīniñ‘aḳs ol vaḳıfdan seb‘i devrānıñ ġurūbu muḳaddem olup yedi günde eczā’-yı teḳaddüm ictimā‘ından bir gün bir gice ḥāṣıl olup yevm-i mezbūr aña nisbet-i sebt düşer. Ve ammā meṯele’-i ṯānīye budur ki vech-i arżda bir bi‘r-i‘amīḳ ve üzerinde bir mürtefi‘-i mināre olsa ol bi’riñ ḳa‘rında bir kaseyi ṣu ṭoldurup ol ṣuyu re’s-i mināre de ol kaseye kosalar almayup ziyāde gelür. Zīrā ki dā’ire-i merkezden ba‘id olduḳça inḥidāb-ı ḳavs ḳalīl olur. Ve eczā’-yı‘anāsır ise her ne ḥızda bulunursa küre’-i ‘ālemden bir ḳıṭ‘adır. Pes, fem-i kāsede vāki‘ olan dā’ireniñ ḳavsı ka‘r-ı bi’rde merkez-i arża ḳarīb olup münḥani olur. Ve re’s-i mināre aña nisbet-i müstaḳīm olmaġa ḳarīb olmaġla bir miḳdār faẓla lāzım gelür. Ve ammā meṯele-i ṯaliṯe budur ki bir ġāyet mürtefi‘ mināre şerefesinde iki mevżi‘de birer ḥacer ilḳā olunsa mā-beyn misḳaṭ-ı ḥereyn mesāfede şerefede olan mevżi‘lerinden kem-ter olur. Meṯelā şerefeniñ bir kenārından bir kenārına on zirā‘ olsa mā-beyne’l-misḳaṭeyn onzīrā‘dan eḳal gelür. Keẕalik iki duvārıñ saḳf ve esāsı maḥallerinden bu‘dı müsāvī degildir. Zīrā ki iki şāḳūluñ mebde’ ve müntehāsı berāber olmaz gitdikçe teḳāribleri merkez-i arża mülāḳāta müntehī olsa gerekdir. Ve yine ḳā‘ide’-i istidāreye mebnī mesā’il-i şer‘iye su’āl olunur. Ammā evvelki meṯele; Zeyd İngiliz gemileriyle ‘arż tis‘īne vardıḳda

altı ay gündüz ve altı ay gice olmaġla müddet-i meẕkūrede beş vaḳit namāzı ve ṣavm-ı ramażānı teveccühle edā ider. Ve ammā ikinci meṣele; Zeyd ‘Amr ile işrāṭ-ı sā‘atden olan ṭulū‘u’ş-Şems mine-l-maġrib meṣelesinde mübāheṣe idüp Zeyd bu meṣeleyi ‘ilm-i hey’et ḳavā‘idine taṭbīḳ mümkindür dişe ‘Amr ve inkār itse Zeyd Taḳīyüddīn-i rāṣad ḳavlince mınṭıḳatü’l-burūc meyl-i külliden geçüp tedrīc ile müddet-i medīde mürūrunda ufḳ-ı istivāya munṭabıḳ olup seyyārāt-ı sā’ireniñ mınṭıḳaları anıñ gibi munṭabıḳ olmaġla maḥal-i ġurūbdan ṭulū‘ itmiş olur. Nitekīm hālā‘arż-ı sitte ve sitteynde Şems maḥal-i ġurūbundan ṭulū‘ ider deyüp vech-i tevfīḳi böyle beyān eylese‘Amr inkārında muṣırr olup bu vecihle tevfīḳ mümkin degildir dise ve eger mümkin olursa‘avratım muṭallaḳa olsun dise ṭalāḳ vāḳi‘ olur mu? ve ammā üçünci meṣele Zeyd Mekke şehrinden ġayrı yerde bir mekān vardır ki ol mekānda cihāt-ı erba‘a ḳıbledir ki ol beyt i şerīfiñ semt-i ḳademidir dişe ‘Amr inkār ve nefy idüp ve nefy ve isbāta‘atḳ-ı raḳbe ta‘līḳ eyleseler ḳanġisınıñ vāḳi‘ olur. Bu üç su’āliñ cevābına ta‘arruż olunmadı.

Nev‘-i rābi‘: Eflāk ve arża umūrını żabṭ içün küre’-i ‘ālem üzerinde vaż‘ ve resm olunan devā’ir-i ‘aşere’-i‘azāmı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et-i eflāk ve arż umūrını żabṭ ve biri birine rabṭ içün küre’-i‘ālem üzerindeniçe devā’ir-i muḫtelifeyi aḳṭābıyla isbāt itmişlerdir. Ve devā’ir-i meşhūreyi iki ḳısm‘itibār idüp bir ḳısmını devā’ir-i‘aẓām ve bir ḳısmını devā’ir-i ṣıġār ‘ad itmişlerdir. Ammā dā’ire’-i‘aẓīme oldur ki balāde beyān olundıġı gibi küre’-i ‘ālemi tanṣīf idüp merkezi şüphesiz merkez-i ‘ālem ola ve ammā dā’ire’-i ṣaġīre oldur ki küre’-i ‘ālemi tanṣif itmez. Her cend kendi küresine nisbetle ‘ażime ise de aña ṣaġīre dirler. Menāṭıḳ-ı tedāvīr gibi ammā devā’ir-i ‘aẓām ondur ki dā’ire’-i mu‘adelü’n-nehār ve dā’ire’-i mınṭıḳatü’l-burūc ve da’ire’-i mārretü bi’l-aḳṭabü’l-erba‘a ve dā’ire’-i ufḳ ve dā’ire’-i nıṣfü’n-nehār ve dā’ire’-i **(24/a)** irtifā‘ ve dā’ire’-i evvel-i sümūt ve dā’ire’-i meyl ve dā’ire’-i‘arż ve dā’ire’-i vusṭ-u semāhü’rü’yetdir. Ve bu devā’ir-i meẕkūre-i meşhūreniñ ba‘żısı küre’-i‘ālem üzerinde munfaṣıl ve müteḥarrik vaż‘ olunmuşdur. Ve ba‘żısı muttaṣıl ve ṯābit resm olunmuşdur. Ammā munfaṣıl ve müteḥarrik olan devā’ir-i‘aẓām altı dā’iredir; biri dā’ire’-i ufḳdur. Ve biri dāire’-inıṣfü’n-nehārdır. Ve biri dā’ire’-i irtifā‘dır. Ve biri dā’ire’-i evvel-i sümūtdür ve biri dā’ire’-i meyldir. Ve biri dā’ire’-i‘arżdır. Ve ammā muttaṣıl ve ṯabit olan devā’ir būsta’-i meẕkūreniñ ġayrısı olan devā’ir-i‘aẓām ve devā’ir-i ṣıġardır. Ammā devā’ir-i ‘aẓām‘aşereden dā’ire’-i evlā mu‘addelü’n-nehārdır. Ve felek-i müstaḳīm daḫī dirler ve bunuñ içün mu‘addel dirler ki Şems buña müsāmit olduḳda‘arż-ı

tes‘īnden mā‘adācemī‘-i nevāḥide leyl u nehār taḳrība mu‘tedil ya‘nī müsāvī olur ve bu mu‘addeliñ saṭḥında küre’-i zemīn üzerinde mürtesim olan dā’ireye ḫaṭṭ-ı istivā dirler. Zīrā ki felek anda istivā üzre dolap gibi döner ya‘nī mu‘addelin nehār-ı ‘ālemī ḳaṭ‘-ı farż olunduḳda ḫaṭṭ-ı istivā saṭḥ-ı arż üzerinde andan ḥadeş olan da’ireniñ muḥīṭīdir. Ve mu‘addel-i nehāra muvāzī olan devā’ire medārāt-ı yevmiyye dirler.Ve bunlar devā’ir-i ṣıġar-ı mevhūmedir ki felek-ia‘ẓamda farż olunan her noḳṭadan felek-i merḳūmuñ devr ile anıñ üzerinde iki ḳuṭbı olan ḳuṭb-ı ‘ālem ile mıntıḳası olan mu‘addeliñ arasında mürtesim olur. Ve bu devā’ir ḥareket-i yevmiyye ile resm olunduḳlarında bunlara medārat-ı yevmiyye dirler. Ve ammā dā’ire-i ş̱ānīye mıntıḳatü’l burūcdur ve felekü’l-burūc daḫī dirler. Ve burūc-u iş̱ne-yi ‘aşer bunuñ üzerinde‘itibār olundıġından buña dā’iretü’l-burūc daḫī dirler ve buña muvāzī olan devā’ir-i medārat-ı‘arż dirler. Zīrā ki merkez-i kevkeb anlarıñ biriniñ saṭḥında bulunsa dā’ire’-i burūcdan şimāle yā cenūba mā’il olmuş olur. Pes, ol kevkebiñ‘arżı ol dā’ire ile dā’iretü’l-burūc arasında olan mesāfedir. Ve bu devā’ir daḫī medārāt-ı yevmiyye gibi ṣıġār-ı mevhūmedir. Çünki felekü’l-burūcuñ iki ḳuṭbı gibi dā’iretü’l-burūcuñ iki ḳuṭbudur. ‘Ālemiñ iki ḳuṭbı olan mu‘addel-i nehārın ḳuṭublarından başḳadır. Pes, lāzımdır kimu‘addel-i nehār ile dā’ire’-iburūc muḥīṭ-i‘ālem üzerinde iki noḳṭa’-i mütaḳābile ‘indinde teḳāṭu‘ idenler ki ol noḳṭalarıñ ārasında her birinden nıṣf dā’ire munḥaṣır ola. Zīrā ki dā’ire’-i burūc mu‘addel gibi ‘azīmedir ve ol noḳṭanıñ biri ki feleki’l-burūc mu‘addelden şimāle meylini andan başlar. Aña noḳṭa’-i i‘tidāl-i rabī‘i dirler. Zīrā ki Şems aña geldikde ekş̱er ma‘mūrda faṣl-ı rābī‘ ḥāṣıl olur. Ve muḳābiline noḳṭa’-i i‘tidāl-i ḫarīf dirler. Ve yine lāzımdır ki dā’ire’-i burūcuñ mu‘addel-i nehārdan ġāyet ba‘di nıṣfları muntaṣıfında iki noḳṭa ‘indinde olan ki biri ḳuṭb-u şimāli semtindedir ve aña noḳṭa’-i inḳılāb-ı ṣayfī dirler ve öbürü ḳuṭb-u cenūbu semtindedir ve aña noḳṭa’-i inḳılāb-ı şitavī dirler. Pes, bu iki teḳāṭu‘ ve iki ba‘d ile dā’ire’-i burūcuñ dört noḳṭası müte‘ayyin olmuşdur ki anlarla dört rub‘a münḳasım olur. Ba‘de bu dört rub‘den iki rub‘ı mütelāṣıḳıñ her biri üzerinde iki noḳṭa farż olunmuşdur ki anlarla ol rub‘ler ücer mütesāvīye ḳısmlara münḳasım bulunmuşdur. Ba‘de altı dā’ire’-i‘aẕīme tevehhüm ḳılınmışdır ki cümlesi iki noḳṭa’-i müteḳābilede ya‘nī iki ḳuṭb burūc üzerinde teḳaṭu‘ itmişlerdir. Ve ammā dā’ire-i ş̱āliş̱e iḳṭāb-ı erba‘adan mürūr iden dā’iredir ki devā’ir-i sitte’-i meẕkūreniñ biridir ve bunuñ küre’-i‘ālem üzerinde iki ḳuṭbı iki noḳṭa’-i i‘tidāldır. Ve bu dā’ire iki ḳuṭb ‘ālemden ve iki ḳuṭb burūcdan ve iki noḳṭa’-i inḳılābdan mürūr itmişdir. Anıñ-çün buña ed-dā’iretü’l-mārretü bi’l-eḳṭābü’l-erba‘a dirler. Ve devā’ir-i sitte’-i mevhūmeniñ biri ol dā’iredir ki iki noḳṭa’-i i‘tidālden mürūr ḳılmışdır. Ve ḳuṭubları iki noḳṭa’-i inḳılāb olmuşdur. Ve devā’ir-i sitteden ḳalan dört dā’ire ol iki rub‘ üzerinde farż olunan dört noḳṭadan ve ol dördüñ

muḳābilinde bulunan dört āḫir noḳṭadan mürūr itmişlerdir. Ve bunlarıñ ḳuṭubları dā'ire'-i burūc üzerinde farż olunan noḳṭalardır. Pes, felek-i s̱āmin bu devā'ir-i sitte ile on iki ḳısm olmuşdur. Ve her bir ḳısmını iki nıṣf dā'ire iḥāṭa ḳılmışdır. Ve her ḳısmda mıntıḳa'-i burūcda bulunan ḳavs-ı burūc ismiyle şöhret bulmuşdur. Anıñ-çün felek-i s̱āminiñ ismi felekü'l-burūc olmuşdur. Ve bu devā'ir-i sitte-i'ālemi ḳaṭi' farż olunsa felek-i a'ẓam ve eflāḳ-ı mümes̱sileniñ cümlesi on iki burca münḳasım olur. Ve ammā dā'ire'-i rābi'a dā'ire'-i ufuḳdur ve bu dā'ire'-i 'ażime'-i müteḥarekedir ki felegiñ görinen nıṣfından görünmeyen nıṣfını faṣl itmişdir. Ve buña nisbetle ṭulū' ve ġurūb-u kevākib müte'ayyin ve ma'lūm olmuşdur. Ve bunuñ iki ḳuṭbı semt i re's ve ḳadem bulunan iki noḳṭadır. Ve bu dā'ire'-i ufḳ-u mu'addel-i nehārı iki noḳṭada tanṣīf itmişdir ki birine noḳṭa'-i maşrıḳ ve muṭṭali'-i i'tidāl dirler. Ve birine noḳṭa'-i maġrib ve maġrib-i i'tidāl-i iṭlāḳ iderler ve bu iki **(24/b)** noḳṭa mā-beynini vaṣl iden ḫaṭṭ-ı müstaḳīme ḫaṭṭ-ı maşrıḳ ve maġrib ve ḫaṭṭ-ı i'tidāl dirler. Ve bu dā'ire'-i ufḳ dā'ire'-i burūc ile teḳātu' eyledi ki iki noḳṭaya ṭāli' ve ġārib dirler. Ve noḳṭa'-imaşrıḳ ile dā'ire'-iburūc yā merkez kevkeb arasında dā'ire'-i ufuḳdan vāki' olan ḳavsi aḳṣara sā'atü'l-maşrıḳ dirler ve noḳṭa'-i maġrib ile anlarıñ arasında bulunan ḳavs-ı aḳṣara sā'atü'l-maġrib dirler. Ve bu dā'ire'-i ufḳa mütevāzi olan devā'ir-i ṣiġāra muḳanṭarāt dirler. Ve dā'ire'-i ufḳuñ fevḳinde bulunanlara muḳanṭarāt-ı irtifā'-i ıṭlāḳ iderler. Ve taḥtında bulunanlara muḳanṭarāt-ı inḥiṭāṭ dirler.Ve ammā dā'ire'-i ḫāmise dā'ire'-i nıṣf-ı nehārdır. Ve bu daḫī bir dā'ire'i'aẓīme'-i mütaḫḫarekedir ki iki ḳuṭb-ı 'ālemden ve noḳṭa-i semt-i re's ve ḳademden mürūr itmişdir. Ve bunuñ iki ḳuṭbı noḳṭa'-i maşrıḳ ve noḳṭa'-i maġribdir. Ve bu dā'ire'-i nıṣf-ı nehār dā'ire'-i ufḳı iki noḳṭada tanṣīf itmişdir ki biri noḳṭa'-i cenūb ve biri noḳṭa'-i şimāldır. Ve bu iki noḳṭanıñ mā-beynini vaṣl iden ḫaṭa ḫaṭṭ-ı nıṣfı'n-nehār ve ḫaṭṭı'z-zevāl ve ḫaṭṭı'l-cenūbve'ş-şimāl dirler. Ve bu me̱zkūreniñ cümlesi'arż-ı tis'īniñ ġayrısındadır. Ve ammā dā'ire'-i sādise dā'ire'-i irtifā'dır. Ve buña dā'ire'-i semtiyye daḫī dirler. Ve bu bir dā'ire'-i'aẓīme'-i müteḥarikedir ki re's-i ḳademden mürūr idüp ol ḫaṭṭıñ re'sinden'ubūr itmişdir ki ol ḫaṭṭ-ı merkez-i 'ālemden gelüp merkez-i Şemsden yā kevkebden geçüp saṭḥ-ı felek-i a'lāya çıḳmışdır. Ve bu dā'ire'-i irtifā' ol dā'ire'-i ufḳı zevāyā-yı ḳā'ime üzre iki noḳṭa ile ṭeḳaṭu' itmişdir ki o noḳṭalar s̱ābit olmayup da'ire'-i ufḳ üzerinde intiḳāl-i Şems ve kevkeb ḥesābıyla müs̱taḳil olurlar. Ve her birine noḳṭa-i semt iṭlāḳ iderler. Ve bu noḳṭalara noḳṭa-i maşrıḳ ve noḳṭa'-i maġrib aralarında dā'ire'-i ufuḳda bulunan ḳavsa ḳavs-ı semt dirler. Ve bu iki noḳṭa'-i semt ile noḳṭa'-i cenūb ve noḳṭa'-i şimāl aralarında bulunan ḳavsa tamām semt iṭlāḳ iderler. Ve bu dā'ire'-i irtifā' dā'ire'-i nıṣf-ı nehāra bir gün bir gicede iki def'a munṭabıḳ olur. Ve ammā dā'ire'-i sābi'a dā'ire'-i evveli's-semūtdur. Ve bu bir dā'ire'-i'azīme'-i müteḥarrike dirki noḳṭa'-i semt-i re's ve

ḳademden ve noḳṭa’-i maşrıḳ ve maġrībden mürūr idüp ve bunuñ ḳuṭubları noḳṭa’-i cenūb ve şimāldır ve bu dā’ire’-ievveli’s-semūt ol dā’ire’-i nıṣf-ı nehār ile noḳṭa’-i semt-i re’s ve ḳademde zevāyā-yı ḳā’ime üzre taḳātu‘ itmişdir. Ve küre’-i ‘ālem bu dā’ire ile ve dā’ire’-i nıṣf-ı nehār ile ve dā’ire’-i ufḳ ile sekize berāber ḳısm olmuşdur ki dördi fevḳa’l-arż ve dördi taḥte’l-ufḳ bulunmuşdur ve bu dā’ireye anın-çün evveli’s-semūt dirler ki dā’ire’-i irtifā‘ bunuñ üzerine munṭabıḳ olduḳda anıñ ḳavsı semti ve tamām-ı semti ḳalmaz. Ve dā’ire’-ievveli’s-semūta mümās olan medār- ı yevmiyye medār-ı beld dirler ki ehliniñ semt-i re’s-i medārıdır. Ve ammā dā’ire’-i s̱āmine dā’ire’-imeyldir. Bu daḫī bir dā’ire’-i‘aẕīme’-i müteḥarikedir ki mu‘addelü’n-nehārıñ iki ḳuṭbundan mürūr itmişdir. Ve mu‘addel-i nehārdan ba‘d kevkeb ve meyl-i mınṭıḳatü’l-burūc bunuñla bilinmişdir. Ve buña meyl-i evvel dinilmişdir. Ve ammā dā’ire’-i tās‘ia dā’ire’-i arżdır bu daḫī bir dā’ire’-i‘aẕīme’-i müteḥarikedir ki felek burūcuñ iki ḳuṭbundan mürūr idüp ol ḫaṭṭıñ re’sinden‘ubūr itmişdir ki ol ḫaṭṭ-ı merkez-i‘ālemden gelüp merkez-i kevkebden geçüp saṭḥ-ı felek-i burūca ḫurūc itmişdir ve bu dā’ire’-i‘arż ile‘arż-ı kevkeb bilinmişdir. Ve mu‘addel-i nehārdan felek-i burūcuñ meyl-i s̱ānīsi bunuñla bulunmuşdur. Ve ammā dā’ire’-i‘āşere dā’ire’-i vusṭ-u semā rü’yetdir ve bu dā’ire mınṭıḳatü’l-burūcuñ ve dā’ire’-i ufḳuñ aḳṭābından mürūr itmişdir. Ve bunuñ iki ḳuṭbı ṭāli‘ ve ġārib noḳṭalarıdır. Ve dā’ire’-i ufḳ ile ḳuṭb-ı mınṭıḳatü’l-burūc arasında yā‘aḳsiyle bu dā’irede vāki‘ olan ḳavs-ı aḳṣar‘arż-ı eḳalīm rū’yetdir. Ve bu arada bu devā’ir’-i‘azāmı beyān ile iktifā olunup devā’ir-i bāḳīyeyi maḥalleri geldikçe yazılmaḳ ḫoş gelmişdir.

Nev‘-i ḫāmis: Hey’et-i ṭabaḳāt-ı eflāk-ı külliyeyi ve iş̱bāt-ı ḥarekāt-ı eflāk-ı cüz’iyeyi ve keyfiyet-i ḥareket-i devriye’-i yevmiyyeyi ve taḥdīd-i cihāt ve māhiyet-i ecrām-ı ‘ulviyyeyi icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki ol mübda‘-i bedāyi‘ maṣnū‘āt-ı Cenāb-ı Ḥakīm ḫallāḳi kā’ināt celle celāluhu ḥażretleriniñ murād ve ṣun‘uyla cemī‘-i ecrām-ı eflāk ve ecsām-ı‘anāṣır tā ḫakk-ı evrāḳ-ı kelām miş̱āl biri biriniñ derūnunda ḥāl-ı kerāt-ı‘adīde olup ‘ale’t-tertīb-i kübrāsı ṣuġrāsını muḥīṭ ve muḥaddaḳ ve cemī‘-i cihetlerden mümās ve muṭabıḳ cümlesi küre’-i vāḥide şekline girüp‘ālem-i cismāni ḳudret ve ḥikmet-i rabbānibirle. Bu niẓam-ı bedi‘i’l-intiẓām-ı ḥikmet-i irtisām üzre ṭarḥ ve te’sīs olunmuşdur. Belki bu heykel-i ġarībü’t-terkīb ve ‘acībü’t-terkībiñ şekl ve hey’eti cemī‘-i ḥükemā-yı İslāmıñ ve ekş̱er-i ‘ulemā-yı dīniñ re’yi iṣābet-ḳarīnleri üzre böyle aḫz ve ḳabul olunmuşdur ki‘ālem-i ecsām biri birini muḥīṭ-i kürāt ve ‘anāṣır üzerinde eflāk-ı baṣal miş̱āli ṭabaḳāt olup

mecmūʻı bir ṭop şekline girmişdir.Ve ecrām-ı eşīriye yaʻnī eflāk-ı külliye ṭoḳuza munḥaşır olup cemīʻ-i ecrām-ıʻāliyāt ve ʻanāṣır-ı süfliyyeyniñ cāḳ-ı vusṭunda bir cüz'-i mütevehhim vardır ki **(25/a)** ol Merkür-i ʻālem ve zīr-i pāy-ı ümemdir. Ve bu ṭoḳuz ʻaded semavātıñ ekber ve aʻżamı felek-i aṭlasdır ki maḥdūd cihāt-ı cihān ve muʻayyen evḳāt-ı zamān odur ve felek-i merḳūm ve eflāk-ı sā'ireyi ḳabża'-i ḥükümetine alup yigirmi dört sāʻatde bir kere cemīʻ-i kevākib-i nīrāt ve ṣabitāt-ı seyyārāt ile şarḳdan ġarba devr ider. Pes, dā'imā ṭulūʻ ve ġurūb ki leyl u nehār ve rūz-i ruşen ve şebb-i tārda vāḳiʻ olur. Cümlesi anıñ ḥareketine menūṭ ve merbūṭdur. Ve bu eflāk-ı tisʻanıñ felek-i aḫīri felek-i ḳamerdir ki kā'ināt cevv-i semāyı ve ʻālem-i kün ve fesādı ve eşyāyı cümle cihetlerinden iḥāṭa itmişdir.Ve kürāt-ıʻanāṣır-ı erbaʻa bu felek-i ḳameriñ derūnunda merātibince ḳarār ve ṣebāt bulmuşlardır.Ve ʻalā külli ḥāl cānib-i muḥīṭ cihet-i fevḳe ve cānib-i merkez-i cihet taḥt olup basīṭ arż ve mādde ḳā'im ve sā'ir olan eşḫāṣıñ re'slerifelek ḳamer semtine ve ḳademleri merkez-iʻālem cihetine vāḳiʻoldıġı emr-i muḳarrirdir. Ve bu eflāk-ı tisʻa vemā fīhā ṣāf ve mużi' ve şeffāf olup kemāl-i ṣafvetlerinden bunlara gāh billūri ve gāh cemedī ve gāh ābī ıṭlāḳ itmişlerdir. Egerçi külliyāt ve cüz'iyāt eflāk ve ʻanāṣır ḫılālında fażla veyā ḫılā olmadıġında ḥükemānıñ cümlesi ittifāḳ üzre gitmişlerdir lākin mavera-yı felek-i aʻẓamda baḫṣi mütevāttir olan ḫılāyı ḥükemā'-i ḳudemā māddeden mücerred bir buʻd-u mev'cūd dimekle ve mütekellimūn buʻd-u mevhūm ile taʻbīr ve tefsīr itmişlerdir. Çünki eflāk-ı külliye taʻyīni aḥvāl-i semavāt żabṭına vefā itmeyup ehl-i hey'et sebʻa'-i seyyāreye ʻārıż olan umūrı müşāhede eylediller. Yaʻnī kevākib-i merḳūmede gāh istiḳāmet ve gāh iḳāmet ve gāh baṭa' ve gāh sürʻat ve gāh rücʻat görüpgāh āfitāb gibi meyl-i külliyedenʻibāret olan iki inḳılāb noḳṭaları beynine seyri taḫṣīṣ ittiklerini ve gāh seyyārāt-ı sā'ire gibi inḳılāb noḳṭalarını şimāl ve cenūbe ʻaẕīm-i tecāvüz ile gitdiklerini ve gāh żiyāları ezdiyād ve gāh noḳṣān bulup böyle ḥālāt ile gāh arża ḳarīb ve gāh baʻīd olduḳlarını ve aḥvāl-i ḫüsūf ve küsūf daḫī muṭṭarıd olmayup gāh külli ve gāh cüz'i olduḳlarını görüp mülāḥaẓa eylediler.Ve'l-ḥāṣıl vaḳtā ki anlar semavātıñ bu meẕkūrāt emṣāli umūr-u muḫtelifesin naẓarda muʻāyene eylediler. Pes, ʻilel ve esbābını şerḥ ve beyān ve taḳvīmde ve taʻdīl ve tesviye ve tanẓīmde eflāk-ı külliyeniñ derūnlarında yaʻnī müttehidi'l-merkez olan iki saṭḥ-ı mütevāzi beyninde vāḳiʻ ṣaḫnlarında arża şāmil ve ġayr-i şāmil merkezleri ve ḳuṭubları müttehid ve muḫtelif ve ġılẕetde ve riḳḳatde mütesāvī ve ġayr-i mütesāvīniçeniçe eflāk-ı cüz'iye farż itmege muḥtāç olup bunları aʻżā-yı ebdāna teşbīh idüp eflāk-ı ṣānīye ve tedāvīr-i iʻtibār itmişlerdir. İmdi biz ol bedīʻu's-semavāt ve'l-arż olan ṣāniʻ-i ḥakīm ḥażretleriniñ deḳāyıḳ-i ṣanʻatın ve ḥaḳāyıḳ-i ḥikmetin tefekkür ve teẕekkürle maʻrifeti ṭāliblerine taḫayyül-ü eczā'-yı eflāk-ı āsān olup ol maʻḳūlāt bu maḥṣūṣāt-ı emṣāli ʻayān ve ṣafḥa'-i beyān üzre mücessem nişān olmaḳ içün eflāk-ı

külliyeniñ eşkāl ve ṣūretlerin bu maḥalde resm ve taṣvīr itmişizdir. Ba‘de ḳüs̱ūr-u eflākdan leb-i lebāb ḫāke duḫūl idüp andan kendine gelüp rabbiñi bulmaḳ içün tertīb-i semavātı beyān ve kitābetde a‘lādan esfele tenezzül-i ṭarīḳin ṭutmuşuzdur. Ve ṣūret-i eflāk- ı külliye budur.

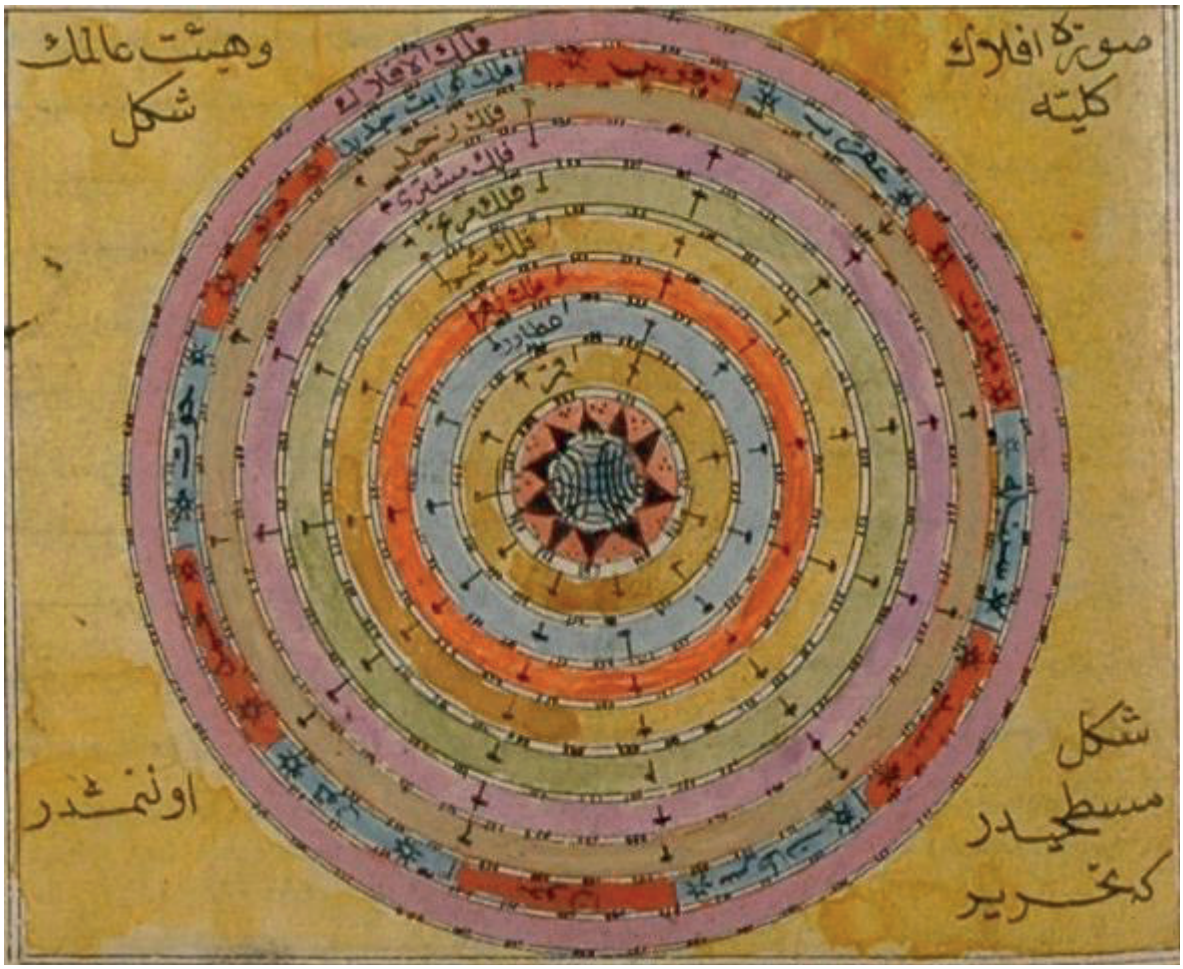

(25/b) Nev-i sādis: He'yet-i felek-i āṭlası ve sür'at-i ḥareket-i yevmiyyesini ve cemī'-i eflāk ve 'anāṣıra olan taḥakküm tesliṭanı ve vüs'at-ı feżāsını bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i hey'et dimişlerdir ki felek-i a'lā ki felek-i ḳamere nisbetle felek-i tās'idir. Bālāda beyān olundığı üzreniçe nām ve şān ile şöhret-yāb olmuşdur. Ve merkezi merkez-i 'ālem ve ḳuṭbı ḳuṭb-ı 'ālem olup iki saṭḥ-ı mütevazī birle. Muḥāṭ bir cirm ve küre' ve nücūm ve kevākibden ma'āri olmaġla felek-i āṭlas tesmiye olunmuşdur. Ve cemī'ecrām ve ecsāmı muḥīṭ olmaġla'ālem-i cismāni kendide nihāyetbulup fevḳ-i ḥaḳīḳi ve maḥadded-ı cihāt olmuşdur. Ve mavera-yı semāvātda ḫılā ve melā-i imtinā'i farż olunmaġla bunuñ saṭḥ-ı muḥaddebi bir nesneye temāsdan biridir. Ve billūr gibi cism-i basīṭ ṣāfīdir ve cemī'-i naḳūṣdan'ārīdir. Lākin saṭḥ-ı muḳ'ari kendi cevfinde olan felek-i ṣevābtañ saṭḥ-ı muḥaddebine mümāsdır. Ve bu felek a'ẓamıñ taḥtında eflāk-ı cüz'üyye farż olunmaġla iḥtiyāç olmayup ancaḳ devā'ir-i'aẓāmdan mu'addeli'n-nehār dā'iresi bunuñ muḥīṭinde iki ḳuṭbı münteṣifde dā'ire'-i meyl farż olunmuşdur ve felek-i merḳūm bu güna vüs'at ve 'aẓametiyle merkez-i'ālem ḥavlinde şarḳdan ġarba ḥareket-i vażiye'-i serī'asıyla derūnunda olan eflāk-ı bi'l-cümle ve küre'-i nārı ve küre'-i hevādan bir miḳdārı döndürüp yigirmi dört sā'at müstevīyede bir devresini tāmam ider ve her felegiñ bir mekānı ve ḥayzı vardır ki andan herkez intifāl itmez lākin kendi mekānında cemī'-i eczāsıyla ḥareket-i vaż'iye birle mutaḥḥarikdir ki ṭarafatü'l-'ayn ḳadar sākin olmaz ve felek-i a'ẓamıñ mınṭıḳası ḥareketi beġāyet serī'idir. Nitekīm burhan-ı hendesiyye ile s̱ābitdir ki fürs ḥudūd-ı rekż-i şedīd ḥālinde iki ayāġıñ ḳaldırup ḳoyuncaya dek felek-i a'ẓam üç biñ fersaḫ mesāfe ḥareket ider. Subḫāne'ṣ-Ṣāni'i'l-Ḥakīm bu ne sür'at-ı ġarībedir ve ne ḳuvvet-i'acibedir ki bir laḥżada ḳuṭr-ı küre'-i zemīnden ziyāde mesāfe'-i Şems felegiyle alup gider ve bu sür'atde ol ḥadīs̱-i şerīf şehādet ider ki Ḥabīb-i Ekrem ṣallallahu'aleyhi vesṣellem Cibrīl-i emīn'aleyhi's-selāma zevāl vaḳtinde su'āl itmişdir ki (yā aḫī yā Cibrīl hel zāletü'ş-Şems) Cibrīl-i emīn cevāb itmişdir ki "lā ne'am" Pes, Ḥabīb-i Ekrem ṣallallahu'aleyhi veṣsellem su'āl itmişdir ki lā'dan ṣoñra ne'am içün didiñ Cibrīl-i emīn cevāb itmişdir ki sen su'āl eylediñde henüz Şems zā'il olmamışdı ben lā diyinceye dek Şems beş yüz fersaḫ mesīreye ḳaṭ'idüp nıṣf-ı nehārdan zā'il olmuşdı anın-çün ne'am didim ve Ḥaḳ Te'ālā bunı naṣ ile buyurmuşdur ki (Ve'ş-Şemsu tecrī li-müsteḳarrin lehā ẕālike taḳdīru'l-'azīzi'l-'alīm.)[146] nefy ile ḳırā'at idenleriñ rivāyeti üzredir ve anlar İbn-i'Abbās ve İbn-i Mes'ud ve 'Akirme ve 'Aṭā raḍi Allahu'anhum ḥażretleridir. Egerçi ehl-i ḥesāb ve ehl-i hendese eflāk ve nücūmuñ eb'ad-ı ecrāmınıñ es̱ḫān ve mesāḥelerin ḥesāb ve ḳıyās ile tefṣīl ve taṭvīl üzre beyān ve 'ayān

[146] Yasin süresi 38. āyet

itmişlerdir. Lākin felek-i a‘ẓamıñ ‘aẓameti miḳdārını bilmekde ve vus‘ati mesāḥesin taḥṣīl ḳılmakda ve merkez-i ‘ālemden ba‘de saṭḥ-ı muḥaddebini ḥesāb ve ḳıyasdan ‘acz ve ḳuṣurlarını i‘tirāf ve iḳrār idüp anı ancaḳ ḫalḳ iden ḫelāḳ bilür dimişlerdir. Ammā felek-i sā’ireye ve kevākib-i ṡevābit ve seyyāreye ehl-i ḥesāb ve hendese ālet-i raṣadiye ile keyl ve taḳdīr itdikleri üzre bunda bir miḳdārişāretle beyān itmek münāsib görülmüşdür tā kim bizim maḳṣad-ı aḳṣāmız olan ma‘rifet-i mevlāya vesīle bulunan eṭvār-ı san‘atların tefekkür ve esrārı ḥikmetlerin teẕekkür ve āṡār-ı ḳudret ve ‘aẓametin tedebbür ve temāşā iden ulū’l-elbāba āsān olup cümleye kendi vücūdelerinde mevcūd görüp‘ārif-i nefs olalar andan ma‘rifet rebh yol bulalar egerce eflāk ve nücūmı keyl ve taḳdīr-i ḥikmet ve riyāżiyeden bī-baḥre olan kimselere ba‘id ve maḥāl görünir. Lākin nefsi’l-emirde muḥaḳḳaḳ ve ṡābit-i ‘ulūm-ı yaḳıniye ḳevā‘idine mebnī aḥkām-ı‘aḳliyedir. Ve ammā māhiyet-i ecrām-ı ‘ulviyye ḥükemā-yı ḳadmaġındanda cemī‘-i ‘eflāk ve nücūm ecsām basīṭedir ki ṡaḳīl ve ne ḫafīfedir ve ne ḥāredir ve ne bāridedir ve ne raṭbe ve ne yābisedir ve ne ḫarḳ ḳabul ider ve ne elteyām ḳabul ider beġayet laṭīfe ve sāfīdirler. Nitekīm Ḥaḳ Te‘ālā buyurmuşdur. (laḫalḳü’s-semavāt ve’l-arż ekber men ḫalaḳı’n-nās ve lākin ekṡere’n-nās lā ya‘lemūn)[147]fe-subḥānAllahi’l-‘aẓīm ẕi’l-ḳudret ve’l-celāl ve sübḥān men’i vecde’l-‘ālem ve’ibda‘a‘alā ġayri meṡel ve ḳadr ḥarekāti’l-eflāk ve ta‘āḳibü’l-eyām ve’l-leyāli (Rabbenā mā ḫalaḳat haze bāṭlā sübḥāneke faḳnāa‘ẕābe’n-nār) ve ec‘alena mine’l-mütekeffirīn fi’l-ḫalāḳa’s-semavāt ve’l-arż ve ihtilāfe’l-leyl ve’n-nehār

Faṣl-ı ṡānī: (26/a) Hey’et-i sema-i ẕāti’l-burūci ve eşkāl ve esmā’-i burūcı ve ṭabāya‘ müṡelṡāt burūcı ve ṡevābitdan menāzil-i ḳamere ḫurūcı ve ma‘rifet-i eb‘ād ve ecrāmı dört nev‘-i ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Felek-i ṡāmini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki eflāk ve ‘anāṣırıñ on üç ṭabaḳası biri birine muḥīṭ olup biri birine bir mertebe-i mümās muṭābıḳ olmuşdur ki eflāk ve ‘anāṣırda ẕerre ḳadar ḫālī ḳalmayup lebāleb ṭolmuşdur ve cümlesi başka donup vücūd ki ẓurūf ve ḳuşūr olmuşdur. Pes, ḫāric olan ẓarfıñ bālāda beyān olunan felek-i a‘ẓamdır ve anıñ dāḫilinde bulunan kışrıñ felek-i sāmendir ki felek-i burūc felek-i ṡevābit nāmıyla meşhūrdur ve felek-i a‘ẓamıñ cevfinde ḳarār ve ṡebāt ile meẕkūrdur. Ve merkezi merkez-i ‘ālem olup ḳuṭb-ı ḳuṭb-ı ‘ālemden bir cānibe yigirmi üç ve nıṣf derece meyl kılup iki saṭḥ-ı mütevāzi

[147] Gāfir süresi 57. āyet

birle muḥāṭ bir cirm-i küridir ve saṭḥ-ı muḥaddebi fevḳinde olan felek-i a‘ẓamıñ saṭḥ-ı muḳa‘arına mümās ile ṭolmuşdur. Ve saṭḥ-ı muk‘arı cevfinde olan felek-i Züḥaliñ saṭḥ-ı muḥaddebine mümās olmuşdur ve kevākib ve ş̲evābit bī-ḥesāb ile muraṣṣa‘ ve müzeyyindir ve teṣāvīr müteḫayyile’-i burūc iş̲nī‘ aşrle münaḳḳaş ve malūndur. Maḥrekü’l-kül olan felekü’l-eflāk ile merkez-i‘ālem ḥavlinde şarḳdan ġarba ḥareket idüp merāfıktıyla yigirmi dört sā‘at müstevīyede bir devresinde tamām eylediginden ġayrı kendi ḥareket-i ẕātiyesiyle ḳuṭb-ı ‘ālemden ġayrı olan ḳalbi üzre ve ma‘delden ġayrı iki cānibe ḳuṭbı miḳdārı mā’il olan münteḳası üzre ġarbdan şarḳa batı’devr ider ve āheste ḥareketiyle taḥtında merkūz olan ş̲evābitibi’l-cümle ol cānibe alup gider ve yetmiş sene’-iŞemsiyyede kendi mınṭıḳası eczāsında ancaḳ bir derece ḳat‘ ider. Pes iki biñ yüz senede bir burcı gider ve yigirmi beş biñ iki yüz senede bir devresini tamām ider ve ḥükemā kelāmında bu müddet-i merkūme tamāmında burūcuñ tebeddülünden cemī‘-i umūr-ı‘ālem bā-taḳdīr ḥakīm-i a‘lemu-i serāpā teceddüd eyler dimişlerdir ve bu feleginñ daḫī taḥtında eflāk -ı cüz’iye farżına ḥācet ḳalmayup ancaḳ devā’ir-i ‘aẓāmdan bir mınṭıḳate’l-burūc da’iresi felek-i merḳūmuñ muḥīṭinde beyne’l-ḳuṭbiñ farż olunup eşkāl-i burūc iş̲nī‘aşere bu mınṭıḳanıñ nışfında ta‘yīn olunmuşdur ve altı dā’ire-i ‘aẓīme’-i meẕkūre daḫī bu feleginñ iki ḳuṭbı üzerinde müteḳāṭı‘farż olunup felek-i merḳūm bu devāir’-i sitte ile baṭīḫ-i muża‘ şeklinde on iki ḳısm olup her bir ḳısmına bir isim ile burc ıtlāḳ olunup. Meş̲elā burūc- ḥamel dinilmişdir.

Nev-i ş̲ānī: Kevākib-i merṣūde ile bulunan eşkāl ve esmā’-iburūcı ve müş̲elş̲āt erba‘asını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki burūc iş̲nī‘aşeriñ her birinde meş̲elā şekl-i baṭīḫiñ her bir faşı saṭında ya‘nī felek ş̲ümüniñ on iki ḥuṣusunda her biriniñ münteṣifinde kevākib merṣūdeniñ mecmū‘a-i hey’eti bir şekle müşābih müşāhede olunup ol burūcuñ esmāsına vech-i tesmiye ḳılınmışdır. Meş̲elā burūc-ı ḥamel felek-i ş̲āminiñ sāḥasında bir ḥassedir ki anın muntaṣıfında raṣad olunan kevākib birer ḫaṭṭ ile biri birine vaṣl olunsa anda kevākibden hükemā-yı ḳadīmeniñ raṣadları muḳteżāsınca biñ yigirmi iki kevākib münīri maḥtevī zī-rūḥa ve ġayrıya müşābih ḳırḳ sekiz ṣūret taḫayyül olunmuşdur ki üç yüz ḳırḳ altı kevākib merṣūdeyi iştimāle on iki sūretini meşhūr ve ma‘lūm olan burūciş̲nī ‘aşer ismiyle tesmiye itmişlerdir ve ṣūr merḳūmeniñ yigirmi biri mınṭıḳanıñ cānib-i şimālinde vāḳi‘olupanlara üç yüz altmış altı kevākib żabṭ olunmuşdur ve ḳırḳ sekiz ṣūretiñ bāḳīsi on beş ṣūret-i mınṭıḳanıñ cānib-i cenūbunda vāḳi‘olup kevākib merṣūdeden üç yüz

on altı kevākib daḫī bunlarıñ sāḥasında ta‘yīn olunup ẕikr olunan biñ yigirmi iki kevākib tamāmıyla müte‘ayyin olmuşdur.

Teẕyīl; ma‘lūm ola ki müṣannif-i merḥūmuñ ẕikr eyledigi üzre kevākib iki ḳısma münḳesim olup bir ḳısmına s̱ābite ve digerine seyyāre tesmiye olunur. Bir fırḳasına s̱ābite tesmiye olundıġınıñ sebebi birbirlerine olan ba‘dıñ miḳdārı dā’ima müsāvī olup ziyāde ve noḳṣān olmadıḳlarına mebnīdir ve anlar bu baḥiṣde ẕikr olunan felek-i s̱evābitdir. Ve o bir fırḳasına seyyāretesmiye olundıġıñ sebebi kevākib-i mezḳūre başḳa başḳa seyr ve ḥareket itdikçe birbirlerine gāh bā‘id ve gāh ḳarīb olduḳlarına mebnīdir ve anlar seb‘a’-i seyyāredir ki her biri bir felekde merkūzdur ve işbu kevākib-i seyyāre ba‘żen bir maḥalde ictimā‘ve iftirāḳ idüp gāh dā’ire’-i ufḳıñ birbirine muḳābil derecātında ḳarşu bi-ḳarşu vāḳī‘olurlar kevākib-i s̱ābiteniñ miḳdārı ḥükemā-yı mute’aḫḫirīn ḳavlince faḳat biñ yüz on iki‘aded kevākib olup ecsām-ı münīre olduḳları müberhendir ve birbirlerinden temyīz olunmaḳ ve her birine birer ism vaż‘ eylemek müte‘azzirü’l-imkān olmaġla ḥaẕāḳ fenn-i hey’et mecmū‘anı altmış fırḳaya tefrīḳ ve her bir fırḳasını birer şekl üzre tensīḳ eylemegi bi’l-ittifāḳ istiṣvāb idüp ve her bir şekle müteḳaddimīn beyninde kesb-i şöhret itmiş kimseleriñ esāmisinde ve ba‘żı ḥayvānāt ve edvāt ve ālet isimlerinden birer isim vaż‘-ı taḫṣīṣ eylemişler ki resm olunan küre’-i eflāk şeklinde manẓūr ve meşhūd olur ẕikr olunan seksan şekliñ her biri kaç kevākibden bir cem‘iyet mevhūma olup anlarıñ on ikisi mınṭıḳatü’l-burūcda vāḳi‘olup kevākib ma‘dūreden üç yüz ḳırḳ altı kevkeb maḥtevīdir, isimleri bunlardır; Ḥamel 1 S̱evr 2 Cevzā 3 Sereṭān 4 Esed 5 Sünbül 6 Mīzān 7 ‘Aḳreb 8 Ḳavs 9 Cedī 10 Delv 11 Ḥūt 12. Ammā mınṭıḳa’-iburūcuñ cānib-i şimālinde üç yüz altmış kevkev raṣd olunup yigirmi bir ṣūrete taṭbīḳ itmişlerdir esāmisi bunlardır; düb-i aṣġar 1 düb-i ekber 2 tenyin 3 ḳeyḳāvus 4‘avvā 5 cās̱ī 6 selbiñ 7 ṭā’ir 8 ẕāte’l-kürsī 9 ber savüş 10 mümessiñ 11 ḥavā 12 ḥayte’l-havā 13 sehm 14‘akāb 15 nesr 16 delfīn 17 fars-ı evvel 18 fars-ı s̱ānī 19 mirāt-ı müselsele 20 müs̱elles̱-işimāli 21. Ammā mınṭıḳanıñ cānibe’-i cenūbesinde mevcūd bulunan dört yüz altı kevkebi yigirmi yedi ṣūrete teşbīhidüp esmaları bunlardır. Derḳıṭes 1 cebār 2 nehr 3 arneb 4 kelb-i ekber 5 kelb-i aṣġari 6 sefīne 7 şücā‘ a 8 bāṭye 9 ġarāb 10 ḳayṭūres 11 seb‘a 12 mücemre 13 eklīl 14 ḥūt-ı cenūbī 15‘ankā 16 ġarnūḳ 17 ġulāmı- Hindī 18 ṭāvūs 19 naḫl 20 müs̱elles̱-i cenūbī 21 kelb-i baḥrī 22 ẕibāye 23 ḥūt-ı ẕü’l-cenāḥ 24 ejderhā 25 ġarāb 26 ḫümāme’-i nūḥ 27. Bu siyāḳ üzre mecmū‘ı altmış ‘aded olup ve bu ṣūretlerde biñ yüz on iki kevkev egerçi raṣad ve ḥesāb olunmuş olup lakin ‘aded-i meẕkūre yālñız re’yü’l-‘ayn müşāhede olunan kevākibiñ miḳdārı olmaḳ iktiżā ider. Fariżānṭāḳ kehkeşān ṣayḳ ve ḫarde kevākib-i keş̱īreden bir cem‘iyet olmaḳ ḥesābiyle‘adediniñ ta‘yīni

maḥāl ḳabīlinden olup kevākibiñ arża bu‘d ve mesāfeleriniñ derecesi cihetiyle miküçük ve ba‘żısı daḫī büyük görünir. Henüz aḥvāl-i mechūledendir ve Allahua‘lemu bi’ṣ-sevāb temmü’t-teẕyīl. Ammā mıntıḳatü’l-burūcda vāḳi‘ olan ṣūr-ı kevākib-i meşhūreniñ esmāsı bunlardır; (ḥamel s̱evr cevzā) buña teve’māñ daḫī dirler (sereṭān esed sünbüle) buña ‘azrā daḫī dirler (mīzān‘aḳreb ḳavs) buña rāmī daḫī dirler (cedī delv ḥūt) buña semketān daḫī dirler ve burūc-ımez̲kūreniñ altısı da’ire’-i mu‘addelü’n-nehārıñ şimālinde vāḳi‘ olmaġla bunlara burūc-ı şimāliye dirler ve altısı daḫī mu‘addeliñ cenūbunda bulundıġı-çün anlara burūc-ı cenūbiye dirler. Ammā burūc-ı şimāliye (ḥamel s̱evr cevz sereṭān esed sünbüledir). Ve ammā burūc-ıcenūbiye (mīzān‘aḳreb ḳavs cedī delv ḥūtdur) ve burūc-ı merḳūmeniñ dördine munḳalibe ve dördine s̱ābite ve dördine mütecesside dirler. Ve ammā burūc-ı munḳalibe ḥamel ve seretān ve mīzān ve cedīdir. Bunlara anın-çün **(26/b)** munḳalibe-i ıtlāḳ olmuşdur ki bunlarda zamān bir faṣıldan bir faṣıla münḳalib olur. Ammā ḥamelde ḥulūl-ı Şems ile zaman-i şitādan bahāra münḳalib olur. Ve ammā sereṭānda ḥuṣūl-ı Şems ile zamān bahārdan ṣayfa münḳalib olur ve ammā mīzānda duḫūl-ı Şems ile zamān ṣeyfīdir ḫarīfe münḳalib olur ve ammā cedīde vuṣūl-ı Şems ile zamān ḫarīfeden şitāya münḳalib olur ve ibtidāī ḥamele i‘tidāl ve rabī‘a-ī ibtidāī sereṭāna inḳılāb seyf-i ve ibtidāī mizāna i‘tidāl ḫarıḳı ve ibtidāi cedīye inḳılāb şitavī dirler. Ve ammā burūc-ı s̱ābite (s̱evr ve esed ve ‘aḳreb ve delv)dir ve bunlara anın-çün s̱ābite dirler ki ne münḳalibe gibi inḳılābdaḳalurlar ve ne mütecesside gibi iki ḥāletde mümtezic olurlar ve ammā burūc-ı mütecesside (cevzā ve sünbüle ve ḳavs ve ḥūtdur) ve bunlara ol sebebden mütecesside tesmiye olunmuşdur ki Şems-i münīr bu burūcuñ berāberinde iken her birinde zamān kendi ḥaletiyle āḫir ḥālet beyninde mümtezicdir. Ammā cevzāde zamān rebī‘de iken ṣayfa iḳbāl idüp mümtezic olur ve ammā sünbülede zamān ṣayfide iken ḫarīf ile mümtezic olur ve ammā ḳavsda zamān ḫarīfde iken şitā ile mümtezic olur ve ammā ḥūtda zamān şitada iken rebī‘i ile mümtezic olur ammā ḥükemā-yı müte’ahḫirīn ‘indinde burūc-ıis̱nī‘aşerle seb‘a’-i seyyāre ‘anāṣır-ı erba‘a ems̱āli ṭabāyi‘-i muḫtelife üzre dirler ki her üç burcı bir ṭabī‘atda bulup müs̱els̱āt-ıburūc ıtlāḳ itmişlerdir. Ammā (ḥamel ve esed ve ḳavsa) müs̱elles̱’-i nārīye dirler ki her biriniñ ṭabī‘atı ḥarāret yebūsetdir. Ve ammā (s̱evr sünbüle ve cedīye) müs̱elles̱’-i turābiye dirler ki her biriniñ ṭabī‘atı bürūdet ve yebūsetdir. Ve ammā (cevzā ve mīzān ve devl) müs̱elles̱’-ihevā’iye der ki her biriniñ ṭabī‘atı ḥarāret ve ruṭūbetdir. Ve ammā (sereṭānve ‘aḳreb ve ḥūt) müs̱elles̱e’-i mā’iyedir ki bunlarıñ her biriniñ

Aḥvāl-i burūc	Rebī‘	ṣayf	ḫarīf	Şita
Münḳalibe	ḥamel	Sereṭān	Mīzān	Cedī
s̱ābite	s̱evr	Esed	‘aḳreb	Devl
Mütecesside	Cevzā	Sünbüle	ḳavs	ḥūt

ṭabī‘atı ruṭūbet ve birūdetdir. Pes, tevāli’-i burūc üzre burc-ı nārī ve burc-ı ḫākī hevā’-i ve burc-ı ābī dirler. On iki burcı bu minvāl üzre ‘ad iderler ve bir daḫī burūc iṣnī ‘aşeriñ ba‘żısın müẕekker ve ba‘żısın mü’enneṣ ṭabī‘atında bulup ba‘żılardan nehāra ve ba‘żılarıñ leyle nisbet itmişlerdir ki altı burc müẕekker ve altısı mü’enneṣdir. ammā müẕekker olan burūc (ḥamel ve cevzā ve esed ve mīzān ve ḳavs ve delvdir) ki burūc müfrededir. Ve ammā burūc mü’enneṣe (s̱evr ve sereṭān ve sünbüleve ‘aḳreb ve cedī ve ḥūtdur) ki bunlar burūc mezūcedir. Pes, burc-ı ḥamelden bedā’ idüp tevāli’-i burūc üzre bir müẕekker ve bir mü’enneṣ‘ad iderler. On iki burcuñ tamāmına degin giderler. Müṣelleṣ’-i nārī ve müṣelleṣ-ihevāyı cümle burūc-ı müẕekker vāki‘ olup müṣelleṣ-i ḫākī ve müṣelleṣ-i ābī cümle mü’enneṣ bulunup müẕekker-i nehārı ve mü’enneṣ-i leylī olmuşdur.

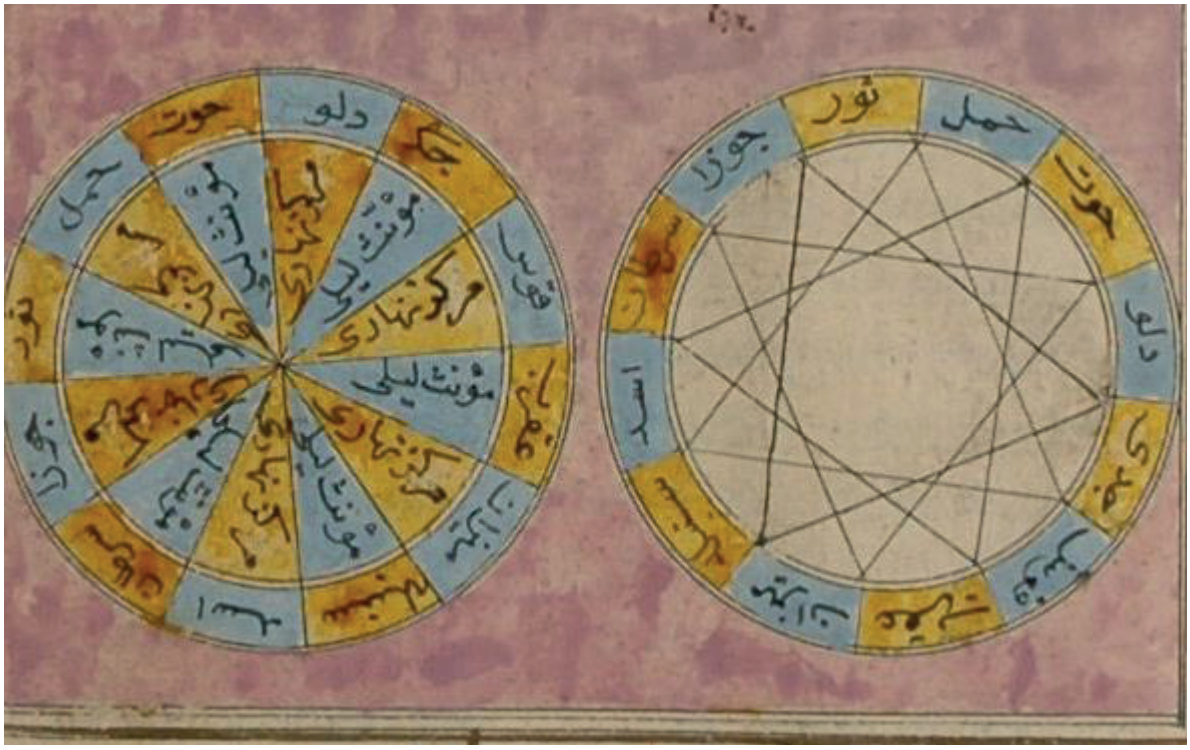

Nev‘-i s̱āliṣ̱: Kevākib-i s̱evābitden olan menāzil-i ḳamerī esmā’-i ve eşkāliyle ve felek-i burūcda olan mekānlarıyla ve arż-ı erba‘īnde ṭulū‘ ve ġurūblarıñ evḳāt ve mevāżi‘yle bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsunki Ḥaḳ Te‘ālā kelām-ı ḳadīminde (ve’l-ḳamerī ḳaddernāhu menāzilu)[148] buyurdıġı menāzil-i ḳamer yigirmi sekizdir ki **(27/a)** bu felek burūcda s̱ābit olan kevākib-i merṣūdeden mınṭıḳatü’l-burūcuñ ḳurbunda bulunan ḳameri kendi felegī mınṭıḳasında ḥareket-i ẕātīye’-i‘urbiyesiyle nıṣf-ı burc-ı ḥamelde Şems ile muḥāḳ olduḳda her gice bir kevkeb berāberine geldikçe ol kevkeb bu menzil-i i‘tibār olunmuşdur ve ḳamer ḥareket-i serī‘asıyla on iki burcı yigirmi sekiz günde ḳat‘ ve devr idüp yine mekāna rücū‘ eylediginden yigirmi sekiz menzil bulunmuşdur ve evvelki menzil şarṭeyn ve āḫiri reşā tesmiye olunmuşdur ve her iki menzil mā-beyni on iki derece ve elli iki daḳīḳa olmaġla on iki burcuñ her biri yigirmi sekiz menzilden iki menzil ve s̱ülüs̱-ü menzili taḳrīben ḥāvī bulunmuşdur ve altı sene muḳaddem naẓm olunan manẓūme-i mezbūnda taḥrīr ḳılınmışdır.

[148] Yasin süresi, 39. āyet

Allah adıyla başlarız ḫaberi
Ḳıldı taḳdīr Şems ile ḳameri
Ḥamdulilāh habibine salavāt
Şems ve māh eyledikçe ḫoş ḥarekât
Ba‘dehu ḥaḳḳı der ey ehl-i ḫiṭāb
Ehl-i hey’et sözüncedir bu kitāb
Naẓm ḳıldım kitāb-ı mu‘teberi
Didim ismin “Menāzil-i ḳameri”
Oldı ebyātı cümle yüz ṭoksan
Biñ yüz altmış beş idi sāl ey cān
Çarḫ-i s̱āmin ki on iki bölinür
Her bölükde otuz sehm bulunur.
On iki burcı on iki āy olur
Üç bahār olur daḫī yāy olur
Üç ḫarīf olur üç daḫī kışdır.
Cār faṣl on iki ay olmuşdur
Evvel āzār ikinci nisāndır
Üç ayyār rābi‘ hazirandır
Ḫāmis oldı temmuz u sādisī āb
Oldı eylül sābi‘ be-ḥesāb.
s̱āmin ve tāsi‘ oldı teşrineyn
Kış dū kānūn vü yek şubat ey zeyn
Gelmeden gün burūc evā’iline
On gün aḳdem şühūr rūm biline
On iki burca bunlar esmadır
Bir ḥamel iki s̱evr ve cevzādır
Sereṭān ve esedle sünbüledir
Burc mīzān u‘aḳrebi böyledir
Ḳavs ile cedī ve delv ve ḥūt anılur
Yılbaşı evvel-i ḥamel ṣayılur
Çünki şeş burc otuz pāyı geçmiş
Biñ yıl eyāmın üç yüz altmış beş
Çarḫ s̱āmindedir bu ḳısm-ı rüsūm
Andadır cümle sābitan-ı nücūm
Devr-i şarḳi seri‘-i seyrandır
Hep ṭulū‘ ve ġurūb o devrāndır
On iki burc yigirmi dört sā‘at
İçre bir devri ḫatm ider rāḥat
Çün döner nıṣf-ı burc bir sā‘at
Sā‘at on beş derecedir‘ādet
Çarḫ cārumda gün musanna‘dır
Evsaṭında zemīn murassa‘dır

Ol felek devr ider güneş seyri
Anda yok necm u Şemsden ġayrı
Ġurūbdan şarḳa gün gider her gün
Üç yüz altmış beşinde biri gögün
Seyr ider Şems günde bir derece
Ayda bir burcı ḳat‘ ider bilece
Çün taḥvavvül ider her āy birine
Yıl tamāmında hem ḳalur yerine
Rūz u şeb ḫaṭṭ-ı istivāde sivā
‘Arżı ḳırḳ cüz‘olan mekānda ola
Ol cedīye gelse gün-i raḫşān.
Zemherir ibtidāsıīdir ozaman
Sā‘at şeb o gice on beş olur
Gündüzüñ sā‘atī ṭoḳuzı bulur
Beş gice gündüz altı sā‘at alur
Üç gün üç gice bir ḳarāra ḳalur
Ba‘dehu gün be-gün gün aṭvāl olur
Tā ḥamel evvelin bu Şems bulur
Naḳl idende gün evvel-i ḥamele
Gice gündüz berāberine gele
Gün ṭoġāndan batāna dek o zaman
On iki sā‘at ola bī-noḳṣān
Gün batāndan ṭoġāna dek gice hem
On iki sā‘at ola olmaya kem
Hem yine gün be-gün eṭval olur
Sereṭān evvelin güneş ki bulur
Sā‘ati rūz o günde on beş olur
Ol şebiñ sā‘atiṭoḳuzı bulur
Pes gündüz şebdan altı sā‘at alur
Üç gün üç gice ol ḳarara ḳalur
Ba‘dehu gün be-gün şeb etvāl olur
Tā ki mīzānıñ evveline ḳalur
Gelse mīzānıñ ibtidāsına gün
Rūzu şeb hem berāber olur o gün
Çün ḥamel evveliyle bu birdir
Şarḳ u ġarb ikisine bir yerdir
Pes yine gün be-gün şeb etvāl olur
Tā güneş cedīn evveline gelür
Yılda bir yol bu devri dā’imdır
‘Arżı mimde bu ṭavrı ḳā’imdir
Çarḫ-ı cārumda Şems herniçedir
Hem ḳamer bu felekde öylecedir

Çarḫ-ı evveldedir ḳamer-i mir’āt
Ol muṣayḳal keşīfdir bi’z-zāt
Cirm-i Şemsiñ żiyāsı dā’imdir
Şems ile nūr-ı māh-i ḳā’imdir
Cirm-i meh muzlem müdevverdi
Ol güneşden yaña münevverdir
Cāyı çün günle arżıñ arasıdır
Arża ṭoġrı muḥāḳ ḳarasıdır
İrtesi gice çün hilāl görünir
Nūrlı yāndan bize ḫayāl görünir
Gün be-gün āy güneşden olup ırāḳ
Arża ṭoġrı yüzi olur berrāḳ
Cārdih menzilin meh eylese seyr
Şems u meh beynine ḳarīb ola yir
Şems ile māh ḫoş muḳābil olur
Görinüp nūrı bedr-i kāmil olur
Çünki mir’āt Şemsdir bu ḳamer
Ẓulmet-i leyli nūr maḥż eyler
Şemse olduḳça muḳarreb hem āy
Azār azār görine nursuz cāy
Çün bulur hem o Şems-i tābānı
Bize ṭoġrı döner donuḳ yanı
Ayda bir yol budevr-i dā’imdir
Bu muḥāḳ ve bu bedrī ḳā’imdir
On iki burcı gün keser bir yıl
Ḳat‘ ider meh bir ayda cümleye bil
Ġarbdan şarḳa hem ḳamer ṭolaşır
Günde on üç derece yer ulaşur
Şems ile çün ḳamer muḥāḳ bulur
İrtesi gice ay muḳaddem olur
Günde on iki cüz‘ o Şems geçer
On iki burc bīst heşt ölcer
Pes menāzil yigirmi sekiz olur
Her birine nişāñı yıldız olur
Her nişānıñ bir ismi resmi var
Ṣay müretteb yeriyle bil ay yār **(27/b)**
Şaraṭeyn u baṭīnu pervīn-i s̱ā‘
Deberān hek’a hen’ı ile zīrā
Neş̱re vü ṭarfe cebhe vü zebre
Hem zebānā vü ba‘dehu iklīl
Kalb u şevl ne‘āyīmi ḫoş bil
Belde ẕābih bel‘ Su‘ūd ehbīyā

Pes muḳaddem mu’aḫḫar oldı Reşā
Gök yüzünde menāzil-i ḳameri
Bilmek isterseñ eyle şeb naẓarı
Gözle hem āfitāb-ı tābānı
Çün bulur ibtidā-yımīzānı
Ol gün olduḳda Şems ufuḳda ‘ayān
Noḳṭa’-imaşrıḳ oldur eyle nişan
Hem idende o gün ufukda ġurūb
Noḳṭa’-i maġrib ol yeri bil ḫūb
İki yandan dū noḳṭa evsaṭı al
Ḳıl nişān noḳṭa’-i cenūb ve şimāl
Ḳıl bu dört noḳṭa evsaṭıñ taḫmīn
Heşt noḳṭa-i ufuḳdan it ta‘yīn
Ufḳı farż it üç yüz altı pay
Pes tulū‘ ve ġurūbı andan ṣay
Ḳırḳ derece‘arżda menāzil tā
Ol ufuḳdan bu resme ṭoġa bata
Çün yarım sā‘at ol şeb ide mürūr
İbtidāyı menāzil ide ẓuhūr
Noḳṭa’-i maşrıḳıñ şimālinden
Hem yigirminci cüz’ ḫilālinden
Şaraṭeyn iki necm-i ‘ālīdir
Bir cenūbī biri şimālidir
Bir zirā‘ ikisi arasını ṣay
Bīst ve heşt ḥamelde anlara cāy
Ol cenūbī yanında rāsıḫdır
Bir küçük yıldız ismi bāṭıḫdır
Şarateyden mu’aḫḫar ola berāh
Hem buṭīn ol ikincisi menzil-i māh
Noḳṭa’-imaşrıḳıñ şimāline bāḳ
Noḳṭadan ṭoġa ḳırḳ derece ‘ırāḳ
Üç küçük necmdir müşelleşvar
Burc şevrinönüñde buldı ḳarār
Çün iki sā‘at ol şeb ide‘ubūr
Ülker üçünci menzil ide ẓuhūr
Noḳṭa’-i maşrıḳıñ şimālinden
Her otuz derece kemalinden
Ḫūşe şeklinde altı kevkebdir
Şevriñ yigirmi dördi munṣıbdır
Ol şeb üç sā‘at rubū‘da hemān
Ṭoġa dördünci menzil deberān
Noḳṭadan ol sekiz derece şimāli

Berḳ urūr necm ḫāmisi fi'l-ḥāl
Oldur evvel şimāli bir yıldız

Dāl şeklinde penc yıldızdır
Sereṭāndan beridir on sekiz

Burc-ı cevzādacāyı sekizdir
Olsa sā'at yedi o şeb kâmil

Dört buçuḳ sā'at ol şeb itme hücum
Görinür neṣre heştüm-i menzil

Menzil-i ḫāmis ide hek'a tulū'
Noḳṭa'-i maşrıḳıñ şimāline gel

Noḳṭa'-i maşrıḳıñ şimālihemīn
Hem yigirmi beşinci cüz'üni al

Cüz'-i ṣāminde şekl-i noḳṭa'-i şın
Ḫurde encümden ebr paresidir

Re's-i cebbār adı seh necm-i nihān
Cār necm murabba'arasıdır

Burc-ı cezvāda bīstimde'ayān
İsmi şū'rā-yı yemānīdir bil

Beş buçuḳ sā'at ol şeb itse mürūr
Hem esed evvelindedir ḥāṣıl

Hen'a altıncı menzil ise ẓuhūr
Çün sekiz sā'at ol şeb itse güzar

Noḳṭa'-i maşrıḳıñ şimāline bak
Görünir ṭarfe tāsi'eyle naẓar

Noḳṭadan on sekiz derece ırāḳ
Noḳṭa'-i maşrıḳıñ şimālinden

İki yıldız şimāl u ġarbı kebir
Hem otuzıncı cüz'kemalinden

Sereṭāncüz'-i ḫāmisinde münīr
İki yıldız biri eseddendir

Bekle beş sā'at ol şeb ile nigāh
Esediñ on beşinde rūşendir

Göresin tā ẕirā' heftüm māh
Heşt u nīm sā'at ol şeb itse mürūr

Noḳṭa'-imaşrıḳıñ şimāline git
'Āşır-ı māh cebhe ide ẓuhūr

Noḳṭadan ḳırḳ derece taḫmīn it
Noḳṭa'-i maşrıḳıñ şimālini al

İki rūşen sitāredir be-'akab
Tā yigirmi beşinci cüz'üne gel

Ġarbı şu'arā-yı şāmīdir belaḳab
Bir mu'avvec ḫaṭṭ üzre dört kevkeb

Ol cenūbi ‘aẕīm ve rūşen hep
Çünki bir sā‘at ol şeb ide güzar

Oldı ḳalbü’l-esed büyük yıldız
Menzil-i cārdihim ufuḳda gider

Hem esedden biri yigirmi sekiz
Noḳṭa’-i maġribe naẓar ḫoş kıl

Olsa sā‘at ṭoḳuzbuçuḳ o seher
Batar anda simāk-ı a‘zelī bil

Zeyredir on birinci ṭoġa meger
İsmidir faḫze sünbüle ey cān

Noḳṭa’-i maşrıḳıñ şimāline var
Resmidir bīst ve pencüm-i mīzān

Ḳıl yigirmi beşinci cüz’de karār
Tā kim üç sā’at ol şeb ide duḫūl

Ḳoşa yıldız cenūbīdir rūşen
Pānzed hem ġafreancaḳ ide nüzūl

Sünbüle on beşi aña mesken
Noḳta’-i maġribiñ şimālini al

Çün ṭoġar gün anıñla böyle ṭoġa
Hem yigirmi sekiz derecede ḳal

Noḳṭadan ṣarfeḳırḳ şimāl ‘avā
Bir muḳavves ḫaṭṭ üzre üç kevkeb

Ṣarfe bir necmi evvel-i ḳadriñ
Yeridir cüz’-i evvel-i ‘aḳreb

On ikinci menāzil-i ḳameriñ
Hem bir ismi simāk-ı rāmıḥdır

Ḫurde encüm-muḥīṭ oldı nişān
Evsaṭı rāmḥ u kendi cārıḥdır

Sünbüle āḫiridir aña mekān
Cār menzil ‘ala’t-tevālī ol

Oldı‘avā beş encüm-i rūşen
On beşinciden evvel ide nüzūl

Ṭutdı mīzānıñ on beşinde vaṭan
Pes rub‘ sā‘at olsa ol şeb ḫūb

Çün menāzilden on ücine hemān
Ṣānzed-i hem zebānā ide ġurūb

Maşrıḳından o şeb bilindi mekān
Noḳṭa’-i maġribiñ cenūbuna var

Bāḳīsin maġribe ile bil o zamān
Anda on ṭoḳuzuncı cüz’de batar

Maġribe bāḳ o şeb hem eyle nişān
İki yıldız muḳābilu berrāḳ

İkisiniñ arası bir mızrāḳ

Hem bir ismide pelle'-i mīzān

Burc-ı 'aḳreb önidir aña mekān

Çün iki sā'at ola evvel şeb-i tār

Oldı iklīl on yedinci batār

Noḳṭa'-i maġribiñ cenūbuna bāḳ rūşeni

Noḳṭadan hem otuz derece ırāḳ

(28/a)

Yer var bī-ḫaṭṭ üzre üç kevkev

Rūşenī oldı cebhetü'l-'aḳreb

'Āḳreb oldı bir ismi hem ey yār

Burc-ı 'aḳrebde cāy-ı bist-ciḥar

Bekle sā'at iki buçuḳ ola tā

Hejdihim ḳalb-ı 'aḳreb anda bata

Noḳṭa'-i maġribiñ cenūbını bul

Otuz üçünci cüz'-i ġarbını bul

Bir muḳavves ḫaṭṭ üzre üç kevkev

Sādis-iburc-ı ḳavs aña maṭlab

Ḳalb-i 'aḳreble bile şöyle varup

Nöh dihim menzil oldı ide ġurūb

Noḳṭa'-i maġribiñ cenūbuna bāḳ

Noḳṭadan ḳırḳṭoḳuz derece ırāḳ

Ḳavsa yıldızdır ikisi berrāḳ

Buldı ḳavsıñ yigirmisinde ṭuraḳ

Bekle dört sā'at ol gice oṭurup

Bistidir ne'āyim ide ġurūb

Noḳṭa-'i maġribiñ cenūbını bul

Otuz üçünci cüz'ü düaña yol

Cār necmi ṣıġār ve cārı kībār

Ṭutdılar cedī o evā'ilinde ḳarār

Daḫībeş sā'at ol şeb uyuma tā

Kim yigirmi birinci belde bata

Noḳṭa'-i maġribiñ cenūbını al

Tā yigirmi sekiz dereceye gel

Ḳıṭa'-i çarḥdır ki sāde olur

Encüm eṭrāfına ḳılāde olur

Hem bir adı ḳılādedir ey cān

Evsaṭı cedī burcun itdi mekān

Ger yidi sā'at olsa şeb rāyīḥ

Bata bīst u düvvüm adı ẕābiḥ

Noḳta'-i maġribiñ cenūbını al

Anda on sekizinci cüz'de ḳal

İki yıldız şimālidir aʿẓam
Cār kevkev üci müşelleş olup

Bir küçük necm anıñla adı ġanem
Rābiʿ saʿd ve hem redīf aña nām

Ẕābiḥ anı ider gibi ḳurbān
Ḫāmis-i burc-ı ḥūtı ḳıldı maḳām

Evvel delv ücine oldı mekān
Şarḳa baḳ hem o aḫşām it tevfīḳ

Heft ü nīm sāʿat ol şeb olma melūl
İrtifāʿiyle her birin taḥḳīḳ

Bīst ü süvvüm beliʿdir ide nüzūl
Kim muḳaddem daḫī muʾaḫḫar hem

Noḳṭaʾ-imaġribiñ cenūbıniçe
Ṭoġalar Şems batmadan aḳdem

Noḳṭadan şay iyigirmi üç derece
Bir buçuḳ sāʿat aḫşāma var iken

İki Ruşen sitāredir ki ḳarīb
İkisi bile ṭoġmuş ola maʿan

Bir küçük yıldız aralıkda ġarīb
Noḳṭaʾ-i maşrıḳıñ şimālinden

Ol küçük yıldız ol şimāle yaḳın
Bīst ve pencüm cüzʾ-i kemālinden

Delviñon dördidir mekānı hemīn
Ṭoġā ferʿi muḳaddem andaʿayān

Ger ṭoḳūz sāʿat ol şeb itse güzer
Aṣlı bir necmdir cenūbi hemān

Bīst ve cārum suʿūd o demde giden
İkisinin arası bir mızrāk

Noḳṭaʾ-i maġribiñ cenūbını bul
Ḫūtdan pānzdihim hem o farġa ṭuraḳ

Cüzʾ-i şāmin ufuḳdadır aña yol
Noḳṭaʾ-i maşrıḳıñ şimāline git

Bir muḳavvesḫaṭṭüzre üç yıldız
Hem otuz bir derece taḫmīn it

Delv burcunda cāy-ı on sekiz
Anda ṭoġmuş ola muʾaḫḫar nūr

On buçuḳ sāʿat ol şeb eyle naẓar
Ferʿi aṣlından aḳdem ide ẓuhūr

Aḫbiya bīst ü penc-ümīne seḥer
İki yıldız ki buʿdı bir mızrāḳ

Noḳṭaʾ-i maġribe ḳarīb u cenūb
Ferʿi ḥūt āḫirinde ḫoş berrāḳ

Şarḳa bak bul o şeb maḥall-i ‘işā

Ṭoġmūş yigirmi sekizinci reşā

Ḳalmış iken ġurūba bir sā‘at

Şarḳdan ṭoġmuş ola ol raḥat

Noḳṭa’-i maşrıḳıñ şimālinden

Hem otuzuncı cüz’kemalinden

İki yıldız ki şarḳı ve ġarbı

Ṣuff-ı encümledir se‘fīne gibi

Şekl-i ihlilcidir ol güya

Hem ḥamel on beşindedir hālā

Nıṣf-ıburc-ı ḥamelde olsa muḥāḳ

Meh güneşden bu resme ola ırāḳ

Menzil-i evveli olur şarṭeyn

Hem bu tertīb ile reşaya degin

Çün yigirmi sekiz gün icre ḳamer

Bu menāzilden ide cümlegüzar

Ol yigirmi sekiz güniyle gice

Hem geçer Şems günde bir derece

Çün yigirmi ṭoḳuzbuçuḳ gün olur

Şems ile hem ḳamer muḥākı bulur

Ol sebebden bir āy yigrmi ṭoḳuz

Gün ḥesāb olunur o bir ay otuz

Ba‘dehu her ne şeb ḳılınsa murād

Bu menāzil tamām olur ta‘dād

Oldıġın gice Şemse bil derece

Kim ne burcun ḳaçındadır o gice

Ḳıl ḥesāb ibtidā-yı mīzāndan

Bil ne miḳdārı geçdi Şems andan

Gice bir burcı iki sā‘at o dem

Hep menāzil ṭoġup batar aḳdem

Pes her on beş gicede bir sā‘at

İlerū s̱ābitān ide sür‘at

Kim güneş her gün iki ḳursi ḳadar

Seyridüp şarḳa giç ġurūba gider

Her ne gicse buña ḳıyās olunur

Bu ḥesāb üzre cümlesi bulunur

Çün giçer Şems evvel ol ḥamele

Emr ber-‘aks olur ḳolaylı gele

Maşrıḳdan‘ayān olan kevkeb

Maġribiyle bilinmek olur hep

Maġribinden beyān olan el’ān

Maşrıḳdan bilinmeli o zamān

Nireden toġsa ḳarşūsında batār | Tā ki seyyār u s̱ābit ola‘ayān

Ḳande batsa muḳābilinde ṭoġar | Kim ne kevkeb ne burcı ḳıldı mekān

Çün menāzil bilindi bi’ṭ-ta‘yīn | Hoş bilindi kevākib ey Ḥaḳḳı

On iki burcı bunda it taḫmīn | Seyr it eflākı fikr ḳıl Ḥaḳḳı

Nev‘-i rābi‘: Felek-i burūcuñ ve anda olan kevākib-i s̱evābitiñ eb‘ād ve ecrāmını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki aṣḥāb-ı erṣād ve ezbāb-ı hendese ve ḫesāb eb‘ād ve ecrām ve eflāk ve nücūmı ḳavānīn baḳiye ile mesāha ve ḥesāblarında ittiḥād ile müttefiḳ olmuşlardır ve saṭḥ-ı felek-i a‘ẓamiñ mesāfe’-i **(28/b)** bu‘dını ki felek-i burūcuñ saṭḥ-ı muḥaddebiniñ bu‘didir. Merkez-i‘ālemden taḳrīben otuz üç biñ kere biñ ve beş yüz yigirmi beş biñ ve sekiz yüz seksen bir fersaḫ bulmuşlardır ve her bir fersaḫı üç mil ve her bir mili üç biñ zirā‘ ve her bir zirā‘i otuz iki eṣba‘ıñ‘arżı ḳadar farż ve taḳdīr ḳılınmışlardır ve her bir eṣba‘ı altı ṣa‘īre‘arżı ḳadar ve her bir ṣa‘īreyi kāhil farsdan altı ḳıl miḳdārı i‘tibār idüp ḥesāb mesāha’-i‘ālem ecsāmı bilmişlerdir ve bu felek burūcuñ saṭḥ-ı maḳa‘riniñ merkez-i me̱zkūreden mesāfe’-i bu‘dını taḳrīben otuz üç kere biñ ve beş yüz on biñ dört yüz altı fersaḫ ve felek-i merḳūmuñ taḫtını taḳrīben on beş biñ ve dört yüz otuz bir fersaḫ bulmuşlardır ve kevākib-i s̱evābiti altı ḳısm mütefāvit bulup ḳadar-ı evvel ve ḳadar-ı s̱ānī ve ḳadar-ı s̱āliṣ ve ḳadar-ı rābi‘ ve ḳadar-ı ḫāmis ve ḳadar-ı sādis birle tesmiye ḳılmışlardır ve kadar evvel ki aḳtār ya‘nī felek-i burūcuñ saḫnene muṭābıḳ ve musāvī on beş biñ dört yüz otuz bir fersaḫ bulup muḳāddir ecrām-ı kevākib cirmi küre’-izemīne ḳıyās ve tesbitle beyān ve ‘ayān ḳılmışlardır. Ammā ḳadar-ı evvelki ecrāmını taḳrīben altı buçuḳ cirm-i arż ḳadr kīl ve farż idüp ḳadar-ı s̱ānī ecrāmın beş buçuḳ cirm-i arż muḳadderi ve ḳadar-ı s̱āliṣ ecrāmın dört buçuḳ cirm-i zemīn ḳadar ve ḳadar-ı rābi‘ ecrāmın üç buçuḳ kere arż gibi ve ḳadar-ı ḫāmis ecrāmın iki buçuḳ kere zemīn emṣāli ve ḳadar-ı sādis ecrāmın bir buçuḳ ṭop zemīn muḳaddārı bulmuşlardır ve berāhīn-i hendese ile iṣbāt idüp ḥesābın almışlardır ve cemī‘-ikevākib-i s̱evābit ve seyyāreye kendi mevāżı‘nda ḥareket ve vaż‘iye ile merkezleri ḥavlinde müteḥarrik ve devvārgörüp (lā sākin fī’l-eflāk) mażmūnuna muṭṭali‘ olmuşlardır. (fe-subḥāne’ṣ-ṣāni‘ el-ḥakīmü’l-ḳādirü’l-ḳadīm celte ‘aẓameti hive ‘ulet ḳudrete‘gane edrāke ‘aḳūle’l-feḥūl.

Faṣl-ı ṯāliṯ: Hey’et semā’-i seb‘a-i ve anda olan Züḥali altı nev‘ ile bildirir.

Nev‘-i evvel: Kevkeb-i Züḥaliñ felek-i mümeṩṩiliñi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki kevākib-i seb‘a-i seyyāreniñ semavātı cümlesinden felek Züḥaldir ki felek ḳamerden‘ad olunca felek-i seb‘adır ve felek-i Şemsiñ fevḳinde bulunup eflāk-ı ‘ulviyye ‘unvānıyla şöhret-yāb olan eflāk-ı ṯelāṯeniñ a‘lāsı ve i‘ẓamıdır ve kevkeb-i Züḥalkeyvān laḳabıyla mulaḳab olup ehl-i nücūm naḥs-ı ekber Hindü-peyker dimişlerdir ve bu felekde andan ġayrı kevkev yoḳdur ki bu felegiñ ḥākimi mücerred Züḥaldir. Ammā müṯteri’-i sā‘adet küstere sa‘d-ı ekber ve Merīḫ aḥmer-i cellād manẓara-i naḥs-ıasġar dimişlerdir ve ammā sa‘d-ı aṣġar olan bānūyı‘azrā Zühre-i zehrā mümtezic olan debīr sema ‘Uṭārid ḫūt simā felek-i Şemsiñ taḥtında ḳarār itmeler ile süfliyyeyn ismiyle tesmiye olunup ṯelāṯe’-i‘ulviyye ve süfliyyeyn dinülüp cümlesine nām diger ile ḫamse’-i müteḥayyire dimişlerdir keẕalik Şems-i münīr-i a‘ẓam ve ḳamer-i ḫūb munaẕaara neyr-i aṣġar dinülüp bu cümleniñ zümresi seb‘a’-i seyyāre nāmıyla meşhūr olmuşdur ve erbāb-ı fenn-i hey’et kevkeb-i Züḥal içün üç ‘aded felek iṯbāt idüp felek-i evveli ki felek-i küllidir merkezde ve muḥavverde ve ḳuṭublarda ve mınṭıḳada ve ḥareketde felek-i burūca müşābih oldıġı-çün buña felek-i mümeṩṩil dimişlerdir ve ikincisi felek-i ḫāricü’l-merkezdir ki mümeṩṩiliñ taḥtında mütevāṭı ḥeyn’s-saṭıḥeyn vāḳi‘olup merkez tedvīri müteḥammel oldıġından buña felek-i ḥāml dimişlerdir ve üçünci felegi felek-i tedvīrdir ki kevkeb-i Züḥalanın bir ṭarafında merkez olup felek-i tedvīr kendi merkezi üzre ḥareket vaż‘iyesiyle devr eyledikçe Züḥali taḥrīk idüp ma‘ān tedvīr eyledigi-çün buña felek-i tedvīr dimişlerdir ammā felek-i mümeṩṩil ki felek iki saṭḥ-ı mütevāzi birle muḥāṭ bir cirm geridir ve saṭḥ-ı a‘lāsı fevḳinde olan felek-i ṯevābitiniñ saṭḥ-ı muḳa‘arine ve saṭḥ-ı ednāsı taḥtında olan felek-i müşteriniñ saṭḥ-ı muḥaddebine mümāsdır ve bu felegiñ fevḳinde ve taḥtında bulunan eflāk -ı sā’ire’-i külliye gibi olan felek-i a‘ẓamıñ ḥareket-i ẕātīyesine tābi‘ olup ḥareket evveli ile merkez-i‘ālem ḥavlinde şarḳdan ġarba ḥareket-i ḳısriye ile ḥareket ider ve ṯānīyen kendi ḥareket-i ẕātīyesiyle merkez-i ‘ālem ḥavlinde felek-i ṯāminiñ ḥareketi ḳadar ġarbdan şarḳa āheste gider felā cirm-i felek-i merkūmuñ taḥtında olan kerrat-ı eflāk daḫī bi’l-‘arż ḥareket-i şarḳiye ile muttaṣıf olup ve bi’ẕ-ẕāt ḥareket-i ġarbiye ile muttaṣıf olmuşlardır. Beyānı gelecekdir.

Nev‘-i ṯānī: Kevkeb-i Züḥaliñ felek-i ḫāricü’l-merkezi hey’eten bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et‘indinde kevākib-i seb‘a’-i seyyareye ‘ārż olan umūr-ı muḫtelifeniñ tanẓīm ve tesviyesi eflāk-ı külliyenin taḫavvün ve derūnlarında

muḫtelifü'l-eṭvār ve'l-edvār eflāk-ı s̱ānīye ve cüz'iyye **(29/a)** iṣbātını iḳtiżā itmekle kevkeb-i Züḥaliñ niẓām-ı ḥālī-çün felek-i mümeṣṣiliñ cürmi dāḫilinde ya'nī iki saṭḥ-ı mütevāzibirle muḥāṭ olan taḫtı derūnunda ḥāmel nāmıyla felek-i s̱ānī taḳdīr itmişlerdir ve bu ta'yīn olunan felek-i s̱ānī arża şāmil ve merkezi merkez'ālemden kendi ḳuṭrı eczāsıyla altı buçuḳ derece bu'd ile cihet-i evcene ḫāric iki saṭḥ-ı mütevāzi birle muḥāṭ bir cirm kürīdir ve bu küreniñ saṭḥ-ı muḥaddebi felek olañ saṭḥ-ı muḥaddebi ile bir noḳṭada temās itmişlerdir ki ol noḳṭa üç ismiyle müsemmādır ve ol noḳṭa merkez-i'āleme nisbetle eb'ad-ı nuḳāṭdır ve kevkeb-i Züḥal ol noḳṭaya geldikde merkez-i arżdan beġayet ba'īd ve 'ālī olmuşlardır ke̲zalik bu felek-i s̱ānīniñ saṭḥ-ı muka'ārına bir noḳṭa'-i müşterekede mümāsdır ki ol noḳtaya ḥaḍīḍ ıtlāḳ iderler ve bu noḳṭa merkez-i'āleme nisbetle aḳreb nuḳāṭdır ve kevkeb-i merḳūm bu felek-i ḥāmeliñ ḥareketiyle bu noḳṭaya geldikde merkez-i arża ġāyetle taḳrīb ve teseffül itmiş olur. Pes bu taḥarrik-i taḳdīr nech ol felek oldı bu ḥamel nāmıyla meşhūr olan felek-i s̱ānī ifrāz olunup bu ṣūrete ifrāġ olunduḳda felek-i evvelden bi'ż-żarūre muḫtelifü'ṣ-ṣaḫn iki küre' girü ḳalur ki biri felek-i s̱ānī ḥāvī ve biri felek-i s̱ānīyle maḥvīdir ve küre'-i cāviyeniñ rettī cānib-i evceh ġaluẓatı cānib-i haḍiḍedir ve küre'-i maḥviyeniñ riḳḳatı ġaluẓatı bu ḥāviyeniñ ḥilāfinedir ve bu iki küreniñ bile felek-i mümeṣṣili tetmiminde medḫālleri oldıġun danbirine mütemmem ḥāvī ve birine mütemmem maḥvī tesmiye itmişlerdir ve her felegiñ bir ḥareket-i maḫṣūṣa ile daḫī ḥareket-i muḳarrir olup kendüye maḫṣūṣ maḥavver ve ḳuṭblar üzerinde deverān idüp devrini tamām itmek emr-i muḥaḳḳiḳ olmaġla felek-i ḥamel Züḫal felek-i burūcuñ taḥtında felek-i mümeṣṣili taḥtında ḥareket-i z̲ātiyesiyle ġarbdan şarḳa ḥareket idüp kevākib ma'ān taḥrīk ider. Pes kevkeb-i Züḥal anıñla gidüp on iki burcuñ harīrinde iki buçuḳ sene iḳāmet idüp yigirmi ṭoḳuz sene beş ay altı günde bir devresini tamāmıyla tekmīl ider felek-i merḳūm arżdan eb'ad ve dā'iresi vāsi'olmaġla ḥareket kevkeb-i Züḥal taḥtında bulunan seyyārāt-ı sā'ireden e̲sfel görinür. Sübḥāne'l-ḫāleke'l-musavvir**.**

Nev'-i s̱ālīs: Kevkeb-i Züḥaliñ felek tedvīrini bildirir

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i hey'et yine tanẓīm aḥvāl-i kevākib içün miḳdār-ı me̲zkūr ile iktifā itmeyüp ancaḳ Şemsde ḫāricü'l-merkez olan felek-i s̱ānī birle iktifā itmişlerdir lākin seyyāre'-i sā'irede arża ġayr-ı şāmil eflāk -ı ṣıġār iṣbāt idüp eflāk-ı tedāvīr tesmiye itmişlerdir. Pes, felek-i tedvīr felek-i mümeṣṣilī Züḥalde arża ġayr-ı şāmil bir küçük felekdir ki kevkebiñ kendüsini ḥāmel ve ḫāricü'l-merkez olan felek-i s̱ānī me̲zkūruñ mınṭıḳasında merkūz ve bir ḥay̲siyetle muġraḳdır ki tedvīriñ ḳuṭrı ḥāmeliñ iki saṭḥında berāberce mümāsdır ve felek-i tedvīr saṭḥ-ı vāḥid ile muḥāṭ bir cirm muṣammet kürīdir felek-i mā'iliñ cürmī s̱aḫnında kendi

mekānında ḥareket ve vaż‘iye ile ġarbdan şarḳa ya‘nī tevālī’-i burc üzre devrān idüp bir ṭarafında iki ḳutbı munaṣṣafında merkūz ve muġraḳ olan kevkeb-i Züḥali tedvīr ider ve bu felek-i tedvīr kendi merkezī ḥavlinde ḥareket-i ġarbiyesiyle bir gün bir gicede kendi mınṭıḳasınıñ üç yüz altmış derecesinden bir dereceye ḳarīb ḥareketiyle bu kevkebi vusṭ-ı Şemse muṭābıḳ taḥrīk ider ki senede bir küre’ devresin tamām ider ve buña ḥareket-i iḫtilāf-ı kevkeb dirler ve kevkeb-i Züḥaldaḫī saṭḥ-ı vāḥid ile muḥāṭ bir cirm-i küri muṣammet ve maṣī-i münīrdir ve felek-i tedvīri cirminde bir ḥayṣiyetle muġraḳdır ki saṭḥ-ı kevkeb mınṭıḳa’-itedvīr üzerinde saṭḥ-ı tedvīre bir noḳṭa’-i müşterekede mümās olmuşdur ya‘nī cirm-i kevkeb bi-tamāma cirm-i tedvīrde vāḳi‘olup iki ḳuṭbı munaṣṣafında saṭḥ-ı saṭḥına temās itmişdir ve hāmeliñ bir cānibinde ḥareket-i vaż‘iye’-i tedvīr gibi‘ale’t-tevālī kevkeb-i Züḥal daḫī kendi merkezi ḥavlinde devvār oldıġın erbāb-ı raṣadıñ ekṣeri görmüşlerdir çün felek-i Züḥaliñ icmāl ḥālī taḥrīr ve tertīb icrāsı takrīr ve şekl-i hey’eti bu miḳdārca beyān ve taṣvīr olmuşdır. Pes bunā ḳıyās ile bunuñ cevfindeolan felek-i müşterīniñ ve anıñ dāḫilinde olan felek-i Merīḫ iñ ve felek-i Şemsiñ dāḫilinde bulunan felek-i Zühreniñ eşkāl ve aḥvālimin külli vücūh bu felek-i Züḥale müşābehetlerinden bi’l-cümle bilinmişdir lākin ḥarekāt-ı eflāk -ı ṣelāṣe’-i meẕkūre muḫtelif ve sıfāt ve kevākib-i mugāyyir ve eb‘ād ve ecrāmları mütefāvit olmaġla her biriniñ hey’et-i mukādīr ḥarekātın ve kevākib ve ṣıfātın ve eb‘ad ve ecrām kerātin birer faṣl ile tafṣīl ve ḫavās- maḥṣūṣalarının beyān itmek lazımdır.

Nev‘-i rābī‘: Kevkeb-i Züḥaliñ istiḳāmet ve ikāmeten baṭū’ ve sür‘atin ve rücū‘ ve ḥayretin Şems ile olan irṭibāṭ ve iḫtirāḳın bildirir.

Ey ‘azīz! (29/b) Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki sebā‘i seyyāredan Şems ve ḳameriñ ġayrısına ya‘nī ṣelāṣe’-i ‘ulviyye ile süfliyyeyne anıñ-çün ḫamse-i müteḥayyire dinilmişdir ki bunlara gāh sür‘at ve gāh istiḳāmet ve gāhbatū’ ve gāh iḳāmet ve gāh rücū‘ ve yine iḳāmet andan baṭū’ ve ba‘dehu istiḳāmet ve sür‘at ‘āriż olup ve bu aḥvāliñ beyanı budur ki kevkeb tedvīri a‘lāsında olduḳda kendi merkezi ḥareketi tedvīriñ merkez-i ḥareketine tevāli’-i burūcüzre muvāfaḳat idüp kevkeb ser‘iyyü’l-ḥareke görinür ve kevkeb cānib-itedvīre bir miḳdār meyl itdikde müstaḳīmü’l-ḥareke olur esfele nüzūli ṭavassuṭ eyledikdekendi merkezi nüzūlda oldıġı-çün ḥareketi görünmez olup kevkeb batū’ü’l-ḥareke görinür ve kevkeb-i esfel tedvīre ḳarīb olduḳda kendi merkeziniñ ḫilāf tevālī ḥareketi tedvīri merkeziniñ ḥareket-i ḥameli birle ‘ale’t-tevālī ḥareketine berāber olup iki ḥareket birbirine muḳābil ve mu‘ārıż oldıġı-çün kevkeb muḳīm görinür kevkeb-i esfel tedvīr-i nüzūl itdikde kendi merkezi ḥareketi tedvīriñ merkezi ḥareketinden ziyāde oldıġından kevkeb rāci‘görinür ve ric‘at-ı kevkeb tamām olup iki

ḥareketine müsāvī geldikde s̱ānīye muḳīm görinür ve ba‘de’l-iḳāme ṣu‘ūd ḥālinde kendi ḥareketi yine görünmez olup kevkeb yine buṭūyyu’l-ḥareke görinür ve ba‘de’l-buṭū’ yine müstaḳīm olur ḥālbūkim kevkeb kendi tedvīriñde ḥareket-i müstaḳīme ile devresin iḫtilāfsız tamām ider zīrā ki ḥarekat-ı eflāk ve nücūm kendi küreleri mınṭıḳasına nisbetle ibdā basīṭ ve müteşābihdir. Kevkeb ric‘atından muḳaddem iḳāmetine maḳām-ı evvel mu’ahhirine maḳām-ı s̱ānī dirler. Ammā Züḥaliñ müddet-i rücū‘ı dört ay ve istiḳāmetini sekiz ay ve yigirmi gündürve Şems-i münīre ḳıyās ile ḫamse’-i müteḥayyireye irṭibāṭat ve iḫtirāfāt hem ‘arıż olmuşdur. Ammā kevkeb-i Züḥaliñ dā’imātedvīriniñ devre-i vasıṭısından kendi merkezi bu‘dı merkez-i Şemsiñ felek burūcundan olan mevżi‘vasıṭiyesinden merkez-i tedvīriñ mevżi‘-i vasıṭiyesi bu‘dı gibir. Pes kevkeb-i Züḥal tedvīriniñ ẕirve-i vasıṭında bulundıġı ḥālde ibdā-i muḳārine-i vasıṭıye ile Şemse muḳārin olur. Zīrā ki merkez-i Şems merkez-i tedvīrden ba‘īd olduḳça tedvīriñ ẕirve-i vasıṭısından merkez-i kevkeb daḫī bu‘d-ı Şems miḳdārı ba‘īd olur tā Şems-i münīr merkez tedvīre muḳābil oluncaya degin kevkeb daḫī ḥaḍīḍ-itedvīre nüzūl ider. Pes, kevkeb-i Züḥaliñ Şems ile ḳırān ve iḫtirāḳı medār-ı tedvīriniñ ẕirvesinde bulundıġı ḥālde müṣādef olur ve Şems ile muḳābil olması tedvīr-i ḥaḍīḍinde bulundıġı ḥālde olur ve kevkeb-i müşteri ve Merīḫiñ daḫī irtibātları bunuñ gibi bulunur ve her biri kendi faṣlında tafṣīl olunur ve kevkeb-iZüḥaliñ her iki iḫtirāḳı meyānında olan müddeti bir seneve on üç gündür. Zīrā ki her üç yüz yetmiş sekiz günde bir kere felek burūcda mekān-ı Şemse gelip anıñla görünmeyüp mekāriñ olması i‘tibāriyle ḳırān ve iḫtirāḳ dinilmişdir ve kevkeb-i Züḥaliñ felek-i ḫāmeleniñ mınṭıḳatü’l-burūçda cānib-i cenūb ve şimāle ikişer buçuḳ derece meyli mevcūd iken felek tedvīriniñ daḫī ẕirve-i mer’īsi ve ḥaḍīḍ mer’īsi felek mā’ilinden gāh cenūba ve gāh şimāle dört buçuḳ derece ḳadar mā’il oldığından bu kevkebiñ seyrinde iḫtilāf arżı bulunup müteḥayyir gibi görünüp anıñla tesmiye olunmuşdur.

Nev‘-i ḫāmis: Kevkeb-i Züḥāliñ üç ḥaḍīḍini ve re’s ve ẕenb cevzherlerini bildirir. **Ey‘azīz!** Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki seb‘a’-i seyyāreden her kevkebiñ bir ucı vardır ki aña bāliġ olduḳda kendi feleginden arżdan beġāyet mürtefi‘ olmuş olur ve ucun muḳābili olan mevżi‘a ḥaḍīḍ dirler ki kevākib aña geldikde arża ḳarīb olmaġla kendi feleginden beġāyet esfele nüzūl itmiş olur. Pes, kevkeb ucunda olduḳça ḳuvvet bulup ḥaḍīḍe geldikdeża‘īf olur. Ve ol feleginiñ nıṣf-ı evvelinde olduḳça ḥaḍīḍe hābiṭ olup nıṣf-ı s̱ānīde uca ṣā‘d olur ve uçlarla ḥaḍīḍiler mā-beynleri mesāfesi metindir. Hergiz müteġayyir olmaz zīrā ki felek-i burūcdan mevāżi‘-i evcāt bilinse anlarıñ muḳābili mevāżi‘-i ḥaḍīḍāt i‘tibār olunur ve ‘aksiyle daḫī bulunur ve re’sler mevāżi‘ bilindikde ẕenbleri mevāżi‘ daḫī bilinur. Ve ‘aksiyle ta‘yīn olunur zīrā ki evcāt muḳābili ḥaḍīḍāt oldığı gibi cevzherāt muḳābili nevbaharāt bulunur.

Ammā cevzher olmevżi‘dir ki anda eflāk-ı seyyāre ile felek-ı burūc taḳāṭı‘ itmişdir ve iki mevżi‘lerinde iki teḳāṭı‘ noḳṭaları ḥadiṯ olunmuşdur ki biri birine muḳābil gelmişdir. Pes, ol iki noḳṭanıñbirine re’s ve cevzher dirler ve bu ol noḳṭadır ki andan kevkeb müfāraḳat eyledikde anıñ arżı şimāli olur ve ol noḳṭanıñ muḳābili olan noḳṭaya ẕenb ve nevbahar dirler ve bu ol noḳṭadır ki andan kevkeb tecāvüz eyledikde anıñ arżı cenūbī olur ve bunda arżdan murād ṭarīḳat-ı Şemsden kevkebiñ şimāli ve cenūbı bulunan bu‘dıdır. Ammā üç-ı Züḥal iki cevzheri noḳṭaları münteāafında ya‘nī felek-i mā’iliñ mınṭıḳatü’l-burūcundan cānib-i şimāle **(30/a)** ġāyet meylinden ‘ale’t-tevālī elli derece müte’eḫḫirdir çünki üç-ḳamerden mā‘adā ecvāt-ı cevzherāt-ı seyyārāt felek-i ṣevābitiñ ḥareket-i buṭi’yesine muvāfıḳ muṭābıḳ müteḥarrike dirler. Pes, tārīḫ-i İskender-i Rūmīniñ biñ beş yüz on yedi senesinde üç Züḥal burūcu ḳavsıñ ṭoḳuz buçuḳ derecesinde olup ḥaḍīḍi daḫī muḳābil-i ḳavs olan burūcu cevzānıñ keẕalik ṭoḳuz buçuḳ derecesinde müte‘ayyin olmuşdu re’s-i cevzheri burc-u sereṭānıñ on ṭoḳuz buçuḳ derecesinde olup ẕenb nevbaharı daḫī muḳābil-i sereṭān olan burc-u cedīniñ keẕalik on ṭoḳuz buçuḳ derecesinde mütebeyyin olmuşdu lākin çünki ḥālā tārīḫ-i Rūmī māh-ı āzer ibtidāsında iki biñ altmış ṭoḳuz seneye ibtidā itmişdir ve tārīḫ-i hicret hem biñ yüz yetmişe yetmişdir. Pes, ekṣerehl-inücūm ittifāḳı üzre evcāt cevzherātın her yetmiş sene-i Şemsiyyede bir derece ḥareketleri ḥesābıyla gaṣīz tārīḫinden bu tārīḫe gelinceye degin her biri taḳrīben sekiz derece ḥareket itmişdir ve ḥālā üç Züḥal burc-u ḳavsın on yedi buçuḳ derecesine ve ḥaḍīḍi cevzānıñ ol‘aded dercesine gitmişdir ve noḳṭa-i re’s-i burcu seraṭānıñ yigirmi yedi buçuḳ derecesine ve noḳṭa-i ẕenbi cedīñ keẕalik ol miḳdār derecesine yetmişdir. Pes, bu minval-i meẕkūre ḳıyās ile her tārīḫde mevāżi‘-i evcāt-i cevzherāt bilinir.

Nev‘-i sādis: Kevkeb-i Züḥaliñ tabī‘at ve evṣāfıñı ve mesāfe-i bu‘dını mesāhe-i cirmini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i nücūm dimişlerdir ki bu kevkeb-i Züḥaliñ tabī‘atı ifrāṭ ile bārid veyā yābisdir. Meẕkūr nehārı bulunup naḥs-ı ekber bilinmişdir ve buña naẓar müverreṣ ġam ve kederdir. Nitekīm Zühre-i zehrāya naẓar-ı mucib surūr u ṣafā bulunmuşdur. Ve bu kevkebe ḥumḳ ve cehl ve cübn ve buḫl ve ḥakd ve kizb ve levm ve ġam ve kesl ve ġabāvet ve żarar ve isnād ve nisbet ḳılınmışdır. Ve bu kevkev-i erḥāme vāki‘ olan nuṭfelere ṭāli‘ olsa bunuñ tabī‘atı ve evṣāfı ol nuṭfelere iẕn-i bārī birle sirāyet idüp ol cibliyetle velādetden ṣoñra anlarda bu evṣāfıñ ẓuhūrı tecrübe olunmuşdur. Ve bu kevkeb-i ḥakīm leyle’-i erba‘a ve yevm-i sebt bulunmuşdur ve ol leyl ile bu nehārıñ ülke sā‘atleri buñanisbet ḳılınmışdır ve aṣḥāb-ı erṣād ve erbāb-ı hendese ve ḥesāb-ı ittifāḳlarıyla saṭḥ-ı muḥad-u felek-i

Züḥaliñ merkez-i‘ālemden mesāfe’-i bu‘d-ı taḳrīben otuz üç biñ kere biñ ve beş yüz on biñ ve dört yüz elli fersaḫ bulunmuşdur. Saṭḥ-ı muḳ‘ar-ı felek-i meẕkūruñ merkez-i meẕbūrdan mesāfe’-i bu‘dı taḳrīben yigirmi iki biñ kere biñ ve ṭoḳuz yüz ṭoḳsan iki biñ ve dört yüz seksen yedi fersaḫ kīl olunmuşdur. Ve bu felek-i külliyeniñ ṣaḫnı on biñ kere biñ ve beş yüz on yedi biñ ve ṭoḳuz yüz altmış üç fersaḫ taḳdīr ve taḫmīn ḳılınmışdır. Ve kevkeb-i Züḥaliñ cirmi küre’-i arż miḳdārı bulundıġı berāhīn-i hendese ve ḥesābiye ile iṡbāt olunmuşdur. Ammā bizim bu eflāk ve nücūm aḥvālini icmal-i merḳūm üzre aradıġımızdan murādımız kārḫāne-i ‘ibretde kār u bār-u İlahiyi seyrānla ‘acā’ibṣān‘ine ḥayrān olup ṣān‘iñ bilmekdir. Ve cümleden aña teveccüh ḳılmaḳdır. Ve biz bu kitābda kitābet eyledigimiz ecrām-i kevākibden murād ecrām-ı ḥaḳīḳīdir ki mesāḥa ve kīl ḥesābıyla nefsü’l-emirde meḳādir-iecsāmdır. Zīclerde ḳırān ve iḫtirāḳ ve muḥāḳ evḳātın ta‘yīni içün kevkebiñ bu‘d ve ḳurbı ḥayṡiyetiyle ve rü’yet ḥesābıyla eṣābı farż olunan ecrām-ıi‘tibāri degildir belki nefsü’l-emri beyandır.

Faṣl-ı rābī‘: He’yet-i semā’-i sādisi ve onda ḥākim olan kevkeb-i Müşteriniñ evṣāfıñ beş nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Kevkeb-i Müşteriniñ felek-i mümeṡṡiliñi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki seb‘a-i seyyārenin semavātı zümresinden felek-i müşteridir ki felek-i Ḳamere nisbetle felek-i sādisdir ve felek-i Şemsiñ fevḳinde bulunur. Eflāk-ı ‘ulviyye nāmıyla şöhret-yāb olan eflāk-ı ṡelāṡeniñ evsaṭı olup kevkeb-i Müşteri’-i sa‘ādet maẕhar faḳat aña ḥakīm bulunmuşdur. Ve tabī‘atı ‘add altında sa‘d-ı ekber tesmiye olunmuşdur. Ve erbāb-ı fenn-i he’yet kevkeb-i müşteri içün daḫī üç ‘aded felek iṡbāt idüp niẓāmın vermişlerdir ki felek evvel merkezde ve mınṭıḳada ve ḳuṭublarda ve ḥareketde felek-i burūca müşābih ve mümeṡṡildir. Ve felek ṡānīsi ḫāricü’l-merkezdir ki yine felek-i mümeṡṡiliñ ṡaḫnında mütevāziyyü’ṣ-saṭḥeyn vāki‘olup merkez tedvīri ḥāmildir. Ve felek ṡāliṡi felek-i tedvīrdir ki kevkeb-i müşteri anıñ bir ṭarafında merkūz olup ol kendi merkezi üzerinde ḥareket eyledikçe bu kevkeb daḫī anıñla devvārdır. Ve ammā kevkeb-i Müşteriniñ felek-i mümeṡṡili ki felek-i küllidir ol iki saṭḥ-ı mütevāzi birle. Muḥāṭ bir cirm-i küridir ve saṭḥ-ı a‘lāsı kendi fevḳinde olan felek-i Züḥaliñ saṭḥ-ı muḳa‘arına ve saṭḥ-ı esfeli altında olan felek-i Merīḫ iñ saṭḥ-ı muḥaddebine temās itmişdir. Ve bu felek-imümeṡṡil kendi **(30/b)** fevḳinde ve taḥtında bulunan eflāk-ı sā’ire gibi evvelā felek-i a‘ẓāmıñ ḥareketine tābi‘ olup ḥareket-i evveli ile merkez-i ‘ālem ḥavlinde şarḳdan ġarba ḳasr ile ḥareketider. Ve ṡānīyen kendi ḥareket-i ẕātiyesiyle merkez-i ‘ālem ḥavlinde felek-i ṡāminiñ ḥareketi ḳadar ġarbdan

şarḳa āheste gider. Ke’enehu felek-i s̱āminiñ taḥrīkiyle ḥareket ider. Pes, üç ve ḥaḍīḍ ve re’s ve ẕenbbunuñla yetmiş yılda bir derece gider.

Nev‘-i s̱ānī: Kevkeb-i Müşteriniñ felek-i ḫāricü’l-merkezini şekl ve ḥareketiyle bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yetdimişlerdir ki bu kevkeb-i Müşteriniñ niẓām-ı ḫāli içün felek-i mümes̱s̱iliniñ s̱aḫnı derūnunda ḥāmil nāmıyla ta‘yīn olunan felek-i s̱ānīdir ki arża şāmil ve merkezi merkez-i ‘ālemden kendi ḳuṭr-ı eczāsıyla beş buçuḳ derece bu‘d ile cihet-i evcine ḫāric ve mā’ilsaṭḥ-ı mütevāzibirle muḥāṭ ve bir cirm-i küridir. Ve bu küreniñ saṭḥ-ı muḥaddebi felek-i evvelin saṭḥ-ı muḥaddebine bir noḳṭada temās itmişdir ki ol noḳṭaya üç dirler ve ol noḳṭa merkez-i ‘āleme ḳıyās ile eb‘ad-ı nuḳāṭ olmaġla kevkeb-i Müşteri ol noḳṭaya geldikde merkez-i arżdan beġāyet ba‘īd ve ‘ālī olur. Ke ẕalik bu felek-i s̱ānīniñ saṭḥ-ı muḳa‘arı felek-i evveliñ saṭḥ-ı muḳa‘arına bir noḳṭa-i müşterekede mümāsdır ki ol noḳṭaya ḥaḍīḍ ıṭlāḳ iderler. Zīrā ki merkez-i ‘āleme nisbetle ‘aḳreb-i nuḳāṭ odur ve kevkeb-i merḳūm ve felek-i ḥāmiliñ ḥareketiyle ol noḳṭaya nüzūl itdikde merkez-i arża ġāyetle taḳarüb ve teseffül itmiş olur. Pes bu ta‘yīn üzre felek-i evvelden felek-i s̱ānī ifrāz olunup şekl-i me ẕbūre ifrāġ olunduḳda felek-i evvelden bi’ż-żarūre muḫtelifu’s̱-s̱aḫn iki küre’ḳalur ki biri felek-i s̱ānīyi ḥāvī ve biri felek-i s̱ānī birle maḥvīdir ve küre-i ḥāvīyeniñ riḳḳati cānib-i evce ve ġılẓeti cānib-i ḥaḍīḍedir ve küre’-i maḥvīyeniñ riḳḳati ve gılzeti küre-i ḥāvīyenin ḫilāfınadır ve bu iki küreniñ itmām-ı felekde medḥalleri tamām olmaġla birine mütemmim-i ḥāvī ve birine mütemim-i maḥvī dirler ve her felegiñ bir maḥṣūṣḥareketi müte‘ayyin olup kendüye maḥṣūṣ miḥver ve ḳuṭublar üzerinde deverān idüp deverānı tamām itmek muḥaḳḳaḳ olmaġla felek-i mā’il müşteri felek-i mümes̱s̱ili Züḥaliñ zīrinde kendi felek-i mümes̱s̱ili s̱aḫnında ḥareket-i vaż‘iyye’-i ẕātiyyesiyle ġarbdan şarḳa ḥareket idüp kevkebi ma‘ān taḥrīkider. Pes, bu kevkeb anıñla her burcda bir sene meks iderek on iki senede bir devresin itmām ider. Felek-i merḳūm kendi zīrinde olan eflāka nisbetle arżdan eb‘ad ve dā’iresi evsa‘oldığından ḥareket-i kevkebi müşteri taḫtında bulunan seyyārāt-ı sā’ire ḥarekatından aş̱kil görinür.

Nev‘-i s̱āliş̱: Kevkeb-i Müşteriniñ felek-i tedvīrini he’yet ve ḥareketiyle bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet bu kevkeb-i Müşteriniñ daḫī tanẓīm-i aḥvāline ta‘yīn miḳdār-ı me ẕkūr ile iktifā itmeyüp arża şāmil olmayan bir küçük felek hem is̱bāt idüp aña felek-i tedvīr dimişlerdir. Pes, felek-i tedvīr felek-i mümes̱s̱il-i Müşteride arża ġayr-i şāmil bir küçük felekdir ki bu kevkebiñ kendisini ḥāmil ve ḫāricü’l-merkez olan felek-i s̱ānīye mā’il mınṭıḳasına dāḫil ve bir ḥays̱iyetle muġraḳdır ki ḳuṭr-u tedvīri saṭḥeyn-i ḥāmil-i mümāsdır ve

felek-i tedvīr saṭḥ-ı vāḥid ile muḥāṭ bir cirmi muṣammāt-ı küridir ve kendi mekānında felek-i mā'iliñ cirminde ḥarekat-ı vaż'iyye ile ġarbdan şarḳa 'ale't-tevālī deverān idüp bir ṭarafında merkūz olan kevkeb-i meẕkūru ma'āt-tedvīr ve felek-i meẕkūruñ kendi merkezi ḥavlinde olan ḥareket-i ġarbiyye'-i meẕbūresiyle bu felek bu kevkebi bir gün ve bir gicede kendi mıntıḳasınıñ üç yüz altmış derecesinden taḳrīben bir derece ḳadar mesāfe alup gider ya'nī seyr-i vasaṭ-ı Şems miḳdārı taḥrīkider ki senede bir devresini tamām ider ve bu ḥarekete ḥareket-i iḫtilāf-ı kevkeb ve ḥareket-i ḫāṣṣa'-i kevkeb dirler ve bu kevkeb-i müşteri daḫī saṭḥ-ı eaad birle muḥāṭ bir cirmi küri ve muṣammat ve münīrdir ve felek-i tedvīri cirminde bir ḥayṣiyetle muġraḳdır ki saṭḥ-ı kevkeb-i tedvīriñ iki ḳuṭbı muntaṣafından bir ṭarafda vāḳi' mıntıḳası 'indinde bir noḳṭa'-i müşterekede saṭḥ-ı tedvīre temās itmişdir ya'nī kevkeb tamāmıyla cirmi tedvīrde vāḳi' olup saṭḥı saṭḥına mümās olmuşdur. Ve ḥāmiliñ cānibinde felek-i tedvīriñ vech-i meşrūḥ üzre ḥareket-i vaż'iyyesi miṣli bu kevkebiñ daḫī tedvīri cānibinde 'ale't-tevālī kendi kendi merkezi üzerinde ḥareket-i devriyesini ekṣer erbāb-ı erṣād müşāhade idüp lā-sākine fi'l-eflāk dimişlerdir.

Nev'-i rābī': Kevkeb-i Müşteriniñ sür'at ve istiḳāmetin ve buṭū' ve iḳāmetin ve rücū' ve ḥayretin ve Şems ile olan irṭibārat ve iḫtirāḳın bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i he'yet dimişlerdir ki kevkeb-i Müşteriye hem gāh sür'at ve gāh istiḳāmet ve gāh butū' ve gāh iḳāmet **(31/a)** ve gāhrücū' ve gāh bu aḥvāl-i i'ādet'ārıż ve ṭāri olur ve bu aḥvāliñ beyānı budur ki bu kevkeb tedvīri a'lāsında bulunduḳ da kendi merkezi ḥareketi felek-i tedvīriñ merkezi ḥareketine tevālī'-i burūc üzre muvāfaḳat eylemesiyle kevkeb seri'yyü'l-ḥareke görinür. Ve çün kevkeb-i esfeli tedvīre bir miḳdār meyl idüp müstaḳīmü'l-ḥareke olur. Ve kevkeb-i esfel tedvīre nüzūlı tavassuṭ eylese buṭiyyü'l-ḥareke görinür. Zīrāki kevkebiñ kendi merkezi nüzūlde oldığından ḥareketi görünmez olur ve kevkeb-i esfel tedvīre ḳarīb olduḳda kendi merkeziniñ ḫilāf tevālī'-i ḥareketi tedvīri merkeziniñ ḥāmili ḥareketiyle 'ale't-tevālī olan ḥareketine müsāvī olup iki ḥareket biri birine muḳābil gelüp mu'ārıż oldığı içün kevkeb muḳīm görinür. Ve kevkeb-i esfel tedvīrde bulunduḳda kendi merkez ḥareketi merkez tedvīr ḥareketinden ziyāde olup kevkeb rāci' görinür ve ric'at-ı kevkeb tamām olup iki ḥareket yine müsāvī olduḳda ṣānīyen muḳīm görinür ve ba'de'l-iḳāme yine buṭı'görinür. Zīrāki kevkebiñ kendi merkezi müsā'i dolmaġla ḥareketi görünmez olup ancaḳ merkezi tedvīr ḥareketi görinür ve ba'de'l-buṭū yine müsyaḳīm ve ser'i görinür. Ḥālbūkīm kevkeb kendi tedvīriñde bir siyāḳ üzre iḫtilāfsız tamām ider. Zīrā ki ḥarekāt-i eflāk ve nücūm kendi küreleri mıntıḳasına ḳıyās ile müteşābih ve müstaḳīmdir ve kevkebiñ ric'atinden

muḳaddem iḳāmetine maḳām-ı evvel ve mu'aḫḫarına maḳām-ı s̱ānīdirler. Ammā müşteriniñ müddet-i rücū‘ dört ay ve istiḳāmeti sekiz ay ve ṭoḳuz gündür. Ve bu kevkebiñ felek-i mā'il-i cenūb ve şimāle mınṭıḳatü'l-burūcdan birer buçuḳ derece meyli var iken felek-i tedvīriñ daḫī ẕirve-i mer'īsi ve ḥaḍīḍ-imer'īsi felek-i mā'ilden gāh cānib-i cenūba ve gāh cānib-i şimāle mā'il olup iki buçuḳ derece iḫtilāf-ı arżı bulunmaġla seyrinde müteḥayyir gibi görünüp anıñla tesmiye olunmuşdur ve bu kevkeb-i müşteriye āfitābı-ı ‘ālem-tābe nisbetle ‘ārıż olan irṭibāṭ ve iḫtirāḳıñ beyānı budur ki bu kevkebiñ Züḥal gibi dā'imā tedvīriniñ ẕirve'-i vasaṭından kendi cirminiñ merkezi bu‘dı gibidir. Pes, kevkeb-i müşteri tedvīriniñ ẕirve-i vasaṭında bulundıġı ḥālde ibda-i Şems ile muḳārim olur.Zīrāki merkez-i Şems merkez-i tedvīrden tebā‘id eyledikçe tedvīriñ ẕirve-i vasaṭından bulundıġı ḥālde ibda-i Şems ile muḳārim olur. Zīrā ki merkez-i Şems merkez-i tedvīrden tebā‘id eyledikçe tedvīriñ ẕirve-i vasaṭısından merkez-i kevkeb daḫī bu‘d-ı Şems miḳdārı ba‘īd olur ta Şems merkez-i tedvīre muḳābil olduḳda kevkeb daḫī ḥaḍīḍ-i tedvīre nüzūl itmiş olur. Pes bu kevkebiñ Şems-i münīr ile ḳırān ve iḫtirāḳı ibda-i tedvīriniñ ẕirvesinde bulundıġı ḥālde vāḳi‘ olur ve Şems ile muḳābilesi tedvīri ḥaḍīḍinde iken ḥāṣıl olur ve bu kevkebiñ iki iḫtirāḳı beyninde olan müddet bir sene ve otuz üç gündür.

Nev‘-i ḫāmis: Kevkeb-i Müşteriniñ eve ve ḥaḍīḍinive res' ve ẕenb-i ‘uḳdelerini ve tabī‘at ve evṣāfıñı ve mesāfe-i bu‘dını ve miḳdārı cirmini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he'yet dimişlerdir ki kevkev-i Müşteriniñ evci iki cevheri noḳṭaları muntaṣafından ya‘nī felek mā'ilinin mınṭıḳatü'l-burūcdan cānib-i şimāle ġāyet meylinden lā-‘ale't-tevālī yigirmi derece müteḳaddemdir. Pes, evc-i müşteri ‘uḳde-i re'sinden yetmiş derece müte'aḫḫirdir. Ve Züḥal ile Müşteriden ġayrı kevākib-i müteḥayyireniñ evcleri ‘uḳde-i re'slerinden ṭoḳsan derece müte'aḫḫir muntaṣaf şimālide vāḳi‘dir. Çünki evcāṭ ve cevzherāt bālāda beyān olundıġı üzre felek-i s̱evābite muṭābıḳ ḥareketiderler. Pes, evc-i müşteriniñ felek-i burūcdan mekānı tārīḫ-i Rūmīniñ ġaş̱īz senesinde burc-ı sünbüleniñ on ṭoḳuz buçuḳ derecesinde müte‘ayyin olmuşdı. Ve ḥaḍīḍi daḫī muḳābilde burc-ı ḥūtıñ keẕalik on ṭoḳuz buçuḳ derecesinde vuṣūl bulmuşdı ve re's-i cevzheri burc-ı seraṭānıñ ṭoḳuz buçuḳ derecesine gelmişdi ve ẕenb-i nevbaharı burc-ı cediñ keẕalik ṭoḳuz buçuḳ derecesinde ḳalmışdı ve ḥālā tārīḫ-i Rūmī iki biñ altmış ṭoḳuz seneye irup tārīḫ-i hicret hem biñ yüz yetmiş sāle yetmişdir. Pes, ġaş̱īz tārīḫinden bu tārīḫe gelinceye dek her yetmiş seneyi bir derece tevzī‘ ile evcāt ve cevzherātıñ her biri taḳrīben sekiz derece mesāfe gitmişdir. Ve minvāl-i meẕkūr üzre ḥesāb itmek her tārīḫde mevāżi-i evcāt ve cevzehrātın müte‘ayyinider. Ve ammā kevkeb-i Müşteriniñ tabī‘at ve evṣāfı ḥamīdesinde ehl-i nücūm

ittifāḳ idüp dimişlerdir ki müşteriniñ tabī‘atı i‘tidāl üzre ḫārūr-ı tıp olup müẕekker ve nehārı olmaġla sa‘d-ı ekber nāmıyla tesmiye olunmuşdur ve bu kevkebiñ evṣāfı cehd-i dīn ve ‘ilm ve ḥilm ve ḥayā ve seḫā ve tevāżu‘ ve kerem ve ‘akl ve ‘ifāf ve ṭalāḳāt ve feṣāḥat bulunmuşdur. Pes, bu kevkeb-ı erhāma vāḳi‘ olan nuṭfelere ḥīn-i vuḳū‘ından ṭāli‘ düşse emr-i ḥaḳḳ ile bunuñ tabī‘atı selīmesi ve evṣāf-ı ḥamīdesi anlara sirāyetle ḫulḳ-u ḫūy olup ṭāli‘leri müşteri ḥükm olunur. (es-Sa‘īd min sa‘dfī baṭn emehu) mażmūnca anlarol sā‘adetle dünyāya gelüp her biri bu güne sa‘īd-i māder-zād bulunur ve bu kevkeb ḥākem-i leyle’-i iṣneyn ve yevm-i ḫamīs bulunmuşdur ve ol şebiñ **(31/b)** ba‘de’l-ġurūb ve bu rūzuñ ba‘de’t-ṭulū‘ birer zamān sā‘atleri bu kevkebe nisbet ḳılınmışdır ve ammā kevkeb-i müşteriniñ ve felek-i mümeṣṣiliñ mesāfe’-ibu‘dlarında ve miḳdār ṣaḫn ve cirmlerinde aṣḥāb-ı erṣād ve erbāb-ı hendese ve ḥesāb ittifāḳ idüp dimişlerdir ki saṭḥ-ı muḥaddeb felek-i mümeṣṣil-i müşterīniñ merkez-i ‘ālemden mesāfe’-i bu‘dı taḳrīben yigirmi iki biñküre’biñ ve ṭoḳuz yüz toksān iki biñ ve dört yüz seksan yedi fersaḫ kīl olmuşdur. Ve saṭḥ-ı muḳa‘ar felek-i mezbūruñ merkez-i meẕkūrdan mesāfe’-i bu‘dı taḳrīben on dört biñ küre’biñ ve yedi yüz yetmiş bir biñ ve ṭoḳuz yüz ḳırḳ dört fersaḫ ḥesāb ḳılınmışdır ve bu felek-i mümeṣṣil-i ḳılınañ ṣaḫnı taḳrīben sekiz biñ küre’ biñ ve iki yüz yigirmi biñ ve beş yüz ḳırḳ üç fersaḫ bulunmuşdur ve kevkeb-i müşteriniñ cirmī taḳrīben nıṣf-ı cirm arż ḳadar bulunup cümlesi berāhīn ile iṣbāt olunmuşdur vāllahu a‘lemu.

Faṣl-ı ḫāmis: Hey’et semā’-i ḫāmisi ve anda ḥākem olan kevkeb-i Merīḫ iñ evṣāfiñ beş Nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Kevkeb-i Merīḫ iñ felek-i mümeṣṣiliñī bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki seb‘a’-i seyyāreniñ semavātı zümresinden ma‘dūd felek-i Merīḫ dir ki felek-i ḳamere nisbetle felek-i ḫāmisdir ve felek-i ḫūrşīdiñ fevḳinde bulūnup eflāk-ı ‘ulviyye nāmıyla meşhūr olan eflāk ṣelāṣeniñ esfelī ve arżā aḳrebī olup kevkeb-i Merīḫ aḥmer faḳatanda ḥākem bulunup naḥs-ı aṣġar tesmiye olunmuşdur ve aṣḥāb fenn-i hey’et-i kevkeb-i Merīḫ içün daḫī üç ‘aded felek iṣbāt idüp niẓāmın vīrmişlerdir ki felek evveli merkezde ve mınṭıḳada ve ḳuṭublarda ve ḥareketde felek-i burūca müşābih ve mümeṣṣildir. Ve felek-i ṣanīsi ḫāricü’l-merkezdir ki yine felek-i evveliñ ṣaḫnında mütevāziyyü’s-saṭıḥın vāḳi‘olup merkez-i tedvīri ḥāmildir ve felek-i sālisi felek-i tedvīrdir ki kevkeb-i Merīḫ anıñ bir ẓarfında merkez olup tedvīr kendi merkezi üzerinde ḥareket-i vaż‘iyye ile ḥareket eyledikçe Merīḫi daḫī me‘ān tedvīr ider. Ammā kevkeb-i Merīḫiñ felek-i mümeṣṣili ki felek-i küllidir iki saṭḥ-ı mütevāzi birle muḥāṭ bir cirm küriyyi’ş-şekldir ve saṭḥ-ı a‘lāsı fevḳinde bulunan felek-i müşteriniñ saṭḥ-ı muḳa‘arine ve saṭḥ-ı esfeli taḥtında olan felek-i

ḫūrşīdiñ saṭḥ-ı muḥaddebine mümāsdır ve bu felek-i mümeṩsil kendi fevḳinde ve taḥtında olan eflāk-ı sā'ire'-i müte'adide gibi evvelā felek-i a'ẓamiñ ḥareket-i ẕātiye'-i seri'asına tābi'olup evvel ḥareketi evveli ile merkez-i'ālem ḥavlinde şarḳdan ġarba cebr ile ḥareket ider ve s̱ānīlem ḥavlinde şarḳdan ġarba cebr ile ḥareket ider ve s̱āniyen kendi ḥareket-i ẕātiyesiyle merkez-i'ālem ḥavlinde felek-i s̱āminiñ ḥareket-ibaṭ'iyesi ḳadar ġarbdan şarḳa āheste gider kā'ine felek-is̱āminiñ tahrīk ḥareket-ibaṭ'iyesi ḳadar ġarbdan şarḳa āheste gider kā'ine felek s̱āminiñ tahrīkīyle ḥareket ider. Pes, evc ve ḥaḍīḍ ve cevz her noḳṭaları bu ḥareketle her yetmiş senede ancaḳ bir derece ḳadar kendi mınṭıḳasından ḳaṭ' ider.

Nev'-i s̱ānī: Kevkeb-i Merīḫiñ felek ḫāricü'l-merkezini hey'et ve ḥareketiyle bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i hey'et dimişlerdir ki bu kevkeb-i Merīḫiñ niẓām ḥāli içün felek-i mümeṩsiliñ s̱aḫnı dāḫilinde ḥāmel nāmıyla ta'yīn olunan felek-i s̱ānīdir ki arża şāmil ve merkezi merkez'ālemden kendi ḳuṭrı eczāsıyla on iki derece mesāfe ile cihet-i evcine ḫāric iki saṭḥ-ı mütevāzi birle muḥāt bir cirm-i kürīdir ve bu küreniñ saṭḥ-ı muḥaddebi felek olan saṭḥ-ı muḥaddebi ile bir noḳṭa'-i müşterikede tamām itmişdir ki ol noḳṭaya evc ıtlāḳ iderler ve ol noḳṭa merkez-i'āleme ḳıyās ile eb'ad-ı nuḳāṭ oldığından kevkeb-i Merīḫ ḥareket-i ḥāmeliyle ol noḳṭaya geldikde merkez-i arżdan beġāyet ba'īd ve 'alīolur keẕalik s̱ānīyeniñ saṭḥ-ı muḳa'arı felek olañ saṭḥ-ı mu'ḳa'arına bir noḳṭa'-i müşterekede mümāsdır ki ol noḳtaya ḥaḍīḍ dirler zīrā ki merkez-i 'āleme nisbetle 'aḳreb nuḳāṭ olup kevkeb-i merḳūm bu felek-i ḥāmeli ḥareketiyle ol noḳṭaya nüzūl itdikde merkez-i arża begāyet müteḳarrib ve müteseffil olmuş olur. Pes vech-i meşrūḥ üzre felek-i evvelden felek-i s̱ānī ifrāz olunup ṣūret-i mezḳūreye ifrāġ olunduḳda felek-i evvelden oldun bi'ż-żarūre muḫtelifü's̱-s̱aḫn iki küre' ḥādis̱ olur ki biri felek-i s̱ānīye ḥāvī ve biri felek-i s̱ānī birle maḥvīdir ve küre'-i ḥāvīyeniñ riḳḳatı cānib-i evce ve ġulẓatı cānib-i ḥaḍīḍe olur ve küre'-i maḥvīyeniñ riḳḳat ve ġulẓatı küre'-i ḥāvīyeniñ ḫilāfına ḳalur ve bu iki küreniñ itmām-ı felekde medḫalleri tamām olmaġla birine mütemmim maḥvīdirler ve her bir felegiñ bir maḫṣūṣ ḥareketi müte'ayyin olup kendüye maḫṣūṣ miḥver ve ḳuṭublar üzerinde deverān idüp devrini tamām itmek emr-i muḥaḳḳiḳ olmaġla felek-i mā'il-i Merīḫ daḫī felek-i kālī-i müşteri zīrinde kendi felek-i mümeṩsili s̱aḫnında kendi merkezi ḥavlinde ḥareket-i vaż'iyye'-i ẕātīyesiyle ġarbdan şarḳa ḥareket idüp kevkeb-i Merīḫ i ma'ān taḥrīk ider. Pes, kevkeb-i merḳūm istiḳāmetinde bir burūcda ḳırḳ gün miḳdārı meks idüp rücū'ı ḥālinde bir burcda yedi ay ḳadar muḳīm olup taḳrīben iki senede bir devresini tamām ider. Ve felek-i merḳūm kendi zīrinde bulunan eflāka nisbetle arżdan eb'addā'iresi evsa'oldığı içün hereket-i kevkeb-i Merīḫ taḥtında olan seyyārāt-ı sā'ire ḥarekatından eṩkal ve ebṭā'görinür.

Nev‘-i ṣāliṣ: (32/a) Kevkeb-i Merīḫiñ felek-i tedvīrini şekl ve ḥareketiyle bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet bu kevkeb-i Merīḫiñ daḫī tanẓīmi aḥvāline ta‘yīni miḳdārı meẕkūr ile iktifā itmeyüp arża şāmil olmayan bir küçük felek hem iṡbāt idüp aña felek-i tedvīr dimişlerdir. Pes, felek-i tedvīr felek-i mümeṡṡil-i Merīḫ de arża ġayri şāmil ve kendi felek ḥāmiliñde nisbetle bir küçük felekdir ki mümeṡṡil-i Şemsden ‘aẓām ve evsa‘dır ve kevkebiñ kendüsini ḥāmil ve anıñla murassa‘dır.Ve ḫāricü’l-merkez olan felek-i ṡānī mā’iliniñ mıntıḳasında merkūz ve bir ḥayṡiyetle muġraḳdır ki ḳuṭr-ı tedvīr saṭḥeyn-i ḥāmile mümāsdır. Ve felek-i tedvīr saṭḥ-ı vāḥid ile muḥāṭ bir cirm-i muṣammat-ı küridir ve kendi mekānında felek-i mā’iliñ cirminde ḥareket-i vaż‘iyye ile ġarbdan şarḳa ‘ale’t-tevālī deverān idüp bir cānibinde merkūz olan kevkeb-i meẕkūru ma‘ān tedvīr ider.Ve bu felek-i meẕkūr kendi merkez-i ḥavlinde ḥareket-i ġarbiyye-i meẕkūresiyle kevkeb-i meẕbūru bir gün ve bir gicede kendi mıntıḳasınıñ üç yüz altmış dercesinde taḳrīben bir derece ḳadar mesāfe alup gider ya‘nī seyri vasaṭ-ı Şems miḳdārı taḥrīk idüp senede bir devresini tamām ider ve bu ḥarekete ḥareket-i iḫtilāf-ı kevkeb ve ḥareket-i ḫāṣṣa’-i kevkeb dirler. Ve bu kevkeb-i Merīḫ daḫī saṭḥ-ı vāḥid birle muḥāṭ bir cirm-i küri ve muṣammat ve münīr dir. Ve kendi felek-i tedvīri cirminde bir ḥayṡiyetle muġraḳdır ki saṭḥ-ı kevkeb bu tedvīriñ iki ḳuṭb-ı muntaṣıfında mıntıḳası ‘indinde bir ṭarafta vāḳi‘ bir noḳṭa’-i müşterekede saṭḥ-ı tedvīre mümāsdır ya‘nī kevkeb tamāmıyla cirmi tedvīrde vāḳi‘ olup saṭḥ-ı temās itmişdir ve ḥāmiliñ bir ṭarafında felek-i tedvīriñ beyān olunan ḥareketi gibi bu kevkebiñ daḫī felek-i tedvīri cānibinde kendi merkezi ḥavlinde ‘ale’t-tevālī ḥareket-i vaz‘iyye-i devriyesini aṣḥāb-ı erṣād-ı cedīde re’yü’l-‘ayn müşahāde idüp taḥḳīḳine irmişlerdir.

Nev‘-i rābī‘: Kevkeb-i Merīḫ iñ sür‘at ve istiḳāmetin ve buṭ’ū ve iḳāmetin ve rücū‘ ve ḥayretin ve Şems ile olan irṭibāṭ ve iḫtirāḳın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki kevkeb-i Merīḫ e daḫī gāh sür‘at ve gāh istiḳāmet ve gāh but’ū ve gāh iḳāmet ve gāh rücū‘ ve gāh seyrinde ḥayret ‘ārıż ve ṭārī olur. Ve bu aḥvāliñ beyānı budur ki bu kevkeb-i felek tedvīri a‘lāsında bulunduḳda kendi merkezi ḥareketi felek-i tedvīriniñ merkezi ḥareketin etevālī’-i burūc üzre muvāfaḳat ve mürāfaḳat itmesiyle kevkeb ser‘īyyü’l-ḥareke görinür. Ve çün kevkeb cānib-i tedvīre bir miḳdār meyl ider o demde müstaḳīmü’l-ḥareke görinür ve kevkeb esfel-i tedvīre nüzūlde tavassuṭ ise buṭiyyü’l-ḥareke görinür. Zīrā ki kevkebiñ kendi merkezi nüzūlde oldıġından ḥareketi görinmez olup ancaḳ ḥareket-i merkezi tedvīr görinür. Ve kevkeb-i esfel tedvīre ḳarīb olduḳda kendi merkeziniñ ḫilāfı tevālī ḥareketi tedvīri ve merkeziniñ ḥāmili ḥareketiyle ‘ale’t-

tevālī olan ḥareketine müsāvī gelüp iki ḥareket biri birine muḳābil ve mu‘ārıż olmaġla kevkeb muḳīm görinür.Ve kevkeb-i esfeli tedvīre nüzūl itdikde kendi merkezi ḥareketi merkez-i tedvīriñ ḥareketinden ziyāde olup kevkeb rāci‘ görinür. Ve ric‘at-ı kevkeb tamām olup iki ḥareket yine müsāvī olduḳda s̱ānīyen muḳīm görinür ve ba‘de’l-iḳāme yine buṭı’ görinür. Zīrā ki kevkebiñ kendi merkezi evc-i tedvīre ṣā‘d olmaġla ḥareketi görinmez olup ancaḳ merkez-i tedvīriñ ḥareketi görinür ve ba‘de’l-buṭū’ yine müstaḳīm ve serī‘ olur. Ḥālbūkim kevkeb kendi tedvīriñde devrini bir siyāḳ üzre iḫtilāfsız tamām ider. Zīrā ki ḥareket-i eflāk ve nücūm kendi küreleri mınṭıḳasına nisbetle müteşābih ve basīṭ ve müstaḳīmdir ve kevkebiñ ric‘atından muḳaddem iḳāmetine maḳām-ı evvel ve mu‘aḫḫarına maḳām-ı s̱ānīdirler. Ve ammā Merīḫ iñ müdet-irücū‘ı iki ay ve on yedi gündür. Ve müddet-i istiḳāmeti yigirmi üç ay ve üç gündür. Ve bu kevkeb-i felekmā’il-i mınṭıḳatü’l-burūcdan cenūb ve şimāle bir derece mā’il iken felek-i tedvīriniñ daḫī ẕirve-i mer’īsi ve ḥaḍīḍ-i mer’īsi felek-i mā’ilden gāh cānib-i cenūba ve gāh cānib-i şimāle mā’il olup taḳrīben iki buçuḳ derece iḫtilāf-ı arżı daḫī bulunup seyrinde müteḥayyir gibi görünüp anıñla tesmiye olunmuşdur. Ve āfitāb-ı ‘ālem-tāba nisbetle bu kevkeb-i Merīḫe ‘ārıż olan irṭibāṭ ve iḫtirāḳıñ beyānı budur ki bu kevkeb Züḥal ve müşteri gibi ibdā tedvīriniñ ẕirve-i vasaṭısından kendi cirminiñ merkezi bu‘dı merkez-i āfitābıñ felek-i burūcdan olan mevżi‘-i vasaṭından mekez-i tedvīriñ mevżi‘-i vasaṭısı bu‘dı gibidir. Pes, kevkeb-i Merīḫ anlar gibi tedvīriñ ẕirve-i vasaṭisinde bulundıġı ḥālde ibdā Şemse muḳārine-i vasaṭiye ile muḳārin olur. Zīrā ki merkez-i Şems merkez-i tedvīrden ba‘īd olduḳça merkez-i kevkeb daḫī tedvīriñ ẕirve-i vasaṭısında bu‘d-ı Şems miḳdārı ba‘īd olur ta Şems merkez-i tedvīre muḳābil oluncaya dek kevkeb daḫī ḥaḍīḍ-i tedvīre nüzūl ider. Pes, kevkeb-i Merīḫiñ āfitāb-ı ‘ālem-tāb ile ḳırān ve iḫtirāḳı ebeden tedvīriniñ ẕirvesinde bulundıġı ḥālde vāḳi‘ olur. Ve Şems ile muḳābilesi tedvīr-i ḥaḍīḍinde oldıġı ḥīnde ḥāṣıl olur ve bu kevkeb-i Merīḫ Şems ile ḥīn-i muḳārinede aralarında bulunan mesāfe-i ḥīn-i muḳābilede bulunan mesāfeden eb‘ad ve eḳs̱er müşāhede olunmuşdur. Zīrā kiḥīn-i muḳārinede Şems ile Merīḫ arasında vāḳi‘ olan tedvīriniñ ḳuṭrı ḥīn-i muḳābilede vāḳi‘olan ḳuṭr-ı mümes̱s̱il-i Şemsden ‘aẓām ve eṭval bulunmuşdur. Fe-sübhane’s-s̱āni‘yyi’l-ḥakīmi’l-ḳadiri’l-ḳayyūm elle ẕi ce‘ale tedvīri’l-Merīḫ-i a‘ẓāma min feleki’ş-Şemsi ve ce‘ale Şems envar ve ekbera min cemi‘i’n-nücūm. Ve bu kevkeb-i Merīḫiñ iki iḫtirāḳı miyānında bulunan müddet iki sene ve ḳırḳ ṭoḳuz gün ḥesāb olunmuşdur. **(32/b)**

Nev‘-i ḫāmis: Kevkeb-i Merīḫ iñ eve ve ḥaḍīḍini ve re’s ve ẕenbi ‘uḳdelerini ve tabī‘at ve evṣāfını ve mesāfe-i bu‘dını ve miḳdārını cirmini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki kevkeb-i Merīḫ iñ evci iki cevzheri noḳṭaları muntaṣıfında ya‘nī felek-i mā’iliniñ mınṭıḳatü’l-burūcdan cānib-i şimāle ġāyet meylinde vāḳi‘ olmuşdur ki ‘uḳde-i re’sden ṭoḳsan derece müte’aḫḫirdir. Çünki evcāt ve cevzherāt bālāda beyān oldığı üzre felek-i burūcuñ ḥareketine muvāfıḳ ḥareket iderler ve evc-i Merīḫ iñ felek-i burūcdan mekān-ı tārīḫ-i Rūmīnin ġaṣīz senesinde burc-ı esediñ on birinci derecesinde ve ḥaḍīḍiniñ mekānı burc-ı devliñ keẕalik on birinci derecesinde müte‘ayyin idi ve noḳṭa-i re’si mekān-ı burc-ı serviñ on birinci derecesinde ve noḳṭa-i ẕenbi mekān-ı burc-ı ‘aḳrebiñ keẕalik on birinci derecesinde mütebeyyin idi ve ḥālā ki tārīḫ-i Rūmīniñ sinīni iki biñ altmış ṭoḳuza gitmişdir. Ve tārīḫ-i hicriniñ sālıbiñ yüz yetmişe yetmişdir. Pes, evc ve ḥaḍīḍ ve re’s ve ẕenb minvāl-i meẕkūr üzre her yetmiş sene-i Şemsiyyede birer derece ḥareketleriyle taḳrīben sekiz derece gitmişlerdir. Ve ammā kevkeb-i Merīḫ iñ tabī‘at ve evṣāfında ehl-i nücūm ittifāḳ üzre dimişlerdir ki Merīḫ iñ tabī‘atı ifrāṭ ile ḥār ve yābis ve müẕekker ve leylī bulunup naḥs-ı āṣġar tesmiye olunmuşdur ve bu kevkeb-i ñevṣāfı neşāṭ ve şecā‘at ve ḥiddet ve sefāhat ve ḳuvvet ve ḫıyānet ve ġażab veḳāḫt ve i‘nād ve riyāset bulunmuşdur. Pes, bu kevkeb erḥāma vāḳi‘ olan noḳṭalara ḫīn-i vuḳū‘nda ṭāli‘ düşse bunuñ bu evṣāf-ı zemīmesi anlara murād-ı ḥaḳḳ ile sāri oldığı taḥḳīḳ olunup tecrübe ḳılınmışdır. Ve bu kevkeb ḥakīm-i leyle-i sebt ve yevm-i s̱ülās̱a bulunmuşdur. Ve o leyliniñ ve bu yevmiñ evvelki sā‘atleri buña nisbet olunmuşdur ve ammā kevkeb-i Merīḫiñ ve feklek-i mümes̱siliniñ mesāfe-i bu‘dlarında ve miḳdār-ı cirmlerinde aṣḥāb-ı erṣād ve erbāb-ı hendese ve ḥesāb ittifāḳ ile dimişlerdir ki felek-i mümes̱sili Merīḫiñ saṭḥ-ı muḥaddebiniñ merkezi merkez-i ‘ālemden mesāfe-i bu‘d taḳrīben on dört biñ kere biñ ve yedi yüz yetmiş bir biñ ve ṭoḳuz yüz ḳırḳ dört fersaḫ kīl olunmuşdur ve felek-i meẕbūruñ saṭḥ-ı muḳa‘arınıñ merkez-i meẕkūrdan mesāfe-i bu‘d-ı taḳrīben on dört biñ kere biñ ve yedi yüz yetmiş bir biñ ve ṭoḳuz yüz ḳırḳ dört fersaḫ kīl olunmuşdur. Ve felek-i meẕbūruñ saṭḥ-ı muḳa‘arınıñ merkez-i meẕkūrdan mesāfe-i bu‘d-ı taḳrīben iki biñ kere biñ kere biñ ve yedi yüz ḳırḳ iki biñ ve yedi yüz otuz sekiz fersaḫ bulunmuşdur. Ve kevkeb-i Merīḫiñ cirmi taḳrīben rub‘ cirm arż ḳadar bulunup berāhīn ile iṣbāt olunmuşdur ve Allahu ‘ālem ammā bizim bu īrādımızdan murādımız kitāb-ı cihānı şerh ve beyān ile ṣanāyi‘-i s̱āni‘ deḳāyıḳ-ı ḥaḳāyıḳıyla tefekkür ve teẕekkür iden ulū’l-ebṣāra a‘yān itmekdir tā kim şerh-i mufaṣṣal-ı ‘ālemden metn-i muḫtaṣar-ı vücūdın bilüp ma‘rifet-i nefsi taḥṣīl kılup anda ma‘rifet-i ḥaḳḳa vāṣıl olalar.

Faṣl-ı sādis: He’yet-i semā’-irābī‘i ve anda sulṭān-ı a‘ẓam āfitāb-ı ‘ālem-tābiñ aḥkām-ı aḥvālin dört nev‘ ile a‘yān ve beyān ider.

Nev‘-i evvel: Neyyir-i a‘ẓāmıñ ḫavāss-ı mücmelini ve felek-i mümeşşilini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki felek-i Merīḫiñ zīrinde felek-i ḳamere nisbetle felek-i rābī‘dir ki anda ancaḳ bir Şems bulunmaġla felek-i Şems nāmıyla meşhūr olmuşdur. Pes, bu sulṭān-ı muhteşem ve neyyir-i a‘ẓām olan āfitāb-ı ‘ālem-tāb cümle kevākibiñ eşheri ve enveri ve ‘inde’l-ekşer-i ekberi olup leyāli ve eyyām ve şühūr-ı a‘vām bunuñ ḥareketiyle niẓām bulmuşdır veniçe umūr-ı ‘aẓām bunuñ aḥkāmıyla vücūda gelmişdir. Ve seb‘a-i seyyāreniñ silk-i manẓūmı ḫilālinde güyā ki nūrdan bir fānūs zīr ubālāya żiyā-baḫş olmaḳ içün maḳām-ı vasaṭ kendüye ārām-gāh olmuşdur ve felegi daḫīseyyārāt-ı sā’ire eflākindan ebsāṭ olup mümeşşil ve ḫāricü’l-merkez nāmında iki felek işbātıyla bi’l-cümle aḥvāl-i niẓām olmuşdur. Pes, ‘ale’l-ıṭlāḳ felek-i Şemsiñ merkez-i ‘ālem ya‘nī felek-i a‘ẓām ve arża şāmil iki saṭḥ-ı mütevāzī birle muḥāṭ bir cirm-i kürīdir ki saṭḥ-ı muḥaddebi fevḳinde olan felek-i Merīḫ iñ saṭḥ-ı muḳa‘arına ve saṭḥ-ı muḳa‘arı taḥtında olan felek-i Zühreniñ saṭḥ-ı muḥaddebisine mümāsdır ve bu felek daḫī eflāk-ı ‘ulviyyenin mümeşşilātı gibi merkezde ve mınṭıḳada ve ḳuṭublarda ve ḥareketde felek-i burūcda müşābih ve mümeşşildir anıñ-çün mümeşşil tesmiye olunmuşdur ve bu mümeşşili Şems kendi fevḳinde olan mümeşşilātı seyyārāt-ı sā’ire mişāli olan felek-i a‘ẓāmıñ ḥareket-i żātiyye-i serī‘sına tābi‘olup ol ḥareket-i ulā ile mecbūren merkez-i ‘ālem ḥavlinde şarḳdan ġarba ḥareket ider. Ve şānīyen kendi ḥareket-i żātiyyesiyle merkez ‘ālem ḥavlinde felek-i burūcuñ ḥareket-i buṭi’yesi ḳadar ġarbdan şarḳa āheste gider. Ke’ennehu felek-i burūcuñ taḥrīkiyle ḥareket ider. Pes, evc ve ḥaḍīḍ ve cevzheri‘uḳdeleri bu ḥareketle her yetmiş senede birer derece gider.

Nev‘-i şānī: Şems-i münīriñ felek-i ḫāricü’l-merkezi he’yet ve ḥareketiyle bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki erbāb-ı raṣad ḥareket-i Şemsden gāh buṭū’ ve gāh sür‘at-ı mu‘ayene idüp cirm-i Şemsi gāh büyük gāh küçük müşāhede itmeleri merkez-i arżdan gāh dür ve gāh nezdīk olmaḳ üzre iḫtiża idüp sebeb-i iḫtilāf-ı Şems bunı ‘add itmekle ve bu ‘uḳde-i müşkili ḥal içün Şemsiñ felek-i mümeşşili taḥtında ḫāric anlarız bir felek işbāt itmişlerdir ve bu felek şānī ol felek-i evveliñ taḥtında arża şāmil ve merkezi merkez-i ‘ālemden kendi ḳuṭrı eczāsıyla iki buçuḳ derece bu‘dı ile cānib-i evcine ḫāric iki saṭḥ-ı mütevāzī birle muḥāṭ bir cürmi küridir. Bu küreniñ saṭḥ-ı muḥaddebi felek-i evveliñ saṭḥ-ı muḥaddebiyle bir noḳṭa-i müşterekede mümāsdır ki ol noḳṭaya eve ıṭlāḳ iderler ve bu felekde merkez-i ‘ālemden eb‘adnuḳāṭ budur ki Şems-i münīr ḥareket-i ḥāmiliyle bu noḳṭaya geldikde **(33/a)** merkez-i arżdan beġāyet ba‘īd ve ‘alī olmuş olur keżalik bu felek-i şānīniñ saṭḥ-ı muḳa‘arı felek-i evveliñ saṭḥ-ı muḳa‘arına bir noḳṭa-i müşterekede temās itmişdir ki ol noḳṭaya

ḥaḍīḍ dirler ve bu felekde merkez-i ‘āleme ‘aḳreb nuḳāṭ budur ki āfitābı ‘ālem-tāb ḥāmili ḥareketiyle bu noḳṭaya müṣādifet eyledikde merkez-i arża ġāyetle taḳarub ve tenezzül itmiş olur. Pes, vech-i muḥarrer üzre felek-i mümeṩsiliñ cirminde bu felek ḫāricü’l-merkez ifrāz olunup bu ṣūrete ifrāġ olunduḳda bi’ż-ẕarūre iki küre’ḳalur ki ikisinin daḫī saṭḥları mütevāzī olmayup ba‘ż cüz’i aġlaż ve ba‘żısı eraḳ olur. Ve bu iki küreniñ biri felek-i ṯānīyi ḥāvī ve biri felek-i ṯānī birle maḥvidir. Küre’-i ḥāvīyeniñ riḳḳatını cānib-i evce ve ġulaẓatını cānibi ḥaḍīḍe olur ve küre’-i maḥviyeniñ riḳḳat ve ġulaẓatı küre’-i ḥāvīyenin ḫilāfına gelür. Ve ikisi felek-i ṯānīye inżimāmlarıyla felek-i evvel ṯānīye inżimāmlarıyla felek-i evvel tamām olup felek-i vāḥid ḥükmüne dāḫil oldıġından birine mütemmim-i ḥāvī ve birine mütemmim-i maḥvidirler. Ammā Şems-i münīriñ kendisi ancaḳsaṭḥ-ı vāḥid bir muḥāṭ bir cirmi küridir ki muṣammat ve mużīdir ve felek ve ḫāricü’l-merkezi cirminde iki ḳuṭbı muntaṣafında merkūz ve bir ḥayṯiyetle muġraḳdırki küre’-i Şemsiñ ḳuṭr-ı ḫāricü’l-merkezi olan felek-i ṯānīniñ ṯaḫnında müsāvī olup muḥīt-i Şems ḫāricü’l-merkeziñ muḥītleri birle iki noḳṭa-i müşterekede temās itmişlerdir ve Şemsiñ felek-i mümeṩsili ṯaḫnında felek ḫāricü’l-merkezi kendüye maḥṣūṣ başḳa merkez ve miḥver ve ḳuṭublar üzerinde ya‘nī felek-i burūcuñ miḥverine ve ḳuṭublarına muvāzī miḥver ve ḳuṭublarla mınṭıḳasına müsāmet-i mınṭıḳa üzerinde ḥareket-i vaż‘iyye-i ẕātiyyesiyle ġarbdan şarḳa ḥareket idüp Şems her bir burca taḳrīben otuz gün meks idüp üç yüz altmış beş ve bir rub‘ günde bir devresin tamām ider. Ve mınṭıḳatü’l-burūcun saṭḥından cenūb ve şimāle her giz meyl itmeyüp kendi mınṭıḳasında merkūz olan küre’-i Şemsi dā’imā mınṭıḳatü’l-burūcuñ saṭḥında istiḳāmet üzre ber-ḳarār taḥrīk idüp ma‘ān götürür ve cem‘-i kırat-ı eflāk ve nücūm sākin olmayup cümlesi ḥareket-i vaż‘iyyeden ḫālīḳ almayup her biri merkezi ḥavlinde başḳa bir devr ile devvār olmaġla küre’-i Şems daḫī kendi mekānında merkezi ḥavlinde tevālī burūc üzre devvār olmuşdur.

Nev‘-i ṯāliṯ: Şems-i münīriñ evc ve ḥaḍīḍini ve noḳṭa-i i‘tidāli olan cevzherlerini ve buṭū’ ve sür‘atini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki āfitāb-tābānıñ evciniñ felek-i burūcundan mekānı tārīḫ-i Rūmīniñ ġaṯīz senesinde burc-ı cevzānıñ yigirmi yedinci derecesinde mütebeyyin olmuşdur çünki ḥālā tārīḫ-i hicret biñ yüz yetmiş seneye vāṣıl olmuşdur. Pes, bālāda beyān olunan minvāl üzre evc ve ḥaḍīḍiñ her biri taḳrīben sekiz derece ḥareket ḳılmışdır evc-i Şems burc-ı sereṭānıñ dördünci derecesine ve ḥaḍīḍi burc-ı cedīniñ keẕalik dördünci derecesine gelmişdir. Çünki Şems-i münīriñ ḫāricü’l-merkezi mınṭıḳası mınṭıḳatü’l-burūcuñ saṭḥında bulunmuşdur. Anıñ içün bunuñ cevzheri ‘uḳdeleri ancaḳ

mıntıḳatü'l-burūc ile ve mu'addivelü'n-nehār iki teḳāṭu'noḳṭası 'add olunmuşdur ki biri ol burc-ı ḥameldir ve biri ol burc-ı mīzāndır. Pes, Şems-i münīr ibtidāyi ḥamele geldikde re's-i cevzherine gelmiş olur ve ibtidāyi mīzānda bulunduḳda ẕenb ve nevbahar noḳṭasında olmuş olur. Ammā seyyārāt-ısā'irenin cevzheri noḳṭaları eflāk ḥameleleriyle mıntıḳatü'l-burūcuñ teḳāṭu'larından ḥāṣıl olan iki noḳṭa'-i müḳābile bulunmuşdur ve mıntıḳadan eflāk havā meliñşimāle mā'il olduḳları noḳṭa'-i 'uḳde-i re's ve cenūba mā'il olduḳları noḳṭa-i 'uḳde ẕenb tesmiye ḳılınmışdır. Nitekīm bālāda tafṣīl üzre beyānmışdır. Pes, bu 'illetden ḥareket Şemsiñ ibtidā iḫtilāf arżiye müşāhede olunmuşdur lākin ḥareket-i Şemsi ñancaḳ iḫtilāf ṭolısı bulunmuşdur ya'nī burūc-u şimāliye ki ḥamel ve ṡevr ve cevzā ve sereṭān ve esed sünbüledir. Bu burūc sittede ḥareket-i Şems buṭi' görünmüşdür. Ve burūcu cenūbiye ki mīzān ve 'aḳreb ve ḳavs ve cedī ve delv ve ḥūtdur. Bu burūc-ı sitede ḥareket-i Şems serī' bulunmuşdur. Pes, ḥarekāt-ı eflāk bi'l-cümle müteşābih ve muṭṭarid iken Şemsiñ ḥareketinde iḫtilāf-ı merḳūmun 'illeti budur ki evc-i Şems vech-i meşrūḥ üzre ḥālā felek-i burūcdan burc-ı seraṭānıñ evā'ilinde ve ḥaḍīḍi daḫī burc-ı cedīñevā'ilinde bulunmaġla Şemsiñ burūc-ı cenūbiyeyi kat'ı müddetinden burc-ı şimāliyeyi kat'ında bir hafta ḳadar ziyāde'avḳ olur ve anıñ beyānı budur ki çün merkez-i Şems öyle bir dā'ireniñmuḥīti üzerinde müteḥarrik ve devvārdır ki ol dā'irenin merkezi merkez-i 'ālemden ḫāricdir. Pes, bu felekü'l-burūcuñ bir nıṣfında ol ḫāricü'l-merkeziñ nıṣfından ziyāde bulunmuşdur. Ve bu ol nıṣfdır ki evc-i Şems anda ḥesāb olunmuşdur ve felekü'l-burūcuñ nıṣf-ı āḫarında ol ḫāricü'l-merkeziñ nıṣfından eḳal ḳalmışdır ve bu ol nıṣfdır ki ḥaḍīḍ-i Şems aña gelmişdir. Çünki Şems ḥareketiyle felek-i burūcuñ nıṣfını ḳaṭ' idemez tā kendi dā'iresinden anda bulunan nıṣfı ḳaṭ' itmedikçe. Pes, lāzım gelür ki felekü'l-burūcuñ bir nıṣfını Şems-i münirin ḳaṭ' zamānı ikinci nıṣfını ḳaṭ zamāna muhalif ola la cürm felekü'l-**(33/b)** burūcuñ hadid olan nısfından evc olan nıṣfında ḥareket-i Şems ibṭā'i görinür. Zīrā ki evc nıṣfını ḳāṭ'ı zamānı ḥaḍīḍ nıṣfını ḳāṭ'ı zamānında sekiz gün aṭvel bulunur. Ḥālbūkīm ḥareket-i Şems ḫāricü'l-merkezi dā'iresinde muḥtelif olmayup devr-i daā'm ve müteşābihdir. ẕalike taḳdīru'l-'azīzi'l-alīm fe-sübḥāne'ṣ-ṣāni'l-ḥakīmi celle şānuhu.

Nev'-i rābī': Şems-i münīriñ tabī'at ve ṣıfātın ve menāfi' ve te'ṯīrātın ve bu'd ve 'aẓāmetin bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i nücūm dimişlerdir ki neyyir-i a'ẓāmıñ tabī'atı i'tidāl üzre ḥār u yābis olup müẕekker ve nehārı bulunmuşdur. Ve sa'd-i evsaṭ nāmıyla tesmiye olunmuşdur. Ve bunuñ ṣıfātı ḳuvvet ve şiddet ve ḳahr ve istiṭālet ve ġażab ve raġbet ve ḥis ve riḳḳat ve ḥayā ve 'iffet bulunmuşdur ve bālāda beyān olundıġı üzre bunuñ ṣıfātı kendi ṭāli'

düşdigi noḳṭalarda ʻayānen müşāhede ḳılınmışdır ve Şems-i münīr ḥakīm-i yevm-i eḥad ve leyle-i ḫāmis bulunmuşdur ve ol yevmiñ ve bu leyleniñ evvelki sāʻatleri buña nisbet olunmuşdur. Ve taḳdīr-i ḥakīmi ḳadīr ile ecrāmı eşīriyeyyenin ecsām-ı sufliyeden envāʻ-ı teʼşīrātı keşīr olup her kevkeb niçe ḫāṣiyetle teʼşīr itmekle ol şāniʻ-iʻālem bu neyyir-i aʻẓāma hem kendi ḳudretiyleniçe ḫāṣiyetler virmişdir ki Şems iñteʼşīrātı ecrām-ı ʻulviyyede ve ecsām-ı sufliyyede kendüsinden iẓhardır ve seyyārāt-ı sāʼireden ekberdir. Ammā ʻulviyātda cemīʻ-i kevākibi iḫfā ider ve ḳamere nūr ve fer iʻṭā ider ve ammā süfliyātda deryālara işrāḳ idüp inʻakās şuʻāʻıyla biḥārdan buḫārlar çıḳup ṭabaḳa-i zemheririyede seḥāb-ı emṭār olup ve arża ḥayāt virüp nebāt ve ezhār ve eşcār ve eşmār olur. Ve şülūc-u emṭārdan ʻuyūn ve enhār olur. Ve nebāt ve ḥayvānāta ḥayāt-bahş iderek cibāl ve evdiyeden subesu seyyār olur. Ve Şems ile meʻādin tekevvün idüp nebātāt bitüp ḥarāretiyle munṭabıḫ olurlar vefevākih kemālātın bulurlar ve tūluʻ-u Şems ile ḥayvān ve insān ḳuvvet bulup ḥarāret ve żiyāsıyla müntefiʻ olurlar ve ġurūb-u Şems ile cümlesi mużṭarr ve müteḥayyir olup emvāt emşāli mekānlarında uyur kalūrlar. Ve Şems ile iḳlīm-i evveliñ āhālisi cümle siyāh olup şiddet-i ḥarāretiyle fuḫūl ve cimāʻ olurlar. Ve semt-i reʼslerine Şems ḳarīb oldıġından cüsseleri ḫafīf ve ʻaḳlları żaʻīf olup ḫūyları żay ve meşrebleri tīz ve ḥaḍīḍ olur. Ve tabīʻatları sibāʻ emşāli tünd ve şedīd olur. Memālik-i Sūdān ve Habeş āhālisi emşāli ʻanid olur. Ve ammā iḳlīm-i sābiʻāhālisinin semt-i reʼslerinden Şems-i münīr baʻīd olup ḥareket-i żaʻīf ve teʼşīri ḳalīl oldıġından cümlesi ebyāż veyā afşār olur ve ḫulḳ ve tabīʻatla her biri baḳar ve ġanem gibi ebleh ve ebter olur. Memālik-i sāḳāliyye ve Rūsemşāli ḫulḳ ve ḫilḳatde bi-revnaḳ u fer olur. Ve Şems-i münīriñ teʼşīri keşīrinden biri budur ki evc-i Şems burūc-ı şimāliyyede olduḳça arāżi-i şimāliye maʻmūr olup cenūbiyyesi baḥr ile maġmūr olur. Ve evc-i Şems burūc-u cenūbiyyeye ʻubūr itdikde ol arāżi münkeşif ve maʻmūr olup bu arāżi māʼ-i baḥr ile mestūr ve maġmūr olur. Pes, bālāda beyān olunan ḥareket-i evc ile yigirmi beş biñ iki yüz sene-i Şemsiyyede bir kere berr-u baḥre tamām tebdīl ve taḥvīl-i ʻālem-i ḥakīmāne niẓāmı bulur. Belki teʼşīr-i Şems ile eyyām ve leyāl ve ḥarāret ve ẓülāl ve nūr ve żiyā ve ṣayf ve şitā ve şülūc ve emṭār ve meʻādin ve aḥcār ve nebāt ve eşcār vücūda gelüp imtizāc-ı tebāyiʻ ve erkān ve ʻayş-i ḥayvān ve insān ve ḥaleb-i ezāan ve duhūr ve ʻaded-i sinīn ve şühūr veniçe biñ nefʻ ve naʻīm bā-taḳdīr-iʻazīzʻalīm biʼl-cümle āfitāb-ıʻālem-tābıñ ḥarāret ve ḥareket ve żiyāsına menūṭ ve merbūṭ ve mevḳūf olmuşdur. Ve ammā Şems-i münīriñʻaẓāmeti miḳdārında ve felek-i mümessiliniñ buʻd-ı mesāfesinde erbāb-ı ersād ve ehl-i ḥesāb ve hendese ittifāḳ üzre dimişlerdir ki felek-i mümessil-i ḫūrşīdiñ saṭḥ-ı muḥaddebiniñ merkez-i ʻālemden mesāfe-i buʻd-ı taḳrīben iki biñ kere biñ ve yigirmi ṭoḳuzbiñ ve iki yüz altı fersaḫ keyl olmuşdur ve felek meẕbūruñ saṭḥ-ı muḳaʻarına merkez-i meẕkūrdan mesāfe-i buʻd-ı taḳrīben biñ kere biñ ve sekiz yüz elli biñ ve yüz elli dört fersaḫ ḥesāb

ḳılınmışdır ve bu felek-i mümeṣṣiliñ ṣaḫnı taḳrīben yüz yetmiş ṭoḳuz ve elli iki fersaḫ bulunmuşdur. Ve cirm-i küre'-i Şems taḳrīben yüz altmış altı cirm küre'-i arż miḳdārı bulunup cümlesi berāhīn-i hendesiye ile iṣbāt olunmuşdur. ve Allāhu 'ālem ammā bizim bu miḳdār-ı īrādımızdan maḳṣūd ve murādımız bu neyyir-i a'ẓāmı bu 'aẓāmetle günde bir kere etrāfımızda deverān itdürüp başımıza döndüren ḳadīr-i ḳayyūm ḥażretleriniñ ḳudret ve 'aẓāmetin beyān eylemekdir tā kim ulū'l-elbāb Rabbü'l-erbābiñ bedāyi' sanāyi'n tefekkür ve teẕekkür āsān olup sunu'ndan ṣānī bulup cümleden aña rücū' idüp anıñla kalūrlar . **(34/a)**

Faṣl-ı sābi': He'yet semā-i ṣāliṣi ve anda ḥükm iden kevkeb-i Zühreniñ aḥvāliñ beş nev' ile beyān ider.

Nev'-i evvel: Zühre-i zehrānıñ felek-i mümeṣṣilini bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i he'yet dimişlerdir ki seb'a-i seyyāreniñ semavātı cümlesinden ma'dūd felek-i Zühredir ki felek-i ḳamere nisbetle felek-i ṣāliṣdir ve felek-i ḫūrşīdiñ altında olup süfliyyeyn nāmıyla ma'rūf olan iki felegiñ a'lāsı ve felek-i Şemse 'aḳreb bulunmuşdur. Ve Zühre-i zehrā faḳat anda ḥakīm olup sa'd-ı aṣġar ismiyle tesmiye olunmuşdur. Ve aṣḥāb-ı fenn-i he'yetṣelāṣe-i 'ulviyye-i meẕbūre gibi kevkeb-i Zühre içün daḫī üç 'aded felek iṣbāt idüp niẓāmın virmişlerdir ki felek-i ulā merkezde ve mınṭıḳada ve ḳuṭublarda ve ḥareketde felek-i burūca müşābih ve mümeṣṣildir ve felek-i ṣānīsi ḫāricü'l-merkezdir ki yine felek-i evveliñ ṣaḫnında müteāaziyyü's-saṭḥeyn vāḳi'olup merkez-i tedvīri ḥāmildir. Ve felek-i ṣāliṣi felek-i tedvīrdir ki kevkeb-i zehrānıñ bir ṭarafında merkūz olup felek-i tedvīr kendi merkezi üzerinde ḥareket-i vaż'iyyesiyle deverān eyledikçe Zühreyi daḫī ma'ān tedvīr ider. Ammā kevkeb-i Zühreniñ felek-i mümeṣṣili ki felek-i küllidir. Ve merkezi miḥverde ve mınṭıḳada ve ḳuṭublarda ve ḥareketde felek-i burūca muvāfıḳve mümeṣṣilatı sā'ire gibi muṭābıḳdır. Ve iki saṭḥ-ı mütevazi birle muḥāṭ bir cirm-i küriyyü'ş-şekldir. Ve saṭḥ-ı a'lāsı fevḳinde olan felek-i ḫūrşīdir. Saṭḥ-ı muḳa'arına ve saṭḥ-ı muḳa'arı altında bulunan felek-i 'Uṭāridiñ saṭḥ-ı muḥaddebine mümāsdır. Ve bu felek-i mümeṣṣil kendi fevḳinde ve taḥtında olan eflāk-ı müte'addide gibi evvelā felek-i a'ẓāmıñ ḥareket-i ẕātiyye-i yevmiyyesine tābi' olup ḥareketi ulā ile merkez-i 'ālem ḥavlinde şarḳdan ġarba ḥareket ider. Ve ṣānīyen felek-i burūcuñ ḥareket-i buṭi'yyesi ḳadar kendi ḥareket-i ẕātiyyesiyle merkez-i 'ālem ḥavlinde ġarbdan şarḳa āheste gider. Ke'ennehu felek-i burūcuñ taḥrīkiyle ḥareket ider. Pes, evc ve ḥaḍīḍ ve cevzher noḳṭaları bu ḥareketle her yetmiş senede birer dereceye ḳadar yer ḳaṭ' ider.

Nev'-i ṣānī: Kevkeb-i Zühreniñ felek-i ḫāricü'l-merkezini he'yet ve ḥareketiyle bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki bu kevkeb-i Zühreniñ niẓāmı ḥālī-çün felek-i mümeşşiliñ şaḫnı derūnunda ḥāmil nāmıyla ta‘yīn olunan felek-i şānīdir ki arża şāmil ve merkezi merkez-i ‘ālemden kendi ḳuṭr-ı eczāsıyla ki derece mesāfe ile cihet evcine ḫāric iki saṭḥ-ı mütevāzi birle. Muḥāṭ bir cürm-i küridir ve bu küreniñ saṭḥ-ı muḥaddebi felek-i evveliñ saṭḥ-ı muḥaddebiyle bir noḳṭa-i müşterekede temās itmişdir ki ol noḳṭaya evc ıṭlāḳ iderler. Ve ol noḳṭa merkez-i ‘āleme ḳıyās ile eb‘ad-ı nuḳāṭ oldığından kevkeb-i Zühreniñ ḥāmili ḥareketiyle ol noḳṭaya geldikde merkez-i arżdan be-ġāyet ba‘īd ve ‘alī olmuş olur keẕalik bu felek-i şānīniñ saṭḥ-ı muka’arı felek-i evveliñ saṭḥ-ı muka’arına bir noḳṭa-i müşterekede mümāsdır ki ol noḳṭaya ḥaḍīḍ dirler. Zīrā ki ol noḳṭa merkez-i ‘āleme nisbetle ‘aḳreb-i nuḳāṭ olup kevkeb-i merḳūm felek-i ḥāmili ḥareketiyle ol noḳṭaya nüzūl itdikde merkez-i arża be-ġāyet ḳarīb ve müteseffil omuş olur. Pes vech-i meşrūḥ üzre felek-i evvelden felek-i şānī ifrāz olunup ṣūret-i meẕkūreye ifrāġ olunduḳda felek-i evvelden bi’z-żarūre muḫtelifü’ş-şaḫn iki küre’-i ḥadīş olur ki biri felek-i şānīyi ḥāvī ve biri felek-i şānī birle maḥvidir. Ve küre’-i ḥāvīyeniñ riḳḳatı cānib-i evce ve ġılẓāt-ı cānib-i ḥaḍīḍe olur ve küre’-i ḥāvīyeniñ ḫilāfına gelür ve bu iki küreniñ itmām-ı felekde medḫalleri tamām oldığından birine mütemmim-i ḥāvī ve birine mütemmim-i maḥvi dirler ve her feleğiñ bir maḥṣūṣ ḥareketi müte‘ayyen olup kendüye maḥṣūṣ miḥver ve ḳuṭublar üzerinde deverān idüp devrini tamām itmek emr-i muḥaḳḳaḳ olmaġla felek-i mā’ili Zühre daḫī felek-i külli-i Şems altında kendi felek-i mümeşşili şaḫnında kendi merkezi ḥavlinde ḥareket-i vaż‘iyye-i ẕātiyyesiyle ġarbdan şarḳa Şems-i münīriñ ḫāricü’l-merkezi ḥareketine muvāfiḳ ve muṭābıḳ ḥareket idüp kevkeb-i Zühreyi me‘ān taḫrīk ider. Pes, Zühre-i zehrā her burcda yirmi dört gün gider ba‘żı burcda tereddüd eylese anda dört ay iḳāmet idüp senede bir devresin Şems ile berāber tamām ider ve bu kevkebiñ merkez-i tedvīri merkez-i Şemsden ibdā müfārrıḳat eylemeyüp semt-i Şems ile berāber seyr ve ḥareket eyledigi cihetde bu kevkebiñ Şemsden bu‘dınıñ ekşer mesāfesi taḳrīben nıṣf ḳuṭr tedvīri ḳadardır ki bu‘d-ı evsaṭında südüs-i devr-i feleğiñ şülüsātıdır ya‘nī tedvīriniñ bu‘dın vasıṭayn-i evsaṭeyininde iken Şemsden bu‘dı ḳırḳ derecedir.

Nev‘-i şāliş: Kevkeb-i Zühreniñ felek-i tedvīri şekl ve ḥareketiyle bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet bu kevkeb-i Zühreniñ daḫī tanẓīm-i aḥvāline **(34/b)** şülāşe-i ‘ulviyye gibi ta‘yīn-i miḳdār-ı meẕkūr ile iktifā itmeyüp arża ġayri şāmil bir küçük felek daḫī işbāt idüp aña felek-i tedvīr dimişlerdir. Pes, felek-i tedvīr felek-i mümeşşili Zührede arża ġayr-i şāmil bir küçük felekdir ki bu kevkebiñ kendüsini ḥāmildir. Ve arża şāmil ḫāricü-lmerkez olan felek-i mā’il-i şānīniñ mınṭıḳasında merkūz ve bir ḥayşiyetle muġraḳdır ki

ḳuṭr-ı tedvir-isaṭḥeyn-i ḥāmile mümās ve müsāvīdir ve felek-i tedvīr saṭḥ-ı vāḥid birle muḥāṭ bir cirm-i muṣammatdır. (Silik) ve felek-i mā'iliñ cirminde kendi merkezi ḥavlinde ḥareket-i vaż'iyye ile ġarbdan şarḳa tevālī-i burūc üzre deverān idüp bir cānibinde merkūz olan kevkeb-i meẕkūru ma'antedvīr ile alup gider ve bu felek-i tedvīr kendi merkezi ḥavlinde ḥareket ġarbiyye-i meẕkūresiyle kevkeb-i meẕbūru bir gün bir gicede kendi mıntıḳasınıñ üç yüz altmış derecesinden nıṣf dereceden ziyādece tedvīr ve taḥrīk idüp taḳrīben on ṭoḳuz buçuḳ ayda bir devresini tamām ider ve bu ḥarekete ḥareket-i iḫtilāf-i kevkeb ve ḥareket-i ḫāṣṣa'-i kevkeb dirler ve kevkeb-i Zühre daḫī saṭḥ-ı vāḥid birle muḥāṭ bir cirm-i küri ve muṣammet ve münīrdir ve felek-i tedvīri cirminde bir ḥayṣiyetle muġraḳdır ki saṭḥ-ı kevkeb bu tedvīriñ iki ḳuṭbu münteṣafında mıntıḳası 'indinde bir ṭarafında vāḳi' bir noḳṭa-i müşterekede saṭḥ-ı tedvīre mümāsdır ya'nī kevkeb tamāmıyla cirm-i tedvīrde vāḳi' olup saṭḥı saṭḥına temās itmişdir ve ḥāmiliñ bir ṭarafında felek-i tedvīriñ beyān olunan ḥareketi gibi kevkeb-i Zühreniñ daḫī tedvīri cānibinde ve kendi merkez-i ḥavlinde tevālī-i burūc üzre ḥareketi vaż'iyyeyi devriyesini āṣḥāb-ı erṣād-i cedīde re'yü'l-'ayn müşāhede itmişlerdir.

Nev'-i rābī': Kevkeb-i Zühreniñ sür'at ve istiḳāmetin ve buṭ'ū ve iḳāmetin ve rücū' ve ḥayretin ve Şems ile olan irṭibāṭ ve iḫtirāḳatın bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i he'yet dimişlerdir ki kevkeb-i Zühreye daḫī gāh sür'at ve gāh istiḳāmet ve gāh buṭ'ūve gāh iḳāmet ve gāhrücū' ve gāh seyrinde ḥayret-i'arıż ve ṭāri olur ve bu aḥvāliñ beyānı budur ki bu kevkeb-i felek tedvīr-i a'lāsında bulunduḳda kendi merkezi ḥareketi felek-i tedvīriniñ merkezi ḥareketine tevālī-i burūc üzre muvāffaḳat ve mürāfaḳat itmesiyle kevkeb serīyyü'l-ḥareke görinür ve çün kevkeb-i ẕirve-i tedvīrden cānibe bir miḳdār meyl ider. Ol zamān müstaḳīmü'l-ḥareke görinür. Ve kevkeb-i esfel-itedvīre nüzūlde mutavassıṭ iken buṭiyyü'l-ḥareke görinür zīrā kikevākibiñ kendi merkezi nüzūlde oldıġından ḥareketi görünmez olup ancaḳ ḥareket-i merkez-i tedvīri görinür ve kevkeb-i esfel-itedvīre ḳarīb olduḳda kendi merkeziniñ ḫilāf tevālī ḥareket tedvīri merkeziniñ ḥāmil ḥareketiyle 'ale't-tevālī olan ḥareketine müsāvī gelüp iki ḥareket biri birine muḳābil mu'ārıż olmaġla kevkeb muḳīm görinür ve kevkeb-i esfel tedvīre nüzūl itdikde kendi merkezi ḥareketi merkez tedvīriniñ ḥareketinden ziyāde olup kevkeb rāci'görünirric'at-ı kevkeb tamām olup iki ḥareket yine müsāvī olduḳda kevkeb s̱āniyen muḳīm görinür ve ba'de'l-iḳāme yine buṭī' görinür zīrā ki kevkebiñ kendi merkezi evc-i tedvīre ṣā'id olmaġla ḥareketi görünmez olup ancaḳ merkez-i tedvīriñ ḥareketi görinür ve ba'de'l-buṭū' yine müstakīm ve serī'görünir ḥālbūki kevkeb kendi tedvīriñde devrini bir siyāḳ üzre iḫtilāfsız tamām ider zīrā ki ḥarekāt-ı

eflāk ve nücūm kendi küreleri mıntıḳasına nisbetle müteşābih ve basīt ve müstaḳīmdir ve kevkebiñ ric‘atından muḳaddem iḳāmetine maḳām-ı evvel mu’aḫarına maḳām-ı s̱ānīdirler ve ammā kevkeb-i Zühreniñ müddet-i rücū‘ bir ay ve on bir gündür ve müddet-i istiḳāmeti sekiz buçuḳ aydır bu kevkebiñ felek-i ḥāmili mıntıḳatü’l-burūcdan cenūb ve şimāle rub‘ derece ḳadar mā’il iken tedvīriniñ daḫī ẕirve’-i mer’iyyesi ve ḥaḍīḍ mer’isi felek-i mā’ilinden gāh cānib-i şimāle gāh cānib-i cenūbe mā’il olur taḳrīben iki buçuḳ derece iḫtilāf-ı ‘arżı bulunmuşdur. Pes, bu aḥvālle bu kevkeb seyrinde müteḥayyir mis̱āli görinüp anıñla tesmiye olunmuşdur ve neyr-i a‘ẓama nisbetle bu kevkeb Zühreye ‘ārıż olan irtibāṭ ve iḫtirāḳı böyle beyān itmişlerdir ki bu kevkebiñ ḥareket-i ḥāmili ibdā ḥareket ḫāricü’l-merkez Şems ile müsavī olunmaġla merkez-i tedvīri daḫī ibdā merkez-i Şemse musāmmat bulunmuşdur. Pes, bu Zühre’-i zehr aḳraṣ Şemsiñ ḥavlinde tedvīri ḥareketiyle devrān eyledikçe nıṣf ḳuṭr-ı tedvīri ḳadar andan bu‘d ile anı ṭavāf idüp bu‘dın evsaṭına geldikde gāh ṣabaḥ ve gāh misāde meş‘ale mis̱āli berḳ urup gāh Şems ile muḥteriḳ olup seyyārāt-ı sā’ire gibi ḳarṣ-ı Şemsden cidā düşmeyüp her bir devresinde iki küre’-i Şems ile muḳārin olur ve bir küre’daḫī nıṣf-ı rücū‘ında ya‘nī tedvīriniñ ẕirve’-i mer’iyyesinde bulunduḳda ibdā Şems ile ḳırān ve iḫtirāḳı vāḳi‘olup bir küre’daḫī nıṣf-ı rücū‘ında ya‘nī tedvīriniñ ḥaḍīḍ-i mer’iyyesinde olduḳda ibdā Şems ile ḳırāñ ve ihtirāḳı **(35/a)** bulunur ve iki ihtirāḳı meyānında olan müddet ṭaḳrīben ṭoḳuz ay ve yigirmi gündür. Vāllahu a‘lemuü bi-ḥaḳīḳatuhu.

Nev‘-i ḫāmis: Kevkeb-i Zühreniñ evc ve ḥaḍīḍini ve re’s ve ẕenb ‘uḳdelerini ve ṭabī‘at ve evṣāfını ve mesāfe’-i bu‘dını ve miḳdār cirmini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki kevkeb-i Zühreniñ evci iki cevzheri noḳṭaları münteṣifinde ya‘nī felek-i mā’iliniñ mıntıḳatü’l-burūcdan cānib-i şimāle ġāyet meylinde vāḳi‘ olmuşdur ki ‘uḳde’-i re’sden ṭoḳsan derece müte’aḫḫirdir. Çünki evcāt ve cevzherāt bālāda beyān olundıġı üzre felek-i burūcuñ ḥareketine muṭābıḳ olan ḥarekāt-ı mümes̱s̱ilāt ile ḥareket iderler. Ve evc-i Zühreniñ felek-i burūcdañ mekānı tārīh-i Rūmīniñ ġas̱īz senesinde üç ḫūrşīd gibi burc-ı cevzānıñ yigirmi yedinci derecesinde ve hāḍīḍi burc-ı ḳavsıñ ke ẕalik yigirmi yedinci derecesinde müte‘ayyin idi ve noḳṭa’-ire’si mekānı burc-ı ḥūtuñ yigirmi yedinci derecesinde ve noḳṭa’-i ẕenbi burc-ı sünbüleniñ ke ẕalik yigirmi yedinci derecesinde mütebeyyīn idi ve ḥālā tārīḫ-i rūmī iki biñ altmış ṭoḳuza gelüp tārīh-i hicret daḫī biñ yüz yetmişe yetmişdir. Pes, bu evc ve ḥaḍīḍ ve bu re’s ve ẕenb noḳṭaları evcāt ve cevzherāt-ı mezbūre gibi ḥareket idüp taḳrīben sekiz derece taḳaddüm itmişlerdir. Ve ammā Zühre’-i zehrānıñ ṭabī‘at ve evṣāfında ehl-i nücūm ittifāḳ idüp dimişlerdir ki kevkeb-i Zühreniñ

ṭabī‘atı mu‘tedil bāvurd-u rūṭeb olup mü’enneş leyli bulunmaġla sa‘d-ı aṣġar tesmiye olunmuşdur ve bu kevkebe naẓarıñ kalbe sürūr virmesi tecrübe ḳılınmışdır ve bu kevkebiñ evṣāfı leyn ve taḥub ve riḳḳat ve taḫannüş ve ferḥ ve şümüni ve lu‘b ve taġanni cimā‘ ve tahnī ve ḥüsn-ü ḫalıḳ bulunmuşdur ve bu kevkeb ṭali‘ düşdigi noḳṭalarda evṣāf-ı meẕkūresi ‘aynen müşāhede olunmuşdur ve bu kevkeb-i ḥākim leyle’-i şülāşe ve yevm-i cum‘a bulunmuşdur. Pes, o leyleniñ ve bu yevmüñ evvelki sā‘atleri buña nisbet ḳılınmışdır ve ammā kevkeb-i Zühreniñ ve felek-i mümessiliñ mesāfe’-i bu‘dlarında ve miḳdār saḫn ve cirmlerinde aṣḥāb-ı erṣād ve erbāb-ı hendese ve ḥesāb ittifāḳ ile dimişlerdir ki felek-i mümessil-i Zühreniñ saṭḥ-ı muḥaddebiniñ merkez-i ‘ālemden mesāfe’-i bu‘dı taḳrīben biñ kere biñ ve sekiz yüz elli biñ ve yüz elli dört fersaḫ kīl olunmuşdur ve felek-i mezbūruñ saṭḥ-ı muḳa‘arınıñ merkez-i meẕkūreden mesāfe’-i bu‘dı taḳrīben iki yüz yetmiş altı biñ altı yüz elli iki fersaḫ ḥesābḳılınmışdır ve felek-i merkūmuñ saḫnı taḳrīben biñ kere biñ ve beş yüz yetmiş üç biñ beş yüz iki fersaḫ bulunmuşdur ve kevkeb-i Zühreniñ cirmi taḳrīben cirm-i arżıñ on altı cüz’ünden bir cüz’i ḳadar bulunup berāhīn ile iṣbāt olunmuşdur. Vāllahu a‘lemuü bi-ḥaḳīḳatihi el-emr ve’l-ḥāl fe-subḥāne’ṣ-ṣāni‘ el-ḥakīmü’l-ḳādirü’l-müte‘āl.

Faṣl-ı şāmen: Hey’et semā’-i şānīyi ve anda ḥākim olan kevkeb-i ‘Uṭāridiñ aḥvālini beş nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Kevkeb-i ‘Uṭāridiñ felek-i mümessilini ve he’yet-i ḥareketini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki seb‘a-i seyyāre semavātından ma‘dūd felek-i ‘Uṭāriddir ki felek-i ḳamere nisbetle felek-i şānīdir ve felek-i Zühreniñ altında olup süfliyyeyn nāmıyla meşhūr olan iki felegiñ ednāsı ve felek-i ḳamere ‘aḳrebi bulunmuşdur ve kevkeb-i ‘Uṭārid faḳat anda ḥakim olup mümtezic ismiyle ma‘rūf olmuşdur ve felek-i merḳūmuñ vaż‘ ve he’yeti eczā’ cihetiyle eflāk-ı sā’ireye nev‘an muḫālif bulunmaġla erbāb-ı fenni he’yet kevkeb-i ‘Uṭārid içün arża şāmil üç ‘aded büyük felek-i arża ġayri şāmil bir küçük felek iṣbāt idüp rü’yet ḥasebiyle aḥvāl-i muḥtelifesini bu eflāk-ı erba‘a ta‘yīniyle żabṭ idüp niẓāmın virmişlerdir. Ammā felek-i evveli felek-i küllidir ki merkezde ve miḥverde ve mıntıḳada ve ḳuṭublarda ve ḥareketde felek-i burūca muvāfıḳ ve mümessildir ve bu felek-imümessilatsā’ire gibi arża şāmil ve merkez-i ‘ālem ve iki saṭḥ-ı mütevāzi birle muḥāṭ bir cirm-i küridir ki saṭḥ-ı a‘lāsı fevḳinde olan felek-i Zühreniñ saṭḥ-ı esfeline ve saṭḥ-ı esfel taḥtında olan felek-i ḳameriñ saṭḥ-ı a‘lāsına mümāsdır ve bu felek-i mümessil kendi fevḳinde ve taḥtında bulunan eflāk-ı müte‘addide gibi evvelā felek-i a‘ẓāmıñ ḥareket-i serī‘yyü’l-yevmiyyesine tābi‘ olup ḥarekt-i ulā ile merkez-i ‘ālemḥavlinde ġarbdan şarḳa mecbūren

ḥareket ider ve s̱ānīyen felek-i burūcuñ ḥareket-i buṭi'yyesi ḳadar kendi ḥareket-i ẕātiyyesiyle merkez-i 'ālem ḥavlinde ġarbdan şarḳa āheste gider. ke'emehu felek-i burūcuñ taḥrīkiyle ḥareket ider. Pes, evc ve ḥaḍīḍ ve cevzher noḳṭaları bu ḥareketle minvāl-i meẕkūr üzre her yetmiş sene-i Şemsiyyede birer derece mesāfe kaṭ' ider bu 'Uṭāridiñ beyān olunacak felek-i müdīrinde bulunan evc-i s̱ānīsinden ġayri ve ḳameriñ beyān olunacak evcinde ve mümes̱s̱iliñde ve cevzherinden ġayri zīrā ki bu dördi anlara muḫālif bulunup şarḳdan ġarba ḥareket iderler. **(35/b)**

Nev'-i s̱ānī: Kevkeb-i 'Uṭāridin ḫāricü'l-merkez olan felek-i müdīrini ve felek-i ḥāmilini he'yete ve ḥareketleriyle bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i he'yet dimişlerdir ki felek-i müdīr-i 'Uṭārid felek-i mümes̱s̱iliyle maḥvī bir felekdir ki ḫāricü-l merkez olan iki feleginiñ evvelidir ve ikinci felegi ḥāvīdir eflāk-ı erba'-ı 'Uṭāridden s̱ānīdir ve bu felek-i müdīr ḥāvī oldığı ḫāricü'l-merkezi s̱ānīniñ merkezini şarḳdan garba taḥrīkle idāre itdigi-çün buna müdīr dirler. Ve ṭarz-ı meşrūḥ üzre ḫāricatü'l-merākiz olan eflāk-ı sā'ire mümes̱s̱ilātı s̱aḫnlarında mütemekkin olduḳları gibi bu felek-i müdīr daḫī mümes̱s̱iliniñ s̱aḫnı dāḫilinde mekān ṭutmuşdur ve müdīriñ saṭḥ-ı muḥadebbi mümes̱s̱iliñ saṭḥ-ı muḥadebine evc-i evvel nāmıyla meşhūr olan noḳṭa-i müşterekede mümāssdır ve müdīriñ saṭḥ-ı muḳa'arı mümes̱s̱iliñ saṭḥ-ı muḳa'arına ḥaḍīḍ-i evvel ismiyle ma'rūf olan müşterekede temās itmişdir ve felek-i müdrīñ merkez-i 'ālemden kendi ḳuṭr-ı eczāsıyla altı derece ḳadar evc-i semtine ḫāricdir. Pes, vech-i muḳarrer üzre felek-i mümes̱s̱ilden felek-i müdīr ifrāz olunduḳda mümes̱s̱ilat-ı sā'ireyi mütemmim ikişer küre' şeklinde bi-'aynihi bu mümes̱s̱ilden daḫīḥadīs̱ olmuşdur. Ba'de hazā iki ḫāricü'l-merkeziñ s̱ānīsi bu kevkeb-i 'Uṭāridiñ felek-i s̱ānīdir ki maḥvī felek-i müdīr ve ḥāmil-i merkez tedvīrdir ve felek-i müdīr felek-i mümes̱s̱iliñ s̱aḫnında bulundığıhe'yet-i meẕkūre üzre bu felek-i ḥāmildaḫī felek-i müdīrin s̱aḫnı derūnunda temekküm itmişdir ve ḥāmiliñ saṭḥ-ı muḥaddebine evc-i s̱ānī nāmıyla ma'rūf bir noḳṭada yetmişdir ve ḥāmiliñ saṭḥ-ı muḳa'arı müdīriñsaṭḥ-ı muḳa'arıına ḥaḍīḍ-i s̱ānī ta'bīr olunur bir noḳṭada mümāsdır ve merkez-i ḥāmil merkez-i müdīrden üç derece ve merkez-i 'ālemden ṭoḳuz derece miḳdār-ı cānib-i evcine ḫāricdir. Pes, ṭavr-ı ma'hūt üzre felek-i müdīrden felek-i ḥāmil ifrāġ olunduḳda felek-i müdīrden şekl-i meẕkūr üzre iki küre' kalūr ki anı mütemmimdir fi'ili haẕā felek-i 'Uṭārid bu tertīb ve tecrübe ilebu şekl ve he'yetine ifrāġ olunduḳda felek-i 'Uṭāridde evceyn ve ḥaḍīḍeyn bulunur ki birer birer mümes̱s̱ilden cüz'ü gibi olduḳlarından evc-i mümes̱s̱ili ve ḥaḍīḍ-i mümes̱s̱ili şān ve nāmıyla şöhret bulmuşlardır ve bireri daḫī müdīrden cüz'ü gibi olduḳları cihetden evc-i müdīri

ve ḥaḍīḍ-i müdīri ismiyle tesmiye olunmuşlardır ve evc-i ḥaḍīḍi mümessiliyle evc-i evvel ve ḥaḍīḍ-i evvel dahī dirler ve evc-i ḥaḍīḍ-i müdīriyye evc-i sānī ve ḥaḍīḍ-i sānī dahī dirler ve her felegiñ bir maḥṣūṣ ḥareketi müte‘ayyin olup kendiye maḥṣūṣu merkez ve miḥver ve mıntıḳa ve ḳuṭublar üzerinde deverān idüp devrini tamām itmek emr-i muḥaḳḳaḳ oldığı-çün felek-i müdīri ‘Uṭārid hem felek-i Zühre zīrinde kendi mümessili saḫnında ve kendi merkezi ḥavlinde ḥareket-i vaż‘iyye’-i ẕātiyyesiyle şarḳdan ġarba ḫilāf-ı tevālīüzreevc-i sānī ‘Uṭāridi ma‘ān idāre ile vasaṭ-ı Şems miḳdārı ḥareket idüp sene-i Şemsiyyede bir devresini tamāmider ve felek-i ḥāmil-i ‘Uṭāridi daḫī felek-i müdīriñ saḫnı dāḫilinde eflāk-ı ḥavāmil-isā’ire gibi kendi merkezi ḥavlinde ḥareket-i vaż‘iyye’-i ẕātiyesiyle ġarbdan şarḳa tevālī’-i burūc üzre merkez-i tedvīr-i‘Uṭāridi ma‘ān idāre ile za‘f vasaṭ-ı Şems ḳadar ḥarekāt idüp ḥareketiniñ nıṣf-ı ḥareket-i ḫilāf tevālī’-i müdīre mu‘ārıż ve muḳābil olduḳda nıṣf-ı bāḳiyesi vasaṭ-ı Şemse berāber gelüp ‘Uṭārid her bir burcda on yedi gün meks idüp ba‘ż burcda tereddüd eylese iki ay muḳīm olup senede bir devresini Şems ile ma‘ān tamām ider. Pes, merkez-i tedvir-i‘Uṭārid merkez-i tedvīr Zühre gibi ibdā merkez-i cirm-i Şemse muṭābıḳ ḳalup hergiz taḫallüf itmez anıñ içün bu kevkeb-i‘Uṭārid hem nıṣf-ı ḳuṭr tedvīriñden ekser farṣ-i Şemsden ırāġa gitmez ve nıṣf-ı ḳuṭrı bu‘d-ı evsaṭında yigirmi dereceden ziyāde bu‘da yitmez. Vāllahu a‘lemu.

Nev‘-i sāliş: Kevkeb-i ‘Uṭāridiñ felek-i tedvīrini şekl ve ḥareketiyle bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et bu kevkeb-i ‘Uṭāridiñ daḫī tanẓīm aḥvālinde müteḥayyire’-i sā’ire gibi ta‘yīn-imiḳdār-ı mezḳūr ile iktifā itmeyüp arża ġayr-i şāmil bir küçük felek daḫī iṣbāt idüp aña felek-i tedvīr dimişlerdir. Pes, felek-i tedvīr felek-i mümessil-i ‘Uṭāridde arża ġayr-i şāmil bir küçük felekdir ki ‘Uṭāridiñ eflāk-ı erba‘asından felek-i rābi‘dir ve cirm-i kevkebi ḥāmildir ve ḫāricü’l-merkez olan felek-i sāliş-i ḥāmiliñ mıntıḳasında ya‘nī iki ḳuṭbı meyānında bir ṭarż ile merkūzdır ki ḳuṭr-ı tedvīri saḫn-ı ḥamile müsāvī olup saṭḥ-ı tedvir-i saṭḥıñ ḥāmile zīr-u bālāda birer noḳṭada mümāsdır ve felek-i tedvīr saṭḥ-ı vāḥid birle muḥāṭ bir cirm-i muṣammet küridir ve felek-i ḥāmeliñ cirminde kendi merkezi ḥavlinde ḥarekāt vaż‘iye’-i ẕātiyesiyle ġarbdan şarḳa tevālī’-i burūc üzre deverān idüp bir cānibinde merkūz olan‘Uṭāridi ma‘ān tedvīr ider ve felek-i mezkūr kevkeb-i mezbūrı bir gün bir gīcede **(36/a)** kendi mıntıḳasınıñ üç yüz altmış derecesinden üç derece ve ziyādece mesāfe alup gider takrīben dört ayda bir devresini tamām ider ve bu ḥarekete ḥareket iḫtilāf ve ḥareket-i ḫāṣṣe daḫī dirler ve kevkeb-i ‘Uṭārid daḫī saṭḥ-ı vāḥid birle muhāt bir cirm-i küre’ ve muṣammet ve münīrdir ve felek-i tedvīri cirminde bir ḥaysiyetle muġraḳdır ki saṭḥ-ı kevkeb-i tedvīriñ iki ḳuṭbı münteṣifinde mıntıḳası ‘indinde bir ṭarafında vāḳi‘olup bir noḳṭa’-i müşterekede saṭḥ-ı

tedvīre tamām itmişdir ya‘nī cirm-i kevkeb tamāmıyla cirm-i tedvīre dāḫil bulunmuşdur ve felek-i ḥāmiliñ bir cānibinde tedvīriñ şerḥ olunan deverānı gibi kevkeb-i ‘Uṭāridden daḫī tedvīri cānibinde kendi merkezi ḥavlinde tevālī’-i burūc üzre ‘ale’d-devām ḥareket-i vaż‘iyye’-i devriyesini mu‘āyene ile aṣḥāb-ıerṣād nıṣf-ı nehārda bulunan küsūf vaḳtinde müşāhede itmişlerdir.

Nev‘-i rābi‘: Kevkeb-i ‘Uṭāridiñ sür‘at ve istiḳāmetin ve buṭū’ ve iḳāmetin ve rücū‘ ve ḥayretin ve Şems ile olan irtibāṭ ve ihtirākātın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki bu kevkeb-i ‘Uṭāride hem gāh sür‘at ve gāh istiḳāmet ve gāh buṭū’ ve gāh iḳāmet ve gāh rücū‘ ve gāh seyrinde ḥayret ‘ārıż ve ṭārī olur. Ve bu aḥvāliñ beyānı budur ki bu kevkeb tedvir-i a‘lāsında bulunduḳda kendi merkezi ḥareketi felek-i tedvīriniñ merkezi ḥareketine tavālī’-i burūc üzre muvāffaḳat ve murāfaḳat itmesiyle kevkeb-i serī‘ü’l-ḥareke görinür ve çün kevkeb cānib-i tedvīre bir miḳdār meyl itse müstaḳīmü’l-ḥareke olur ve kevkeb-i esfel tedvīre nüzūlde mutavassıṭ iken buṭū’l-ḥareke görinür zīrā ki kevkebiñ kendi merkezi nüzūlde olmaġla ḫareketi görünmez olup ancaḳ ḥareket-i merkezi tedvīr görinür ve kevkeb-i esfel tedvīre ḳarīb olduḳda kendi merkeziniñ ḫilāfı tevālī’-i ḥareketi tedvir-i merkeziniñ ḥāmili ḥareketiyle ‘ale’t-tevālī olan ḥareketine müsāvī gelüp iki ḥareket biri birine mu‘ārıż ve muḳābil olmaġla kevkeb muḳīm görinür ve kevkeb-i esfel tedvīre nüzūl itdikde kendi merkezi ḥareketi merkez-i tedvīriñ ḥareketinden ziyāde olup kevkeb-i rāci‘ görinür ve rica‘t-ı kevkeb tamām olup iki ḥareket yine müsāvī geldikde kevkeb ṯāniyen muḳīm görinür ve ba‘de’l-iḳāmeyine buṭ’iygörinür. Zīrā ki kevkebiñ kendi merkezi evc-i tedvīre müsā‘id olmaġla ḥareketi görünmez olup ancaḳ merkez-i tedvīriñ ḥareketī görinür ve ba‘de’l-buṭū’ yine müstaḳīm ve ba‘dehu serī‘olur. Ḥālbūkim kevkeb kendi tedvīriñde devreni bir siyāḳ üzre iḫtilāfsız tamām ider. Zīrā ki ḥarekāt-ı eflāk mā-fīhā kendi küreleri mıntıḳasına nisbetle basīṭ ve müteşābih ve müstaḳīmdir ve kevkebiñ rica‘atından muḳaddem iḳāmetine maḳām-ı evvel mu’aḫḫarına maḳām-ı ṯānī dirler ve ammā bu kevkeb-i‘Uṭāridiñ müddet ve rücū‘ı yigirmi bir gündür ve müddet-i istiḳāmeti üç ay ve beş gündür ve bu kevkebiñ felek-i ḥāmili mıntıḳatü’l-burūcdan şimāle cenūbe üç ve rub‘ derece mā’il iken tedvīriniñ daḫī ẕirve’-i mer’iyyesi ve ḥaḍīḍ-i mer’iyyesi felek-i mā’ilinden gāh şimāle ve gāh cenūbe mā’il olup taḳrīben altı derece iḫtilāf-ı ‘arżı daḫī bulunmuşdur ve bu aḥvāl-i meẕkūre ile bu kevkebiñ daḫī seyrinde müteḥayyir gibi görinüp müteḥayyir tesmiye olunmuşdur ve Şemse nisbetle bu kevkeb-i ‘Uṭāride‘ārıż olan irtibāṭ ve iḫtirāḳıñ beyānı budur ki bu kevkebiñ ḥareket-i ḥāmili ibdā ḥareket ḫāricü’l-merkez Şems ile müsāvī oldıġından merkez-i tedvīri daḫī

ibdā merkez-i Şemse musāmmet bulunmuşdur. Pes, bu kevkeb-i‘Uṭārid ḳarṣ-ı Şemsiñ ḥavlinde tedvīr-i ḥareketiyle deverān eyledikçe nıṣf-ı ḳuṭr tedvīri miḳdārı Şemsden bu‘d ile anı ṭavāf idüp bu‘dın evsaṭına geldikde gāh ṣabaḥ ve gāh mesāde meş‘ale miṣāli berḳ urup gāh Şems ile muḥteriḳ olur. Zühre’-i zehrā gibi ḳarṣ-ı Şemse mülāzım olup her bir devresinde iki küre’-i Şems ile muḳārın olur bir küre’ nıṣf-ı sür‘atinde ya‘nī tedvīriniñ Zühre’-i mer’iyyesinde bulunduḳda ibdā ḳırān ve iḥtirāḳı vāḳi‘ olur. Ve bir küre’daḫī nıṣf-ı rücū‘ında ya‘nī tedvīriniñ ḥaḍīḍ mer’iyyesinde olduḳda ibdā-i Şems ile ḳırān ve ihtirāḳı bulunur iki iḥtirāḳı meyānında olan müddet iki aydır.

Nev‘-i ḫāmis: Kevkeb-i‘Uṭāridiñ evvelki evc ve ḥaḍīdiniñ ve cevzheri ‘uḳdeleriniñ felek-i burūcdan mevāżi‘ini ve kendi tabī‘at ve evṣāfını ve feleginiñ mesāfe’-ibu‘dını ve kendiniñ miḳdār cirmini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki kevkeb-i ‘Uṭāridiñ evci iki cevzheri noḳṭaları muntaşıfında ya‘nī felek-i mā’iliniñ mınṭıḳatü’l-burūcdan cānib-i şimāle ġāyet meylinde vāḳi‘ olmuşdur ki‘uḳde’-i re’sden ṭoḳsan derece müte’aḫḫirdir çünki evcāt ve cevzherāt bālāda beyān olundıġı üzre felek-i burūcuñ ḥareketine muvāfıḳ olan ḥarekāt-ı mümeṣṣilāt ile ḥareket iderler ve evc-i evvel‘Uṭāridiñ felek-i burūcdan mekānı tārīḫ-i rūmīniñ ġaṣīz senesinde burc-ı mīzānıñ yigirmi altı buçuḳ derecesinde idi ve ḥaḍīḍi **(36/b)** burc ḥameliñ keẕalik yigirmi altı buçuḳ derecesinde idi ve noḳṭa’-ire’s ve cevzheri tārīḫ-i meẕkūrede burc-u cedīñ yigirmi altı buçuḳ derecesinde idi ve noḳṭa’-i ẕenb ve nevbaharı burc Sereṭānıñ yigirmi altı buçuḳ derecesinde idi. Pes, bu evc ve ḥaḍīd ve bu re’s ve ẕenb daḫī bālāda karāren beyān olunan minvāl üzre ḥālā taḳrīben sekiz derece mesāfe ḥareket itmişlerdir. Zīrā ki tārīḫ-i rūmī ḥālā iki biñ altmış ṭoḳuzdur ve tārīḫ-i hicret biñ yüz yetmişe yitmişdir.Ve ammā kevkeb ‘Uṭāridiñ tabī‘at ve evṣāfında ehl-i nücūm ittifāḳ idüp dimişlerdir ki kevkev-i ‘Uṭāridiñ ṭabī‘atı münferid bulundıġı ḥālde i‘tidāl üzre bārid ve yābis olup müẕekker nehārı bulunmuşdur ve mümtezic oldıġı kevkebiñ ṭabī‘atıyla mümtezic oldığından mümtezic ve münāfıḳ nāmıyla tesmiye olunmuşdur ve bu kevkebiñ evṣāfı edeb ve kıyāset ve fehm ve ferāset ve ẕihn ve dirāyet ve nuṭḳ ve bilā‘at ve naḳş ve kitābet ve ḥesāb ve esbāb ve zekā ve diḳḳat ve riḳḳat ve hüner ve ṣan‘at ve ḥīle ve ḫıyānet bulunmuşdur ve bu kevkeb ṭāli‘ düşdigi noḳṭalarda bu evṣāf meẕkūresi mu‘āyene olunmuşdur.Ve bu kevkeb ḥākim-i leyle’-i aḥd ve yevm-i erba‘ā’i bulunmuşdur. Pes, o leyleniñ ve bu yevmiñ evvelki sā‘atleri buña nisbet ḳılınmışdır. Ve ammā kevkeb-i ‘Uṭāridiñ miḳdār-ı cirminde ve felek-i mümeṣṣiliñ mesāfe’-i bu‘dında aṣḥāb-ı erṣād ve erbāb-ı hendese ve ḥesāb ittifāḳ ile dimişlerdir ki felek-i mümeṣṣil-i ‘Uṭāridiñ saṭḥ-ı

muḥaddebiniñ merkez-i ‘ālemden mesāfe’-i bu‘dı taḳrīben iki yüz yetmiş altı biñ ve altı yüz elli iki fersaḫ ḥesāb ḳılınmışdır ve felek-i meẕbūruñ saṭḥ-ı muḳa‘ariniñ merkez-i meẕkūreden mesāfe’-i bu‘dı taḳrīben seksan yedi biñ ve beş yüz yigirmi dört fersaḫ kīl olunmuşdur ve felek-i merkūmuñ ṣaḫnı taḳrīben yüz seksan ṭoḳuz biñ ve altı yüz yigirmi sekiz fersaḫ kīl olunmuşdur ve cirm-i küre’-i ‘Uṭārid cirm-i küre’-i zemīniñ taḳrīben otuz iki cüz’ünden bir cüz’ü miḳdārı bulunup berāhīn ile cümlesi iṣbāt olunup eb‘ād ve ecrām-ı fenninde yaḳīnen bilinmişdir. Zehi ḳāḍīyyü’l-ḥācāt kim‘Uṭāridi kātib-i asumāni ḳılmışdır. (fe-subḥāne’ṣ-ṣāni‘ el-ḥakīmü’l-ḫāliḳü’l-bāriyyü’l-fāṭırü’l-ḳādirü’l-ḳavīm celle şānehu.

Faṣl-ı tāsi‘: Hey’et semā’-i dünyāya ve anda ḥākim olan ḳamer-i zībāyı ve aḥvāl ve evṣāfını ve aña müte‘alliḳ olan eşyāyı altı nev‘ ile beyān ider

Nev‘-i evvel; Ḳameriñ cevzherini ve felek-i mā’ilini hey’et ve ḥareketleriyle bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki seb‘a’-i seyyāreniñ semavātı cümlesinden maḥsūb felek-i ḳamerdir ki merkez-i ‘āleme nisbetle eflāk-ı tis‘anıñ felek-i ‘Uṭāridiñ zīrinde temekkün idüp kevākib-i seyyāreden seyri isrā‘olan ḳāmer-i ḫūb-ı menāẓır fākat anda ḥākim bulunup neyr-i aṣġar ismiyle nāme-dār olmuşdur ve felek-i ḳameriñ felek-i küllisi eczāsı muḫtelifeye tecezzi birle şekl ve hey’eti seyyāre’-i sā’ire eflākına nev‘an muġayyirdir. Pes, felek-i külli Ḳamer dört‘aded feleke müştemildir. Evci arża şāmil beyük felekdir ve biri arża ġayr-i şāmil küçük felekdir ve eflāk-ı ṣelāṣe’-i şāmileden iki evvelki felekleriñ merkezleri merkezi ‘ālemdir ve üçüncisi ḫāricü’l-merkezdir ki merkez-i tedvīri ḥāmildir ve dördünci felek-i tedvīrdir ki cirm-i Ḳameri ḥāmildir. Pes, ol küre’-i‘ālem ile mütteḥidü’l-merkez olan iki felek evvelkisi iki saṭḥ-ı mütevāzī birle muḥāṭ ve felek-i ṣānīyi muḥīṭ bir cisim küridir ve muḥīṭinde cevzher nāmında noḳṭa’-i re’s ve ẕenb bulunmaġla kendisi cevzher nāmıyla şöhret-yāb olmuşdur. Ve merkez ve miḥverde ve mınṭıḳa ve ḳuṭublarda ve ḥareketde felek- burūca müşābihetinden mümeṣṣil nāmını daḫībulmuşdır.Ve felek-i merḳūmuñ saṭḥ-ı muḥaddebi fevḳinde olan felek-i ‘Uṭāridiñ saṭḥ-ı muḳa‘arına ve saṭḥ-ı muḳa‘arı kendi eflākından felek-i ṣānīniñ saṭḥ-ı muḥaddebine temās ḳılmışdır. Ve bu felek-i cevzher kendi fevḳinde ve cevfinde bulunan eflāk-ı müte‘addide gibi evvelā felek-i a‘ẓamıñ ḥareket-i ẕātiyye’-i yevmiyyesine tābi‘olup ḥareket-i evveli ile merkez-i ‘ālem ḥavlinde şarḳdan ġarba mecbūren ḫareket ider ve ṣāniyen felek-i burūcuñ ḥareketine muġāyyir ve muḫalif kendi ḥareket-i ẕātiyyesiyle merkez-i ‘ālem ḥavlinde ḫilāf-ı tevālī üzre kendi felekleri ile şarḳdan ġarba gider bir gün bir gicede üç daḳīḳadan ziyādece ḥareket ider ve buña ḥareket-i re’s ve ẕenb dirler. Ve küre’-i‘ālem ile mütteḥidü’l-merkez olan iki felegiñ ikincisi felek-i evveliñ

cevfinde ya‘nī zīrinde iki saṭḥ-ı mütevāzi birle muḥāṭ bir cirm-i küriyyü’ş-şekldir ve egerçi merkezi merkez-i ‘ālemdir lākin mıntıḳası mıntaḳatü’l-burūca müsāmet olan felek-i mümeṣṣili mıntıḳasından cānib-i şimāle ve cenūba beş derece mā’il oldıġından felek-i mā’il nāmıyla şöhret bulmuşdır. Ve bu felek-i mā’il felek-i cevzheriñ saṭḥ-ı muḳa‘arı zīrinde ḳarār idüp saṭḥ-ı muḥaddebi anıñ saṭḥ-ı muḳa‘arına ve saṭḥ-ı muḳa‘arı ‘anāsır-ı erba‘anıñ a‘lāsı olan küre’-i nārıñ saṭḥ-ı muḥaddebine mümāsdır. Ve felek-i mā’il-i Ḳamer daḫī ḥareket-ievveli ve ṣāniye’-i ḳasriyesinden ġayrı kendi ḥareket-i ẕātiyesiyle merkez-i ‘ālem ḥavlinde ḫilāf-ı tevālī üzre şarḳdan ġarba ṣaḫnı derūnunda bulunan felekleri ile mu‘adilü’n-nehārdan ve mıntıḳatü’l-burūcdan ve ḳuṭublarından **(37/a)** meyl-i meẕkūri ḳadar mā’il başḳa mıntıḳa ve ḳuṭb üzerinde bir gün bir gicede on bir dereceden ziyādece ḥareket ider ve buña ḥareket-i evc-i Ḳamer dirler.

Nev‘-i ṣānī: Ḳamer-i perī-peykeriñ felek-i ḥāmilini hey’et ve ḥareketiyle bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki Ḳameriñ felek-i ṣālisī felek-i ḥāmildir ki resm-i ma‘hūd üzre ḫaricetü’l-merākiz olan eflāk-ı seyyāre’-i sā’ire mümeṣṣilātı ṣaḫnlarında cāy-gīr olduḳları miṣāli bu felek-i ḥāmili daḫī felek-i mā’iliniñ ṣaḫnı dāhilinde bir ṭarż ile mütemekkindir ki saṭḥ-ı muḥaddebi ḥāmil saṭḥ-ı muḥaddeb mā’ile-i evc ismiyle müsemmā olan bir noḳṭa’-i müşterekede mümās olmuşdur.Ve saṭḥ-ı muḳa‘arı ḥāmil saṭḥ-ı muḳa‘arı mā’ile ḥaḍīḍ nāmıyla mülaḳḳab olan bir noḳṭa’-i müşterkede temās itmişdir ve felek-i merḳūmuñ merkezi merkez-i ‘ālemden kendi ḳuṭrı eczāsıyla on derece ve bir rub‘-u cānib-i evcine ḫaricdir. Pes, minval-ı meẕkūrüzre felek-i mā’ilden felek-i ḥāmil ifrāz olunduḳda mā’ilden iki ma‘hūd küre’ ḳalur ki mütemmim felek-i mā’il dirler ve bu felek-i ḥāmil ḥarekāt-ı ṣelāṣe’-i ḳasriyesinden‘ayrı felek-i mā’ili ṣaḫnında kendi merkezi ḥavlinde mā’il-i mıntıḳasına mesāmet-i mıntıḳada ve miḥverine mütevāzī miḥver üzerinde ḥareket-i vaż‘iyye’-i ẕātiyyesiyle ġarbdan şarḳa tevālī’-i burūc üzre bir gün bir gicede yigirmi dört dereceden ziyādece merkez-i tedvir-i Ḳameri ma‘ān taḥrīkiyle devrān ider çünki bu felek-i ḥāmiliñ bu tevālī olan ḥareket-i ġarbiyesiniñ on bir derecesinden ziyādecesine felek-i cevzheriñ ve felek-i mā’iliñ ḫilāf-ı tevālī olan ḥareket-i ġarbiyeleri muḳābil gelüp mu‘ārıż olup girü götürür. Pes, ḥāmil-i Ḳameriñ tevālī üzre taḳrīben on üç derece ḥareket-i yevmiyyesi ḳalur ve seri‘üyyü’s-seyr olan Ḳameriñ felek-i aṣġar eflāk-ı şāmile olmaġla burūcu iṣnī-i‘aşerden her birinde taḳrīben iki gün ve ṣülüṣ gün ḳadar meks idüp yigirmi sekiz günde felek-i burūcu ḳaṭ‘idüp bir devresin tamām ider ve yigirmi ṭoḳuz buçuḳ günde bir kere Şemse irişüp anıñla muḥāḳ olur ol cihetden şühūr-u Ḳameriyyeniñ biri yigirmi ṭoḳuz gün ve biri otuz gün rü’yet-i ḥesabıyla ḥesāb olunur ve i‘tidāline ḳarīb olan ġurūb ile ahāli’-i eḳālīm-i şimāliyeye ve fuṣūl-i erba‘ada olan ġurūb ile

ahāli'-i eḳālīm-i cenūbiyeye ya'nī ḫaṭṭ-ı istivāya ḳarīb olanlara hilālāsān görinür. Zīrā ki müdārāt-ı yevmiyye bu şimāliyede mā'iledir ve ol cenūbiyede ḳā'imeye ḳarībdir. Pes Ḳamer ġurūb-u Şems'aḳabince nüzūl itmeyüp ufuḳdan'ālī olur.

Nev'i şālis: Ḳameriñ felek-i tedvīrini şekl ve ḥareketiyle bildirir.

Ey 'azīz ! Ma'lūm olsun ki ehl-i hey'et dimişlerdir ki Ḳameriñ felek-i rāb'i anıñ felek-i tedvīridir ki arża ġayrı şāmil bir küçük felekdir ve Ḳameriñ kendüsini ḥāmildir ve felek-i ḫāricü'l-merkeziñ mıntıḳasında merkūz ve bir ḥayṣiyetle muġraḳdır ki ḳuṭr-u tedvīri saṭḥeyn-i ḥāmile mümās ve müsāvīdir. Ve felek-i tedvīr saṭḥ- ı vāḥid birle muḫāṭ bir cirm-i müṣammet-i küridir ve felek ḥāmiliñ cirminde kendi merkezi ḥavlinde ḫilāf-ı tevālī üzre ḥareket-i vaż'iyye ile şarḳdan ġarba deverān idüp bir cānibinde merkūz olan Ḳameri ma'ān tedvīr ile alup gider. Pes, tedvīr-i Ḳamer tedāvīr-i ḫamse'-i müteḥayyireniñ ḫilāfına ḥareket ider. Ve bu felek-i tedvīr kendi merkezi ḥavlinde ḥareket-i şarḳiye'-i meẕkūresiyle cirm-i Ḳameri bir gün bir gicede kendi mıntıḳasınıñ ölçiyor. Altmış derecesinde on üç derece ḳadar Ḳameri taḥrīk idüp yigirmi sekiz günde ḥāmili gibi bir devresini tamām ider. Ve buña ḥareket-i iḫtilāf ve ḥareket-i ḫāsse dirler ve kevkeb-i Ḳamer daḫī saṭḥ-ı vāḥid birle muḥāṭ bir cirmi küriyyü'ş-şeklidir. Ve kendisi müṣammet ve mużallim ve ezraḳ ve muṣayḳıldır. Ve ḫamse'-i müteḥayyire gibi resm-i sābıḳ üzre felek-i tedvīr cirminde bu Ḳamer bir ḥayṣiyetle maġruḳdur ki saṭḥ-ı Ḳamer tedvīriniñ iki ḳuṭbı muntaṣıfında mıntı'ası'indinde bir cānibde vāḳi' bir noḳṭa'-i müşterekede saṭḥ-ı tedvīre mümāsdır ya'nī cirm-i Ḳamer tamāmiyle cirm-i tedvīrde vāḳi'olup saṭḥ-ı saṭḫına temās itmişdir. Ve felek-i ḥāmiliñ bir ṭarafında felek-i tedvīriñ beyān olunan ḥareketi gibi küre'-i Ḳameriñ daḫī tedvīri ṭarafında kendi merkezi ḥavlinde ḫilāf-ı tevālī-i burūc üzre ḥareket-i vaż'iyyesini ve deverān-ı şarḳiyyesini aṣḥāb-ı erṣād-ı re'yü'l-'ayn müşāhede itmişlerdir. Lā-sākin fi'l-eflāk deyüp gitmişlerdir. Ve bu tedvīriñ muḥīṭi üzerinde bu Ḳameriñ merkezi ḥareketi ḥāmiliñ muḥīṭi üzerinde tedvīri merkezi ḥareketinden eḳal oldıġından ibdā-i kevkeb-i Ḳamer ne rāci' bulunur ve ne muḳīm görinür. Ancaḳ ẕerre'-i merṣiyesinde buṭiyyü's-seyri müşāhede olunur ve kevkeb-i Ḳameriñ felek ḥāmili mıntıḳası felek-i mā'ili mıntıḳasına müsāmet olup felek-i tedvīri ẕirvesi daḫī felek-i ḥāmili mıntıḳasına mülāzım bulundıġı cihetde beyānıñ sebḳat iden felek-i mā'il-i Ḳameriñ mıntıḳatü'l-burūcdan şimāl ve cenūba olan beşer derece meylden ġayri kevkeb-i Ḳameriñ 'arżı bulunmaz. Ve seyyāre'-i sā'ire gibi iḫtilāf-ı 'arżı olmaz. Zīrā ki Ḳameriñ mā'ili ve ḥāmili ve tedvīri ve saṭḥ-ı vāḥidde biri birine müsāmet ve muṭābıḳ bulunup biri birinden hergiz münḥarif ve mā'il olmaz ve bu eflāk-ı erba'a'-i meẕkūre ile aḥvāl-i Ḳamer nizām bulmuşdır.

Nev‘i rābī‘: (37/b) Neyr-i a‘ẓime nisbetle neyr-i aṣġar olan Ḳameri ‘ārız olan aḥvāli bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’etdimişlerdir ki Şemse nisbetle Ḳamer ‘ārıż ve ṭārī olan aḥvāliñ birisi miḥāḳdır a‘nī bize tevcih iden vechi Şemsden üzerine vāki‘ olan nūrdan ḫāli olmasıdır yoḫsa Şems ile Ḳameriñ meyānında arżıñ ḥā’il olmasıyla miḥāḳ olmaz. Zīrā ki neyrin arasında ḫaylūlet-i arż ḫusūfdır miḥāḳ degildir. Ve Ḳameriñ bir ḥālī daḫī ezdiyāddır a‘nī Ḳameriñ Şemsden tebā‘idi sebebiyle nūr-u mezbūr vechi mezkūrdan ziyāde görünmesidir. Ve bir ḥālī daḫī terbī‘ oldur a‘nī Ḳameriñ bize müvācceh olan vechiniñ nıṣfı ḳable’l-kemāl nūr-u Şems ile münevver olmasıdır. Ve bir ḥālī daḫī kemāldir. A‘nī nūr-u meẕkūruñ ezdiyādı tamām olmaḳdır. Ve bir ḫālī daḫī noḳṣāndır a‘nī Ḳamer-i Şemse ba‘de’l-kemāl teḳāribi ḥasebiyle nūr-u merḳūmuñ vech-i mezbūrdan nāḳṣ olmasıdır. Ve bir ḥālī daḫī terbī‘-i s̱ānīdir a‘nī Ḳameriñ bize müvācceh olan vechiniñ nıṣf-ı ba‘de’l-kemāl münevver ḳalmasıdır. Ve Ḳameriñ bir ḫālī daḫī Şemsi küsūf itmesidir a‘ni Şems-i münīriñ bize müvācceh olan vechiniñ küllisini ya ba‘żısını Ḳameriñ bizden setr itmesidir ve Ḳameriñ bir ḥālī daḫī kendi münḫasif olmasıdır a‘ni Şems ile Ḳameriñ meyānında arżıñ ḫā’ili olmasıyla Ḳameriñ küllisi yā ba‘żısı kendiye vāḳi‘ olan nūr-u Şemsden ḫālī ḳalmasıdır. Ve Ḳameriñ bu aḥvāl-i mezkūresiniñ beyānı budur ki çünki cirm-i Ḳamer kendi nıṣfından ezraḳ-ı lā-cevridine gök ne siyāha mā’il ve āyine’-i polād gibi muẕallim ve keṯīf ve saṭḥı muṣayḳıl bir müdevver ṭop şeklinde nesnedir ki ġayrıdan aldığı nūrı muḳābiline‘aks itmege ḳabildir. Pes, küre’-i Ḳamer nūr ve żiyāsın ancaḳ Şems-i münīrden müstefīd olup aña müvācceh olan nıṣfınıñ ekṯeri ibdā żiyā bulmuşdır. Eġer aralarında ḫaylūlet-i arż māni‘ olmazsa bu ḥāl olmuşdur. Ve küre’-i Şems küre’-i Ḳamerden a‘ẓam oldığından Ḳameriñ nıṣfından ekṯerine żiyā virüp nıṣfından eḳali muẕallim ḳalmışdır ve ẓıll-ı arż şekl-i maḫrūṭ olup felek-i Zühreniñ saṭḥ-ı muḳa‘arında nihāyet bulmuşdır ve ẓılliñ re’si maḫrūṭı mıntıḳatü’l-burūca müsāmet olmaḳ lāzımdır. Zīrā ki merkez-i Şems mıntıḳa’-i ḫāricü’l-merkezinde ibdā-i saṭḥ mıntıḳatü’l-burūca mülāzımdır. Pes,‘inde’l-ictimā‘ a‘nī Şems ile Ḳamer felek-i burūcundan bir mevżi‘ide bulunsalar Ḳamer bizimle Şems arasında vāki‘ olup nıṣf-ı muẕallimi bize müvācceh gelür ve Ḳameriñ nıṣf-ı münevverinden bize bir nesne görünmez olur. Pes, miḥāḳ budur ve çünki Ḳamer seyr-i serī‘iyle Şemsi on iki derece ḳadar geçüp andan ba‘id olur. Ve Ḳameriñ nıṣf-ı münevveri bir miḳdār bize meyl ider ve anıñ bize bir cānibi görinür. Pes, hilāl budur.Ve bu miḥāḳdan bir gün ṣonra olur zīrā ki Ḳamer bir gün bir gice de on üç derece ḳadar beyān olundığı üzre ḥareket ider. Ve Şems hem ol müddet içinde bir derece ḳadar ḥareket ider. Pes, Ḳamer Şemsden her gün on iki derece ḳadar tebā‘id ider. Ba‘de’l-hilāl Ḳamer Şemsden yevmen fi-yevmen on ikişer derece ba‘īd olduḳça Ḳameriñ Şemse ḳarīb olan

ṭaraf-ı ġarbisinden yaña nıṣf-ı münevveriniñ bize meyli ziyāde olur. Pes, ezdiyād budur ve ba‘de Ḳamer Şemsden tebā‘id itdikçe żiyāsı her gice bize nisbetle ziyāde oluprub‘ıdevr olan üç burcḳadarandan ba‘īd olduḳça Ḳameriñ nıṣf-ı vech-i münevveri görinür. Pes, terbī‘-i evvel budur. Ba‘de Şemsden tebā‘idle burūc-u sitte ḳadar kat‘ eyledikçe Ḳamer Şemse muḳābil olmaġla bizler ikisiniñ meyānında bulunuruz. Nıṣf-ı münevveri tamāmıyla bize teveccüh idüp Ḳamer bedr-i münīr olur. Pes, kemāl budur. Ba‘de Ḳamer muḳābileden münḥarif olduḳda felegiñ nıṣf-ı āḫirinden yevmen fi-yevmen Şemse ḳurbiyātı ḥasebiyle nıṣf-ı muẕallimi cānib-i ġarbisinden yaña şey’en fe-şey’en yine bize meyl ider. O miḳdārı nıṣf-ı münevveri cānib-i şarḳisinden Şemsden yaña gider. Ve bize nisbetle ẓulmeti zāīd ve nūrınāḳṣ olur. Pes noḳṣān budur ve ba‘de Ḳamer Şemse taḳarrub itdikçe ẓulmeti her gice ziyādece olup ikisiniñ arasında yine rub‘-ı devr-i felek ḳaldıḳdan Ḳameriñ tekrār bize nıṣf-ı vech-i münevveri görinür. Pes terbī‘-i s̱ānī budur ba‘de Ḳamer Şemse yevmen fe-yevmen ḳarīb olduḳça ẓulmeti şey’en fe-şey’en ziyāde olup nūrı noḳṣān bulur tā kim ictimā‘-i Şems ile s̱āniyen miḥāḳ olur. Ve Ḳamer bu aḥvāl ile bu minvāl üzre seyr-i menāzil ve ḳaṭ‘-ı burūcidüp gāh Şemse muḳābil ve gāh meḳārin olmasıyla taḳrīben her yigirmi ṭoḳuz buçuḳ günde bir kere neyr-i a‘ẓamla muḥteriḳ ve miḥāḳ olur. (ẕalike taḳdīrü’l-‘azīzü’l-‘alīm.) fe-sübḥāne’ṣ-ṣāni‘i’l-ḥakīm ve’l-ḳādiri’l-ḳadīm.

Nev‘ ḫāmis: Neyr-i a‘ẓamla neyr-i aṣġarla ṭārī olan küsūfu ve neyr-i aṣġara ḥaylūlet-i arż ile ḥāṣıl olan ḫusūf ı ve Ḳamerle evci meyānında tevassuṭ-u Şemsi ve ḥareket-i evc ve ḥaḍīḍ ve cevzher-i Ḳameri bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et dimişlerdir ki bu küre’-i Ḳamer kendi nefsinden keş̱īf ve muẕallim oldıġındandır ki Şems ile ictimā‘ı vaḳtinde felek mā’ilinden ḥāṣıl olan re’s ve ẕenb ‘uḳdeleri ‘indinde mınṭıḳa’-i burūcdan ṭarīḳ-i Şemse müṣādif olsa cürm-i Ḳamer bizimle Şems arasında ḥā’il olup żiyāsınıñ küllisini yā ba‘żısını **(38/a)** bizden setr ider. Pes, küsuf-ü Şems budur ve anıñ vechinde ol vaḳt-i ẓuhūr iden sevād cirm-i Ḳameriñ levnīdir ki ḥīn-i küsūfda sevād-ı Şems maġrib cihetinden bed‘en ider. Zīrā ki ḥareket-i ġarbiye’-i Ḳamer ḥareket-i ġarbiye’-i Şemsden vech-i meşrūh üzre ziyāde esri‘oldıġından Ḳamer maġrībden gelüp Şemse irişüp ḥā’il olur ba‘de anı geçdikçe seyr-i sür‘atinden Şems-i münīrine maġrib cihetinden incilāya başlar ve bu ḥālet küsūf-u ḥaylūlet-i Ḳamerden ḥādis oldıġındandır ki küsuf-ı Şems ibdā Ḳameriñ miḥāḳı ḥāline maḫṣūṣ olup ṣā’ir aḥvālinde aṣla bulunmamışdır. Ve ammā ḫusūf-u Ḳameriñ beyānı budur ki eger küre’-i Ḳamer istiḳbāli vaḳtinde z̤ikr olunan re’s ve ẕenb ‘uḳdedeleri ‘indinde mınṭıḳa’-i burūcdan iki cüz’ü muḳābil‘indinde ya‘nī meḥāẕātında Şems ile muḳābil olsa küre’-i zemīn ikisiniñ meyānında ḥā’il olup Ḳameriñ Şemse müvācceh

olan vechine ẓıll-ı arż vāḳi‘ olur. Ve żiyā-yı Şems Ḳameriñ küllisine yā ẓıll-ı arż vāḳi‘oldığı miḳdārına vāṣıl olmayup ẓulmet-i aṣliyesi üzre ḳalur. Pes, ḫusūf-u Ḳamer budur ve Ḳameriñ iḫsāf ve ancılāsı ibtidā maşrıḳ ṭarafından ẓuhūr ider. Zīrā ki Şemsiñ ḥareket-i şarḳiyesiyle ḥareket iden ẓıll-ı maḫrūt-ı arżıñ cānib-i ġarbisine küre’-i Ḳamer ḥareket-i ġarbiyesiyle maġrib ṭarafından vāṣıl olup Ḳameriñ evvelā ṭaraf-ı şarḳisi ẓılla dāḫil olup ibtidā ol ṭaraf münḫasif olur. Keẕalik evvelā Ḳameriñ ṭaraf-ı şarḳisi ẓılldan‘ubūr ve ḫürūc idüp yine ibtidā ol ṭarafeyn ancılā bulur. Bu ḥalet ḫüsūf-u ḥaylūlet-i arżdan ḥāṣıl oldığındandır ki ḫusūf -u Ḳamer ibdā ider ve kemālī ḥāline maḫṣūṣ olup sā’ir ecvālinde hergiz aña ḫusūf-u ‘ārıż olmuşdur. Ve yine Şemse ḳıyās ile Ḳamere‘ārıż olan aḥvāliñ birisi budur ki Şems-i ḥareket-i vasaṭiyesiyle ḥareket eyledikçe Ḳameriñ evciyle merkez-i tedvīri meyānında ebdā tevassuṭ eyler. Zīrā ki Ḳameriñ merkezi tedvīri kendi evcinde iken merkez-i Şems ile felek-i burūcundan bir noḳṭa ‘indinde meḳārin olsalar ba‘de ol noḳṭadan Ḳameriñ felek-i cevzheriyle felek-i mā’iliniñ ḫilāf-ı tevālīüzre ḥareketleriyle evc-i Ḳamer şarḳdan ġarba ve merkez-i tedvīr ol noḳṭadan tevālī’-i burūc üzre ġarbden şarḳa ḥareket iderler. Şems daḫī ‘ale’t-tevālī ġarbdan şarḳa ḥareket ider. Taḳdīr-i ezeli birle ol iki ḥareket evc-i Ḳamer ile ġarba ve ḥareket-i ḥāmil-i merkez tedvīr-i Ḳamer ile şarḳa öyle bir ṭarż ve ṭavr üzre ḥareket iderler ki ebdā Şems-i münīr ikisi meyānında mutavassıṭ bulunur. Ve bu tevassuṭden lāzım gelür ki merkez-i tedvīr Ḳamer-i Şems ile iki terbi‘ evḳātında kendi ḥaḍīḍinde buluna ve istiḳbāl ve ictimā‘ evḳātında Ḳamer kendi evcinde buluna. Pes merkez-i tedvīr-i Ḳamer her bir devri vasaṭında iki defa evcine su‘ūd idüp iki kereḥaḍīḍine nüzūl ider. (ẕālike taḳdiri’l-‘azīzi’l-‘alim) Zehī ṣāni‘ ḥakīm celle celālühü’l-‘azīm ve ‘amme nevālehü’l-kerīm. Ammā Ḳameriñ evc ve ḥaḍīḍi mā’iliyle ve re’s ve ẕenb‘uḳdeleri mümeṣṣiliyle müteḥarrik olduḳları ‘illetten evcāt ve cevzherāt sā’ire gibi felek-i burūcdan mevāżi‘-i müte‘ayyin degildir belki ḥareket mā’il ve mümeṣṣil ile seyyār ve devvārdır.

Nev‘i sādis: Neyr-i aṣġarıñ ṭabī‘at ve ṣıfātın ve miḳdār-ı cirmin ve ba‘de felegiñ bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i nücūm ittifāḳ üzre dimişlerdi ki bu kevkeb-i Ḳameriñ ṭabī‘atı i‘tidāl üzre bārid ve raṭib olup mü’enneṣ-i leyli bulmuşdır.Ve sa‘ıd mutavassıṭ nāmıyla tesmiye olunmuşdur.Ve bu Ḳameriñ evṣāfı ża‘f ve ‘aczu‘ı ve cehl ve mihānet ve ‘acele ve nemīme ve aḫbār ve delā’il ve ḥareket ve ṣavt bulunmuşdur. Ve Ḳamer ṭāli‘ bulundığı nuṭfelerde evṣāf-ı meẕkūresi müşāhede olunmuşdur. Ve Ḳamer ḥākim-i yevme-i iṣneyn ve leyle’-i cum‘a bulunmuşdur. Pes, ol yevmiñ ve bu leylinin evvelki sā‘atları buña nisbet ḳılınmışdır. Ve ammā kevkeb-i Ḳameriñ cirmi miḳdārında ve mümeṣṣil-i mā’ileniñ mesāfe’-i

bu‘dlarında aṣḥāb-ı erṣād ve erbāb-ı ḥesāb ve ehl-i hendese ittifāḳ üzre dimişlerdir ki felek-i cevzher-i Ḳameriñ ya‘nī mümeṣṣiliñ saṭḥ-ı muḥaddiniñ merkezi ‘ālemden mesāfe-i bu‘dı taḳrīben seksen yedi biñ ve beş yüz yigirmi dört fersaḫ kīl olunmuşdur. Ve bu felek-i mezbūruñ saṭḥ-ı muḳa‘arınıñ merkez-i meẕkūrdan mesāfe’-i bu‘dı taḳrīben seksen ikibiñ ve beş yüz ḳırḳ altı fersaḫ ḥeṣāb ḳılınmışdır. Ve bu felek-i cevzheriñ ṣaḫnıtaḳrīben dört biñ ve ṭoḳuz yüz yetmiş sekiz fersaḫ bulunmuşdur. Ve felek-i mā’il-i Ḳameriñ saṭḥ-ı muḥaddebiniñ merkezi‘ālemden mesāfe’-i bu‘dı taḳrīben seksen iki biñ ve beş yüzḳırḳ altı fersaḫ kīl olunmuşdur. Ve felek-i mezbūruñ saṭḥ-ı muḳa‘arınıñ merkez-i meẕkūrdan mesāfe’-i bu‘dı taḳrīben ḳırḳ üç biñ ve yüz ṭoḳsan sekiz fersaḫ ḥesāb ḳılınmışdır. Eger bu mesāfe’-i maḥsūbeden nıṣf-ı ḳuṭr-ı arż ṭarḥ olunmasa ki ol biñ iki yüz yetmişiki fersaḫdır. Pes, rūy-i zemīniñ her ṭarafından felek-i Ḳamere varıncaya degin mābeyni’l-arż ve’s-semā’ taḫḳīḳan ḳırḳ bir biñ ve ṭoḳuz yüz yigirmi altı fersaḫ ḳalur ki taḳrīben otuz iki nıṣf-ı ḳuṭr-ı arż miḳdārı mesāfe’-i ‘ulyādır ve bu mesāfedir ki ‘ālem-i gün ve fesād ve **(38/b)** cihān-ı ḥudūṯ ve taġyirāt-ı eşyādır. Ve mekān-ı‘anāsır ve mevālīd ve maḥal-i kā’ināt cevv-i semādır ve ‘ālem-i ṣūret ve şehādet ve mevżi‘-i żayḳ ve ‘ināvdār-ı dünyādır ve felek-i mā’il-i Ḳameriñ ṣaḫnı taḳrīben otuz ṭoḳuz biñ ve üç yüz ḳırḳ sekiz fersaḫ bulunmuşdur. Ve ammā cirm-i küre’-i ḳasr cirm-i küre’-i zemīniñ taḳrīben ḳırḳ iki cüz’ünden bir cüz’ü miḳdārı bulunup beyān olunan eflāk ve nücūmuñ eb‘ad ve ecrāmı erba‘a’-i mütenāsibih ile aṣḥāb-ı erṣāda‘ayān olup niçe delā’il-i ḥesābiye ve berāhin-i hendesiye ve tecārib-i‘aḳliyye ile bi’l-cümle iṯbāt olunmuşdur. Ve ehline bilinmişdir. Pes, bālāda beyān olunan hey’et-i islāmda eb‘ād ve ecrām o semavāt ve arżını beşer yüz yıllıḳ yol ile ta‘rīfden murād ta‘yīn-i‘aded degildir ki meḳāndır kīl i‘tibār oluna. Belki ‘aẓametlerinde mübālaġadan kināyedir zīrā ki ḳudret-i bāri bi-nihāyedir. Vallahu a‘lemu bimā fi-mülke.

Faṣl-ı ‘āşir: Neyr-i aṣġarıñ a‘nī kevkeb-i Ḳameriñ ḳudret-i bāriyle te‘ṯīrātın ve burūc i‘tibarıyla iḫtiyāreten ve seb‘a’-i seyyāreniñ te’ṯīrāt-ı sā‘atın ve eflākın a‘dād ve eṣvāt ve niġmatın ḥarekāt-i merākizle devā’ir-i mersūme i‘tibārātın ve eṯeriyatın ve mebde’-i te’ṯirātın beş nev‘ ile beyān ve ‘ayān ider.

Nev‘-i evvel: Kevkeb-i Ḳameriñ ḳudret-i bāriyle te‘ṯirātın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet ittifāḳ üzre dimişlerdir ki taḳdir-i‘azīz-i ḳadīr ile ecrām-ı ‘ulviyyeniñ‘alā merātibihim ecsām-ı süflīyede envā‘-ı te’sirātı olmaġla eġlab-ı te’ṯīrāt-ı Şems anıñ ḥarāretiyle bulundıġı gibi Ḳameriñ daḫī ekṯer te’ṯīrātı ruṭūbetiyle bulunmuşdur. Fi‘ili hazā ḫallāḳu‘ālem bu kevkeb-i Ḳamere kendi ḳudretiyleniçe ḫāsseler baḫş

itmişdir ki cümleden beri çün Ḳamer ufḳ-u baḥirden ṭulū‘ ider. Mā’-i baḥr anıñla med dolup sāḥiline iḳbāl ider ve Ḳamer-i nıṣf-ı nehār baḥre geldikde medd-i baḥr nihāyet bulur. Pes, Ḳamer nıṣf-ı nehārdan münaḥḥiṭ olduḳça mā’-i baḥr sevāḥilinde ceẕr olup cekilür tā Ḳamer ufḳ-u baḥre nüzūl idinceye degin çün Ḳamer ufuḳdan iner ceẕr hem nihāyet bulur. Pes bu minvāl üzre ceẕr ve med olur ve ḫavāṣ-ı Ḳamerdendir ki Ḳameriñ ezdiyādı zamānında ya‘nī ayıñ nıṣf-ı evvelinde keṣret-i suḫūnet ve ruṭubetden‘urūḳ demle mümetliolup ebdān-ı ḥayvān ve insān ḳuvvet bulur. Ammā kemāl-i Ḳamerden ṣonra ya‘nī ayıñ nıṣf-ı ṯānīsinde ġalebe’-ibürūdet ve yebūsetden ıḫlāṭ-ı erba‘a ġürubdanda bulunmaġla dem‘arūḳ az ḳalup neşvü nümā eḳal olur o ebdān-ı ḥayvān ve insān ża‘af bulur ve ḫavāṣ-ı Ḳamerdendir ki ayıñ nıṣf olanda merīż olanlarıñ ebdānı ḳuvvetli bulunup aġlebiniñ marażı def‘ olur ve ayıñ nıṣf-ı ṯānīsinde merīż olanlarıñ ebdānıża‘īf olup emrāżı ḳuvvet bulur. Ve ḫavāṣ-ı Ḳamerdendir ki nūr-u Ḳameriñ ezdiyādı eyāmında ẕevi’l-ervāḥıñ maġz sırları ziyāde olup noḳṣānı eyāmında maġz-ı ru’üs daḫī noḳṣān bulur. Ve ḫavāṣ-ı Ḳamerdendir ki māhitābda insān Ḳamere ḳarşu uyusa yā çoḳ otursa bedenine reḫāvet ve kesl gelüp ṣadā‘ ve zekām ḥāṣıl olur. Ve ḫavāṣ Ḳamerdendir ki māhitābda leḫūm ḥayvān kalsa zamān-ı ḳalīl içinde ṭa‘am ve rayḥası müteġayyir olur. Ve ḫavāṣ Ḳamerdendir ki nūr-u Ḳameriñ ezdiyādı eyāmında buḫār ve enhār içinde semek-i semīn olup vech-i māye su‘ud ider ve noḳṣānı eyāmında semekża‘īf olup ka‘ar māye gider. Ve ḫavaṣ-ı Ḳamerdendir ki ayıñ nıṣf-ı evvelide ḫaşerāt-ı arżıñ yüzüne gelüp keṣret bulur ve sabā‘ ekel-i ecsāda ziyāde ḥarīṣ olur ve ayıñ nıṣf-ı ṯānīsinde ḫaşerāt ve sebā‘ umūru ber-‘aks olur. Ve ḫavāṣ-ı Ḳamerdendir ki ayıñ nıṣf-ı evvelinde ġars olunan eşcār ziyāde neşvü nümā bulur. Ve nıṣf-ı ṯānisinde ġars olunanża‘if olur ya kurur. Ve ḫavā-ıs Ḳamerdendir ki ayıñ nıṣf-ı evvelinde cemī‘ fevāki ve riyāḥīn ve i‘ṣāb ve nebātāt ekṣer neşv ü nümā bulup elvān-ı ziyāde olur. Ve ḫavāṣ-ı Ḳamerdendir ki ayıñ nıṣf-ı evvelinde ḳāmeş ve ketān ve nebātāt-ı yābis üzerine nūr-u Ḳamer vāḳi‘ olsa ziyāde cürüyüp pārelenür ve nıṣf-ı ṯānīde ḳalīl olur. Ve ḫavāṣ-ı Ḳamerdendir ki küre’-i meṣīḳal-i Ḳamer-i āyīne miṣāli küre’-i mā’i ve arżdan muḳābil ve müvācceh bulundıġı baḥr ve beriñ cezā’ir ve sevāḥilin sefn ve emvācıñ ve cibāl ve vehādiñ ve ḳari ve belādıñ cemī‘ eşkāl ve elvānıyla ve eşḫāṣ ve aḥvāliyle bize‘aks idüp gösterir ve aṣḥāb-ı erṣād ol āyīnede vech-i arżı tamāmen seyr iderler lākin ol mirāt-ı ṣāfi bizden be-ġāyet ba‘id oldıġından eşkāl-i eşyā teşḫiṣ olunmayup anıñ vechi bu‘akis ile muġbir olup mükedder görinür ki aña kelf-i Ḳamer dirler ve seyyāre’-i sā’ireniñ ṣıfāt-ı meẕkūresiniñ sā‘at -ı maḫṣūṣasında eşbāḥ ve ervāḥa te’ṣīrāt-ı ḫafīyesi beyān olunan te’ṣīrāt-ı neyrine a‘nīḫavāṣ-ı Şems ve Ḳamere ḳıyās olunmuşdur. ḥālbūkīm ‘ālemiñ cemī‘-i eczāsında mü’essir-i ḥaḳīḳi ancaḳ Ḥaḳ Te‘ālā bilinmişdir. Ve bu eflāk ve **(39/a)** nücūm ve ṭebāyī‘ dolab ve ālet ve ḫayālet emṣāli bulunmuşdur. Pes, bu aḥvāli tefekkür ve teẕekkür-ü ma‘rifet mevlāya hādī ve bādī olmaḳ içün

ve cümleyi insānda bulmaḳ içün eflāk ve nücūm-u aḥvāli bu ma‘rifetnāmede bu miḳdārca beyān ile kitābet ḳılınmıştır.

Naẓm

Ḥamd ol Allaha ki yektādır ol.

Daḫī dānā ve tuvānādır ol.

Aña maḫṣūṣ müsellemdir hem.

Mū-be-mū cümle umūr-u‘ālem.

Mutaṣarrıf O’dur eşyāya tamām.

Ne ḫavāṣ arada hergiz ne‘avām.

Nev‘-i ṣānī: Kevkeb-i Ḳameriñ burūc i‘tibārıyla olan ḫavāṣ ve iḫtiyāraten bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i nücūm Ḳamer-i merkūmuñ her burūc ile başḳa bir te’ṣīrini tecrübe eylediklerin taḳvīm ile taḥrīr itmişlerdir. Pes, ol taḳvīmi bundan eḳdam-ı lisān terkīde naẓm itmiş iken ol manẓūmemizi bu maḳāmda yazmak münāsib görülmüşdür.

Naẓm

Bismike Allahümme yā emīne’l ḥaṭar

İbtidā’nā bi-iḫtiyārāti’l-Ḳamer

Ḥamdü li’llah çoḳ ṣalāt ve çoḳ selām

Ol rasūl u āl u ṣaḥbīne müdām

Ba‘dehu dir Ḥaḳḳı bilgil ey bigim

Ehl-i hey’et ḳavlidir bu didigim

Cār ‘unṣur üzre nüh çarḫ-ı kürrāt

Ḳaplamış biri birin ṣıḳ ṭabaḳāt

Pes be-ṣal miṣli olur mecmū‘ u ṭop

Merkez-i arż olmuş eṣḳāl-ı cezūb

Ol vasaṭdır merkez-i ‘ālem hemān

Her cihetden eṣḳal ol noḳṭa nihān

Çarḫ-ıa‘ẓam kim muḥiṭ cümledir

Cām-ı aṭlasdır dime encümledir
Her cihetden ol muḫadded fevḳdir
Günde bir devr itmede yer şavḳdır
Kim yigirmi dört sā‘atde müdām
Şarḳdan ġarba ider devrin tamam
Hem içinde olan eflākı bile
Döndiri kendiyle şarḳı ġarb ile
Gice gündüz her ṭulu‘u her ġurūb
Ḥuṭb-u‘ālem üzre devrinden olup
Çarḫ-ı s̱aminde on iki burc bil
Mıntıḳada her birin sī sehm ḳıl
Heb s̱evābitle ol olmuş muhteşem
Ḳuṭb-ı ‘ālemden cüdā ḳuṭb üzre hem
Ġarbdan şarḳa döner āhestece
Olsa yetmiş yıl gider bir derece
Ġarbdan şarḳa Züḥal daḫī gider
On iki burcu otuz yıl kat‘ider
Müşteri hem ġarbdan şarḳa gider
On iki yılda hemān bir devr ider
Ġarbdan Merīḫ hem deverān ider
Bir yıl on bir ayda bir devre gider
Ġarbdan şarḳa güneş daḫī gider
Yılda bir on iki burcu ḳaṭ‘ ider
Yılda bir hem çarḫ-ı Zühre devr ider
Ġarbdan şarḳa‘Uṭārid hem gider
Cümleniñ taḥtındadır devr-i Ḳamer
Sür‘at üzre kendi çarḫıyla döner
Ġarbdan şarḳa daḫīay devr ider
Devresi yigirmi sekiz günde gider
Çarḫ-ı s̱āmin on iki ḳısm olunur
Ṣān ḳāvun on iki dilim bulunur
Her ḳısm bir burcadıyla aṣl olur
Gün her ücünde iken bir faṣl olur
Çün ḥamel s̱evr ile cevzādır bahar
Faṣl-ı yāy sereṭān esed sünbüle dar
Faṣl-ı güz mīzān ve ‘aḳreb ḳavs ṭut
Hem şitādır burc-u cedī ve delv ve ḥūt
On iki burc on iki aydır müdām
Rūmīayıñ otuz gün aḳdem bil tamam
Bu burūca itmedin taḥvīl gün
On gün aḳdem-i Rūm ayıñ bāşla bütün

Bil bahār āzār Nisān u ayār

Çarḫ-ı şāmin ḳuṭbı toġrusunda tām

Şems hem çarḫiyle devr eyler müdām

Yāy ḥazirān ve temmūz ṭabbāḫ-ı ḥar

Hem ḫarīf eylül ve teşrīneyn tam

Kış dü kānūn ve şubāṭ olmuş tamam

Bil her ayda ḳanġı burca gün gider

Her ayıñ ḳaçında gün taḥvīl ider

(māh) āzār evvel-i faṣl-ı bahar

Olmuş eyyāmı otuz bir gün nehār

On birinci gün güneş taḥvīl ider

Hem ḥaml burcunda otuz gün gider

Evveli burc-u ḥamel nevrūz olur

Pes berāber ol şebib ol rūz olur

(Māh-ı nīsān evsaṭ faṣl-ı rābī‘

olmuş eyyāmı otuz gün ey şeci‘

‘Āşirinde Şems hem taḥvīl ider

Burc-u şevr icre otuz bir gün gider

Māh-ı māyıs āḫir-i faṣl-ı bahar

Bil otuz bir dir añaleyl u nehār

On birinci gün güneş taḥvīl ider

Burc-ı cevzāda otuz bir gün gider

Bil ḥaziran evvel-i ṣayf-ı ey beşer

Hem otuz gün on ücünde gün döner

On birinde Şems hem taḥvīl ider

Sereṭān burcun otuz bir gün geçer

Māh-ı temmuz evsaṭ-ı ṣayf eyhümām

Olmuş eyyāmı otuz bir gün hem

On ikinci günü gün taḥvīl ider

Hem esed burcun otuz bir gün keser

Bil Aġustos āḫir-i ṣayf ol zaman

Olmuş eyyāmı otuz bir gün hemān

On ikisinde güneş taḥvīl ider **(39/b)**

Sünbüle burcun otuz bir gün geçer

Māh-ı eylül evvel-i faṣl-ı ḫarīf

Olmuş eyyāmı otuz gün ey ẓarīf

On ikinci gün güneş taḥvīl ider

Burc-ı mīzān icre otuz gün gider

Burc-ı mizān evveline gelse gün

O giceye hem berāberdir o gün

Māh-ı teşrin-i evvel evsaṭdır güze

İrmiş eyyāmı otuz bir gündüze

On ikinci gün güneş taḥvīl ider
Burc-ı ‘aḳrebden otuz günde gider
Bil güzün teşrīn-i s̱anī āḫiri
Ol otuz gündür tamām ol mahiri
On birinde Şems hem taḥvīl ider
Burc-ı ḳavs içinde otuz gün gide0
Māhı-ı kānūn evvel-i faṣl-ı şitā
Hem otuz bir gün anı bil ey fetā
On birinde burc-u cedīye gün gelür
Rebī‘niñ evveli evvel gün olur
Gün döner uzanmayı şebden alur
Burc-ı cedī icre gün otuz gün ḳalur
Evsaṭ-ı kānūn-u s̱ānīdir ḳışıñ
Hem otuz bir gündür anı ṣayişiñ
Āşīrīnde burc-ı delve gün gider
Hem otuz günde o burcu ḳaṭ‘ ider
Bil ḳışıñ ṣoñu şubāṭı küçük āy
Üç yıl yigirmi sekiz gün rebī‘ ṣay
Sāl rābī‘ dört rub‘u bir gün olur
Pes Şubāṭ yigirmi ṭoḳuzu bulur
Tāsi‘inde burc-ı ḥūta gün gider
Hem otuz günde o burcu seyr ider
Çün ḥamel burcunda gün firūz olur
Bil tamām olup yine nevrūz olur
İbtidā’-yı sāl-i Şemsi Mart bil
Hem şühūr-u Rūmī istiḫrāc ḳıl
Lafẓ-ı ebced hevvez olmuş ḥwft ḥarf
Her biri bir aya maḫṣūṣ oldu ẓarf
Mart hā ebrīl elif cīm Māyıs al
Vav hazīrān hemze temmuz ābdāl
Zādır eylül ve dü teşrin bā ve hā
Hem dü kānūn zācim üşbāṭ vav şehā
Ḥıfẓ it ebced vezz ebed hevvez beced
Hez iç hevzā ced hū ile‘ad
Kim bu yigirmi sekiz ḥarfiñ kīri.
Ḥarf-ı bāzār ola her yılda biri
Bil yüz altmış altdır tārīḫ-i sāl
Martdadır bāzār-ı ecd lafẓında dāl
İrtesi sāl ol bāzār hāya gider
Hem bu tertībüzre dā’im devr ider
Olsa āzārla maḥarrem bir o yıl
Sāl tedāḫül ide bir sāl ṭariḥ ḳıl

Kim otuz üç yıl otuz üç Mart olur
Zā muḥarrem bā ṣafer hādır ād

Sāl muḥarremde otuz dördi bulur
Dürebī‘a vāv Elifdir dü cim sad

Her biridir bir sene ḥākim olan
Bā receb ṣa‘bān dāl hā ramażān

Ḥākim-i sāl ol muḥarrem oldı dāl
Zā’yı ṣevvāl ka‘de elif cīm ḥicce dān

İrtesi yıl ḥākim-i sāldır elif
Heṯ ḥarf oldı ehec zedbūd hemān

Devr-i dā’imdir hiç olmaz muḫtelif
Biñ yüz altmış altıya çün geldi sāl

Bilmek istersen hilāl ne gündür ol
Ay gider on üç derece ol zaman

Ḥarfini ḥākimle cem‘ it ġurre bul
Ay günü her gün on iki derece

Ġurre’-i şehr hilāli hem tamam
Çün geçer böyle ḥesāb it her gice

İki hafta günlerinde bul müdām
Pes şühūr-u Rūmdan bil Şemse cāy

İbtidā Şemsiñ mekānıñbulasın
Kaç gice geçmiş hilāl ol māhı ṣay

Tā burūc-u māhıandan bilesin
Tā ki ma‘lūm ola andan cāy-ı māh

Bir derece gün gider her gün hemān
Māha nüh burcuñ ḳaçıdır seyr gāh

Ger dilersen şehr-i Rūmuñ ġürresin
Anda iken meh ne işdir iḫtiyār

Ḥarfini cem‘ it bāzār ḥarfiyle ḥīn
Kim ayıñ her burcda bir ḥükmü var

İbtidā haftadur yevm-i eḥad
Yā ayın geçmiş şebiñ taż‘īf ḳıl

Başla ol mecmū‘u bundan eyle‘ad
Beş‘aded hem żamm idüp ḳaç oldı bil

İki haftadan ne gün ġāyet bulur
Ol ‘aded ḳaçkere beş oldıysa ṣay

Ġurresi olayıñ ol günden olur
Ḳanġı burc olmuş daḫī bil Şemse cāy

Çün muḥarremdir‘arabda re’s-i sāl
Şemsden başla beşer her burca vir

Ġurre’-i şehr-i Ḳamerdir hem hilal
Başdan azı ṣayma burc-u māha ir

Çün ḥamel burcunda ḫoş bulunsa ay

Her işi bed-i’ itmegi sen yaḫşī say

Gelse burc-u ṣevre tezvīc u nikāḥ

Ḳıl ticāret hem binā ḫayr u salāḥ

Gelse meh-i cevzāya ḳaṭ‘ ile ṣiyāb

‘İlm oḳu hem al ġaḳār ve al devāb

Sereṭānda ḫoşdur irsāl-ı ḫaber

Şürb-i müshil yaḫşidir naḳl u sefer

Meh esedde‘arż-ı ḥācet yaḫşidir

Zer‘ü ta‘mīr-i ḥacāmat yaḫşidir

Sünbüle burcunda olsagiy cedīd

Ṣoḥbet-i nisvān münāsib al ‘abīd

(40/a) Gelse meh mīzāna ḳıl bey‘u şirā

Eyle ṣoḥbet diñle elḥsān icdeva

Burc-ı ‘akrepde gerek ṭuhr ve ‘ifāf

‘Uzlet u ṣamt ve firāġu i‘tikāf

Ḳıl ḥacāmat gelse burc-ı ḳavsa ay

Lebs ü istiḥmām ve ḥalḳı yaḫşī ṣay

Gelse burc cedīye ḳıl ṣayd uşikâr

Ḥufr-ı ābār ve zirā‘at ile kār

Gelse burc-ı delve meh-i ḫoşdur rekūb

Vaż‘-ı bünyād-ı duḫūl belde ḫūb

Ḥūta gelse eyle deryāda sefer

‘Ahd u şirketdir ticāret mu‘teber

Biñ yüz altmış altı tārīhinde tām

Buldı yüz beyt icre taḳvīm iḫtitām

Ḥaḳḳı itdiñ iḫtiyāratı beyan

Ḥaḳḳa her ḥalde tevekkül ḳıl hemān

‘Ālem-i ecsāmı çün bulduñ ḫayāl

‘Ālem-i ervāḥa gel ḫoş bunda ḳal

Nev‘-i ṣāliṣ: Seb-ʿa’-i seyyāreniñ biri birine nisbetle teşbīhātın ve vech-i arżda āfāḳ i‘tibārıyla te’ṣīrāt-ısā‘atin bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i‘ibret ve ḫayret dimişlerdir ki bu‘ālem ne güne ‘acīb iḫtirā‘ ve icāddır ve bu eflāk ne ġarīb ṣan‘at ve ḥikmetdir ve bu cihānı tanẓīm ne nihāyetsiz ḳudret ve ‘aẓametdir. Fe-sübḥāne’ṣ-ṣāni‘i’l-ḥakīm ve bu eflāk ve nücūmı bu hey’et ve tertīb üzre ḫalḳ iden bārī te‘ālā’ya niçe yüz biñ kere ḥamd ve ṣenālar olsunki bizlere lüṭf ve ‘ināyet idüp āfitāb-ı ‘ālem-tābı seyyāre’-i sā’ire vasaṭında vaż‘ itmiştir ki rū-yı zemīne i‘tidāl üzre

hayat-baḫş itmişdir. Eger Şems-i münīr bu te'sīr ile felek-i Ḳamerde olsa idi şiddet-i ḥarāretden rū-yı zemīn muḥteriḳ olurdı ve eger felek bir vecde olsa idi şiddet-i bürūdetle ṭebāyī'-i fāsid olurdı. Pes, kevākib-i seb'a'-i seyyāre meyānında sulṭān-ı cihān ve seyyāre'-i sā'ire aña cenūb ve i'vān olmuşdur ki Ḳamer vezīr ve 'aṭārid kātib ve Zühre sāzende ve Merīḫ ser-'asker ve müşteri ḳāżı ve Züḥal ḫazīnedār emṣāli gelmişdir ve ammā mecre ki aña bu yerde ṣamān uġrasi ve ka'be yolı dirler ve 'arab siracü's-semā'-i ve imāmü'n-nücūm ve 'aceb-i kehkeşān dirler. Bunuñ ḥaḳīḳati felek-i burūcda beyān olunan ḳadar sādisiñ ḥadd-i aṣġarlarından kevākib-i sabitdir ki birbirine ḳarīb oldıḳlarından birbirini ṭemās idüp seḥāb-ı ebyaż gibi görünmüşdür. Lākin mecra'-i meẕkūreniñ gice olanda bir başı cenūbda ve bir başı şimālde bulunup nıṣf-ı leylde re's-i cenūbisi ġarba ve şimālisi şarḳa varup āḫir-i leylde re's-i ġarbīsi şimāli ve şarḳısı cenūbi olup bize nisbetle raḥvi devr itmesiniñ ḥaḳīḳatinde'uḳūl-ı fehūl müteḥayyir ḳalmışdır ki egerce beyānında ḳil u ḳal olmuşdur. Vallahü a'lemubi-ḫaḳāyıḳ māfī mülke ve ammā kevkeb seb'a'-i seyyāreniñ rū-yı zemīnde bi-ḥesabü'l-āfāḳ sā'at bi-sā'at nöbetle olan te'sirāt-isā'atin bu tārīḫinden aḳdem ta'bīr ve beyān eyledigimiz manẓūme'-i Türkiyye bu maḳāma münāsib görülüp yazılmışdır.

Manzume

Ḫüdā'ya şükr kim ḫalḳ itdi bunca encüm ve eflāk

Eger bilmek dilersen oldıġıñ sā'at ne sā'atdir

Ṣalāt ol dostuna olsunki şānında dimiş levlāk

Ne kevkeb ḥükm ider ol dem nuhūset yā sa'ādetdir

Ve ba'de ḥaḳḳı dir 'ilm-i felek sırrın 'ayān itdim

Yedi gice yedi gün baṭup ṭoġduġı an içre

Otuz beyt icre naḥs ve sa'd-ısā'ati beyān itdim

Yedi seyyāreden bul ḳanġı ḥākimdir zamān içre

İki 'ālemde bir bildim mü'essir zāt-ı mevlāyı

Ki her gün haftadan her gice bir seyyārenindir kim

Velī rabṭ eylemiş esbāba ednāyı hem a'lāyı

O şeb ol ruzuñ evvel sā'atinde hem odur ḥākim

Hemān ḥıfż it yedi lafẓı yedi gün bil yedi kevkeb

Edes biyr cihaḫ deld-i hesī vü reh Züḥaldir heb

Evā'il ḥarf için sedehevvez olmuş hefte eyāmı

Hurūf-u s̱anīye şeb-i s̱aliṯe gün ḥākimi namı

Şeb bāzār 'Uṭārid irtesi şeb müşteri ṭālib

Şeb-i seşen beye Zühre Züḥal çārşanba şeb ġālib

Ḫamīs aḫşāmı Şems ü cum'a aḫşāmında mehşamil

Şeb-i sebt oldı Merīḫ ol ḥurūf-u s̱ānīye kâmil

Bāzār Şems irtesi meh ṣalı Merīh erba'āya tīr

Ḫamīse müşteri cum'aya Zühre sebte keyvān mīr

Yedi lafż icre şeb hem rūz evā'il sā'atinden al

Yuḳārıdan yedi seyyāreyi tertīb ile ṣay gel

Züḥalden müşteri Merīḫ vü Şems ve Zühre ye ḫoş yit

'Uṭāridle Ḳamerden giç bu tertīb üzre hem devr it

Birer sā'at ḥükūmetle olur seyyāreler ḳā'im

Gicedir on iki sā'at gündüz hem on iki dā'im **(40/b)**

Gice gündüz yigirmi dört olur sā'at ki şānīdir

Degildir müstevī bunda murād ancaḳ zamanıdır

Zamānı sā'atiñ miḳdārı artar kesilür bile

'Adedle muḫtelif olmaz şeb u rūz ṭūl ve ḳaṣr ile

Nehārıñ ḳavsini hem leyliñ on ikiye ḳısmet ḳıl

Bu sā'atiñ biri dā'im aña nıṣf-ı südüsdür bil

Şeb ve rūz ṭūl ve ḳaṣr ile ḳıyās it sā'ati böyle

Ṭulū' ve hem ġurūbuñ geçmişin bul ḫoş ḥesāb eyle

Geçen sā'ati bul ẓıldan yā rub'ı ögren yā uṣṭurlāb

Ġayemda yapma sā'ati bu sā'atden zamānı yab

Zamānı sā‘ati bir bir yedi seyyāreye vir gel

Müferriḥ ṣoḥbet it ḫoş söz güzel ṣavt istimā‘ eyle

Ne kevkeb oldıġıñ vaḳte gelürse ḥākim anı bil

‘Uṭārid mümtezicdir ol zamān yaz nüsḫa hem mektūb

Züḥaldir naḥs-ı ekber sā‘ati hem aġır olurmuş

Kitāb oḳu oḳut naḳş it ḥesāb itmek olur merġūb

Mekānı çarḫ-ı sābi‘dir binā yāb başlama hiç iş

Ḳamer sa‘d oldı bu gökde o sā‘atde sefer ḫoşdur

Mübārek müşterīdir sa‘d-ı ekber sā‘atin ḫoş bil

Ticāret şirket u irsal-i mektūb ve ḫaber ḫoşdur

Naḳl-i bey‘u şirā tezvīc idüp her şuġle ol mā’il

Yedi seyyāre aḥkāmı bu tertīb üzre kānūndur

Cihān Merīḫe maḥkūm oldıġı sā‘at hīç iş itme

Gel ey ḥaḳḳı bil ol ḥaḳḳı ki cümle ḥüküm anındır

Çün oldır naḥs-ı aṣġar pes ḳān aldır kīmseye gitme

Ḳamū naḥsi ḳamū sa‘dı ḳamū şerri ḳamū ḫayrı

Mübārek Şems ḥükmünde ṭaleb ḳıl cümle yārānı

Hep idüp eyleyen ḥaḳḳdır bir anı bil unut ġayrı

Mekānı çarḫ-i rābi‘dir ziyāret eyle sulṭānı

Ḳo üç mevlüdi dört ümmi yediabā’-inüh ṭāḳı

Cü Zühre sa‘d-ı aṣġardır o sā‘at ictimā‘ eyle

Ḳamūsı hālik u fānī hüve’l-ḥayyü hüve’l-bākī.

Nev‘-i rābi‘: Eflākıñ a‘dād ve eṣvāt ve naġmātın ve ḥarekāt-ı merākizle devā’ir-i mersūme’-i ‘tibārātın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet ve ehl-i hey’et ittifāḳ üzre dimişlerdir ki a‘dād-ı eflāk taḥrīr olundığı üzre yigirmi dörtdür ki felek-i a‘ẓam ve felek-i s̱evābit ve s̱elās̱e-i ‘ulviyyeniñ ücer felekleri ve Şemsiñ iki felegi ve Zühreniñ üç felegi ve ‘Uṭāridiñ ve Ḳameriñ dörder felekleridir ve bu yigirmi dört felek vech-i meşrūḥ üzre biri birini muḥīṭ ve biri birine mümās bulunup ḥareketleri muḫtelif olmaġla her bir felek başḳa bir perdeden ṣadā virüp naġmāt-ı cānfezālarla tesbīḥ ve tahlīl idüp‘ale’d-devām keremiyyet-i‘aşḳ-ı yezdān ile raḳṣ ve deverān iderler ve eflākıñ böyle ḥālātını aṣḥāb-ı erṣād ālat ve riyāżāt ile istimā‘ve temāşā idüp niçe esrārını ıṭlā‘ı ve vukūf-u taḥṣīl itmişlerdir ve eflākıñ eṣvāṭ ve naġmātın perdeleriyle żabṭ idüp uṣūl ve fürū‘ maḳāmāt i‘tibārıyla biri birine ḥakīmāne mezc idüp ervāḥ içünniçe biñ güne ma‘cūn ve leẕẕeti şerbetler yapmışlardır. Ve her bir maḳām-ı cānfezāyıniçe derde devā veniçe maraża şifā veniçe ṭab‘a ṣafā veniçe ḳalbe cilā ve niçe rūḥa ġıdā bulmuşlardır ve bu‘ilme ṭıbb-ı rūḥāni ve hendese’-i rūḥāni ve ḳuvvet-i rūḥāni ve fenn-i mūsiḳi daḫī tesmiye ḳılmışlardır.

Nazm

Mūsiḳi ḥikmete dā’ir fendir
Ceşme’-i maḥż-ı ḥikemden vārid

Bilene bilmeyene rūşendir
Her biri bir maraża nāfi‘dir

Ve niçe esrārı var idrāk idecek
Żiddını her birisi dāfi‘dir

Pür gelür sīneleri cāk idecek
Zīr ve bālāsı hevādır ammā

İ‘tibārāt ve teḳāsīm u füṣūl
Dā’ir olurmu hevāsız dünya

İmtiyāzāt-ı maḳāmāt ve uṣūl
Ḥikmeti cānda revān-ı müżmerdir

perde vü pīşrevü ṣavt u ‘amel
Añlamaz lüṭfını ol kim kerdür

Kār ü naḳş ü şu‘ab ve ḳavlu ġazel
Böylece ẕevḳin ider ehl-i reşād

Her biri ḥikmet ile memlūdur
Eylesün ẕevḳīni Allah ziyād

Cān riyāżın süvārır bir ṣudur **(41/a)**
Virir insāna ḥayāt-ı tāze

Naġme’-i yābis u ḥār u bārid
Naġme’-i bülbül-i ḫoş āvāze

Güş ḳıl naġmesini mürġānıñ — Naġmeniñ leẕẕetī vicdanidir

İḳtiżā eyler ise insānıñ — Cān fezādır nefs-i insani

Naġme’-i şūḫ ḫoş āheng-i beşer — Dil-rübādır neġām-i rūḥāni

Ḫāh u nā-ḫāh ider insāna eṣer — Ger ḥaḳīḳatle olursuñ sāmi‘

Naġme bir manṭıḳ-ı rūḥānidir — Olmaz evḳāt-ı ḥayātın żāyi‘

Ve ammā devā’ir-i mersūmeniñ beyānı budur ki eflāk-ı seyyāreniñ ṣaḫnlarında noḳṭalar devriyle resm olunan devā’irden birisi ol dā’iredir ki merkez-i Şemsiñ ḥareketinden felek-i ḥāricü’l-merkeziñ muḥīṭi üzerinde mürtesimdir ve merkez-i tedvīriñ ḥareketinden eflāk-ı ḥavāmiliñ muḥīṭleri üzerinde resm olunan devā’irdir. Ve merākiz-i kevākibiñ ḥareketinden eflāk-ı tedāvīriñ muḥīṭleri üzerinde resm olunan devā’irdir. Ve bu devā’ir-imeẕkūre ḳanġı felekde mürtesim ise ol feleğiñ ismiyle tesmiye olunmuşdur. Meṣalā merkez-i Şemsden ḥareketinden felek ḫāricü’l-merkezi üzerinde resm olunan dā’ireye felek-i ḫāricü’l-merkez dinilür. Ve sā’irleri buña ḳıyās olunur ve eflāk-ı ḥāmele nāmıyla mülaḳḳib olan devā’ir-i ḫamse ve felek-i mā’il Ḳameriñ mıntıḳası bu altı dā’ire ‘ālemi ḳāṭ‘ı farż olunsalar eflāk-ı mümeṣṣileniñ ve felek-i burūcuñ ve felek-i a‘ẓamıñ suṭūḥunda ḥādis olan devā’ir-i felek burūcdan mā’il oldıḳları çün anlara eflāk-ı mā’il dirler. Ve bu devā’ir-i mürtesime oldıġı eflāk-ı merḳūme-i bālāda beyān oldıġı üzre ḳuṭb-u‘ālemden ve ḳuṭbu’l-burūcdan ġayri aḳṭāb üzerinde ḥareket eylediklerinden bu devā’ir-i mersūme daḫī felek-i burūcdan mā’ildirler. Pes, suṭūḥ-u mümeṣṣilāt üzerinde ḥādiṣ olan eflāk-ı mā’ile ki devā’ir-i mürtesimedir. Eflāk-ı mümeṣṣile ile tesmiye olunan devā’irle iki noḳṭa’-i mütaḳābile üzerinde teḳāṭu‘ iderler ki bālāda beyān olunan cevzherlerdir ve ṣavr-u eflāk ve devā’ir-i meẕkūre bunlardır; ṣūreti külli felek mine’ṣ-ṣelaṣetü’l-‘ulviyye.

(41/b)

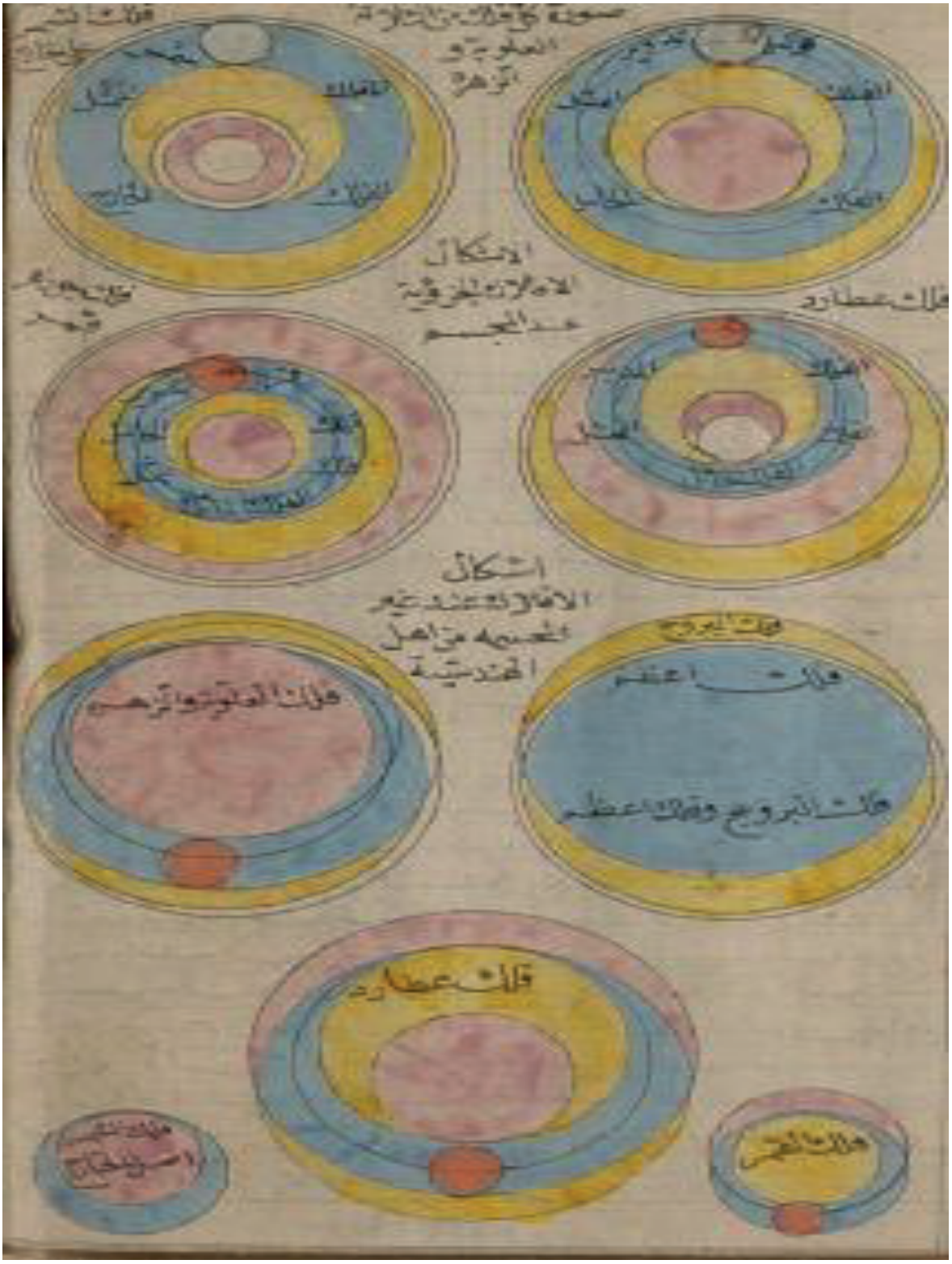

(42/a) Nev‘-i ḫamis: Kevākib-i seb‘a’-i seyyāreniñ ve keyfiyet-i erba‘anıñ mebde’-i te’s̱īrātın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki mütekellimūn dimişlerdir ki ol müneccimler ve ol ṭabī‘iler ki ma‘rifet-i ḫālıḳ-ı bārīden maḥrūm ve ‘ārī olmuşlardır. Anlar cemī‘-i umūr-ı nücūm ve ṭebāyi‘a isnād idüp ḍalāletde ḳalmışlardır. Bunlarıñ miṣāli ol iki karıncadır ki bir kāġıd üzerinde yürürken bir naḳş-ı ẓāhir olur. Pes, ḳarıncanıñ biri şād olup dir ki ḥaḳīḳat-i ef‘āle muṭṭali‘ oldımki ḳalemden vücūda gelür imiş. Bu ḳarıncadır ceh’-i aḫīrede olan tabī‘i miṣālidir ki cemī‘-i taṣarrufātı ḥarāreti ve bürūdete ve ruṭūbete ve yebūsete ḥavāle itmişdir. Ve ḳarıncanıñ o biri daḫī diḳḳatle naẓar idüp görür ki ḥareket-i ḳalem kendisinden degildir. Belki irādet-i eṣābi‘le ḥāṣıldır. Pes, ḫarm olup evelki ḳarıncaya dir ki sen ġalaṭ itmişsin ve ḥaḳīḳat ḥālī idrākden ırāḳ gitmişsin. Zīrā ki ṣudūr-u ef‘āl ḳalemden degildir. Belki cemī‘-i taṣarrufāt-ı eṣābi‘dendir ve ḳalem ise meyān ı eṣābi‘de mecbūr ve musaḫḫardır ve bu ḳarınca ol müneccim miṣālidir ki cemī‘-i taṣrrufātı umūr-ı kevākibe isnād itmişdir. Bilmez ki kendi daḫī bilmeyüp ḫaṭāya gitmişdir. Zīrā ki kevākib-i melā’ikeniñ bedende mecbūr ve muẕṭardır ve melā’ike Ḥaḳ Te‘ālānıñ emrīne muṭi‘ ve musaḫḫardır.Ve cümlesi anıñ irādat ve ḳudretiyle sākin ve müteḥarrikdir. Ammā o bicāre ṭabī‘i ki taṣarrufı ṭebāyi‘a isnād eylemişdir. Ol sözıgerçek söylemişdir. Zīrā ki ṭebāyi‘iñ taṣarrufda müdaḫīli vardır. Eger müdaḫīli olmasa idi‘ilm-i ṭıb bāṭıl olup ilac-ı emrāż metrūk ve ‘āṭıl olurdı. ḥālbū kīm‘ilm-i ebdān meşrū‘dur ki anıñla me’ẕunuz. Pes ol ṭabī‘iniñ ḫaṭāsı ancaḳ budur ki naẓar-ı ża‘īf idüp ḫarlnıñ miṣāli ol menzilde yanmışdır. Anı bilmemişdir ki ṭebāyi‘ daḫī Ḥaḳ Te‘ālānıñ yedd-i ḳudretindedir. Ve taṣarrufları anıñ te’s̱īriyledir. Ve ammā o bicāre müneccim dimişdir ki Şems bir kevkebdir ki‘ālemde ḥarāret anıñladır ve żiyā anıñladır. Eger Şems olmasa idi nebāt ve ḥayvān bulunmazdı. Ve leyl-u nehār farḳ olunmazdı ve Ḳamer bir kevkebdir ki le‍ẕẕāt e‍s̱mār-ı anıñladır ve nūr-u şebtār anıñladır. Eger Ḳamer olmasa idi reyāḥın ve e‍s̱mārda revāyiḥ-i ṭıbba ve elvān-ı ġarībe ve le‍ẕẕāt-ı‘acībe bulunmazdı. Ve hafta ve māh ve sāl farḳ olunmazdı. Ve Şems-i kerem ve ḫuşeñdir ve Ḳamer serd ve terdir. Pes kevākib bu keyfiyāt ile‘ālemde mutaṣarrıfdır ve müneccim bu sözlerinde ṣadıḳdır. Ancaḳ anda kā‍ẕibdir ki cemī‘-iumūr-ı nücūma isnād itmişdir. Ve nücūm ise i‍ẕn-i ḥaḳḳ ile bu taṣarrufāta yetmişdir. Anı idrāk itmişdir ki cemī‘-i eşyāda mutaṣarrıf ve mü’e‍s̱s̱ir ancaḳ Ḥaḳ Te‘ālādır ve bu müneccimle tābī‘iniñ iḫtilāfları ol iki a‘māya benzer ki biri filiñ ḫorṭumun ve biri ayaġın ṭutmuşdur. Biri dir ki fil bir oluḳ gibi nesnedir. O biri dir ki fil bir direk gibi nesne dir. Her biri kendi teşebbü‍s̱ eyledigi ‘ażuk ve ṣınıfda ṣādıḳdır. Lākin filiñ bir ‘użvına tamām fil budur didiklerinde ḫaṭā itmişlerdir. Pes, nücūm ve ṭebāyi‘iñ te’s̱īr ve taṣarrufda müdaḫīlleri vardır. Lākin te’s̱īr ve taṣarruf anlara

munḫaṣır ve maḫṣūṣ degildir. Belki nücūm ve ṭebāyi‘ ol ḥakīm-i ṣāni‘iñ ālāt-ı emṣāli ḫudāmıdır. Meṣelā bir pādişāh bir ‘aẓīm sarāy binā idüp anda kendi vezīri içün bir ḫāṣ köşk müheyyā eylese ve ol köşküñ eṭrāfında bir ḥavlı peydā idüp anda on iki ḥücre binā eylese ve her bir hücrede bir nā’ib naṣb eylese tā kim vezīr-i a‘ẓam iceriden her ne buyurursa anıñ emrīn ṭaşraya teblīġ ideler ve ol ḥücreleriñ ebvābı üzerinde yedi süvār naḳībler ya‘nī begler ta‘yīn eylese tā kim ḫidmetde muḳīm olanlar ve pādişāhdan vezīre ve andan na’iblere ve anlardan naḳīblere vārid olan evāmir ve aḥkāmı ṭaşrada icrāḳılalar ve ṭaşrada hem dört piyāde żābıṭ **(42/b)** vaż‘ eylese tā kim ellerinde kemendler ṭutup pādişāhıñ emriyle ba‘żı nāsı bend idüp dergāhına götüreler ve ba‘żısın daḫī dergāhdan red idüp süreler. İmdi bu miṣālimizde pādişāhdan murād, Rabbü’l-‘ālemīn ḥażretleridir ve saray ‘aẓīm‘arş-ı a‘ẓamdır. Ve vezīr-i a‘ẓam-ı ‘aḳloldır. Ve köşk-ı ḫāṣ kürsidir ki maḳām-ı vezīr-i a‘ẓamdır ve ḥavlı felek-i ṣāmindir ki on iki burcunda on iki melek vardır ve süvār-ı naḳībler seb‘a’-i seyyāredir ki anlarleyl u nehār ol burūcuñ ebvābiñ ṭolaşup ḫidmet iderler. Ve piyāde żābıṭlar‘anāsır-ı erba‘adır ki kendi vaṭanlarıñdan ḥareket itmezler.Ve ḥarāret ve bürūdet ve ruṭūbet ve yebūset dört kemend emṣālidir ki āteş ve bād ve āb ve ḫākıñ ellerindedir. Pes, bir kimseniñ ḥālī müteġayyir olsa ve ġam ve endūh istilāsıyla müteḥayyir kalsa ve dünyādan i‘rāż idüp el cekmek zamānı gelse anıñ ḥaḳḳında ṭabībdir ki buña sūd-u emrażı ġālib olmuşdur. Ve mālīya ḫūlyā ‘illetin bozulmuşdur. Buña şerbet-i eftimūn ile mu‘ālece lāzımdır. Ve tābī‘‘i daḫī dirki bunuñ marażı ṭabī‘ine yebūset ġalib oldığındandır ki dimāġı üzre müstevīli olmuşdur. Ve yebūset ṭabī‘ine sebebi hevāyı şitādır. tā bahār olup ruṭūbet hevāsı ġalib olmadıḳça buña ilāc olmaz ve müneccim hem dir ki buñasūdā ‘ārż olmuşdur ve bu sūdā ise‘Uṭāridle Merīḫ aralarında meşākāle’-i mezmuma ḥuṣūlunda ẓuhūr ider tā‘Uṭāride muḳākane’-i seb‘adın ile teṣlīṣe irişmedikçe bunuñ ḥālī ṣalāḥa gelmez ḥālbūkīm bunlarıñ cümlesi sözlerinde ṣādıḳdır zīrā ki her birinin‘aḳlı irdigiḳadar söylemişdir neylesünlar ki‘aḳl-ı cüz’i aslına irmişlerdir. Ammā ḥaḳīḳatde anıñ aṣlı budur ki ḳaçan bir kimseye sa‘ādet iḳbāl idüp Ḥaḳ Te‘ālā aña hidāyet itmek murād eylese evvel kimseye iki ḳuvvetli naḳīb ḥavāle ider ki ‘Uṭāridle Merīḫ dir anlar daḫī ‘anāṣırla piyāde olan żābıṭlarla emr iderler ki yebūset kemandanı evvel kimseniñ boynuna ṭaḳup yebūseti başına ve dimāġına ḥavāle ideler ve anı dünyā leẕẕetlerinden ābā itdirüp ḥüzn ve ġam tāziyānesiyle sevḳ idüp zamān irādetle ḳurb ḥażret-i ḥaḳḳa yideler ve bu ḥaḳīḳati bu vechle idrāk ne ‘ilm-i ṭıb ile ve ne ḥikmet ṭabī‘iyle ve ne aḥkām-ı nücūm ile ḥāṣıl olur belki‘ālem nübüvvetle ẓāhir olur ki cümleye muḥīṭ olan pādişāh-ı bi-zevāli bilmiş ola zīrā ki Ḥaḳ Te‘ālā kendi muḥabbet eyledigi ‘ibādını gāh muḫit ve belā ile ve gāh maraż ve sevdā ile cenāb-ı ‘izzetine da‘vet ider ki ey benim ḳūllarım siz belā ve muḥīṭ ṣandıġıñız evvel benim lüṭf ve muḥabbetim kemendidir ki ‘indimde muḥterem olan‘ibādımı anıñla kendi rıżā ve cennetime ve ḥużūr-u ‘izzetime da‘vet ve

ceẕb iderim nitekīm ḫaberde (en’el belā’-i nebiye’-i-sümme’l-evliyā’i sümme’l-emṡal felā maṡil) vārid olmuşlardır. Çünki hey’et-i ḥükemādan eflāk ve nücūm aḥvālini bu miḳdārca beyān ile vesile’-i‘irfān olan tefekkür ve teẕekkür bedāyi‘ ve senāyi‘-i ḫalāḳ-ı cihān āsān olup maṭlub-u a‘lāmız olan ma‘rifet mevalī ḥaṣūl bulmuşdır. Pes, bir miḳdār daḫī ‘anāṣır ve mevālīd aḥvālin beyān idüp cihān-ı kevn ve fesād-ı esrārını hem i‘yānı rumuzuyla ‘ayān itmek münāsib görülmüşdür tā kim muṭāla‘a idüp ulū’l-elbāba ġayret-nümā olup sürūr huẓūr ile göñülleri ṭolup vird-i lisānları tesbīḥ-i mevalī ola. Sübḥāne ẕī’l-mülk ve’l-melekūt sübḥān ẕi’l-‘arş ve’l-‘izzet ve’l-‘aẓimet ve’l-hiyabet ve’l-ḳudret ve’l-kibrīyā’i ve’l-ceberūt sübḥāne’l-mülkü’l-ma‘būd sünḥāne’l-mülkü’l-mevcūd sübḥāne’l-mülkü’l-ḥayyi’lleẕi lā yenām velā yemūt sebūḥ ḳuddüs rabbenā ve rabbi’l-melā’iket ve’r-rūh cele celālehu ve ‘ammunevāle

(43/a)

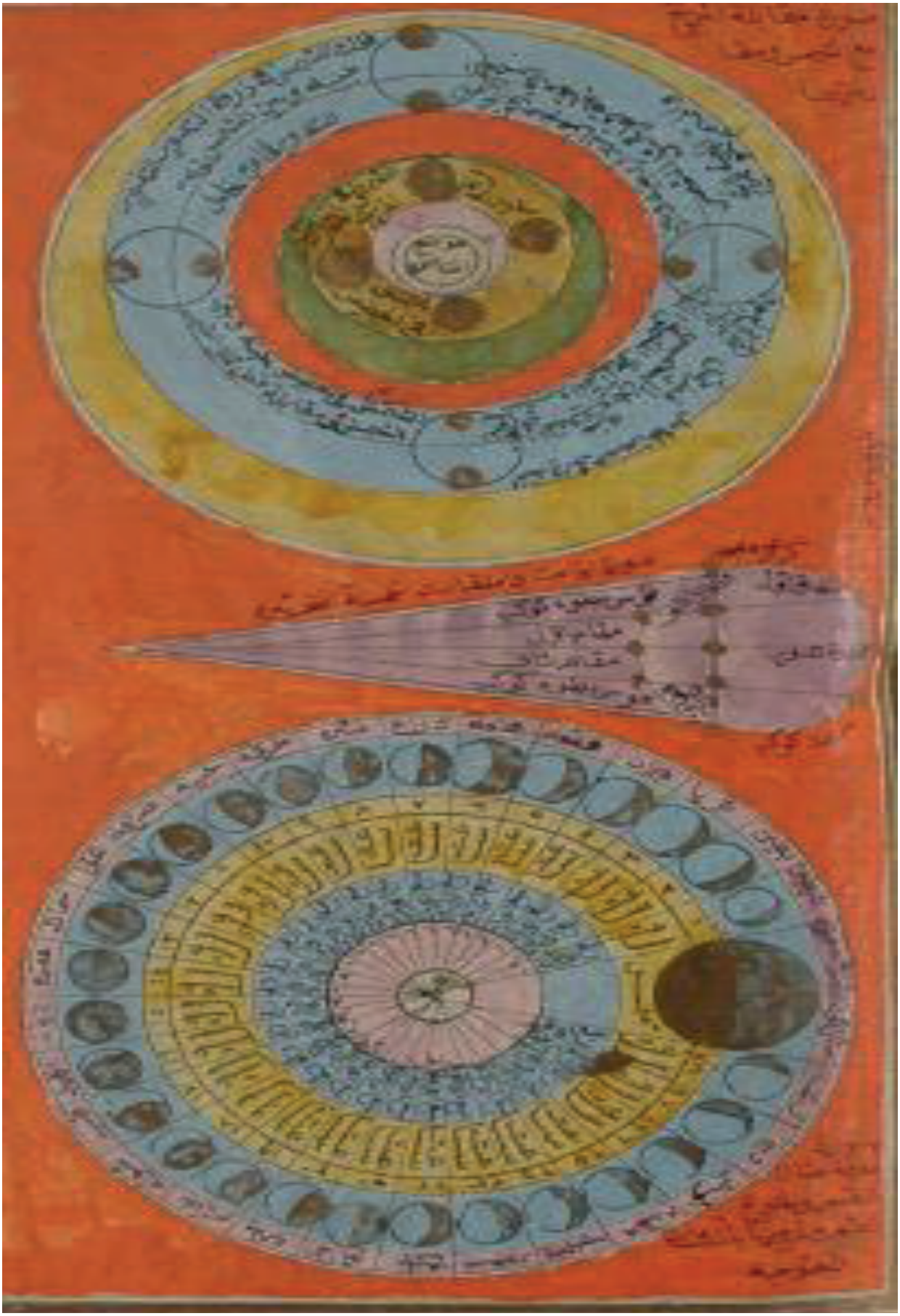

(43/b)

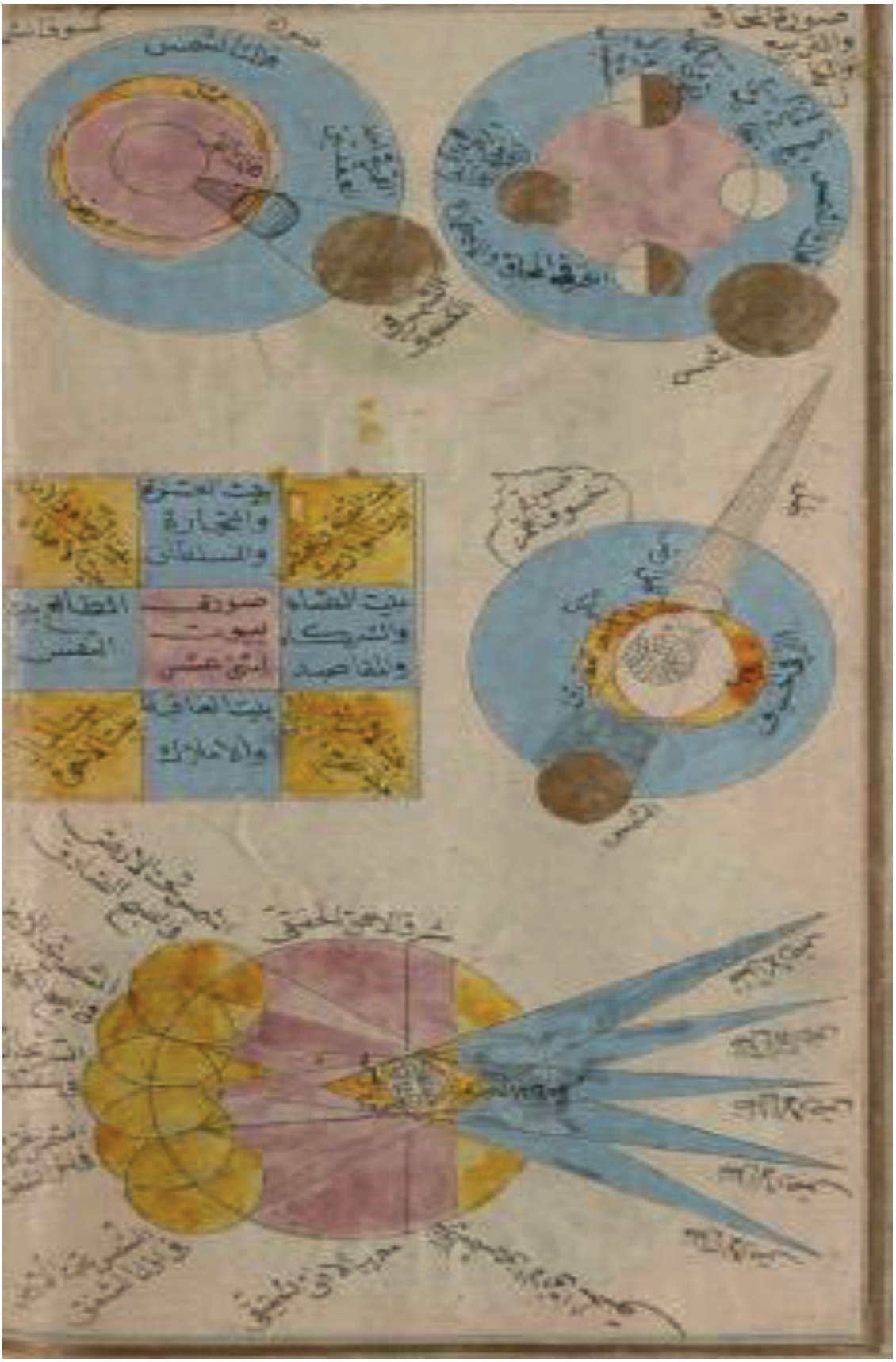
بيت العشرة
والتجارة
والسلطان
بيت النساء
والشركاء
والمقاصد
صورة
بيوت
اثنى عشر
المطالع بدء
النفس
بيت العافية
والاعداء

(44/a)

(44/b)

(45/a) Bāb-ı sālis: Cihān kevn ve fesād olan ecsām-ı süfliyeniñ māhiyet ve keyfiyetin ā‘nī erkān-ı erba‘anıñ evżā ve eṭvārdan ve mevālid-i s̱elās̱enin evṣāf ve aḥvāliñ ve te’s̱īrāt-ı es̱āriyet ile olan tebeddülāt-ı eşkālin visāl-ı terkān-ı aḥkāmıyla olan taġayyirāt-ı keyfiyātın ve he’yet-i cedīdeniñ ba‘ż maḳālātın fuṣūl-u ‘aşere ile ḥakīmāne tafṣīl ider.

Faṣl-ı evvel: Māhiyet-i ‘unṣur nārı ve anıñ keyfiyet-i aḥvāl ve eṭvārını dört nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: Küre’-i nārıñba‘żaḥvāliñ bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki ecsāmı basīṭa ki nār ve hevā ve mā’ ve arzdır. Bu dördünden mevālid-i s̱elās̱e olan ecsāmı mürekkebāt mütevellid ve müterekkib olup yine dörde mütteḥil olmaġla bunlara ‘anāṣır dirler ve bu dördüñ ictimā‘ından ve biri birine inḳılāb ve imtizācından mürekkebāta kevn ve fesād ‘ārıż oldıġı-çün bunlara erkân dirler. Pes bu ‘anāṣır ve erkân-ı erba‘a felek-i Ḳameriñ cevfinde ya‘nī saṭḥ-ı maḳa‘arı zirinde bālāda beyān olunan tertīb üzre biri biriniñ devrinde her biri kendi ḥīzinde ḳarār itmişdir. Ve cümlesinin elṭaf ve a‘lāsı ‘unṣur-ı nārdır ki iki saṭḥ-ı mütevazi bir muḥāṭ bir cism-i basīṭ ve cevher-i küridir ve saṭḥ muḥaddebi felek-i Ḳameriñ saṭḥ-ı maḳa‘arı küre’-i hevānıñ saṭḥ-ı muḥaddebine mümāsdır. Pes, küre’-i nārıñ ḥīzi felek-i Ḳamerin taḥtında ve küre’-i hevānıñ fevḳindedir. Ve kendüsi ‘ulviyy’-i muṭlaḳ ve laṭīf ve ḫāliṣ vesā’ir ‘anāṣır misali renk ve bi-levn ve cümleye ġālib bir ‘unṣurdur ki anı baṣir-i idrak idemez ve şu‘ā‘-i Şems in‘akāsı ḥarāretiyle arz ve mādan her ne ḳadar edḫine-i ‘anīfe ve iḫre-i ġalīẓa ṣu‘ūd idüp aña vāṣıl olursa cümlesin yaḳup nār-ı ḫāliṣ ider. Eger’küre’-i nār bizim ‘indimizde olan āteş gibi melevven-i muzi olsa idi ‘ālem-ıeflāk ve nücūmı seyr itmekden ebṣārımızı men‘ iderdi. Ve bu ‘unṣurun ṭabī‘iyeti kendi mekānında sukūt ve ḳarār iken felek-i Ḳameriñ ḥareket-i yevmiyyesine teb‘iyyetle anı teşyī‘ idüp merkez-i ‘ālem ḥavlinde şarḳdan ġarba gider ve cemī‘-i eczāsı berāberce bir ḳarārüzre ibdā ḳasrı devr ider .

Nev-i s̱ānī: ‘Unṣur-u nārıñ tabī‘at ve ḳabīliyetin bu‘d ve cirmin bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i he’yet dimişlerdir ki ‘unṣur-u nārıñ tabī‘at-ı nev‘iyesi ḥār ve yābis olup ‘ūlviy’-i muṭlaḳ bulundıġından sā’ir ‘anāṣıra muḫālifdir ve ḥarḳ ve iltiyāmı ḳabūl ḳılmaḳla kevn ü fesād olmaya ve muḥtemel ṣūretler bulmaġa ḳabīldir. Nitekīm bālāda beyān olundıġı üzre kendi ḥīzinden nüzūl iden eczāsı iḫvānına tebeddül idüp münḳalib bulması ẓāhirdir ve aṣḥāb-ıersād ve erbāb-ı hendese ve ḥesāb ittifāḳ üzre dimişlerdir ki küre’-i nārıñ

saṭḥ-ı muḥaddebiniñ vehc-i arżdan mesāfe-i bu‘dı taḳrīben ḳırḳ bir biñ ve ṭoḳuz yüz yigirmi altı fersaḫ kil olunmuşdur. Ve küre’-i merḳūmenin saṭḥ-ı muḳa‘arınıñ yine vech-i arżdan mesāfe-i bu‘dı taḳrīben on beş biñ ve yigirmi altı fersaḫ bulunmuşdur ve küre’-i merḳūmeniñ ṣaḫn ve ‘umḳı taḳrīben yigirmi altı biñ ve ṭoḳuz yüz fersaḫ ḳıyās ḳılınmışdır ve bürhān ile bilinmişdir.

Nev-i ṣāliṣ: Nārıñ envā‘ını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet dimişlerdir ki cins-i nār niçe envā‘dır evvelā bu ‘unṣur nārdır ki cemī‘-i envā‘ı neyyirāndan bunuñ te’ṣīri ḳuvvetlidir. Ve ḥareketi şiddetlidir çünki Hak Te‘ālā kelām-ı ḳadīminde (Allahü’llezi ḫaleḳa seb‘asemavātin ve mine’l-arżimiṣlehün) [149] buyurmuşdur. Pes, cumhūr-u ḥükemā‘anāṣır-ı süfliyeyi bu āyet-i kerīmenin mażmūnuna taṭbīḳiçün‘unṣur-u hevāyı üç ṭabaḳa ve ‘unṣur-u arżı iki ṭabaḳa farż ile cümlesin yedi ṭabaḳai‘tibāridüp küre’-i nārı ṭabaḳa-i evlā‘add itmişdir ve ṣānīyenḥaḍīḍ ve hicrde ve şecr-i aḫżarda nihān ve mużmer olan nārdır ki ḥaḍīḍ-i şedīdi ve ṣaḥrā-i ṣemāyı eridüp turāb ider. Ve nebāt ve eşcārı yakup remād ider. Pes, bu ecrām-ı ṣelāṣe-i keṣīfe-i yārde-i muẓallemeden bu bir cism-i laṭīf ḥār-ı nūrāniyi iḫrāc hikmet-i i‘cāb ve ṣan‘at-ı iġrābdır. Ve ṣāliṣennār-ı ṣā‘iḳadır ki ecsām-ı laṭīfeden geçüp ecrām-ı keṣīfeyi iḫrāḳ ider. Ve rābī‘an-ı nār-ı ḥarameyndir. Ve ol bilā-ra‘d velā berḳ velā ġaym gice ile gökden süṭū‘ iderdi ve anıñ żiyāsında bünūṭı üç günlük mesāfeden **(45/b)** develerin görürdi ve aña ḳarīb olanları yakup gündüzleri duḫān görünüp giceleri nārolurdı. Pes İsmā’il‘aleyhi’s-selām evlādından ḫālid biñ Sinān bir be’r-ı ‘amīḳ ḥufr itdirup ol nārı aña ilḳā itmişdi. Ve bir zamānḫalḳ anı seyrān iderdi. Ba‘dehu ol nār ol be’r içinde kayb oldı. Ve ḫāmisennār-ı şihāb-ı ḳabsdir ki ḫalḳ anı inḳiżaż-ı kevākib za‘m ider. ḥālbūkīm ol arżdan hevāya çıḳup ana bürūdet te’ṣīr itmeyüp ṭabaḳa-i nāra bāliġ olan duḫāndır. Ve sādisennār-ı cehennemdir.

Nev‘-i rābī‘: Nārıñ sirāca ittiṣaline ruḥūn beden ittiṣaliniñ vücūhu ile müşābeheteyn bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet dimişlerdir ki rūḥ-u ḥayvāniyeniñ bedende yürege te‘alluḳ ve ittiṣali be‘īne nārıñ fetīle-i şem‘aya olan te‘alluḳ ve ittiṣali gibidir. Nitekīm bu te‘alluḳuñ ibṭāli bir nefḫa ile aslen oldığı gibi keẕalik te‘alluḳ-u nefsiñ ibṭāli bir ṭane ile āsān olur ve şem‘anıñ dehnī anda nihāyet bulduḳda nārāndan cüdā munṭafi oldığı gibi keẕalik bedenin ruṭūbet-i ‘azīziyesi tamāmında nefs andan cüdā düşer. Ve her yerdeki nār-ı teneffüs idüp munṭafi olmaz anda insān daḫī teneffüs edebilüp ölmez. Ve nār-ı munṭafi olan mekānda

[149] Talak süresi, 12. âyet

insān daḫī helāk olup teneffüs edebilmez. Pes, bu ‘illetden erbāb-ı me‘ādin ve ḫafāyir bir maġaraya dāḫl olmaḳ murād eyleseler ibtidā bir uzun aṣanıñ re’sine bir ṣem‘a Yakup derūn ġāra idḫāl iderler. Eger ol ṣem‘a munṭafi olmadıysa anlar daḫī tekaddüm idüp iceri giderler ve eegr ṣu‘le-i ṣem‘a munṭafi oldıysa hemān dönüb firār iderler. Ve nitekīm ṣem‘anıñ dehnī fetīlesinde nihāyet bulduḳda iki üç defa ṣu‘lesi ḫareketle żiyā virüp andan munṭafi olur keẕalik insānıñ mevti ‘indinde kuvvetiziyāde olur ki ol halete ṣıḥḥat-ı mevcut dirler. Ba‘de rūḥı bedeninden müfāraḳat eyler.

Faṣl-ı s̱ānī: Māhiyet-i ‘unṣur-u hevāyı ve anıñ keyfiyet ve aḥvālini ve ṭabaḳat-ı s̱elās̱esinde ṭabaḳa-i ‘ulyāsını ve ṭabaḳa-i vusṭāsını ve ol iki ṭabaḳada tekevvün iden kā’ināt cevi dört nev‘ ile beyān ve ‘ayān ider.

Nev‘-i evvel: Küre’-i hevānıñ ḥīzini ve ṭabī‘atını ve bu‘d ve cirmini ve ḥareketini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet ve ehl-i he’yet ittifāḳ üzre dimişlerdir ki ‘anāṣır-ı erba‘-i merḳūmeniñ ikincisi ‘unṣuru-u hevādır ki iki saṭḥ-ı mütevāzi birle muḥāṭ bir cevher-i basīṭ ve cism-i küridir. Ve saṭḥ-ı muḥaddebi müstevī olup küre’-i nārıñ saṭḥ-ı muḳa‘arına temās itmişdir. Ve saṭḥ-ı muḳa‘arı zīrinde olan baḥr ile arżıñ saṭḥına mümās oldıġı içün teżāris-i emvāc ve cibāl ḥasebiyle saṭḥ-ı hevādaḫī mużarrisdir. Pes, küre’-i hevānıñ ḥīz-ı tābī‘si küre’-i nārıñ taḥtında ve küre’-i mānıñ fevḳindedir. Ve kendi ḥīzında tabī‘atıyla sākindir ve ḥareket kasriye’-i muḥtelife ile müttehir gider. Sākin oldıḳça ismi hevādır çünkiḥareket eyler. Ana rayḥ dirler ve bu ‘unṣurhevālaṭīf ve şeffaf ve bi-renkdir. Ve tabī‘at-ı nev‘iyesi ḥār ve ruṭb ve mużāf-ı ‘ulvi olmaġla iḫvānına muḫālifdir ve gün ve fesād ile ṣūretler bulmaya ḳabīldir. Zīrā ki hevā kendi ḥīzında iken bile iḫvānına tebeddül idüp münḳalib olur ve aṣḥāb-ı erṣād ve erbāb-ı ḥesāb ve hendese ittifāḳ üzre dimişlerdir ki mecmū‘ küre’-i hevānıñ mesāfe-i s̱aḥn ve ‘umḳı taḳrīben on beş biñ ve yigirmi altı fersaḫ bulunup üç ṭabaḳa i‘tibār olunmuşdur. Ammā ṭabaḳa-i ‘ulyāsı mecāvir-i nārolmaġla ol daḫī ḥār olup anıñla ḥareket-i felek Ḳamere tebiyyet kılup şarḳdan ġarba anı teşyī‘ ile deverān ider ve bu ṭabaḳanıñ fevḳ ṭarafı nāra ḳarīb oldıġından şedīde’l-ḥarare ve serī‘yyü’l-ḥareketdir. Ve semt-i esfeli nārdan ba‘īd oldıḳça ḥarāreti ḳalīl olup kendi tabī‘atı olan keyfiyetde ḳalmışdır. Ve ḥareket-i devriyesi daḫītedrīc ile buṭī’olupṭaraf-ı esfeli sākin olmuşdur. Ve bu ṭabaḳanıñ s̱aḥnve ‘umḳı on biñ fersaḫ bulunup ṭabaḳa-i nāra nisbetle ṭabaḳa-i s̱ānīye ‘add olunmuşdur. Ve esfelden mürtefi‘ olan iddiḫına bunda müteferriḳ ve mütelāşi oldıġı içün buña ṭabaḳa-i duḫāniye tesmiye itmişlerdir ve bunuñ niçe esrārına yitmişlerdir.

Nev‘-i ṯānī: Küre’-i hevānıñ ṭabaḳa-i ‘ulyāsında müşāhede olunan kā’ināt cevi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet ve ehl-i he’yet ittifāḳ üzre dimişlerdir ki ‘unṣur-u hevānıñ ṭabaḳa-i ‘ulyāsınıñ fevḳ ṭarafında kevākib-i zü’l-eznāb ve envā‘-ı şihāb tekevvün ider. Ammā aṣl şihāb ol māddesi laṭīf olan duḫāndır ki in‘ikāsı şu‘ā-i Şems ile arżdan hevāya çıḳup ṭabaḳa-i zamherīriyeden **(46/a)** bürūdet kesb itmekden muḳaddem geçüp ṭabaḳa-i duḫāniyeden küre’-i nāra vāṣıl olur. Eger bu duḫānıñ ṭaraf-ı esfel-i arżdan münḳaṭi‘ ise re’s fetīle-i penbeniñ lehb-i şem‘aya vuṣūl ve iltihābı gibi ol duḫān-ı laṭīf daḫī müşte‘il olupnāra münḳalib olur ve sür‘atle müteḥarriḳ oldıġından munṭafi gibi görinür. Çünki şu‘le-i nār ibtidā ol duḫānıñ fevḳ ṭarafına düşüp nihāyet buluncaya degin müşte‘il olur. Pes, ol şu‘le ol ol duḫānıñ ṭaraf-ı āḫirine vardıġı ḥālde ol semte mümted olup fişenk miṯāli müteḥarrik görinür ki şehāb didikleri budur ve ol duḫānda olan eczā’ı arżiye münḥal olup‘unṣur-u nār gibi ḫālişnār bi-renk oldıḳda görünmez olur ve eger ṭabaḳa-i nāra bāliġ olan duḫān-ı keṯīf ve ġalīẓ ise aña nār vāṣıl oldıḳda ġalīẓi miḳdārı bir müddet ḳalur veniçe eyyām ve şühūr-u münṭafi olmayup mādde-i duḫānıñ muḳteżāsı olan levn ile ẓāhir olur yā örili saç veyā ṭop müdaḥrec veyā kevkeb-i zūẕenb veyā remḥ-i ḳasīr veyā ‘amūd-u veyā eşkālinde veyāhud ḥayvān ṣūretinde görinür ve eger mādde-i duḫāniyesi keṯīr ise ibtidā nāra vāṣıl oldıḳda andan öyle aẓīm şu‘leẓuhūr ider ki derūn-u hevā ve rū-yı zemīn żiyālanır ki niyāzıñ bunlardır ve meşhūrdur ki ḥażreti ‘İsā‘aleyhi’s-selāmdan çoḳ ṣoñra semāda ḳuṭb-u şimāli semtinde bir nār-ı müşte‘il ve mużṭarib ẓuhūr idüp bir sene tamām ḳalmışdı. Ve anıñ ẓulmeti vech-i arżı bir mertebe iḫāṭa itmişdi kim nehārıñ ṭoḳuz sā‘atinden ṣoñra kimse bir nesne göremez imiş ve cev-i semādan ramād emṯāli eczā-i nüzūlünden o nārıñ taḥtında nās duramaz imiş ne‘uzubillāh min ġażaballāh ve eger ṭabaḳa-i vāṣıl olan duḫān-ı keṯīf ve ġalīẓ olup ṭaraf-ı esfel-i arża muttaṣıl bulunduysa meṯelā münṭefi olan şem‘anıñ duḫānıyla fevḳinde bulunan şem‘anıñ şu‘lesi nüzūlidüp ol şem‘a-i münṭefiye şu‘le verdigi gibi ‘unṣur-u nārdaḫī ol duḫāndan müşte‘il olup anıñla arża nāzil olur ki aña ḥarīk dirler çünki cemī‘-ikā’ināt cev-i semā ‘anāṣır-ı erba‘dan mizācsız ḥāṣıl olur. Pes anıñ içün bu meẕkūrat ol ‘anāṣırdan mizāc ile terekküb iden mevālid-i ṯelāṯe gibi bir zamān sābit olmayup hemen ol anda fesāda varup maḥv olurlar ya ṣūretin ḥıfẓından ‘ācz ḳalupṣūret-i uḫrāya giderler ve keyfiyet uḫrāya irerler.

Nev‘-i ṯāliṯ: Küre’-i hevānıñ ṭabaḳa-i vusṭāsınıñ cirmi miḳdārın ve evṣāf ve eṭvārın ve anda tekevvün iden ba‘ż kā’ināt cev-isemāyı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet ve ehl-i he’yet dimişlerdir ki küre’-i hevānıñ ṭabaḳa-i vusṭāsı ṭabaḳa-i nāra nisbetle ṭabaḳa-i ṯāliṯedir ve ol kendi ḥīzında sākinedir. Ve bu

ṭabaḳanıñ s̱aḥnı ve ‘umḳı taḳrīben beş biñ ve on fersaḫ mesāfedir ve bu ṭabaḳaya ‘unṣur-u nārıñ ḥarāret-i eseri nüzūl itmeyüp Şems-i münīriñ vech-i arżdan mün‘akkis olan ṣu‘āı ḥarāretiniñ eseri daḫī buña su‘ūd itmediginden bu hevā ebḫura-i mā’iye ile mümtezic olup anlardan be-ġāyet-i keyfiyet bürūdet kesb itmişdir. Anıñ içün ṭabaḳa-i zemheririye nāmıyla şöhrete yetmişdir. Ve bu ṭabaḳa menşe‘-i seḥāb ve maṭr ve s̱elc ve berd ya‘nī dolu ve ra‘d u berḳ ve ṣā‘iḳa olmuşdur ve bu cümle bunda tevekkün idüp ṣoñra ṭabaḳa-i süflāya tenezzül eylemişdir. Ve bu me̱zkūratı ñeks̱er esbāb eczā’-i ṣiġār mā’iyedir ki ṣu‘ā‘-ı Şemsiñ‘aksi ḥarāretiyle talṭṭf idüpeczā’-i hevā’iye ile biri birinden farḳ ve imtiyāz olunmaz. Ḥays̱iyetiyle biri birine muḥtelif ve mümtezic olup semāya su‘ūd idüp buḫār olan eczānıñ tekā’ifidir. Pes, çünki neyr-i a‘ẓam baḥr ve arż üzerine işrāḳ ider ve ol ṣu‘ā in‘ikāsından ḥāṣıl olan ḥarāretiyle suyuñ eczā’-i laṭīfesin çıḳarup eczā-yı hevāya mezc ile buḫār idüp arżıñ hem eczā’-i laṭīfesin iḫrāc idüp eczā’-i hevā ile duḫān eyledikde ḥarāret-i merḳūmesiyle buḫār-ı me̱zkūrı ve duḫānı me̱zbūri küre’-i hevānıñ ṭabaḳa-i ‘ulyāsına ce̱zb iderken es̱nā’-i ṭarīḳde zemheririyeye ṭabaḳasına ref‘ ider. Çünki buḫār ve duḫān ol ṭabaḳaya gider. Pes, hevā bu ikisiyle mündefi‘ olup cihetlere ḥareket ider ve cihet-i fevḳden bürud-u zemheririyeye ve cihet-i taḥtdan mādde-i buḫār ve duḫān biri birine mütedāḫil olup ol ġūġalar meyānında vasıṭa’-i bürud ile tekās̱üf ider. Eger bürud şiddetli degilse ol buḫār müctemi olup andan seḥāb ḥāṣıl olur ve seḥāb her neḳadar fevḳ semtine su‘ūd iderse ol ḳadar eczā’-i buḫāriye biri birine munażżım ve eczā’-i duḫāniye hevāya münḳalib olup ḥareketiyle **(46/b)** rayḥ olur ve eczā’-i buḫāriye suya münḳalib oldıḳda biri biriyle iltiyām bulup tekās̱üf eden ḥāṣıl olan s̱ıḳlet içün maṭr olup esfele teḳāṭur itmeye başlar ve eger buḫār merḳūmuñ sudu giceolupbürūdet-i hevā şiddet ve ḳuvvet bulup icāze seḥābe ḳable’l-ictimā‘ vāṣıl oldıysa seḥāb s̱elc olup refḳ ile nüzūl ider ve eger bürud be-ġāyet şedīd olsa ve eczā’-i seḥābı ba‘de’l-ictimā‘ bulsa hemen bürud olup ḍarb ile düşmeye başlar ve eger buḫārṣā‘dıñ ḥarāret-i bürūdet-i hevāya nisbetle ḳalīl oldıġı ‘illetden ṭabaḳa-i zemheririye’-i bāridiye vuṣūl bulmadıysa eger kes̱ir ise yāseḥāb maṭr olur veyā ġamam-ı ebyāż olur ki buḫār eyyāmında beyāż ve tāze ḳaṭn mendūf ems̱āli biri birinin üzerinde ṭaġlar gibi cem‘olup andan ṣavr-ı‘acībe ve eşkāl-i ġarībe ṣūret bulup leṭāfetinden ednā ḥarāretiyle hevāya münḳalib olur. Ve eger ḥarāret-i ḳalīl olan buḫārṣā‘dıñ kendisi daḫī ḳalīl ise anıñ aḥvāli kendi maḥalli olan ṭabaḳa-i sāfilede beyān olunsa gerekdir. Ve öyle olur ki ba‘ż vaḳitde bir şedīd ile hevā münḳabiż olup ṭabaḳa-i zemheririyede seḥāb-ı tekevvün ider ki andan maṭr ve s̱elc ve bürud ḥāṣıl olur.

Nev‘-i rābī‘: Küre’-i hevānıñ yine ṭabaḳa-i vasaṭında tekevvün iden kā’ināt cevi ya‘nī ra‘d ve berḳ ve ṣā‘iḳayı ḥakīmāne bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet ve ehl-i he’yet ittifāḳ üzre dimişlerdir ki ra‘d ve berḳ ve ṣā‘iḳanıñ esbābı budur ki çoḳ ḥarāret-i işrāḳ Şems ile talṭif iden eczā’-i ṣıġār-ı arżiye ve eczā’-i ṣıġār-ı nāriye biri birine muḫāliṭ ve müteḥallil olur aña duḫān dirler. Pes, bu duḫān ol beyān olunan buḫār ile muḫteliṭ olup böylece berāber su‘ūd idüp ṭabaḳa-i bāridiye bāliġ oldıḳda ol buḫārdan seḥāb-ı mün‘iḳad olup ol duḫān ol seḥābıñ derūnunda muḫtebis olsa. Pes, ḥarāreti bāḳī olan duḫān ‘aleve ṣu‘ūdı ḳaṣd eyledikde ve ḥarāreti zā’il olan duḫān-ı esfele nüzūlü murād eyledikde ol iddiḥana su’ūdı nüzūlde ol seḥābı öyle ‘unf ile ḫarḳu mezḳi derler ki andan böyle ṣavt-ı hā’il ṣādr olur. Pes, ra‘d odur ve çünki mucib-iḥarāret olan ḥareket-i ‘unfiye ile mādde-i dehniyeden ol duḫān müşte‘il olsa eger laṭīf olup sür‘atle münṭafi olursa ana berḳ dirler ve eger ġalīẓ olup arża vāṣıl olmadıḳça münṭafi olmazsa ana ṣā‘iḳadirler ve öyle olur ki bu ṣā‘iḳa talṭif idüp ecsām-ı muḥāṭalden geçüp ecsām-ı mündemiceyi ḥārḳider. Meṣelā kese içinde ẕehb ve feżāyı eritip keseyi yaḳmaz meger derūnunda erimişdir. Ehmiñ ḥarāreti yaḳa ve ba‘ż kere olur ki ṣā‘iḳa be-ġāyet keṣīf olup her neye işābet eylese anı yaḳar ve cebel-i aẓīme vāḳi‘ olup anı mündek eyler. Ammā ra’d ve berḳ ikisi berāber me’an ḥādiṯ olur lākin ra’d işidilmezden muḳaddem berḳ görinür zīrā ki bu rü’yet başarla ẓuhūr ider ve ol semi‘ iẓnle ḥis olunur ve semi‘ ise ṣavtıñ ṣamāḫa vuṣūline mevḳūfdur ve vuṣūl ise ṣemūḫ ve temevvüc-ü hevāya merbūtdur. Pes, ẕehāb-ı şu‘ā başar vuṣūl-u ṣūret ve ḫaberden eser isra‘dır. Nitekīm ḳaṣara naẓar idersin ki bunı ḥicre ḍarb ider bu’d zamān ṣavtı samāḫına irer. Ve ammā faṣl-ı şitāda buḫār duḫānı ḳalīl oldıġından ra’d ve berḳ ve ṣā‘iḳa nādir olur anıñ içün bilād-ı bāridesemtinde ṣelc nüzūl eyledikde aṣla ra‘d ve berḳ ve ṣā‘iḳaḥādeṣ olmaz zīrā kiṣelcnüzūl idenseḥāb ile kaṭ‘an buḫār duḫānı bulunmaz ve şiddet-i bürud ile buḫārduḫānı münṭafi olup daḫī eṣeri ḳalmaz ve ve maṭr keṣīr oldıḳda eczā’-yı ġamām keṣīf oldıġından ra‘d ve berḳ ve ṣā‘iḳa daḫī keṣret bulur. Ve seḥāb mütekāṣif olmaġla mā’i maṭr anda muḫtebis olmuşdur. Anıñiçün andan maṭr şiddetle nüzūl ider. Nitekīm bir mevżi‘de maḥbūs olan su andan yol bulsa ḳatıḳuvvetli aḳar fe-sübḥā’ṣ-ṣāni‘l-ḥakīm celle celālühu ve ‘amme nevalehu ve lā ilāhe ġayruhu **.**

Faṣl-ı ṣāliṣ: Küre’-i hevānıñ ṭabaḳa-i süflāsını ve tabī‘at ve evṣāfıñı ve ḥareket ve esmāsını ve sā’iraḥvālini sekiz nev‘ ile beyān ider.

Nev‘-i evvel: ‘Unṣur-u hevānıñ ṭabaḳa-i süflāsınıñ ba‘ż aḥvālini bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet ve ehl-i he’yet ittifāḳ üzre dimişlerdirki ‘unṣur-u hevānıñ ṭabaḳa-i süflāsı ṭabaḳa-i nāra nisbetle dördünci ṭabaḳadır ve bu ṭabaḳanıñ hevāsı **(47/a)** ḥareket-i muḫtelife ile mütteḥir gider ve bunuñ ṣaḥnı ve ‘umḳı taḳrīben on altı fersaḫdan

ziyāde mesāfedir.Ve bu ṭabaḳa-i süflā bir hevā-i keşīfedir ki arż ve māya mücāvir olupanlaravāḳi‘ olan şu‘ā‘-i Şems ve kevākibiñ ‘akūsı ḥarāretiyle kesb-i i‘tidāl idüp buña ebḫareden‘ārıż olan bürūdet-i ṣarf ile ḳalmışdır. Ve ḳavs-u ḳuzaḥ ve hāle ve ṭuman ve ḳıraġı ve jāle ve ṣubḥ ve şefḳ ve şeb ve rūz ve riyāḥ cevāle bi’l-cümle bu ṭabaḳada tekevvün ider. Eger bu ṭabaḳa-i ḥarāret-i meẕkūre ile mute‘dil olmasa idi arż ve mādan kesb itdigibürūdeti fevḳinde olan ṭabaḳa-i zemheririyeden ziyādeşedīdolurdı. Nitekīm ḳuṭb altında semt-i re’sdan Şems-i münīr ba‘īd olmaġla hevā öyle bir mertebede ba‘īd olur ki deryā müncemid olup ṣelcden ḫāli ḳara yer ḳalmaz ve şiddet-i bürud ile nebāt ve ḥayvān helāk olup anda ‘imāret mümkin olmaz. Pes, küre’-i hevā üç ṭabaḳaya münḳasim olup ṭabaḳa-i ‘ulyāsı mücāvir-i nār olmaġla ġāyet ḥārdır ve ṭabaḳa-i vusṭāsı esfelden su‘ūd iden ebḫara-i mā’iye ile mücāvir oldıġından ifrāṭ ile bāridir. Ve ṭabaḳa-i süflāsı mücāvir-i arż ve mādır. Lākinin ‘ikās-ı eş‘a ile tabī‘yeti mu‘tedildir anıñiçünṭabaḳaya kürretü’n-nesīm dirler ve ebḫare ve edḫame ile mümtezic oldıġından buña kürretü’l-buḫār ve’l-duḫān dirler ve bu ṭabaḳanıñ hevāsı keşīf olmaġla żiyāyı Şems ancaḳ bunda ẓāhirdir ve ẓıllı arż ancaḳ bunda sā’ir dā’irdir anıñ içün buña kürretü’l-leyl ve’n-nehār dinilmiştir ve bu küreniñ levnidir ki semā-i ezrak görünmüştür zīrā ki cumhūr-u ḥükemā‘indinde bu ṭabaḳanıñ fevḳinde bu leyl ve nehār olmaz ve Şems ve nücūmıñ żiyā ve envārı anda küre’-i Ḳameriñ cirm-i keşīfinden ġayr-i ecrām-ı laṭīfede in‘ikās ile ẓuhūr bulmaz lākinnehār-ı eflāk bir nūr-ı pākdır ki ne şarḳidir ve ne ġarbidir. Leyse hünelike ṣabāḥin velā mesā’ (yehdullaha he’n-nūra men yeşā’) ve bu ṭabaḳanıñ yüzünden irtifā‘i beyān olunsa ṣaḫnı miḳdārıdır ki on altı fersaḫdan ziyādecedir.

Nev‘-i ṣāni: Küre’-i hevānıñ ṭabaḳa-i süflāsında ḥādeṣ olan riyāḥ-ı muḫtelifeyi ve cihet-i cihānı bildirir.

Ey ‘azīz! ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet dimişlerdir ki ḥudūṣ-u riyāḥ-ı muḫtelife ḳa’r-ı baḥr-ı ‘unṣur-u hevānıñ ciḥāṭa ḥareket ve temevvücı ile olur nitekīm vech-i baḥr-ı ‘unṣur-u mānıñ temevvücı bir cüz’ü bir cüz’üni cihetlere tedāfi‘ ile vücūd bulur ve ‘unṣur-u hevā ile ‘unṣur-u mā’-i buḫrān-ı sākinān iken ḥareket-i eczā’-i hevā ḫafīf olmuşdur ve ḥareket-i eczā’-ı mā’-i ṣiḳlet bulmuşdır. Ammā ḥudūṣ-u riyāḥıñ bir sebebi budur ki Şemsiñ te’ṣīrinden yā ġayriden ḥāṣıl olan iddiḫana yerden ṣu’ūd idüp ṭabaḳa-i bārideye vuṣūl bulduḳda eger anlarıñ ḥarāreti münkesr oldıysa ḳaṣd-ı nüzūl ile ḥareket idüp anda baḥr-ı hevā daḫī temevvüc ider. Pes, rayḥ olur ve eger ḥarāretleri üzre ḳaldılar ise küre’-i nāra ṣu’ūdider ve nār ise ol iddiḫaneniñ mādde’-i arżiyesin yakup ḳalan mādde-i hevā’iyesin ḥareket-i devriye-i meẕkūresiyle semt-i esfele red ider. Pes, ol ḥareket-i nüzūliye ile hevā temevvüc idüp rayḥ

olur. Ve bir sebebi daḫī budur ki ṭabaḳa'-i zemheririyede seḥāb ṣaḳīl olup cihet-i fevḳden semt-i esfele mündefi‘ oldıḳda ḥareket-i nüzūliyesiyle ṣuḫūnet bulup hevāya münḳalib olup kendi rayḥ-ı müteḫarrik olur. Ve indefā‘-i meẕkūr ile hevā temevvüc idüp rayḥ olur ve birisi daḫī budur ki sehāblarıñ biri birine terākim ve tezāḥminden hevā yine mündefi‘ olup temevvüc ider. Pes, rayḥ hebūt ider veyāḫūd seḥāblar kevāmda iḫtilāf idüp keṣīfi raḳīḳini def‘ itdikde seḥāb raḳīḳ bir cānibden seyr idüp temevvüc-ı hevādan rayḥ ẓuhūr ider. ve birisi daḫī budur ki hevā teḫallüḫüyle bir cihetden münbesiṭ olup aña cism-i āḫar munżamm olmaḳsızın miḳdārı ziyade bulmaġla mücaviri olan hevāyı def‘ ider. Ve ol mücavir medfū‘ kendi mücāvırını def‘ ider ve helm cer-i ebḥur-ı hevā temevvüc ile gider. Ol müdāfa‘at ṣī ṣan fe- ṣī ṣanża‘af olup tebā‘id eyledikçe ḥareket-i hevā ḳalt bulur tā ki sākin olur. Meṣelā bir mā'-i rākediñ vasaṭına bir ḥacer ilḳa olunduḳda ne şekl temevvüc iderse hevā-yı sākin daḥī ba‘ine öylece ider. ve biri daḫī budur ki hevā tekāṣifiyle bir cihetde cem‘ olduḳda temevvüc-i hevā ḥāṣıl olur. Zīrā ki ḫalā mümteni‘ oldığından ḥacm-i hevā müctemi‘ olup küçüldükçe mücaviri anın cihetine bi'ż-żarūre ḥareket idüp rayḥ peyda olur. Ve bir sebebi budur ki yerden ṣu‘ūd iden iddiḫaneniñ ba‘żısı ṭabaḳa-i bārideye bāliġ olmazdan muḳaddem hevāya münḥal olup bir cānibden bir canibe ḥareketiyle riyāḥ olur. Ve ammā riyāḥ mesmūme-i muḥriḳanıñ sebebi ol madde-i şehbiñ beḳāyāsıyla muḥteliṭ olup kendi nefsinde muḥteriḳ **(47/b)** olan hevānıñ ḥareketleridir yāḫūd hevā-yı ḫāliṣ arāżi-i ḥāreye mürurundan keyfiyet semiyye ile mütekīf olup rayḥ sām olur. Ve ammā rayḥ zevābe‘ ḳāṣırġa didikleri yeldir ki yerin yüzünden süpürüp devrān ile kendü kendüye ṣarılup ‘amūd gibi görinüp semaya mürtefi‘ olur. Ve ol yele daḫī ümm-ü zevabe‘a dirler. Pes bunun ekṣeresbābı oldur ki ṭabaḳa'-i zemheririyeden nüzul iden riyāḥ-ı seḥāb hem riyāḥ-ı muḥtelife ile devrān itmekde iken ol rayḥdaḫī devrāna başlayıp ol he'yetiyle arża nāzil olur. Pes ḫār ve ḫāṣāki belki ġubār ve ḫāki döndürüp endāmıyla bir dā'ire görinür ve gāh olur ki cihet-i muḥtelifeden ḥādeṣ olan riyāḥ-ı muḥtelifü'l-hubūb fecā'etle biri birine teṣādüf biri birini hubūbdan men‘ ile eczā'-i arżiyeyi müdāfa‘iderler. Pes, ol eczā'-ı evvel riyāḥıñ meyānında ṣıḳılıp bükülüp mināre gibi mürtafi‘ olur güya ki a‘żāsı var gibi kendüye meltuf olur görinür ve gāh olur ki deryāda sefīneye teṣādüf idüp döndürür ve gāh olur ki bu ümm-i zevbe‘a vasaṭında bir ḳıṭ‘seḥāb vāḳi‘ olup anı hevāda devrān itdirirken ol tenīn-i aẕīm şeklinde görinür ve ammā uṣūl-ı cihān cihāt-ı eşḫāṣa nisbetle altı ciheddir ki şaḫṣıñ fevḳ ve taḥt ve ḳalem ve ḫulf ve yemīn ve yesārıdır lākin ehl-i he'yet cihānı cihāt-ı erba‘sından güneş ṭulū‘ eyledigi semte maşrıḳ ve ġurūb itdigi semte maġrib tesmiye itmişlerdir ve maşrıḳa müteveccih olan şaḫṣıñ yemīni semtine cenūb ve yesārı semtine feṭḥ-i şīn şimāl ıṭlāḳ itmişlerdir ve bu ẕikr olunan dört semtiñ aralarında dört semt daḫī vaż‘ ve tertīp itmişlerdir ki şimālle maşrıḳ arasına maşrıḳ-i ṣayfı ve maşrıḳ ile cenūb arasına maşrıḳ-ı şetvi ve cenūb ile maġrib arasına maġrib-i

şetvi ve maġrib ile şimāl arasına maġrib-i ṣayfi tesmiye itmişlerdir. Pes, cihānıñ bu cihāt-ı semāniyesine riyāḥ-ı semāniye nisbet ve ta‘yīn idüp maşrıḳ ve maġrib ve cenūb ve şimāl cihetlerinden ḥareket eyleyen riyāḥ-ı erba‘yı uṣūl-u riyāḥi‘tibār itmişlerdir.Ve bunların aralarında hubūb iden riyāḥı furū‘-ı riyāḥ i‘tibāriyle deryālarda sefīnelerle her semte gitmişlerdir ve murād olunan sevāḥile yitmişlerdir. Pes, imdi mürsel-i riyāḥ olan ḳadīr-i ḳayyūmuñ ḳudret ve ‘aẕāmetin bir kere tefekkür ve teẕekkür buyurasın ki bize irsāl eyledigi bu riyāḥıñ icra-yı sefn ṣaḳīle ve neşr-i ġayyūm-u keṣīre gibiniçe fevā’id-i ‘aẕīmesi vardır ki biñde biri ancaḳ bilinmişdir. Zīrā ki levle’r-rayḥı li-ten külli şey’i dinilmişdir. Çünki hevānıñ ḥareket-i cihetiyle bu miḳdārca beyān olundı. Pes bir miḳdār daḫī fevā’id ve hevāsın beyān edelim tā kim her bir teneffüsde iki ni‘met oldıġı cümleye ‘ayān olup kerkes kendüyi ġarīḳ baḥr-ı ni‘met bilüp şākir-i mün‘im olalar.

Nev‘-i ṣāliṣ: Bizi muḥī olan hevānıñ ebdān ve ervāḥımıza olan te’ṣīrāt ve menāfi‘in bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki te’ṣīr-i ḥaḳḳ ile bizi muḥīṭ olan hevānıñ ebdānımıza te’ṣīri ġāyetle ẓāhirdir ve bu hevā-i ebdān ve ervāḥımızıñ ‘unṣuru oldıġıyla bile bu bir müddeddir ki ervāḥımıza vāṣıl olup fā‘il-i mu‘addil gibi mūcib ṣıḥḥatimiz ve sebeb-i‘āfiyetimiz olmuşdur. Pes, hevādan ervāḥımızda ḥāṣıl olan ta‘dil iki fi‘ile müte‘alliḳdir ki biri tervīḥ ve biri tenḳihdir. Ammā tervīḥ rūḥuñ mizācı ḥarāreti teḥabbüsle müşted oldıḳça aña riyedan ve ‘urūḳ-u rūḥa muttaṣıl olan nebż-i mesāminden istinşāḳ-ı ifāde itmekdir. Zīrā ki bizi ihāṭa iden hevā mizācı ġarīzeye’ rūḥumuza ḳıyās ile be-ġāyet bardır. Pes, ṣadma’-ihevā rūḥa vāṣıl olup ḳarışdıḳda sebeb-i ḥayātımız olan te’ṣīri tefessük ḳabul-i isti‘dadından rūḥı men‘ iden sū’-i mizāca mü’di olan āteşe rūḥuñ tebeddülünden ḥıfẓ idüp cevher-i raṭb-ı buḫārīsi maḥv olmadan anı men‘ ider ve ammā tenḳīh bu bedeniñ ḫāṭṭ-ı fāżl-ı gibi olan rūḥuñ buḫār-ı duḫānisinden kuvve’-i mümeyyizeniñ enfāsımız olan hevāya çıḳdıkça teslīm eyledigidir. Pes, ta‘dīl-i istinşāḳ-ı nefs‘indinde hevānıñ rūh üzerine vurūdıyla olur ve tenḳīh redd-i nefs‘indinde hevānıñ cāndan ṣudūrıyla olur. Zīrā ki ta‘dīl içün istinşāḳ olunan hevā ibtidā vurūdunda lāzımdırki bi’l-fi‘il bārid ola. Pes, derūnda ṭūl-u mekṣ ile teseḫḫun idüp keyfiyet-i rūḥa istiḥāle eylese fā’idesi bāṭl olup andan rūh istiġnā ḳılup hevā-yı cedīde muḥtāç olur ki riyeniñ derūnuna dāḫil olup evvelki hevānıñ kā’im-i maḳāmı ola. Pes, bi’ż-żarūre anı iḫrāc itmek lāzımdır tā kim ‘ikabınca gelecek hevāya mekān ḫālī ḳala **(48/a)** ve ol hevāyı ḫāric ile ma‘an fużūl-ı cevher-i rūh andan mündefi‘ ola ve daḫī mādem ki hevā mu‘addel ve ṣāfī olup mizāc-ı rūha münāfi olan cevher-i ġarīb aña muḥteliṭ olmuşdur ol hevānıñ fi‘ili bu minvāl-i

meẕkūr üzre ebdān ve ervāha tervīḥ ve tenḳih ile ṣıḥḥat ve ‘āfīyet virüp ḥıfẓ ve ṣıyānet eylemekdir ve eger hevā müteġayyür oldıysa anıñ fi‘ili ebdān ve ervāḥa żarar virmekdir ḥaḳīḳatde żar ve nāfi‘ ḫüdā-yı ṣāni‘ iken ebdān ve ervāḥı esbāb ve hevāya rabṭ itmişdir.

Nev‘-i rābi‘: Bizi muḥīṭ olan hevāya‘ārıż olan teġayyurāt-ı ṭabī‘iyyeyi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdirki bizi muḥīṭ olan hevāya taġayyur-u ṭabī‘i ve taġayyur-u ġayri ṭabī‘i ve żıdd-ı mecrāyı ṭabī‘i olan tagayyur ‘ārız olur. Ammā taġayyurāt-ı ṭabī‘iyye taġayyurāt-ı fuṣūliyedir. Zīrā ki bu hevā fuṣūl-u sitteden her bir fuṣūlde başḳa bir mizāca müsteḥīl olur. Ammā mizāc-ı rebī‘ mu‘tedildir. Ve mizāc-ı ṣayf ḥārdır. Ve mizāc-ı ḫarīf ‘itidāle ḳarībdir ve mizāc-ı şitā bāriddir ki egerce ehl-i ṭıb‘indinde bu fuṣūl-u erba‘a’-i mizāciyeniñ eyyām ve ezminesi eḳālīm ve bilād ḥasebiyle muḫtelif olur. Lākin ehl-i nücūm‘itibāriyle iḫtilāfları mu‘teber degildir. Zīrā ki anların ‘indinde fuṣūl-u erba‘a neyr-i a‘ẓamıñ ḥareket-i ġarbiyesiyle noḳṭa’-i‘itidāl-i rebī‘den ibtidā idüp felek-i burūcuñ erbā‘ında intiḳālātı zamānıdır ya‘nī Şems-i burc-ı ḥamel ve s̱evr ve cevzāda iken faṣl-ırebī‘dir.Ve burc-ı sereṭān ve esed ve sünbülede iken faṣl-ı ṣayfdır. Ve burc-ı mīzān ve ‘aḳreb ve ḳavsde iken faṣl-ı ḫarīfdir ve burc-ı cedi ve delv ve ḥūṭda iken faṣl-ı şitādır. Ammā emzice’-i fuṣūl-u erba‘anıñ biri birīne muḫālefetleri neyr-i a‘ẓamıñ semt-i re’simize ḳarīb ve re’simizden ba‘īd olması ḥasebiyledir. Pes, faṣl-ı ṣayfıñ ḥār olması güneşiñ semt-i re’simize ḳarīb olup şu‘ā‘ı ḳuvvet buldığındandır. Zīrā ki faṣl-ı ṣayfda şu‘ā‘ıñ in‘ikāsı bi-ḥasbe’l-bilādü’ẕ-ẕevāyā-yı münferce ve ḳā’ime üzre olmayup zevāya-yı ḥāde üzre olur yāḫūd yine nāfiz oldıġı ḫuṭūṭ içinde izleri üzre rücū‘ ider. Pes, şu‘ā‘ ke s̱īf olup ḥarāreti iki kāt oldıġı-çün bizi muḥīṭ olan hevāyı be-ġāyet ḥār ider ve bunuñ sebeb-i aṣlisi budur ki şu‘ā‘ı Şemsiñ misḳaṭınıñ ba‘żısı istiṿāne ve maḫrūṭdan bulunan misḳaṭ-sehm menzilesinde olur. Güyā şu‘ā‘ı Şems anıñ merkezinden çıḳup muḳābilinde bulunan nesneniñ derūnuna nāfiz olur. Misḳaṭı şu‘ā‘ıñ ba‘żısı basīṭ ile muḥīṭ veyāḫūd ḳarīb muḥiṭ menzilesinde derḥāl bu kīm şu‘ā‘ıñ ḳuvveti te’s̱īri sehmi‘indindedir. Zīrā ki aña te’s̱īr her cihetde teveccüh ider. Ve ammā eṭrāfa ḳarīb olan muvāza‘a te’s̱īriża‘īf olur. Çünki biz‘arż-ı şimāli bilādında sākin oluruz. Pes faṣl-ı ṣayfda misḳaṭ-ı şu‘ā‘ Şemsiñ yā sehminde veyā sehmine ḳarīb mevżi‘de bulunur. Ve faṣl-ı şitāda yā muḥiṭde veyā muḥīṭe ḳarīb yerde bulunur uzanıñ-çün faṣl-ı ṣayfda ḳarṣi Şems evcine ṣu‘ud idüp arżdan ba‘īd oldıġıyla bile bilādımıza żiyāsı envār ve te’ṣīr ḥarāreti eks̱erdir. Ve faṣl-ı şitāda cirm-i Şems ḥaḍīḍine inüp arża ḳarīb olmasıyla bile bilādımızda żiyāsıża‘īf olup mīzācı hevā bārid ḳalūr. Zīrā ki faṣl-ı ṣayfda ḳarṣ-ı Şems bizim semt-i re’simize ġāyetle ḳarīb olur ve faṣl-ı şitādabe-ġāyet ba‘id olur. Ammā faṣl-ı rebī‘ ve faṣl-ı ḫarīf sehm mezbūr ve muḥīṭ-i merḳūm arasında bulunan mesāfeniñ

vusṭunda ḥāṣıl oldıḳları içün ḥarāret ve bürūdetde mu‘tedil bulunmuşlardır. Nitekīm bālāda beyān olunmuşdur.

Nev‘-i ḫāmis: Bize muḥīṭ olan hevāya ‘ārıż olan taġayyurāt ġayri ṭabī‘iyye-i semāviyeyi bildirir.

Ey ‘azīz; Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdirki bizi ihāta iden hevāya ‘arıż olan taġayyurātı ġayri ṭabī‘iyyeniñ ba‘żısı umūr-ı semāviye ve ba‘żısı umūr-ı arżiye ḥasebiyle‘ārıż olur. Ammā umūr-ı semāviye ḥasebiyle olan taġayyurāt-ı hevā te’s̱īrāt-ı kevākible ‘ārız olan taġayyurāt emṣālidir zīrā ki gāhi şu‘ā-i ‘alī kevkebler bir ḥīzde cem‘olup Şems ile daḫī ictimā‘ları vaḳti geldikde semt-i re’si veyā ḳarīb bulunduḳları bilāda iḥāṭa iden hevāyı ifrāṭ ile tesḫīn iderler ve gāh semt-i re’sden vāfir ba‘īd olup tesḫīni hevāyı noḳṣān iderler ve tesḫīni hevāda müsāmeteniñ te’s̱īrinden devām müsāmeteniñ ve devāmı muḳārebeniñ te’s̱īrleri ekṣerdir. Ve ammā umūr-ı arżiye ḥasebiyle olan taġayyurāt-ı hevānıñ ba‘żısı‘arūż-ı bilād sebebiyle ve ba‘żısı zemīni bilādıñ irtifā‘ ve inḫifāżı sebebiyle **(48/b)** ve ba‘żısı cibāl sebebiyle ve ba‘żısı buḫār sebebiyle ve ba‘żısı riyāḥ sebebiyle ve ba‘żısı turāb sebebiyle ḥaṣıl olur. Ammā ‘arūż-ı bilād sebebiyle olan taġayyurāt-ı hevā ẓāhirdir. Zirā ki her belde ki cānibi şimālde medar-ı re’s sereṭāna ve cānib-i cenūbda medar-ı re’si cedīye meḳārandır. Ol bilādıñ ṣayfi ḥaṭṭ-ı istivā semtinde olan bilādıñ ṣayfından ve cenūb ve şimāle mā’il olan bilādıñ ṣayfından be-ġāyet esḫandır. Pes, mu‘addilü’n-nehār dā’iresi taḥtında bulunan buḳ‘anıñ hevāsınıñ mizācı ā‘itidāle eḳrabdır. Zīrā ki musaḫḫan-ı semāvi anda bir sebepdir ki neyr-i a‘ẓamıñ semt-i re’se gelmesidir. Ḥālbūkīm bu müsāmete ve ḥadhā çoḳ te’s̱īr itmez. Belki müsāmeteniñ müdāvemeti çoḳ te’s̱īr ider ve bu ‘illetden nıṣf-ı nehār vaḳtinde olan şiddet-i ḥarāret-i Şems ḳable’l-‘aṣr ezdiyād bulur ve bunuñ içündir ki Şems re’s-i sereṭāndan meyl idüp mādūnuna mutaṣarrıf olsa tesḫīni eṣedd olur. Ol meyliñ mümes̱s̱iliñde bulundıġından ki henüz re’s-i sereṭāna bāliġ olmamışdı. Meṣelā Şems re’s-i cevzede iken hevāya eyledigi te’s̱īrden re’s-i esede geldikde ziyāde te’s̱īr ider. Zīrā ki re’s-i esedde iken müsāmeteniñ müdāvemeti bulunur. Ḥālbukīm ḫaṭṭ-ı istivāye muṭābıḳ olan buḳ‘ada Şems bir ḳaçeyyam-ı müsāmet-i re’solup sür‘atle tebā‘id ider. Zīrā ki noḳṭa’-i‘itidāliñ ḳurbunda olan tezāyüd eczā-yı meyl noḳṭa’-i inḳilābıñ‘indinde bulunan tezāyüd meyliden çoḳ büyükdür. Belki noḳṭa’-i inḳılābıñ‘indinde olan tezāyüdüñ ḥareketi üç dört eyyām-ı maḥṣūṣ olmaz. Lā-cirm-i Şems anda bir müddet bir müteḳarib ḥīzda ḳalup, tesḫīn-i hevāda diḳḳat iyler. Pes, bundan ma‘lūm oldı ki ol beldeler ki‘arūz-ı meyl-i külliye ḳarīb ve ḳarīn dir. Anlar esḥan-ı bilād rū-yı zemīndir. Ve anlardan ṣoñra esḫan-ı bilād anlarıñ ḳuṭublarından yaña olan cāniblerinde ve mu‘addilden yaña

olan cāniblerinde on beşer dereceye degin‘arūżı bulunan beldelerdir ve beyne’l-inkılābiñ bunlar gibidir.

Nev‘-i sādis: Bizi iḥāṭa iden hevāya‘ārıż olan taġayyuratı ġayri ṭabī‘iyye’-i arżiyeyi a‘nī zemīn bilādiñ irtifā‘ ve inḫifāżı sebebiyle ve cibāl ve buḥar ve riyāḥ ve turāb ḥasebiyle hevāya‘ārıż olan taġayyurātı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki ammā belediñ mürtefi‘ ve munḫafiż yerde bulunmasıyla taġayyurat ı hevā muḥaḳḳakdır. Pes, mürtefi‘ mekānda bulunan belediñ hevāsı ibdā bürud olur ve munḫafiż yerde vaż‘ olunan belediñ hevāsı ibdā esḫan olur. Zīrā ki bu şu‘ā‘-ı Şems arżdan in‘ikāsıyla kesb eyledi ki ḥāraretiñ eşeddeve aġlażı arża aḳreb olan ṭarafı bulunmaġla bizi muḫīṭ olan küre’-i nesīmiñ esḫını arża mücāvir olan semtidir ve arżdan ba‘id oldıḳça ṭabaḳa’-i bāride yā ḳarīb olup mücāveresiyle bārid olur ve eger munḫafiż mekān bir vādi’-i‘amīḳ olursa şu‘ā‘ ḥāri ḥabs idüp hevāsı esḫan ve ekṣef olur. Ve ammā cibāl sebebiyle bulunan taġayyurāt-ı hevā ẓāhirdir. Zīrā ki ol cebel ki belediñ mekānı ve müsteḳarı bulunmuşdur ve ol belediñ hevāsı ānfā beyān olunan ḳısmdan‘add olunmuşdur ve ol cebel ki belediñ mücāveri bulunmuşdur. Ol belediñ muḥīṭ olan hevāda anıñ te’ṣīri iki cihetle tecrübe olunmuşdur. Te’ṣīriniñ biri şu‘ā‘-ıi Şems-i beled üzerine red ve ḥaṣr veyā beled-i şu‘ādan men‘ ve setr itmek cihetindendir. Ve ikinci te’ṣīri rayḥ-ı beled üzerine hubūbdan men‘ ve mudāfa‘at veyā hubūbına sevḳ ve mu‘āvenet cihetindendir. Ammā evelkisi cebel i belediñ şimal-i ḳurbunda olmaḳ gibidir. Pes, Şems-i münīr kendi medārından ol cebel üzerine işrāḳ idüp şu‘ā‘ı ol belde mün‘ikas olup her cend ‘arż-ı beled çoḳ olursa da anı iḥāṭa iden hevāyı tesḫīn ider ve eger cebel i beledi maġrīb cihetinde bulunan maşrıḳ ciheti münkeṣif bulunursa te’ṣīr-i Şems anda yine tamāmıyla tesḫīn-i hevādır ve eger cebel-i belediñ maşrıḳında bulunup maġribi küşāda olursa nīm tesḫīn ider zīrā ki bu cebel üzerine Şems ba‘de’z-zevāl işrāḳ itdikde sā‘at bi-sā‘at gitdikçe bu cebel şarḳiden ba‘id olup keyfiyet-i şu‘ā‘ noḳṣān bulup tesḫīn-i hevā tamām olmaz lākin cebel-i ġarbīden yaña Şems geldikçe her sā‘at ḳarīb oluphevā-yı beledi tamāmiyle tesḫīn ider ve eger cebel-i belediñ cenūbı ḳurbunda olursa hevā-yı beledi hiç tesḫīn idemez ve ammā cebeliñ cihet-i ṣanīyesinden olan te’ṣīr-i beled üzerinden rayḥ-ı bārid i şimāl-i hubūbun cebeliñ men‘ itmesiyle deryā-ı bārid ḥar-ı cenūbı hubūbun-ı beled üzerinden ref‘ itmesiyledir yāhūd beled iki cebel-i‘aẓīm evsaṭınıñ mürtefi‘mekānında mevżū‘ olup vechini rayḥa münkeṣif olmasıyladır. Pes, anda rayḥıñ hubūbı ṣaḥrāda bulunan bilād üzerine hubūbundan eşedd ve ekṣer olur. Zīrā ki rayḥıñ **(49/a)** şanındandır ki bir żayḳ-ı meslege mütacaẓib olsa ol incizāb anda müstemir olup mā’-i cārī gibi sükūnet bulmaz. Pes, cihet-i

cibālden a‘bdal-i bilād ol belediñ hevāsıdır ki maşrıḳ ve şimāli semt-i münkeşif olup maġrib ve cenūbı semti müstevīr ola ve ammā buḥār sebebiyle civārında olan cümle bilādıñ hevāsı ruṭūbetli olur. Pes, eger baḥr-ı belediñ cihet-i şimāli ḳurbunda olursa vechma’ üzerinde bād-ı şimāli hubūb idüp ve ol belediñ hevāsına ziyāde bürūdet baḫş ider. Zīrā ki ṭabī‘at-ı ma’ rayḥ-ı şimāli miṣali bāriddir. ve eger baḥr-i belediñ semt-i cenūbı ḳurbunda olursa olsun belediñ hevāsına ziyāde ġılẓat verir ḫuṣūṣen şimālinde cebel ḳā’im olup menfez-i rayḥa māni‘ olursa anıñ hevāsı be-ġāyet ġalīẓ ve keşīf olur. Ve eger baḥr-ı belediñ maşrıḳ nāḥiyesinde olursa anıñ hevāsına ruṭūbet-i keşīre verir. Zīrā ki neyr-ia‘ẓam taḥlīl-i mütezāyid ile ol belediñ üzerine ilḥāḥ iderek ḳarīb olur. Ve eġer baḥr-ı belediñ maġribinde olursa anıñ hevāsına ruṭūbet virmesi ḳalīl olur. Zīrā ki Şems ol beldeyi ilḥāḥ ile andan tebā‘id eyler ve bu ma‘nāya muvāfıḳ riyaḥ-ı şimāliye ve ba‘de şarḳiye ve ba‘de ġarbiyedir ki mużır olan riyāḥ-ı cenūbiyedir. Ve ammā riyāḥ sebebiyle bulunan taġayyurāt-ı hevā mücerrebdir ki riyāḥ şimāliye bārid veyā besdir. Ammā bürūdeti cibāl-i bārideden mürūr idüp bize geldigindendir ve ammā yebüsti şu‘ā‘-ı Şems ol cānibe ża‘īf olup anda teḥallül-ü buḥār buḥār ḳalīl oldıġındır ve riyāḥ-ı şarḳiye ḥarāret ve bürūdetde mu‘tedildir. Lākin cibāl ve berariden‘ubūr itdiginden bir miḳdār yābisdir. Ve riyāḥ-ı ġarbiye daḫī mu‘tedildir. Lākin deryālardan geçüp geldiginden bir miḳdār riṭabdır ve riyāḥ-ı cenūbiye bilādıñ ekşerinde hār ve riṭabdır. Ve ammā ḥarāreti ḳurb-u Şems ile mütesḫin olan cihetden bizlere geldigindendir ve ammā ruṭūbeti andandır ki buḥār-ı cenūbiye ḥarāret-i Şems ile müte‘affun olup Şems ḥarāreti ḳuvvetiyle ol buḫārdan buḫārlar çıḳarup ol riyāḥa ḳarışdırır. Anıñ-çün riyāḥ-ı cenūbiye cisme reḫāvet virir. Ammā sām ya‘nī helāk yelleri bālāde beyān oldıġıüzre yā ġāyet ile ḥār olan ṣaḥrālardan geçüp gelen riyāḥdır yāḫūd ṭabaḳa’-i duḫāniyede nār emṣāli mühīb‘alāmetler iẓhār iden iddiḫaneniñ baḳiye’-i ṣaḳīleleri nüzūl idüp muḫteliṭ oldıġı riyāḥdır ki her ne cihetden ḥareket eyleseler teṣadüf itdikleri ebdānı sā‘atinde yaḳup sīm siyāh idüp helāk iderler. Pes aḥkām-ı meẕkūreyi daḫī sāhīlleri tebdīl ve taḥvīl iderler. Ve cemī‘ riyāḥ-ı şedīdeniñ mebde’-i mevādı gerçi riyāḥ-ı ża‘ife gibi esfeldendir. Lākin mebde’-i ḥareketi ve hubūbıve ‘aṣūfı cihet-i fevḳdendir. Ve ammā turāb sebebiyle olan taġayyur-u hevā ki andan aḥkām-ı bilād muḥtelif olur. Ol iḫtilāfıñ ‘illeti budur ki bilādıñ ba‘żısı ṭınīdir ve ba‘żısı saḫrīdir ve ba‘żısı remlīdir ve ba‘żısı ḥamā’idir ve ba‘żısı ma‘denīdir. Pes, bunlarıñ cümlesi mā’i taġayyur itdikleri gibi hevāyı daḫī tebdīl ve taġayyur iderler ve te’şīr-i ḥaḳḳ ile taṣarrufāt iderler. Zīrā ki cemī‘-i zerrāt-ı ka’ināt vücūda gelüp giderler ve her ne iderlerse anıñ irādet ve ḳudretiyle iderler. Zehīḳadir-i ḳayyūm-u celle celālühu.

Nevi‘ sābi‘: Bizi ihāṭa iden hevāya‘ārıż olan żıdd mecra-yı ṭabī‘i bulunan taġayyurātı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsunki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki mecra-yı ṭabī‘iye mużād olan taġayyurāt-ı reddiye’-ihevā’iye yā cevher-i hevāda olan istiḥāledendir veyā keyfiyet-i hevāda bulunan istiḥāle ve tebeddüldendir. Ammā hevānıñ cevherinde olan istiḥāle cevher-i hevā reddiyete müsteḥīl olmaḳdır. Öyle degil ki hevānıñ bir keyfiyeti müşted olmaḳda yā noḳṣān bulmaḳda ifrāṭ itmesiyle reddi olmuş ola belki hevānıñ cevheri bi’z̲-z̲āt reddi olsa ol ve bādır ki hevāya‘ārıż olan te‘affündür ve aña ṭā‘ūn daḫī dirler. Ve bu te‘affün levn ve rayḥı ve ta‘amı müteġayyür olan ṣuyuñte‘affünı gibidir ve bizim hevādan murādımız ol basīṭ-i mücerred olan hevā degildir. Belki bizi ihāṭa iden küretü-l-buḫār ve’d-duḫāndır ki basīṭ mücerred degildir. Zīrā ki ecsām-ı besā’iṭ-i mücerredeniñ hiç biri te‘affün itmez ancaḳ keyfiyetinde yā cevherinde basīṭ-i āḫire müsteḥīl ve tebdīl olur. Bālāda beyān olunan istihālāt-ı‘anāṣır gibi ammā bizim hevādan murādımız derūn-u hevāda müteferriḳ olup eczā-yı hevā-yı ḥaḳīḳiden ve eczā’-i mā’iye’-i buḫariyeden ve buḫār ve duḫān ile ṣu‘ūd iden eczā’-i arżiye ve nārīyeden mümtezic olmuş bir cisimdir ki buña hevā tesmiyemiz mā’-i buḥara su tesmiyemiz gibidir. Zīrā ki mā’-i buḥar daḫī ṣāfī su degildir. Belki arżdan ve mādan ve hevādan ve nārdan mümtezic bulunmuşdur. Lākin anda su ġālib oldıġından su **(49/b)** tesmiye olunmuşdur. Pes, bu hevāyı mümtezic ba‘żı kere te‘affün idüp cevheri redā’ete müsteḥīl olur. Nitekīm cengeli vāsi‘ dereleriñ ṣuyıte‘affün idüp cevheri anlara müsteḥil olup ṭaş kesilür. Ke̲zalik hevā-yı me̲zkūr te‘affün idüp vebā kesilürve ‘ufūnet i hevānıñ eġāẕı ve ‘arūż-ı vebānıñ ek̲seri evāḫir-i ṣayf ve ḫarīfde olur. Ve ammā hevānıñ keyfiyetinde bulunan istiḥālesi ḥarāretde yā bürūdetde taḥammül olunmayan keyfiyete ḫurūc idüp zer‘ ve nesli fesāda virüp helāk itmesidir. Pes, hevā-i taġayyurāt-ı me̲zkūreniñ birisiyle müteġayyür olsa andan iẕn-i Ḥaḳ ile ebdānımıza emrāż ‘ārıż olur. Zīrā ki hevā müte‘affün oldıḳdan te’s̲ir-i Ḥaḳ ile derūn-u ebdānımızda olan ıḫlāṭ-ı erba‘aya daḫī te’s̲īr ider. Ve ibtidā yürekde olan ḫalṭa ‘ufūnet irişdirir.

Nev‘-i s̲āmin: Bizi iḥāṭa ḳılān hevānıñ ebdān ve ervāḥımıza olan envā‘-ı te’s̲īrāt ve fevā’iden hubūb iden riyāḥıñ eṣnāf-ı taġayyurāt ve menāfi‘in bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki eger hevā ifrāṭ ile müteṣḫin olsa mefāṣıl-ı ebdāna reḥāvet virüp ruṭūbeti taḥlīl ve ‘aṭaşı ifrāṭ ve ḳavāyı isḳāṭ ider. Ve ālet-i ṭabī‘at olan ḥarāret-i ġarīziyeyi taḥlīl idüp hażmı tebdīl ider ve ıḫlāṭ-ı demeviyeyi taḫlīl ve merayı sā’ir ıḫlāṭ üzerine taġlīb ile levniaṣfer ider. Pes, bu hevāyı hāra ebdān-ı ṣaḥīḥaya muvāfıḳ degildir. Lākin nāzile’-i bāride aṣḥābına ve ba‘żı meflüclere muvāfıḳ ve nāfi‘dir ve ammā hevā-yı bārid müfiṭ-i ḥarāret-i ġarīziyeyi ḥaṣr ve mevādi-i seyālandan men‘idüp nāzileyi taḥrīk ider ve ‘aṣabaża‘if virüp riye ve ḳaṣabasına ya‘nī ‘arḳına żarar-ı şedīd ider ve eger bürūdet-i hevā mu‘tedil

olursa heżme ve cemī‘ ḳuvāyı bātınaya ve cemī‘-i āṣar ve ālet-i şehvete ḳuvvet ve istiḥkām virüp ebdān-ı ṣaḥīḥaya muvāfıḳ gelür. Ve mesāmı sed idüp ḥaṣv-ı ‘aẓāmı ‘aṣr ider. Ve ammā hevāyı rabṭ-ı ekṣeren mezce’-i ebdāna muvāfıḳ gelüp cildi leyn ve levnī cemīl ve ḫalḳı heyyin idüp menāmı tenḳīh eyler. Lākin‘ufūnete müheyyā eyler. Ve ammā hevāyı yābis beyān olunan hevā-yı raṭbıñ te’ṣīrātında żıdd-ı kāmildir. Pes, ervāḥ-ı riyāḥ rayḥ-ı şimālidir ki bedene ḳuvvet virüp metānet baḫş ider. Ve seylānāt-ı ẓāhireyi men‘ ve mesām-ı bedeni sed ider. Ve hażmı ḳavī ve baṭnı istivār ve bol idrār ider. Ve hevā-yı ġarbi müte‘affün olsa bu rayḥanı ıṣlāh ider ve eger rayḥ-ı cenūbi rayḥ-ı şimāli üzerine teḳaddüm idüp‘aḳabince rayḥ-ı şimāli hubūb eylese cenūbiden isāle ve şimāliden ‘asr-ı derūn ḥudūṣ idüp ḫāricden yaña infitāḥa mü’veddi olur. Ol ‘illetden o ḥaynda başdan seylān mivād-ı keṣīr olup‘alel-i ṣadr ve meṣāne ve raḥm ḥudūṣ bulup‘asr bol ve si‘āl ve evcā-‘ı mefāṣıl vecildi‘ārıż olur. Ve ammā rayḥ-ı cenūb ḳuvvet-i bedenī raḫv idüp mesāmı feṭḥ ider. Ve aḫlāṭ-ı ḫāric semtine taḥrīk idüp ḥavvāsa ṣıklet virüp ḳurūhı ifsād ider ve emrāżı ezdiyād idüp ṣadā-‘ı tehyīc ider. Ve nevmī celb idüp ḥımāyı ibrāṣ ider. Ve ammā riyāḥ-ı şarḳiye eger āḫir-i leyl ve evvel-i nehārda hubūb iderse Şems ile mu‘tedil olan hevā-yı laṭīfdir ki ruṭubeti ḳalīl ve yebūsi mu‘tedildir. Ve bu riyāḥıñ hebubı ol vaḳitler ekṣer olmaġla buña rayḥ-ı ṣabā ve nesīm saḥra dirler. Pes, ol bād-ı ṣabā ebdāna ṣafā ve nevme leẕẕet ve marıża şifā baḫş ider ve eger nehār āḫirinde ve leyl evveliñde hubūb iderse bunuñ te’ṣīri anıñ ḫilāfıdır ve beled-i şarḳınıñ hevāsı beled-i ġarbiniñ hevāsından laṭīf ve ṣāfīdir. Ve ammā riyāḥ-ı ġarbiye eger āḫir-i nehār ve ol leyl de hubūb iderse hevā-yı keṣīfdir ki buḫār-ı baḥārdır ve eger vaḳit-i seḥer hubūb iderse Şems ile mu‘tedil olmayan hevādır ki keṣīf ve aġlaẓdır ve bu rayḥ-ı ġarbi her ne vaḳit hubūb iderse bunuñ te’ṣīri muḫālif-i menāfi‘ bād-ı ṣabādır ki buña rayḥ-ı debūr dirler. Ve ḥadīṣi şerīfde. (Naṣarat bi’ṣ-ṣabā ve ehleket‘āde bi’d–dubūr) vārid olmuşdur.Ve bunda beyān-ı menāfi‘-i hevādan bu miḳdār ile ġınā gelmişdir. Zīrā ki ehl-i baṣīret bundan‘ibret almışdır. Sübḥān-i mürseli’r-riyāḥ ve mürevvehü’l-ervāḥ ve mürevveḥü’l-eşbāḥ ve müsebbibü’l-esbābve rabbü’l erbāb. Te‘ālāllahü sübḥānehü ve te‘ālā celle şanehü ve ‘amme nevale velā ilahe ġayruh.

Faṣl-ı rābī‘: Küre’-i hevānıñ ṭabaḳa’-i süflāsında ẓuhūr iden baḳıye’-i kā’ināt cevi a‘nī ḳavs-ıḳuzaḥ ve hāleyi ve ṭuman ve ḳarġı ve jaleyi ve ṣub ve şefḳ ve ẓılāli ve sā‘at -i leyl u nehārı ve sinīn ve şühūr-u duhūrı beş nev‘ ile beyān ve ‘ayān ider.

Nev‘-i evvel: Ḳavs-ı ḳuzaḥ ve hāleyi ve ṭuman ve ḳırāġı ve jāleyi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki ebe ḳuşaġı didikleri ḳavs-ı ḳuzaḥ maṭrdan yā buḥārdan ḥādeṣ olan eczā’-i mā’iye’-i raşye’-i saġīre’-i müstedīre’-i ṣāfiye’-i

şāfede Şems-i münīriñ żiyāsı irtisāmından ẓuhūr ider ve bunuñ beyānı budur ki **(50/a)** eczā'-i meẕkūre ḫilāf-ı Şems olan cihetde öyle bir vaż‘ üzre bulunmak lāzımdır ki eczā'-i mezbūreniñ her birinde şu‘ā‘-ı başar Şemse mün‘akis ola ve bu in‘ikās ol zamān olur ki ol eczānıñ māverāsında sehāb-ı muẓallim gibi keşīf nesne bulunup āyine miṣāl olur ve Şems daḫī ufka ḳarīb olup ḥarāreti ḳalīl olur ve nāzır-i ẓuhūrunı Şemse virüp ol eczāya müteveccih ola ya‘nī ḳarṣ-ı Şems ile ol eczānıñ arāsında ola tā kīm şu‘ā‘-ı başarı ol eczādan Şemse mün‘akis ola. Pes, ol nāẓara ol eczānıñ her birinden ancaḳ żu'-ı Şems görinür şekli görünmez zīrā ki mücerrebdır ki şu‘ā‘-ı başardan mün‘akis olan miṣḳāl nesne be-ġāyet küçük oldıḳda muḳābilinde bulunan żiyālı nesneniñ ancaḳ żu'ınıi ve levnini gösterir şeklin ve hey'etin göstermez. Pes, ol eczā'-ı mā'iye nıṣf-ı dā'ireden eḳali bir ḳavs-ı müsteżī şeklinde olur ve bu ḳavs irtifā‘-ı Şems ḥesabıyla noḳṣān bulur ve inḥiṭaṭ-ı Şems ḳadar ziyāde olur. Zīrā ki Şems ol dā'ireniñ merkezi mekānında olmaġla ufuḳdan mürtefi‘ oldıḳça muḳābil olan dā'iresiniñ fevḳe'l-ufḳ nıṣfından eḳal ḳalur ve Şems ufḳa nüzūl idüp ḳarīb oldıḳça ol dā'ire'-ināḳṣanıñ ḳavsı ufḳa mümās olan iki ṭarafından ezdiyād bulur ki ol ṭarafeyn eczāsından şu‘ā‘-ı başar Şemse mün‘akis olmaġa başlar ve ḫażreti şeyḫ ibni sīnā şifāsında yāzmışdır ki ṭus ile māverd arasında bir cebel-i ‘alī üzerinde idim ve semā münkeşif idi ve ṣaḥrā ile mā-beynimizde vusṭ-u cebelde seḥāb var idi. Vehevā ruṭb idi ve Şems nıṣf-ı nehārda idi. Ben ol seḥāb-ı mużallime naẓar idüp ḳavs-ı ḳuzaḥ elvānında bir dā'ire'-i tāmme gördüm ve ben ol cebelden tenezzül eyledikçe ol dā'ire'-i taṣġir eylerdi tā kīm ben seḥāba vāṣıl oldıḳda ol daḫī mużmuḥal oldı. Ve bu ḳavs-ı ḳuzaḥıñ iḫtilāfı levānī żū'-i Şems-i elvān muḥtelife'-i ġamāmlar ile iḫtilāṭındandır. Zīrā ki nāḥiye'-i‘ulyāsı Şemse ḳarīb oldıġından işrāḳ-ı ġālib olup aḥmar za‘ferānı görünir. Ve nāḥiye'-isüflāsı Şemsden ba‘īd oldıġı-çün işrāḳı maġlūb olup aḥmar-ı ḥamrı görinür. Ve iki levniñ māyini ikisinden terekküb iden aḫḍar- cemeni görinür ve eyālet-i Van'da ḳal‘a'-i ḫīzānda faṣl-ı ḫarīf zamānında Ḳamer-i bedr-i kāmil iken anda ufḳa muttaṣıl beyān olunan elvānda ḳavs-ı ḳuzaḫ ẓāhir ve nümāyān olmuşdur. ṣūreti budur;

ve ammā hāle-i evvel daḫī eczā'-i raşiye'-i ṣaġire'-i müstedīre'-i şeffāfada Ḳameriñ nūrı irtiş̱āmindan ḥavlinde ḥarman miş̱āli ḥādiş̱ olan dā'ire'-i müstedīre'-i beyżādır ve bunuñ beyānı budur ki nāẓarla neyriñ arasında eczā'-imez̲kūre öyle bir vaż' üzre bulunmalıdır ki anlarıñ her birinde şu'ā'-i başar-ı evvel neyre mün'akis ola. Pes, nāẓar-ı evvel eczāya naẓar iyledikde her birinde żū' neyri görür lākin evvel eczā be-ġāyet sıġār oldıġı-çün neyriñ şekl ve hey'eten göremez ve mecmū'ı dā'ires'-i tāmme yā nākıṣa şeklinde olur ki hāle odur ve hevānıñ ruṭūbetinden ḥādeş̱ oldıġındandır ki nüzūl-u maṭre dalālet ider ve eger ṣıfat-ı mezbūre üzre iki seḥāb ittifāḳ ile biri biriniñ taḥtında bulunsa o zamān iki hāle ḥudūş̱ ider ve taḥtāniyesi bize aḳreb oldıġından a'ẓam görinür ve egerseḥāb-ı mez̲kūre ikiden zīyāde **(50/b)** olursa hāle daḫī evvel'aded olur ve neyr-i Ḳameriñ yedi hālesi müşāhede olunmuşdur. Ve ammā ẓafara ki żumm-u ẓā ile hāle'-i Şemsdir evvel nādir bulunur zīrā ki Şems afaḳdan ba'id oldıḳça te'ş̱iri ḫarāreti şedīd oldıġından eczā-yı mevsūfe gibi seḥāb raḳīḳi ḥal idüp hevāya dönderir. Ve ḥażreti şeyḫ merḥūm şifa-yı merḳūmunda yazmışdır ki neyr-i a'ẓamıñ ḥavlinde ḳavs-ı ḳuzaḥ elvānında hāle'-i tāmma ve hāle'-ināḳṣa müşāhede itmişdir ve bu mü'ellif-i ḥaḳīr bu kitābı taḥrīrinden bir sene muḳaddem Pasin ṣaḥrāsında faṣl-ı rebī'ada vaḳit zevālde hāle'-i tāmma'-i Şemsi yārān-ı ṣafā ile te'accüb iderek müşāhede eylerken biz ma'ān yüz ḳırḳ iki yaşında bir pīr-i fānī bulunup evvel daḫī bu hāleye istiġrāb idüp ben bu yaşa geldim çoḳ 'acāib görmüşdüm 'ömrüm içinde güneş ḫarman eyledigin görmemişdim şimdi bunı daḫī sır itdim dimişdir. Ve ammā ṭumanıñ ve ḳaraġınıñ ve cisenin 'illet mādiyeleri evvel baḫār sā'at mahūrdur ki hem kendisi ḳalīl ve hem ḥarāreti za'if olmaġla ṭabaḳa'-i bārideye bāliġ olmayup kendi ṭabaḳa'-i süflāsında ḳalup arża nüzūl itmege baāşlar eger evvel es̱nāda aña berd isābet itmediyse rü'ūs-ıcibāli iḥāṭa idüp rū-yızemīne münteş̱ir olup duḫān gibi māverāsını setrider ki ṭuman odur ve ḥarāret ḳalīle ile hevāya münḳalib olur gider. Ve eger ol buḫār ża'ife es̱ñā-yı nüzūlden berd isābet iylediyse pes evvel taḳdirce eger ol buḫār nāzil ve evvel bir şedīd ile müncemid olursa ufaḳ ve berrāḳ olup zerrāt ems̱āli nüzūl ider ki ḳırāġı didikleri odur ve eger o buḫār o berd ile mütecemmid olmazsa suya münḳalib olup nebāt orākı üzerine nüzūl idüp lü'lü' ems̱āli ḳıṭrāt olur ki jāle ve şebnem cise didikleri odur ve ḥaḳīḳat-i ḥāl budur ve beyān olunan kā'inat cevk-i cümlesi ecsām mürekkebāt a'dadından bulunmuşdur. Lākin 'anāṣırdan mizācısız terkīb olunmuşdur anıñ-çün böyle serī'yyü'z-zevāl ve'l-intiḳāl bulunmuşdur fe-sübḥāne'ṣ-ṣāni'u'l-ḥakim celle celāle ve 'amme nevāle ve lā ilāhe ġayruhu.

Nev'-i ş̱ānī: Ṣubḥ ve şafaḳ ve ẓulāliñ ḥaḳīḳat aḥvāliñ bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet ve ehl-i hey’et ittifāḳ üzre dimişlerdir ki subḥ ve şafakıñ ẓuhūrı küre’-i hevānıñ bu ṭabaḳa’-i süflesine maḫṣūṣdur ve bunuñ beyānı budur ki cirm-i Şems ṭop zemīnde miḳdār-ı meẕkūr üzre a‘ẓam oldığından ebdā-i arżıñ nışfından ekṣeri nehār mażī ve aḳlı leyl-i muẓlim ẓılli şekl-i maḫrūṭ olup felek-i Zührede nihāyet bulmuşdır ve re’s maḫrūtı bālāda beyān olundığı üzre ibdā-i mınṭıḳatü’l-burūca muṣammat olmuşdur ve ẓıll-ı maḫrūtuñ taḥte’l-ufk olmasınıñ müddeti nehārdır ve fevḳa’l-ufḳ bulunmasınıñ zamānı leylīdir. Pes, neyr-i a‘ẓam zīr-i zemīnde iken ufḳ şarḳiden yaña ḳarīb oldıḳça meyl ẓıll-ı maḫrūṭ fevḳa’l-arż ufḳ-ı ġarbi semtine ḳarīb olur tā kim ẓıll maḥruṭı muḥīṭ olan şu‘ā‘ıñ ṭaraf-ı maşrıḳ semtinde görinür. Pes, ibtidā evvel şu‘ā‘ıñ ṭaraf-ı ḳarībiki ufḳ-ı şarḳīden vāfir-imürtefi‘dir. Ol semt ebyaż görinür anıñla ufḳıñ mā-beyni meẕalim ḳalur zīrā ki mevżū‘nāẓardan maḥal beyāżdan ve mekān ufuḳdan ḥāṣıl olan müṣelleṣiniñ nāẓarla beyāz arasında şu‘ā‘ başardan olan żıl‘ı saṭḥ ẓılde farṣ olunup Şems ile arża tamām iden ḥaṭṭ-ı şu‘aüzre ḳā’im oldığından nāẓarla ufḳ arasında bulunan żali‘den aḳṣar ve aḳreb olup şu‘a‘-i Şems andan muḳaddemce görinür ba‘de Şems ufḳa bir miḳdār ḳarīb oldıḳçaol beyāż-ımeẕkūr münteṣir olmaġa başlarlākin żiyāsı ḳalīl oldīġı-çün za‘if görünir. Pes, ‘avām-ı nās ol beyāżı ufuḳdan zā’il tevehhüm idüp ol ẓann ile subḥ kāẕib dirler. Ḥālbūkīm beyāż-ı meẕkūr ḥaḳīḳatde zā’il degil zā’id olmaḳdadır. Ba‘de Şems ufḳa ziyādece karīb oldıḳda ve beyāż-ımeẕkūruñ ufḳ-ı mezbūr üzre isntişāri‘ariż oldıḳda żiyāsı ḳuvvet buldığından zā’il görünmez. Pes, aña subḥ-ı ṣādıḳ dirler ba‘de Şems ufḳa be-ġāyet ḳarīb oldıḳda beyāż-ı meẕkūr etrāf eknāfa münteṣir olup maṭla‘ Şems-i aḥmer görünir ba‘de ḳarṣ Şems-i ufuḳdan ṭulū‘ idüp ibtidāyı nehār olur. Pes, aḥvāl-i ṣubḥ budur ki haḳīḳati üzre beyān ve ‘ayān olunmuşdur. Ammā şafak beyān olunan aḥvāl-i ṣubḥuñ tertibiniñ ‘aksi üzredir. Zīrā ki ḳarṣ Şems-i ufuḳdan ġurūb idüp āḫir-i nehār oldıḳdan soñra maġrib Şems-i aḥmer olur ba‘de beyāż‘ariż görinüp ba‘de beyāż zā’il ẓann olunup ba‘de beyāż mürtefi‘müsteṭīl olur ve tecrübe ile taḥḳīḳ olunmuşdur ki ufuḳdan Şemsiñ on sekiz derece inḥiṭāṭı ṣubḥ-ı kāẕibiñ ibtidāsı şafaḳıñ intihāsıdır. Pes, ḳırḳ sekiz buçuḳ derece‘arżında Şems-i münīr münḳalib ṣayfiye geldikde şafaḳıñ āḫiri ṣubḥ-ı kāẕibe muttaṣıl olup vaḳit‘işā ḳalmaz zīrā ki Şems bir nūr münḳalib meẕkūrde iki‘arż-ı mezbūruñ **(51/a)** ufḳından on sekiz dereceden ziyāde münḥaṭ olmaz. Ve ammā zılāl iki ḳısma munḳasım olunmuşdur ki birine zıll-ı evvel tesmiye itmişlerdir ve ẓıll-ı ma‘kūs ve ẓıll-ı menkūs daḫī dirler ve ol zıll saṭḫ-ı ufḳıñ muvāzātında mensūr olan mikyasıñ ẓıllıdır. Meṣelā cedāra ġarż olunan vetediñ ẓıllı gibidir ve biri ẓıll-i ṣānīdir ki ẓıll müstevī ve ẓıll-i mebsūṭ daḫī dirler ve ol ẓıll-i saṭḥ ufḳ üzerine ‘umudā ḳā’im olan muḳāyeseden görinen ẓılldır meṣelā arż müstevīde garż olunan ẓıllı gibidir. fe-sübḥān felaḳa’l-esbāḥ ve ḫālaḳi ẓılāle’l-eşbāḥ.

Nev‘-i ṣālis: Leyl u nehārın ḥaddi i‘tibārın ve sā‘at miḳdārın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et ve ehl-i ḥesāb ‘indinde bir gün gicesiyle Şems-i münīriñ dā’ire’-i nıṣf-ı nehārdan müfāraḳat idüp ḥareket kāli ile yine aña‘avdet eyledigi zamanıdır. Ve ‘inde’l-‘amme leyl u nehār ġurūb-u Şemsden yine ġurūbuna degindir. Ammā bir gün ve bir giceniñ ibtidāsını Şems-i münīriñ mıntıḳatü-l-burūcuñ her bir noḳṭasını mufāraḳatından farż itmek mümkindür lākin ehl-i nücūm dā’ire’-inıṣf-ı nehārdan ibtidā itmegi ıṣṭılāḥ itmişlerdir zīrā ki felek-i burūcdan birü ḳavs olan iḫtilāf muṭāli‘ve maġārib-i āfāḳ ḥesabıyla mesākinde çoḳ vāḳi‘ olur. Ammā dā’ire’-inıṣf-ı nehār ḥesābıyla iḫtilāf ḳavs felek-i burūc her‘arżda müsāvīdir zīrā ki dā’ire’-inıṣf-ı nehār cemī‘mesākinde ḫatt-ı istivā āfāḳınıñ birisi oldıġı-çün anıñ ufḳı maḳamında ḳā’im olur ve bir gün bir giceniñ zamānı ḥareket kalañ bir devresi üzerine Şems-i münīriñ evvel müddetde felek-i burūcdan ḥareket-i ġarbiyesiyle seyr itdigi muṭāli‘ miḳdārı zā’id olur ve nehārıñ zamānı ehl-i ḥesāb ‘indinde ṭulū‘-u Şemsden ġurūbuña varıncaya dekdir ve ehl-i şer‘ ḳatında nehār şer‘i ṭulū‘-ı fecr ṣānīden ġurūb-u Şemse dekdir. Pes, leyliñ zamānı iki meẕhebe nisbetle ḫafī degildir. Ammā ehl-i ḥesāb kendi leyl-i nehārıñ her birini sā‘at mu‘tedilleye taḳsīm itmişlerdir. Ammā sā‘at-ı mu‘tedilleniñ miḳdārları ibtidā mütesāvī oldıġından bunlara sā‘at-ı müstevīye daḫī dirler ve bu sā‘āṭ-ı mu‘tedilleniñ her biri ḥareket kalañ on beş derece devr itmeniñ miḳdārıdır. Ve ammā sā‘at-i zamāniyeniñ miḳdārları eyyam ve leyāliniñ miḳdārları iḫtilāfıyla muḫtelif oldıġından bunlara sā‘āṭ-ımu‘avvece daḫī dirler. Pes, bu sā‘at-ı zamāniye nehārıñ yā leyliñ ibdā on iki cüz’inden bir cüz’idir. Zīrā ki nehār leylden eṭvāl olursa sā‘at-i nehār sā‘āṭ-i leylden eṭvālolur ve eger nehār leylden eḳṣer olursa sā‘āṭi daḫī sā‘āṭden eḳṣer olur. Pes, bunda ma‘lūm oldıġı ṭūl ve ḳaṣr-ı nehār ile a‘dād-ı sā‘at mu‘tedille muḫtelif olur ve ezmān ve eczāsı muḫtelif olmāz zīrā ki eczāsı dā’imā on beş derecedir ve ṭūl ve ḳaṣr-ı nehār ḥesābıyla ezmān sā‘āṭ-ı zamāniye muḫtelif olur ve a‘dādı muḫtelif olmaz ki dā’imā on ikidir ve ehl-i ḥisāb aḥkām-ı nücūmda sā‘āṭ-i zamāniye i‘tibāridüp sā’ir ḥisāb içün sā‘at-ı mu‘tedille iḫtiyār itmişlerdir. Ve sā‘āṭ-i müstevīye ile sā‘āṭ-i mu‘avveceniñ a‘dād ve eczāları leyl u nehār istivāsında müstevī olur. sübḥāne muḳallibe’l-leyl ve’n-nehār ve’s-sā‘āṭ ve’l-ezmān.

Nev‘-i rābi‘: Sene’-i Şemsiyye’-i ḥaḳīḳiyeyi ve şühūr-ı burūciyye ve nücūmiyeyi ve esmā’-i şühūr rūmiyeyi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et ve ehl-i nücūm ittifāḳ ile dimişlerdir ki sene’-i Şemsiyye’-i ḥaḳīḳiyeniñ müddeti felek-i burūcuñ bir noḳṭa’-i mefrūżasında ḳarṣ-ı Şems kendi ḥareket ḫāṣṣa’-i ġarbiyesiyle müferriḳat idüp tā yine ol noḳṭaya ‘avdet idinceye dek mürūr

iden zamandır. Ammā ehl-i nücūm sene'-i Şemsiyyeniñ ibtidāsını āfitāb 'ānitābıñ re's-ı burc-ı ḥamele ḥulūlundan bedā' itmişlerdir ve on iki burcuñ her birine ḥulūlunı evā'il-i şühūr i'tibār idüpve her burcı 'ubūrını bir şehr'add itmişlerdir ve bu sene'-i Şemsiyyenin 'aded-i eyyāmı üç yüz altmış beş yevm ve rub' yevmdir. Ve bu maḳāmda yevmden murād bir gün bir gicesiyledir. Ve bu şühūr-ı burcūciyye-i nücūmiyeniñ 'aded-i eyyāmı ḥesāb-ı ebced ile bu beytiñ elfāẓıdır. **(Beyt)** lā vü lā leb lā lü lā lā şeş meh est. Lel kaṭ u kaṭ lel şühūr-ı kütehest. gerçi bene-i Şemsiyye'-i ḥaḳīḳiyye ve şühūrburūciye'-iḥesābiye budur lākin İskender İbn Feylesof Rūmī sene-i Şemsiyyee ḥaḳīḳiyeniñ evā'il-i şühūrunı ehl-i nücūmıñ farż eyledigi eva'il-i burūcdan otuz gün akdem i'tibār idüp ibtidā-yıseneyi āfitābıñ re's-i ḥamele ḥulūlundan on gün muḳaddem bedā' itmişdir ve her bir şehri bir isim ile taḫṣīṣ idüp şühūr-ı rūmiye nāmıyla şöhret virmişdir ve bir seneyi fusūl-ı erbā'aya taḳsīm idüp her bir faṣl içün üç şehr ta'yīn ile nihāyetine irmişdir. Ammā şühūr-ı faṣl-ı rebī' azār ve nisān ve eyārdır şühūr faṣl-ı ṣāyf ḥazīrān ve temmūz ve ābdır ve şühūr faṣl-ı ḫarīf **(51/b)** eylül ve teşrīn-i evvel ve teşrīn-i s̱ānīdir ve şühūr faṣl-ı şitā kānūn-ı evvel ve kānun-ı s̱ānī ve şubātdır ve hālā diyārımızda meşhūr rūznāmelerde mestūr bu şühūrdır ki'aded-i eyyāmı bu beytden ma'lūmdur.

Lā vü key lā der-bahār u key vü lā lā faṣl-ı yāy

Key vü lā key der-ḫarīf u lā vü lā kaḥ der-şitā

Nev'-i ḫāmis: Sene'-i Ḳameriye'-i devriyeyi ve şühūr-ı hilāliye'-i şer'iyeyi ve esmā'-i şühūr-ı 'arabiyeyi ve ġurre'-işühūr-ı 'arabiyeyi ve Rūmīyeyi bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i hey'et ve ehl-i ḥesāb ittifāk üzre dimişlerdir ki sene'-i Ḳameriye on iki şehr-i Ḳameriyedir ve her bir şehr-i Ḳameri Ḳameriñ Şemsden farż olunan vaż'ında kendi ḥareket-i ġarbiye'-i serī'asıyla müfaraḳatından tāyine ol vaż'ine'avdet idinceye dek mürūr iden zamāndır ve Ḳameriñ Şemsden farż olunan evżā'ınıñ ẓāḥiri hilāldir ve 'umūr-u şer'iyede müte'ayyiñ olan rü'yet hilāldir ve 'inde'l-'arab ġurre'-i şehr hilāldir lākinrü'yet hilāl iḫtilāf mesākin ile muḫtelifü'l-aḥvāldir anıñ-çün ehl-i ḥesāb ibtidā-yı şehr-i Ḳameri Şems ile Ḳameriñ ictimā' ve muḥāḳından i'tibār itmişlerdir ve bu şehriñ zamānı iki ictima' arasıdır ve 'aded-i eyyāmı yigirmi ṭoḳuz buçuḳ gündür ve bu sene'-i Ḳameriyeniñ zamānı üç yüz elli dört yevmdir ve ḫams yevm-i südüs yevmdir ki sene'-i Şemsiyyeden on gün ve yigirmi buçuḳ sā'at noḳṣāndır ve bu sene'-i Ḳameriye'-i şer'iyeniñ ibtidāsı ġurre'-işehr-i muḥarremdir ve bu sene'-i Ḳameriye'-i'arābiyye evvel sene'-iŞemsiyye'-i rūmīyeden miḳdār-ımez̲kūr noḳsān olmaġla bir yılda taḳrīben on bir gün taḳaddüm ider mes̲elā bir sene māh-ı āzarla şehr-i

muḥarremiñ ibtidāları yevm-i vāḥid olsa ve bu iki şehr biri birine muṭābıḳ kalsa ve tārīḫ-i hicretiñ biñ yüz elli dört salı gibi ‘ıyd-ı nevruz-ı sulṭāniyle ‘ıyd-ı ‘āşure bir günde teṣādüf kılsa lā-cirm sene’-i ātiyede hilal-i muḥarrem māh-ı āzārdan on bir gün ḳadar muḳaddem görinür. Pes, beher sene minvāl-i meẕkūr üzre taḳaddüm itmesiyle otuz üç senede bir devresi tamām olup yine ġurre’-i muḥarrem ibtidā-yıāzārı bulur lākin bir sene’-i Ḳameriye ol sinin-i Şemsiyye içinde tedāḫil idüp ḳalurzīrā ki otuz dördünci muḥarremdir ki otuz üçinci āzārla muṭābıḳ gelür çünki bu şehr-i Ḳameriye ol fuṣūl erba‘ayı minvāl-i meẕkūr üzre devr idüp bir faṣlda karār bulmazlar anıñ-çün bunlar bir faṣla mensūb olmazlar. Pes, her iki şehri bir zevc-i i‘tibār ile birini yigirmi ṭoḳuz gün ve birini otuz gün‘addidüp ibtidā-yı seneyi şehr-i muḥarremden‘add itmişlerdir. Ammā şühūr-u Ḳameriye’-i‘arabīyeniñ isimleri ibtidā-yı şehr-imuḥarrem bir māh muḥteremdir ki onuncı güni ‘ıyd-ı ‘āşūredir ve anıñ refiḳi ṣaferü’l-ḫayr ile müsemmādır ve ba‘de rabī‘yyü’l-evvel bir şehr mu‘aẓẓamdır ki on ikinci gicesi mevlūd ḥabīb-i Ekrem ṣallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellemdir ve anıñ semisi rebī‘yyü’l-āḫir muḥteremdir ve ba‘de cemāẕiyye’l-evveli bir māh-izībādır ki hemnāmı cemāẕiyye’- āḫirdir ve ba‘de receb işmi bir şehr merġūbdur ki evvelki cum‘a gicesi leyle’-i reġā’ibdir ve anıñ muḳāranı ṣa‘bān bir şehr ḫayratdır ki on beşinci gicesi leyle’-i berātdir ve ba‘de ramażān-ı şerīf bir mübārek şehrdir ki yigirmi yedinci gicesi leyle’-iḳadirdir ve anıñ mülāzımı şevval-ı sa‘nidir ki ibtidāsı yevm-i‘ıyddır ve ba‘deşehr ẕi’l-ḳa‘dedir ki anıñ refiḳī ẕī’l-ḥiccedir ve üçünci günihācılar bayrāmıdır ve bu şehr sene-i ḫitāmıdır ve ammā ġurer-i şühūr-ı ‘arabiyye ve şühūr-u rumīyeniñ istiḫrācın ikişer beyt ile edā iden ġurer-nāmemiz ḫātime’-i faṣl olmaḳ münāsib görülmüşdür ve bu hevālardan hevesimiz yorulmuşdur.

Naẓm

Ḥaḳḳa ḥamd ve ḥabībine selām it
İki hafta anıñla gitmelisin

Her ayda rūz u şeb sā‘at be-sā‘at
O mecmū‘ına günde kim bulursun

Cü dört beyt iki ġurre’ mücmelidir
O şehriñ ġurresin ol gün bulursun

Ḥurūfun şehr-i ḥākim bilmelidir
Ḳaçında şehr-i rūmiñ ġurredir bil

(52/a) Şühūr-u ḥākimiñ cem‘ itmelisin
Burūc eyyāmına andan naẓar ḳıl

Bul anda rūmīden hem şehr şer‘i
Şühūr-ı şer‘a her yıl biri ḥākim

Burūcı aṣl bil her şehri fer‘i
Cü hicret sālı bin yüz altmış u beş

Maḳdem-i beyt on iki kelimedir tām
Bu şehriñ ḥākimi vardır raḳam şeş

Ḥurūfdur şuhūr-ı şer‘a erḳām
Bu sāl içre çün āzār ġurre buldı

İkinci beyti sekiz kelimedir al
Eced cīmī de rūma ḥākim oldı

Ḥurūfun şerḥ‘-i şer‘a ḥākim-i sāl
Çün altmış altı olur sāl-ı hicret

Üçünci beytdir tertīb-i manẓūm
İki ḥāim iki dāl olur elbet

Şehr-i rūmīdir anınla ma‘lūm
Bu tertīb üzre ḥākimler gider kim

On iki kelimedir beyt on iki ay
Ehec zeb būdıñ olmuş devri dā’im

Evā’il ḥarfi şehr-i erḳāmīdir ṣay
Velīḳin ḥākim-i rūma aḥrefi çün

Şühūr-u rūma āzār birle bed’ it
Bu sāl-ı hicrile devr itdigi-çün

Muḥarremden şuhūr-ı şer‘i ṣay git
Bu sālıñ eşhūrı eyler taḥavvül

Şuhūr-ı rūma tābi‘ beyt-i rābī‘
Otuz üç yilda bir yıldır tedāḫül

Vü yekşenbe ḥurūfın oldı cāmi‘
Muṭābıḳ gelse āzerle muḥarrem

Cü yirgirmi sekiz ḥarf oldı her yıl
Bu hicret sālını bir ṭarḥ it ol dem

Şühūr-u rūma ḥākimdir biri bil
Cü ġurre-nāmeler naẓm itdi ḥaḳḳı

Ehec zed būd o sekiz ḥarf olur kim
Şühūr-ı dehr ile bil ṣūn‘-ı ḥaḳḳı

(52/b)

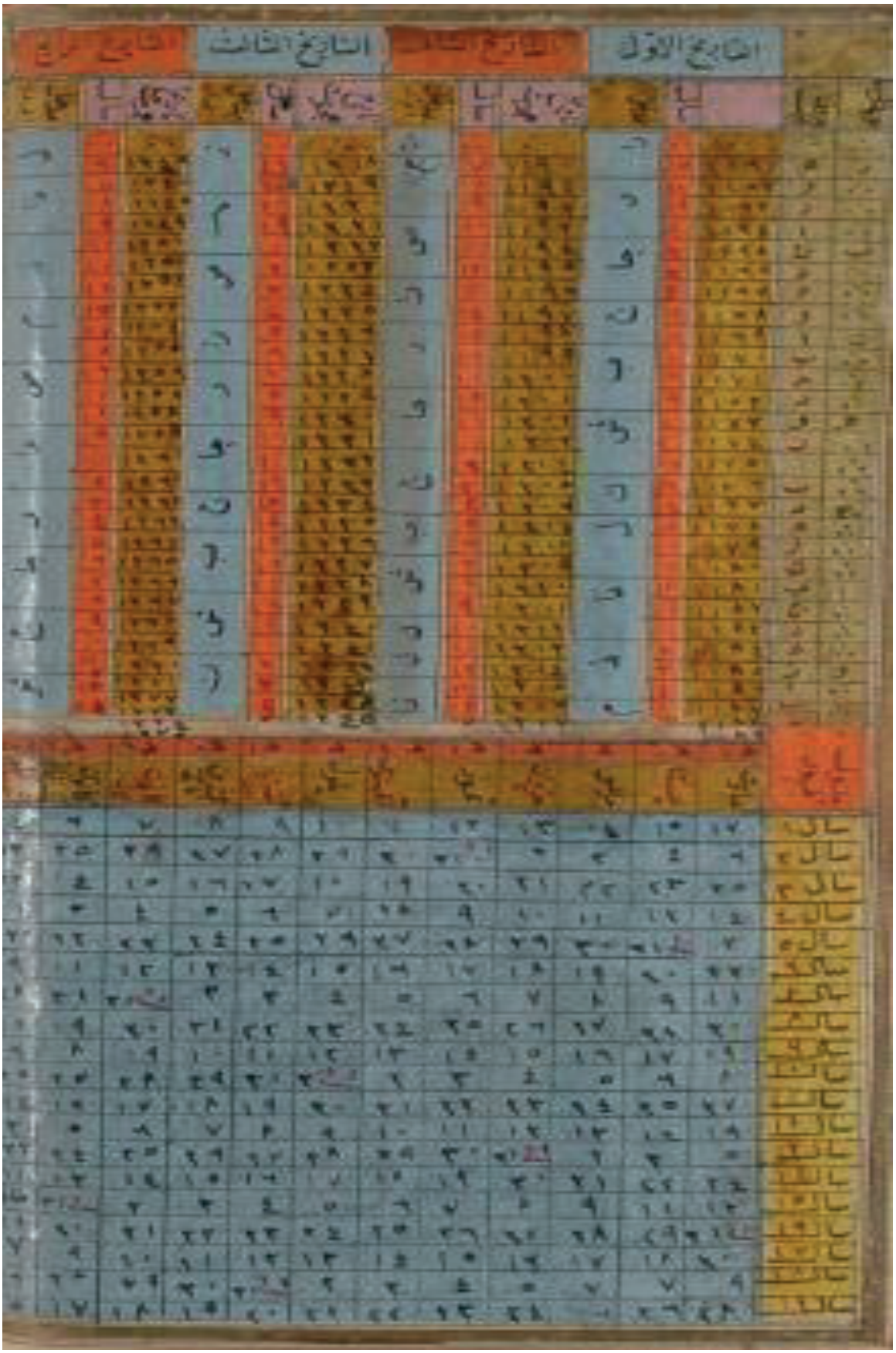

(53/a)

(53/b)

(54/a) Faṣl-ı ḫāmis: Māhiyet-i‘anaṣır-ı mā’i ve anıñ keyfiyet ve aḥvāli ve iḫtilāf-ı evṣāf ve esmāsını ve biḥār iken buḫār ve seḥāb ve sülūc ve emṭār ve ‘uyūn ve enhār ve yine biḥār olmasını ve ḥareket-i muḫtelife ile ḥareket bulmasını ve biḥār ile biriñ biri birine tebdīl ve taḥavvül kılmasını ve bīrūn ve derūnunda bulunan ehl-i berr ve buḥrāndan envā‘-ı menāfi‘bulmasını ve anda olan ḥayvānātıñ vücūda gelmesinive ṭabaḳa’-i mā’iyeniñ ṣaḫnı‘add olunan‘umḳ-ı biḥārı kīl ile bilinmesini ve baḥr ile sefīneler cārī olmasını ve biḥār ile sefīneler ḫalḳı her semte varup her murād almasını ve baḥr-ı muḥīṭ ile yeni dünyā bulunup küre’-i arż ve māh devr olunup maġribe giden sefīneleriñ maşrıḳ semtine gelmesini yedi nev‘ ile beyān ve ‘ayān ider.

Nev‘-i evvel: Māhiyet-i‘anaṣır-ı mā’i ve anıñ ṭabī‘at ve eṭvārını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet ve ehl-i hey’et ittifāḳ üzre dimişlerdir ki‘anāṣır-ı erba‘anıñ ṣānīsi ‘anaṣır-ı mādır ki ol bir cevher basīṭ ve biriniñ ve şeffāf ve cism-i küridir ve ṭabī‘at-ı nev‘iyesi rabṭ ve bārid ve hevāya nisbetle keṣīf bulunup ṣaḳīle mużāf olmaġla iḫvānına muḫālifdirve gün ve fesād ile ṣūretler bulmaġa ḳābildir. Ve kendi ḥīzından çıḳdıḳda iḫvānına istiḥāle ile mütebeddil ve ḫīzandan iken böyle‘anāṣıra münḳalibdir ve kendi ṭabī‘atıyla ḥīzanda sākin ikenniçe ḥarekāt-i muḫtelife’-i ḳasriye ile müteḥarrikdir ve bu küre’-i mānıñ saṭḥ-ı muḥaddebi temevvücüyle mużaris olupfevḳinde bulunan küre’-i hevānıñ saṭḥ-ı muḳa‘ar müteḥarrikine temās itmişdir ve saṭḥ-ı muḳa‘arı ḳa‘rinde olan arżıñ saṭḥ-ı mużarisine mümās oldıġından evvel ve hadd-i cibāliñ nazārisi ḥesabıyla saṭḥ-ı māh daḫī mużarisdir ve bu küre’-i mānıñ ḥīz-ıṭabī‘iyesi taḥte’l-hevā ve fevḳe’t-turāb olup ve küre’-i arż cemī‘ cihetden setr idüp cevfine alupṣaḥīḥu’l-istidāre olmaḳ muḳtezāsı ṭabī‘atı iken setr itmeyüp arżıñ ba‘żı yerleri meksūf kaldıġınıñ ḥikmetinde ba‘żı ehl-i hey’et‘ināyet-i Ḥaḳḳa teşebbüṣ idüp ḥayvānāt bir yanıñ ḥuṣūṣan insān nev‘iniñ ḫalḳına ve rū-yızemīnde hevādan tenefüs ile beḳā-yı nesl ve ta‘ayüşüne irādet‘aleyhi ilahiye ta‘alluḳ itmişdir ki ẓāhirde bir sebebi ma‘lūm degil dimişlerdir ve ekṣeridaḫī telsīm olup dimişlerdir ki bu‘ālem-i esbābda her şey ṭarīḳ-i esbāb ile vücūda gelmek‘ādet-i ilahiyedir. Pes, mā-i baḥr küre’-i zemīni külliyetle setr itmediginiñ sebebi budur ki āfitāb-ı‘ālem-tebābıñ felek-i ḫāricü’l-merkezi ḥesabıyla evc ve ḥaḍīḍi olmaġla ve ḥālā ḥaḍīḍi burūc-ı cenūbiyeden cedīevā’ilinde bulunmaġla Şems-i münīr kendi seyriyle senede bir kere ḥaḍīḍine nüzūl itdikçe merkez-i arża ḳarīb olup ḥarāreti ziyāda te’sīr ider çünki āfitāb-ı ‘ālem-tāb ol burūc-ı cenūbiyede ḥaḍīḍinde oldıḳça arża karīb olup şimāliyede evcinde bulunduḳca arżdan ba‘id gitmişdir. Pes, ḥaḍīḍine geldikçe ḥarāreti şiddeti bu‘anāṣır mā’i tesḫīn idüp ḥarekete getürüp arżıñ ol semtine ceẕb itmişdir zīrā ki māh ḳalīl bir mercel-i kebīriñ bir

kenārında ġaleyān eylese elbette ol suetraf-ı mercelden ol maḥale varup sā‘ir eṭrāfı ṣūdan ḫālī ḳalup münkeṣif olur keẕalik mā’-i baḥr cenūb semtinde Şemsiñ şiddet-i ḥarāretinden ḥareket-i ıżṭıraba gelüp mā-i baḥr aḳtār-ı sā’ireden ol cānibe müncezib olup arżın şimāl semtinde münkeṣif yerler ḳalmış dimişlerdir lakin ‘inde’t-taḥḳīḳ sebeb-i ḥarāret ve bürūdet mücerred ḳurb ve ba‘id-i Şems degildir belki muḳābile’-i şu‘ā-i Şems hem şiddet-i ḥarārete inḥirāf şu‘ā‘ıża‘af ḥarārete sebebdir nitekīm bālāda beyān olunmuşdur zīrā ki muḳābil olan merāyā-i muḥarriḳ ile ṣābit oldıġı üzre in‘ikās mużā‘af bulunmuşdur ve berr eyle baḥr ikisi bir kere oldıḳdan ṣonra mürūr dühūr ile hubūb-ı riyāḥ ve ceryān-ı süyül arāżi-i mekṣūfaya te’ṣīr idüp ve hād eġvār ve telāl ve cibāl ḥādeṣ olmuşdur ve mā’i-i baḥr ḥareket eyledikçe mevāżi‘ hāviye suyuna nüzūl ve ḫalāl-i telāl ve cibāle ḥulūl idüp arāżi’-i mekṣūfada cā-be-cā deryā ḳalmışdır. Pes ḫuṣūṣ-u ḥaḍīḍ inkişāf-ı arża sebeb külli bilinmeyüp ekṣeri bilinmişdir. Zīrā ki yeñi dünyānıñ nıṣf-ı mekṣufı ḥaḍīḍ altında ḳalmışdır ve Allahua‘lemu.

Nev‘-i ṣānī: ‘Anaṣır-ı mānıñ iḫtilāf-ı evṣāfı ve esmāsını ve miyāh-ı biḥār iken biḫār ve seḥāb ve ṣulūc ve emṭār ve yenabī‘ ve ābār ve enhār **(54/b)** olmasını ve anıñla nebāt ve ḥayvān ve insān belkicemī‘-i ma‘ādin ve a‘yān ve ḥayāt bulmasını ve yine miyāh-ı biḥār olup aṣlına rica‘at kılmasını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey‘et ve ehl-i ḥikmet ittifāk ile dimişlerdir ki‘anaṣır ḫākī iḥāṭa iden‘anaṣır māña ol baḥr-ı muḥīt ve ol baḥr-ı vāḥid iken ammākin muḫtelifeye nisbetle biḥār-ı muḫtelifeye taksīm olunmuşdur ve cihānıñ cihāt-ı erba‘asına nisbetle dört ḳısm bulunmuşdur. Pes muḥīṭ-i şarḳi ve muḥīṭ ġarbi ve muḥīṭ-i cenūbi ve muḥīṭ-i şimāli tesmiye olunmuşdur ve bunlarıñ her biri kendi sevāḥiline muttaṣıl olan memālik ve büldāna izāfetle nisbet ḳılınmışdır. Nitekīm muḥīṭ-i cenūbīye baḥr-ı muḥīṭ-i cin ve baḥr-ı muḥīt-i hind ve baḥr-ı muḥīt-i ‘acem ve baḥr-ı muḥīt-i fārs ve baḥr-i muḥīṭ-i ‘ummān ve baḥr-ı muḥīt-i ‘arab ve baḥr-ı muḥīṭ-i Habeş ve baḥr-ı muḥīṭ-i sūdān dinilmişdir ve bu‘anaṣır māh ṭabaḳa’-i nāre nisbetle ṭabaḳa’-i ḫāmis‘ad olunmuşdur ve şu‘a‘ Şemsiñ ḥarāretiyle mā’-baḥrıñ eczā’-ilaṭīfesi hevāya su‘ūd eylediginden eczā’-i nāriye ve eczā’-ihevā’iye ve eczā’-i arżiye ile muḫteliṭ olan eczā’-i keṣīfesi ḳalupta‘mı böyle mer u māliḥ bulunmuşdur ve bālāda beyān olundıġı üzre bu miyāh-ı bihārdan vāsıṭa’-i Şems ile derūn hevāda biḥār ve seḥāb ve ṣulūc ve emṭār olup arżā nüzūl eykedikde tedrīc ile yenābī‘ ve enhār olup ve andan ma‘ādan aḥcār ve nebātāt ve eşcār behremende olup cemī‘-iḥayvān ve insān ve hayāt cān bulur ve cümleye hayāt virdikden ṣoñraḳalan ziyādesi enhār-ı‘aẓām olup ṣānīyen biḥara dökilūr. (Fesübḥān men ca‘el mine’l- mā’i külli şey’i hayyin) ve mā’-i baḥr-i berr daḥī mücāvir hevā oldıḳda yine letafet-i ḥalāvet bulup mā’-i

azb ve fürāt olur ve mā’-i baḥr minvāl-i meẕkūr üzre meṣelā dolāb ibdā devr idüp biḥārdan giden biḥāra bedel anlara enhār gelüranıñ-çün biḫār ṣā‘id ile biḥāra noḳṣān gelmez ve duḫūl-u enhār ile zā’id olmaz egerçe mā’-i baḥr mer u keṣīf iken mücāverāt hevā ile ḥalāvet ve letāfet bulur lākin ḥarāret-i Şems ile muhteriḳ olan eczā’-i arżiye muḳāranetiyle elvān ve tu‘um-ı keyfiyāt iktisāb idüp şūr ve hār olur. Ve ammā mā’-i zemzemcemī‘-i emrāża devadır ‘azabıñ ve mā’-i ‘azebiñ fevā’idi çoḳdurlākin def‘-i ẓame’den e‘ẓamı yoḳdur ve ‘anaṣır-ı mānıñ daḫī aḫvātı gibi levnī olmayup muḫteliṭ oldıġını nesneye münḳalib olup anıñ ṭabī‘atını alur. Meṣelā mānıñ muḫteliṭ oldıġı nesne ḫal ise ol hem ḫal olur ve eger‘asl ise ol daḫī ‘asl olur ve mā’-i muṭlāḳ iken cemi-i ‘elvānı ve ṭa‘ūmıḳabūl ider ve cemī‘-i ednās ve evsāḫı maḥv idüp aḳar gider ve ḥükemā- i yunānīler baḥr-ı muḥīṭe oḳyanus dirler ve muḥīṭ-i merḳūm beyaż beyża miṣāli kendi derūnunda safra’-i beyża gibi müdevver olan‘anāṣır-ı arżıñ ekṣerini lābis ve muḥīṭ olmuşdur ve küre’-i ḫālk andan cā-be-cā ẓuhūr ḳılmışdır ve ẓāhir olan yerler rub‘ meskūn ve yeñi dünyā ve ṣad hazar cezā’ir-i ma‘mūreniçe nām ve nişān ile şöhret bulmuşdır. Ve bu rub‘meskūnda olan biḥār-ı ṣiġārol baḥr-i muḥīṭiñ baḳīyelerinden cā-be-cā ġadīr emṣāli ḳalmışdır ve ol biḥār-ıṣiġārıñ ekberi baḥr-ı ḥazar’dır ki baḥr-ı muḥīṭe muttaṣıl degildir ve bu baḥr-ı cenūbdan şimāle ṭūlanīdir müdevver degildir ve cihet-i şimālinde bilād-ı ḥaza ve ulu Noġāy ve Türkistāndır ve cihet-i maşrıḳında bilād-ı Hārzem ve Ṭāberistān ve Cürcāndır ve cihet-i cenūbunda cibāl-i cām ve bilād-ı Geylāndır. Ve cihet-i maġribinde Şirvān ve Ṭāġıstān ve Ejderhāndır ve bu baḥrıñ cezā’iri çoḳdur lākin hiç birinde‘imaret yoḳdur zīrā ki ṣu‘ubü’l-meslek ve serīyyü’l-mühlikdir. Ġāyet ‘umḳı yüz ḳulaç gelmez ve ceẕri medī olmaz ve bu baḥarıñ devri taḳrīben üç biñ mil mesāfe keyl olunmuşdur. Ve ṭūlı taḳrīben sekiz yüz elli mil ḳıyās ḳılınmışdır ve ‘arżı tecrübe ile maşrıḳdan maġribe altı yüz mil bulunmuşdur. Ve ammā ḳulzūm bir şehriñ ismidir ki sāḥil-i baḥrda bulunmalıdır ve olbaḥr ol şehre nisbet ḳılınmışdır ve baḥr-i muḥīṭe muttaṣıl oldıġından ceẕr ve med ve heycānı baḥr-i muḥīṭe müşābih bulunmuşdur ve fir‘avn ‘askeriyle anda ġarḳ olunmuşdur ve baḥr-i ḳulzūm ile Yemen meyānında bir cebel ṭavīl-i ḫā’il bulunmuşdur.Ve anıñ ṭūlı ve ‘arżı baḥr-i Hazar miḳdārı kıyās olunmuşdur ve cezā’ir-i keṣiresi ma‘mūr ve meskūn bulunmuşdur ki sehlü’l-meslek ve nādirü’l-mühlik tecrübe ḳılınmışdır ve ṭūlı cenūbdan şimale ‘umḳı iki yüz ḳulaçdan ziyāde bulunmuşdur ve aña muttaṣıl olan baḥr-i muḥīṭ zencen ve baḥr-i muḥīṭ-i Habeşiñ rākibleri ḳuṭb-ı cenūbi rākibleri ḳuṭb-ı cenūbiyi görüp ḳuṭb-ı şimāliyi görmez olurlar zīrā ki ḫatt-ı istivāden cenūb semtinde bulunurlar. Ve ammā baḥr-i rūmıña Aḳdeñizdir ol baḥr-i muḥīṭ ġarbiden çıḳmışdır ve şarḳa ṭoġrı gelüp arż-ı Dımaşḳa degin aḳmışdır bu baḥrıñ ṭūlı ġarbdan şarḳa taḳrīben altı aylıḳ yoldır ve ‘arżı cenūbdan şimāle muṭarrid degil ba‘żı **(55/a)** yerleri ṭār ve ba‘żı yerleri boldır maġrib semtinin ‘arżı taḳrīben yedi yüz mildir ve evsaṭı iki biñ milden ziyāde ve maşrıḳ semti biñ

milden ziyāde mekīldir ve bu baḥrıñ cihet-i şimālinde memālik-i Endülüs ve Yunan ve Frenk ve Rūmili ve Anaṭolıdır. Ve cihet-i maşrıḳdan eyālet –i ḥaleb ve Şām ve arāżi-i ḳuds-i şerīfidir ve cihet-i cenūbunda memālik-i Mışır ve Berḳa ve Tūnus ve Cezā'ir-i maġribdir ve cihet-i maġribinde memleket Sebte ve baḥr-i muḥīṭ-i ġarbıdır ve bu deryāda çoḳ aṭalar vardır ki meskūn ve ma'mūrdur vaḳr anda mesṭūr olan mecma'ü'l-baḥreyn aḥvāli bu deryāda bulundıġı meşhūrdur ve bu baḥr-ı sefīd kebīrü'l-memālik sehlü'l-mesālik ve meskūnü's-sevāḥil ve ma'mūrü'l-cezā'ir ve keşirü'l-menāfi'bir baḥr-i müfīddir ki ḥacer-i mıġnāṭıs ve şecer-i mercān anda ḥāṣıl olur ve bir gün bir gicede med ve cezri dörde vāṣıldır ve ġāyet'amīḳ olan ḳa'r ı yüz ḳulaçdır ziyāde degildir. Ve ammā baḥr-i esved ki ḳaradeñiz'dir ol İstānbūla dört beş sā'at mesāfe bir boġaz içinde ḳalup ol belde'-iṭayyibe on günde mecma'ü'l-baḥreyne yine yine dökilur anda baḥr-i rūma dāḫil olur ve baḥr-i rūm ise merḳūm sebte boġazından muḥīṭ-i ġarbīye vāṣıl olur. Ve Ḳaradeñiz boġazınıñ cānib-i şarḳīsinde bir cebel-i 'alī üzerinde olan merḳad-ı ṭavīl Yūşa nebīniñ ḳabrīdir dirler ve bu baḥr-i esved şarḳdan ġarba ṭūlānī beyża şeklinde baḥr-i ḥazardan evsa' ve a'miḳ bir deryādır ki cihet-i şimālinde bilād-ı aḳ kirman ve Kefe ve Azāḳ ve Abāzādır ve maşrıḳında Fāş-ı Gürcistān ḳal'aları ve Rizedir ve cenūbunda eyalet-i Ṭrabzon ve Giresun ve Sinob ve Eregli'dir. Ve maġribinde İstānbūl ve ḳara ḫarman ve nehr-i ṭuna'dır ve bu deryānıñ vusṭunda aṭaları yoḳdur ve ġāyet'amīḳ olan yerleri üç yüz ḳulaçdan çoḳdur ve şarḳdan ġarba giden keştilere sehlü'l-mülkdir ve ġarbdan şarḳa gelen sefīneleri keşīrü'l-mühlikdir ve bu baḥrıñ dördi taḳrīben beş biñ mildir tūlı taḳrīben biñ beş yüz mildir ve 'arżı cenūbundan şimāle ya'nī Sinobdan Kefeye taḳrīben yedi yüz mildir ve mesāfe'-i ṭūlı şarḳdan ġarba ḳırḳ beş günlük yoldır. Sübḥāne ḫālıḳü'l-biḥār.

Nev'-i şāliş: Biḥārıñ envā'-ı ḥarekātını bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i ḥikmet ve ehl-i hey'et ittifāḳ ile dimişlerdir ki 'unṣur-ı mā' olan biḥārın ḥarekāt-ı muḫtelifesi vardır. Ammā ḥarekāt-ı evveli semt-i esfele ḥareketidir ve bu'anaṣır mā'-i'anaṣır-i şaḳīl ḫāke muzāf oldıġı cihetden muḳteżā-i ṭabī'atı arżı gibi cānib-i merkeze ḥareketdir ve bu ḥareket evveli ḥareket süfliye'-i ṭabī'iyedir. Ve ammā ḥareket-i şānīye taḥrīk-i eryāḥ ile olan temevvüc ḥareketdir ve ammā ḥareket-i şāliṣe şarḳdan ġarba ḥareketidir cümle baḥrīler ḳatında mücerreb ve şābitdir ki baḥr-i muḥīṭiñ şarḳdan ġarba ceryānı vardır. Meşelā Aḳdeñizin sebte boġazından baḥr-i muḥīṭ ile ġarba ṭoġrı yeñi dünyāya bir buçuḳ ayda varırlar ve dört beş ayda ancāḳ şarḳa ṭoġrı gelürler ve portakal ṭā'ifesi baḥr-i muḥīṭ ile yeñi dünyādan geçüp taḥte'l-arż-ı Hinde gidüp gelür lākin baḥr-i muḥītiñ ḥareket-i şarḳiyesin seyr itmişlerdir ve bu ḥareket Aḳdeñizde hem tecrübe olunmuşdur ve bu ḥareketiñ sebebi

felek-i a‘ẓāmıñ ḥareket-i yevmiyyesinden bilinmişdir zīrā ki baḥr-i muḥīṭe maḫfice te’sīr idüp felekler gibi anı daḫī döndürür bulunmuşdur. Ve ammā ḥareket-i rābi‘a şimāl cihetden cenūb semtine ḥareketidir bu ḥareket daḫī baḥrīler tecrübesiyle iṣbāt olunmuşdur ve bu ḥareketiñ sebebi şimāl semtinde ḫākıñ bir miḳdār irtifā‘i bilinmişdir ve ol semtlerde niçe enhār-ı‘aẓām vardır ki anlar daḫī cereyan-ı biḥāra imdād ider bulunmuşdur nitekīm nehr-i ton, Azāḳ baḥrine ve nehr-i ṭuna vesā’ir enhār Ḳaradeñize dökülüp ve imdād ider ve ol ṭaraf-ı güneşden ba‘id virdi şedīd oldıġından anda miyāh-ı keṣīre tekevvün idüp cenūb semtine akar gider. Ve ammā ḥareket-i ḫāmise ḥareket-i ruḥūyesidir bu ḥareket Aḳdeñizde olur ve bu ḥareketiñ sebebi ḥareket-i şarḳiyedir ki burunlara ve körfezlere musādif olup girü gelür. Pes, ol sevāḥilde ḥareket-i ruḥūye vücūd bulur. Ve ammā ḥāreket-i sādise medd-ü cezr ḥareketidir bu ḥareketle miyāh-ı biḥār tereddüd üzre mevāḥile gelüp altı sā‘at ḳadar meks̱ idüp yine girü gider ve bunuñ illet-i fi‘iliyesinde ḥükemā iḫtilāf itmişlerdir eks̱eri dimişlerdir ki bu‘ālem-i şehādetiñ külliyatı ‘anāṣır-ı erbā‘adan mürekkeb ‘aḳl ve rūḥ ile ḳā’im ve nefs ve iḥdā ile müteḥarrikve sākin bir ḥayvāndır ki bir ḥareketidaḫī medd ü cezrdir ve ba‘żıları dimişlerdir ki medd ü cezr baḥr-i muḥīṭ içinde olan ḥayvānātıñ ve etrāfında olan ervāḥıñ tenefüsünde olur ve bā‘żıları dimişlerdir ki medd ü cezr ḥareket-i Şemsde ḥāṣıl **(55/b)** olan riyāḥıñ ḥareketinden vücūda gelür ve ba‘żıları medd ü cezri te’sīr Ḳamere iṣnād itmişdir nitekīm bālāda beyānı geçmişdir ve’l-ḥāṣıl her şeyde ve her işdeniçe ḥikmetler ve ḳā’ideler olmaġla bu ‘anāṣır-ı mānıñ ḥareket-i medāmi‘daḫī bi-ma‘na olmayup żımnında niçe fevā’id vardır. Evvelā baḥr ḥareketiyle müte‘affin olmaz zīrā ki ḥareketiyle‘ufūnet gider ḳalmaz meṣelā bir kimse cihet-i Şemse i‘tidāl üzre yüriyüp gelse bu emri tecrübe ile taḥḳīḳ ider şübhesi ḳalmaz zīrā ki Şemse muḳābil vāḳıf cālis olan ḳadar ḥarekatından müte’ess̱ir olmaz s̱āniyen medd ü cezr ile mā’-i baḥr tenḳiye bulur zīrā ki mā’i rākid eks̱er mülevves ve fāsid olur ḥālbū kīm baḥr-i müteḥarrikde ḳāẕūrāt eglenmeyüp eṭrāfına çıḳup ṣuyı ṣāfī ḳalur s̱āliṣen bu medd-ü cezriñ sefīnelere külli imdādı vardır zīrā ki bā‘żı iskeleler vardır ki medsiz anlar muḳārenet ve duḫūl mümkin olmaz ve cezr zamānında sefīneler suhūletle çıḳar‘avḳ olup ḳālmaz.

Nev‘-i rābi‘: Baḥr ile berriñ biri birine taḥavvül ve tebdīl itmesini bildirir**.**

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet ve ehl-i hey’et dimişlerdir ki baḥr ile berr tebādüliderler zīrā kim mürūr-u ezmān ile sulardan ḫākkındaniçe vechle taġayyürāt-ı‘aẓīme ḥāṣıl olur evvelā ḫakıñ ba‘żı yerleri ṣūre ve yābes olmuş iken içerden aña i‘tidāl gelür ve bi’l‘akis olur bu cihetden ḫāk ḥayvān ve insāna müşābihdir ki gāh cevān ve gāh pīr-i nātūn olur ve s̱ānīyen ba‘żı arāżi meks̱ūf iken baḥr ile mesṭūr olur ve gāh deryā altına mestūr olan yerler

açılup ma‘mūr olur zīrā ki ḥareket-i baḥr ecrām-ı felekiye ḳuvvetinden ṣādr olmaġla ve gāh furtına ve ṭūfānı taḥrīk iden enẓār-ı kevākib ḥareket-i baḥre muvāfiḳ gelmekle deryā ḥaddan zīyāde ṭuġyan ider ve sevāḥilini geçüp gider gāh bir ülkeyi başup örter ve kendüye mahṣūs ider ve gāh bir ġayr-ı kenārından çekilüp arżı keşf ider güyā ki benī ādeme ol arżı baḫş ider. Ve s̱āliṣen ḳaraya muttaṣıl olan ba‘żı yerler mürūr-u eyyām ile cezīre olmuşdur. Ḳıbrıs gibi ḳaradan münḳaṭı‘ olmuşdur ve bi’l-‘akis niçe ġayrı cezā’ir büyükḳaraya ittiṣāliyle eyāletlere mülḥaḳ olmuşdur. Ve rābi‘an güyā ki deryā virdigi yerlere mükāfāt içün ba‘żı şehirleri ve cezīrelerialup Azāḳ deñizi etrāfında olan pīr emṣāliniçe bilādi başup ḳa‘rine ṣalmışdır ve bu cihetden dirler ki sābıḳan sebte boġazından bir olan Aḳdeñizin mekānı ḳara iken arāż-i Yunan idi ba‘de mürūr-u ezmān ile muhīṭ-i ġarbi ṭuġyān idüp ol boġazı açup evvel arāżīden geçüp ḥālā oldıġı yerlere gelmişdir. Ve Aṭlas deñizi kenārında esfelede bir büyük cezīre var iken bir tarīḫde yine muḥīṭ-i ġarbi ṭuġyān idüp yekbāre başup almışdır anıñ-çün‘umḳ-ı biḥārı keşf idenler ol ṭarafı tecrübe ider iken ka‘rını balçıḳlı ve otlı bulmuşdır. Pes, bu delālet ider ki evvel mekān ṣoñradan baḥr ile başlamışdır. İmām Faḫr-ı Rāzi raḥmetu’l-lāhi ‘aleyh dimişdir ki eşbeh budur ki rub‘ma‘mūr sevālif-i dühūrda mā’-i baḥr ile maġmūr ve mestūr ola ve anıñ bu re’yi muḥaḳḳiḳdir ki ekṣer aḥcār kesr olunsa eczā’-i ḥayvānāt-ı mā’iye ẓuhūr ider zīrā ki taḥt-ımādan bāriz olan ṭīn-i lezcdir ki tāb-ı āfitāb ile teḥaccür itmişdir ve Mes‘ūdī mürevvic nām kitābında yazmışdır ki miyāh-ı biḥar mürūr-u edvār ile müteḥarrik ve seyāl ve seyyārdır lākin vus‘at-ıḳazāsından ve ve seyyārdır lākin vus‘at ḳazāsından ve baṭū’ḥarekatından intıḳālātı ḥüsn olunmayup mesākin-i ḳadīmesinde sākin ẓann olunmuşdur. Nitekīm ḥażret-i Ḫālid bin Velīd raḍiyallāhu te‘ālā‘anhu ṣıddık-ı ekber raḍiyallāhu te‘ālā‘anhu ḥażretleriniñ ḫilāfetinde ḥayra feṯḥine varmışdır ve Necefe irmişdir ve ehl-i ḥayreden ‘Abdü’l-mesīḥ nām bir pīr görüp andan aḫbār-ı ‘acibe sormuşdur ve aḫbār-ı ‘acibesinden biri budur ki ben yetişdim ki baḥr-i Fars maḥal-ınüzūl ki ḫulūl idüp emvāc benim taḥt-ı ḳademiñde telāṭum iderdi ve sefīneler metā‘ Sind u ve Hind ile bu mevżu‘a gelüp giderdi ve Mes‘ūdī dimişdir ki hālā baḥr ile ḥayreniñ arasıniçe merḥale ve Necefe varanlar mezbūruñ ṣıdkını bilinmişdir ve ‘Arīş-ı Mıṣr ile Cezīre’-i ḳıbrıs arasında bir yol varidigi ehl-i ‘Arīşḳaradan Ḳıbrısa giderlerdi ve sebte boġazından aḥcār ile mebnī ṭūlı on iki mil mesāfe bir metin köpri var idigi andan ehl-i Endülüs cānib-i ġarba ve ehl-i maġrib cānib-i Endülüse giçer giderlerdi ve mā’-i baḥr-i Rūm ol cisriñ taḥtında aḳup baḥr-i muḥīṭe dökülürdi ba‘de mürūr-u eyyām ile mā’-i baḥr olcisri setr idüp eṭrāfını böyle basmışdır ḥālā ol baḥrıñ ṣafā ve sükūnı ve ḳuṭbında cisr mezbūr ayān görünir dirler ve bu meẕkūrāṭ emṣāli ṣad hazār asār vardır ki miyāh-ı baḥrıñ ġarbdan şarḳa ḥarekāt-i intiḳālātına delālet ider ve mülūk-ı **(56/a)** hindiñ aḳdemi ber-himmet-ia‘ẓamdır ki usūl-u hikmeti evvel bilüp söylemişdir ve ecrām-ı ‘ulviyeniñ ecsāmı süfliyede olan te’s̱īrātın beyānıyla mebde’-i evveli

iṯbāt eylemişdir ve Hind u Sind nām kitabında ‘ulum-u hikmetiñ uṣūl ve furū‘un yazup dimişdir ki evc-i Şems her bir cedde iki biñ ve yüz sene seyr idüp yigirmi beş biñ ve iki yüz sene’-i Şemsiyyede bir devresin tamām ider ve katā ki üç Şems burūc-u şimāliyeden burūc-u cenūbiyeye intiḳāl ider. ‘İmārat-ı arż daḫī semt-i şimālden cānib-i cenūbe taḥavvül ider zīrā ki bu arż-ı ma‘mūr baḥr ile maġmūr olup ḫālā baḥr ile maġmūr olan yerler meskūn ve ma‘mūr olur ve za‘am itmişdir ki evc-i Şemsiñ her devresinde bir kere ehl-i‘ālem fenāya varup müceddeden vücūda gelür ve Mes‘ūdī dimişdir ki pes ḥaḍīḍ-i Şemsiñ miyāhı baḥrı ceẕb itmiş bu ḳā‘ide üzre mebnīdir çünki evc ve ḥaḍīḍ merḳūmuñ intiḳāl itmesi tedrīcīdir. ‘āmiriñ ġāmir olması ve ‘ālem-i āḫiriñ vücūda gelmesi daḫī defi‘ degil tedrīcidir pes mādemki ḥaḍīḍ-i Şems burūc cenūbiyededir cānib-i Şems şimālden ziyāde ḥār olupol ḥarāret bu ruṭūbeti ol cānibe ceẕbidüp‘anaṣır-ı āb daḫīol semte gider ve anda ve ibda‘imāret-ı arż intiḳāl evc-i Şems ile farż olunup burūc-u cenūbiyeye ḥulūlunda ‘imāret daḫī evvel ṭarafa taḥavvül ider bu umūrı yazmaḳdan murādımız i‘tiḳād içün degildir belki ol ṣāni‘ḥekimiñ‘icābet ṣan‘atların ve garāyib-i ḥikmetlerin‘ārif olan cümleye kendi vücūdunda bulup ma‘rifet-i nefse nā’il olmaġla ma‘rifet-i Ḥaḳḳa vāsıl olup her murādı kendi göñlünde ḥāṣıl olmaḳ içündür.

Nev‘-i ḫāmis: Baḥrıñ ehl-i berr ve baḥre olan münāfi‘ ve fevā’idiñ ve kendi derūnunda bulunan ḥayvānātıñ ba‘żı evṣāf-ı zevā’idin bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki cümle deryālarıñ ṣuyı acıdır lākin baḥr-ı muḥīṭiñ sevāhil-i şimāliyesinde ve sevāḥil-i cenūbiyesinde olan suları içilmek mertebesinde ṭatlıdır ve anıñsebebi budur ki ol iki semtiñ cibālinde enhār-ı‘aẕīme süyūl-ı keṯīre ceryān idüp sevāḥilden ol iki baḥre dökilür ve o iki nāḥiyeniñ semt-i re’slerinden Şems-i münīr ba‘id oldıġından te’ṯīri ḳālīl ve ḥarāretiża‘if olmuşdur ve ol baḥrınıñ eczā’-i laṭīfe’-i mā’iyesi hevāya müncezib olmayup suları leṭāfeti üzre ḳalmışdır pes baḥreyn-i mezbūreyn ile sefīneler götürdigi ḥamel acı deryālarda götürdigi ḥameliñ nıṣfı ḳadar ancaḳ gelür. Zīrā ki mā’-i meriñ evheri keṯīf oldıġından taḥammül-i sefīne’-iṯaḳīle içün ḳuvvet bulur ammā mā’-i‘azabıñ cevheri laṭīfe oldıġı-çün sefīne’-i ṯaḳīleye taḥammül olmayup ġarḳ olur ve mā-i‘azab içinde seyāḥat mā’-i mer içinde seyāhātden āsān gelür zīrā ki eczā’-i keṯīfeye ṣaḳ itmeḳden eczā’-i laṭīfeye ḫarḳ ile ḥareket-i eshel ve itmedir anıñ-çün emvāc-ı baḥr-ı ṣīrīn emvāc-ı baḥr-ı telḥdan ā‘ẓamdır ki gāhī ḳabarup saḥābe çıḳar gāhī cekilüp ḳa‘rīne iner. Ve miyāh-ı baḥrıñ mer olmasında fevā’id çoḳdur eẕharı budur ki kendi keṯāfet bulup selāmetle sefīneler sevāḥile gidüp geleler ve rāyiḥası laṭīf olup derūn ve birūnunda bulunan maḫlūḳāt anın ‘ufūnetinden helāk olmayup selāmet kalalar zīrā ki mā’-i rākid‘azab olsa ṭūl meks ile te‘affün idüp rāyiḥası

mehlik olur. Ḥaḳ Teʿālāʿ ināyetiyle baḥrı daḫī insāna masḫar itmişdir ki anıñ derūnunda enva-ı ʿaḥcār ve lü'lü' ve mercān mıġnāṭıs ve ʿanberī ve niçe menāfiʿ ve süngeri ve envā'ü-l-hemtārı istiḫrāc olur ve rūyı zemīnde olan maḫlūḳātıñ envāʿından ziyāde hem derun-ı deryāda maḫlūḳāt bulunur lakin ʿanaṣır-ı mādanʿanaṣır-ı hevā laṭīfe oldığından hevā ile terbiye oluñan ḥayvanāt-ı beriyye mā' ile terbiye olunan ḥayvanāt baḥriyeden elṭaf ve aẕrafdır ve iḥsan ve eşrafdır. Ve ḥayvānāt-ı baḥriyye keşret-i envāʿıyla iki ḳısm olmuşdur bir ḳısmınıñ riyesi olmaz balıḳ envāʿı gibi istinşāḳ-ı hevāya iḥtiyācı ḳalmaz zīrā ki ṭabīʿatı ṣu üzerine ḫalḳ olunmuşdur ve bu ḳısm bi-teneffüs bulundığı gibi ṣavt ve ṣadāsız bulunmuşdur zīrā ki teneffüs-i hevā ve ṣavt ve sadā aḳcigerde bulunan riye ile ḥāṣıl olur. Pes, riyesi olmayan ḥavānıñ ne teneffüsi olur ve ne ṣavtı gelür ve bir ḳısmınıñ riyesi olmaġla hem teneffüs eyler ve hem ṣavt ve ṣadā virüp ḳurbaġa gibi söyler ve balıḳ envāʿından bir nevʿbalıḳ olur ki cüssede cism-i insān miṣāli nıṣf-ı muaḫḫarı cataldır ve ṭabīʿatı maḫlūḳāt-ı baḥr ile cüsseniñ ḳıtālıdır egerçe cüssede üç adım ḳadar bilinmişdir lākin ḥayvānāt-ı baḥrıñ cümlesine ġālib bulunmuşdur timsāḥ nāmıyla tesmiye ḳılınmışdır ve ḥayvānāt-ı baḥrıñ aʿẓamı ḥūtdur ki büyük sefīneden aʿẓamı **(56/b)** görünmüşdür Ḥaḳ Teʿālā ḥikmetiyle maḫlūḳāt-ı baḥrıñ maḫlūḳāt-ı berr gibi baʿżısını eklve baʿżısını me'kūl idüp me'kūluñ nesli keşīr ḫalḳ itmişdir tākīm munḳarıż olmayup bekā bulsun vaḳʿar-ı deryāda sākin ṣadef nāmında bir ḥayvān vardır ki evsaṭ-ı biharıñ evāsıṭında vech-i deryā çıḳup aġzını açup maṭr-ı nisāndan beş on ḳatre alup yine deryāya ṭalup o ḳuṭreler lü'lü'ter olur sübḥāne'l-ḥālıḳı'l-bārī

Nevʿ-i sādis: Baḥrıñ menāfiʿinden olan sefīnelerin etrāf ve sevāḥile seyr-u seferin bildirir.

Ey ʿazīz! Maʿlūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir kiʿināyet-i ḥaḳḳ ile menāfiʿ-i baḥrdandır ki deryā yüzünde sefīneler her semtiñ muvāfıḳrūzgāriyle murād olunan cihetlere sürʿatle seyr idüp niçe biñ cemāl ve beġāliñ veniçe biñ zaḥmet ve meşaḳḳatle niçe eyyām ve şühūr içinde niçe ḳari ve bilāda götürdigi niçe biñ ḳanṭār iḥmāl-i naḳileye suhūletle taḥmil idüp zamān-ı ḳalīl içinde niçe biñ sevāḥil-i baʿideye naḳl idüp götüreler. Ammā Aḳdeñizde ve Ḳaradeñizde sefīnelerle sefer iden ehl-i İslāmdan re'is-i gemiciler seyr-u sefīneler içün otuz iki rūzgar taʿbīr ve taḳsīm idüp cümleye onʿaded ismiyle beyān itmişlerdir ibtidā cihet-i şimāle yıldız ve cenūbe ḳıble ve şarḳa gün ṭoġusı ve ġarba batı ve şimāl ile şarḳ arasına poyraz ve şarḳ ile cenūb arasına keşişleme ve cenūb ile ġarb arasına lodos ve ġarb ile şimāl arasına ḳarayel dimişlerdir baʿde bunlarıñ her ikisi arasına orta ve her biriyle orta arasına kerte yaʿnī rubʿ ışṭılāḥ itmişlerdir ve kerteleri her birine iżāfetle taʿyīn idüp meşelā yıldızıñ poyrazdan yana

kertesi deyüp otuz iki rūzgārı bilüp cümlesini bu ṣıla ile bulup aṣlına itmişlerdir ve her rūzgār ile bir semte gitmişlerdir. Ve ammā baḥr-ı muḥīṭ cenūbide seyr-u sefīnelerle sefer iden ehl-i Çin-u Māçīn ve ehl-i hind ve sind ve ehl-i Fārs ve ‘Arab mülāḥāları mezbūr otuz iki rūzgārı taḳrīb-i cihetle on beş maṭlā‘ ve iki ḳuṭb cümleyi on yedi isim ile müṭāla‘ıñ muḳābilini muġayyeb ile tesmiye itmişlerdir ve bu on yedi isim nevābitden on yedi kevkebiñ ismidir ki anları ıṣṭılāḥ idüp on beşiniñ müṭālā‘ meġāribine ve ḳuṭbın muḳābiline gitmişlerdir ve noḳṭa’-i şimālden bedā’ idüp cānib-i şarḳiden noḳṭa-i cenūbdan tertīb ile i‘tībār itmişlerdir ibtidā ḳuṭb-ı cāhidir ki maġrib gāhdır ve ol ḳuṭb-ı şimāli ḳurbunda bulunan kevkebdir ki ehl-i hey’et añaism-i taṣġīr ile cedī dirler ve ol semtiñ rūzgārı aṣl i‘tibār olunmuşdur ba‘de maṭlā‘-i fıraḳdan ve maṭla‘-i na‘ş ve maṭla‘-i nāḳe ve maṭla‘ayyūḳ-ı a‘ẓam ve maṭla‘-i nasr vāḳi‘ve maṭla‘-isemāñ-ı ramḥ ve maṭla‘-iṣüreyyā ve maṭla‘-i nasr-ı ṭā’irdir ve ol noḳṭa’-i maşrıḳ cihetinde oldığından aña maṭla‘-i aṣlı daḫī dirler ba‘de maṭla‘-i cevżā ve maṭla‘-i tīr-i yemāni ve maṭla‘-i iklīl ve maṭla‘-i kalb-i‘aḳreb ve maṭla‘-i fāriseyn ve maṭla‘-i süheyl ve maṭla‘-i silbār ve ḳuṭb-ı cenūbı ki aña ḳuṭb-ı süheyl daḫī dirler ve bu semtiñ rūzgārı daḫī aṣıldır ve nıṣf-ı ġarbīyine ẕikr olunan kevākibiñ muġayyebi ile tesmiye olunmuşdur. Pes, ḳuṭb-ı süheylden ṣonra muġayyeb-i selbār muġayyeb-i Süheyl ve muġayyeb-ifāriseyn ve muġayyeb-i‘aḳreb ve muġayyeb-i iklīl ve muġayyeb-itīr ve muġayyeb-i cevzā ve muġayyeb-i ṭa’ir ki muġayyeb-ı aṣlidir. Ve muġayyeb-i ṣüreyyā ve muġayyeb-i semāñ ve muġayyeb-i vāḳi‘ ve muġayyeb ‘ayūḳ ve muġayyeb-i nāḳe ve muġayyeb-i na‘ş ve muġayyet-i firaḳdandır ki bunlarla otuz iki cihetden hubūb iden riyāḥı pusulada bulup her biriyle muḳābili semtine seyr ve sefer itmişlerdir. Ve ammā pusula bir müdevver mukavvādır ki anda otuz iki rūzgār yazılup derun-ı ḥoḳḳaya vaż‘ olunmuşdur ve ol taḳsīmātıñ birinde noḳṭa’-i şimāle siyāh ile eşrāt ḳılınmışdır ve ol ḥoḳḳaya beyt-i ibre dinilmişdir ve re’s ibre’-i şimāl mıḳnāṭıs ile saḳī olunmuşdur ve merkez-i ḥoḳḳada ḳā’im olan meyliñ re’sine vusṭ-u ibre vaż‘ olunup ḥoḳḳa şişe ile sed olunmuşdur tā kim derun-ı ḥoḳḳaya rūzgār bol bulmaya ve ibreniñ ḥareket ve ḳarārına māni‘ olmaya. Pes bu ḥoḳḳa’-i merkūmeniñ noḳṭa’-i şimāli hārītīniñ noḳṭa’-i şimāline muṭābıḳ vaż‘ olunsa ibresi noḳṭa’-i şimālden on bir derece ġārbi ḳarār itmekle ḥoḳḳa ile hārītiniñ noḳṭa’-i şimāli ibreden on bir derece şarḳı bulunsa bunuñla ehl-i sefīneye cümle cihetler ‘ayān ve her rūzgār beyān olup ne ṭarafından gelüp ne semte gidecekleri heb ẓāhir ve nümāyān olur. Zīrā ki pusula ibresi noḳṭa’-i şimālden cānib-i ġarba on bir derece münḥarif ḳarār bulur ve baḥriyūn ekṣer-i eyyām ve leyālide rü’ūs-ı cibāli bile müşāhede idemezler. Pes, anlara tesbitle Şems ve **(57/a)** kevākib-i deryādan ṭulū‘idüp yine deryāda ġurūb ider. Sübḥāne min seḫrane’l-biḥār.

Naẓm

Keşti-i sāyiri ṣān vaḳt-i şitāb

Bādbāndan ḳanat açmış mürġ-āb

Ḫavf ṭursunnedir ol ẕevḳ uṣafā

K'olasın ṭā'ir rū-yi deryā

İttikā eyleyesin bāleyne

Baḳasın āyine'-i sīmīne

Olasın pare'-i bād ile vezān

İdesin ḫayli sevāḥili seyrān

Olup āsūde'-iberdüş hevā

Gezesin'ālemi bī-minnet pā

Nev'-i sābi': Ṭabaḳa'-i mā'iyeniñ ṣaḫnı bulunan 'umḳ-u biḥārı ve mesāfāt-ı baḥr-i muḥīṭī ve küre'-i berr-u bihārı sefīne ile seyr ve devri bildirir**.**

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i ḥikmet 'umḳ-ı biḥārı ve mesāfāt rū-yı deryāyı kerrāt ve merrāṭ ile teftīş ve imtiḥān idüp ittifāḳ üzre dimişlerdir ki ṭabaḳa'-i mā'iyeniñ ṣaḫnı bulunan 'umḳ-u bıḥārı karār ve mirār ile teftīş ve tecrübe olunmuşdur. Ammā a'māḳ biḥār erba'-i meẕkūre bālāda bilinmişdir.Ve ammā muḥīṭ-i ġarbiniñ 'umḳı ḫāric sebte ve İspanya ve portakal nāḥīyelerinde ka'r deryāda dört yüz ḳulac-ı isḳandil ile irmişlerdir ve cermenya ve portakal nāḥiyelerinde baḥr-i muḥīṭiñ'umḳını ekṣerlerinde altmış ẕirā'ancaḳ görmüşlerdir ve ġāyet'umḳı olan yerleri yüz ẕirā'dan nāḳṣ bulmuşlardır lākin şimāl nāḥīyelerinde baḥr-i muḥīṭīñ'umḳını dört yüz ḳulaçdan ziyāde almışlardır ve ammā baḥr-ı muḥīṭ-i cenūbīniñ'umḳı Sūdān ve cibāl-i Ḳamer ve ḥabeş ve 'Arab ve 'Ummān semtlerinden altı biñ ḳulāca yaḳın derīn bulunmuşdur. Ve 'Acem ve Hind ve Çin nāḥīyelerinde baḥr-ı muḥīṭiñ'umḳı beş biñ ḳulaç miḳdārı bilinmişdir. Ve ammā baḥr-i muḥīṭ-işarḳīniñ'umḳı Çin ve Tebüke ve ḫaṭṭa Tātāristān nāḥīyelerinde ba'żı yerleri beş yüz ḳulaçdan ziyāde ve bā'żı yerleri altı yüz ḳulaçdan ziyāde ve bā'żı yerleri altı yüz ḳulaçdan ziyādece bulunmuşdur. Ve ammā baḥr-ı şīrīn-i şimāliniñ'umḳı

ba‘żı yerlerinde üç yüz ḳulaç ve ba‘żı yerlerinde dört yüz ḳulaç imtiḥān olunmuşdur ve yeñi dünyā eṭrāfında baḥr-ı muḥīṭiñ‘umḳı teftiş ve tecrübe olunduḳ da şimāli nāḥīyeleri dört beş biñ ḳulaç ḳadar bulunmuşdur ve cenūbi semtleri altı yedi biñ ḳulaçdan ziyāde keyl olunmuşdur. Ve ammā baḥr-ı muḥīṭiñ taḥte’l-arż olan evāsıṭında be-ġāyet ‘umḳı olan yerleri sekiz biñ ḳulaçdan nāḳs keyl olunup teyaḳḳun ile bilinmişdir ki nihayet ‘umḳ-ı biḥār miḳdār-ı irtifā‘ a‘ẓam-ı cibāl-i arż iki buçuḳ fersaḥ mesāfe bulunmuşdur. Nitekīm baḥr-ı muḥīt içinde olan cibāl-i‘āliyeniñ rü’ūsı görünmüşdür. Ve anlara cezā’ir ve aṭalar dinilmişdir. Ve ammā baḥr-ı muḥīṭiñ mesāfātı mu‘tedil rūzgār ile şarḳdan ġarba bir gün bir gicede yüz mil ḳadar mesāfe seyr-isefīne bulunurki buña bir mecrā dinilür ve on günde biñ mil ve bir ayda üç biñ mil miḳdārı mesāfe’-i baḥr ḳaṭ‘ olunur. Pes, bu minvāl üzre sekiz ayda küre’-i zemīni tamāma devr itmek mümkinātdan bilinür. Zīrā ki baḥr ile arż beyża miṣāli küre’-i vāhide ḥükmünde farż olunup berāhin-i hendesiye ile mınṭıḳa’-i küre’-i zemīn yigirmi dört biñ mil mesāfe ḳıyās olunur ki sekiz biñ fersaḫ mesāfe bulunur. Nitekīm tārīḫ-i hicreniñ ṭoḳuz yüz yigirmi yedi senesinde muġaleyān[150] nāmında bir ḳapudān yüz on kimse alup iki sefīne ile ḫāric-i sebteye gelmişdir ve sāḥil-i muḥīṭ-i ġarbında Sevilya/Sivilya limanında çıḳup masḳaṭ-ı Şemsi göz edüp bir muvāfiḳ-ı rūzgār ile otuz sekiz gün seyr idüp tamām dört biñ mil baḥr-ı muḥīṭ sāḥīlinden ba‘id olup bir cezīre bulmuşdır ba‘de ġarb ve cenūb arasına otuz üç gün gidüp yeñi dünyānıñ cenūbī ḳurbunda ‘avrat burnı nām cezīredeniçe gün rāḥat idüp andan yine ġarb ve cenūbe **(57/b)** ṭoġrı otuz gün daḫī gidüp yeñi dünyānıñ cānib-i cenūbına yitmişdir ve bir ay ḳadaranda raḥat itmişdir ba‘de yeñi dünyanıñ cānib-i cenūbını tamāmen ḳırḳ gün içinde mürūr ve ‘ubūr idüp nihāyetinde yine ḳaraya çıḳup niçe eyyām anda rāḥat ve ḥużūr itmişdir ve andan tamām altmış gün ġarb ve şimāl arasına gitmişdir anda bir cezīre’-i ḫāliye görüp aña çıḳupniçe gün rāḥat itmişdir ba‘de ke’l-evvel masḳaṭ Şemsī göz idüp ṭoġrı cānib-i ġarbe ve bir i‘tibār ile cānib-i şarḳa gitmişdir ve bize nisbetle taḥte’l-arż maġribden şarḳa geçüp cezā’ir-i Hinde yetmişdir ve taḥte’l-arż eṣnā-yı seyrinde bī-ḥesāb aṭalara uġrayup her birindeniçe elvān ahcār ve envā‘-ı eczā ve riyāḥīn ve bī-ḥad ḳaranfīl ve zencebīl ve dārcın alup cenūb-ı Hinde gelüp Hindistāna cān atmışdır ve andan baḥr-ı Hind ile ‘Acem ve ‘Arab ve Habeş nāḥiyeleri cenūbundan yine baḥr-i muḥīṭ ile mürūr idüp cibāl-ı Ḳamer ve Sūdān cenūbundan gidüp memālik-i maġrib ve bilād-ı Sebte’nin maġribi semtinden‘ubūr itmişdir ve Sebte boġazı muḳābiline geldikde emti‘a sefīnesi deryāya batmışdır ve kendi sefīnesi yetmiş kimse ile selāmete itmişdir. Pes, ṭoḳuz yüz otuz senesinde Sevilya ḳurbunda Sanluḳa Limanına gelüp kendi mekānında ḳarār itmişdir ve cemī‘ müddet seferi üç seneden on dört gün nāḳṣ olmuşdur ve bu müddet içinde elli biñ mil

[150] Macellan

mesāfe’-i baḥrı seyr-u sefer ḳalmışdır çünki muġaleyan ḳapudānıñ sefīnesi ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzre seyr itmeyup gāh cenūbe ve gāh şimāle ṣalmışdır anıñ-çün ol ḳapudān sekiz aylık mesāfe’-i baḥrı on altı buçuḳ ayda ancaḳ seyr idüp küre’-i zemīni devr ile ‘ālemde gām almışdır ve müddet-i merḳūmeniñ eyyām-ı bākīyesin eṣnā-i seferde bilād ve cezā’ir’de bey‘i ve şirā ile geçirüp ḳalmışdır çünki taḥte’l-arż seyr-u sefer idenleriñ ibtidāsı ḳapudān merḳūm olmuşdur anıñ-çün yeryüzünde bu nāmla şöhret bulmuşdır ve İspanya ḳralı andan ḫaẕ idüp yanına almışdır ve olsefīneye bir‘alī tersāne binā idüp anı ḳırmızı cūḳa ile setr itmişdir ve küre’-i zemīni seyr ile tamāma devr idüp devr-i ādemden berü olmamış bir itmişdir deyü ol nāḥiyede olanlar ol sefīneyi ziyārete gitmişdir ve beyān-ı aḥvāl-i biḥār bunuñla nihāyete yetmişdir ve aḥvāl-i merḳūmeyi bu devā’ir-i mersūme ‘ayān itmişdir.

(58/a)

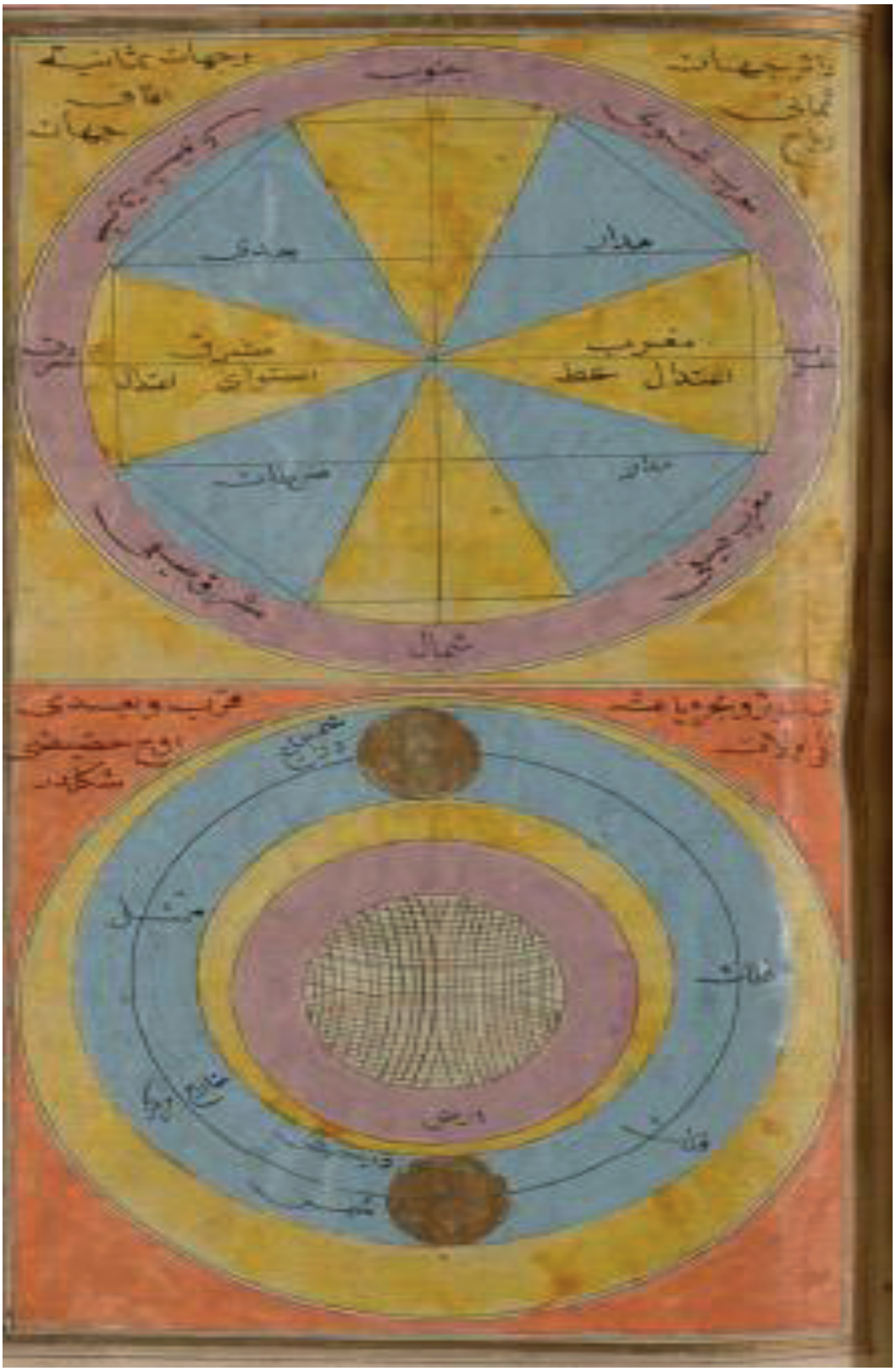

(58/b)

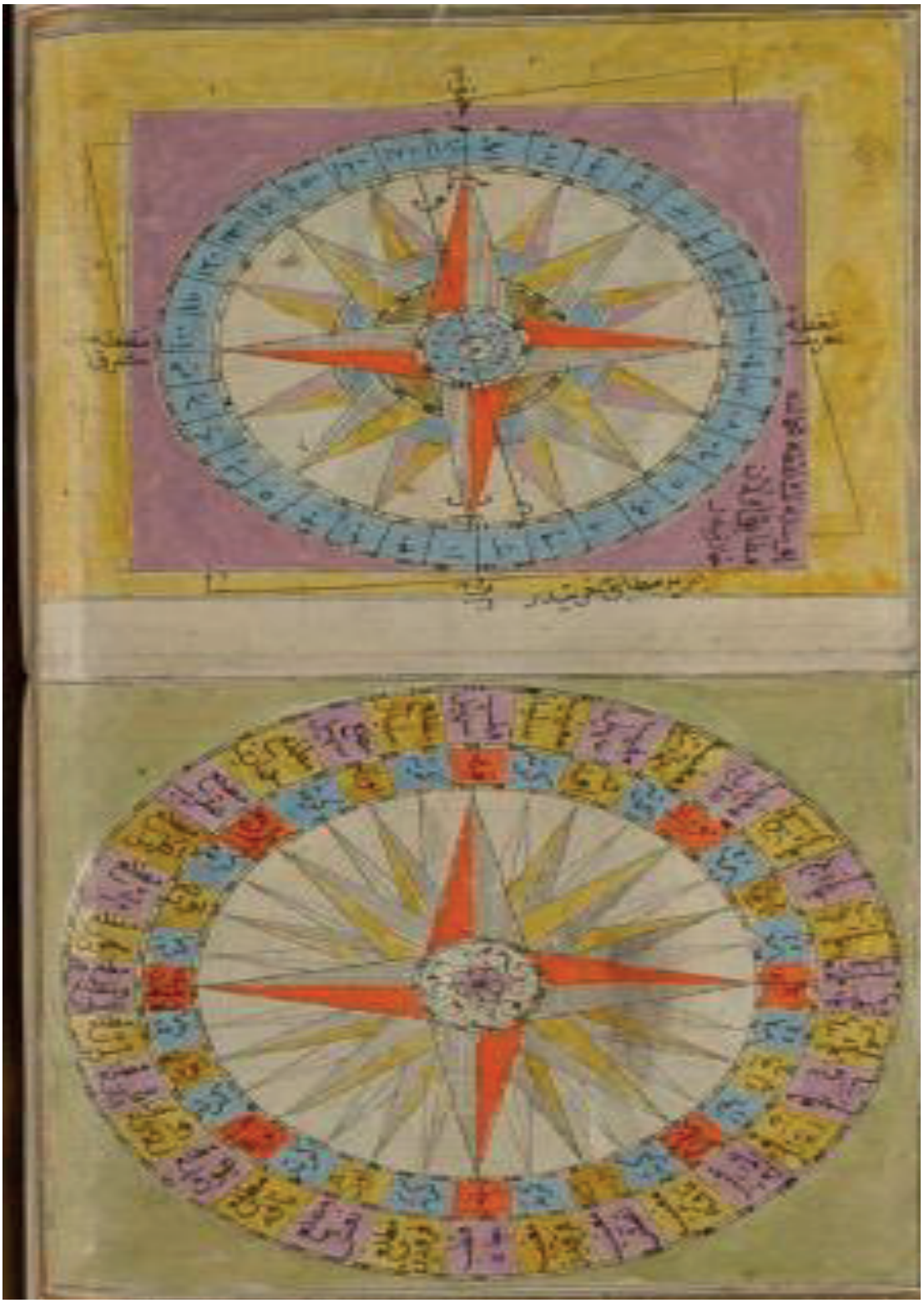

(59/a) Faṣl-ı sādis: Māhiyet-i ‘anāṣır-ı ḥākī ve anıñ fevā’id ve ḫavāṣını ve keyfiyet ve aḥvālini ve sükūn ve ḳarāranı ve ḥıfẓ eczāsını vihād ve cibālini ve küre’-i arżıñ iki ṭabaḳaya inḳisāmını ve yeñi dünyānıñ ẓuhūrıyla irtisāmını ve tefeccür-ü ‘uyunı ve zelzele’-i zemīni dört nev‘ ile ḥakīmāne‘ayāñ ve beyān ider.

Nev‘-i evvel: Māhiyet-i‘anaṣır-ı ḫākī ve anıñ fevā’id ve ḫavāṣını ve keyfiyet ve aḥvālini ve hey’et ve vihād ve cibālini ve sükūn ve ḳarārını ve ceẕb ve eczāsını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet ve ehl-i hey’et ittifāḳ ile dimişlerdir ki ‘anaṣır-ı erba‘anıñ rābi‘sü leb-i lebābı ‘unṣır-ı türābdır ki basīṭ ve keṣīfdir ve ṭabī‘at nev‘iyesi bārid ve yābis olmaġla sā’ir‘anāṣıra muḫālifdir ve ṣaḳīl-i muṭlaḳ bulundığından ḥīz-iṭabī‘isi taḥte’l-‘anāsır olup kendi eczāsını ceẕb ve ḥıfẓ ile ḥīzinde sükūn ve ḳarār itmişdir ve bu ‘unṣır-ı ḫak saṭḥ-ı vāḥid birle muḥāṭ bir cism küridir ki ol küreniñ merkezi merkez-i ‘ālem ve zīr-i pāy-ı cemī‘-i ümemdir. Ve saṭḥı vihād ve cibālle mużaris olupfevḳindebulunan küre’-i mānıñ ve hevānıñ saṭḥ-ı muḳa‘aralarına tamām itmişdir ve eflāḳ ve ‘anaṣır-ı küre’-i zemīniñ etrāfında müteḥarrik olup devrān-ı felek ol sür‘at ḥareketiyle bu‘unṣırı her cihetden vusṭa def‘ idüp sākin tutmuşdur nitekīm bir şişe içine bir ḥacer vaż‘olunupol şişe sür‘at-ı vuḳūtla idāre ḳılınsa ol ḥacer anıñ vusṭunda ḥareket eylemeyüp sākin olur keẕalik arż-ı evsāt sākin olur bir ḳarār üzre ḳarār itmişdir. Egerçe ba‘żıları dimişdir ki bu küre’-i arż Şems hevālinde hem ḥareket-i vaż‘iye ile ve hem ḥareket-i ebniye ile dā’ima müteḥarrik bulunmuşdur ve eflāk ve nücūm ise ebdā sākine ve ṣābite olup ancaḳ devrān-ı arż ile müteḥarrik ve dā’ire ẓann olunmuşdur. Nitekīm rākib sefīne’-i sā’ire olan kimseye sāḥil baḥr-ı müteḥarrik ve sā’ir görünmüşdür ve bunuñ bir miḳdārca tefṣīli faṣl-ı tāsi‘de hey‘et-i cedīde nāmıyla beyān olunacaktır. Lākin bu re’y ża‘if cumhūra muḫālif bulunmuşdur çünki bu kitābda aḥvāl-i ‘ālemi beyāndan murādımız ancaḳ ma‘rifet-i ṣāni‘-i cihāndır nefsü’l-emrde cihān degildir. Pes, ‘ālem ne hey‘etde olursa olsun ve ne cihetle ḥareket ḳılursa ḳılsun cümlesi ol bedī‘ü’s-semāvāt ve’l-arż ḫażretleriniñ kemal-i ḳudret ve ‘aẓametine delīldir ve bizlere lāzım olan ancaḳ bu naẓar-ı‘ibretle kesb-i kemāldir ve bu‘un ṣır-ı arż aḫvātı gibi gün ve fesād ile envā‘-ı ṣūretler bulmaġa ḳabūldür zīrā ki kendi ḥīzında iken böyle sā’ir‘anaṣıra tebeddül idüp ve münṭalib olur ve bu ‘unṣır-ı arżıñ bürūdet ve yebūseti ma‘ān bulunmaları ‘illet-i ġılẓāt ve temāsıñ olmaġla ẓuhūr-ı ḥayvānāta maḳar ve melce’ve baṭını ma‘adin ve nebātāta mebdā’ve münşe’bulunmuşdur ve küriyyü’ş-şekl oldığı niçe delā’il ve berāhīn ile iṣbāt olunmuşdur ve cemī‘-i rū-yı zemīnde iki buçuḳ fersaḫdan ziyāde mürtefi‘ cebel olmadığı yaḳınen bilinmişdir çünki irtifā‘-i a‘ẓam cibāliñ ḳuṭr-i arża nisbeti seb‘a-i ‘arż-ı ṣa‘īreniñ bir zirrā‘a nisbeti gibidir. Pes, bu cibāli cemī‘-i arżıñ küre

olmasına māni‘ degildir meşelā bir müdevver tebfā‘ üzerinde ḥabbāt-ı erežin ġars olunsa ve insāf ḥabbāṭ andan ṭaşra bulunsa ol tefāḥuñ müdevverligine anlar żarar virmedigi gibi teżārīs-i cibāl daḫī arżıñ kürriyetine żarar virmez. Lākin küre’-i zemīn ziyāde ‘aẓīm oldıġından musaṭṭaḥ görünir anıñ-çün‘ilm-i ḥikmetden bi-behre olanlarıñ ‘aḳlı gözi gördigi yerden tecāvüz itmeyüp oldıġı mekānı düz görmege mecmū‘ arżı saṭḥ-ı müstevī ẓann itmişdir. Ḥālbūkīm vāḳı‘a muṭābıḳ degildir ve küre’-i arżıñ vusṭunda bir noḳṭa’-i mevhūma vardır ki merkez-i ‘ālem ve taḥt ḥaḳīḳī odur ve cemī‘-i cihetlerden ecsām ṣaḳīleaña meyl idüp mevāni‘-i mürtefi‘ oldıḳça varup anı bulur ve her cihetden arżıñ semāya bu‘dı müsāvī oldıġı ḥālde ecrām-ı ṣaḳīle birbirini tedāfü‘ sebebiyle yā merkeziñ ceẕbi ṭarīḳiyle bu‘unṣır-ı arż vusṭ-ı ‘anaṣırda ḳarār itmişdir. Pes, insān saṭḥ-ı arżıñ her ne mevżi‘inde ḳā’im olursa anıñ re’si ebdā semt-i semāya gelüp ḳademi semt-i merkeze ṭoġrı olur ve aña nıṣf-ı semā ẓāhir görinür zīrā ki dā’iresiniñ merkezi kendi ḳademi taḥtında bulunur ve arżıñ ḳanġı ṭarafına ne miḳdār ḥareket eylese aña semānıñ ol miḳdārı ol ṭarafında ẓāhir olur ve ṭaraf-ı āḫirinden olmiḳdār ẓāhire bedel-i semāya ḫafā ḳalur . Pes, yigirmi iki fersaḫ mesāfe ki taḳrīben **(59/b)** arżıñ bir derecesidir her ol ḳadar ḥareket içün semānıñ daḫī bir derecesi ẓāhir olup muḳābilinde bir derecesi ḫafā bulunur. Zīrā ki bir derece’-i arż kendi mınṭıḳasınıñ üç yüz altmış cüz’ünden bir cüz’ü oldıġı gibi semānıñ daḫī bir derecesi öyledir. Pes arżıñ bir derecesi muḳābil ve berāberinde bulunan semānıñ bir derecesine muṭābıḳ ve müsāvī ‘add olunmuşdur gerçe dā’ire’-i arżıñ ḳavsında dā’ire’-i semānıñ ḳavsı eṭval bulunmuşdur. Lākin bu ḳıyās ile cümle derecāt-ı menāṭıḳ-ı eflāk ve irtifā‘ ve inḥiṭāṭ kevākib bilinmişdir.

Nev‘-i ṣānī: ‘Unṣır-ı türābıñ iki ṭabaḳa bulundıġı ve ba‘żı ārā’-i felāsife ba‘żı āyet-i kerīmeye ve ba‘żı eḥādīs-i şerīfeye min vechu taṭbiḳ oldıġını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet ve ehl-i kelām dimişlerdir ki bu‘unṣır-ı arż bir küre’ iken ṭabaḳaya taḳsīm olunmuşdur. Ammā evvelki ṭabaḳası ṭabaḳa’-i ṭiniyye dir ki cemī‘ ma‘deniyāt ve nebātāt ve ḥayvānāt ve yenābī‘ ve zelāzil ve baḫārāt anıñ nāḥiye’-i ‘ulyāsında tekevvün idüp vücūda gelmişdir ve bu türāb-ı‘unṣır bi-renk iken anlarla muḫteliṭ oldıġından niçe elvān-ı muḫtelife ile mülevvin olmuşdur ve bu tabaḳānıñ ṣaḫn-ı ‘umḳını Hindistān ḥükemāsı bal mūmları yaḳup envā‘-ı fünūn ile müte‘addid yerlerde ābār-ı‘amīḳe ḥafr itmekle teftīş ve imtiḥān ḳılınmışlardır veniçe ṣaḥrāda yedi biñ ḳulaçdan ziyāde ve deryā kurbunda on beş biñ beş yüz ḳulaç ki taḳrīben beş fersaḫ mesāfede ol miḳdār ka‘r-ızemīni ḥafr itdikde ṭabaḳa’-i ṭīniye-i nihāyetin bulmuşdır ve türāb-ı ḫāliş bi-renk ve yābis‘unṣıra vāṣıl olmuşlardır. ḥālā ol ḳuyılarıñ dördi Hindistānın nihāyeti olan Kenkeder ṣaḥrāsında dır. Bi’-r-i şedād Şām-ı

şerīfde ‘uyūn-ı altun semtinde Zeydānī ṣaḥrāsındadır ki aña Hāviye dirler ve ol semtiñ ḫalḳ anı temāşā itmek içün giderler ve yāġlı ḫırḳalardan deve ḳadar büyük demetler bağlayup nār ile şu‘le indürüp ol bi’re ānı ṭarḥ iderler. Pes, ol meş‘aleyi seyr idüp görürler ki derūn-ı bi’re nüzūl eyledikçe küçük görinüp tā yıldız ḳadar olur dirler ve ‘ilm-i münāẓarada s̱ābitdir ki leyl-i maẓlumda bir cebelde cemel büyüklügünde yanan āteş beş fersaḫ mesāfeden bir kevkeb miḳdārı görünir. Pes, bu ḳıyās ile mesāfe’-i ṭābaka’-i ṭīniye bilinür ve bu ṭabaḳa’-i muḫtelife’-iṭīniye ṭabaḳa’-i nāra nisbetle altıncı ṭabaḳā‘add olunur. Ve ammā‘unṣır-ı türābıñ ṭabaḳa’-i s̱ānīyesi ḫāliṣ-i türābdır ki merkezi muḥīṭ olan‘unṣır-ı aṣlıdır ve ol tamām bārid ve yābisdir ve bi-renkdir ki mülevven degildir. Zīrā ki ‘anaṣır-ı aṣliyeniñ levni olmaz nitekīm levn me’levven-i inā’edir. Ve bu ṭabaḳa’-i ḫāliseniñ ‘umḳı merkeze varıncaya dek biñ iki yüz altmış yedi fersaḫ mesāfe ḥesāb olunmuşdur. Zīrā ki mınṭıḳa- i küre’zemīn sekiz biñ fersaḫ mesāfe oldıġından muḥīṭden merkeze varıncaya dek nıṣf kuṭrı biñ iki yüz yetmiş iki fersaḫ mesāfe bulunmuşdur. Pes nıṣf ḳuṭr-ı arżdan beş fersaḫ ṭabaḳa’-i ṭīniyeniñ ḥaṣṣa’-i‘umḳı ifrāz olunduḳda ‘umḳı ṭabaḳa’-i ḫāliṣe ‘aded-i bāḳī bilinmişdir. Pes, felek-i Ḳameriñ cevfinde ṭabaḳa’-i nāriye ve anıñ dāḫilinde ṭabaḳa’-i duḫāniye ve anıñ bāṭınında ṭabaḳā’-i zemherīrye ve anıñ derūnunda ṭabaḳa’-i biḫāriye ve anıñ içinde ṭabaḳa’-i mā’iye ve anıñ cevfinde ṭabaḳa’-iṭīniye ve anıñ bāṭınında ṭabaḳa’-i ḫālişedir ki tabaḳa’-i sābi‘adır ve bu yedi ṭabaḳa biri birini muḥīṭ olmuşdur ve bu ṭabaḳat-ı seb‘a (ve mine-l-arż mus̱lehhune)[151] kelām-ı ḳadīmīniñ feḥvāsına muṭābıḳ gelmişdir ve ammā İbni Abbas raḍiyallāhu te‘ālā‘anhümā ḥażretlerinden naḳl olunan ḳıṣṣa’-i s̱evr ve ḥūt-u s̱übūt bulundıġı taḳdirde burc-ı s̱evr ve burc-ı ḥūt ile tevcih olup aña muvāfıḳ olmuşdur zīrā ki aṣḥāb-ı kirāmıñ umūr-u me̱zkūreden bu maḳūle ta‘bīrātı ġāleben ṣadr-ı İslāmda umūr-u dīn-i mübīn henüz istiḥkām bulmadın ārā’-i felāsifeye ḫalḳ meşġūl olup dīn-i islām ḳavā‘idini żabṭ ve rivāyetden ḳalmasunlar deyü umūr-u dīniyeden olmayan su’allere (kellemu’n-nās ‘alā kadarü ‘aḳūluhüm) mażmūnunca ḥakīmāne cevāblar virmişlerdir lā-cürm enbiyā’-i‘aẓāmıñ ve aṣḥāb-ı kirāmıñ meṣāliḥiḥalḳa umūr-u dīniye ta‘līmi olup ḥaḳāyıḳ-ı eşya beyānı anlarıñ vaẓife’-i şānī olmadıġından iḫtilāf-ı teşkilāt-ı Ḳamerden su’āl olunduḳlarından (ḳul hey muvāḳḳiyet li’n-nās ve’l-ḥacc) buyurulmuşdur tā kīm ḫalḳ anlardan su’āl idecekleri nedir bilsünlar umūr-u dīniyeden olmayan aḥvāli anlardansu’āl itmesünlar nitekīm naḫl ḫurmāyi’l-ḳāḥ ve tā’bīr ḳıṣṣasında peyġamberimiz ṣallallahu te‘ālā‘aleyh-i ve’s-sellem (entum a‘lemu bi-emru dünyākum) buyurmuşdur ve küre’-i zemīniñ kuṭbını‘arż-ı tes‘īndir ki bālāda beyān olundıġı üzre altı ay gice ve altı ay gündüzdür. Pes, ḫıżır ve İskender ḳuṭb-ı şimālde olan altı ay giceden ibāretdir ve illā dā’ima maḥal-ı ẓulümāt ehl-i fenn katında s̱ābit degildir. Ve

[151] Talak süresi 12. âyet

ammā sed-i ye’cüc ve me’cüc iḳlīm-i **(60/a)** sābi’in maşrıḳı semtinde Tātāristān-ı ḳadīmiñ şimālinde bir maḥaldedir ve ba‘żı kütüb-ü ḳadīmede mesāfe-i arż beş yüz yıllıḳ yol ve arż ile semānıñ arası beş yüz yıllıḳ yol yazılup semavātda bu mefhūmātı müştemil ḥadīṯ-i şerīf daḫī rivāyet olunmuşdur lākin murād ancaḳ muḳteżā-i ma‘nā-i keṯretdir ta‘yīn miḳdār ve ‘aded degildir. Zīrā ki ḫamsīn ve seb‘in ve ḫamse-mi’e ve seb‘a-mi’e ve elf ve ḫamsīn elf ve seb‘in elf ve mi’e elf a‘dādı bi’l-cümle maḳām-ı keṯretde isti‘māl olunmuşdur nitekīm (in testaġfir lehum seb‘īne merraten)[152] naẓm-ı kerīminde ta‘yīn-i ‘aded murād olunmayup keṯretden kināye bulunmuşdu. Pes, bunuñ gibi te’vilāt ile ekṯer ārā-yı ḥükemā şer‘-i şerīfe tevfīḳ ve taṭbīḳ olunmuşdur.

Nev‘-i ṯāliṯ: Rub‘ı meskûn-ı meşhūrdan ġayrı bir yeñi dünyā-i ma‘mūr bulundıġı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey‘eten Naşır ṭūsi ve andan muḳaddem gelen ehl-i ḥikmet bi’l-cümle dimişlerdir ki dā’ire’-i mu‘addel ile dā’ire’-i ufḳ teḳāṭ‘ından küre’-i arżda ḥāṣıl olan dört ḳısmıñ iki ḳısmı şimālinden biri ma‘mūrdur ki rub‘ meskūndur ve erba‘-ı bāḳīyeniñ aḥvāli mechūl ve mestūrdur yā meskūn ve ma‘mūr veyā baḥr-i muḥīṭ ile maġmūrdur lākin ḥükemā-i müte’aḫḫirün baḥr-i muḥīṭe seyr ve sefer ile erbā‘-ı bāḳīyeniñ cemī‘-i aḥvāliñ keşf ve iṯbāt itmişlerdir ki ḥükemā’-i ḳadīmeniñ ma‘lūmı olmayān yerler bulunup ma‘mūrı bir rub‘a ḥaṣr itmege mecāl ḳalmamışdır. Zīrā ki tārīḫ-imilādıñ biñ dört yüz ṭoḳsan iki sālındaki tārīḫ-i hicretiñ ṭoḳuz yüz üçünci senesi idi. Endülüs memleketinden ‘ilm-i riyāżide māhir bir mühendis ḳorsanki nāmına ḳolon[153] dirlerdi. Ol himmetli keştibān teftiş-i aḥvāl baḥr-i muḥīṭ içün iç deñiz dış deñize döküldigi Sebte boġazı ḫāricinde İspanya limanından üç sefīnede yüz yigirmi ādam ile yelkenler açup cānib-i ġarba ṭogrı şalmışdır ve hemīşemedar-ı sereṭāndan yigirmi derece şimāli almışdır ya‘nī ḳırḳ üç derece arż-ı medārında giderdi zīrā ki iki cānibden ḥarāret ve bürūdet altına düşmekden ḥazr iderdi muttaṣıl-ı rub‘ vue uṣṭurlāb ile masḳaṭ-ı Şemsi göz idüp bu uslūb üzre otuz üç gün seyr itmişdir ve ol müddet içinde baḥr-ı muḥīṭiñ sāḥilinde tamām üç biñ sekiz yüz mil mesāfe kaṭ‘ ile gitmişdir ve niçe def‘a ‘ittibā‘ nedāmetiyle rücū‘a ḳaṣd itmişdir ve sefīnelerde bulunanlar añaniçe kere ‘itāb idüp bizi girdāb-ı belaya uġratdıñ ve cümlemizi bu baḥr bī-pāyān içinde gum-nām itdin deyüp ḳolon hünermendī ḳatle hücūm itdiklerinde anlara cevāb itmişdirki siziñ ḫalāṣıñız ancaḳ‘ilm-i baḥrī bilür ve ālāt-ı felekiye kullanur ādam ile olur. Ammā eger beni ḳatl iderseniz cümleñiz deryāda ḳalup helāk olup gidersiniz deyü gāh va‘de ve gāh va‘id ile anları teskīn iderdi. Necāt bulmaḳdan nā-ümid olup

[152] Tevbe süresi 80. âyet
[153] Kristof Kolomb

bu ḥayratda ḳalmış iken nā-gāh bir cezīre'-i ḫāliye görünmüşdür ki enhār-ı cāriye ve eşcār-ı'āliyesi var idi. Pes, cānları bir miḳdār rāḥat bulup ḳūluna telsīm olmuşlardı ve altı gün yine masḳaṭ-ı Şemse ṭogrı gidüp altı cezīre'-i ḫāliye bulmuşlardı ve cümlesinden büyük olan cezīreye İspanyol tesmiye ḳılmışlardı andan geçüp sekiz yüz mil daḫī ḳara yol üzre gitmişlerdi. Pes, anda bir sāhile itmişlerdi ve niçe eyyām olsāḥiliñ ṭarafında şimāl ve cenūb semtlerine seyr itmişlerdi anıñ cezīre olmadıġın bilmişlerdi ve anda bir ḳavm bulmuşlar dige bunlarıñ seyrine gelüp cem'olup sāḥile itmişler ve bunlar sāḥile ḳarīb oldıḳda anlarıñ cümlesi firār itmişler ibtidā sefīneleri hūt ẓann idüp temāşaya gelmişler ba'de benī ādem oldıḳların bilmişler ve ḫavf idüp kaçmaġla ṭapan almışlar zīrā ki anlar sefīne ve ṣandāl bilmezler imiş. Pes, bunlar sefīnelerden çıḳup anlara yetişüp bir'avrat ṭūtmuşlar aña çoḳ hediyeler virüp ri'āyet itmişler lisanıñ bilmediklerinden ḳavmini götürmegi işāretle tefhīm itmişler. Pes, ol 'avrāt varup ḳavmini sefīneler yanına gönderüp anlar daḫī sim u zer fevākih ve nān ile ve envā'-ı tuyūr ve eṣnāf ḥayvān ile gelüp iskele yanına itmişler veniçe eyyām veşühūr anda murād üzre bey' ve şirālar idüpaña Hind-i ġarbi deyüp anda ḳırḳ ādam koyup yine maşrıḳa ṭoġrı selametle gelüp gitmişler ve İspanya ḥākimine yeñi dünyā tuḥfelerin hediye itmişler ba'de ikinci ve üçünci senelerde varup geldikçe yeñi dünyā ehliniñ lisān ve 'ādetin tamām bilmişlerdir ve ṭarīḳin beş biñ iki yüz mil mesāfe baḥr bulmuşlardır. Lākin baḥr-ı muḥīṭiñ ḥareket-i şarḳiye'-i meẕkūresinden elli günde gidüp ancaḳ beş ayda gelmişlerdir ba'de dördünci senede ḳolon zevi-fünūn buldıġı yeñi dünyāya vuṣūl bulduḳda **(60/b)** anıñ fāsıḳ nām ḥākimi ḳolon ḥekīmi sefīneden çıḳmaġa komayup men' eyledikde ḳolonuñ aña muḳābile itmege ḳudreti olmadıġından ḥakīmāne ḥīle semtine sülūk idüp dimişdir ki siz bize cefā eylediniz anıñ-çün Rabbiñiz size gażab itmişdir ve 'alāmeti odur ki yarın żū'-ı Şemsi alsa gerekdir. Meger irtesi güni bize nisbetle taḥte'l-arż küsūf emri emr-i mukarrer olup ḳolon-ı ḫabīr anı zīc ve taḳvīm ile bilmişdir. Pes bu sözden anlar vehime düşüp ṣabāḥa munṭaẕır olmuşlardır. Bunuñ ḫaber virdigi sā'atde küsūf-u Şems vāḳi' olmaġla bi'l-cümle külli ḫavfa ẕāhib olup ḳolon hediyelerle gelmişdir. Ve ṣulḥ idüp aña münḳād olup her vechle iṭā'at ḳılmışlardır ve cümlesi'ibād-ı eṣnām iken ekṣer memāliki ahālisi dönup ḳolon keşişe teba'īt idüp millet-i naṣārādan olmuşlardır ve ḳolon itibbā'ıyla yeñi dünyāda ḳalup yigirmi senede ekṣer memālikin żabṭ idüp almışlardır ve nıṣf şimālisi ahālisi ebyaż ve esmer ve nıṣf-ı cenūbi sākinlerini ḥabeş ve esved ve ḳāmetlerini on dört karışdan ziyāde 'umūmen uzun boylu bulmuşlardır ve yeñi dünyānıñ be-ġāyet enhār-ı cāriyesi ve eşcār müşemmeresi ve cibāli'āliyesi ve vihād'amīḳesi vardır ve anıñ envā'-ı vaḥūşī ve elvān ṭuyūr bī-ḥad ve bī-ḥesāb olur ve anıñ ḳara ve bilādınıñ nihāyetini ve bu adı ve vihādınıñ ġāyetini ḫalḳ iden ḫalḳı bilur ve ol memālik bī-pāyāñ-ı vüs'at ve füsḥatda rub'meskūne mu'adil ve keṣret-i 'imāratda yedi iḳlīme mu'adil ve mümāṣil bir'ālem-i cedīdü'l-

vicdāndır ki eṭvār-ı ġārībesi ve aḥvāl-i ‘acibesi ḥażret-i ḫalāḳıñ āṯār ṣan‘atiniñ taḥḳīḳi ve āyāt-ı ḳudretin taṣdiḳ itmişdir ve mesāhe’-i semāḥatınıñ kemal-i vus‘atini ifāde ve işiden ehl-i‘ibretiñ yaḳinini ziyāde itmişdir ma‘a hazā kütüb-ü aḳdemin ve zīr-i evvelin anıñ ḫaberinden tehī olup devr-i ādemden biri görülmüş ve işidilmiş degil iken ve ibtidā-i‘ālemden ol tārīḫe gelince degin gidilmiş degil iken bā-takdīr hayy-i mecīd ol Hind-i cedīd ẓāhir ve bedīd olup yeñi dünya nāmıyla şöhret bulmuşdır. Pes, baḥr-i muḥīṭ-i arżıñ ekṣerini setr ve ihāṭa eylemiş iken rub‘ meskūn ve yeñi dünyāda veniçe büyük aṭalardaniçe biñ cibāl ve aḥcār ve evdiye ve enhār ve felavāt ve cimen-zār ve envā‘ eşcār ve bedāyi‘ ve ṣanāyi‘ perverdigār-ı hezārān-ı hezār ol ḳadar vardır ki tafṣīlini ancaḳ ol celīl ve cebār muḳallibu’l-leyl ve’n-nehār ve mükevvinu’s-semavāt ve’l-arż ve’l-biḥār bilur ki kelām-ı ḳadīminde (ve mā teskatu min varakatu illa ye‘alemuha) deyü buyurmuşdur.

Nev‘-i rābi‘: Esbāb-ı tefeccür-u ‘uyūnı ve mādde’-i zelzele’-i zemīni ḥakīmāne bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki tefeccür-ü‘uyūnuñ ve zelzele’-i zemīniñ sebebleri budur ki derūn-u arżda tekevvün iden buḫārānda muḥtebes oldıḳda bir cihete meyl idüp anda teberrüd ile miyāha münḳalib olur eger ḳalīl ise eczā-ı buḫāriye ile muḫteliṭ olup ḳalur ki ḳuyılar ṣuyı budur ve eger keṣīr ise derūn-u arża ṣıġmayup rıfḳ ile mülāyim yerleri şaḳ idüp çıḳar ki ‘uyūn-u mütefeccüre budur ve ‘uyūn ve yenābi‘iñ her birisi daḫī budur ki ṣülūc ve emṭārdan derūn-u cibāle terşiḥ ile seylān iden ṣulardan zīrā ki ṣülūc ve emṭārın keṣreti ile‘uyūn ve yenābi‘ ezdiyād bulup anlarıñ ḳılletiyle bunlar daḫī nāḳṣ olmuşdur. Pes, yer yüzünde cereyān idüp mādde’-i ḥayāt nebāt ve ḥayvān ve insān olan miyāh-ı ‘azab ve fürāt içün Ḥaḳ Te‘ālā cibāl-i arżı ḫaza’in ḳılmışdır. Zīrā ki miyāh-ı bülūc ve emtārı cibāliñ cevfinde muġārāt ve aḥcār içinde ve zīr-u zemīnde cem‘ ve ḥıfẓ itmişdir ba‘de şüḳūḳ-ı żayḳadan şey’en fe-şey’en ihrāc idüp andan ‘ibādına kifāyet-i ḳadr ‘uyūn-u enhār aḳıtmışdır tā kim şitā-i ātiyeden ṣülūc ve emṭārı yine ḳulel-i cibāle inzāl ve emṭār idüp miyāhından ol muġarat ve ahcārı aḳān‘uyūn ve enhāra bedel bir daḫī mümteli idinceye degin ol aḥcār esāfilinde olan menāfiz-i żayḳadan tedrīc ile teşrih iden miyāh-ı ‘uyūn ve enhār-ı nebāt ve ḥayvān ve insāna itmişdir ve ziyādesi evdiyede seyller olup feryād ile deryālara gitmişdir. Pes, ol ḫālıḳ-ı müte‘āli yer yüzünde olan maḫlūḳāt içün bu cibāli ṣülūc ve emṭār alup‘uyūn ve enhār virmekde dolap emṣāli itmişdir ve bu dolablarıñ devri dā’imdir ki ilā yevmi’l-ḳıyāmet ḳa’imdir ammā derūn-u arżda yā bihārdan tekevvün iden yā emṭārdan müctemi‘ olan ṣular yerlerine sıġmayup arāżi-i leyyineden sehl ve hīn-i ḫarūc eyledikde eger mücāvir aḥcār ise yā mesāfir-i ḫāk-i pāk ise ol ma’-i bārid ve ‘azab ve fürāt olur ve eger şoraḳ yerlerden ḳalursa ol ṣumilḥ-i ücāc olur ve eger

arāzī-i kibritiyeden mā‘deniyyeden çıḳarsa ol mā’-i ḥār olur. Zīrā ki faṣl-ı şitada bürudet-i hevā ġālib olmaġla ḥarāret-i Şems bāṭn-ı arza ḳarār iderki iki żıd bir **(61/a)** mekânda cem‘ olmaz. Anıñ-çün derūn-ı arż eyyam-ı şitada ḥār olup arāż-i kibritiye ve me‘ādinhāre keşret ve ḳılletlerine göre ol ḥarāreti ceẕb idüp dā’imā ḥıfẓ itmişlerdir. Pes, ol ‘illetdendir ki ma‘denler civārında kaynayan ılıca ṣularıñ ṭa‘amları ve rāyiḥaları ve ḥarāretleri ve elvānı biri birine muġāyir olup muḳārınları aḥkāmın aḫz itmişlerdir ve eger bu ṣuya bürudet-ihevā işābet iderse cāmid olup cive olur yā zift veyā neft veyā şeb veyā şeb-i ṭuz veyā bure olur. Ve İṣfahān ile Şirāz arasında bir ṣu çıḳar ki‘acayib ṣanāyī‘-i bāridendir. Sıġırcık ṣuyu nāmıyla meşhūrdur ḳaçan bir arża ceker ki müstevīlī olup maḥṣūlātın ekl eylese bir kimse varup olṣudan bir ḳumḳıma alup verāsına iltifāt itmeyüp ol ḳumḳımayı yere komayup evvel arża götürse olṣuya ḥesābsız ṭayr zar zor teba‘olup ol cerādı ḳatl itdigin tevātürle naḳl iderler ve ammā derūn-ı arżda tekevvün idüp muḥtebis olan biḫār öyle bir mertebe ġāliẓ olsa ki mecāri arżdan nüfūz idüp çıḳm mümkin olsa yāḫūd arż-ı keşīf ve ṣulb olup ḫurūc biḫāra māni‘ olsa ve biḫār ise derūn-u arżda müctemi‘ olup ḫurūca ṭālib ve hīzına rāġıb olsa ol biḫār ḥīzına ḫurūc içün arzı ‘unf ile şaḳḳ ve ḫaraḳ ve def‘ eyledikde ol mekān ḥareket eyler ki zelzele’-i zemīn odur ve derūn-ı arżda tekevvün iden edḫine ve riyāḥın aḥkamı biḫārat-ı zemīniñ beyān olunan ahkāmı gibidir gāh olur ki mevādd-ı merḳūme be-ġāyet ḳuvvetli olup arżı öyle ‘unf ile şaḳḳ ider ki andan bir ‘aẓīm-i savt holnāk peydā olur ve gāh olur ki ṭabī‘at dehn üzre mümtezic olan biḫār ve duḫānıñ işti‘ālını iḳtiżā iden ḥareket-i şedīdeleriyle arżdan āteş ẓāhir olur ve eger bir ma‘dende ẓuhūr iderse anı tamām iḫrāk idinceye dek eyyām ve şühūr ve sinīn ile münḳaṭı‘ olmaz dimişler. Vallāhu a‘lemu bi’ṣ-ṣevāb fe-ennehu müsebbibu’s-sebeb.

Faṣl-ı sābi‘: Küre’-i arż üzerinde ta‘yīn ve farż olunan devā’ir ve aḳṭābı ve rū-yı zemīniñ aksām-ı ḫamseye inḳisāmını iḳtiżā ider esbābı ve rub‘ meskūnuñ eḳālīm seb‘aya taḥdīd ile her birinde niçe memālik ve cibāl ve enhār-ı‘aẓām ve ne şekl-i enās ve enām bulundıġı ve eḳālīm-i seb‘anıñ maverāsı aḥvālini ve ‘arż-ı tes‘īneden keşf ve imtiḥān ḳılındıġını ve ekālīm seb‘anıñ her birinde kendi eṭval-ı nehārı isti‘lām ve eṭval-ı nehārdan bilādiñ semtini ve istiḫrāc olundıġını ve eḳālīm-i seb‘ada emzice bilād ve mesākin-i muḫtelife bulundıġını altı nev‘ ile ḥakimāne beyān ider.

Nev‘-i evvel: Küre’-i arż üzerinde ta‘yīn ve farż olunan devā’ir ve aḳṭābı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et umūr-u eflākı żabṭ içün küre’-i ‘ālem üzerinde iṣbāt itdikleri devā’ir ve akṭābdan sekiz dā’ire ve iki ḳuṭb küre’-i arż üzerinde hem ta‘yīn farż itmişlerdir tā kim anlarla umūr-u arż daḫī mażbūṭ ola ammā iki ḳuṭbuñ birisi ḳuṭb-u şimāldir ve

bunuñ muḳābili ḳuṭb-u cenūbīdir ve ammā sekiz dā'ireniñ dördi'aẓīme ve dördi ṣaġīredir. Ve devā'ir-i'aẓāmıñ evvelkisi dā'ire'-i istivādır ve ikincisi dā'ire-i burūcdur ve üçüncisi dā'ire'-i ufḳdır ve dördüncisi dā'ire'-i nıṣf-ı nehārdır. Nitekīm bālāda beyān olunmuşdur ve devā'ir-i ṣiġārıñ ikisi inḳılāb-ı medārlarıdır ve ikincisi ḳuṭbu'l-burūc medārlarıdır ve bu sekiz dā'ireniñ beşi mütevāzidir ki her ikisi arasında bulunan bu'd-ı mütesāvīdir ve üçünci münḥarifedir ki biri biriyle taḳāṭ'iderler bunların ikisi ya'nī dā'ire'-i ufḳla dā'ire'-i nıṣf-ı nehār küre'-i arż üzerinde hem resm olunmayup münfaṣıl ve müteḥarrik vaż' olunmuşdur. Bāḳīleri küre' üzerinde mersūm ve ṡābitdir ammā dā'ire'-i istivā küre'-i arż üzerinde bir 'aẓīmedir ki mınṭıḳa'-i felek-ia'ẓam olan dā'ire'-i mu'addelü'n-enhār satḥında vāḳi' olup senede iki def'a Şems kendi ḥareket-i arżiyesiyle üzerine geldikde ekṡer ma'mūrede leyl-i nehār ve anda ḥareket-i felek müsāvī ve müstaḳīm olmaġla buña ḥaṭṭ-ı istivā dirler. Ve ol iki vaḳt Şemsiñ iki noḳṭa'-i i'tidāle geldigi zamāndır ki biri ibtidā-i burc ḥameldir ve biri ibtidā-i burc-ı mīzāndır ve bu ḫaṭṭ-ı istivā kendiye mütevāzī olan devā'ir-i'aẓīmesidir ve arżıñ iki ḳutbunda bu'dı berāber olup küre'-i arżı cenūbi ve şimāli iki berāber ḳısma taḳsīm itmişdir ve devā'ir-i burūc ile iki maḥalde teḳāṭu' itmişdir ki ol takāṭ' maḥalleri i'tidāl noḳtaları maḳāmındadır ve ammā dā'ire'-i burūc küre'-i arż üzerinde resm olunmuşdur. Ve mu'addel-i nehār ile teḳāṭu'idüp iki inḳılāb noḳṭalarına **(61/b)** dek açılup birer cānibe meyl itmişdir ve ol meyle meyl gele dirler ki yigirmi üç buçuḳ derece ḳadar cenūb ve şimāle gitmişdir ve bu dā'ireniñ ḳuṭubları daḫī'ālemden'aded-i merḳūm ḳadar birer cānibe düşmüşdür ve bu dā'ire on iki ḳısma taḳsīm olunmuşdur ve her birine bālāda beyān olunan birer ism ile burc dinilmişdir ve altı burcı dā'ire'-i istivādan şimālde ve altısı cenūbda bulunmuşdur ve her burc otuz dereceye ve her derece altmış daḳīḳaya ḳısmet ḳılınmışdır. Pes, bu dā'ire üç yüz altmış derece bulunup aḥvāl-i küre'-i anıñla bilinmişdir. Ve ammā dā'ire'-i ufḳ bir 'aẓīme'-i müteḥarrike dirki'ālemiñ görünir ḳısmını görünmez ḳısmından faṣl ve tahdīd idüp küre'-i zemīniñ fevḳāni ve taḥtāniyesi bunuñla bilinmişdir ve bu dā'ire'-i ufḳ niçe ḳısm bulunmuşdur biri ufḳ ḥaḳīkidir ki küreyi tanṣīf ider 'aẓimedir ve biri ufḳ ḥissidir ki anıñla emkine'-i muḫtelife sākinleriniñ rū'yeti ḥasebiyle muḫtelif olur saġiredir ve biri ufḳ-ı müstaḳīmdir ki ḫaṭṭ-ı istivāya maḫṣūṣ'aẓimedir ve anda ṭulū' ve ġurūb istiḳāmet üzre dolap asā bulunmuşdur ve anıñ-çün aña ufḳ-ı müstaḳīm dinilmişdir ve biri ufḳ-ı mā'iledir ki müstaḳīm-i 'aẓīmeniñ ġayrısı bilinmişdir ya'nī cemī'-i āfāḳ-ımā'ile iki ḳuṭb-ı 'ālemden cānibe mā'il bulunmuşdur. Pes, felek ve arżıñ her cihetinde olan her cüz'ünde ufḳ-ı i'tibār olunmuşdur ve ṭulū' ve ġurūb anlarıñ ekṡerinden istiḳāmet üzre olmayup ḥamāylı bulunmuşdur ve arż-ı tes'īnde ki ol maḥal ḳuṭb-ı arżdır devr-i eflāk anda rūḥī bilinmişdir zīrā ki dā'ire'-i ufḳıñ iki ḳuṭbunuñ semt-i re's ve biri semt-i ḳadem bulunmuşdur. Pes, arż-ı tes'īnde ufk ile mu'addel biri birine muṭābıḳ olup aḳṭābı müttehid 'add olunmuşdur

ve ufḳ-ı ḥissi ḳuṭrınıñ mesāfesi vech-i arżda yigirmi iki biñ beş yüz ḫaṭveden zīyāde degildir bilinmişdir ve ammā dā'ire'-i nıṣf-ı nehār bir 'aẓīme'-i müteḥarrikedir ki iki ḳuṭb-u 'ālemden müte'ayyīn olan semt-i re'sden mürūr idüp dā'ire'-i mu'addele ve dā'ire'-i istivā ile teḳāṭu' ḳılınmışdır ve eflāk ve arżı tanṣīf iden bir nıṣf-ı şarḳi ve bir nıṣf-ı ġarbi vāḳi' olmuşdur ve nıṣf-ı leyl-i nehār bunuñla ma'lūm olup ta'ayyün bulmuşdır ve dā'ire'-i mu'addel ve istivā ve eczāsından her bir cüz'ine bir nıṣf-ı nehār i'tibārı mümkin olmuşdur ve ammā devā'ir-i erba'a'-işaġīre ki dā're'-i istivāya mütevāziye dirleranlarıñ ikisi medār kuṭbu'l-burūcdur ve biri inḳılāb-ı ṣeyfīdir ki medār-ı evvel sereṭāndır ve biri dā'ire'-i inḳılāb ṣitevīdir ki medār-ı evvel-i cedīddir. Pes, bu devā'ir-i ṣemāniye ile umūr-u arżıñ cümlesi maẓbūṭ olmuşdur. Fe-sübḥāne'ṣ-ṣāni'ü'l-ḥakīm.

Nev'-i ṣānī: Küre'-izemīniñ devā'ir-i erba'a ile aḳsām-ı ḫamseye münḳasım oldığını bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i hey'et dimişlerdir ki iki ḳuṭb ve iki inḳılāb medārları olan dört dā'ire'-i ṣaġire cemī'-i küre'-i arż beş ḳısm itmişdir ki her bir ḳısm iki dā'ire'-i ṣaġire mā-beyninde yā bir dā'ire vusṭunda vāḳi' olan mesafedir. Pes, bu aksām-ı ḫamseniñ biri iki inḳılāb arasında medār-ı Şems altında olmaġla buña mınṭıḳa'-i muḥteriḳe tesmiye ḳılınmışdır. Şiddet-i ḥarāretinden ḳudemā ḳatında ġayr-ı meskūn ẓann olunmuşdur ve bu iki inḳılāb arası ḳırḳ yedi derece mesāfedir ki ḫaṭṭ-ı istivā bunuñ vasaṭında bulunmuşdur ve iki ḳısmına mınṭıḳa'-i bāride dinilmişdir. Zīrā ki bunlar mesīr-i Şemsden ba'id olmaġla şiddet-i bürūdetden ḥükema-i ḳudemā-i'indinde ġayr-ı meskūn ẓann olunmuşdur ve bu iki ḳısm iki kuṭb-u burūcuñ medārı vusṭunda bulunan iki müdevver mesāfedir ki her birinin 'arżı ḳuṭb-u arża varıncaya dek yigirmi üç buçuḳ derece bulunmuşdur ve bu iki ḳısm daḫī kendi ḳuṭubları ismiyle tesmiye olunmuşdur ve iki ḳısm-ı bāḳī mınṭıḳa'-i mu'tedile bilinmişdir ve bunlar ḥarāret ve bürūdetde mu'tedil olmaġla bunlar meskūn olup'imārat ḳılınmışdır ammā ḳısm-ı şimālisi medār-ı inḳılāb sereṭān ve medār-ı ḳuṭb-u burūc şimāliye taḥdīd olunmuşdur ve ammā ḳısm-ı cenūbīsi medār-ı inḳılāb cedīden medār-ı ḳuṭb-u burūc-ı cenūbiye varıncaya dek olan mesāfe bulunmuşdur. Ve her birinin 'arżı mesāfesi ḳırḳ üç derece kīl olunmuşdur ve bu menātıḳ-ı ḫamseniñ sākinleri ẓıll ve vaż'ı cihetiyle biri birinden farḳ olunmuşdur. Ammā ẓıll cihetden mınṭıḳa'-i bāride sākinlerine reḫvī tesmiye ḳılınmışdır zīrā ki anlarıñ ẓıllı āsyāb-ı āsā saṭḥ-ı ufuḳda seyr ve devr ider bulunmuşdur ve mınṭıḳa'-i mu'tedille āhālisine ḫamā'ili dinilmişdir. Zīrā ki bunlarıñ ẓillı ḫamā'il gibi nıṣf-ı nehār oldıḳda bir cānibe vāḳi' bulunmuşdur ve mınṭıḳa'-i ḫāre sākinlerine ẕātü'ẓ-ẓılleyn ıṭlāḳ olunmuşdur. Zīrā ki ḫaṭṭ-ı istivāda bulunanlarıñ ẓıllı nıṣf-ı nehārda gāh

cenūbe ve gāh şimāle düşer görünmüşdür ve Şems-i münīre senede iki def‘a iki i‘tidālde bulunduḳda **(62/a)** semt-i re’slerine gelüp nıṣf-ı nehāra ẓıllı mün‘adim bilinmişdir ve anlardan Şemsiñ ġāyet bu‘dı inḳılābına vardığı ḥālde bulunmuşdur ve inḳılābiñ altında bulunanlarıñ semt-i re’slerine Şems-i münīr senede bir kere gelüp nıṣf-ı nehārda ẓılleri mün‘adim bulunmuşdur ve inḳılābiñ ahālisiniñ semt-i re’slerine ḳarib olan kuṭb-u‘ālem ebediyyü’ẕ-ẓuhūr görünmüşdür.Ve muḳābili olan ḳuṭb-u‘ālem ebediyyü’l-ḫafā bulunmuşdur ve anlarıñ ẓılları bir bulunmuşdur. Ve ammā vaż‘cihetinden cümlesi üç ḳısma taḳsīm olunmuşdur bir ḳısmı ḫaṭṭ-ı istivā sākinleridir ki maġribden maşrıḳa ibtidā-i ṭūldan intihāsına dek bir miḳdārda ve bir arżda düzilüp anda ḳalanlardır ve ḳısm-ı s̱ānī ḫaṭṭ-ı istivādan iki ṭarafa berāber ba‘id olan‘arżlarda düzilüp niẓām bulanlardır. ḳısm-ı s̱āliṣ ḫaṭṭ-ı istivāya iki ṭarafdan beraber ‘arżlarda biri semt-i re’s ve biri semt-i ḳadīmde sākin olanlardır. Vallāhu a‘lemu.

Nev‘-i s̱āliṣ: Rub‘ meskūnuñ eḳālīm seb‘a’-i ḥaḳīḳiyeye taḳsīm olundığını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et rub‘ meskūnı iḫtilāf leyl-i nehār i‘tibārıyla bir niçe ḳısm idüp her birine bir eḳālīm tesmiye itmişlerdir ve küre’-i zemīniñ nıṣf-ı şimālisin beyān idüp aña ḳıyās ile nıṣf-ı cenūbī semtine gitmişlerdir ve cemī‘-i küre-i arżı altmış ekālime taḳsīm itmege yitmişlerdir. Fi‘ili hazā eḳālīm-i ḥaḳīḳī taḳsīmini gāh eṭvāl-ı eyyām ile ve gāh‘aded-i şühūr ile ta‘yīn itmişlerdir. Çünki ḫaṭṭ-ı istivāya nisbet altında sākin olanlara leyl ü nehār müdām on ikişer sā‘atdir ba‘de beled-i ḳuṭb-u şimāli yā ḳuṭb-u cenūbi semtine ḫaṭṭ-ı istivādan ba‘id oldıḳça iḫtilāf leyl ü nehār aña küre-i ezdiyād bulur. Pes, bu dā’ire’-i istivāya mevāzī devā’ir-i arż i‘tibār ve farż idüp her iki dā’ire mā-beyninde bir iklīm ıṭlāḳ itmişlerdir. Ol şarṭla ki anda eṭval-ı enhār ve ḫaṭṭ-ı istivā semtinde bulunan müteṣāniden nıṣf-ı sā‘at ziyāde ola ve bu taḳsīm ile mevāżi‘ ṭebāyı‘ bilād ve iḫtilāf leyl u nehār icmāle müte‘ayyin ve ma‘lūm olmuşdur zīrā ki berr-i ‘arżda bulunan bilād umūr-u meẕkūrede müşterik olup müsāvī gelmişdir ammā ekālīm-i evvelde üç dā’ire farż olunmuşdur ki biri mebde’ ve biri vusṭ ve biri nihāyet iḳlīmdir ve eḳālīm-i bāḳīyeniñ her birinde ikişer dā’ire farż olunmuşdur ki biri vusṭ ve biri nihāyet-i iḳlīmdir zīrā ki her iḳlīm-i sābıḳıñ nihāyeti dā’iresi mesbūḳunuñ ibtidāsını ta‘yīn itmişdir. Ve ḥükemā-i ḳudemā eḳālimi yedi iḳlīme ḥaṣr idüp‘arż-ı ḫamsinden ziyāde ekālim i‘tibār itmemişlerdir lākin müte’aḫḫirun eḳālīm-i seb‘anıñ māverāsında olan yerler ma‘mūr ve meskūn bulup altmış altı buçuḳ ‘arżına dek ya‘ni medār-ı ḳuṭb-ı burūca varıncaya dek eṭvāl-ı nehāriyesine nıṣf-ı ṣā‘at ezdiyādıyla taḳsīm ve yigirmi dört iḳlīm idüp andan eṭvāl-ı nehār birer şühūr ezdiyādıyla‘arż tes‘īn nāḥiyesine vuṣūl buluncaya dek taḳsīm ve bi’l-cümle otuz iḳlīm i‘tibār ve te‘ayyün itmişlerdir. Ammā ḫaṭṭ-ı istivā nāḥīyeleriniñ ekṣer deryā olmaġla cumhūr

ḳatında ibtidā-i iḳlīm ol on iki buçuḳ derece‘arżında farż olunmuşlardır ve ol maḥaliñ eṭvāl-ı nehārı daḫī taḳrīben on iki buçuḳ sā‘at bulunmuşdur ve etvāl-ı nehār bir rub‘ sā‘at ziyāde oldıġı maḥal bu iḳlīmiñvusṭıdır ve eṭvāl-ı nehār üç sā‘at oldıġı mekān iḳlīm-i evvelki nihāyeti ve s̱anīniñ ibtidāsıdır. Pes, her iḳlīmde eṭvāl-ı nehār bu minvāl üzre nıṣf-ı sā‘attefāvüt şarṭıyla yigirmi dördünci iḳlīmde eṭvāl-ı nehār yigirmi dört sā‘ate bāliġ olmuşlardır ki medār-ı ḳuṭb-u burūc şimalidir. Lākin iḳlīm-i me̱zkūre biri birinden aṣġardır. Zirā ki iḳlīm evveliñ arżı ve ṭūlı mesāfesi enḳaṣ ve aḳṣar olupcemī‘-i eḳālīm bu tertīb üzre biri birinden ażıḳ ve eḳall bulunmuşdur. Ammā arż-ı eḳālīm ḫaṭṭ-ı istivādan beda’ olunup arż-ı tes‘īnde tamām olmuşdur ve ammā eṭvāl-ı ekālīm baḥr-i muḥīṭ ġarbında olan cezā’ir ḫalidātından ibtidā ḳılınup muḥīṭ-i şarḳīde nihāyet bulmuşdur.

Nev‘-i rābi‘: Eḳālīm seb‘a-i meşhūreniñ ḥudūdunda bulunan memālik-i ma‘mūreyi ve her birinde olan cibāl-i ‘āliyeyi ve enhār-ı‘aẓām cāriyeyi ve ahālisi elvānını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey‘et dimişlerdir ki rub‘ meskūni eḳālīm-i seb‘aya taḳsīm iden ḥükemā-yı ḳudemā’ her bir ekālīmi memālik-i ma‘mūre’-i meşhūre ile tahdīd ve ta‘yīn itmişlerdir ve niçe berāhīn ile tecrübe ve imtiḥān idüp taḥḳīḳine yitmişlerdir zīrā ki otuz ve ḳırḳ sene ẓarfında niçeler bu rub‘ meskūni seyāḥatle başdan başa gitmişlerdir. Ammā eḳalīm-i evvelki mesāfesi muḥīṭ-i ġarbiden ve memleket-i Berberden ve memleket Nevber’den ve memleket-i ḥabeşden ve memleket-i ḥaḍramūtdan ve memleket-i ṣabādan ve **(62/b)** cenūb memeleket-i Yemenden ve cenūb memleket-i Sind ve Hind ve Çinden geçüp muḥīṭ-i şarḳiniñ ba‘żı cezā’irine uġrar bilinmişdir ve bu iḳlīmde yigirmi cebel-i ‘alī ve otuz nehr-i ‘aẓīm temāşa ve seyr olunmuşdur ve bunuñ ehli cümle siyah bulunmuşdur. Ve ammā eḳalīm-i s̱ānīniñ mesāfesi cemī‘-i bilād maġrib ve şimāl bilād-ıSūdān ve şimal-i cezīre’-i‘Arab ve bilād-ı Yemen ve Mekke’-i Mükerreme ve Medīne’-i Münevvere ve ṭā’if ve ḳaṭīf-i Baḥreyn ve Hürmüz ve memālik Hind ve Sind ve Māçīn ve cin evāsıṭında bulunan bilādi geçüp muḥīṭ-i maşrıḳı ceza’iriniñ evāsıṭına vāṣıl bulunmuşdur bu iḳlīmde yigirmi yedi cebel-i ‘alī ve yigirmi yedi nehr-i ‘aẓīm seyr ve temāşā ḳılınmışdır ve ehli bi’l-cümle siyāhe mā’il esmer müşāhede olunmuşdur. Ve ammā iḳlīm-i s̱elas̱eniñ mesāfesi muḥīṭ-i ġarbīden gelüp şimāl-i bilād-ı maġrībden ve memleket Mışırdan geçüp ḳuds-ü şerīf ve Dimaşḳ ve Küfe ve Baġdād ve Baṣra ve Şirṣz ve İṣfahān ve cemī‘-i memleket-i Fārs ve memleket-i Mekrān ve şimāl-i memleket-i Hind ve Sind ve Māçīn ve Çinden ‘ubūr idüp muḥīṭ-i şarḳī ceza’irlerine vuṣūl bulur bilinmişdir ve bu iḳlīmde otuz üç cebel-i ‘alī temāşā ve yigirmi şühūr-u ‘aẓīm seyr olunmuşdur ve ehli buġday beñizli esmer bulunmuşdur. Ve ammā iḳlīm-i rābī‘niñ mesāfesi mecmū‘-ı baḥr-i sefīd

ve baḥr-i muḥīṭ olan Sebte boġazından ve memleket Endülüsüñ ve memleket İspanya ve ġalya'nıñ ve memleket Frenkistān'ıñ ve Rūmili'niñ cenūbi cāniblerinden mürūr idüp baḥr-i sefīdiñ ve Anaṭolınıñ nıṣf-ı cenubilerinden 'ubūr idüp ṭrāblus ve Anṭakya ve İskenderun ve ḥaleb ve Erzincān ve Diyārbekr ve Muṣūl'dan ve Tebrīz ve Erdebil'den ve ḳazvīn ve ṭūs ve şimāl-i cebel-i Fārs ve memleket Lāhūr ve Keşmīr ve ḫorāsān'dan ve cenūb-ı ḫitāy ve ḫitan memleketlerinden ve Hind ve Çin şimālinden geçüp muḥīṭ-i şarḳīde bulunan cezīrelere vāsıl olur bilinmişdir ve bu iḳlīmde yigirmi beş cebel-i 'ālī ve yigirmi iki nehr-i 'azīm seyr ve temāşā ḳılınmışdır ve ehli cümle beyāża ḳarīb esmer müşāhede olunmuşdur. Ve ammā iḳlīm-i ḫamseniñ mesāfesi muḥīṭ-i ġarbdan İspanya şimalinden ve memālik-i Efrenc evāsıṭında Aḳdeñiz'iñ nıṣf-ı şimālisinden geçüp ekṣer bilād-ı Anaṭolı ve Sivās ve Erżurūm ve Şirvān ve baḥr-i ḫazar'ıñ nıṣf-ı cenūbunda olan Geylān ve cām emṣāli bilādı geçüp Māverā-yı Nehr-i Ceyḥūnda bulunan memleket-iḫārizm ve memleket-i Semerkānd ve Buḫāra ve memleket-i Bedaḫşān ve cenūb memleket-i Türkistān ve cenūb-ı memleket-i Tātāristān ve cenūb-ı Deşt-i Kebīr ve cenūb-ı memleket-i Tibet ve şimal-i sedd-i Çin ve cenūb-ı memleket-i Tebük'a ve evāsıt-ı memleket-i ḫıṭāy ve ḫitan'dan mürūr idüp muḥīṭ-i şarḳiye uġrār bilinmişdir ve bu iḳlīmde otuz üç cebel-i 'alī ve on beş nehr-i 'aẓīm seyr ve 'add olunmuşdur. Ve ehli cümle beyāż bulunmuşdur ve a'del iḳlīm rābi' bilinmişdir. Ba'de anıñ iki cānibinde mücāviri bulunan iḳlīm-i ṣālīṣ ve iḳlīm-i ḫāms aña mużāf olunmuşdur zīrā ki bu iḳlīm-i ṣālīṣeniñ āb ve hevāsı leṭāfetinden ekṣer ahālisi ḳuvā-yı ẓāhire ve bāṭınada ve ḥüsn-ü cemālde ve hüner ve kemālde i'tidāl üzre bulunmuşdur. Ve ammā iḳlīm-i sādisin mesāfesi muḥīt-i ġarbīden ve memālik-i Frenk şimālinden ve Venedik memleketinde ve Rūm ile memālik-i şimālinde bulunan bilādından ve İstānbūl'dan ve Ḳaradeñizin cenūb ve şimālinde olan bilād ve memleketinden ve Azāḳdan geçüp memālik-i Gürcistāna ve Gence ve Tiflīs ve Revāna ve Gökçe deryādan şimāl-i Şirvāna ve Derbend ḳal'asında memālik-i Ṭāġıstān ve Ejderhāna uġrayup baḥr-i ḫazarıñ nıṣf-ı şimālisinden mürūr idüp māverā-yı Seyḥūnda olan Ḳara ḳalpāḳ ve Özbek ve Çaġatāy ve Kaşġār ve ūlū Noġāy ve Türkistān memleketlerinden ve Tātāristān ve Deşt-i Kebīriñ nıṣf-ı şimāliyle yerlerinden ve ḫıṭāy ve ḫitan memleketleriniñ şimālinden geçüp muḥīṭ-i şarḳide bulunan cezā'ire vāṣıl olur bulunmuşdur ve bu iḳlīmde on bir cebel-i 'ālī ve ḳırḳ nehr-i 'aẓīm'add ve temāşā ḳılınmışdır ve bunuñ ehli ṣaruya mā'il beyāż müşāhede olunmuşdur. Ve bu iḳlīmiñ berd-i şedīd iken yine'i'tidāl üzre bilinmişdir. Ve ammā iḳlīm-i seb'anıñ mesāfesi sāḥil-i muḥīṭ-i ġarbīden memleket-i Portaḳāl[154] ve memleket İngilizden geçüp memleket-i Ḳıbçāḳ ve bilād-ı ṣaḳaliyeden ve memleket-i Bulġardan ve memleket-i Rusdan ve şimal-i

[154] Portekiz

bilād-ı ḥazar'dan mürūridüp şimāl memālik-i Deşt-i Kebīrden ve şimāl memālik-i Tātāristān-ı ḳadīmden sedd-i İskenderden'ubūr idüp muḥīṭ-i şarḳīde bulunan Cezā'ire uġrar bilinmişdir ve bu iklīmde on bir cebel-i 'alī ve ḳırḳ nehr-i 'aẓīm temāşā ve seyr olunmuşdur ve ehli ḳızıla mā'il beyāż bulunmuşdur ve bu iḳlīm-i seb'anıñ nihayeti 'arż ḫamsīn ta'yīn olunmuşdur. Ve etvāl-i nehār anda tamām on altı sā'at bulunmuşdur. Ve ḥükemā-yı ḳudemā'-i re'yi üzrebulunan iḳlīm-i seb'a-i meşhūre bunlardır ki beyān olunmuşdur. **(63/a)** Ammā müte'aḫḫiriniñ re'yi üzre taḳsīm olunan yigirmi dört iḳlīmiñ ḥudūdı ta'yīni gelecek cedvelde olan erḳāma ḥavāle ḳılınmışdır.

Nev'-i ḫāmis: İḳlīm-i seb'anıñ māverāsı ma'mūr bulundığı ve 'arż-ı tes'īne degin keşf ile eḳālīm i'tibār olundığını ve eḳālim-i seb'anıñ her birinde eṭvāl-ı nehārı bilindigini ve etvāl-ı nehārdan her bir iḳlīmde mekân-ı bilād istiḫrāc olundığını bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki egerçe müteḳaddimīn ehl-i hey'et eḳālīm-i seb'anıñ māverāsına iltifāt ve i'tibār itmeyüp eḳālīm-i seb'aya ḥaṣr ve ḳaṣr itmişlerdir lākin müte'aḫḫirīn ehl-i hey'et eḳālim-i seb'a-i meẕkūre taḳsīm olundığı minvāl üzre eṭvāl-ı nehārisine nıṣf-ı sā'at ezdiyād bulduḳça bir iḳlīm i'tibār idüp ḫaṭṭ-ı istivādan eṭvāl-ı nehār yigirmi dört sā'at oldığı maḥale degin ki ol medār-ı ḳuṭb-u burūcdur yigirmi dört iḳlīm iḫtiyār itmişlerdir lākin andan ḳuṭb-u arża ya'nī ḳuṭb-u'ālem altına varıncaya dek ḳā'ide'-i tefāvüt nıṣf-ı sā'at eczāsı mümkin oldığından eṭvāl-ı nehār birer şehr-i ezdiyād bulduḳca bir iḳlīm i'tibār ile iki ḳuṭb arasına daḫī altı iḳlīme taḳsīm idüp'arż-ı tes'īne dek bi'l-cümle otuz iḳlīm i'tibār ve ta'yīn itmişlerdir ve ekālim-i seb'anıñ māverāsına teftīş ve imtiḥān ile medar-ı ḳuṭb altına degin gitmişlerdir ve ol semtleri meskūn bulup sükkānını sūretde insān ve sīretde ḥayvān emṣāli mühmil nāḳıż ve nā-dān müşāhede itmişlerdir ve medār-ı ḳuṭb altında bir ḳavme itmişlerdir ki cümlesi it ağızlı ve it ḫūylı birbiriyle itlik iderler ve it gibi te'ayyüīş idüp it dirliginde olurlar ve şiddet ve şitādan on ayı müddetinde it ḥālī çıḳup yerlere girerler anlar ne diyānet bilürlar ve ne şiyānet ve ne meẕhebañlarlar ve ne meşreb ve san'atler iderlerve ne ziynet ve ne 'ibādet bilürlar ve ne'ādet ve ne letāfet ve ne neẕāḳet bilürlar ve ne'iffet ṣavtları muḳteżāsınca mu'amele iderler ve ol maḥalde bir cebel-i 'aẓīm bulunmuşdur ki iki buçuḳ fersaḫ irtifā'ı alınmışdır ve anıñ cevfinde ma'den-i ẕeheb muḥteriḳ olup ẕirve'-i ḳulesinde āteş bī-dūd hevāya ṣu'ūd ider görünmüşdür ve cebel-i merḳūmeniñ etrāfından ḳatı çoḳ 'uyūn ḥāre tefeccür idüp enhār-ı 'aẓīme olmuşdur ve müncemid olan baḥr-i muḥīṭ şimāliye dökilüp mā'-i baḥr-i ol şedīdü'l-ḥarāre bulunan enhār ile münḥal olup i'tidāl bulmuşdır ve baḥrıñ ol sevāḥili müncemid olmayup ḥītān-ı baḥrol semte gelüp ṭolmuşdur ve ol nāḥīyeniñ sükkānı ol semeki

ṣayd ve ekl idüp bilād-ı ba‘ide ehline ṣatup anıñla cülūd-ı ḥayvānāt alup libās iderler ve ol maḥale‘ale’d-devām s̱elc-i nājel olmaġla on ay müddetinde enhār-ı ḥāre-i meẕkūre ile mu‘tedil olan germāyelerde ḳalurlar ve iki ay miḳdārı ṣayf olur ki germāyelerde ṭaşraya gelürler ve ol nāḥiye sükkanına küre-i‘ālemiñ nıṣf-ı cenūbisi taḥte’l-ufḳ ebediyyü’l-ḫafā ḳalup ve nıṣf-ı şimālisi fevḳüu’l-fevḳ ebediyyü’z̤-z̤uhūr olup ḥareket-i eflāk ve nücūm anda raḥvī bulunmaġla ol maḥalden‘arż-ı tes‘īne varıncaya degin eṭval-ı nehār ol hefte ve mā’-i tefāvütuyla altı aya bāliġ olur zīrā ki Şems ol beyān olunan ḥareket-i ġarbiyesiyle ibtidā-i ḥamele geldikde‘arż-ı tes‘īn cenūbide bir derece ḳadar yer yüzünde ġurūb idüp‘arż-ı tes‘īn şimālide muz̤lim olan bir derece ḳadar arża ṭulū‘idüp altı ayda burūc-u şimāliyeyi ḳaṭ‘ idinceye dek ḳuṭb-u cenūbide bir gice ve ḳuṭb-u şimālide bir gün olur. Çünki Şems ibtidā-i mīzāna vāṣıl ve burūc-u cenūbiyede ḥāṣıl olur. Arżıñ ḳuṭb-u şimālisinden ġurūb idüp yine cenūbisinde ṭulū‘ ider ve altı ayda olburūcı ḳaṭ‘ idinceye dek şimāl semtinde arżıñ bir derecesi yine z̤ulmet-i şedīde ḳalupol nāḥiyede bulunan deryā müncemid olur ve cenūb semtiniñ daḫī aḥvāli şimāle kıyās ile bilinür. Pes, şimāliñ nehārı zamān-ı cenūbuñ şeb tārīdir ve şimāliñ leyl-i zāmanı cenūbuñ nehārıdır. Sübḥāne muḳalibü’l-leyl ve’n-nehār. Eger bir iḳlīmde eṭvāl-ı nehār istiḫrāc olunmaḳ lāzım gelürse ol ḳaçıncı iḳlīm ise anın ‘aded-i nıṣfını on iki buçuḳ sā‘at üzerine żamm ile ḥāṣıl olur meş̱elā iḳlīm ḫāmsede bulunan Erżurūm rıf‘at-lüzūm danışf-ı‘aded-i iḳlīm olan iki buçuḳ‘aded on iki buçuḳ üzerine ziyāde olunsa on beş olur. Pes müte‘ayyīn olur ki iḳlīm-i ḫāmsede eṭvāl-ı nehār on beş sā‘at olur ve bu kıyās üzre eṭvāl-ı nehārdan belediñ ḳaçıncı iḳlīmiñ ne semtine vāḳi‘ oldığı ma‘lūm olur. Meş̱elā beled-i merkūmuñ eṭval-ı nehārı on beş sā‘at ve on iki daḳīḳadır. Pes, ‘aded-i merkūmuñ on iki buçuġı ṭarḥ olunup ḳalan iki buçuḳ ile on iki daḳīḳa taż’if olunsa ḥāṣıl olan **(63/b)** ḫamseden‘aded-i iḳlīm yigirmi dört daḳīḳadan mekān-ı beled z̤āhir olur ya‘nī ma‘lūm olur ki beled-i mezbūr iḳlīm-i ḫāmseniñ nıṣf-ı s̱ānisiniñ evāḫiri semtinde bulunmuşdur. Zīrā ki her bir iḳlīmiñ mesāfe-i‘arżı nıṣf-ı sā‘at tefāvütdur ki otuz dakiḳadır ve nıṣf-ı iḳlīm rub‘ sā‘atdir ki on beş dakiḳadır. Pes, on beş daḳīḳa bulunan beled vusṭ-ı iḳlīmdir ve on beşden noḳṣan bulunan beled nıṣf-ı evvelde ve beldemiz gibi on beşden ziyāde bulunan beled nıṣf-ı s̱ānīde vāḳi‘ olmuşdur ve eger on iki buçuḳ ṭarḥ olunup ḳalan iki buçuḳ terbi‘ olunsa devā’ir-i mütevāziyeniñ ‘adedi ḥāṣıl olur zīrā ki beş iḳlīmiñ on dā’iresi olur ve bāḳīyeleri buña kıyās ile bulunur. Pes, ḫaṭṭ-ı istivadan ‘arż-ı tes‘īn şimāle varıncaya dek iḳlīmiñ aḥvāline eṭvār ile bilindiyse‘inde’l- müte’aḫḫirūn semt-i cenūb aḥvāli daḫī bi-‘aynihi o minvāl üzre bilinür ya‘nī anda hem otuz iḳlīm taḳsīm olunur zīrā ki yeñi dünyānıñ nıṣfı ḫaṭṭ-ı istivādan cenūb semtinde vāḳi‘ olmuşdur. Meş̱elā rub‘ meskūnuñ ḫaṭṭ-ı istivādan cānib-i cenūbunda iḳlīm ola cibāl-i Ḳamerden mürūr idüp menba‘-i Nīl-i mübārekden‘ubūr ider.Ve iḳlīm-i s̱ānī inḳılāb-ışitevi altından geçüp ḳorunteş burnuna uġrār zīrā ki müte’aḫḫirūn ol

ṭarafda otuz üç derece ‘arżında niçe memleketleri bulmuşlardır ve ahālisi cümle‘ābid-i eṣnām olmuşlardır. Pes, cemī‘-i iḳlīmiñ‘idādi ve devā’ir-i mütevāzīyeleri ve eṭval-i nehārları ve ‘arżları ve mesāfeleri bu cümlenin ‘idādı bilinmek murād olursa cedvelinden ma‘lūm olur. Vallāhu a‘lemu bimā fi-mülüke**.**

Nev’-i sādis: Emzice-i mesākin ve bilādı bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki āb u hevā arāżi-i muḫtelife ile mücāvir ve mümtezic oldığından ıtilāf-ı mesākin ḥasebiyle muḫtelif olmuşdur ve ḳudret-i bāri ile envā‘ te’s̱īrātından mizāc-ı arż ile mütteḥid bulunup ābuhevā tab‘iyet ḳılınmışdır.Ve her arżıñ mizācı başḳa bir ṭarż oldığı-çün her beled kendi ehlini kendi mizācı muḳteżāsınca tertīb eylemişdir. Ammā mesākin-i ḫāreniñ mizācı kendi esved ve şi‘ārı ḳıvırcık ve haḍmiża‘if ve taḫlīli ḳavī ve keṣīr ve ruṭubeti ḳalīl ve ḳulūbi tevcīl ve ebdānı telyīn ve inḥiṭāṭ ve heremi te‘cīl itmişdir. Bilād-ı ḥabeş gibi zīrā ki anlarıñ sākinleriniñ‘umūrı ancaḳ otuz seneye gitmişdir pek nādir olur. Evvelki yaşı ḳırḳ bile yitmişdir ve ammā mesākin-i bārideniñ mizācı kendi ehline şecā‘at ve ḳuvvet-baḫş idüp hażmi āsān ve raḥāt ḳılınmışdır. Pes, bu mesākin-i bāride raṭb daḫī oldıysa kendi ehlini mülḥem ve mücessem semīn ve ‘arīż idüp‘umūmen bedenleri ṭarāvet ve nezāket bulup ebyaż ve berrāk olmuşdur ṣayfları mu‘tedil olup şitāları bürūdeti şiddet bulmuşdır ve ammā mesākin-i ruṭubeniñ mizācı kendi ehlini güzel yüzlü ve nerm sözli idüp anlara istirḫā ve mu‘tedil ṣayf ve şitā virüp hemi ve bāsür ve ishāl ve ḳarū ḥallerin keṣīr itmişdir. Ve ammā mesākin-i yābiseniñ mizācı kendi ehliniñ cülūd ve emzice dimāġların yābis idüp ṣayfların ḥār ve şitāların bārid eylemişdir. Ve ammā mesākin-i‘āliyeniñ mizācı kendi sākinlerine ṣıḥḥat ve ḳuvvet virüp ekṣerin ḫüsn-ü ḫalıḳ ile mesrūr ve ‘ilm ve kelām ile ma‘mūr ve ḥüsn ve cemāl ile münūr ve ṭūl-ı beḳā ile ma‘mūr itmişdir ve ammā mesākin-i ġā’ireniñ mizācı kendi maḥbūslarına med u kemend içinde mā’-i rākid ġayr-i bārid virüp anları hevāsıyla maḥmūm ve keṣāfetiyle maġmūm ider añların ḳalīl-i emzicelerin‘alīl itmişdir ve ammā mesākin-i ḥaceriye-i münkeşifeniñ mizācı kendi mücāvirlerinin bedenleriñ ḳavī ṣa‘irlerin keṣīr ve ḳāmetlerin ḳaṣīr idüp ekṣerin ẕekī ve reşīd ve ṣayfların ḥār ve şedīd itmişdir ve anlarda yebūst ve seher ġālib olmaġla ḥarb ve ḍarbe ṭālib olmuşlardır ve ammā mesākin cebeliye-i ṣelciyeniñ mizācı bilād-ı bāride-i sā’ire gibi kendi ehlini terbiyet idüp ṣelc-i bāḳī oldıḳça riyāḥ-ı ṭayyibesiyle anları muṭāyyib itmişdir. Ve ammā mesākin-i baḫriyeniñ mizācı kendi ehline ḥar ve bürūdeti mu‘tedil idüp ruṭūbeti yebūsetini üzerine ġālib itmişdirve ammā mesākin-i şimāliyeniñ mizācı bilād-ı bāride ve fuṣūl-u bāride aḥkāmında olup kendi ehlinde emrāż-ı‘aṣr-ı keṣīr ve bātınlarında ictimā‘ aḫlaṭı ḳalīl itmişdir. Ve ol bilādıñ sākinleriniñ hiḍmeleri ḳavī ve

‘umūrı ṭavīl olmuşdur zīrā ki anlarıñ ekşeri yüz yıldan zīyāde‘umūr-u beḳā bulmuşdır ve anlarda ḳıllet-i taḥlīl ve keşret-i imtilā-ı‘urūḳ olmaġla ṭamarları münfecir olup ru‘āfi keşīr olmuşdur ve ḳarū ḥalleri ḳalīl olup tīz şifā bulmuşdır ve bedenleri ḳavī ve ḳanları ṣāfī ve yürekleri ḥarāretli oldıġından ekşeri evṣāf-i sibā‘ ile ṭolmuşdur ve ammā mesākin-i cenūbiyeniñ mizācı bilād-ı ḥāre ve faṣūl-u ḥāre aḥkāmında olup ekşer miyāhı mer ve mālih bulunmuşdur. Ve ehliniñ re’si mevadd-ı raṭb ile mümteli ve ḥavāsı‘alīl ve a‘żāları set ve iştihāları ḳalīl mi‘de ve şehvetleriża‘if müşāhede olunmuşdur ve ḳarū ḥalleri‘usretle şifā bulur ve ‘avratları emrāż ile iḥmālen żāi‘idüp veledleri ḳalīl ve ḥayżları keşīr olur ve cümlesine ṣarı‘ ve envā‘ḥamī işābet idüp remed-i raṭb ile dem basup istilā itmişdir ḥatta otuz yaşına tecāvüz iden meflūc olup gitmişdir ve ammā mesākin-i şarḳīye ki maşrıḳ küşāde olan bilādıñ mizācı ṣaḥīḥ ve hoş bulunmuşdur zīrā ki **(64/a)** āfitāb-i ‘ālem-tāb ol bilādıñ ahālisi üzerine ṭulū‘ idüp hevāların mu‘tedil ve ṣāfī ḳılmışdır ve ammā mesākin-i ġarbiye ki şarḳiyeniñ‘aksī olmuşdur ol bilādıñ mizācı raṭb-ı ġalīẓ ḳılmışdır zīrā ki bilād-ı ġarbiye ahālisi üzerine Şems evvel nehārda şu‘le ṣalmaz tā mürtefi‘olup eṭrāfı tesḫīn itmedikçe üzerlerine gelmez. Pes, anlarıñ bürūdet leyl ‘aḳabince Şems üzerlerine fecā‘atle ṭav‘idüp evvelan içinde ḥarāretle müstevlī oldıġından o ḫalıḳıñ ḥalḳı balġamla ṭolmuşdur ḫuṣūṣan faṣl-ı ḫarīfde ṣavtları kesilüp boġnaḳ olmuşdur. Pes, beyān olunan mesākin-i memdūḥanıñ berrīn iḫtiyār idüp tevaṭṭun murād eyleyen ehl-i seyāḥata lāzımdır ki ibtidā ol arżıñ mizācını ve irtifā‘-i inḫifāżda ve inkişāf ve istitārda olan ve ḫavāṣını ve ol bilādıñ mücāviri bulunan ve me‘ādin ve biḫārıñ emzice-i cihātını bilüp anda ehl-i bilādıñ maraż ve ṣıḥatde ve haẓm. ve şehvetinde ve ḥüsn ve ṣūretinde ve ḫalḳ ve sīretinde ve meşreb ve ‘ādetinde ve meẕhebve ‘iffetde ḥükm-i aġlebitle aḥvāliñ tecrübe kılsun ba‘de binālarınıñ ḫārcı vāsi‘ ve dāḫili ‘ālī midir ve ebvāb ve rūzneleri semt-i maşrıḳa küşāde yā ṭaraf-ı şimāle nihāde midir bilsün zīrā ki şurūṭ binādandır ki birūn-ı ḫāne vāsi‘ ve derūnī ‘alī ve ebvāb ve rūzneleri yā maşrıḳa yā şimāle meftūḥ ve mütevālī ola ṭā kīm bād-ı ṣabā nesīm-i şimāl ol ḫāneye ṭola ve anıñla beyt-i ma‘mūr olup ehl-i beyt andan dem-be-dem ḥayāt cān bula ve gökleri ḫoş olup bedenleri ṣıḥḥat ve ‘āfiyetde kāla. Pes, umūr-u bināda hem elzem odur ki nesīm-i saḥrā ve bād-i şimāliderun-ı ḫāneye dāḫil ve şu‘ā‘ı Şems-i arżına vāṣıl ve hevāsınıñ ṣalāhı Şems-imaşrıḳile ḥāṣıl ola ḥaḳāki naẓīf ve laṭīf ve cārī ve bārid ve ‘azeb enhār-ı hubūbiyle zā’ir ve mürūruyla mücāvir olan nesīm-i esḥār ile nedīm ve yār olup iştīyāḳ ile istişāḳ itmek cāna ṣafā ve cisme şifā ve kalbe cilādır ve eşkāl devā’ir-i mev‘üde bunlardır ki bu faṣlıñ nihāyetinde cem‘ ve resm olunmaḳ münāsib görülmüşdür.

سبعة أبراج أربعة
طبقة نارية
طبقة هوائية
طبقة مائية
طبقة ترابية
٢
٣
٤
٥
٦
٧

(64/b)

(65/a)

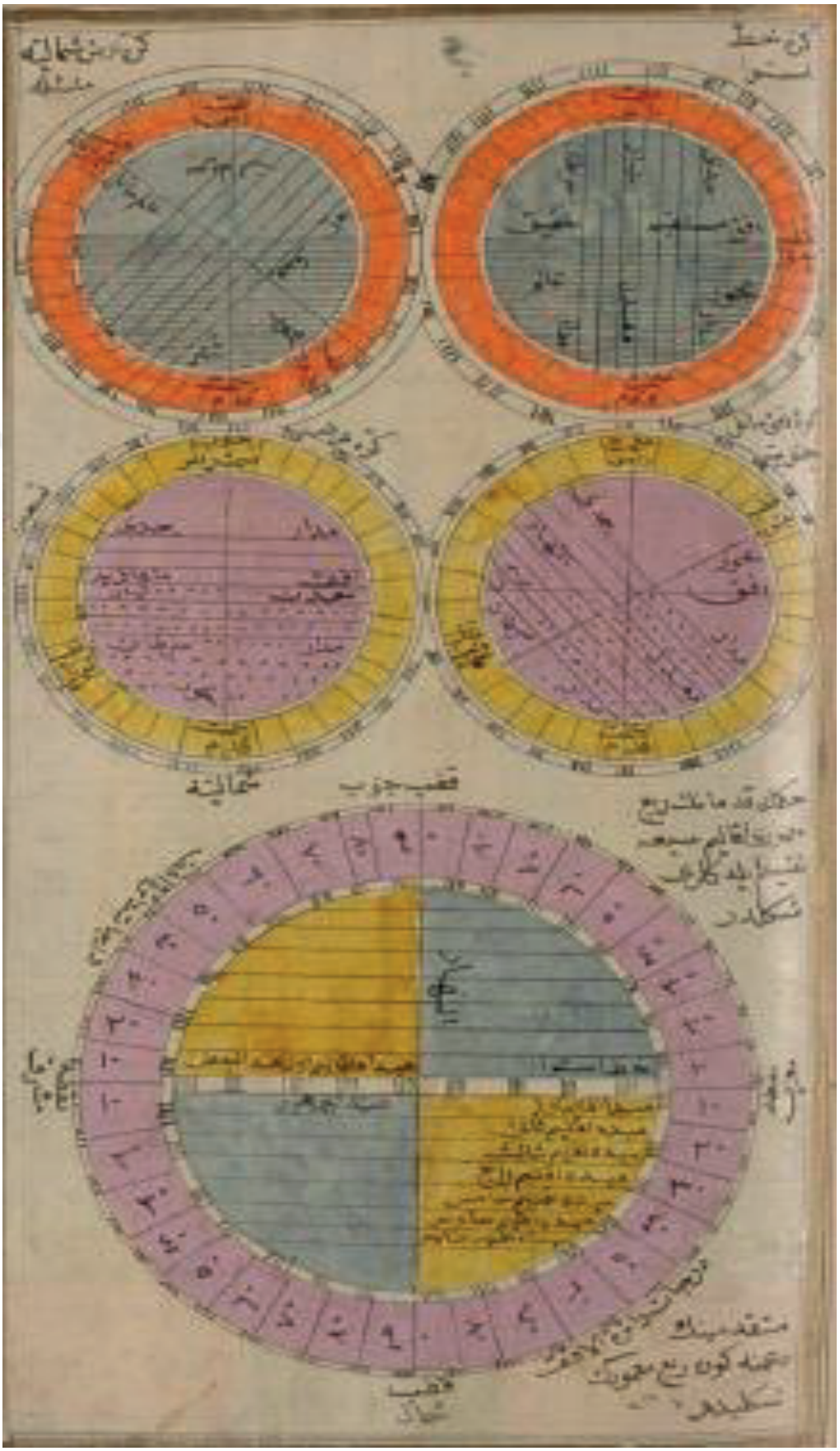

(65/b)

جدول الاقاليم على رأى الشاهرين
عدد الاقاليم
عدد دوائر العرض
عدد اطول نهار
الاقاليم
تفاوت الاقاليم
مساوات الاقاليم
درجة
دقيقة
درجة
دقيقة
درجة
دقيقة
وسط نهاية
مبدأ

(66/a) Faṣl-ı s̱āmen: Devā'ir-i ṭūl ve 'arż ile küre'-i arżıñ ebyātı miṣāli inḳısāmın ve ta'yīn ṭūl ve 'arż ile vech-i arżda bulunan bilād ve mevāżi'iñ emkine ve cihetleriniñ ve biri birilerine bu'd ve ḳurb ve cihetle nisbetlerin ve da'ire'-i Hindiyye ile ḫaṭṭ-ı zevāl ve ḫaṭṭ-ı i'tidāl ve semt-i ḳıble istiḫrācın ve ḳuṭb-u'ālemiñ semtinde bulunan kevkeb-i cedīniñ irtifā' ve inḥiṭāṭatıyla derecāt-ı arżıñ mesāfesi miḳdārın ve anıñ ma'rifetiyle küre'-i zemīniñ dā'ire'-iḳuṭr ve mesāḥesi isti'lāmın ve berr-i baḥrı kīl ve seyr ile eczā-yı mesāfātın ve rub' meskūnuñ müs̱elles̱āt-ı burūc ile seb'a-i seyyāreye mesūb olan bilād ve cihātın ve zamānıñ on iki ḥayvān üzerine devrānından yer yüzünde olan te's̱īrātın altı nev' ile ḥakīmāne beyān ve 'ayān ider.

Nev'-i evvel: Devā'ir-i ṭūl ve 'arż ile küre'-i arżın şetrenc-i? ebyātı gibi inḳısāmın ve ta'yīn ṭūl ve 'arż ile vech-i arżda olan bilād ve mevāż'ıñ emkine ve cihetlerin ve biribirlerine bu'd ve ḳurb ve cihetle tesbitlerin bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i hey'et ve ehl-i hendese küre'-i arż üzerinde on sekiz da'ire'-i nıṣf-ı nehār ve ḫaṭṭ-ı istivādan şimāl ve cenūbe sekiz dā're'-i arż resm ve farż idüp mivāl-i mez̲kūr üzre her dā'ireye üç yüz altmış dereceye taḳsīm itmişlerdir. Pes, devā'ir-i nıṣf-ı nehār ile derecāt-ı ṭūl ve ḫaṭṭ-ı istivāya mütevāzī olan devā'ir-i'arż ile derecāt-ı'arż mütebeyyin her iki dā'ire mā-beynini ḥesāb-ı şaṭrancı ve ḍarb ile onār derece mesāfe müte'ayyin olmuşdur ve ibtidā-yı 'arż iḳlīm ve 'arż-ı beled ḫaṭṭ-ı istivādan iki cānibe iḫtiyār ve i'tibār olunmuşdur biri'arżı-ı şimāli ve biri'arż-ı cenūbī bulunmuşdur. Ve ibtidā-i ṭūl-ı iḳlīm ve ṭūl-u beled i'tibār olunan muḥīṭ-i ġarbīde cezā'ir ḫaledātıñ dā'ire'-i nıṣf-ı nehār ile dā'ire'-i mu'addel-i nehārıñ noḳṭa'-i taḳāt'ından beled-i mefrūżuñ dā'ire'-i nıṣf-ı nehār ile dā'ire'-i mu'addel-i nehārıñ noḳṭa'-i taḳāṭ'ımeyānında mu'addelden vāḳi' olan ḳavs ile ol belediñ ṭūlı bilinmişdir. Ve 'arż-ı beled noḳṭa'-i semt-i re's-i beled ile mu'addel arasında ol belediñ nıṣf-ı nehārı dā'iresinde vāḳi'olan ḳavsa ıṭlāḳ olunmuşdur. Ve bu'arż-ı beled gerek cenūb ve gerek şimāl semtinde olan ḳuṭb-u'ālemiñ irtifa'ına ḫilāf-ı semt-i ḳuṭbunuñ inḫiṭāṭına müsāvī bulunmuşdur. Ve bu ta'yīn ṭūl ve 'arż ile vech-i arżda vāḳi' olan bilād ve mevāż'ıñ emkine ve cihetleri ve biribirlerine bu'd ve ḳurb cihetiyle olan nisbetleri taḳrīben bilinmişdir. Ammā beled biri biriniñ ne semtinde bulunduḳları ẓāhirdir mes̱elā belde'-i ṭayyibemiz Erżurūm'uñ ceza'ir-i ḫālidātdan ṭūlı itmiş idi derece ve ḫaṭṭ-ı istivadan 'arżı taḳrīben ḳırḳ derecedir dinilüp Mışırın ṭūlı altmış üç derece ve 'arżı otuz derecedir dinildikde Mışır Erżurūmuñ ġarb ve cenūb cihetinde ve Erżurūm Mışır ḳāhire'niñ şarḳ ve şimāli semtinde bulundıġı bilinür zīrā ki ṭūl-ı Mışır Erżurūm'dan nāḳṣ oldıġından ġarbı ve 'arżı nāḳṣ oldıġından cenūbī vāḳi'olmaḳ lāzım gelür ve ṭūl Erżurūm andan ziyāde bulundıġından şarḳı ve 'arżı daḫī zā'id oldıġından şimāli bulunmak lāzım gelür ve

ammā iki beled arasında bulunan mesāfe ne ḳadar bu‘d oldıġı bilinmek murād olunsa ḳā‘idesi budur ki ibtidā naẓar olunur eger ikibeledin ‘arżı muvāfiḳ ve ṭūlı muġayyir ise tefāvüt mā-beyne’ṭ-ṭūleyn bu‘d-ı mā-beyne’l-bilādeyn olur. Erżurūm ile Toḳad gibi ve eger iki biladıñ ṭūlı muvāfiḳ ve ‘arżı muġayyir bulunduysa bu ṣūretde hem tefāvüt mā-beynel-‘arżıñ bu‘d-ı mā-beyn olur Erżurūm ile Muṣūl gibi ve eger iki beled hem ṭūlda ve hem ‘arża oldılarsa bu sūretde bu‘d-ı mā-beyn bir müs̱elles̱ ḳā’imü’z-zāviyeniñ vetrī olur ki ol zāviyeniñ żıl‘ı beled-i meskūnuñ dā’ire’-i nıṣf-ı nehārdan bir ḳavsdır ve bir żıl‘ı beled maṭlūbuñ dā’ire’-i‘arżından bir ḳavsdır ve anıñ vetrī bulunan żıl‘ iki belediñ semt-i re’s noḳtalarından mürūr iden dā’ireden iki beled arasında vāḳi‘ olan ḳavsdır çünki bu aḍlā‘-i s̱elās̱eden iki żıl‘iñ miḳdārı mā‘lūmuzdur ki ol ṭūl ve ‘arż tefāvütlerdir. Pes, bu iki żıl‘ ma‘lūm ile vetr olan żıl‘ mechūluñ miḳdārını bilmekde ṭarīḳ-i ehven budur ki iki żıl‘ ma‘lūmuñ mürebbi‘ini cem‘ ve mecmū‘ıñceẕreni aḫz ideriz ki żıl‘-ı mechūlüñ miḳdārıdır ve bu‘d-ı mā-beyne’l-beledin odur meṣelā Erżurūm rıf‘at-lüzūm Mıṣır Kahirede tefāvüt mā-beyne’ṭ-ṭūleyn on dört derece ve tefāvüt mā-beyne’l-‘arżeyn on derece bulunmuşdur ve on dört ile anıñ mecmū‘ı murabba‘i iki yüz ṭoḳsan altı ḥesāb olunmuşdur ‘aded-i maḥsūbuñ ceẕri taḳrīben on yedi bulunmuşdur. Pes Erżurūm ile Mıṣırın mā-beyni mesāfesi on yedi derece oldıġı muḥaḳḳaḳ bilinmişdir ve bāḳī ṣūretler buña ḳıyās ile bilinür ve bunuñla semt-i ḳıble daḫī bulunur. Nitekīm evvel bu faṣlda tafṣīl olunur ve cümleniñ dā’ireleri faṣl-ı āḫirinde gelür. **(66/b)**

Nev‘-i s̱ādīs: Dā’re’-i hindiyye ile ḫaṭṭ-ı zevāl ve ḫaṭṭ-ı i‘tidāl ve semt-i ḳıble istiḫrācın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et ve ehl-i hendese ḥükemā-yı hind icādı bulunan dā’ire’-i hindiyyeden ḫaṭṭ-ı zevāl olan ḫaṭṭ-ı nıṣf-ı nehārı ve ḫaṭṭ-ı i’tidāl olan ḫaṭṭ-ı maşrıḳ ve maġrībi ve cihet-i Mekke olan semt-i ḳıbleye istiḫrāc itmişlerdir. Ammā ḫaṭṭ-ı zevāl ve ḫaṭṭ-ı i‘tidāli istiḫrācıñ bir ṭarīḳi budur ki ibtidā arżı öyle müstevī ider sanki vusṭuna ṣu dökülse cihāt-ı erba‘asına berāber ceryān ider ba‘de anda ne bu‘d ile olursa bir dā’ire resm idüp merkezinde bir miḳyās ḳā’im-i naṣb idersin ki dā’ireniñ rub‘ ḳuṭrı ḳadar ola ve anıñ ḳā’im oldıġını ṣāḳūl mīzānla yā muḥīṭ-i dā’ireniñ üç mevżi‘inde mā-beyn re’s-i miḳyās berāber olmaġla bulursun ve ḳable’z-zevāl muntaẓır ve murāḳıb olursan tā kim re’s-i ẓıll-i miḳyās ol dā’ireye daḫūlı ‘indinde maġrib semtinden muḥīṭe vāṣıl oldıġı noḳṭayı nişān idüp bu‘du’z-zevāl anıñ dā’ireden ḫurūcı vaḳtinde maşrıḳ ṭarafından muḥīṭe vāṣıl oldıġı noḳṭa-yı‘alāmetiyle bilürsin. Pes, ol iki noḳṭa mā-beyninde muḥīṭ dā’ireniñ şimāli bulunan ḳavsı tanṣīf idüp evvel muntaṣıfından bir ḫaṭṭ-ı müstaḳīm iḫrāc idersin ve merkeze uġradup muḥīṭe degin gidersin ki ḫaṭṭ-ı nıṣf-ı nehār

odur ve ẓıll-i miḳyās andan zā'il oldıḳda ibtidā-yı vaḳt ẓahr olur ve bu ḫaṭṭ ol dā'ireyi iki nıṣf ider. Pes, anlarıñ muntaṣıflarından bir ḫaṭṭ-ı müstakīm iḫrāc idersen ki ol ḫaṭṭ-ı nıṣf-ı nehārı merkez'indinde zevāyā-i ḳā'ime üzre ḳaṭ' ider. Pes ḫaṭṭ-ı maşrıḳ ve maġrib odur ve bu'amel-i eṭval-ı eyyāmda eṣaḥḥ olur zīrā ki medḫal-i ẓıll ile maḫrecinde aṣlātefāvüt olmaz. Ve tarīḳ uḫra budur ki Şems-i münīr iki noḳṭā'-i i'tidāliñ birinde iken bu istiḫrāc murād olunsa hemān ṭulū' yā ġurūbunuñ ẓıllı istikāmeti üzre noḳṭa-i ufḳ berāberinden çıḳup dā'ire'-i hindiyeniñ merkezine uġrayup muḥīṭine vāṣıl olan ḫaṭṭ-ı ba'ine ḫaṭṭ-ı maşrıḳ ve maġribdir ki anıñla merkez 'indinde zevāyā-i ḳā'ime üzerine taḳāt' iden ḫaṭṭ-ı evvel ḫaṭṭ-ı nıṣf-ı nehārdır ki ḫaṭṭ-ı zevāldir. Ve ammā semt-i ḳıble bilinmek içün da'ire'-i hindiye'-i mersūmeniñ muḥīṭi üç yüz altmış ḳısma taḳsīm idersin ki her bir rub'ı ṭoḳsan ḳısm olur ve anı ufḳ-ı beled-i meskūn farż idüp semt-i ḳıble anıñ ḳanġı noḳṭası oldıġın bulursun ki aña teveccüh iden Ka'beye teveccüh itmiş olur. Pes, ol noḳṭa'-i maṭlūbe'-i meẕkūreyi bilmeniñ ṭarīki budur ki ibtidā Mekke-i Mükerremeniñ ṭūlı muḥīṭ-i ġarbiyede muḳaddem ma'mūr hālā baḥr ile ma'mūr olan cezā'ir-i ḫālidātdan yetmiş yedi derece oldıġın bulursun ve 'arż ḫaṭṭ-ı istivādan yigirmi iki derece oldıġından bilursin ba'de beled-i meskūnuñ ṭūl ve 'arżın cezā'ir mezbūreden ve ḫaṭṭ-ı meẕkūreden alursın eger ṭūl-ı beled ṭūl-ı Mekke ile müsāvī ḳalup'arż-ı beled'arż-ı Mekkeden ziyāde olursa evvel belediñ semt-i ḳıblesi ḫāṭṭ-ı nıṣf-ı nehārınıñ ufḳı muḥīṭine vāṣıl oldıġı noḳṭa'-i cenūbdur ki anda miṣāli noḳṭa'-i cenūbe teveccüh eylese ṭoġrı ḳıbleye teveccüh itmiş olur. Beldemiz Erżurūm gibi zīrā ki beldemiz Mekke'-i Mükerremeniñ noḳṭa'-i şimālinde vāḳi' olmuşdur ve eger ṭūl-ı beled ṭūl-ı Mekke ile muvāfıḳ olup'arż-ı beled'arż-ı Mekkeden noḳṣān olursa ol belediñ semt-i ḳıblesi nıṣf-ı nehārınıñ muḥīṭ-i ufḳa mülāḳī oldıġı noḳṭa'-işimaldir. Mekke'-i Mükerremeniñ noḳṭa'-i cenūbunda vāḳi' olan bilād-ı Yemen gibi ve eger'arż-ı beled'arż-ı Mekke ile berāber gelüp ṭūl-ı beled ṭūl-ı Mekkeden ziyāde olursa ol beledin semt-i ḳıblesi ḫaṭṭ-ı maşrıḳ ve maġribiñ muḥīṭ-i ufḳa muttaṣıl oldıġı noḳṭa'-i maġribdir ve eger'arż-ı beled'arż-ı Mekke ile müsāvī olup ṭūl-ı beled ṭūl-ı Mekkeden nāḳṣ gelürse ol belediñ semt-i ḳıblesi ḫaṭṭ-ı maşrıḳ ve maġribiñ muḥīṭ-i ufḳa mülāḳī oldıġı noḳṭa-i maşrıḳdır. Ve bu iki ṣūret aḫīrde maġrifet semt-i ḳıbleniñ bir ṭarīḳidaḫī budur ki Şemsiñ burūc cevzeniñ sekizinci derecesinde yā burūc-ı sereṭānıñ yigirmi üçinci derecesinde bulundıġı günde ṭūl-ı Mekke ile tūl-ı beled arasında olan tefāvütüñ her on beş derece mesāfesi içün bir sā'at ve her bir derece mesāfesi içün dört daḳīḳa aḫz idüp metreṣad olursun eger ṭūl-ı beled ṭūl-ı Mekkeden ziyāde ise Şems ol günde nıṣf-ı nehārı sā'at ve deḳāyıḳ me'ḫūẕe miḳdārı 'ubūr eyledikde ẓıll-i miḳyās ol ḥīnde semt-i ḳıble ḫaṭṭında vāḳi' olmuş bilinür ve ḳıble'-i beled cihet-i ẓılliñ ḫilāfına ṭoġrı bulunur bilād-ı 'Ummān gibi ve eger ṭūl-ı beled Mekkeden noḳsān ise Şemsiñ ol günde nıṣf-ı nehāra gelmesine sā'at ve deḳāyıḳ me'ḫūẕe ḳadar ḳaldıḳda ẓıll-i miḳyās ol sā'atde semt-i ḳıble

ḫaṭṭında vāḳi‘ olur ve ḳıble yine cihet-i ẓılliñ ḫilāfına gelür bilād-ı Sūdān gibi zirā ki Şems on iki derece’-i meẕkūrede **(67/a)** bulundığı gün Şems-i re’s ehl-i Mekkeye gelür bulunmuşdur. Ve eger ṭūl ve ‘arż-ı beled ṭūlve ‘arż-ı Mekkeden ziyāde bulursa muḥīṭ dā’ire’-i hindiyeniñ noḳṭa’-i cenūbundan bedā’idüp iki ṭūlıñ beyninde bulunan faẓl kadar noḳṭa-i maġrib semtine ṭoġrı‘add idersin ve noḳṭa’-i şimālinden hem garba yine ol ḳadar ṣayup iki nihāyetiñ mā-beynini bir ḫaṭṭ-ı müstakīm ile vaṣl idersin zīrā ki merkez dā’ire olan beled-i mefrūżamızdan Mekke-i Mükerreme ġarbī bulunmuşdur ve dā’ireniñ noḳṭa’-i maġribinden iki‘arżıñ beyninde bulunan faẓl-ı miḳdārı noḳṭa’-i cenūbe ṭoġrı ve noḳṭa’-imaşrıḳından keẕalik ‘add idüp iki nihāyet mā-beynini yine ḫaṭṭ-ı müstakīm ile vaṣl idersin zīrā ki beled-i mefrūżamızdan Mekke-i Mükerreme cenūbī vāḳi‘ olmuşdur ve bu iki ḫaṭṭ-ı lā-muḥāle biribiriyle taḳāt‘iderler. Pes, merkez dā’ireden bir ḫāṭṭ iḫrāc idüp ol noḳṭa’-i taḳāt‘a uġradup muḥīṭine vāṣl idersin ki semt-i ḳıble o ḫabeṭiñ muḥīṭe muṭṭaṣıl oldığı noḳṭadır ve anıñla noḳṭa’-i cenūbuñ mā-beyninde muḫīṭ-i ufuḳdan bulunan ḳavs beled-i mefrūżuñ inḥirāf ḳıblesi ḳavsıdır ki anda muṣallī noḳṭa’-i cenūbdan maġribe ol ḳavs miḳdārı münḥarif olmaḳ lāzımdır tā kim ḳıbleye teveccüh itmiş ola bu ṣūretde semt-i ḳıble cenūb ve ġarb arasıdır bilād-ı ‘Acem gibi ve eger ṭūl ve ‘arż-ı beled ṭūl ve ‘arż-ı Mekkeden nāḳṣ bulursa minvāl-i meẕkūr üzre noḳṭa’-i cenūb ve şimālden maşrıḳ semtine faẓl-ı ṭūlı kīl idüp noḳṭa’-i maşrıḳ ve maġribden şimāl semtine faẓl-ı‘arżı ṣāyup ḫaṭṭlarla hebl idüp‘ameli tamām eyledikde bu ṣūretiñ semt-i ḳıblesi şimāl ve şarḳ arası olur bilād-i ḥabeş gibi ve eger ṭūl-ı beled ṭūl-ı Mekkeden nāḳṣve ‘arż-ı Mekkeden zā’id bulunursa noḳṭa’-i cenūb şimālden maşrıḳa faẓl ṭūlı ve noḳṭa’-imaşrıḳ ve maġribden cenūbe faẓl-ı ‘arżı‘add ve ḫaṭṭlarla vaṣl ve itmam-i ‘amel olunsa bu ṣūretde semt-i ḳıble cenūb ve şarḳ arası olur bilād-ı Rūm gibi ve eger ṭūl-ı beled ṭūl-ı Mekkeden zā’id ve ‘arż-ı beled‘arż-ı Mekkeden nāḳṣ bulup noḳṭa’-i cenūb ve şimālden maġribe faẓl-ı ṭūl-ı ve noḳṭa-i maşrıḳ ve maġribden şimāle faẓl-i arzı ‘add ve ḫaṭṭlarla vaṣl ve ‘amel-i tekmīl olunsa bu ṣūretde semt-i ḳıble şimāl ve ġarb arası olur. Ammā ṭūl ve ‘arż ba‘żı büldān bu faṣl-ı āḫirinde‘ayān olur.

Nev‘-i ṣāliṣ: Ḳuṭb-u ‘ālem ḳurbunda bulunan cedī tesmiye olunan ṣābiteniñ irtifā‘ ve inḥiṭāṭıyla derecāt-ı arżıñ mesāfe’-i bu‘dı miḳdārın ve anıñlaküre’-i zemīniñ dā’ire ve ḳuṭr ve mesāḥesi ḳıyāsın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et ve ehl-i hendese ḳıyāsı üzre mesafe-i mınṭıḳa’-i küre’-i zemīn ki mecmū‘ berr ve baḥrdır taḳrīben yigirmi dört biñ mil oldığı muḳarrerdir. Pes, mesāfe’-i ḳuṭrı aña ḳıyās ile yedi biñ altı yüz mil bulunmuşdur ve nıṣf-ı ḳuṭrı üç biñ sekiz yüz on sekiz mil bilinmişdir ve mesāfe’-i mesāḥe’-i cemī‘-i saṭḥ-ı küre’-i zemīn taḳrīben yigirmi

beş biñ kere biñ ve ve üç yüz altmış üç biñ ve altı yüz otuz altı fersaḫ ḥesāb olunmuşdur. Ve's-selām semāda bu ḳıyās üzre eb'ād ve ecrām-ı 'ulviyye daḫī ta'yīn ḳılınmışdır ve nıṣf-ı ḳuṭr arż miḳyās ve ẕerā' olmaḳ üzre merkez-i 'ālemden felek-i Ḳameriñ saṭḥ-ı mik'arı bu'dı bālāda beyān olındığı üzre taḳrīben otuz ikinıṣf-ı ḳuṭr-ı arżı ḳadar oldığı erba'a mütenāsib ḳā'idesiyle daḫī żabṭ olunmuşdur. Çünki eflāk ve arż üzerinde iṡbāt ve farż olunan devā'ireniñ cümlesi üç yüz altmış dereceye ve her bir derece altmış daḳīḳaya ḳısmetḳılınmışdır. Pes, küre'-i arżıñ bir derece mesāfesi kaç mil yer olur anı ta'yīn içün erbāb-ı hendeseniçe ṣaḥrāda ḳıyās ve mesāḥe idüp bir derece yeri altmış altı mil u ṡülüṡān mil bulmuşdır. Ve bu ḳıyās ol ṭarīḳle ḳılmışlardır ki bir ṣaḥrāyı hemvār-ı bī-pāyānıñ bir yerinde bir'alāmet naṣb idüp giceleyin anda kevkeb-icedī ki aña ṡābite ve demür ḳazıḳ dirler anıñ irtifā'ın rub' usṭūrlā bile almışlardır. Pes, ol mekāndan iki ṭā'ife ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzre ḥareket idüp bir ṭā'ife noḳṭa'-i cenūbe ṭoġrı gidüp biri noḳṭa'-i şimāle ṭogrı gelmişlerdir gice oldıḳça ol iki ṭā'ife kevkeb-i merkūmuñ irtifā'ın alup gündüz oldıḳça istiḳāmetle rāhī olmuşlardır. Kevkeb-i ṡābiteniñ maḥal-i'alāmetde oldıḳları irtifā'ından cenūbilere bir derece noḳsān ve şimālilere bir derece ziyāde olmaġla tefāvüt eyledigi iki maḥalde sākin olmuşlardır. Ve her birinde birer'alāmet naṣb idüp iki ṭarafdan üç'alāmet mā-beynini kīl idüp iki mesāfeyi pes berāber altmış altı mil u ṡülüṡān mil yer bulmuşlardır. Ba'de ol iki ṭā'ife ol iki maḥal tefāvütden yine şimāl ve cenūbe istiḳāmet üzre gidüp ol 'alāmet arasınıñ emyāl-i meẕkūresi 'adedince mesāfe kīl idüp **(67/b)** nihāyetinde ḳalmışlardır. Ve gice oldıḳda iki ṭā'ife bile kevkeb-i merḳūmuñ irtifā'ın almışlardır yine tamāmen birer derece ṣu'ūd ve nüzūl ile tefāvütini bulmuşlardır. Pes altmış altı ve ṡülüṡān mili üç yüz altmışa ḍarb ile tamām dā'ireye ve andan ḳuṭre ve andan nıṣf-ı ḳuṭre ve andan şübhesiz cemī'-i mesāfe'-i küreye vāḳıf olmuşlardır. Ve bu ḳıyās vech-i meşrūḥ üzre niçe mülūk imtiḥān idüp muṭābıḳ bulmuşlardır.

Nev'-i rābi': Berr-ü baḥrı kīl ve seyr ile eczā'-i mesāfātın bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i hey'et ve ehl-i hendese ittifāḳ ile dimişlerdir ki bu 'unṣır-ı arż ve mā min ḥaysü'mecmū'a küre'-i vāḥide ya'nī bir müdevver ṭop şeklinde olup anıñ ṭūlen ve arżen ya'nī gerek ġarbdan şarḳa ve gerek cenūbdan şimāle vusṭunda ḳuşaḳ miṡāli farż olunan dā'ire üç yüz altmış bir dereceye taḳsīm olunmuşdur ve erbāb-ı hendese mesāfesi üzre yer yüzi düpdüz cibāl ve evdiyesiz farżıyla arżıñ bir derecesi yigirmi iki fersaḫdan ziyādece bulunmuşdur ve her fersaḫ üç mil ve her mil üç biñ ẕirā' ve her zirā' otuz iki eṣba'altı arpa baṭn ẓahire mülāṣıḳ taḳdīr olunmuşdur. Pes, bu taḳdirce kīl-i ma'hūd üzre arżıñ bu derecesi altmış altı mil ve ṡülüṡān meyl bilinmişdir ve ḥesāb ẕirā' ile fersaḫ bir ṭoḳuz biñ ẕirā'

bulunmuşdur ve arżıñ bir derecesi piyade seyr ile üç merḥale ḳılınmışdır ve bir merḥāle yedi buçuḳ fersaḫ mesāfe ta‘yīn olunmuşdur ve bir fersaḫ bir meşī-i iḳdām ile bir sā‘atde ḳaṭ‘ olundıġı tecrübe ḳılınmışdır. Pes, bir günde ḳaṭ‘ olunan mesāfe yigirmi iki buçuḳ mil bulunmuşdur ve arżıñ bir derecesi mesāfesi tamām yüz biñ adım ve her bir adım dört ḳadem ve her ḳadem on altışar parmak ḥesāb olunmuşdur ve baḥr-i muḥīṭiñ kenārlarında ve körfezlerinde ve ḳarada olan küçük deñizlerde bulunan sefīneleriñ mu‘tedil seyri ile bir günde altmış milden ziyāde mesāfe’-i baḥr ḳaṭ‘olunup ehl-i deryā katında bir mücrī ta‘bīr ile bir derece arż farż ve taḳdīr olunmuşdur. Ammā ḥareket-i kārbān ve seyr-i ‘asker gibi mu‘tedil seyr ile bir derece’-i arż üç merḥaleye ḳısmet olunmuşdur. Meşelā Erżurūm bereket-i lüzūmdan bir günde Nerdübān karyesine ḥareket itmek gibi i‘tibār olunmuşdur ve eger seyr ve ḥareket bundan serī‘ olursa aña seyr-i mütevassıṭ dirler ki bir derece arż anıñla iki merḥale bulunmuşdur meşelā sevād-ı mücerrediñ beled-i merḳūmdan bir günde Aşḳāleye seyri gibi ḳıyās olunmuşdur. Ve eger seyr-i ḥareket bundan daḫī esra‘ olursa bir derece’-i arż anıñla bir merḥale olup meşelā beled-i mezbūrdan bir günde taḳrīben ḳaraḳulaġa varmaḳ gibi taḫmīn olunmuşdur. Pes, ḳısm-ı evvelde şülüş derece ve ḳısm-ı şānīde nıṣf derece ve ḳısm-ı şāliṣde tamām bir derece bir günde ḳaṭ‘ olunur bulunmuşdur. Ve’l-ḥāṣıl ṭop zemīniñ bir derece mesāfesi ḥesāb-ı meẕkūrüzre yüz biñ adımdır artıḳ degildir ve iki yüz biñ ẕirā‘dan ziyāde degildir zirā ki bir ẕirā‘ iki ḳademdir ki yarım adımdır. Pes, ḳā’ide’-i merḳūmeye ṣarf-ı ẕihn iden erbāb-ı elbāba türāb ve maden ‘ibāret olan ṭop-ı zemīn hemvār bī-cibāl ve biḥār farż-ı i‘tibār ile dā’ire-i medār ḫaṭṭ-ı müstakīm üzre seyr iden devvār itmām devrāndan ne miḳdār zamāna muhtāç oldıġı ẓāhir ve nümāyān olmuşdur. Meşelā belde’-i ṭāyyibemiz Erżurūm rıf‘at-lüzūm bu emr-i mevhūm olan ẕehāb ve ḳudūm içün mebde-i ma‘lūm ve nişan-ı mersūm farż olunup ṭop zemīni ṭolaşır ve devr itmek niyetiyle bir kimse belde-i merḳūmdan ḥareket ve garba ‘azīmetle Toḳatdan ve Anaṭolıdan ve İstānbūldan ve Rūm ilinden ve Frenkistândan mürūr ve yeñidünyadan ‘ubūr idüp seyr-i Şemse tābi‘ olarak Çin ve Māçīne vāṣıl olur. Fi‘ili hezā andan Hind u Sind ve Türkistāndan ve Semerkānd ve Buḫāra ve Turan’dan ile nıṣf-ı cenūb baḥr-i şīrvāndan‘ubūr ile eyalet-i Gence ve Revândan yine bilād-ı Erżurūma vāṣıl olur ve bu murādı hāṣıl olur. Pes, bu kimse bize nisbet ġarbdan gidüp şarḳdan gelmiş olur. Keẕalik ṭop zemīnī‘arżā seyr ve devr itmek murād eden kimse beldemiz Erżurūmdan çıḳup şimale ‘azīmetle Ḳaradeñiziñ sāḥil şarḳisinden Fāş ve Abāz-ı uzāḳdan Mosḳov diyārdan ve keşf-i cedīd olan Nova Zemle yerlerinden mürūr ve Şems-i münīr burūc-u şimāliyede iken ḳutb-u şimāli altından‘ubūr ile bize nisbet ṭabān ṭabāna ve taḥte’l-arż seyr iderek Şems-i münīr burūc-u cenūbiyeye vardıḳda ḳuṭb-u cenūbiye vāṣıl olur. Fi‘ili hezā andan baḥr-i muḥīṭ ile‘ubūr ve ḥabeş memleketinden ve Yemenden ve Mekke-i Mükerremeden ve Medīne-i Münevvereden ve Bādiyeden mürūr idüp Muṣūldan yine belde-i

ṭayyibemiz Erżurūma vāṣıl olur. Bu murād hem ḥāṣıl olur. Pes, bu kimse şimālden gidüp cenūbdan gelmiş olur bu taḳdīrce ṭop zemīnī ṭūlen ve ‘arżen bu ṭarż ile seyr ve devr itmek żābıṭā-i meẕkūre muḳteżāsı üzre meşī-i mu‘tedil birle olursa tamāmen devrī biñ seksen ḳonaḳ olur meşī süvār-ı mücerrediñ mesiri gibi serī‘ olursa yedi yüz yigirmi konak olur ve ulāḳ gibi sür‘atli menzil ile seyr olunursa **(68/a)** üç yüz altmış günde tamāmen ṭop-ı zemīn bir muḳteżā-i ‘ilm-i hey’et ve fenn-i hendese ḫaṭṭ-ı müstakīm üzre dā’ire-i medār seyr ve devr olunmaḳ mümkindür dimişlerdir. Vallāhua‘lemu bī-ḥaḳīḳatü’l-ḥāl.

Nev‘-i ḫāmis: Rub‘ meskūnuñ müşeleşāt-ı burūc ile seb‘a-i seyyāreye mensūb olan bilād ve cihātın ve ahālīsi eṭvār ve ṣıfātın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ḥükemā-yı İslām bu‘ālem ve kevn u fesād içinde cārī olan aḥvāl ve āṣār-ı ḥaḳīḳatde te’sīr-i fā‘il-i muḫtār ile oldıġın iṣbāt idüp dimişlerdir ki ecrām-ı eṣīrīye ve evżā‘-ı felekiye-i ‘ālem‘anāṣırda emr-i Ḥaḳ ile te’sīr ider ḥālbūkīm mü’eṣṣir-i ḥaḳīḳī ancaḳ rabbü’l-erbābdır ve eflāk-ı nücūm emṣāli ālāt ve esbābdır ve bu ‘anaṣır ve mevālīdiñ eflāk-ı nücūma irtibāṭ ve intisābı vardır ki ḳālīm seb‘a-i ḥaḳīḳa tertīb meẕkūr üzre seb‘a-i seyyāreye mensūb oldıġından ġayrı memālik ve beldeniñ her biriyle on iki burc arasında ‘alāḳa ve irtibāṭ iṣbāt olunmuşdur. Ve bu ‘alāḳa-i bilādıñ müşelleşāt-ı burūca tesbiti bulunmuşdur ve müşelleşāt-ı burūc bālāda kendi faṣlında tefṣīl olunup dört müşelleş bulunmuşdur. Ammā evvelki müşelleş-i burūc müzekkire ve nāriye ve şimāliyedir cihetlerde şimālle dübūr arasıbuña nisbet olunmuşdur. Bu burūc-ı meẕkūre büyūt-u Şems ve müşteri ve Merīḫ olmaġla bu müşelleşiñ müdebbiri gündüz Şems ve gice müşteri’dir ve ikinci müşelleşe-i burūc mü’enneşe turābiye ve cenūbiyedir cihetlerden cenūb ile ṣabā mā-beyni buña mensūb bulunmuşdur ve bunlardan büyut-u Zühre ve Züḥal ve ‘Uṭārid olmaġla bu müşelleş müdebbiri gündüz Zühre ve gice ‘Uṭārid’dir ve üçünci müşelleş burūc-u meẕkūra ve hevā’iye ve şarḳīyedir şimālle ṣabā miyānı buña nisbet ḳılınmışdır ve bunlar büyūt-u Züḥal ve ‘Uṭārid olmaġla bu müşellesiñ müdebbirigündüz Züḥal ve gice ‘Uṭāriddir ve dördünci müşelleşe-i burūc mü’enneşe ve mā’iye ve ġarbīyedir ve cenūb ile dübūr arasıbuña nisbet olunmuşdur. Ve bunlar büyūt-u Zühre ve Ḳamer olmaġla bu müşelleşiñ müdebbiri gündüz Zühre ve gice Ḳamerdir keẕalik rub‘ meskūn daḫī müşelleşāt-ı burūca müşākildir dört ḳısm i‘tibār olunup her bir ḳısm bir müşelleşe nisbet ḳılınmışdır. Ammā ḳısm-ı evvel Avrupa nāmıyla tesmiye olunan ġarb ve şimāl arası olmaġla evvelki müşelleşe mensūb bulunmuşdur ve bunda sākin olan ṭavā’if ve ümem evvelki müşelleşede olan riyāset sebebiyle umūrūñ ekşerinde cürm ve serkeş görünmüşdür ve aġlebi isti‘māl-ı salāḥ ve semt-i siyāsete mā’il ve ta‘b ve meşaḳḳate müteḥāmmil-i laṭīf-i naẕīf

bulunmuşdur. Çünki gice Müşteri ve Merīḫ tedbīrde müşterikdir. Ve müs̱elles̱iñ eczā'-i müteḳadīmesi müzekkire ve eczā'-i müte'aḫḫiresi mü'enneṣdir bu ḳavm eks̱er yā'avratları emrinde teġāfül üzre olup ġayūr olmazlar ve nisvāndan ziyāde ġılmāne muḥabbet idüp günāh bilmezler. Ḫuṣūṣen İngiliz ve Nemce burc-ı Ḥamele ve kevkeb-i Merīḫe müşākildir. Anıñ-çün sükkānı vaḥşī ve mütehevvir olup aḫlāḳı sibā' aḫlāḳına mümās̱ildir. Ve bilād-ı Rūma ve bilād-ı Fransa ve ol aṭalar burc-u Esede ve Şemse nisbet olunmuşdur ol 'illetden eks̱er ḫalḳı ehl-i riyāset bulunmuşdur ve bilād-ı İspanya ve bilād-ı Portaḳal ḳavs ile müşteriye mensūbdur anıñ-çün ahālīsī 'umūmen ḫalūḳ ve naẕīf ve maḥbūbdur ve bunlardan ṣoñra vusṭ-u meskūna ḳarīb olan Rūm ili ve İstānbūl eṭrāfı ve Girid ve Ḳıbrıs ve Asya-i saġrā sevāḥili ya'nī Anaṭolı ve Aḳdeñiz ile Ḳaradeñiz nihāyetleri mā-beynigerçe müs̱elles̱ olañ ḥudūduna dāḫildir. Lākin ikinci müs̱elles̱e müşākildir. Pes, bunların tedbīrinde Zühre ve 'Uṭārid müşterik olmaġla sākinleriniñ eks̱eri aṣḥāb-ı siyāset ve erbāb-ı riyāset ve ehl-i fehm ve ferāset-i mā'il-i 'ilm ve dirāset olup biri birine ḳarīb ve ṣaḥīḥu'l-mizāc ve laṭīf ṣūret ve sīretde mu'tedil bulunmuşdur. Ve müdebbiri Zühre olmaġla mūsīkīyi sevüp andan leẕẕet alurlar. Ve 'āşıḳ-ı meşreb ve ġarīb-i dost olurlar. ḫaṣṣaten İstānbūl burc-u cedī ile kevkeb-i Züḥale müşākildir anıñ-çün küberā-yı mülk ve riyāsete nā'ildir ve ammā ḳısm-ı s̱ānī Asya nāmıyla tesmiye olunmuşdur ve ol şarḳ ve cenūb arası olmaġla anıñ bilādı ikinci müs̱elles̱enisbet ḳılınmışdır çünki bu müs̱elles̱iñ müdebbiri gündüz Zühre ve Züḥaldir sākinleri bu kevkeblere'aẓīm i'tibar ider bulunmuşdur müşākile-i kevkeb Zühre muḳteżasınca bunlarda semā' ve raḳṣ ve ḫareket ve cimā' nisvāna ḫarṣ ve muḥābbet ġālib olup libās besāṭlarından naḳş ve ziynete ṭālib ve bedenleri tedbīrinden refāhiyete rāġıb olmuşlardır ve ẕükūra meyl itmeyüp nisāya müşābihet üzre olup 'aẓīmü't-tefāt ve raġbet ḳılmışlardır ve mizāc ve ṭabī'atlarında ġalebe-i ḥarāret bulmuşlardır lākin tedbīrde Züḥaliñ iştirākı iḳtiżā iderki nefisleri mü'essir ḳavī ve yürekleri şeci' ve şedīd ve himmetleri'alī ola bu ḳısmıñ bu müs̱elles̱e-i müşākile-i kayesi ḥükmi budur lākin eczāsınıñ daḫī'ale'l-infirād nisbetleri aḥkāmı bu ṭarż iledir ki bilād-ı'Acem burc-u s̱erv ve kevkeb-i Zühre'ye mensūb oldığı-çün eks̱er ḫalḳı müneḳḳaş libas giyüp müneḳḳaş buyūtlarına **(68/b)** müneḳḳaş besāṭları basīṭ itmişlerdir ḥattı ḳıssaları daḫī sāde degildir ve Fırat ile Dicle mā-beyni ve Baġdād ṭarāfı sünbüle ve 'Uṭāride mensūb olmaġla ḫalḳında aṣḥāb-ı raṣad ve ehl-i'ilm çoḳdur ve Hind u Sindcedī ve Züḥale müşākil olmaġla eks̱er ḫalḳı bed-gūy ve bed-rūy ve bed ḫūy cirk-ālūd ve kenūd ve 'anūd olurlar ve vusṭ-u meskūn olan memalik-i ḳuds ve Şām ve ḥicāz ve Yemen ve cemī'cezīretü'l-'Arab evvelki müs̱elles̱e müşākil ḳılınmışdır. Pes bunların müdebbiri Müşteri ve Merīḫ ve 'Uṭārid bulunmuşdur. Anıñ-çün eks̱er ḫalḳı aṣḥāb-ı taġallüb ve erbāb ticaret olmuşdur mekr ve ḥīle cübn ve tekāsül ve tehāvün anlarıñ şānına gelmişdir ve 'Arabistānıñ ma'mūr yerleri ḳavs ile müşteriye mensūb olmaġla ol diyārıñ eks̱eri ruḫaṣ ve reḫā

üzredir. Ve ammā ḳısm-ı sāliṯ saksonya tesmiye olunan şarḳi ve şimāli semti bulunmuşdur ve bu ḳısm üçünci müṯelleṯe nisbet ḳılınmışdır Gürcistān ve Tağıstān ve Māverā-yı Nehr ā‘nī Turan ve Türkistān ve memalik-i ḫitāy ve Hiten ve Tātāristān bu ḳısımda bilinmişdir ve bunuñ müdebbiri Züḥal ve Müşteri ve ‘Uṭārid olmaġla ekṯer ḫalḳı ḥalīm ve selīm ve pür-ü ḥikmet ve fıṭnat ve ehl-i ṭahāret ve ‘iffet müşāhede olunmuşdur. ḫaṣṣaten bilād Azerbaycān cevzā ve ‘Uṭāride mensūb olmaġla ekṯer ḫalḳı ḥareket mużırrat ve ḫıyānet üzre bulunmuşdur ve Māverā-yı Nehr semtleri delv ve Züḥale mensūb olmaġla ekṯer ḫalḳı vaḥşi ve ġaddār bilinmişdir. Ve ammā ḳısm-ı rābi‘ Afrika tesmiye olunan ġarb ve cenūb arasıdır ve bu ḳısm dördünci müṯelleṯe mensūb bulunmuşdur. Bunuñ bilādı olan arż-ı Mışır ve memalik-i Sūdān ve maġrib kendi miṯāli bulunmuşdur çünki bu müṯelleṯiñ tedbīrinde gündüz Merīḫ ve Zühre müşterikdir ḫalḳınıñ mülūk-i umurlarına ‘avratları müdāḫeleden ḫalī degildir ricāl ve nisā ekṯer umūrda iḫtilāṭ üzre olup bir‘avratı birkaç kimse tezevvüc idüp erleri zī-nisāda gezerler ve ekṯer kâhin-i remmāl olup āzarlar ḫaṣṣaten sevāḥil-i baḥr-i Rūm sereṭān ve Ḳamere mensūb olmaġla ekṯer ḫalḳı ehl-i ticāret bulunmuşdur ve diyārları hısb ve reḫā üzre oldıġı bilinmişdir ve aḳṣā-yı maġrib semtleri ‘aḳreb ve Merīḫe mensūb olmaġla ḫalḳınıñ ḫulḳı evṣāf-ısibā‘ müşābih olup ekṯer ḫuṣūmet idüp biri birini ḳatleden teḥāşī itmezler ve memalik-i Sa‘īd ve ḥabeş tedbīrinde Züḥalve Müşteri ve ‘Uṭārid müşterik olmaġla ol diyārıñ ḫılḳı ‘ādāt-ı muḫtelife üzre olup mevtālarına ta‘ẓīm iderler ve ḫāricden gelen ḥükema tābi‘ ve telsīm olurlar ve nisvāna‘aẓīm raġbet idüp cimā‘ ġāyet ḥarīṣ ve meşġūl olurlar ve bunlar nüfus-uża‘ife aṣḥābı cebān ve ẕelīl kavimdir ve ḫaṣṣaten bilād Mışır ve İskenderiye cevzā ve ‘Uṭāride mensūb olmaġla ekṯer ḥalḳı fehm ve idrāk aṣḥābı olup esrar-ı mektūme istiḫrācına ve ‘ulūm-u ġarībe ta‘limine be-ġayet mā’il bulunmuşdur ve memalik-i ḥabeş evāsıṭı delv ve Züḥale mensūb olmaġla ḫalḳı ekl-i semeke mā’ildir. ‘ayş ve ‘işretleri bahāyim gibidir. Sübḥānallāhu zehī müsebbibü’l-esbāb celle şānehu.

Nev‘-i sādis: Zamānıñ on iki ḥayvān üzerine deverān idüp her sene birine müşākiletle tebdīlātından vech-i arżda olan te’sīrātın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ḥükemā-i Hindistān zamānıñ on iki ḥayvān üzerine deverān idüp yılda biriniñ ḫılḳıyla muttaṣıf olup ehl-i cihāna böyle emr-i ḥaḳḳ ile sereyānıñ bulup tecrübe ve imtiḥān ile aḥkām-ı te’ṣīrātın iṯbāt itmişlerdir ve ahāli-i Türkistān‘umūmen aña i‘tibār idüp aḥkāmıyla gitmişlerdir anıñ-çün aḥkām-ı zamānī sāl-ı Türkistān ismiyle tesmiye itmişlerdir. Pes, aḥkām-ı zamānī beyān iden manẓūmemiz bunda taḥrīr olunmaḳ münāsib görülmüşdür.

Naẓm

Allah adı ḫoş işler evvelidir
Her dem Allah diyen kişi velīdir
ḥamdlillāh daḫī ṣalāt u selām
Faḫr-ı kevneyn ve āline be-devām
Ba‘de ism-i İlāh ve ḥamd ve ṣalāt
Sāl-i Türk oldı seksen üç ebyāt
Haḳḳı dir sāl-i Türki naẓm itdim
Nisbet-i hükm remzine yettim
Cümle aḥkāmı sāl-i Türkānı
Hükemā meẕhebince bil anı
Hükemā ḳavlin i‘timād edemem
Hem de külliyalan diyüp gidemem
Ekṣer aḥvāle vāḳıf olmuşlar
‘Akl ile tecrübe ile bulmuşlar
Sāl-i Türkān ki devr-i dā’imdir
On iki canāvarla ḳā’imdir
Yılda bir canavar ḫūyıyle revān
Muttaṣıl ola cümle ḫalḳ-ı zamān
Faredir pes baḳarla kaplandır
Ṣoñra ṭavṣan sinekle yılandır
Andan atdır ġanemle maymundur
Mürġdan segle ḫūk ol oyundur
Bin yüz altmış beş oldı çünki bu yıl
İki bin altmış üçde rūmī bil
Māh-ı āzerde oldı altmış u cār
Otuz üç yılda bir tedāḫüli var
(69/a) Olsa āzerle bir muḥarrem hem
Sāl-i hicriñ birini ṭarḥ it o dem
Bilmek isterseñoldıġıñ sālı
Nisbeti ḳanġı cānavar ḥāli
Baḳ bu tārīḫ-i hicretde o sāl
Vāḳi‘ olan sinīn-i rūmīden al
Evvel üç sālıṭarḥ ḳıl be-neşāṭ
Ṣoñra on ikişer idüp isḳāṭ
Ḳaç sene ḳalsa fareden başla
Bir sene her birine bağışla
Kanġı ḥayvānda āḫir olsa hemān
Ol yılıñ ḥākimīdir ol ḥayvān
Yıldır üç faṣl ve evveli dört ay
Dört ay ortası dört ay āḫiri ṣay

Sāl-i Şemsiledir çün nisbet-i ḥāl
İbtidā-yı ḥameldir evvel-i sāl
Bulsa bir kimse ṭoġdığı sālı
Bilinir ṭab‘u ḫūy ve aḥvāli
Çün gelir sāl-i fare ḫoşluḳ ola
Evsaṭ-ı sālde çok yaġışlıḳ ola
Āḫir-i sālde fitneler uyanır
Cenk olurniçeler deme boyanır
Ḳışıdır hem dırāz hem sırma
Fareler ġılleyi ider yaġma
Ṭoġsa mevlūd fī evā’il-i sāl
Zeyrek olur ziyāde ḫūb-u ḫişāl
Ol yılıñ evsaṭında ṭoġsa veled
Didiler ol yalancıdır ḫūyı bed
Āḫir-i sālde doġa bed girdār
Olur ol ḥasūd ve hem mekkār
Çün baḳar sālı gelse bīmāri
Çoġ olur hem ṣudā‘dan zārī
Fitnelerden mülük olur ġamnāk
Cār-pā nev‘ine irişe helak
Ḳışı müşted olur daḫī kütāh
Meyveler hem ṣoġuḳdan ola tebāh
Ol sālde ṭoġsa ḳız ya oġul
Ġayriler işine olur meşġul
Evsaṭında ṭoġan olur pür-nūr
Zeyrek ve ḫūy-rūy ve hem mesrūr
Āḫir-i sālde ṭoġsa peyveste
Göñli ġamlı olur teni ḫasta
Çünki ḳaplan yılı gelir be-te‘ab
Ḫalḳa düşer ‘adāvet ile ġażab
Nāsa çoḳı naḳż-ı ‘ahd olur pīşe
Pes düşer cümle ḫavf ve teşvīşe
İḫtilaf-ı mülük olur o zamān
Işıran cānavar çoḳ olur ol ān
Zelzele ola ba‘ż ṣaḥrāda
Keştiye āfet ire deryāda
Ḳışı ḳışa ziyāde ṣavuġ ola
Gözeler nehirler ṣuyı çoḳ ola
Ol yılıñ evvelde ṭoġan uşaḳ
‘Ālī himmetlidir yüzi yumuşaḳ
Evāsıṭında ṭoġarsa kāmil olur
Āḫirinde cebbān ve kâhil olur

Çünki ṭavşan yılı olur vüs‘at
Her ṭa‘āmıñ ola bahāsı girān

Çoġ olur meyvelerle her ni‘met
Ḳışı ġāyetle nerm ve ḳışa olur

Ṣulḥ ile ṭola hep zemīn u zamān
Ḳaḥṭ olup her göñülde ġuṣṣa olur

Ḫalḳ ṣıḥḥatle bula emn ve emān
Ol sālṭoġan olur ḫāmūş

Ḫoş ḳışı mu‘tedil bahārı bahār
Bilgili sözleri hem işleri ḫoş

Yazı yaz cār faṣlı ḫūbu nigār
Evsaṭı ṭoġan ola bed-eṭvār

Ol sālde ṭoġsa mālı olur
Āḫiri bed-şekl olur bed-kār

Bed-ḫūy olur velī vefālı olur
Çün gelir sāl-i esb bā-şer ve şūr

Evāsıṭında ṭoġan olur yaḫşi
Eyleye cenk ve ḥarb ve fitne ẓuhūr

Āḫiri mükeşşer ola hem vaḫşi
Ṣayfi ḫoş zer‘ u ġılle çoġ ola pāk

Çünki māhi yılı gelir bisyār
Cār-pāya irişe renc u helāk

Ola ḥarb ile fitneler bidār
Ḳışı nerm ve dırāz olur ġāyet

Gendüm ve cev çoġ ola hem erzān
İrişe meyve cinsine āfet

Kim keşīr ola berf ile bārān
Ol sāl ṭoġan ceker zaḥmet

Ḳışı ġāyet dırāz olur hem serd
Hem olur pür muḥabbet u ḥikmet

Kim ziyān eyleye aġaçlara berd
Evsaṭı yaḫşi işlidir hoş-ḫūy

Ol yılıñ evveli ṭoġan nā-cār
Āḫiri ġamlı bed-ḫūy ve bed-ġūy

Ahmaḳ ve bed-güher olur ber-kār
Çünki sāl-i ġanem gelür ġamnāk

Evsaṭında ṭoġan ḥalīm ola nerm
Keştiler baḥr içinde bula helāk

Āḫiri bed-ḫūy ola hem bi-şerm
Ḫarb olur sür‘at ile ṣulḥı bulur

Çoḳ gelir nevbetiyle sāl-i yılan
Ḫayr u iḥsāna say‘iden çoġ olur

Ḳışı nerm ve dırāz olur vāḳi‘ Āḫiridir seḫi sever mihmān

Ol sāl ṭoġan olur nāfi‘ Çünki it sālı gelse ġılle ve nān

Evsaṭında ṭoġandır āsūde Hem ‘azīz ola hem bahāsı girān

Āḫir olur pelīd u fersūde Çoġ olur mevt ve ḳatl-i insānī

Çünki maymun yılı gelir ḫayırsız Hem de düzd ü muḫīl ü şeyṭānī

Çoġ olur yankesici hem pirsiz Ḳış ḫafīf ola meyveler hem ucuz

Ol sene ḫalḳa çoḳ sitemler olur Ḳışında emn ve emān olur şeb u rūz

(69/b) Ḫastalık üşter ile esbi bulur Ol sālde ṭoġan ḳız ya oġul

Ḳışı ġāyet ḳaṣīr ve ṣavuġ ola Ola bed-gūy ve hem ḥarīs ve ekül

‘İneb az dişiyle yiyiciler çoḳ ola Evsaṭında ṭoġan ider ġavgā

Ol sāl ṭoġan olur bed-rūy Āḫirinde ḳanaā‘t ide vefa

Lik ḫandān u şād olur ḫoş-rūy Çün gelir sāl-i ḫūk olur ḫasta

Evsaṭında ṭoġarsa olur ḥasūd Emīr u a‘yān şehr peyveste

Āḫirinde ṭoġan olur bi-sūd Pādişāhlar aralarına ḫilāf

Sāl-i mürg olsa ḫastalık yoḳ ola Vāḳi‘ olup çoġ ola cenk ve meṣāf

Ġılle erzān ve meyveler çoġ ola Çoġ olur ḫınta ve ṣa‘īr ḳalīl

Ḳışı nerm ve dırāz olur ġāyet Āfet eyler ṭaruya hem ta‘cīl

Ḫāmile zenlere irer āfet Ḫalḳ yerden yere ḳona ve göçe

Ol sāl ṭoġanda ḫüsn ü cemāl Hem re‘āyā müşevveş ola ḳaça

Olur az ḳısmeti faḳīrü’l-ḥāl Çoġ olur anda düzd u ṭarrārān

Evsaṭı mü’ezzi ḫalḳaña düşmān Ola ḳış nerm hem dırāz o zamān

O sālde ṭoġsa bir ferzend
Hem olur sāl-i fare devr-i zaman

Olur ol tīz-gūy ve ḫīş-pesend
Ḫoş bu tertīp ile ider deverān

Evsaṭında ṭoġarsa kāzib olur
Ḫalḳı fehm eyledikse ey ḥaḳḳı

Āḫirinde ḥalīm u rāġıp olur
Māsivāyı yoġañla bul Ḥaḳḳ'ı

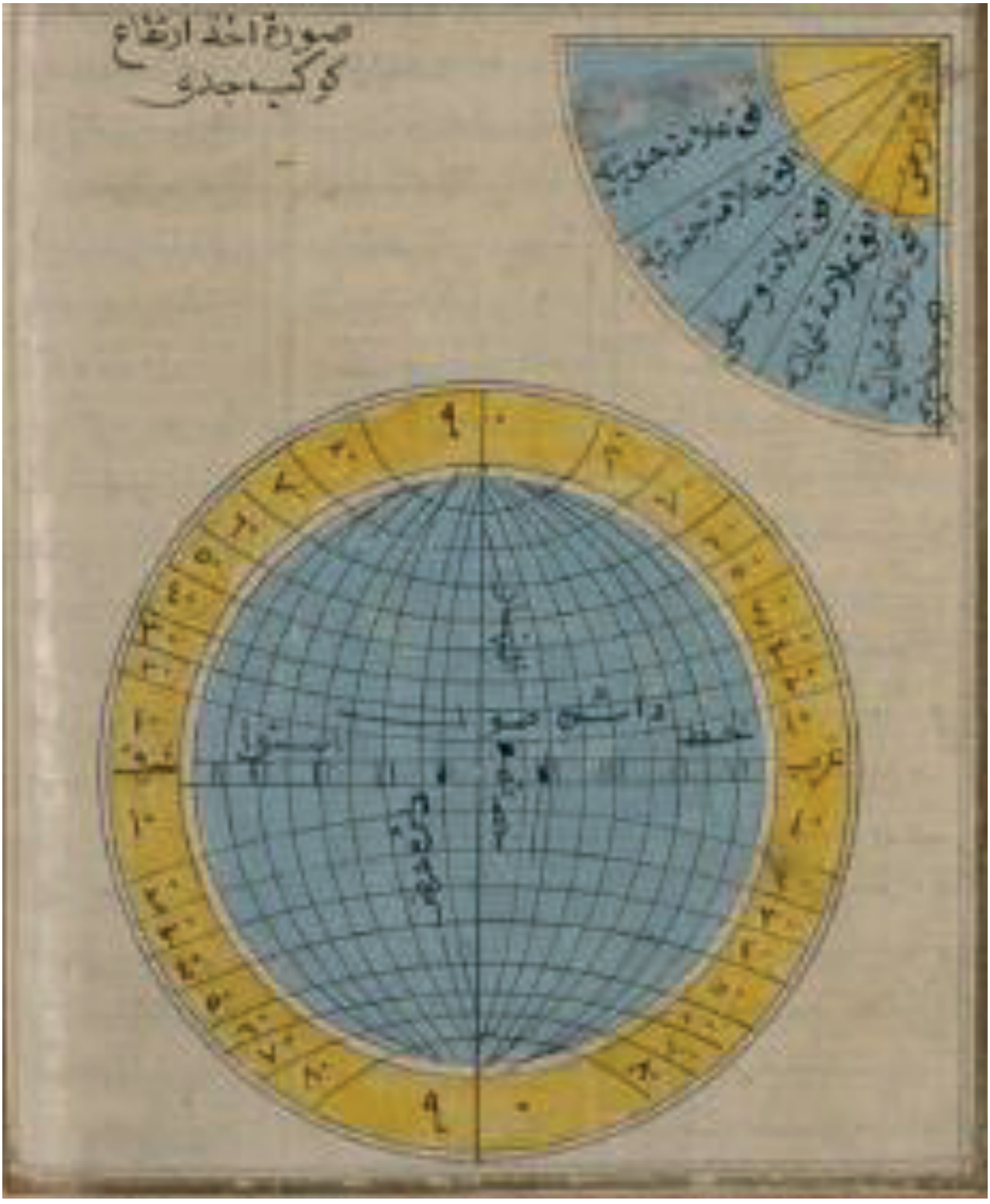
صورة اخذ ارتفاع
كوكب جدي

(70/a)

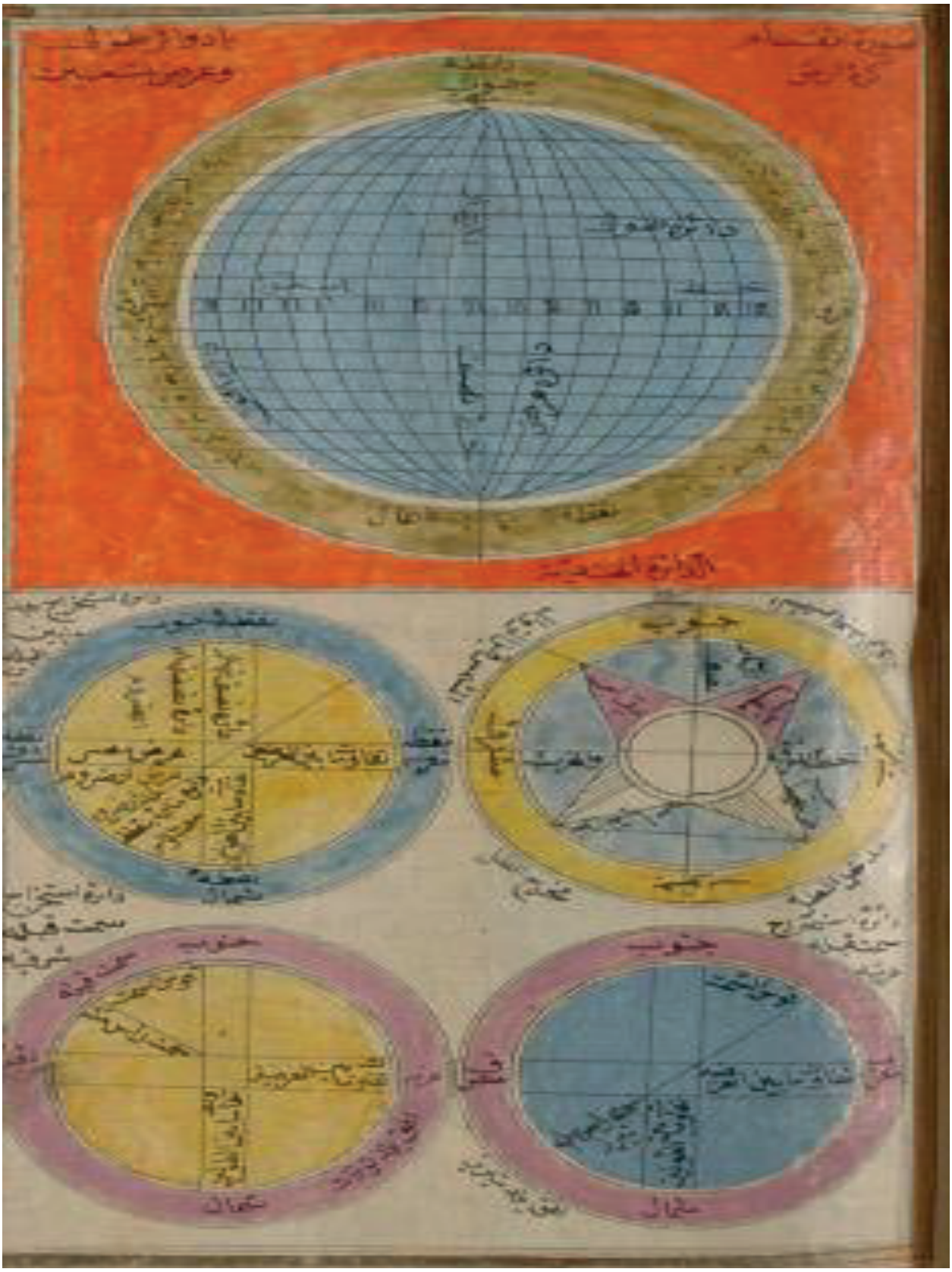

(71/a)

(71/b)

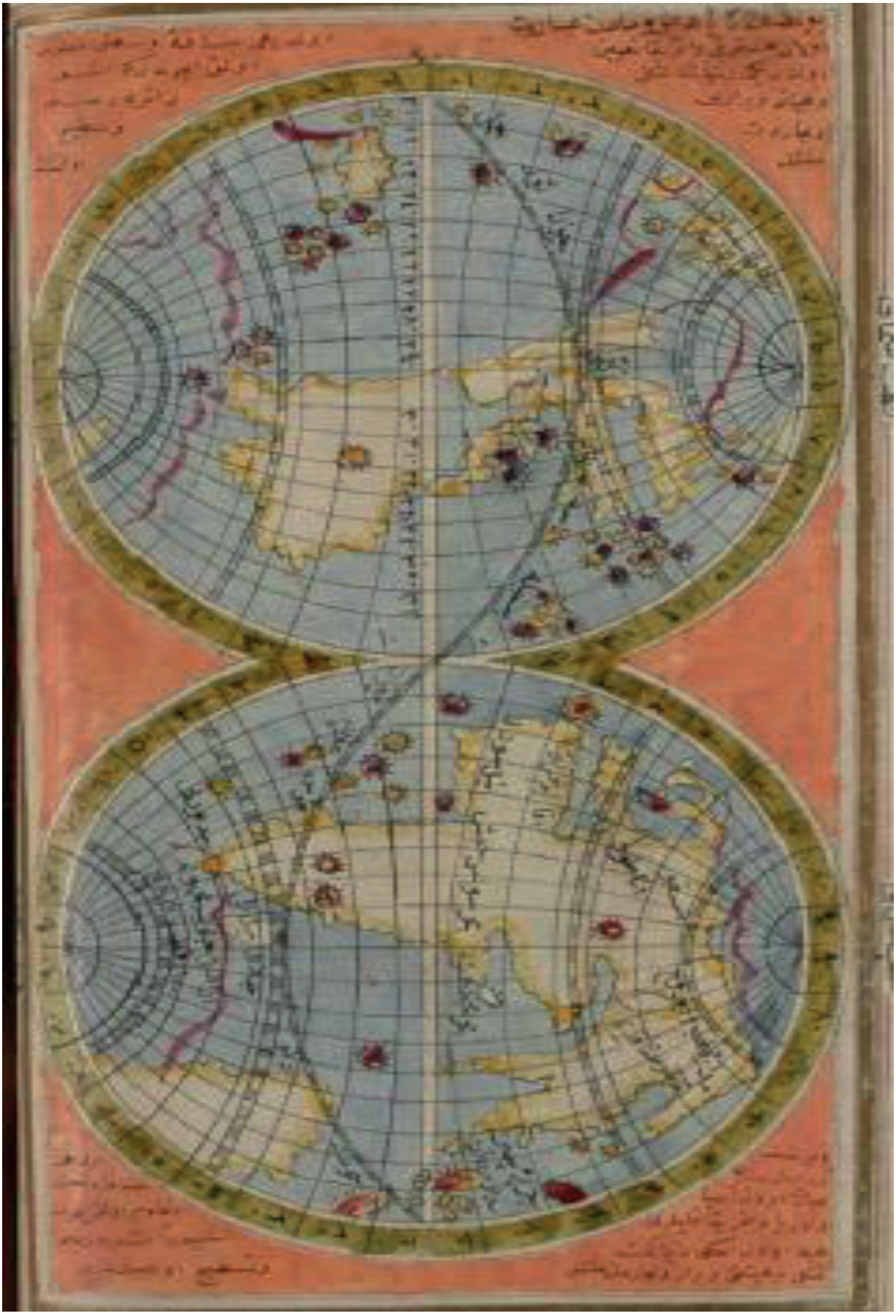

(72/a)

(72/b) Faṣl-ı tāsi‘: Hey’et-i cedīdeniñ şöhret buldığın ve ḳavā‘idi sehl ve muḫtaṣar oldığın ve arżıñ deverānıyla ḥareket ḳıldığın ve miḥver-i arżıñ miḥver-i ‘āleme mevāzī ve ḳūṭb-u ḳuṭbuna mehāẕī oldığın ve ehl-i hey’et cedīde bunı iṡbāt ḳıldığın ve kevākib-i seyyāreniñ bu hey’etine nisbetle ikāmet ve rica‘at ve istikāmet buldığın ve bu hey’et-i cedīdeye i‘tirāżlar sādr olup cümleye bu semtden cevāb oldığın ve ṭebāyi‘-i felekyātda ehl-i hey’et iḫtilāf ḳıldığın ṭoḳuz nev‘ ile beyān ve ‘ayān ider.

Nev‘-i evvel: Bu hey’et-i cedīdeniñ meşhūr olup i‘tibār buldığın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki‘ilm-i ḥikmet erbābı ve fenn-i hey’et aṣḥābı olan ḥükemā-yı pīşīn- u pesīn dikkat-i āyīn kerrāt-ı ecrām eṡiriye ve ecsām-ı ‘unṣıriyeden mü’ellif ve mülfef olan küre’-i‘ālemiñ gene ve māhiyeten ve şekl ve hey’eten ve tertīb-i evżā‘ ve etvārın ve keyfiyāt-ı ḥarekāt ve süknātın vesā’ir aḥvāl-i nihānıñ keşf ve beyān eylediklerinde iki meẕhebe ẕāhib olup cumhūr-u ḥükemānıñ re’y-i rezīn iṡābet-ḳarīnleri üzre berīn iḫtiyār idüp anda ḳarār itmeleriyle hey’et-i ḳadīme nāmıyla şöhret bulmuşdır ve bu meẕheb-i muḫtār ol hey’et-i ḳadīmedir ki ma‘rifet-i nefs ve tefekkür ṣani‘-i bārī içün bu ma‘rifetnāme bu arāya gelinceye dek taḥrīr ve beyān olunmuşdur. Ammā meẕheb-i ṡānīye meyl ve raġbet iden fırḳa-i ḥükemā re’ylerine göre nārdan‘ibāret olan āfitāb-ı ‘ālem-tābı cümle‘anāṣırıñ ekmelī ve cemī‘-i ecrām ve ecsāmıñ merkezi olmaḳ üzre tā Ḥāḳ vusṭ-u‘ālemde muḥāṭ ve sākin vaż‘idüp ṭop zemīnī Şemsiñ ḥavlinde seyyāreden biri gibi meşheriñ ve devvār ve semavātı bir ḥāl üzre sākin ve ber ḳarār farż ve i‘tibār itmişlerdir ba‘de beyne’l-enām bu re’ylerine niẓām ve sadād ve istiḥkām virmek içün sa‘y ve ihtimām itdikçe sāde-i dil olan‘avām anlara ṭa‘n ve teşni‘ ṭaşların urūrlardı. Zīrā ki anlar ‘avāmıñ aḳl ve idrākına muḫālif ve ru’yet-i ebṣārına muġāyir olan ḥareket-i arża ḳā’il olurlardı. Pes, ecnās-ı nāsdan envā‘-ı bürūdet ve buġż ve ḫuşūnet bulurlardı lākin bu cümle ile böyle zamān ḳadīmden müte’aḫḫirin eyyāmına gelinceye degin silk-i sinīn ve ezminede münselik olan ḳurūnuñ cümlesinde ḥareket-i arżıñ ḳā’ili münḳaṭı‘ ve mün‘adim olmayup Eflaṭun-ı ḫam-nişīn daḫī evāḫir-i‘ömründe ḥareket-i arża ḳā’il ve buraya ẕāhib olmuşdur fi‘li hazā teṭāvül-ı edvār ve mürur-ı duhūr ve a‘ṣār ile umūr-u erṣād mütevālī olup aḥvāl-i felekiyyāt żabṭına taḳayyüd olunup müte’aḫḫiriniñ zamānında ḳavānīn ve ālāt erṣāda zīyāde ihtimām tecārüb idüp ve müṣāhedāt ve iltizām ile żabṭ-ı aḥvāl eflāk-ı niẓām bulur oldıḳça bu meẕheb-i ṡānī bir mertebe revāc bulmuşdır ki ekṡer müte’aḫḫiriñ maḳbūl ve merġūbi olup hey’et-i cedīde nāmıyla şayi‘ve meşhūr olmuşdur ḥatta bu re’ye ẕāhib olunur hey’et-i‘āleme taḳlīd ile vusṭ-u büyūt ve ṣavāmi‘da ceraġ ve nār-ı iḳād ve işti‘al iderler imiş ancaḳ ġaflet olunmasun ki aḥvāl-i merkūmeye i‘timād ve i‘tikād itmek umūr-u dīniyye ve

levāzım-ı yaḳıniyeden degildir zīrā ki ṭob-ı ‘ālem her ne şekl ve hey’etde olursa olsun ve ecrām ve ecsāmıñ terkibī her ne kifāyetde bulursa bulunsun ve bu çarḫ-i felek her ne taḳrīb ile dönerse dönsün hemān‘ālemiñ ḥudūṯını anıñla mecāl olmadıġına ve bu heyākil bedi‘yyü’l-eşkāl bir ṣāni‘-i müte‘al cenāb-ı zü’l-celāliñ ṣanī‘ pür-kemāli bulundıġından ġayr-i ḫayāl emr-i maḥāl oldıġına i‘timād ve i‘tiḳād itmek levāzım-ı dīniye ve umūr-u yaḳıniyedendir ve ḥükemānıñ bu cihātı ve cevh ile sīrātı ṣāni‘-i cihānıñ‘acāyib ṣan‘atındadır. Ve bu‘āleme ne ẓann ile naẓar olunsa ol cihetle devrānı ḫallāḳ-ı ‘ālemiñ kemāl-i ḳudretindendir.

Nev‘-i ṯānī: Hey’et-i cedīdeniñ ḳavā‘idi āsān ve mażbūṭ oldıġın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et-i cedīde dimişlerdir ki ibtidā-yı Şems-i münīr bir kevkeb-i ṯābit bulunmuşdur ki merkez-i ‘ālemde vusṭ üzre olmaḳ muḥāṭ ve sākin vaż‘ olunmuşdur ba‘de Şemse karīb olup cirm-i Şems-i ḥāvi‘bulunan dā’ire’-i‘Uṭāridiñ dā’iresidir ki anda kevkeb-i ‘Uṭārid Şemsiñ ḥavlinde seyr ve devr idüp üç ayda tamām dā’iresini ḳaṭ‘ider görünmüşdür ba‘de dā’ire’-i‘Uṭāridi iḥāṭa iden dā’ire’-i Zühreniñ dā’iresidir ki Zühre-i zehrā dā’ire’-i merḳūmesini sekiz ayda tamāma kaṭ‘ ider bulunmuşdur. Ba‘de dā’ire’-i Zühreyi muḥīṭ olur bir dā’ire’-i vāsi‘ iṯbāt olunmuşdur ve küre’-i arż‘unṣır-ı mā ve hevā ile muḥāṭ olup anlarla ma‘ān kevkeb miṯāli ol dā’ire’-i vāsi‘yı bir sene tamamında ṭay ider bilinmişdir **(73/a)** ve yine dā’ire’-i ‘aẓīme’-i merkūme üzerinde cirm-i arżıñ ḥavlinde dā’ire’-iḲamer ta‘yīn olunmuşdur ve Ḳamer daḫī arżı kendisine merkez idinüpḥavlinde seyr ve devr idüp bir ayda tamām kendi dā’iresini ḳaṭ‘ ider bulunmuşdur ba‘de dā’ire’-i Merīḫ dā’ire’-i‘aẓīme’-i arżı muḥīṭ olup kevkeb-i Merīḫ iki seneye ḳarīb zamānda kendi dā’iresinde bir devresini tamām ider bulunmuşdur ba‘de dā’ire’-i Merīḫ i iḥāṭa iden dā’ire’-i müşteridir ki kevkev-i Müşteri ol dā ’ire’-i maḫṣuṣasına on iki senede ḳaṭ‘ ider müşāhede ḳılınmışdır ba‘de dā’ire’-i Müşteriyi muḥīṭ olan dā’ire’-i Züḫāldir ki ol kevkeb ol dā’iresini otuz senede ḳaṭ‘ ider ḥesāb olunmuşdur. Ve bu kevākibden ġayrı dā’ire’-i‘aẓīme’-i arżda ẕikr olundıġı vech üzre Ḳamer arżı merkez idinüp ḥavlinde seyr ve deverān eyledigi miṯāli dört kevkeb Müşteriyi ve beş kevkeb Züḥali merkez idinüp dördi Müşteri etrāfında ve beş Züḥal ḥavlinde cevelān ve deverān ider görünmüşdür ve bu kevākib tis‘a-i müte’aḫḫirīn zamānında raṣd olunmuşdur ve esmā’-icedīde ile bunlara Ḳamercikler tesmiye olunmuşdur ve bu cümleden ṣoñra devā’ir-i merḳūmeniñ cümlesini muḥīṭ olan felek-i ṯevābit semā-i ẕātü’l-burūc bilinmişdir ve anıñ ṯaḫn vāsi’ü’l-feżāsı lā-yu‘ad ve lā-yuḥṣa kevākib-i ṯevābitle müzeyyen bulunmuşdur ve ṯevābit-i merḳūmeden her biri‘aẓīmü’l-cirm bir Şems mānendi olup merkez-i ‘ālemde mevżū‘ ve muḥāṭ-ı āfitāb-ı‘ālem-tābıñ beyān olunan ṭavr ve ṭarżı üzre ṯevābitden her biriniñ cirmi ḥavlindeniçe

kevākib-i seyyāre cevelān ve deverān üzre oldıḳları raṣad üzre bilinmişdir ve bu meẕhebe göre hey'et-i'ālemi taḫayyül içün vaż' olunan eşkāl ve devā'ir bu faṣlıñ ḫitāmına te'ḫīr olunmuşdur.

Nev'-i sāliṯ: Āfitābıñ ḥavlinde arżıñ kifāyet ve cevelān ve deverānıñ bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i hey'et-i cedīde dimişlerdir ki ol küre'-i arż kendi dā'ire'-i 'aẓīmesi üzerinde ḥareketiyle ġarbdan şarḳa ḥareket idüp dā'ire'-i burūcı beher yevm-i tertīb üzre ḳaṭ' iderek tedaḥrüc ile gidüp sene tamāmında ol dā'ire'-i 'aẓīmesini tamāmen bir kere devri der bilinmişdir. Ve ṯāniyen arż ol ḥareket-i senevīyesinden mā'adā yine ġarbdan şarḳa kendi miḥveri üzerinde ḥareket-i vaż'iyye ile devr idüp beher yevm yigirmi dört sā'atde bir devresini tamām ider ḥesāb olunmuşdur ve leyl u nehārıñ tebdīli rāsat-ı arżıñ bu ḥareket-i yevmiyyesinden bulunmuşdur. Fi'li hazā arż-ı ḥareket-i yevmiyyesiyle ġarbdan şarḳa ḥareket eylediginden bize nisbet Şems ve cümle kevākib ḥareket-i yevmiyyesiyle şarḳdan ġarba ḥareket ider görünmüşdür ve arżıñ bu iki ḥareketiniñ miṯāli budur ki bir küre'-i mücesseme'-i ṣaḥīḥatü'l-istidāre bir ṣaḥrā-yı müstevīyyü'ṣ-ṣaṭḥda liḳā olunup müdeḫḫārac farż olunsa ol küre'-i müdeḫḫāraca olṣaḥrā-yı müstevīniñ ṭūlen meydānını tamāmıyla ḳat' idinceye dek kendi mücevvirī üzreḥareket-i vaż'iyyesiyle devr idüp ṭūlen namdan ḫālī olmadıġı gibi küre'-i arż daḫī kendi dā'ire'-i'aẓīmesinde ġarbdan şarḳa ḥareket ve seyr ile felek-i burūcuñ meydānını tamāmıyla ḳaṭ' idinceye dek kendi merkeziḥavlinde kendi miḥveri üzre dönüp müdām ṭolanur bulunmuşdur çünki arż-ı Şems ile felek-i burūç arasında vāki' bilinmişdir. Pes arż-ı burūcuñ birine muḥāẕāt eylese lā-cirm ol vaḳitde-i Şems olburūcuñ muḳābilī olan burūca gelür görünmüşdür miṯāl-i ḥamel ile Şems arasında bulunup muḥāẕāt Ḥamelde iken elbette Şems anıñ muḳābil olan mīzānda bulunmuşdur. Keẕalik arż Sereṭānda oldıḳda yanī muḥāẕāt Sereṭāna geldikde elbette ol ḥīnde Şems muḳābil-i Sereṭān olan Cedī burcunda müşāhede olunmuşdur ve'l-ḥāṣıl arż-ı burūc-ı şimāliyeniñ birine muḥāẕāt ider oldıḳça elbetde ol eṯnāda Şems daḫī burūc-u şimāliyeniñ muḳābili bulunan burūc-ı cenūbiyeniñ birinde görünmüşdür ve 'aksi daḫī buña ḳıyās bilinmişdir ve Şemsiñ burūc-u şimāliyede sekiz ṭoḳuz gün ḳadar ziyāde zamān eglenmesi arżıñ burūc-u cenūbiyede ol ḳadar zaman 'avḳ olmasından bulunmuşdur zirā ki arż-ı burūc-u cenūbiye muḥāẕātından ḥareket iderken dā'ire'-i seneviyesini bir miḳdār tevsi' itmekle dā'iresiniñ nıṣf-ı cenūbiyesinde ziyādece meks itmek lāzım gelür bilinmişdir. Vallāhu a'lemu bi-ḥaḳīḳatü'l-ḥāl**.**

Nev'-i rābi: Küre'-i arżıñ miḥveri dā'ire'-i seneviyesiniñ üzerinde mu'addel-i nehārıñ miḥverine muvāzī ve ḳuṭubları ḳuṭublarına muḥāẕī oldıġın ve anıñla sā'at-i leyl u nehār muḫtelif olup füsūl-ı erba'anıñ taġayyür buldıġın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et-i cedīde dimişlerdir ki küre’-i arżıñ miḥveri dā’ire’-i seneviyesiniñ üzerinde kendi nefsine ve mu‘addel-i nehārıñ ya‘nī ‘alemiñ miḥverine muvāzī ve ḳuṭubları ḳuṭublarına muḥāẕī vaż‘ olunmuşdur ve mınṭıḳa’-i arż olan ḫaṭṭ-ı istivā’-i dā’ire’-i seneviyesiyle mu‘addel-i **(73/b)** nehārıñ saṭḥından cenūb ve şimālde bulunmuşdur lākineger miḥver-i arż dā’iresi miḥveri gibi dā’ire’-i burūcuñ miḥverine muvāzī bulunsa idi dā’imā her yerde leyl u nehār berāber olup aṣla bir vaḳtde ve hicbir mekānda füsūl-ı erba‘anıñ ve tebeddül ve ta‘ḳībi olmazdı. Pes, arżıñ dā’iresiniñ miḥveri‘ālemiñ miḥverine muvāzī olmayup dā’ire’-i miḥveriñ burūcı gibi yigirmi üç buçuḳ derece tebā‘ad eyler bulunmuşdur ve saṭḥ-ı mu‘addele bir vechle meyl ider bilinmişdir ki anıñla altmış altı buçuḳ derece zevāyasını iḥdās ider bulunmuşdur çünki arż-ı miḥver ‘āleme farż olunan muvāzātını dā’imā ḥıfẓ iderek her anda felek-i burūcuñ bir maḥṣūṣ ve maḫṣūṣ olan ṭarafına müteveccih olarak müteḥavvil görünmüşdür. Pes, elbette arż ol ḥareket-i seneviyesiyle eṭrāf-ı Şemsi devri ider oldıḳça ta‘akus füṣūl-ı ezmine mu‘ayenede rica‘at ve ‘avdet idüp tecrübe ḳılınmışdır ve bunuñ şekl-i musaṭṭaḥında taḫayyül ḳılınup öyle farż olunmuşdur ki felek-i sevābit (ب ج دی) dā’iresi olup arżıñ dā’ire’-i seneviyesi (وك اه) dā’iresi olup anıñ nā-ḥāḳ vusṭunda Şems vaż‘ olunmuşdur ki pes, meselā faṣl-ı ṣayf oldıḳda ya‘nī arż Cedī burcunā muḥāẕī olup Şems anıñ muḳabīlī olan burc-ı Sereṭānda göründükde arż noḳtasında vaż‘olunup arżıñ miḥveri olan (س م) ḫaṭṭ-ı miḥver-i ‘āleme muvāżī ḳılınmışdır ve yigirmi üç buçuḳ derece dā’ire’-i burūcuñ miḥverinden tebā‘üd idüp arżıñ dā’ire’-i seneviyesiniñ saṭḥına altmış altı buçuḳ derecesinde ki (وك ه) zaviyesi ‘indinde meyl ider bulunmuşdur. Pes, bu ṣūretde şu‘ā‘-ı Şems arza ‘amūd olmaḳ üzre vaṣl olur görünmüşdür lākin merkez-i Şems’den merkez-i arża ḫurūc iden şu‘ā‘ı saṭḥ-ı arża dā’ire’-i mu‘addel-i arżiyede vusūl bulmayup belki medār-ı Sereṭān’da yigirmi üç buçuḳ derece dā’ire’-i mu‘addel-i nehārdan ḳuṭb-u şimāli semtine ṭoġrı ba‘īd olmaḳ üzre vāsl olur billinmişdir ve bu‘illetden āfitāb-ı‘ālem-tāb arżıñ nıṣf-ı şimālisini bi-temāme tenvīr idüp burūc-u şimāliyede görinür oldıḳça ḳuṭb-u cenūbī tarāfında bir derece ḳadar arżı terk ider bulunmuşdur ba‘de arż ibtidā-i faṣl ḫazanında (ا) noḳṭasına intikāl eyledikde miḥver-i arż olan (س م) ḫaṭṭa kendi nefsine ve miḥver-i‘āleme muvāzāt üzre farż olunmuşdur ve bu ḥīnde arż evvel Ḥamel’e muḥāẕī bulunup Şems anıñ muḳābili olan Mīzānda görünmekle merkez-i Şems’den merkez-i arża ḫurūc iden şu‘ā‘ ki miḥver-i‘āleme‘amūd olur bulunmuşdur ol ṣaṭḥ-ı arża dā’ire’-i mu‘addeliñ ibtidā-i burc-u Mīzān i‘tibār olunun noḳṭasından vāṣl olur müşāhede olunmuşdur ve iki böyle ḳuṭbuñ ṭaraflarında olan arża müsāvāt üzre mensebīṭ olur bilinmişdir ba‘de ibtidā-yı faṣl-ı şitā irişüp arż (ه) noḳṭasına geldigi ḥīnde hem (س م) miḥveriniñ muvāzātı kemā-kān ḥālī üzre ḳalup şu‘ā‘-i Şems medār-ı Cedī arāżīde‘amūdā saṭḥ-ı arża vāṣl olmaġla küre’-i arżıñ nıṣf-ı cenūbiyesini bi-temāme tenvīr idüp ḳuṭb-u şimāli cānibinde bir derece arżı terk ider

müşāhede olunmuşdur ba‘de ibtidā-yı faṣl-ı bahārda arż-ı ḥareket-i seneviyesiyle noḳṭasına vardıḳda ya‘nī ibtidā-yı Mīzāna vāṣl oldıḳda Şems ol vaḳitde Ḥamelde görünmüşdür. Pes, merkez-i Şemsden merkez-i arża ḫurūc iden şu‘ā‘ saṭḥ-ı arża mu‘addel-i nehāriñ ibtidā-yı Ḥamelde vāḳi‘ olan noḳṭasına vāṣl olur bulunmuşdur ve bu ṣūretde yine iki bile ḳuṭbuñ ṭaraflarına müsāvāt üzre nūr-pāş olur bilinmişdir leykin bu takdīrce arżıñ münevver semti Şems’e müteveccih bulunmaġla bizlere ẓāhir olmaz zīrā ki bir ḥāric-i şekl mersūmede bulunmuşlardır. Pes, hey’et-i cedīdeye göre leyl u nehārıñ te‘āḳḳub ve imtidādı ve fusūl-ı erba‘anıñ tebdīl ve iḫtilāfı ve iki ḳuṭb altında‘arż-ı tes‘īniñ leyl u nehārı bu ṭarīḳ ile bilinmişdir vallāhu a‘lem.

Nev‘-i ḫāmis: Hey’et-i cedīdeniñ ḳavā‘idi rüsūḫ bulup mu‘teber oldıġın bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et-i cedīde dimişlerdir ki arżıñ dā’ire’-i seneviyesine muḥāzī bulunan felek ṣevābitıñ meṣelen (ب ج) noḳṭasına yāḫūd (دی) ḳıṭ‘ası bize ġāyet ba‘id oldıġından bir noḳṭa ḳadar görünmüşdür. Pes, bundan elbette lāzım gelür ki miḥver-i arż kendi dā’ire’-i seneviyesiniñ her ḳanġı noḳṭasında bulunursa felek-i ṣevābitıñ dā’imā ‘ba‘īne bir noḳṭasına müteveccih olmuş görine ve irtifā‘ ḳuṭb-u arżı dā’imā ba‘īne bir cānibe ve fevḳ-i re’simizde olan ba’īsine bir kevkebe ve bir miḳdār naẓar ile ẓāhir olmuş bulunagerçe arż fi’l-ḥaḳīḳa felek-i burūcda ya‘nī kendi dā’ire’-i seneviyesinde bulunan ḥareket-i seneviyesiyle gāh o kevkebe gāh bu kevkebe ve gāh cenūbe ve gāh şimāle ziyāde ḳarīb olursada ḥālbū kīm bizden pek ba‘īd olan felek-i ṣevābita nisbetle arżıñ dā’ire’-i seneviyesi ancaḳ bir noḳṭa ḳadar gelmişdir. Pes, arżıñ felek-i ṣevābitından bu‘d ve ḳurbı **(74/a)** farḳ olunmaz olmuşdur ve ḳuvvet ve ḳudret-i ilāhiyede nihāyet ta‘yīn itmege cesāret idenleriñ ‘indinde emr-i meẕbūr ziyādesiyle ba‘id ve ġarīb ise de em‘ān naẓar-ı birle mülāḥaẓa olunsa fī nefsü’l-emr müsteb‘ad degildir ve bu hey’et-i cedīdeniñ iḳtiżātı olan ḥareket-i arżı istib‘ād idüp ḳabul itmişlere fikr ve mülāḥaẓa lāzımdır ki hey’et-i ḳadīmeniñ daḫī bundan ziyādeniçe umūrı istib‘ād olunur bilinmişdir. Cümleden biri muḥarrik olan ya‘nī felek-i a‘ẓamıñ kemāl vus‘at ve ‘aẓametiyle ol ‘acīb ve ġarīb sür‘atidir ki anıñla beher yevm-i şarḳdan ġarbe olan devrini tekmīl ider bilinmişdir ve biri daḫī felek-i ‘aẓamıñ yigirmi dört sā‘at müddetde kendi derūnunda muḥāṭ olan eflākıñ ḥareketleri ve ḥareketlerinde bulunan sür‘atleridir ki her biri felek-i a‘ẓama muḫālefet iderek kendi ṭabī‘atleri muḳteżāsınca ġarbden şarḳa ḥareket eylerken yine felek-i a‘ẓama tab‘iyetle beher yevm-i şarḳdan ġarba bir kere ḥareket-i devriyelerin tamām iderler dinilmişdir ḥālbū kīm bir tüfenk ḳūrşūnı seyrinde bulunan sür‘ātden evvel ḥareket-i yevmiyye ile muḥarrik olan mınṭıḳasında olan sür‘at üç yüz biñ ḳāt zīyāde ve şedīd

olmaḳ lāzımdır ki tā kim müddet-i mezbūrede bir devresin tekmīl itmek mümkin ola. Pes, ol cirm-i kebīr olup saṭḥ-ı muḥaddebeniñ şekli henüz ma‘lūm olmayān felek-i a‘ẓamıñ derūnunda bulunan eflāk-ı‘aẓāmıñ kendilerine nisbetle bir ḥabbe ve bir noḳṭa ḳadr olunan arżıñ ḥavlinde deverān ve ṭayerān itmelerinden bu şekl-i küri olup ḥarekete ziyāde müsta‘id olan cirm-i ṣaġire-i arżıñ Şems-i‘aẓīm etrāfına senede bir kere devr itmesi ḳatı çoḳ mertebe āsān ve lāyıḳ olup ḥaḳīḳat ḥāle muṭābıḳ ve nefsü’l-emre muvāfıḳ kılup‘aḳl-i selīme yaḳın olmuşdurve küre’-i arż ol dā’ire’-i seneviyesinde ḥareket ider oldıḳça miḥveri muvāzāt-ı meẕkūresini ḥıfẓ ider dinildigi öyle dimek degildir ki miḥver-i arż aṣlā bir vaḳitde ve hicbir cihetle vażı‘nı tebdīl itmeye zīrā ki miḥver-i arż bir daḫībe-ġāyet baṭī’ olan ḥareketle bir güne muttaṣıf olur ki yigirmi beş biñ ve sekiz yüz on altı sene-i Şemsiyyede felek-i burūcuñ ḥavlinde bir dā’ire resm ider bulunmuşdur ve arżıñ bu ḥareketinden lāzım gelür ki dā’ire’-imınṭıḳa’-iburūc ile dā’ire’-i mu‘addel-i nehārıñ maḥall-i taḳāṭ‘larına noḳṭa’-i müsāvat leyl u nehār bulunmuşdur ol iki noḳṭa ḫilāf tevālī-i burūc üzre ya‘nī şarḳdan ġarba intiḳāl iderler ve bu ḥarekete anıñ-çün taḳaddüm-u müsāvāt leyl u nehār ıṭlāḳ olunmuşdur. Pes, kevākib-i sevābitıñ tevālī-i burūcüzre ya‘nī ġarbdan şarḳa olan ḥareketleriniñ ẓāhir olması ve noḳṭa-i müsāvāt leyl u nehārdan şarḳa toġrı bulunan bu‘dlarınıñ ezdiyād bulması arżıñ bu ḥareketinden neş’et ider bilinmişdir ve arżıñ bu ḥareketi nesḳ-ı vāḥid üzre olmayup müşevveş bulunmuşdur zīrā ki sevābitiñ tevālī-i burūc üzrebulunan ḥareketleri gāh yüz senede bir derece ve gāh yetmiş senede bir derece ve gāh altmış altı senede bir derece miḳdārı mu‘ayyene ḳılınmışdır. Pes miḥver-i arż şimālden cenūbe ve cenūbden şimāle yalñız yigirmi dört daḳīḳa miḳdārı ḥareket ider bulunmuşdur öyle ki miḥver-i arżıñ ṭarafı bu maḳūle bunuñ ve ṣarmaşıḳ ḥareketle bir bunuñ ve ṣārmaşıḳ dā’ire iḥdās ider taḫayyül ve farż olunmuşdur vallāhu a‘lemu ḥaḳīḳatü’l-ḥāl.

Nev‘-i sādis: Hey’et-i cedīdeye nisbetle ḫamse-i müteḥayyire-i seyyāreniñ keyfiyet-i buṭ’ū ve iḳāmetin ve māhiyet-i ric‘at ve istiḳāmetin bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey’et-i cedīde dimişlerdir ki kevākib-i seyyāreden ḫamse-i müteḥayyirede bulunan buṭ’ū ve iḳāmet ve rücū‘ ve istiḳāmet bu re’y cedīde küre’-i felek tedvīre muḥtāç olmayup suhūletle bilinmişdir. Zīrā ki ḫamse-i müteḥayyireniñ ikāmet ve ric‘at gibi aḥvāl-i muḫtelifesi ancaḳ bizim arż-ı müteḥarrikede bulunup kevākib-i meẕkūreye nāẓır oldıġımızdan anlar bize gāhbuṭ’ū ile ve gāh iḳāmet ile ve gāh ric‘at ile muttaṣıf görünmüşdür. Ve’l-ifrāżan merkez-i ‘ālem olan Şems üzerinde bulunmuş olaydık ebṣārımıza bu maḳūle ḫayālāt aṣla görünmez olurdı zīrā ki anlarıñ ḥarekāt ve deverānı müteşābih ve yeksān bulunmuşdur. Nitekīm muḳaddimce beyān olunmuşdur ki ‘Uṭārid ile Zühre Şemsiñ

ḥavlinde olan ḍā’irelerini arżdan muḳaddem kaṭ‘iderler ve arż daḫī ḥavl-i Şemsde bulunan dā’ire’-i seneviyesini kevākib-i s̲elāṣe’-i bāḳīyeden ya‘nī Merīḫ ve Müşteri ve Züḥalden muḳaddem ṭay ider ve bu‘illetdendir ki ‘Uṭārid ile Zühre gāhce Şems ile arż arasında ve arż yine Şems ile kevākib-i s̲elāṣe meyānında vāḳi‘ olurlar. Ammā s̲elāṣe’-i‘ulviyeniñ beyānında farż ideriz ki şekl-i musaṭṭaḥında Şems elif noḳṭasında olsun ve arżıñ dā’ire’-i seneviyesi (ب ه ع ل ت ج) dā’iresi olsun me̲selā dā’ire’-i Merīḫ daḫī (ب ى ر ق د ط) dā’iresi olsun ki Merīḫ bu dā’ireniñ bir ḳavsını ḳaṭ‘ idinceye dek **(74b)** arż kendi dā’iresinde olan deverānı tamām ider ve ba‘de felek-i s̲evābit (م ف ك م) dā’iresi olsun. Pes, imdī diriz ki arż (ل) noḳṭasında ve Merīḫ (ط) noḳṭasında bulunduḳları vaḳitde kevkeb-i Merīḫ dā’ire’-i̲sevābitdan (م) noḳṭasında görinür ba‘de arż (ل) noḳtasından (ب)noḳṭasına ve kevkeb daḫī (ط) noḳṭasından (د) noḳtasına intikāl itsünler öyle ki arż-ı kevkeb ile Şems arasında ḳārīb olmaḳ üzre intiḳāl ider ve bu vaḳtde kevkeb dā’ire’-i̲sevābitdan (لا) noḳṭasında mu‘āyene olunur. Pes bu ṣūretde 147 burūcuñ tertībine göre olan ḥareketiñ (م) noḳṭasından (لا) noḳṭasına ta‘cīl itmesi müşāhede olunup sür‘at ve istiḳāmet dinulür ba‘de çünkim arż (ب) noḳṭasından (ه) noḳṭasına ve kevkeb (د) noḳṭasından (ق) noḳtasına varır bu ḥīnde yine (لا) noḳṭasında maḥṣūṣolupbuṭ’ū ve iḳamet-i evveli ḥāṣıl olur ba‘de arż (ع) noḳṭasına ve kevkeb (ر) noḳṭasına vardıḳlarında olvaḳt yine kevkeb (ف) noḳṭasında bulunur. Pes, tertīb-iburūcuñ ḫilāfına ric‘at itmiş görünir elbette bu ṣūretde olan ḥāne ric‘at tesmiye olunur ba‘de arż (ج) noḳṭasına ve kevkeb (ى) noḳṭasına vāṣl oldıḳlarında bu ḥīnde yine kevkeb (ف)noḳṭasında mabṣar olup iḳāmet-i s̲āniye ve buṭ’-ū s̲ānī ḥāṣıl olur ba‘de arż (ت) noḳṭasına ve kevkeb daḫī (ب) noḳṭasına intiḳāl eylediklerinde kevkeb (ن) noḳṭasında görinür tertīb-i burūc üzre ḥareket ider bulunur ki istiḳāmet ve sür‘āt dinilür fi‘li hazā Müşteri ve Züḥaliñ istikāmet ve iḳāmet ve ric‘atleri ya‘nī iḳbāl ve sükūn ve edbārları bu minvāl üzrebilinür. Ve ammā süfliyyeyn ki ‘Uṭāridle Zühredir bu ikisi Şemse arżdan ziyāde ḳarīb olmaġla kendi dā’irelerini arżdan esra‘ ḳaṭ‘ eylediklerinden arż ile Şems arasında tavassuṭ idüp gāh sür‘at ve istiḳāmet ve gāh buṭ’ū ve iḳāmet ve gāhīca daḫī ric‘at ider görinürlar imdi farż ider ki arż kendi dā’iresinde olan (ت ب ج ى ف)ḳavsını ḳaṭ‘ idinceye dek me̲selā ‘Uṭārid kendi (ل ل م ن ط) dā’iresini tāmamıyla ṭay ider. Pes, diriz ki arż (ت) noḳṭasında ve kevkeb-i‘Uṭārid (ل) noḳṭasında olunca elbette ‘Uṭāridin dā’ire’-i s̲evābitdan (ه) noḳṭasında görinür ba‘de arż (ب) noḳṭasına ve kevkeb (ل) noḳṭasına vardıḳda bu vaḳtde kevkeb dā’ire-i̲sevābitdan (ب) noḳṭasında nümāyān olur. Pes, bu sūretde tevālī-i burūcüzre görinür ḥareket-i‘ācilesine sür‘at ve istiḳāmet dinilür. Çünki arż (ج) noḳṭasına ve kevkeb (م) noḳṭasına vāṣl oldıḳlarında yine kevkeb (ب) noḳṭasında görinür elbette bu ḥālde buṭ’ū ve iḳāmet-i evveli ḥāṣıl olur ba‘de arż (د) noḳṭasına ve kevkeb (ن) noḳṭasına vardıḳlarında bu ḥīnde kevkeb dā’ire’-i̲sevābitdan (ق) noḳṭasında müşāhede olunur elbetde bu vaḳtde tertīb-i burūcuñ ḫilāfetince ric‘āt ider görinür.

Pes, bu ṣūretde bulunan ḥālete ric‘āt tesmiye olunur ba‘de arż (ى) noḳṭasına ve kevkeb (ط) noḳṭāsına vāṣl olacak kevkeb yine (ق) noḳṭasında maḥṣūṣ olup iḳāmet ṣāniye’-ibuṭ’ū ile ḥāṣıl olur ba‘de arż (ف) noḳṭasına ve kevkeb yine (ل) noḳṭasına irişince bu hālde kevkebiñ kendisi da’ire’-i ṣevābātdan (ع) noḳṭāsında görinür çünki bu eṣnāda yine tevālī-i burūcüzre ḥareket ider bulunur. Pes, bu ḥāle istiḳāmet ve sür‘at dinilür ve bu tafṣīl ki ‘Uṭārid ḥaḳḳında taṣvīr olunmuşdur Zühre ḥaḳḳında bi-‘aynihi hem cārī bilinmişdir ancaḳ farḳı budur ki bu tebdīlāt anda baṭīce bulunmuşdur zīrā ki Zühre ‘Uṭāridden ziyāde zamānda kendi dā’iresin ṭay ider görünmüşdür nitekīm bālāda beyān olunmuşdur ve bu faṣlda taḥrīr olunan tafṣīl ve taḳrīr bu hey’et-i cedīdeye belki pek ḳadīmeye nümūne olmaġla kifāyet itmekle imdi bu meẕhebe teveccüh iden es’ile ve ecvibe taḥrīr yine mübāşeret ḳılınmışdur.

Nev‘-i sābi‘: Bu hey’et-i cedīde ehline teveccüh iden es’ile ve ecvibeyi bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hey‘et cedīdeye üstādā uṣūl-ı dīn ve raṣād ve hey’etine müte‘alliḳ olan ḳavānīn ile ibtidā böyle i‘tirāż olunmuşdur ki bu re’y-i cedīd ta‘bīr olunan taḫayyülāt kütüb-ü semāviyeniñ ḳatı çoḳ manṭūḳātına muḫālifdir ve her şey‘ ki ḥālī ve şānı böyle ola aṣlā bir vechle kendisine raġbet ve iltifāt olunmaġa ḥaḳīḳ ve şāyeste degildir. İmdi bu re’y-i cedīde ta‘bīr olunan taḫayyülāta daḫī aṣlā bir vechle raġbet ve iltifāt olunmaḳ lāyıḳ ve sezā degildir cevābını daḫī kübrāda terdīd iderek böyle virmişlerdir ki nefsü’l-emr olmaḳ üzre raġbet ve iltifāt olunmaġa ḥaḳīḳ ve şāyeste degildir dinilürse her taḳdīr ki müsellem olursada ḳaṭ‘an ḳā’idesi yoḳdur ve farż oldıġı i‘tibāriylede aṣlā raġbet ve iltifāta lāyıḳ **(75/a)** ve sezā degildir dinilürse memnūa‘dād ve ṣaġirada hem tekellüm iderek bu minvāl üzre cevāb itmişlerdir ki arż bu hey’et-i cedīdeye göre daḫī ḥadd-i ẕātında ḥareket ile muttaṣıf olmayup ḥaḳīḳatde müteḥarrik olan kendisini ya‘nī arżı iḥāṭa eyleyen olmādde-i lineden olan girdābıdır zīrā ki arż ol girdābı olan mādde-i lineniñ eczā-i mu‘inesi meyānında dā’imā muḥāṭ olup hemān dāḫl-ı sefīne olan kimseniñ sefīne içinde sākin oldıġı gibi arż daḫī ẕikr olunan mādde-i lineniñ eczā-i mu‘inesi içinde dā’imā sākin olur ve bir daḫī bu ṭarz ile cevāb virilmişdir ki umūr-u dīniye ve ḥulḳiyyeye müte‘alliḳ olmadıḳları taḳdīrde mücerred rü’yetimize göre ḳatı çoḳ aḥkām kütüb-ü semāviyede irād olunmuşdur ezcümle Tevrāt’da Ḳamer’e büyük sirāc tesmiye olundıġı vardır maa‘ hazā ki vāḳı‘a naẕar ider oldıġımızda Ḳamer kevākib-i sā’ireden aṣġar oldıġından ġayrı nūranī daḫī Şemsden aḫz ider bulunmuşdur ve bir daḫī arż dā’imā sākindir ḥükmī ki mücelledāt Tevrāt’dan şerḥ olunmuşdur maḳṣūd olan ma‘nā ile ḥaḳḳ vegerçekdir zīrā ki bu sözüñ ol maḥalde ibtidāsı böyledir ki takvanıñ biri gider ve biri gelür böyle olunca tamam-ı kelām budur ki arż dā’imā sākindir. Pes, ḳarīne-i sibāḳ ve siyāḳ ile arż

dā’imā sākindir dīmek arż dā’imā ba‘īne bāḳī ḳalüp min ḥaysü’l-mecmū‘a tebeddül ve inḳılābdan müberrādır her ne ḳadar ki ba‘żān kendisinden fi’l-cümle gün ve fesād vāḳi‘ olursada dimekdir ve kütüb-ü sā’ireniñ maṭūḳī bu ma‘nāya ircā‘ olunmuşdur zīrā ki arż-ı mecmū‘ i‘tibār ile aṣlā ne ṭaġılur ve ne bir güne fesādı ḳabūl ider deyü cevāb itmişlerdir. Ve bundan ṣoñra ḳavānīn raṣad ve hey’ete isnād ve teşebbüs̱ile bu meẕheb ehline i‘tirāżāt olunmuşdur ki eger arż merkez-i ‘ālemden ba‘īd olup kendi dā’ire -i seneviyesinde ḥareket ider olsa idi. Mes̱elā ḳuṭb-u şimāliyeniñ irtifā‘ı her zamān bir uslūb üzreḳalmazdı ve semt-i re’simizde bulunan kevākib dā’imā ẓāhir olunmazdı ve her vaḳtde felek-i s̱evābitiñ bir nıṣf-ı mu‘ayyeni bize muḳābil gelmezdi ve üç ile ḥaḍīḍ daḫī bu minvāl üzreta‘yīn bulmazdı ve bunlarıñ daḫī böyle olmuşdur ki arż-ı minvāl muḥarer üzre ḥareket itmedigi taḳdīrce ḳuṭb-u şimāliyeniñ irtifā‘ı her zamān bir uslūb üzre olup ve semt-i re’simizde bulunan kevkeb dā’imā ẓāhir olur ve küre’-i felekiñ bir mu‘ayyen nıṣfı ya‘nī burūc-u sitte’-i mu‘ayyenesi tamāmıyla her vaḳtde bize muḳābil gelür maẓūrumuz olur şu ḳadarvardır ki dā’imā arżıñ bir mu‘ayyen ḳıṭ‘asında s̱ebāt ve iḳāmetimiz şart ve lāzım gelürçünki muḳāddemā didigimiz gibi felek-i s̱evābit bizden ol kadr ba‘iddir ki ana nisbetle arżıñ dā’ire’-i‘aẓīme’-i seneviyesi bir noḳṭa ḳadar görinür ve çünki miḥver-i arż miḥver-i‘ālem ile dā’imā muvāzātda bulunur. Pes, aḥkām-ı s̱elās̱e-i meẕkūreye göre dā’imā arżıñ bir mu‘āyyen kıt‘asında s̱ebāt ve iḳāmetde olmaz anıñ-çün şart olunmuşdur ki ḳuṭb-u şimāliyeniñ dā’imā nehc ve aḥd üzre olan irtifā‘ı bizim rü’yetimize göre bulunmuşdur ve arżıñ dā’īmā bir mu‘āyyen muvażi‘nde oldığımız zamānda bir karārda görünmüşdür ya‘nī şart-ı meẕkūre bizim içün bulunan ufḳ-ı mu‘ayyini ve fevḳ-ı re’simizde olan noḳṭa’-i mu’ayyeneyi ġā’ib ve tebdīl eylemedigimiz vaḳtde bulunmuşdur zīrā ki mes̱elā şimālden cenūbe ṭoġrı veyā cenūbdan şimāle ṭoġrı küre’-i arż üzerinde ḥareket idüp mekān mu‘ayyenemizi semt-i re’simizde bulunan noḳṭa’-i mu‘ayyeneyitebdīl eyledigimiz zamānda elbette bize felekiñ bir başḳa ḳıṭ‘ası ẓāḥir olur ki muḳaddemā anı biz aṣlā göremezdik ve ana bedel muḳaddemā görür oldığımız ḳıṭ‘asını bi’l-külliye muḫtefī olur ve ḳuṭb-u meẕkūruñ irtifā‘ı ve semt-i re’simizde olan kevākib daḫī mütebeddil olur ammā evc ile ḥaḍīḍiñ ta‘ayyünleri lüzūmuyla olan mu‘ārıża böyle muḳābil olunmuşdur ki vech-i meẕkūrüzre arż ol dā’ire’-i seneviyesinde burūc-u cenūbīye muḥāẕātında ḥareketde iken daḫī Şemsden ba‘īd olmaḳ vaż‘ını bulmaġa evc ḥāṣıl olur ve burūc-u şimāliye muḥāẕātında ḥareketde iken yine Şems’e ḳarīb olmaḳ vaż‘ına geldikde ḥaḍīḍi peydā olur ve bu hey’etiñ evc ve ḥaḍīḍi aḥkāmı ba‘īne-i aḥkām hey’et-i ḳadīmeye gider ancaḳ farḳı budur ki anda bu‘d ve ḳurb ḥareket-i Şems’den ve bu re’ye göre ḥareket-i arżdan bulunmuşdur ve anda mütebeddil evc ve ḥaḍīḍ ḥareket-i felek-i burūcdan ve bunda yine ḥareket-i buṭ‘iyye-i arżdan bilinmişdir ve bundan ṣoñra bu ecvibeniñ mebnāsı bulunan muḳaddimeye i‘tirāż olunmuşdur ki felek-i s̱evābitiñ

bizden tā evvel miḳdārı mesāfe'-i bu'dı ki anıñla dā'ire-'i aẕīme'-i seneviye'-i arż bir noḳṭa'-i arż bir noḳṭaḳadar görine inanamayacak mertebede müsteb'ad bulunmuşdur ve bu i'tirāża böyle cevāb olunmuşdur ki çünki istib'ād-ı meẕkūr ile'adem-i taṣdīḳ bir muhkem senede müstenid degildir ve ma'a hazā ṣaġire-i meẕkūre ile maḳṣūd-ı aṣlımız bulunan aḥvāl-i eflākıñ niẓāmı iṯbāt olunmuşdur. **(75/b)** Pes, bu maḳūle fünūnda bunuñ gibi istib'ād olunacak umūr-u ḳaṭı çoḳ bulunmuşdur anıñ-çün żarar virmez dinilmişdir vallāhu a'lemu bi'ṣ-ṣevāb.

Nev'-i ṯāmis: Bu hey'et-i cedīde ehline istinād ḳavā'id ṭabī'iyyāt ile olan ma'ārużāt ve ecvibelerin bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki bu hey'et ehline ḳavā'id-i ṭabī'iyyātına daḫī istinād ile bu siyāḳ üzre i'tirāżāt olunmuşdur ki esfel-i emkine merkez-i 'ālemdir ve esfel emkinede yine eṯḳal-ı ecsām olan arż sākin olmaḳ enseb ve elzemdir ve bundan ġayrı eger arż-ı müteḥarrik olsa idi elbette ḥis olunurdı ve ebniye ve eşcārıñ daḫībaşları aşaġı ḳalur yıkılurlardı ve ecsām-ı ṯaḳīle yuḳarıdan esfele'amūda nüzūl idemez olurlardı zīrā ki istiḳāmetle varacak oldıḳları noḳṭalar saṭḥ-ı arż ile ma'ān ḥareketde olurlardı ve ḳuşlar hevāda uçar iken çünki arż anlarıñ lānelerin alup ma'ān götürür. Pes, anlar lānelerin bir daḫī ne vechle bulabilürlerdi. Ve bundan ġayrı cānib-i ġarbe ṭoġrı alup müdaḫḫrac olan ṭop nesneniñ ḥareketi ṭaraf-ı şarḳa ṭoġrı müdaḫḫrac oldıġı zamānda bulunan ḥareketinden pek çoḳ buṭiyy olurlardı ve elbette ġarb semtine atılan şarḳ cānibine atılan oḳdan pek çoḳ ziyāde menzil alurdı zīrā ki ok ġarba giderken ġarbdan şarḳa gelen arżıñ saṭḥ-ı āna istikbāl itmekle ol oḳuñ saṭḥ-ı arżdan ṭay itdigi mesāfe ḳatı olur ki anıñ şarḳa gitmesinde bu sür'at olmazdı. Pes bu i'tirāżātıñ ferd-a ferd ecvābları böyle virilmişdir ki arż-ı esfel emkine midir degil midir henüz müṯbet ve mübeyyen degildir ammā adlā iṯbāt-ı mezmūm ve merdūddur ve bundan ma'ādā ṭabī'at-i arża naẕarolunduḳda sā'ir kevākibden eṯḳal olması daḫī henüz ma'lūm degildir belki esfel ve a'lā olmaları bize ḳıyās ile bulunmuşdur gerçe aḥcār-ı'aẕīme ve ecsām-ı ṯaḳīle arżdan müfāraḳat itdikleri ḥīnde yine arza 'avdet ve rücū'iderlersede lākin küre'-i arż hemān bir cism-i ṯaḳīl gibi kendi maḥalinde ḥareket eylemez olmaḳ lāzım gelmez. Ve yine cevāb olunmuşdur ki biz arż ile bile ol madde-i line'-imeẕkūre içinde muḥāṭ olup su götüründisi miṯāli arż ile ma'ānḥareket ider oldıġımızdan ḥareket-i arżı his idemeyiz ve ebniye ve eşcārıñ münhedim ve münḳaṭı'olmadıḳları daḫī bundan ma'lūm olur belki bu delīlden bunların ḳıyām ve ṯebātı lāzım gelür ve arż sākin olsun yāḫūd mādde'-i line ile müteḥarrik olsun cism-i ṯaḳīliñ yuḳarudan aşaġı ṭoġrı'amūda nüzūluna bir mā'nī yoḳdur çünki ṯaḳīleniñ nüzūlı ḥareketinden ġayrı mādde-i line meẕkūreniñ ḥareketinden daḫī ḥiṯse-mend olması muḥaḳḳaḳdır ve bu 'aynıyla ol ṭaş

gibidir ki sefīnenin sereni serenden dibine ṭoġrı ilḳā olunmuşdur zīrā ki bu maḳūle ṭaşıñ yuḳarudan aşaġı atladığı ḥālde seranıñ dibine düşmesi tecrübe ile bilinmişdir sefīne sākin olsun yā cārī olsun ve buñadaḫī ba‘īne sebeb ṭaşıñ nüzūlundan ġayrı sefīneniñ ḥareketinden daḫī hissedār olmasıdır belki bu ḫuṣūṣda ṭoġrısı budur ki ne cism ṣakīliñ ve ne ḥacer-i meẕkūruñ nüzūli dinilen ḥareketi ḳaṭ‘an müstaḳīm degildir belki bir ḫaṭṭ-ı maḳūs resm iderek ḥāṣıl olur gerçe bizim rü’yetimize göre ki derun-ısefīnede yüz‘amūd taḫayyül olunursada ve bu ba‘īne buña benzer ki bir kimse bir sefīneniñ güvertesinden sereni dibine bir ṭaş atdıḳda ṭoġrı ḥareketle nüzūl itdigini mu‘āyene ider lākin ḫāric-i sefīneden ya‘nī kenar-ı deryādan naẕar idenlere ol ṭaşda iki ḥareket maḥṣūṣ olur ki biriyle‘amūda nüzūl ider ve biriyle daḫī ḥareket-i sefīneye mütāb‘at ider öyle ki ol iki ḥareketiyle bir egri ḫaṭṭ resm eyledigin müşāhede iderler böyle olunca hemān baḥrda ḥareket māden māhiyeler hisse-mend oldıḳları gibi ḳuşlar daḫī ḥareket hevādan hiṣṣedār olmalarıyla lānelerinden mübā‘adet ve müfārakatları lāzım gelmez ve şarḳa ṭoġrı atılan küre’-i müdaḫḫaraceniñ ḥareketi esra‘ olmaz ve ġarba ṭoġrı atılan oḳuñ mesāfe’-i menzili şarḳa atılandan ziyāde bulunmaz.

Nev‘-i tāsi‘: Bu hey’et’-i cedīdeye göre eflākıñ ṭebāyi‘-i ‘adādını bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet ṭebāyi‘-i felekiyātda ya‘nī mādde’-i eflākda iḫtilāf idüp hey’et-i ḳadīmeye rāġbet olanlar bālāda beyān olundıġı üzre mādde-i ecrām-i eṯīreye ecsām-i muṣammata ya‘nī ḥacim ve ṣalābet ve ṣafvet ve şefḳat üzre olup eflākda tenemmüv tezeyyül ve takāṯüf ve taḫalḫul ve ḫarḳ ve iltiyām olmayup ḥarekātında teşeddüd ve taż‘if ve rücū‘ ve tevaḳḳuf ve ve ḥīzlerinden ḫarūc-ı taḫallüf itmezler imiş dimişlerdir ve bu hey’et-i cedīdeye ḳā’il ve mā’il olanlar semāvatıñ muvāzından ḥacim ve ṣalābeti selb idüp ṭebāyi‘-i eflāk -ı māyi‘a ve linedir ve ḫarḳ ve iltiyām ḳabūl ider ecrāmdır dimişlerdir ve bu meẕheb-i cedīde **(76/a)** göre‘aded-i semavāt üce münḥaṣır bulunmuşdur evvelki semā-i cemī‘-i seyyārāt ve ‘anaṣırdan ibāret olan hey’et-i meẕkūredir ve ikinci semā bize ẓāhir olup müşāhede eyledigimiz felek-i ṯevābitdir ve üçünci sema felek-i ṯevābitiñ ṯaḫnı mesāfesi her ne ḳadar vāsi‘ ise de māverāsında felek-i mezbūri muḥīṭ bir felek-i‘aẕīmü’ş-şān vebī-ḥad ve bī-pāyān olması taḥḳīḳ ve yaḳīnolunup ehl-i sa‘ādet içün ārām-gāh ta‘yīn ḳılınmışdır ve bu hey’et-i cedīdeniñ hey’et-i ḳadīmeye muṭābıḳ cemī‘-i ḳavā‘id ve aḥkām-ı istiḥkām bulup beş yüz yıldan bu ana gelinceye dek maḳbūl-i müte’ahhirīn bulunmuşdur ammā bizim murādımız ve maḳṣūdumuz olan ma‘rifet-i ṣāni‘a vesīle bulunan‘ālem-i insāna āyīne vaż‘ olunan ‘ālem-i kebiri bu vechle bu cihetden daḫī seyran içün bu miḳdārca taḥrīr ve beyan ile iktifa ḳılınup

sa‘ādetnāmemizden daḫī bedāyi‘ ve ṣanāyi‘-i tefekkür ve teẕekküre hādī ve bādī olmaḳ içün on altı rubā‘i taḥrīriyle bu faṣl ḫitam olunup eşkâl-i mev‘ūda resm olunmaḳ münāsib görülmüşdür.

Rubā‘iyāt

Ḫalḳ eyledi ey ḫüdā bu ‘ibret-gāhı
Eflāk ve ‘anāṣır ve bu Şems umāhı
Ḳur’ān'da didīn fe-semme vechullāh’ı
İlāhi erinā’l-eşyā’ kemāhi

Eflāk u‘anāṣır u mevālid ey dil
Ecsām ve ṭabāyi‘ ve ṣuverdir hep bil
Çün ‘alemdir ḥakīm-i ṣān‘i ṣāmil
Pes hey’et-i ‘ālemi tefekkür-i ḫoş ḳıl

Eflāk ile devr ider kevākib her ān
Te’ṯīr idüp imtizāc ider bu erkān
Dört ṭab‘-ı muḫālif olsa memzuc ey cān
Ma‘deniyle nebāt olur ve ḥayvānu insān

Ḥaḳḳı bu cihānı bil kitāb-ı ḥikmet
Eflāk ve ‘anāṣırı ḥurūf ve ḳudret
Terkīb ve mevālid ve kelam u ‘izzet
Fehm it kelimāt-ı Rabbi al çoḳ‘ibret
Bulan kelimāt-ı Rabbi’den ma‘nāyı

Hiç olmaz o ḥarf-gīr ve ḳor ġavġayı
Ṭūbā aña kim o fehm ider eşyāyı
Ne görüp işitse yād ider Mevlā’yı
Ḥaḳḳı dile gel ḳılma heves dünyāya
Emvācı ḳoyup kendini ṣal deryāya
Baḳ bu kelimāt-ı Rabb olan eşyāya
Ḫoş bu kelimātı añla ṭal ma‘nāya
Bir baḥr ne eksilür ne artar aṣlā
Emvācı gelür gider o baḥre vaṣlā
‘Ālem ki o mevcler gibidir meẕelā
Ḳalmaz iki ān içinde bāḳī faṣlā
Ḥaḳḳı Ḥaḳ içün ver ehline dünyāyı
Ednāyı unut seversen ol a‘lāyı
Emvāc ile boş yorulma bul deryāyı
Yoġ añla bu māsivāyı bil Mevlā’yı
Ḥaḳḳı, anı iste bil cihānı fānī
Bul mevt-i irādīde ḥayāt-ı cānı
Mūtū ḳable en temütüyi ṭanı
Dünyā seni terk itmeden sen eyle anı

Ah ṣavmla bağlasam dehānı hani

‘Aḳl oḳusa nüsḫa-i cihānı hani

Dil bilse o ma‘nā-yı nihānı hani

Cān bulsa o cān-ı cānı hani hani

Ah ṣumtla bağlasam dehānı hani

Dil söylese dinlesem nihānı hani

Cān görse o ma‘nā-yı cihānı hani

‘Aşkıle bulaydım anı hani hani

Bir bildim iki cihānı maġrūr oldım

Aḥkām-ı merātibin ḳoyup dūr oldım

Çün ḥālile vaḥdet-i vücūda buldım

Pes ḥıfẓ-ı merātibiyle mesrūr oldım

Hep varlığı bir bilince şādān oldım

Aḥkām-ı merātibinde nādān oldım

Çün bildigimi görüp de ḥayrān oldım

Her mertebede muṭī-i fermān oldım

Tevḥīd-i vücūda çünki hemrāh oldım

Aḥkām-ı merātibinde gümrāh oldım

Çün zevḳ-i şühūde irdim āgāh oldım

Her mertebesinde ḫoş maa‘llāh oldım

Ẓannımca yaḳīn ve ṣıdḳla ṣıddıḳam

Tevḥīd-i vücūd ile ṭolu taḥḳīḳam

Her mertebe çün vücūd ider hükm-ü diger

Pes ḥıfẓ-ı merātib itsem zındıḳam

Bil vaḥdet-i ‘ālemi ki arż-ı ḥaḳdır

Ol şeh ki ġayūrdur bu sırr-ı muġlaḳdır

Esrār-ı cihānı söyleyen āhmaḳdır

Ḥıfẓ ideni ḥıfẓ iden şeh-i muṭlaḳdır

(76/b)

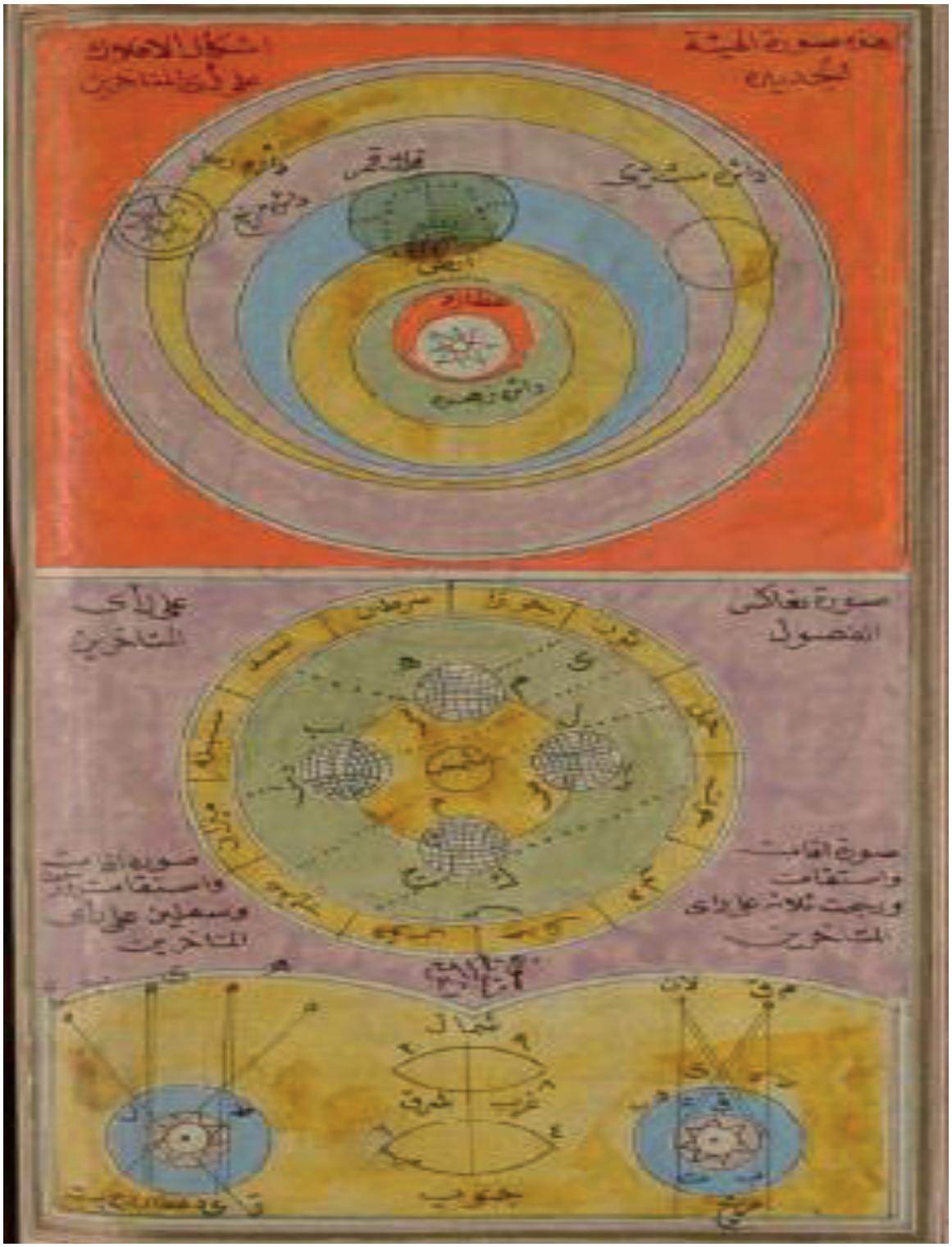

(77/a) Faṣl-ı‘āşer: Keyfiyet-i tekevvün-i kā’ināt-ı mürekkebāt ya‘nī ecsām-ı mürekkebāt-ı tāmme olan mevālid-i ş̲elāş̲eyi ki ma‘den ve nebāt ve ḥayvāndır cümlesini yedi nev‘ ile beyān ve ‘ayān ider.

Nev’-i evvel: Ṭabī‘ayātdan bulunan cemī‘-i kā’ināt mürekkebātıñ uṣūl ve mevādını ve mürekkebāt-ı tāmmeniñ ecnās ve envā‘ını icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘ūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki‘ālem kevn ve fesād içinde ḥādiş̲ olan kā’ināt cevv-i semā ve mevālīd-i ş̲elāse bi’l-cümle ābā-i‘ulviyyeniñ ümmehāt süfliyede bulunan te’sīrātı neticesidir ya‘nī derūn-u felek-i Ḳamerde vücūda gelen ecsām-ı mürekkebātıñ tāmmesi ve ġayr-ı tāmmesi bi’l-cümlekevākib-i seb‘a-i seyyāreniñ‘anāṣır-ı erba‘ada olan te’sīrātından ḥāṣıldır ve seb‘a-i seyyāre ise leyl u nehār emr-i ḥaḳḳa muṭī‘ ve masḫardır ve cümlesi anıñ ḥavl ve ḳuvvetiyle müteḥarrik ve mü’ess̲irdir nitekīm niẓam-ı kerīminde buyurmuşdur. (ve’ş-Şemse ve’l-Ḳamera ve’n-nücûme musaḫḫarātin bi-emrihi elâ lehu’l-ḫalḳu ve’l-emru) tebāraka(A)llâhu rabbü’l-‘ālemīn.[155]

Beyt

Çün yedi erden müdām ḥāmledir çarżen

Ṭıfl-i mevālid hem toġmadadır dem-be-dem.

Ve daḫī‘anāṣır-ı erba‘a ki nār ve bād ve āb ve ḫākdır bu dördiniñ biri biriyle imtizāc ve izdivācından ḥāṣıl olan ecsām mürekkebe-i tāmmeniñ ya‘nī mevālīd-i ş̲elāş̲e-i merḳūmeniñ evvelkisi cins-i ma‘dendir ki envā‘-i aḥcār daḫī andandır ve ikincisi cins-i nebātdır ki envā‘-i eşcār hem andandır ve üçüncisi cins-i ḥayvānātdır ki bu nev‘-i insān daḫī andandır ve ‘anāṣır-ı erba‘a ibtidā edḫana ve baḫārāt ve ‘ aṣārāta istiḥāle ve tebdīl ider ammā edḫana-i leṭā‘if arżdır ki tesḫīn-i Şems ile hevāya ṣu‘ūd idüp anıñla muḫtelit olur ve ammā baḫārāt letā’if miyāh-ı biḥār ve enhārdır ki yine tesḫīn-i Şems ile hevāya çıḳup anıñla mümtezic olur ve bihār ve duḫāndan mürekkebāt ġayr-ı tāmme tekevvün ider ki bālāda beyān olunan kā’ināt cevv-i semādır ve ammā‘aṣārāt miyāh-ı ş̲ülūc ve emtārdır ki bāṭn-ı arża müncezib oldıḳda anda eczā-i arżiye ile muḫteliṭ olmasıyla ġalīz olur ba‘de‘umḳ-ı arża sirāyet iden ḫarāret-i Şems ol ‘aṣārāt-ı ġalīẓeyi miḥrā-i ṭabḫ idüp mādde-i ma‘den ve nebat-ıḥayvān ider ve bu üç mevlūd ancaḳ biri birine tertīb-i ‘acīb ile muttaṣıl olup niẓām-ı laṭīf ile ṣūret bulmuşdır. Te‘ālā-i sāni‘hā ‘amman

[155] Arâf süresi 54. âyet

yaḳavlu’ẓ-ẓālimūn. Pes, bu kā’inatıñ ibtiḍā-i merātibi turāb-i keşīfdir intihāsı nefs ṭāhiredir ki ġāyet laṭīfedir zīrā ki ma‘deniñ eveli turāb ve māye ve āḫiri nebāta muttaşıldır ve nebātıñ evveli ma‘dene āḫiri ḥayvāna muttaşıldır ve ḥayvānıñ evveli nebāta ve āḫrī insāna muttaşıldır ve nefüs-ü insāniyeniñ evveli ḥayvāna ve āḫiri nefüs-ü melekiye’-i ṭāhireye muttaşıldır ve kemāli anda ḫāşıldır.

Naẓm

Bu kā’ināt-ı cihān hep tebeddül eyler ümīd

Semādan arża dek ve ẕerrelerle tā ḫūrşīd

Cihān kevn ü fesād icre cümle raġbetle

Kemālini ṭaleb eyler mürebbiden cāvīd

Kemāl-i ḫāk nebāt ve kemāl-i ḥayvāndır

Kemāl-i ḥayvāninsāndır oldır aṣl-ı nüvīd

Kemāl-i ādem olur hem viṣāl-i ‘aşḳ-ı cemīl

Ki oldır aṣl-ı murādāt ve ġāyet her ümīd

Cü baḥr mevc olur andan buḫār ve ġıym ve maṭar

Maṭar ki seyl olur aşlın bulur ḳarīb ve ba’īd

Cü ‘aşḳ seyr ider eşyāyı devrider dā’im

Her anda kevn ü fesād oldı başḳa ḫalḳ-ı cedīd

O kim cihānı bu ḥikmetle seyr ider Ḥaḳḳı

Ol ehl-i dildir o vāsi‘-i dil oldı ‘arş-ı mecīd

Nev'-i ṯānī: Mevāld-i ṯelāṯeniñ evveli olan ma'deniyātıñ aḥvālini tafṣīlen ve envā'ını icmālen bildirir.

Ey 'azīz! Ma'lūm olsun ki ehl-i hikmet dimişlerdir ki mevālid-i ṯelāṯeniñ ibtidāsı bulunan ma'deniyātıñ cümlesi derūn-u arżda muhtebes olan ebḫire ve edḫanaden tevellüd iden ecsāmdır ki kem ve keyfde muḫtelif bulunan envā'-ı iḫtilāṭāt üzre muḫteliṭ olmuşdur eger terkībi ḳavī olup çeküç ḳabūl iderse ecsām-ı seb'a-i meşhūredir ki ẕeheb ve feża ve niḥās ve raṣāṣ ve ḥadīd ve üsrüb teveccüdür ve eger terkībi ḳavī bulunup çeküç ḳabūl itmezse envā'-ı aḥcār der ki elmās ve la'l ve yaḳut ve zümrüd ve zeberced ve seyelān ve pirūze gibidir ve eger buḫār ve duḫān üzre ġālib gelürse yeşem ve mermer ve billür ve zībak ve sā'ir şeffāf olan cevāhir tevellüd ider ve eger duḫān ve buḫār üzre ġālib olursa milḥ ve ziccāc ve kibrit ve neşādır ve şāb gibi aḥcār tevellüd ider ve ba'żı aḥcār ruṭūbetle münḫal olur ecsām-ı milḥiye gibi ve bażısı nār ile münḥal olur ziccāc ve kibrit gibi ve eger terkībi leyn ise civa olur ve uṣūl-ucemī'-i ma'den bir miḳdār arż içinde tekevvün ve temekkün eyledikde andan fürū'ımürūr duhūr ile ḳa'r-ı zemīne duḫūl ve nüzūl idüp **(77/b)** gitmekdedir. Nitekīm uṣūl-ıcemī' nebāt ve eşcār taḥte'l-arż tekevvün ve temekkün eyledikde andan fürū' ve aġṣānı mürūr-u ezmān ile hevāya su'ūd itmekdedir ammā ecsām-ı seb'a-yı meẕkūreniñ tevellüdi ancaḳ civa ve kibritiñ kem ve keyfde iḫtilāf ve iḫtilāṭlarından ḥāṣıl olur ve ammā civanıñ tevellüdi ol eczā-i mā'iyedendir ki eczā-i laṭīfe-i arża muḫtelit olupḥarāret-i şedīdeye muḳārin olmamışdır ve ammā kibrit-i ḥarāret-i şedīdeye muṣāḥib olan eczā-i mā'iye ve arżiyeden tevellüd itmişdir ki ḥarāretden duḫān gibi olmuşdur ve ammā ecsām-ı ṣulbe-i şeffāfeniñ tevellüdi ol ṭātlı ṣulardandır ki ma'dende ḥacere-i ṣulba için deniçe biñ yıl ṭūl-u meks ile sefā bulup ma'deni ḥarāretden taḥcir itmişdir ve ammā ecsām-ı ġayr-ı şeffāfeniñ tevellüdi ol ṭīn-i lezc ile ṣuyun imtizācındandır ki ḥarāret-i Şems aña niçe biñ sene te'sīr itmişdir ve ammā ruṭūbetle münḫal olan ecsāmıñ tevellüd-i arżıñ eczā-i yābise-i muḫteriḳesine māneñ iḫtilāṭ-ı şedīdinden ḥāṣıl olur ve ammā ecsām-ı dehniyeniñ tevvellüdi bāṭn-ı arżda temekkün iden ruṭūbetlerdendir ki ḥarāret-i ma'den ile telṭifāt ve taḫallül idüp buḳ'alar turābına muḫteliṭ oldıḳda ḥarāret-i meẕkūre anı miḫrā-i ṭabḫ itmekle dehn gibi ġalīẓ olmuşdur. Pes, altun ma'deni cibāl içinde ve mülāyim ṭaşlı ve ḳumlı yerlerde tevellüd ider ve faża ve aḫvātı bāṭn-ı cibālde turāb-ı leyn ile muḫteliṭ olan aḥcār içinde tekevvün iderler ve kibritler ma'deni arāżī-i nediyye ve ruṭūbāt-ı dehniye ve turāb-ı leynede ḥādiṯ olur ve milḥlar ma'deni arāżī-i saḫnede ve beḳā' mālḥede mün'akid olur ve caṣ ma'deni arāzī-i leyne-i saḫnede ẓāhir olur ve isfīdāc ma'deni caṣ ile muḫteliṭ olan ḳumlı yerlerde mün'aḳid olur ve zāclar ve şebler ma'deni kırāc ve sert yerlerde vücūda gelür ve bu kıyās üzre her ma'den bir buḳ'aya maḫṣūṣ bulunmuşdur ki anıñ tevellüdi ol buḳ'anıñ

ḫāṣīyetinden bilinmişdir ve cemī‘-i ma‘den keşret-i ifrād ile böyle üç nev‘a münḥasır ḳılınmışdır; bir nev‘i ġılẕāt ve bir nev‘i eşcār ve bir nev‘i ecsām dehniye bulunmuşdur.

Nev‘i şāliş: Ma‘deniyātdan ecsām ġılẕātıñ tekevvünāt ve ṭebāyi‘evṣāfıñ bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet dimişlerdir ki envā‘-ı şelāşe-i ma‘denden evvelki nev‘-i ġılẕātdır ki ecsām-ı seb‘a-i meşhūre-i meẕkūredir anlarıñ cümlesi ancaḳ kibrit ile zībaḳdan tekevvün iderler eger kibrit ve zībaḳ sāfī olup biri birine tamāmen muḫtelit oldılar ise ve arż-ı ruṭūbet mā’i ceẕb ider gibi kibrit ol zībaḳıñ ruṭūbetin şürb eyledise ve ol kibritiñ ḳuvvet-i ṣıbaġatı olup zībaḳ ile miḳdārda münāsebet bulduysa ve ma‘deni ḥarāretiyle niçe biñ yıl mihrā-i ṭabḥ oldıysa ol mün‘akid olup ẕeheb-i aṣfer olur ve eger kibrit ve zībaḳ-ı sāfī olup nā-tamām iḫtilāṭ ḳıldıysa ve miḳdārları münāsib gelüp zamān-ı ṭavīlde mihrā-i ṭabḥ oldıysa ve kibrit-i ebyaż olur ruṭūbetden kaldıysa ol mün‘akid olup feża-i beyża olur ve eger muntabīḥ olmazdan muḳaddemaña berd isābet iderse mün‘akid olup tevc olur ve eger zībaḳ ṣāfī ve kibrit redīolup muḥteriḳ oldıysa niḥās tevellüd ider ve eger ṣumāddesi ġalib olup ḥarāret-i mefruṭaye müṣādif oldıysa ḥadīd olur ve eger kibrit redī muḫteriḳ olmadıysa raṣās mütevellid olur ve eger kibrit ve zībaḳ ikisi daḫī redī olursa üsrub ḫāṣıl olur. Pes, ġılẕāt-i meẕkūreye ‘ārż olan iḫtilāf envā‘-ı kibrit ile zībaḳıñ yā kemiyetlerinden veyā keyfiyetlerinden ḫāṣıl oldıġı tecrübe ile bilinmişdir. Ammā sulṭān-ı gılzāt bulunan ẕehebiñ ṭabī‘atı ḥar ve leyn ve laṭīfdir ve nār ile muḫteriḳ olmaz eczā’-i mā’iyesi eczā’-i turābiyesine şiddet-i iḫtilāṭından tefrīḳine nār böyle ḳādr olmaz ve turāb içinde biñ yıl kalsa çürimez ve paṣlanmaz ve levn-i aṣġar ve bir aḳder ve ṭab‘ı-ı ḥalū ve rāyiḥası ḫoşdur ve cism-i pakdır ve saḫī olmaz ve vezni şaḳīldir ve kendi cemīldir ve kadri celīldir. Pes ḥarāret ṭāb‘i ve ṣufret-i levn-i nārī oldıġındandır ve leyneti zihni ġalib bulundıġındandır ve berrāk oldıġı ṣuyı ṣāfī kaldıġındandır ve ḥalāvet-i ṭa‘mı ve ṭayyib-i rāyiḥası kibrit-i ṣāfī oldıġındandır ve leṭāfet ve neẕāfeti zībaḳ ṣāfī ve pāk oldıġındandır ve şıklet-i vezni ḫāki oldıġındandır ve cemāl ve ḳadri nefs tābī‘i añapertev ṣaldıġındandır bu ẕeheb-i aṣfer bir neḳadar ve āndır ve sermāye-i dū cihāndır ve vā‘iz-i eşmān-ı eşyādır ve eşref-i na‘m-ı ḫüdādır. Zīrā ki ẕeheb-i aṣfer dīn ve dünyānıñ kıvamıdır ve ḫalḳ-ı ‘ālemiñ niẓāmıdır ve her iḳlīmde revāc **(78/a)** bulmuşdır ve herkes aña muhtaç olmuşdur ve ricāl-i dünyāya ḳuvvetve ‘izzetdir ve nisa-yı zībāya ziynet ve leẕẕetdir nitekīm dinilmişdir.

Rubai

Ey zer tūy ān ki cāmi‘ü’l-leẕẕeti

Maḥbūb-ı cihāniyān behr-u evkātī

Bī-şübhe ḫüdā ne ve lekīn be-ḫüdā

Sitār-ı ‘uyūb ve ḳāżı-i ḥācāti

Ve ammā feża-i beyżā ol zer u maḥbūb-ı kulūb

‘aḳreb ġılẕāt bulunmuşdur ki ma‘deninde māddesi olan kibrit ebyaż olmayup eczā’-i iḫtilāṭı nā-tamām ḳalmasa olẕeheb aşfer olurdı. Pes, bu feża nār-ı dā’im ile muḥteriḳ olur ve türāb içinde ṭūl-u zamān ile cürür ve beyāż nesneyi simsiyāh ider zīrā ki ve saḫī ol muḳārenetine gider ve aña zībaḳ muḳārin oldıysa çeküç ḳabūl itmeyup mütekeşşir olur ve kibrit işābet eyledikde feża beyaża iken simsiyāh olur. Ve ammā niḥās feżaya ḳarībdir farḳı hemān ḥumreti levnī ve keşret ve saḫī ve yabis ve tabī‘atı ve ḫubş-ı ta‘m ve rāyiḥasıdır anıñ ḥamret-ı levni ifrāt-ı ḥarāret kibritiyedendir ve keşret ve saḫī ile yabis tabī‘atı ġılẕat mā’iyesindedir. Pes, anı tebyiz ve teliyyīn itmege ḳādir olan kimse her ḥācetine ẓafer bulmuşdır ve ammā ḥadīriñ sevādı ifrāṭ-ı ḥarāretden bilinmişdir ve ġılẕāt-i sā’ireden mā’i bulunmuşdur ve ammā raṣāṣ-ı ebyaż feża cinsindendir lākin ve baṭn-ı māderde cenīne āfet irişüp żāy‘i oldıġı gibi baṭn-ı arżda feżaya üç āfet irişdikde raṣaṣa mümḳalib olur ve āfāt şelāşe-i mā’i müteġayyir ve rāyiḫa-i ḫabīşe ve reḫāvetdir ve ammā üsrüb ve raṣāṣıñ redī ṣınıfīdir ve tevellüdi ve fesādı anıñ gibidir ve ammā teveccüñ tabī‘atı cümlesinden ebred ve eybesdir rāyiḥası daḫīl aḫbeşdir. Pes, tefekkür-i ṣan‘i-i bārī icüñ beyān-ı aḥvāl-i ġılẕāt bu miḳdār besdir**.**

Nev‘-i rāb‘i: Ma‘deniyātdan ecsām-ı aḥcārıñ tekevvün ve televvünātın icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i hikmet dimişlerdir ki cemī‘-i aḥcār şeffāfa miyāh-ı emṭārdan derūn-u arżda muḥtebes olan ruṭūbetlerden tekevvün ve tevellüd iderler ve aḥcār-ı ġayr-i şeffāfa te’şīr-i ḥarāret-i Şems ile olan imtizāc mā’i ve ṭīn ve lezecden tekevvün iderler ammā aḥcār-ı şeffafanıñ tekevvünāt ve televvünātı miyāh-ı emṭār ve ruṭūbet-i zemīn ve aḥcār-ı me‘ādin ve maġārāt içinde muḥtebes olup ma‘ādin ile muḫteliṭ olmayup niçe biñ yıl anda ḳalmaġla ziyāde ṣefā ve ṣaḳālet ve ġılẕat kesb idüp anlardan öyle aḥcār-ı şulba mün‘aḳid olur

ki mā’i ve nār ile müte’esṣir olmazlar ve mu‘teber cevāhir olup yerde ḳalmazlar ve iḫtilāf elvān-ı envār-ı seyyāre ile vücūd bulmuşlardır ki her kevkeb-i cevāhiriñ niçe envā‘ına delālet idüp şu‘ā‘ını ol cibāl üzerine salup ol me‘ādine böyle müstevlī olmuşdur zirā ki sevād-i Züḥaliñ ve ḥażreti Müşteriniñ ve ḥumret-i Merīḫiñ ve ṣufret-i Şemsiñ ve zürḳat-i Zühreniñ ve televvün-i ‘Uṭāridin ve beyāż-ı Ḳamerin şu‘ā‘-i te’sīrinden gelmişdir ve envā‘-i cevāhir ḫavāṣ bu aheriyle ḳatı çoḳ bulunmuşdur ve cümleniñ sulṭānı ve ḳıymetde girānı cevāḥir-i elmāsdır ki cemī‘-i ma‘deniyātdan eşedd ve üṣlub ve aḳvā-ı mu‘āyene ḳılınmışdır ve cümle cevāhirden e‘az ve a‘lā ve aṣf-i ḫalḳ olunmuşdur ve cümleye ġālib mü’esṣer iken faḳat ḳurşun ile maġlūb ve mü’esṣer olması ġayret-i ḥaḳdan bilinmişdir. Ve aña yaḳın cevāḥir-i zümrüdedir ki aña naẓar ideniñ gözi nūr ve göñli sürūr bulur şu‘ā‘ından yılan kör olup ḥāmelinden devr olur ve cevāḥir-i zümrüdüñ menāfi‘ ve ḫavāṣı ḳatı çoḳdurlākin bu maḥalde ḳaṣr olunmuşdur. Ve ammā aḥcār ve şeffāfanıñ tevellüdi vech-i meşrūḥ üzre mürūr-u ezmān ile ḥarāret-i Şems’iñ te’sīrātından mümtezic olan mā’i ve ṭīn-i lezcedendir ki olṭīn taḥcir idüp ḳalmışdır nitekīm nārıñ te’sīrinden süd-i berḳ yoġurt olmuşdur ve tekevvün-i aḥcār iḫtilāf-ı bekā‘ ile muḫtelif olur eger beḳā‘-i türābiye ve ṭīn-iḥāreden bulunduysa ḥacer-i muṭlaḳ mün‘akid olur ve ekber-i beḳā‘ saḫnede olursa andan milḥ ve bevārıḳ ve şebler tevellüd ider ve eger kırāç yerlerde bulunduysa olṭīn-ilezceden aḥmer ve aṣfer ve aḫżar zāceler tekevvün iderler. Pes, her mevżi‘iñ bir başḳa ḫāṣīyeti vardır ki anları ḫalḳ iden ḫalāḳ-ı ‘ālem bilür ve gāh olur ki ḥacer ṣuda mün‘akid olur ve anıñ sebebi olṣuyun yā ol mevżi‘iñ ḫāṣīyetindendir ve gāh olur ki hevāya s‘ūd iden eczā’-i duḫāniyeniñ ḥarāreti isabet-i berd ile munṭafī olup hevāda ḥacer mün‘akid olup hübūṭ ider ki taş yaġdı dirler ve gāh olur ki ṣā‘iḳa ile ḥacer yā ḥadīd veyā niḥās vāḳi‘ olur. İmdi envā‘-i ṣelāṣe-i me‘ādiniñ nev‘-i ṣānīsi olan aḥcār bu miḳdārca beyān üzerine iḳtiṣar olunmuşdur. Ammā nev‘-i ṣāliṣi bulunan ecsām-ıdehniye bunlara ḳıyās ile bi’l-külliye ṭay olunmuşdur zīrā ki eṣnāf-ı me‘adin **(78/b)** i‘tidāl-i mizāc-ı‘anāṣırdan ba‘īd olmaġla be-ġāyet keṣīr bulunmuşdur ve cins-i nebāt i‘tidāl-i mizāca andan karīb oldığından envā‘ı andan ḳalīl bulunmuşdur ve cins-iḥayvān i‘tidāl-i mizāca nebātātdan ‘aḳreb oldığı-çün envā‘-ı daḫī andan aḳl olup on sekiz biñ nev‘bulunup her nev‘-i bir‘ālem tesmiye ḳılınmışdır ve bir nev‘daḫī‘ālem-i insān bilinmişdir ve bu nev‘-i insān kemāl-i i‘tidāl-i mizāc üzre bulundığından ifrādı cümleden aḳl olup e‘az ve nādir bulunmuşdur. Pes, tefekkür-ü ṣani‘-i ḫālıḳ içün aḥvāl-i me‘ādini bu miḳdār beyān ile iktifā ḳılınmışdır zīrā ki ḳudret-i bārī bilā-nihāye bilinmişdir.

Nev‘-i ḫāmis: Mevālid-i ṣelāṣeniñ ṣānīsi olan nebāt aḥvālini icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki mevālid-i ş̱elāş̱eniñ ikincisi nebātdır ve anıñ bir şu‘ūrsuz ḳuvveti vardır ya‘nī cins-i nebātıñ bir ṭabī‘atı vardır ki andan ḥarekāt-ı muḫtelife ve ālāt-ı muḫtelife vāsıṭasıyla ḥarekāt-ı muḫtelife ṣadr olur. Ol ḳuvvete nefs-i nebātiyye dirler ki ol cism-i ṭabī‘iyeniñ ancaḳ tevellüd ve tezāyüd ve taġadi cihetinden kemāl-i evvelidir. Ve nefs-i nebātiyeniñ ḳıvvet-i ġādiyesi vardır ki şaḫṣıñ beḳāsı anıñla ḥāṣıldır ve bu ol ḳuvvetdir ki ṣu gibi olan cism-i aḫeri kendi bulundığı cismiñ mizāc ve ḳıvām ve levn ve cevheri müşāḳiline tebdīl idüp ḥarāret-i ġarīziye ile cisminden taḥallül iden noḳṣāna bedel añaol müşākili mülāṣıḳ ider.Ve anıñ ḳuvvet-i nāmiyesi ya‘nī münemmiyesi vardır ki şaḫṣıñ kemāli anıñla ḥāṣıldır ve bu ol ḳuvvetdir ki oldığı cismi ṭūl ve ‘arż ve ‘umḳ-ı aḳṭārında ziyade ider tā ol cism iḳtiżā-yıtabī‘atınca neşv-i kemāline bāliġ oluncaya dek gider ve anıñ ḳuvvet-i mevlidesi vardır ki beḳā-i nev‘-i anıñla ḥāṣıldır ve bu ol ḳuvvetdir ki kendi cisminden bir cüz’ü olup kendi miṣli vücūdı bulmaḳ içün mebde’ ve mādde ider ve aña toḫm-ı nebāt ıṭlāḳ olunur çünki ḳuvvet-i ġādiye ġıdāyı ceẕb ider ba‘de misk ider ve ba‘de hażm ider ba‘de fażlasını def‘ ider. Pes, anıñ dört ḫādemi vardır ki biri ḳuvvet-i cāẕibe ve biri ḳuvvet-i māsike ve biri kutḳuvvet-i hāżme ve biri ḳuvvet-i dāfi‘adır. Ammā ḳuvvet-i nāmiye nebāt kemal-i neşvini bulduḳda ol fi‘ilinden tevaḳḳuf ider ve ammā ḳuvvet-i ġādiye ‘ācz oluncaya dek ‘amelinde bāḳīdir ‘ācz oldıḳda nebāta mevt irişüp yābis olur ve cemī‘-i envā‘-i nebātāt arżıñ bir miḳdār ‘umḳunda tekevvün ve temekkün eyledikde tedrīc ile hevāya ṣu‘ūd ider. ammā cemī‘-i envā‘ ve eṣnāf-i nebātātıñ ḥadd-u ḥesābını ancaḳ anlarıñ ḫalıḳı bilür. Ve ammā iṭbāya lāzım olan ba‘ż eczā’ ve edviyye-i havāṣıyla kütüb-ü ṭabda mesṭūr olup‘āmmeye lāzım olan sebzevat ve fevākih cemī‘-i evṣāfıyla elsine-i nāsda meşhūr oldığından cins-i nebātıñ envā‘ ve eṣnāfınıñ esmā’-i ve ḫavāṣını ta‘dād ile taṭvīl olunmayup tevḥīd-i ḫālıḳına ve ma‘rifet-i ṣāni‘ne bā‘is olmaḳ içün gene ve māhiyetini bu miḳdārca beyān ile iktifā ḳılınmışdır. Nitekīm envā‘-inebata ‘ibretle naẕar içün dinlemişdir.

Beyt

Her giyāhī ki der-zemīn revīd

Vaḥide lā-şerīk leh gūyed

Berk-ı dıraḫtān sebz der-naẕar-ı hoşyār

Her varaḳī defterist ma‘rifet-i gerdigār

Nev‘-i sādis: Mevālid-i s̱elās̱eniñ s̱āliṣi olan ḥayvānātıñ aḥvālini icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki mevālid-i s̱elās̱eniñ üçüncisi cins-i ḥayvāndır ki o muḫtaṣ nefs ḥayvāniyedir ve ol nefs ġayri mümtāz olan cism-i ṭabī‘yetiñ kemāl-i evvelidir. Ve ḥareket-i irādiye ile müteḥarrikedir. Ve bu nefs-i ḥayvāniye içün maḫṣūṣ olan eṣerleri hemān iki ḳuvveti vardır ki biri ḳuvvetmüdrike ve biri ḳuvvet-imuḥarrikedir. Ammā ḳuvvet-i müdrikesi yā ẓāhir bedende olur veyā bāṭnında olur. ammā ẓāhir bedende olan beş kuvvetdir ki semi‘ ve baṣar ve şem ve ẕevḳ olmasıdır. Ammā semi‘ bir ḳuvvetdir ki ṣımāḫıñ saṭḥ-ı muḳa‘arında mefrūş olan‘aṣabede vaż‘ olunmuşdur ve ‘aṣabe-i meẕkūrede ṭabl gibi hevā muhtebes bulunmuşdur. Eger şiddetli kar‘inden veyā ḳuvvetli ḳal‘iden ḥāṣıl olan ṣavtıñ kifāyetiyle mütekeyyif olan hevā temevvüc itmekle ḳarīb olursa ol ‘aṣabeye vāṣıl olup anı ḳara‘ itdikde anda mevdū‘ olan ḳuvvet-i sāmi‘a ol ṣavtı idrāk ider. Ve ammā ḳuvvet-i baṣar bir ḳuvvetdir ki dimāġıñ muḳaddeminde batup biri birine teḳārubuyla telāḳḳi ve taḳāṭ‘idüp andan tebā‘idle‘aynīn şahmelerine vāṣl olan iki mücevvef-i ‘aṣabeniñ meẕbūr mülteḳāsında vaẓ‘ olunmuşdur ve aña mecma’n-nūreyn daḫī dirler. Ve ammā şem bir ḳuvvetdir ki muḳaddem dimāġdan s̱ābit olan meme ḥalmeleri gibi iki zā’ide icre mevdū‘addır. Ve ammā ẕevk bir ḳuvvetdir ki cirm-i lisān üzerine mefrūş olan ‘aṣabe içinde mevdū‘addır ve anıñ idrākı ol ruṭubet-i lü‘ābiyeniñ **(79/a)** tavassuṭuyladır ki aña ẕi’ṭ-ṭa‘medan eczā’-i laṭīfe muḫteliṭ olup andan cirm-i lisāna ġark oldıḳda keyfiyet ẕi’ṭ-ṭa‘mı ḥiss ider. Ve ammā lems bir ḳuvvetdir ki cism-i ḥayvānıñ ek s̱erine muḫālaṭ olan aṣabelerde vaż‘ olunmuşdur ve ammā bāṭn ḥayvānda olan ḳuvvetlerdaḫī beşdir ki ḥiss-i müşterek ve ḫayāl ve vāhime ve ḫāfıẓa ve mutaṣarrıfdır. Ammā ḥiss-i müşterek bir ḳuvvetdir ki dimāġda olan tecāvīf-i s̱elās̱eniñ evvelki tecvīfī muḳaddemine mürtebiṭdir ve ḥavās-ı ẓāhire-i meẕkūrede munṭabıḳ olan ṣūretleriñ cümlesini ḥiss-i müşterek ḳabūl idüp kuvvā-yı bāṭıne-i bāḳīyeye tevzī‘‘ ider. Ve ammā ḫayāl bir ḳuvvetdir ki dimāġıñ evvelki tecvīfiniñ mu’aḫḫarında mevżū ider ve cemī‘-i ṣüver-i maḥsūsātı ḥiss-i müşterekden alup ṣüver-i meẕkūreniñ ġıybetinden ṣoñra cümleyi ḥıfẓ ve naḳş ve taṣvīr ve tems̱īl ider. Ve bu ḫayāl ḫızāne-i ḥiss-i müşterekdir. Ve ammā vāhime bir ḳuvvetdir ki dimaġda olan tecvīf evsāṭıñ mu’ḫḫarında mevżū‘adır. Ve bu ḳuvvet-i maḥssātda mevcūd olup ḥavās-ı ẓāhire ile idrak olunmayan ma‘nā-yı cüz’iyyeyi idrak ider. Nitekim ḳuvvet vāhimesi ḥükm ider ki ze’b-i mehrūb ‘anhdır. Ve veledi ma‘ṭūf-ı ‘aleyhdir. Ve ammā ḫāfıẓā bir ḳuvvetdir ki dimaġdan tecvīf-i āḫiriñ muḳaddeminde mevżū‘dur ve ḳuvvet-i vehimiyeniñ ma‘nā’yı cüz’iyye’-i ġayrı maḥsūsadan idrak eylediklerin ḥıfẓ ider. Ve bu ḫāfıẓa-i ḫızāne-i vāhimedir. Ve ammā mutaṣarrıfa bir ḳuvvetdir ki dimaġdan tecvīf evsaṭıñ muḳaddeminde mevżū‘dur ve bu ḳuvvetiñ ḥāl ve şanı ḫayāl ve ḫāfıẓadan olan ṣüver ve ma‘nānıñ ba‘żısın

ba‘žısına terkīb idüp ba‘žısın ba‘žısından faṣl itmekdir. Eger bir ḳuvvet-i mutaṣarrıfeyi ‘aḳl ve kendi müdrikātında isti‘māl iderse buna mütefekkire dirler. Ve eger bunı ḳuvvet-i vāhime kendi maḥsūsātında isti‘māl iderse buña müteḫayyile dirler. Ve ammā nefs-i ḥayvāniyyeniñ ḳuvvet-i muḥrikesi iki ḳısmdır ki biri ḳuvvet-i bā’iṯe ve biri ḳuvvet-i fā’iledir. Ammā kuvvet-i bā’iṯe ki şevḳiyye daḫī dirler ol bir ḳuvvetdir ki ḳaçān ḫayālde bir ṣūret-i maṭlūbe yā menfūre-i mürtesim olsa ḳuvvet-i fā’ileyi taḥrīk-i a‘žāya sevḳ ider. eger bā‘iṯ fā‘ileyi ḥuṣūl-ı leẕẕet içün olan eşya-ı müteḫayyile-i nāfi‘ayı veya żāreyi ṭaleb idicek taḥrīke sevḳ iderse aña ḳuvvet-i şehvāniyye dirler. Ve eger bā‘i ṯe fā‘ileyi ṭaleb-i ġalebe içün taḫayyül olunan eşya-ı mużırreyi veyā müfīdeyi def‘ idecek taḥrīke sevḳ iderse aña ḳuvvet-i ġażabiyye dirler. Ve ammā fā‘ile bir ḳuvvetdir ki ā‘žāda ‘aṣab ve rebāṭ ve laḥm ve ġışādan terekküb iden ‘ażleleri ḳabż ve basṭ ile taḥrīk-i ā‘žā içün mihyā ider. Fe-subḥāne’ṣ-ṣāni‘l-ḥakīm celle celālehu ve ‘amme nevālehu ve lā ilahe ġayruhu.

Nev‘-i sābi‘: Cins-i ḥayvānıñ eşref-i envā‘ı ve aḥsen-i efrād-ı insānıñ mahiyetin icmālen bildirir.

Ey ‘azīz! Ma‘lūm olsun ki ehl-i ḥikmet dimişlerdir ki cins-i ḥayvānıñ iḥsas-ı envā‘ı bu nev‘ insāndır ki şeref-i mevcūdāt ve netice-i kā’ināt ve nefs-i nāṭıḳaya muḫtaṣ ve mir’āt odur. Ammā nefs-i nāṭıḳa bir cevherdir ki kendi ḥatt-ı ẕātında maddeden müceredir. Liken ef‘āletde maddeye meḳārındır. Ve umūr-u külliyeyi ve cüz’iyyāt-ı mücerredeyi idrak idüp ef‘āl-i fikriyye ilmek cihetinden vāsıṭa ve altı olan cism-i ṭabī‘yiniñ kemāl-i evvelidir. Ve bu nefs-i nāṭıḳanıñ bir ḳuvvet-i ‘aḳilesi vardır ki anınla umūr-ı taṣavvuriyye ve taṣdīḳiyyeyi idrak ider. ve bu ḳuvvete ‘aḳl naẓari ve ḳuvvet-i naẓariyye dirler. Ve nefs-i nāṭıḳanıñ bir ḳuvvet-i ‘āmilesi daḫī vardır ki anınla beden-i insānı ef‘āl-i cüz’iyyeden yaña kendüye maḫṣūṣ olan re’y ve i‘tiḳād iḳtiżāsı üzre taḥrīk ider. ve bu nefs-i nāṭıḳanıñ ḳuvvet-i ‘āḳilesi i‘tibārıyla dört mertebesi vardır. Ammā evvelki mertebesi cemī‘-i ma‘ḳūlātdan ḫālī olup ṭıfl-ı müste‘id-i kitabet oldığı gibi ma‘ḳūlātıñ cümlesine müste‘id olmasıdır. Ve bu mertebede aña ‘aḳl-ı heyülānī dirler. Ve ammā ikinci mertebesi aña ma‘ḳūlāt-ı bedīhiyye ḥāṣıl olup bedīhiyātdan fikr ile naẓariyāta intiḳālīdir. Ve bunda aña ‘aḳl-ı bi’l-meleke dirler. Ve bu ‘aḳl öyle laṭīf olsa ki aña cemī‘-i naẓariyāt ile ḥāṣıl olup fikre ḥāceti **(79/b)** ḳalmasa buña ḳuvvet-i ḳudsiyye dirler. Ve ammā üçünci mertebesi aña ma‘ḳūlāt-ı naẓariyye muṭāla‘asız ḥāṣıl olup ‘indinde bir hayṯīyetle maḫzūne olmaḳdır ki murād eyledikde kesb-i cedīde iḫtiyāçsız cümlesin ḥāżr itmesidir. Ve bunda nefse ‘aḳl-ı bi’l-fi‘il dirler. Ve ammā dördinci mertebesi ma‘ḳūlāt-ı müktesibeyi muṭāla‘a itmesidir. Ve bu mertebede nefs-i nāṭıḳa ‘aḳl-ı muṭlaḳ dirler. Ve ammā ḥayvānıñ

cemī‘-i envā‘ı ve esmāsın ve ṭebāyi‘ ve eşkâl ve evṣāf ve aḥvālin ancaḳ anları ḫalk iden bārī-i te‘ālā ḥażretleri bilür. Ve ba‘ż kütübde meşṭūr ve elsinede meşhūr olan budur ki cins-i ḥayvān on sekiz biñ nev‘dir ki her nev‘ bir başḳa ‘ālemdir. Pes, mecmū‘ı on sekiz biñ ‘ālem olur. Ve bu on sekiz biñ ‘ālemi īcād ve ḫalḳ idüp ḥadd-u ḥesāba gelemeyen eṣnāf ve efradını dem-be-dem muḥyī ve mürebbi ve mümeyyet olan ḥayy ve ḳayyūmuñ ḳudret ve ‘aẓametin tefekkür ve teẕekküre hādī ve bādī olmaġla aḥvāl-i ‘ālem-i kebīri ve derūnunda bulunan ‘ālemleri bu miḳdār beyān ile iktifa olunup ḥaḳāyıḳ-ı esrār-ı nā-mütenāhi ve ṣanāyi‘-i bedāyi‘-i yezdānī bulunan ‘ālem-i cismāñī ‘ilminde baḥr-ı bī-pāyān-ı ḥikmet-i rabbāniyeye bundan ziyade teveġul olunmayup mir’āt-ı kā’ināt olan fenn-i evvel bu maḥalde ḫatm olunmuşdur. Zīrā ki ḳeşver ve ẓurūf-ı ādem bulunan eflak ve ‘anāṣır-ı ‘ālemden geçirüp ṭıfıl ve tevābi‘ ve ḫüdām-ı insān olan ma‘deniyāt ve nebāt ve ḥayvāndan geçilüp a‘yān-ı cihānıñ leb ve lebābı ve sulṭān bī-nişānıñ dergāh ve bābı olan cism ve cān insānıñ teşrīḥ ve tesrīhi fenne ‘azm ve duḫūl olunmuşdur. Çünki maṭlab-ı a‘lī maḳṣad-ı aḳṣā ḥużūr-u ḥażret-i Mevlā bulunmuşdur. Pes, ḫālāḳ ‘ālemden ġaflet idüp aḥvāl-i‘ālem ile meşġūl olmaḳ hemān ḥużur-u hümāyūn bulunan ḳavl-i sulṭāndan yüz döndürüp naḳūş-u sarayı seyran ile ḳalmaḳ misali bilinmişdir. Nitekim bu ebyāt ile aña işaret ḳılınmışdır.

Beyt

Ḫāneniñ lāzım olan ṣāḥībidir

Bilmeyen ḫāneniñ ṭālibidir

Tā ki bu cihān hey’etine olmalı ḥayrān

Eflāk-ı dil uçāna gel it‘ālemi seyrān

Naẓm

Naẓar eyle bu devr-i eflāke

Dā’ire oldı noḳta-i ḫāke

Dā’ire içre‘ālemi imkân

‘Ālem icre behā’im u insān

Oldı insān içinde‘arş-ı‘aẕīm

Ka‘betullāh ya‘nī ḳalb-i selīm

Ḳalb içinde muḥabbet-i sübḥān

Aḥsene’l-ḫālıkīn u ‘āli-şān

Anıñ ile vücūda geldi cihān

Baḥr ile ṣanki mevc-i bī-pāyān

Ḳuṭreden ādemi kılur peydā

Anı baḥr-ı‘ulūm ider maḥżā

Naẓm

Ḳandedir cehl ile ẓulmet nefs-i şüb‘anındadır

Ḳandedir ‘ilm ile ḥikmet bilanı cānındadır

Ẓāhiren aḥkām-ı eflākıñ eger maḥkūm isen

Baṭnen ay gün felekler cümle fermānıñdadır

Sūretā bu ḫarman-ı ‘ālemde sen bir dānesin

Ma‘nā yüzünden ne kim var cümle cümle ḫarmānıñdadır

Ṣayḳāl ur mi’rāt-ı ḳalbe ṭaşraya baḳmaġı ḳo

Sen saña baḳ cümle‘ālem ḫalḳı divānıñdadır

Vech-i Ḥaḳḳa āyinesin sen özüñi bir ḫoş gözet /Men‘arefe sırrındaki mā‘den seniñ kānıñdadır

(80/a)

SÖZLÜK

A

Ā‘bid: İbadet eden. Zahid. Köle.

Aġsān: Dallar, agacın dalları.

Aḥlā: Daha veya pek tatlı .

Ahz: Alma, tutma. Kabul etme.

Ahvāl: Haller, vaziyetler. Oluşlar.

Aḫḍar: Yeşil, yemyeşil.

Aḫbār: Haberler.

Āhar: Başkası, digeri.

Aḫżer : Ufak gözlü (adam), daima gözünü kırpan (adam).

Aḥmer: Kırmızı.

Akvāl: Sözler, kaviller.

Aḳdem: Daha önce. Daha ileri. Daha önemli.

Aḳdām: Ayaklar, kademler.

Aḳreb: Daha karib, pek yahut en yakın.

Aḳsām: Kısımlar, bölümler, parçalar.

‘Anāsır: Unsurlar. Bir şeyin meydana gelmesine sebep olan temel esaslar.

Asfār: Sıfır. Boş şeyler.

Aṣfer: Sarı. Bahr-i asfer: sarı deniz.

Aṭyeb: Daha,pek, en çok (güzel)

Ayāt : Ayetler. Cenabı-ı Hakkınsıfāt ve kudreti hakkında görülen aşikār deliller.

‘Aẓīm: Büyük, yüce.

B

Basīṭ: Sade, düz. Açık, geniş, yayvan. Sade yalın.

Ba‘dehu: Bundan sonra. Ondan sonra.

Bed’: Başlama, başlayış.

Berd: Soguk. Sogukluk. Sogutmak.

Berḳ: Parlama. Yıldırım. Süslenme. Tecelli-i ilāhiye ile kurbiyyete mazhariyet.

Bevvab: Kapıcı. Men edici.

Berāhīn: Deliller. Şahidler. Bürhanlar.

Berzaḫ: Kabir, Dünya ile ahret arası. Perde. İki yer arasındaki geçit.

Bürūdet: Sogukluk. Soguk olma. Münaferet.

Büldān: Beldeler, şehirler, iller, memleketler.

Bilād: Belde. Beldeler. Diyarlar. Memleketler.

C

Cenāḥ: Kanat, taraf, kısım.

Cibāl: Daglar.

Celīyye: Aşikar, açık, aleni, meydandaki şeyler.

Cünūd: Askerler, ordu.

Cāh: İtibar, makam, mevki.

D

Dār: Yer, mekan, konak.

Daḳāyıḳ: İncelikler. Anlaşılması dikkat isteyen incelikler. Çok ince.

Derekāt: Aşağılık dereceleri. En aşağı mertebeler.

Dilşād: Gönlü hoş, sevinmiş.

E

Ebdān: Cisimler, vücutlar, gövdeler, tenler.

Ebyaẓ: Pek ak, pek beyaz.

Ebḥar: (Bahr. C) Bahirler, deryalar,denizler.

Ebvāb: Kapılar. Kısımlar, parcalar.

Ebred: Daha(en, pek) soğuk. Kelām-ı ebred: pek soğuk kaçan söz. Dolu yağdıran fırtına bulutu.

Ecniḥa: Kanatlar.

Ecsām: Gövdeler, bedenler.

Ecsād: Cesetler. Cisimler. Tenler.

Ecrām: Cansız olan cisimler.

‘Ecille : Bilgi, fazilet ve rütbe itibariyle büyük olanlar.

Ecvef: İçi boş, kof. Mec. Çok cahil, bilgisiz, kafalı.

Ednā: Pek aşağı, en bayağı, çok alçak. Az pek az.

Ef ʿāl: İşler, ameller.

Efdal: Daha faziletli, daha lāyık, daha iyi.

Eḥadiyyet: Birlik, Allah’ın birliği. (bkz Vahdāniyyet).

Ehven: En zararsız. Pek ucuz. Daha hafif; kolay.

Ekmel: Mükemmel, en kāmil, eksigi olmayan, en mükemmel.

Ekl: Bir şey yeme, yenilme.

Ekārib: Yakın akraba. Hısımlar.

Ekālim: İklimler, memleketler, mıntıkalar.

Elṭaf: Daha (en,pek) latif, güzel, hoş.

Elvān: Renkler, çeşitler. Rengarenk, alacalı.

Emvāc: Dalgalar.

Emrāż: İlletler, hastalıklar.

Emṭār: Yağmurlar.

Enhār: Nehirler, caylar, ırmaklar.

Envār: Ziyalar, ışıklar, aydınlıklar. Maddi veya mānevi karanlıktan kurtulmaya vāsıta olanlar.

Enfüs: Ruhlar, canlar, yaşayanlar, hayat sahipleri.

Enver: Daha (en, pek) nurlu, çok ve parlak, çok güzel.

Envā‘: (a.i. nev’in c): çeşitler, türler.

Enbiyā: (a.i nebī’nin c.): müstakil şerīat sahibi olmayan peyġamberler.

Ervāḥ: Ruhlar, canlar.

Erba‘a: Dört.

Erbāb: Ulu, reis, başkan.

Erzāḳ: Rızıklar. Azıklar. Yiyecek içecek maddeler.

Esfel: En sefil. Çok sefil, en aşağı.

Eshel: Çok kolay, daha kolay.

Eṯmār: Nebatat ve eşcarın tohumlarını havi olarak verdikleri me’kul veya gayr-i me’kul tane. Fayda, nef, kār.

Eṣam: Sağır, işitmez. Sessiz sedasız sağır.

Eşedd: Daha veya pek şiddetli, pek ağır, pek kuvvetli, pek sert veya güç.

Eşcār: Şecer. Ağaç, dıraht.

Eşbāh: Benzeyenler. Şibihler. Nazirler.

Eşḫāṣ: Şahıslar. Kişiler.

Eṭvār: Hal ve hareketler, işler, tarzlar.

Evṣāf: Sıfatlar, kaliteler.

Evsaṭ: Vasat, ortalar.

Evāsıṭ: Ortalar, ortadakiler, ortada bulunanlar, orta günler, orta zamanlar.

Evḳāt: Zamanlar, çağlar.

Evāmir: Buyruklar, buyrultular.

Eẕkār: Anmalar, hatırlamalar, bildirmeler, söylemeler. Zikirler.

Eznāb: Suçlar, günahlar. Kuyruklar.

Ezhār: (a.i zehre ve zehere’nin c.): çiçekler.

Ezdiyād: Artmak, çoğalmak, tezāyüt etme.

F

Faḫire: İfithar eden. Kendi amelini ve kendini begenen. Övünen . Agır, parlak. Büyük ve iyi nesne.

Feḥvā: Mana, anlam. mefhum, kavram.

Fevā'id: Faydalar. Faydalı şeyler.

Feyz: Bolluk, bereket. İlim, irfan.

G

Ġılāf: Kılıf, kın, mahfaza.

Ġılẓet: Galizlik, kalınlık, kabalık,sertlik.

Ġuyūm: Bulutlar.

H

Ḥaḳāyıḳ: Hakikatler.

Ḥafaẓa: İnsanın yaptığı işlerini yazmaya mahsus melekler. Bekçiler.

Ḫalḳ: Yaratma, yaratılma.

Ḫāṭif: Sesi işitilip de kendisi görülmeyen (kimse), seslenici, çağırıcı . Gaipten haber veren melek.

Hāmil: Yüklü. Gebe. Hāiz. Sahip mālik. Taşıyan, götüren.

Ḥamele: Taşıyanlar, kaldıranlar, hāmil olanlar.

Ḫarīf: Sonbahar, güz.

Herem: Yaşlanmak, ihtiyar olmak.

Hecā: Hece, hep birden telaffuz olunan bir veya birkaç harf, bir hareketle ağızdan çıkan söz.

Ḫilḳat: Yaratılma, yaratılış. Tabiat.

Ḥicāb: Utanma, sıkılma. Perde.

Ḥulle: Cennet elbisesi. Belden aşağı veya belden yukarı olmak üzere iki kısımdan ibaret elbise.

Ḫuṭūṭ: Çizgiler, yazılar, yollar.

Ḥurūf: Harfler.

Ḫurūc: Çıkma.Dışarı çıkma, çıkış.

Ḥuffāẓ: Ezberleyiciler, ezber bilenler, Kur'anı ezberleyenler.

Hubūṭ: Aşağıya inme, düşme.

Ḫusūf: Ay tutulması. (bkz inhisaf)

Ḫidmet: İş, hizmet, vazife. İş görme, birinin işini görme.

Hītān: Duvarlar. Manialar, hailler, engeller.

Ḫilḳat: Yaratılma, yaratılış. Tabiat.

Ḥīzan: Kalkan, sıçrayan.

I-İ

Iṭlāḳ: Salıverme, koyuverme.

İbdā: Yoktan ortaya koyma, icad.

'İbād: Abidler, kullar. İbadet edenler. Çok bol bereketli. Müslümanlığın başlangıcından önce Irak'ta

Hira devletinde oturmuş bulunan Hıristiyanlar.

İbtidā: Başlama, başlangıç.

İbṭāl: Boş, hükümsüz bırakılma, bozma, boşa çıkarma. Lağvetme feshetme.

İcmāl: İhtisār etme, kısaltma, özetleme. Özet. Genel toplam.

İftiḳār: Yoksullugunu, fakirligini açıga vurmak. Çok ihtiyacı olmak. Alçak gönüllülük.

İftirāḳ: Ayrılma, dağılma, perişan olma.

İfrāz: Bir bütünden bir parça ayırma, ayrılma**.**

İfrāġ: Bir halden başka bir hale sokma. Şekil vermek.

İḥāṭa: Bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma, etrafı çevrilme, kuşatılma, sarılma. Tam kavrayış, anlayış geniş bilgi.

İḥdāṯ: Meydana getirme, ortaya çıkarma.

İḥrāk: Ateşe atmak. Yakmak. Yandırmak.

İḥtirāḳ: Tutuşup yanma. Astr. Bir gezegenin güneşe yaklaşması.

İktitāb: Yazılmış bir şeyin suretini alma, kopyasını çıkarma.

İḳtiżā: Lazım gelme, gerekme. Lazım getirme, gerektirme. İhtiyaç, gereklilik. İşe yarama.

İktifā: Yeter bulma, aza kanaat etme. Yetinme.

İltikāt: Yere düşmüş bir şeyi kaldırıp alma. Devşirme, devşirilme, toplama. Türlü kitaplara başvurarak bilgi toplama.

İrtifā‘: Yükselme, yükseklik.

İttiḥāẕ: Edinme, edinilme. Kabul etme. İtibar etme, sayma, tutma. Kullanma. Kurma, düşünme, tasarlama.

İtmām: Tamamlamak. Bitirmek. İkmal etmek. Tekmil etmek.

İlḳā: Bırakma, bırakılma, terk, atma. Telkin etme, ilham etme. Bir kusuru başkasına yükleme.

İlbās: Alıkoyma, durdurma.

‘İlm-i ezelī: Allah’ın ezelī bilgisi. Devamlı var olan.

İmtizāc: Karışabilme. Birbirini tutma, uygunluk. İyi geçinme, uyuşma.

İmtidād: Uzama, uzanma, uzun sürme. Astr. Uzay, fr. Espace (bkz feza).

İntihāb: Seçme, seçilme. Seçim.

İnḥidāb: Yumrulaşma,kamburlaşma. Yumruluk.

İnżimām: Birbirine ilave olunmak, katılmak. Yapışmak. Birbiri ile alakalı olmak.

İnzāl: İndirme, indirilme. Tanrı buyruklarının peyġamberlere gökten inmesi.

İnḥisāf: Ay tutulması, husufa uğramak. Ayın dünyanın gölgesi altına girmesi veya o şekilde gölgelenmek.

İnḥiṭāṭ: Düşme, aşağı inme. Yaşlılığa yüz tutma.

İntihā: Nihayet bulma, sona erme. Bitme, tükenme.

İnḥirāf: Münharif olma, dönme, sapma. Doğru yoldan çıkma. Değişme bozulma.

İstebraḳ: İpekten māmul ve sırma ile işlenmiş bir çeşit kumaş. Kalın ipek kumaş.

İstirāḳ: Sirkat, çalma,hırsızlama, çalınma.

İsḳāṭ: (a.i. sukut’dan. c. Iskatat): düşürme, düşürülme.

İṯneyn: Pazartesi. İki.

İstiḥāl: Bir şeye ehil olma. Bir şeye layık olma.

İstiṯkāl: Ağır görme, huzurundan hoşlanmama. Yüz vermeme.

İstidlāl: Bir delile dayanarak bir şeyden bir netice çıkarma, delil ile anlama.

İstivā: Müsavi oluş. Temasül. İ'tidal, istikamet ve karar.

İttiḥād: Bir olma, birleşme, aynı fikirde olma, birlik.

İstiḫrāc: Çıkarma, çıkarılma. Netice çıkarma. Mana çıkarma, anlama, ileriyi görme.

İttiṣāl: Bitişme, kavuşma, ulaşma. Birbirine dokunma. Yakınlık.

İ'tidāl: Orta oluş, ortalama, aşırı olmama hali, ölçülülük.

İzhār: Gösterme, meydana çıkarma. Yalandan gösteriş.

'İẓām: Büyütme, büyütülme. Lüzumundan fazla ehemmiyet verme.

İżlāl: Gölge yapmak. Gölge koymak. Gölgelendirmek.

K

Kabz: Tutmak, ele almak. Kavramak . teslim almak.

Ḳadīme: Ayak basan varan, ulaşan.

Ḳarīne': Karışık bir iş veya meselenin anlaşılmasına, çözülmesine yarayan hal, ipucu.

Ḳalīl: Az, çok olmayan.

Ḳā'ime: Uzun bir kağıda yazılan ferman, buyruk. Kitap yaprağı . Kağıt para.

Ḳamer: Ay.

Kavra: Geniş yer.

Keṯīr: Çok çok olan, bol.

Keṯīf: Sık, tok. Kalın, kaba, yoğun. Şeffaf olmayan.

Keṯret: Çokluk, bolluk, ziyadelik.

Kevn: Olma. Var olma, varlık,vücut.

Kevākib: Yıldızlar.

Kevkeb: Yıldız. Parıldamak.

Ḳu'ūd: Oturma. Namazın oturarak eda edilme kısmı.

Ḳuṭre: Yan, taraf, bölük,cihet. Köşegen çap.

Ḳurb: Yakınlık, yakın olmak.

Küsūf: Güneş'in tutulması, Ay'ın Dünyamız ile Güneş arasına girerek gölgesiyle Güneş'i kısmen veya tamamen örtmesi.

L

Laṭīf: Allah adlarındandır. Yumuşak, hoş, güzel, nazik.

Lāhūt: Uluhiyyet alemi.

M

Matlab: Talep olunan, meram, maksat, istenilen şey, istek. Bahis, mesele. Kanunda maddenin kenar boşluklarına verilen ad.

Ma'rūf :

Ma'mūr: İmar edilen, tamir edilmiş.

Ma'rifetullah: Kur'ani hakikatleri tefekkür ve tahsil ile veya lütf-i ilahi ile kalbi inkişaf ve basirete sahip olmak. İlahi hakikatlere vukufiyet. Her işte Allah rızasına uygun hareket bilip amel etmek.

Mahdum: Ogul, evlat. Hizmet edene nispetle efendi veya hanım.

Maḥfūẓ: Hıfz olunmuş, saklanmış. Korunmuş, gözetilmiş. Gizlenmiş. Ezberlenmiş.

Ma'dūm: Mevcut olmayan. Yok olan.

Maḍrūb: Darp olunmuş, dövülmüş, vurulmuş, çarpılmış.

Maḥtūm: Mühürlenmiş. Damgalanmış. Kilitlenmiş, baglanmış.

Māhī: Balık, semek.

Maḫrec: Huruc edecek, dışarı çıkacak, çıkılacak kapı. Leng. Ağızdan harflerin çıktığı yer.

Maḫrūṭ: Geo. Koni.

Maḳāmāt: Makamlar. Meclisler, topluluklar, kalabalıklar.

Maḳṣūm: Taksim edişmiş, ayrılmış, bölünmüş.

Ma'būd: Kendisine ibadet olunan, tapınılan.

Mazrub: Zarb olunmuş. Çarpılmış. Dövülmüş. Basılmış, damgalanmış.

Maż‘uf: Zayıflamış, zayıf.

Ma‘den: Maden.

Maṭar: Yağmur.

Maṭlūb: Talep edilen, istenilen, aranılan şey.

Ma‘ṭūf: Eğilmiş, bir tarafa doğru çevrilmiş. Birine isnad olunmuş, yöneltilmiş.

Meḳādir: Kuvvetler. Kudretler.

Mevt: Ölüm, benliği öldürme.

Mecīd: Allah adlarındandır. Alla kulu. Şan ve şeref sahibi, büyük, ulu.

Meczūr: Cezr olunmuş, kare kökü alınmış sayı.

Mebde’: Evvel, başlangıç, prensip, ilk unsur: ilmin ilk kısmı.

Mebnī: Yapılmış. Kurulmuş. Bir şeye dayanan.

Mekfūf: Keff olunmuş, yasak edilmiş.

Memlū: Doldurulmuş, dolu.

Menḳūṣ: Eksik olan.

Mefrūż: Farz kılınmış, boyun borcu olmuş.

Mehābet: Azamet, ululuk. Büyük görünme.

Meġārib:

Mekīl: Ölçmek. Kilo ile ölçülen şey.

Me ‘kūl: Ekl olunmuş, yenmiş şey, yiyecek.

Melekūt: Hükümdarlık,saltanat, azamet. Ruhların ve meleklerin alemi.

Memlü: Doldurulmuş, dolu.

Menut: Asılı, asılmış, rapt edilmiş. Baglı.

Menāẓır: Manzaralar. Seyredilecek, görülecek güzel yerler.

Menhiyyāt: Şer’an haram edilenler. Yasak edilmiş.

Merātib: Rütbeler, dereceler.

Merīḫ: Mars. Güneş etrafında seyreden seyyarelerden dünyadan sonra güneşe en yakın olanı.

Merāfık: Dirsekler. Mutfaklar. Kilerler.

Mescūr: Taşkın su, deniz. Alevli ateş: kızgın fırın.

Meskūn: İçinde insan oturan şey. İnsan bulunan yer.

Mesṭūr: Satırlanmış, yazılmış, çizilmiş.

Mesmūm: Zehirlenmiş. Zehirli.

Mesāḥa: Genişlik. Genişlik ölcme.

Metāli‘: Tulu edecek yerler veya zamanlar. Güneş veya benzerinin doğduğu yerler.

Mevkuf: Vakf edilmiş. Durdurulmuş, alı konulmuş.Tutulmuş, hapsedilmiş. Ait bağlı.

Mevālid: Mevlitler, doğulan yerler.

Meẕkūre: Zikr olunmuş, adı geçmiş, anılmış.

Muġraḳ: Batmış, batırılmış. Gark edilmiş.

Muḥkem: Tahkim edilmiş, sağlam kılınmış, sağlam. Değiştirilmesi mümkün olmayan yazı, söz.

Muḥāṭ: İhata olunmuş, etrafı çevrilmiş, kuşatılmış. Bir şeyin içinde bulunan.

Muḥadded: Tahdid edilmiş, sınırı çizilmiş, sınırlanmış.

Muḥaddeb: Kamburlu, tümsekli. Geo. dışbükey, konveks.

Muḥallid: Ebedileştiren. Devamlı, sürekli.

Muḥteriḳ: İhtirak eden, tutuşup yanan, yanmış, yanık.

Muḫteliṭ: Karışık, karma.

Mu‘ammem: İmamalenmiş, başı sarıklanmış, sarıklı olan.

Mu‘addel: Tadil edilmiş, eski hali değiştirilmiş.

Muḥīṭ: İhata eden. Etrafı kuşatan, çeviren. Büyük deniz, okyanus. Büyük alim.

Muḳīm: İkamet eden. Ayakta duran. Okuyan. Bir memlekette devamlı duran.

Muḳayyed: Kayıtlı, bağlı, bağlanmış. Ayağında zincir ve pranga bulunan. Bir işe ehemmiyet veren. Kayd olunmuş, deftere geçmiş.

Muḳanṭarāt: Kemer şeklinde olan şeyler, köprüler.

Mukadder: Taktir olunmuş, kıymeti bicilmiş. Kader.

Muḳarrib: Takrib eden. Yaklaştıran.

Muḳarrebīn: Büyük meleklerden bir zümre. Takva ubudiyet ile evliya derecesine gelmiş. Cenab-ı Hakk'ın indinde çok kıymetli ve mübarek zatlar.

Muḳārin: Bitişik, ulaşmış, erişmiş, yaklaşmış, bir yere gelmiş.

Muḳarrir: Yerleştiren. Takrir eden. Sabit kılan.

Muḳteżā: İktiza etmiş, lazım gelmiş. Kanun icabına göre yazılan yazı.

Muntaẓır: İntizar eden, gözleyen, bekleyen.

Munṭabıḳ: İntıbak eden, birbirine tam uyan, uygun.

Muntaṣıf: Yarılanmış, yarıya varmış. Yarı, orta.

Munṭafi: Sönmüş. Sönen.

Muayyen: Tayin edilmiş, belli, belirli. Kararlaştırılan.

Murassa': Kıymetli taşlarla bezenmiş. İki mısraı veya iki fırkası kelime kelime birbiriyle aynı vezin ve kafiyede olan. Bir yazı sitili.

Murabba': Terbiye edilmiş.

Muṣaffā: Tasfiye edilmiş, süzülmüş, yabancı maddelerden ayrılmış**.**

Musaṭṭaḥ: Satıhlandırılmış, düz, yassı hale sokulmuş. Cogr. Düzlemküre.

Muṣaddāḳ: Doğrulugu tasdik edilmiş. Sadakati ve doğrulugu tanınmış, ispat edilmiş olan.

Mustaṭīl: Uzayan, istitāle eden. Dikdörtgen.

Musaḫḫar: Ele geçirilmiş.

Mutavassıṭ: Tavassut eden, vasıta olan, aracılık eden, aracı. Orta, ortalama.

Muattar: Itırlı, güzel kokulu.

Muṭṭali': Haberli. Bilgisi olan. Bir yüksek yerden bakarak görüp anlayan. Vakıf.

Muttaṣıl: İttisal eden, ulaşan, kavuşan. Fasılasız.

Muttaṣıf: İttisaf eden. İyi veya kötü bir sıfatla tarif edilen. Vasıflanmış, vasfı mevcut olan.

Mu'tedil: Ne az ne çok orta halde bulunan. Yavaş, mülayim, sert olmayan, işi pek ileriye götürmemiş olan. Münasip, uygun, biçimli. Coğr. Ilıman.

Mu'teber: İtibarlı, hatırı sayılır, saygın. İnanılır,güvenilir. Yürülükte olan, geçer.

Muṭırr: Uzun.

Muṭī‘: İtaatli. Terbiyeli. İsyan etmeyen**.**

Mu‘azzib: Tazibeden, azap ve eziyet veren. Muzip, takılgan.

Muvāzī: Geo.Paralel.

Mużāf: Taz’if edilmiş, bir o kadar daha çoğaltılmış, bir kat daha artmış.

Muvāzāt: Muvazi, paralel olma. Mukavemet, dayanma.

Munażżım: Tanzim eden. Sıralayıp dizen.

Mu‘ārıż: Muaraza eden, karşı gelen.

Mużṭar: (a.s. zaruretden): çaresiz kalmış, zorlanmış.

Mübeddel: Tebdil edilmiş, değişmiş, değiştirilmiş.

Mübāheşe: Bir şeye dair iki veya daha çok kimse arasında olan konuşma. Muhasebe.

Mücevvef: Kovuk içi boş şey. İçi oyuk.

Müctemi‘: Toplu. Topluca. Bir araya gelmiş.

Mücerreb: Tecrübe olunmuş. Sınanmış. Ahval ve tavırları tecrübe edilmiş. Makbul.

Mü’enneş: Dişi. Hakiki, itibari ve söylenişi itibariyle dişi olan kelime.

Mücessem: Cism. Tecessüm etmiş cisimlenmiş, cisimli. Üç boyutlu olan cisim.

Müdevver: Tedvir olunmuş, döndürülmüş. Yuvarlak, tekerlek, değirmi.

Müheyyā: Hazırlanmış olan. Heyet-i mecmuası tertip ve tesviye olunmuş olan.

Mükedder: Kederli. Sıkıntılı.

Mükerrer: Tekrarlı, tekrarlanmış, tekrar olunmuş.

Mülteḳā: İki şeyin birleştiği yer. Kavşak.

Mümtezic: İmtizac eden, uyan, uyuşan, uyuşmuş, bağdaşmış. Kaynaşmış.

Mümās: Temas eden, dokunan, ilişen. geo. Teget.

Mümteli: Dolu, dolgun, dolmuş.

Münḥarif: İnhiraf eden, sapan, doğru gitmeyen. Sağlam olmayan.

Mü’eyyid: Teyit eden, kuvvetlendiren. Doğrulayan. Yardım eden.

Müctenā: İctina olunmuş, devşirilmiş, toplanılmış.

Müekkel: Vekil edilen kimse. Vekil tayin edilmiş olan.

Mürekkeb: Terkip edilmiş, birkaç maddeden yapılmış. Asıl, esas.

Mürūr: Geçme, bir yandan girip öte yandan çıkma. Geçip gitme. Sona erme.

Müncemid: Donmuş, buz haline gelmiş.

Münḳatı‘: İnkıta eden, kesilen, kesilmiş, aralıklı. Arkası gelmeyen, son bulan. Arada bağ kalmayan, ayrılmış.

Münaḳḳaş: Tenkis edilmiş, eksiltilmiş.

Mün‘akis: İn’ikas eden, tersine dönmüş, çevrilmiş. Bir yere çarpıp geri dönmüş (ışık, ses).

Münḳād: İnkıyad eden, boyun eğen.

Münfekk: Sökülen, ayrılan. Ayrılmış olan.

Münkeşīf: İnkisaf eden, küsufa uğrayan, tutulan, tutulmuş (Güneş).

Münḳalib: İnkılab eden, dönen, dönmüş, değişen, başka bir şekle girmiş, giren.

Münfaṣıl: İnfisal eden, ayrılan, ayrılmış, ayrı; bitişik olmayan.

Münḳasım: Bölünen, kısım kısım ayrılan,taksim edilen.

Müntehā: Nihayet bulmuş, bir şeyin varabildiği en uzak yer, son derece, son kerte. Son uç

Müncemid: Donmuş, buz haline gelmiş. Donuk.

Müntehī: Nihayet bulan, sona eren, biten. Son, en son. Bir şeyi tamamlayan.

Münḫasif: İnhisaf eden, sönükleşen, sönük, ışıksız kalan. Kamer-i münhasif: Sönükleşmiş Ay.

Münezzeh: Tenzih edilmiş, temiz, arı ; uzak.

Münḫanī: İnhina eden, eğilen, eğrilen. Geo. eğri, eğrili.

Mürebba‘: Terbiye olunmuş, terbiye görmüş.

Mürtesim: İrtisam eden, resmi çıkan.

Müşeddes: Tesdis edilmiş, altıya çıkarılmış. Altı kısımdan meydana gelmiş.

Müstevī: Düz, her tarafı bir. geo. düzlem.

Müstaḳır: İstikrar bulmuş, yerleşmiş.

Müşelleşe: Oksijen, hidrojen ve karbondan olma nesne.

Müsevvid: Tesvid eden, müsvedde, karalama, taslak yapan.

Müsāvī: Eşit, denk, birinin ötekinden farksız olanı, aynı halde ve derecede bulunan. mat. Eşit işareti.

Müsteḥīl: Mümkün ve kabil olmayan. Manasız, saçma işler.

Müştehī: İştehası olan, iştahlı, istekli.

Müşābih: Benzeyen, benzer.

Müşteri: Jüpiter.

Mütteḥid: Beraberce, birlikte, birleşmiş.

Müteḥayyir: Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış.

Müteḥarrik: Hareket eden, kımıldayan, oynayan. Fels, fiz. Hareketli işler.

Mütedelli: Nazlanan, tedelli eden.

Müteşābih: Teşabüh eden, birbirine benzeyen.

Müteḳaddim: Evvelki, önceki, öne geçen, takaddüm eden. Takdim olunan.

Mütemekkin: Yerleşen, Mekanlanan, temekkün eden. İkamet eden, sākin olan.

Müteǧayyir: Tagayyür eden, değişen, başkalaşan. Bozulmuş, bozuk.

Mütenebbih: İntibah eden, uyanan, uyanık ; uslanan, aklını başına toplayan.

Müte'ayyin: Taayyün eden, belli meydanda olan, meydana çıkan. Karar verilmiş. Eşraftann belli, ileri gelen kimse.

Mütelāṣıḳ: Telasuk eden, birbirine bitişik.

Müteleẕẕiẕ: Lezzet alındıgında hoşnut olan. Lezzet duyan.

Mütebāyin: Biribirine uymayan. Birbirine zıt olan. Birbirinden ayrı.

Mütekeffil: Kefil olan, tekeffül eden. Başkasının işini üzerine alan.

Mütekāṯif: Tekasüf eden, sıklaşan, koyulaşan, yoğunlaşan.

Mütesāvi: Birbirine müsavi (eşit) eş olan.

Müteveccih: Teveccüh eden, bir cihete, bir tarafa dönen, yönelen. Birbirine karşı sevgisi ve iyi düşünceleri olan.

Mütemmem: Tamamlanan, eksikleri kalmayan. Nihayete eren.

Mütemmim: Tamamlayan, bitiren.

Mürtefi‘: İrtifa eden, yükselen, yükselmiş, yüksek, yüce.

Mübeyyin: Bildiren, açıklayan, beyan eden.

Mübeyyiż: Tebyiz eden, müsveddeleri beyaza çeken kalem katibi.

Müfevveż: İhale ve sipariş olunmuş.

Müekkel: Vekil edilen kimse. Vekil tayin olunmuş olan.

Mürūr: Geçmek, gitmek. Sona erme, nihayet bulma.

Mürekkebāt: kim. Bileşikler.

Mücerredāt: Mücerred, soyut mefhumlar.

Müstetāb: İstitābe edilen, hoş, güzel bulunan. Kitāb-ı müstetāb: güzel kitap.

Müsāvāt: Müsavilik, eşitlik, aynı halde ve derecede olma.

Müş̲elleş̲: Üçleştiren, üçlü, üç.

Müşābih: Benzeyen, benzer.

Mütedelliye: Tedelli eden, nazlanan.

Müteselli: Teselli bulan, avunan, acıyı, kederi unutur gibi olan.

Müretteb: Tertip edilmiş, dizilmiş, yerli yerine konulmuş, sıralanmış. Tayin edilmiş. Bir şey, bir yer için ayrılmış.

Müteḥayyir: Hayrette kalmış, şaşmış.

Müyesser: Kolayı bulunup yapılan, kolay gelen, kolaylıkla olan.

Müzeyyen: Zinetlendirilmiş, süslenmiş, süslü. Kadın adı.

Miftāḥ : Açan alet. Anahtar . kilitleri açan anahtar. (Eşi’atimefātihi’l-gayb: gayb anahtarlarının şuaları.

Mimṭar: Yağmurluk.

Müz̲ekker: Erkek, er. Eril, kelimeyi erkek gösteren (isim,sıfat,zamir, fiil).

N

Naḳbe:

Naṣb: Dikme, saplama.

Nādān: Cahil. kendini bilmez.

Nevm: Uyku, rüya.

Nebātāt: Bitki.

Nebāt: Topraktan çıkan her türlü şey, bitki.

Nehār: Gündüz.

Nuḳūş: Nakışlar, resimler.

Nuḳāṭ: Noktalar.

Nüzūl: Aşağı inme, konma.

Nücūm: Yıldızlar.

P-R

Pāyān: Kenar, son nihayet, üç. Ehl-i tarikatın ulaşacagı birlik ālemi. Akıbet.

Raḥīḳ: Kızıl renkli. Duru ve temiz şarap.

Rāsiḫa: (Rüsuh), muhkem, sağlam olma. Bir ilmin derinliğine, inceliğine varma.

Rezzāḳ: Bütün mahlukların rızkını veren Allah.

Rīşe: Saçak, püskül. İnce saçaklı kök.

Rūşen: Aydın, parlak. Belli, meydanda.

Riḳḳat: Rakiklik, yufkalık, incelik. Merhamet, acıma.

S

Sadā: Yankı.ses

Safil: Aşağı, alçak.

Saṭḥ: Düz. Bir şeyin dış yüzü, üstü. Genişlik.

Seḥāb: Bulut. Karanlık.

Semavāt: Gökler. İnsanın olgunlaşıp yükseldiği büyük aşamalar.

Sevābit: Seyyar. (gezegen) olmayan ve yerinde durur gibi görünen gök cisimleri.

Seb'a: Yedi.

Sebbāḥ: Suda yüzen, yüzücü. Yüzgeç.

Sehm: Hisse. Nasip . Kısım. Yay.

Şemāni: Sekiz.

Şelc: Kar.

Selsebil: Cennette bir ceşme veya ırmak. Tatlı, lātif, leziz su.

Sidre: Arabistan kirazı. En yüksek makam.

Şuleḥā: Salihler. Salahiyetli, günah işlemeyen iyi insanlar. İlim ve amelde, ibadet, taat ve takvada terakki ve teāli eden büyük zātlar.

Şufūf: Sıralar, diziler.

Sündüs: Parlak renkli, çiçekli altın veya gümüş telle işlemeli, nakışlı olarak dokunmuş kumaş.

Süflī: Aşağıda bulunan, aşağı olan.

Sücūd: Secde etme, namazda alnı, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan vaziyet.

Ş

Şaḥme: Bir parça, iç yağı.

Şaḳī: Bahtsız, fena, hareketli, haylaz.

Şühüb: Kıvılcımlar, akan yıldızlar.

Şürb: İçme, içilme.

Şirb: İçme veya içirme. İçmek.

T

Ṭabāyī: Tabiatlar.

Taġayyur: Değişme, başkalaşma. Rengi değişme. Bozulma.

Taḥdīd: Hudut tayin etme, sınır çizme, sınırlama.

Tahiyyāt: Selamlar.Hayır dualar. Manevi hayat hediyeleri. Tezahürat-ı hayatiye. Malikiyet, beka ve mülk.

Taḥḳīḳā: Gerçekten.

Taḥavvül: Değişme, dönme, bir halden bir şekilden başka bir hale dönme.

Teḥallül: Hall olma, cüzüleri birbirinden ayrılma, ayrışma.

Taḥmīl: Yükleme, yükletme. Bir işi birinin üzerine bırakma.

Taḫallüf: Geride kalma, arkada bırakılma. Uygun gelmeme.

Taḥrīr: Yazma, yazılma.

Tanşīf: Yarı yarıya bölmek. Ayırmak.

Tarafeyn: İki taraf. mat. yanlar.

Tasalluṭ: Musallat olma, sataşma.

Taṭvīl: Uzatma, uzatılma.

Ṭayarān: (tayeran) Uçma, havada gaz olma.

Tafsil: Etraflı olarak bildirmek. İzah etmek.

Ṭayr: Kuş.

Ṭāvus: Tavus kuşu. Tavus suretinde görünen sabit bir yıldız.

Tavşīf: Vasıflandırma, niteleme. İlim, bilgi.

Tavassuṭ: Ara bulmak için araya girmek. Aracılık. Vasıtalık.

Taż'if: İki kat etme, bir o kadar daha artırma.

Tekāṣüf: Sıklaşma, koyulaşma.

Tebşīr: Tarif ve izah.

Teberrüd: Soğuma.

Tebdīl: Değiştirme, değiştirilme, başka bir hale getirme.

Tecārüb: Tecrübeler.

Tedvīr: Döndürme,döndürülme, çevirme, çevirimle.

Tedrīc: Derece derece, basamak basamak ilerleme.

Tecẕīr: mat. bulma, kare kökünü alma.

Teceddüd: Tazelenme. Yenilenme.

Tebeddül: Başkalaşmak. Degişmek.

Tefrīḳ: Ayırma, seçme, ayırt etme.

Tekevvün: Var olma, meydana gelme, oluş.

Tesnīm: Cennetteki ırmaklardan birinin adı.

Tesmiye: Ad koyma, adlandırma, isim verme. Besmele çekme.

Teşrīh: Açma, yayma, etrafıyla şerh etme, edilme. Dilim dilim, parça parça kesme.

Telaṭṭuf: Nazik muamelede bulunma.

Telbīsāt: Telbisler. Hileler. Oyunlar.

Tefhīm: Kömürleştirme.

Temevvüc: Dalgalanmak. Calkalanıp dalga dalga olmak.

Terekküb: Karışıp birleşme, meydana gelme [bir şey bir şeyle]

Tertīb: Tanzim etme, dizme, sıralama.

Tevhīn: Zayıf düşürme, düşürülme, zayıflatma.

Tevālī: Birbiri arkasından gelme, arası kesilmeksizin devam etme.

Tevaḳḳuf: Durma. Eglenip kalma. Duraklama.

Tezyīn: Süslemek. Bezemek. Donatmak.

Tezāyüd: Sıkışma, çoğalma, artma.

Tezevvüc: Evlenme, eş alma, zevce edinme.

Tulū‘: Doğma, doğuş.

Turāb: Toprak, toz.

U-Ü

‘Ulvī: Yüksek, yüce.

‘Urūc: Yukarı çıkma, yükselme.

‘Urve: Testi, kova ve benzerleri gibi şeylerin kulpu.

Umḳ: Derinlik.

V

Vahid: Bir, tek, biricik. Eşi, benzeri, cüz’ü olmayan.

Vaḥdāniyet: Birlik, infirad. Benzeri olmamak. Artmaktan, ayrılmaktan, eksilmekten beri ve münezzeh olmak gibi manaları ifade eden Allah’ın bir sıfatıdır.

Vezn: Tartma, tartılma.

Vech: Yüz, surat, çehre. Üst, satıh, düz .

Vüfūr: Çokluk, bolluk, kesret.Tamam olma.

Vücūh: Cehreler, yüzler, suretler. Tarzlar, sebepler, imkanlar.

Y

Yābis: Yaş, kuru.

Yezdān: Hayır ilahi. Allah.

Yebūset: Kuruluk, nemsizlik, rutubetsizlik.

Z

Zākir: Zikreden, zikredici, anan.

Zebed: Köpük. Kir ve pas, tüfi.

Ẕeheb: Altın.

Zebrec: Ziyne, süs.

Zeberced: Zümrütten daha açık yeşil olan ve zümrüt kadar değeri olmayan bir süs taşı.

Zevc: Çift iki şeyden meydana gelen. Sınıf, cins, nev.

Zulumat: Zulmat. Zulmet. Karanlıklar, kara gün.

Ẓuhūr: Darlıkta çıkarmak için biriktirilip saklanan şey.

Züḥal: astr. Sekendiz, Satürn gezegeni.

Zühre: Çoban yıldızı, Venüs.

Zübde': Bir şeyin en seçkin parçası. Öz, özet, sonuç.

Zübd: Sütün içindeki yağlı madde.

DİZİN

A

aġsān, 89
aḫbār, 209, 263
aḫḍar, 84, 88, 100, 101, 246
aḥlā, 91
aḥmer, 88, 104, 177, 186, 249, 331
ahvāl, 65, 69
aḫżer, 94
aḳdām, 146
aḳdem, 49, 84, 104, 167, 174, 175, 213, 218
aḳreb, 178, 242, 248, 249
aḳsām, 116, 117, 141, 142, 280
ʿanāsır, 84, 205, 272
aṣfer, 39, 329, 330, 331
Aṭyeb, 86
ayāt, 92
ʿaẓīm, 56, 77, 84, 85, 86, 88, 89, 102, 104, 139, 152, 158, 161, 172, 225, 273, 278, 282, 284

B

baʿdehu, 84, 97, 108, 130, 132, 134, 137, 169, 179, 202
basīṭ, 105, 117, 119, 151, 158, 160, 180, 189, 202, 231, 233, 240, 244, 258, 272, 299
berāhīn, 111, 150, 176, 182, 186, 190, 195, 199, 204, 272, 282
berd, 40, 235, 248, 283, 303, 329, 331
berḳ, 38, 87, 100, 110, 198, 203, 232, 235, 236, 331
berzaḫ, 84, 88, 89
bevvab, 104
bilād, 72, 236, 240, 241, 242, 260, 268, 278, 281, 282, 284, 285, 286, 292, 294, 297, 298, 299
büldān, 152, 295
bürūdet, 119, 120, 121, 164, 225, 232, 234, 235, 237, 243, 244, 259, 272, 275, 287, 312

C

cāh, 85
celīyye, 108
cenāḥ, 163
cibāl, 63, 88, 96, 100, 101, 103, 108, 115, 151, 194, 211, 233, 241, 242, 259, 260, 267, 273, 277, 278, 282, 285, 296, 328, 331
cünūd, 84, 105

D

daḳāyıḳ, 111
dār, 93, 100, 204
derekāt, 104
dilşād, 52, 90

E

ebdān, 70, 75, 89, 109, 211, 224, 239, 244
ebḥar, 108
ebred, 330, 340
ebvāb, 91, 287
ebyaẓ, 86, 218
ecille, 97
ecniḥa, 87, 88
ecrām, 84, 114, 117, 141, 146, 151, 157, 161, 176, 179, 182, 194, 204, 210, 232, 237, 263, 273, 296, 298, 312, 322
ecsād, 63, 109 211

ecsām, 73, 84, 87, 100, 105, 116, 121, 151, 157, 161, 163, 194, 210, 231, 232, 236, 244, 248, 273, 312, 321, 322, 326, 328, 329, 330, 331
ecvef, 89
ednā, 82, 84, 235
eḥadiyyet, 122
ehven, 64, 126, 136, 293
ekālim, 281, 284
ekl, 87, 103, 105, 122, 278, 285, 300
ekmel, 75
elṭaf, 231, 265
elvān, 87, 89, 91, 92, 93, 110, 211, 224, 246, 260, 268, 273, 276, 331
emrāż, 93, 224, 244, 286
emṭār, 88, 100, 115, 194, 258, 259, 277, 330
emvāc, 233, 263, 264
enbiyā, 109, 150, 274
enfüs, 75, 76, 80, 114
enhār, 62, 76, 86, 90, 91, 115, 194, 211, 258, 259, 262, 264, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 284, 287
envāʿ, 42, 44, 45, 71, 84, 87, 89, 90, 91, 92, 95, 99, 103, 105, 110, 119, 142, 194, 210, 234, 244, 258, 261, 268, 272, 273, 276, 286, 312, 326, 328, 329, 331, 332

envār, 75, 87, 92, 97, 98, 100, 102, 111, 240, 331
enver, 52, 84, 87, 101
erbaʿa, 71, 76, 84, 91, 114, 119, 120, 121, 127, 134, 135, 139, 142, 146, 154, 158, 164, 181, 199, 206, 210, 211, 231, 240, 280, 296, 326
erbāb, 85, 123, 177, 179, 181, 182, 184, 186, 190, 191, 194, 199, 203, 210, 231, 233, 245, 296, 299
ervāḥ, 84, 89, 100, 103, 105, 108, 109, 211, 221, 245, 262
erzāḳ, 85, 100
eṣam, 102, 104
esfel, 47, 84, 103, 108, 120, 179, 184, 188, 197, 199, 202, 234, 321
eshel, 132, 141, 264
eṣmār, 44, 89, 91, 92, 116, 194, 224
eṣbāh, 64, 103 122
eṣcār, 62, 90, 91, 92, 116, 121, 194, 211, 259, 276, 326, 328
eṣedd, 87, 241, 242, 331
eṣḫāṣ, 211
eṭvār, 48, 76, 114, 161, 178, 277, 285, 298, 303
evāmir, 87, 225
evāsıṭ, 265, 268, 282, 283, 300, 302, 303
evḳāt, 90, 97, 99, 100, 158, 166, 222
evṣāf, 62, 89, 90, 186, 190, 199, 203, 209, 231, 234, 258, 264, 287, 300, 335
evsaṭ, 193, 214, 265
ezdiyād, 152, 158, 208, 241, 245, 246, 277, 281, 284, 317
ezhār, 91, 116, 194
eẕkār, 89
eznāb, 234

F

faḫire, 92
feḥvā, 88, 274
feyz, 122

G

ġılāf, 97
ġılẕet, 158, 183
ġuyūm, 100

H

ḥafaẓa, 87
ḥaḳāyıḳ, 44, 75, 77, 111, 158, 274, 335
ḫalḳ, 34, 38, 41, 45, 48, 49, 56, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 95, 97, 99, 101, 103, 104, 161, 217, 218, 232, 265, 274, 276, 287, 301, 303, 304, 323, 327, 329, 331, 335
ḥamele, 62, 76, 85, 87, 109, 164, 168, 175, 193, 251, 285, 299
hāmil, 342
ḫarīf, 155, 164, 165, 167, 214, 240, 246, 251
ḫāṭif, 110
hecā, 44, 85
herem, 93
ḥicāb, 62, 86, 89, 95, 103, 105
ḫidmet, 225
ḫilḳat, 62, 75, 76, 84
hītān, 102
hīzan, 109, 120, 258
hubūṭ, 106
ḥuffāẓ, 91
ḥulle, 40, 92
ḫurūc, 108, 157, 244, 278, 315
ḥurūf, 44, 85, 219, 323
ḫusūf, 62, 99, 108, 150, 152, 208
ḫuṭūṭ, 121, 142, 143, 240

I-İ

ıṭlāḳ, 84, 86, 100, 115, 140, 143, 156, 158, 183, 191, 196, 238, 280, 281, 292, 317, 332
ʿibād, 75, 77, 79, 85, 88, 90, 93, 99, 103, 102, 225, 276, 277, 284
ibdā, 55, 91, 145, 180, 189, 196, 198, 201, 202, 206, 207, 208, 231, 242, 249, 250, 260
ibṭāl, 38, 150
ibtidā, 84, 115, 118, 121, 122, 127, 132, 134, 152, 170, 175, 181, 193, 209, 212, 215, 216, 233, 234, 239, 240, 244, 249, 250, 251, 265, 276, 279, 281, 282, 285, 287, 292, 293, 302, 313, 315, 319, 326
icmāl, 75, 127, 179
ifrāġ, 178, 183, 187, 192, 196, 200
ifrāz, 178, 183, 187, 192, 196, 200, 205, 274
iftiḳār, 116
iftirāḳ, 163
iḫāṭa, 38, 87, 97, 98, 102, 118, 142, 144, 145, 150, 156, 158, 234, 241, 242, 244, 248, 259, 313, 319
iḫdāṣ, 145, 317
iḫrāk, 97
iḫtirāḳ, 180, 182
iktifā, 111, 137, 141, 157, 178, 183, 188, 196, 201, 331, 332
iktitāb, 75
iḳtiżā, 48, 118, 132, 133, 150, 151, 178, 222, 278, 299, 332
ilbās, 97, 98, 106
ilḳā, 43, 86, 146, 153, 232, 322
ʿilm-i ezelī, 75

imtidād, 142
imtizāc, 52, 86, 119, 121, 194, 323, 326, 330
inḥidāb, 153
inḥirāf, 259, 295
inḥisāf, 152
inḥiṭāṭ, 156, 273, 286
İntihā, 123, 249, 281, 327
inzāl, 87, 94, 98, 100, 105, 277
inżimām, 192
irtifā‘, 152, 154, 241, 242, 246, 268, 272, 287, 292, 295, 316
isḳāṭ, 136, 244, 301
iṣneyn, 126, 128, 137, 139, 186, 209
istebraḳ, 92
istidlāl, 150
istiḥāl, 120
istiḫrāc, 134, 139, 215, 265, 278, 284, 285, 293
istirāḳ, 97
istiṣḥāl, 151
istivā, 155, 241, 250, 279, 280, 281, 315
i‘tidāl, 67, 72, 155, 164, 186, 193, 203, 209, 217, 237, 262, 279, 283, 284, 292, 293, 331
itmām, 129, 130, 133, 135, 183, 187, 297
ittiḥād, 176
ittiḥāẕ, 99
ittiṣāl, 143
‘iẓām, 83
iżlāl, 103

K

ḳā’ime, 85, 88, 116, 142, 144, 145, 156, 206, 240, 294
ḳadīme, 312
ḳalīl, 55, 94, 101, 136, 153, 194, 211, 233, 235, 236, 243, 245, 246, 248, 249, 258, 265, 277, 286, 304, 331
ḳamer, 22, 39, 62, 68, 80, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 108, 150, 151, 158, 166, 168, 169, 175, 177, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 218, 220, 224, 246, 267, 298, 313, 319
kavra, 13, 21, 49, 129
keṣīf, 101, 169, 207, 208, 232, 234, 236, 237, 238, 240, 243, 245, 246, 258, 259, 264, 272, 278, 327
keṣīr, 89, 91, 100, 106, 109, 134, 142, 143, 163, 194, 234, 236, 239, 243, 245, 261, 262, 264, 277, 286, 303, 331
keṣret, 76, 103, 105, 108, 211, 236, 265, 275, 277, 287, 329, 330
kevākib, 37, 65, 97, 102, 115, 119, 152, 156, 158, 161, 162, 163, 166, 176, 177, 178, 180, 185, 204, 218, 224, 232, 234, 263, 266, 273, 312, 313, 314, 317, 319, 323
kevkeb, 42, 50, 65,66, 67, 68, 69, 119, 155, 163, 166, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 206, 209, 210, 212, 218, 219, 220, 234, 274, 292, 296, 299, 313, 318, 320, 331
kevn, 45, 69, 84, 117, 226, 231, 298, 326, 327
ḳurb, 225, 243, 259, 292, 320
ḳuṭre, 102, 296
ḳu‘ūd, 89, 96
küsūf, 55, 62, 98, 99, 150, 152, 158, 202, 207, 208, 276

L

lāhūt, 84
laṭīf, 54, 76, 84, 93, 100, 231, 232, 234, 236, 245, 264, 287, 298, 326, 334

M

ma‘būd, 86, 98, 99, 226
ma‘den, 47, 64, 85, 118, 119, 120, 122, 284, 326, 328
maḍrūb, 128, 132, 133, 134
ma‘dūm, 55, 115
maḥfūẓ, 84, 88, 139
māhī, 97, 99, 111
maḫrec, 126, 134, 137, 140, 145
maḫrūṭ, 144, 146, 207, 249
maḥtūm, 92
maḳāmāt, 84, 221
maḳṣūm, 95
ma‘mūr, 71, 72, 94, 107, 194, 260, 263, 275, 281, 284, 286, 294, 299
ma‘rifetullah, 8, 9, 76, 111, 141
ma‘rūf, 49, 84, 195, 199, 200
maṭar, 87, 90, 100, 109, 327
maṭlūb, 128, 134, 136, 139
ma‘ṭūf, 333
mazrub, 132
maż‘uf, 134
me ‘kūl, 123
mebnī, 65, 153, 161, 263
mecīd, 39, 47, 277, 327
meczūr, 136
mefrūż, 134, 295
meġārib, 50, 97
mehābet, 87
meḳādir, 146, 182
mekfūf, 99

mekīl, 100, 261
melekūt, 84, 86, 226
memlū, 88, 103
menāẓır, 204
menhiyyāt, 106
menḳūṣ, 130
merāfık, 162
merātib, 54, 63, 64, 76, 118, 119, 121, 122, 127, 131, 132, 133, 135, 324
Merīḫ, 119, 177, 179, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 213, 218, 219, 220, 225, 298, 313, 318, 347
mesāḥa, 182
mescūr, 87, 95
meskūn, 107, 260, 264, 275, 280, 281, 284, 294, 298
mesmūm, 104
mesṭūr, 261, 262, 332, 335
metālı‘, 97
mevālid, 119, 231, 234, 323, 326, 328, 331, 332, 333
mevt, 53, 93, 94, 109, 304, 323, 332
meẕkūre, 84, 95, 100, 102, 108, 146, 154, 162, 179, 181, 200, 202, 206, 222, 237, 246, 248, 267, 282, 284, 298, 320, 328
miftāḥ, 96
mimṭar, 101
mu‘addel, 152, 154, 239, 275, 279, 292, 314, 315, 317
mu‘ammem, 118
mu‘ārıż, 179, 184, 189, 197, 201, 202, 205
mu‘azzib, 48, 110
muġraḳ, 179
muḥaddeb, 142, 151, 176, 186, 190, 194, 199, 204, 205, 210, 232
muḥadded, 119
muḥallid, 93
muḥāṭ, 47, 143, 160, 162, 177, 178, 182, 183, 184, 186, 188, 191, 195, 196, 197, 199, 201, 204, 206, 231, 233, 272, 312, 313, 316, 319, 321
muḥīṭ, 38, 89, 96, 101, 105, 109, 119, 142, 144, 146, 151, 155, 157, 160, 161, 172, 204, 221, 225, 239, 240, 241, 242, 249, 258, 259, 261, 263, 266, 267, 274, 275, 282, 284, 292, 293, 297, 313, 322
muḥkem, 83
muḫteliṭ, 38, 103, 236, 243, 259, 273, 277, 326, 328, 330, 333
muḥteriḳ, 53, 55, 86, 89, 110, 198, 203, 208, 218, 238, 284, 329, 330
muḳanṭarāt, 156
muḳārin, 97, 180, 189, 198, 328, 330
muḳarrebīn, 95
muḳarrib, 103
muḳarrir, 178
muḳayyed, 150
muḳīm, 153, 179, 184, 187, 189, 197, 201, 202, 206, 225
muḳteżā, 261, 275, 298
munażżım, 136, 235
munṭabıḳ, 42, 154, 156, 333
munṭafi, 232, 234
muntaşıf, 155, 162, 188, 190, 203, 206, 293, 294
muntaẓır, 89, 92, 293
murabba‘, 118, 142, 144
murassa‘, 91, 167, 188
muṣaddāḳ, 111
muṣaffā, 91, 93
musaḫḫar, 78, 224, 326
musaṭṭaḥ, 273
mustaṭīl, 143
mutavassıṭ, 84, 116, 118, 120, 197, 202, 209
mu‘teber, 72, 217, 240, 316, 331
mu‘tedil, 155, 199, 241, 244, 268, 280, 285, 286, 297, 299, 303
muṭırr, 100
muṭī‘, 88, 93, 102, 326
muṭṭali‘, 85, 156, 176, 224
muttaşıf, 177, 300, 317, 319
muttaşıl, 88, 96, 97, 121, 154, 234, 239, 246, 249, 259, 263, 275, 294, 326
muvāzāt, 144, 315, 317
muvāzī, 155, 192, 314, 315
mużāf, 126, 233, 258, 283
mużṭar, 194, 224, 234
mübāheṣe, 154
mübeddel, 120, 121
mübeyyiż, 99
mücerreb, 261
mücerredāt, 84
mücessem, 144, 158, 286
mücevvef, 333
müctemi‘, 136, 238, 277
müctenā, 89
müdevver, 117, 207, 260, 266, 273, 280, 296
müekkel, 89, 100
müfevveż, 88
müheyyā, 92, 93, 225, 245
mükedder, 101, 110, 211
mükerrer, 118, 137
mülteḳā, 143, 333
mümās, 51, 151, 157, 161, 179, 184, 197, 205, 206, 221, 233, 246, 258, 276, 299
mümteli, 105, 277, 287
mümtezic, 94, 100, 164, 177, 199, 203, 235, 237, 244, 278, 286, 326, 331

münʿakis, 102, 246, 248
münaḳḳaṣ, 162
müncemid, 101, 237, 248, 284
münezzeh, 150, 357
münfaṣıl, 279
münfekk, 108
münḥanī, 142
münḥarif, 143, 206, 208, 266, 295
münḫasif, 151, 207, 209
münḳād, 105, 276
münḳalib, 120, 164, 231, 233, 234, 235, 238, 248, 249, 260, 277
münḳasım, 117, 118, 155, 280
münḳatıʿ, 150
münkeṣīf, 99
müntehā, 89
müntehī, 115, 141, 143, 151, 153
mürebbaʿ, 152
mürekkeb, 116, 118, 121, 132, 262
mürekkebāt, 85, 121, 231, 248, 326
müretteb, 75, 121, 169
mürtefiʿ, 84, 146, 153, 180, 233, 238, 242, 246, 272
mürtesim, 155, 222, 334
mürūr, 84, 105, 107, 120, 143, 144, 146, 155, 170, 171, 243, 250, 251, 259, 262, 268, 280, 283, 285, 293, 297, 328, 331
müsāvāt, 315, 317
müsāvī, 127, 130, 134, 139, 142, 152, 153, 155, 163, 180, 184, 189, 192, 197, 201, 202, 273, 279, 281, 292, 294
müṣeddes, 152
müṣelleṣ, 118, 142, 145, 152, 163, 165, 170, 174, 249, 292, 293, 298
müṣelleṣe, 118, 164, 298
müsevvid, 99
müstaḳır, 104
müsteḥīl, 240, 244
müstetāb, 353
müstevī, 109, 142, 143, 144, 219, 233, 249, 250, 273, 293, 314
müşābih, 87, 123, 162, 177, 182, 186, 191, 195, 260, 300
müştehī, 92
müşteri, 180, 182, 183, 184, 185, 187, 189, 213, 218, 219, 298, 299, 313, 318
müteʿayyin, 48, 98, 137, 155, 163, 181, 183, 185, 187, 190, 198, 201, 209, 281, 292
mütebāyin, 137
mütedelli, 89, 92
mütedelliye, 89, 92
müteġayyir, 99, 116, 151, 152, 180, 211, 225, 330
müteḥarrik, 40, 98, 102, 154, 176, 193, 209, 234, 263, 272, 279, 319, 321, 326
müteḥayyir, 180, 185, 189, 194, 198, 202, 218, 225
müteḳaddim, 163, 284
mütekāṣif, 236
mütekeffil, 132
mütelāṣıḳ, 155
müteleẕẕiẕ, 92
mütemekkin, 200
mütemmem, 178
mütemmim, 183, 187, 192, 196, 200, 205
mütenebbih, 99, 102
mütesāvi, 143
müteselli, 89
müteşābih, 117, 145, 184, 189, 193, 198, 202, 317
müteveccih, 47, 102, 123, 238, 246, 315, 316
mütteḥid, 143, 158, 286
müyesser, 106, 142
müẕekker, 165, 186, 190, 193, 203
müzeyyen, 75, 91, 92, 313

N

nādān, 122, 324
naḳbe, 89
naṣb, 40, 50, 94, 110, 147, 225, 293, 296
nebāt, 49, 64, 100, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 194, 224, 232, 237, 248, 259, 277, 323, 326, 327, 328, 331, 332, 335
nebātāt, 117, 121, 123, 194, 211, 259, 273, 332
nehār, 40, 80, 87, 93, 98, 105, 115, 152, 154, 158, 160, 193, 211, 214, 224, 237, 241, 245, 249, 250, 277, 279, 280, 281, 284, 292, 293, 314, 315, 317, 326
nevm, 53, 77, 87, 103
nuḳāṭ, 144, 183, 187, 192, 196
nuḳūṣ, 91
nücūm, 97, 99, 117, 121, 146, 160, 167, 177, 180, 181, 184, 185, 189, 190, 192, 193, 198, 203, 209, 211, 212, 218, 224, 250, 272, 285, 298
nüzūl, 21, 46, 50, 88, 94, 96, 109, 120, 122, 172, 174, 179, 180, 183, 185, 187, 189, 196, 197, 202, 206, 209, 211, 231, 235, 236, 237, 243, 246, 248, 258, 259, 274, 296, 321, 328

P

pāyān, 51, 92, 275, 322, 335, 336

R

raḫīḳ, 92
rāsiḫa, 118
rezzāḳ, 85
riḳḳat, 94, 187, 192, 193, 199, 203
rīṣe, 90

rūşen, 94, 115, 120, 171, 172

S

sadā, 265
safil, 47, 84
saṭḥ, 47, 89, 102, 117, 141, 142, 144, 145, 155, 160, 161, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 231, 232, 233, 249, 258, 272, 280, 295, 315, 317, 321, 333
sebʿa, 63, 69, 71, 83, 84, 95, 97, 102, 103, 104, 108, 121, 126, 134, 136, 141, 146, 158, 163, 177, 180, 182, 186, 191, 195, 199, 204, 210, 218, 224, 225, 272, 274, 281, 282, 284, 292, 298, 326, 328, 329
sebbāḥ, 97
seḥāb, 96, 100, 117, 194, 218, 235, 236, 238, 246, 248, 258, 259
sehm, 142, 143, 144, 163, 167, 213, 240
s̱elc, 86, 91, 100, 235, 236, 237, 285, 286
selsebil, 92
s̱emāni, 56, 85, 86, 91, 101, 109, 126, 136, 280
semavāt, 62, 76, 84, 94, 95, 96, 100, 101, 105, 108, 111, 158, 161, 210, 277, 322
sevābit, 65
sidre, 53, 76, 87, 89

Ş

ṣufūf, 87
ṣuleḥā, 109, 110
sücūd, 62
süflī, 84
sündüs, 92
şaḥme, 86
şaḳī, 88
şirb, 93
şühüb, 97
şürb, 87, 103, 329

T

ṭabāyī, 84
taġayyur, 240, 243
taḫallüf, 201, 322
taḥavvül, 120, 253, 258, 262, 264
taḥdīd, 88, 96, 157, 278, 280
taḥḳīḳā, 110
taḥmīl, 100, 110
taḥrīr, 39, 111, 129, 137, 166, 179, 212, 221, 300, 312, 319, 322
tanṣīf, 128, 131, 132, 138, 143, 154, 279, 293
tasalluṭ, 116
taṭvīl, 160, 332
tavassuṭ, 150, 184, 188, 318
tavṣīf, 141
ṭāvus, 90, 105
ṭayarān, 86
ṭayr, 86, 90, 93, 103, 105, 278
taż‘if, 130, 322
tebdīl, 107, 119, 120, 194, 243, 244, 258, 262, 316, 317, 320, 326, 332
tebeddül, 63, 71, 115, 118, 120, 121, 231, 233, 272, 315, 320, 327
teberrüd, 277
tebşīr, 90, 93
tecārüb, 312
teceddüd, 162
tecẕīr, 127, 128
tedrīc, 50, 84, 97, 98, 120, 152, 154, 259, 277, 332
tedvīr, 177, 178, 179, 183, 184, 186, 188, 195, 196, 197, 201, 202, 206, 209
tefhīm, 276
tefrīḳ, 100, 127, 130, 138, 163
teḥallül, 243
tekāẕüf, 235
tekevvün, 50, 73, 194, 233, 234, 235, 237, 262, 273, 277, 326, 328, 329, 330, 332
telaṭṭuf, 44, 87
telbīsāt, 103
temevvüc, 236, 237, 261, 333
terekküb, 75, 234, 246, 334
tertīb, 47, 62, 63, 76, 84, 114, 118, 119, 127, 150, 157, 175, 179, 200, 217, 219, 220, 231, 253, 266, 282, 286, 298, 312, 314, 318, 326
tesmiye, 47, 84, 110, 115, 116, 119, 140, 142, 144, 160, 162, 163, 166, 176, 177, 178, 180, 182, 185, 186, 189, 190, 191, 193, 195, 198, 199, 201, 202, 203, 209, 221, 222, 233, 238, 244, 249, 259, 265, 266, 276, 280, 281, 295, 298, 300, 313, 318, 319, 331
tesnīm, 92
teşrīh, 111
tevaḳḳuf, 322, 332
tevālī, 108, 109, 172, 179, 181, 184, 185, 188, 192, 197, 201, 202, 204, 205, 206, 209, 317, 318
tevhīn, 150
tezāyüd, 241, 332
tezevvüc, 300
tezyīn, 108
tulūʿ, 65, 170, 171
turāb, 45, 103, 106, 109, 120, 232, 241, 242, 243, 258, 327, 328, 329

U

U‘ulvī, 84, 117
umḳ, 48, 50, 95, 99, 116, 141, 181, 232, 233, 235, 236, 258, 260, 263, 267, 268, 273, 274, 278, 326, 332
‘urūc, 93
‘urve, 97

V

vaḥdāniyet, 44, 75, 77, 115
vech, 43, 45, 85, 97, 99, 100, 105, 107, 109, 121, 152, 153, 162, 184, 187, 192, 193, 196, 200, 207, 208, 211, 217, 221, 232, 234, 235, 237, 265, 280, 292, 296, 300, 313, 320, 331
vezn, 110
vücūh, 64, 99, 141, 179
vüfūr, 95

Y

yābis, 43, 88, 121, 190, 193, 203, 211, 221, 231, 245, 272, 286, 332
yebūset, 120, 121, 225
yezdān, 75, 221

Z

zākir, 85
zebed, 101
zeberced, 88, 90, 94, 96, 328
zebrec, 93
ẕeheb, 39, 87, 89, 90, 93, 96, 284, 328, 329
zevc, 131, 138, 252
ẓuhūr, 85, 94, 107, 108, 118, 119, 136, 143, 144, 152, 170, 171, 174, 208, 225, 234, 236, 237, 238, 245, 246, 260, 263, 272, 278, 281, 285, 303
zübd, 84, 85
Züḥal, 39, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 189, 218, 219, 298, 313
Zühre, 39, 67, 177, 181, 195, 196, 197, 198, 201, 203, 213, 218, 219, 220, 298, 313, 317

TIPKIBASIM

نوع اول
ولان انهاری و
ملائکه نے
بلد ر
۲

نوع ثانی
نعیم جنانی وحور وغلمانی
ودولت لقاء رحمانی
بلد ر
۶

نوع ثالث
جب وبحار وخزائنی و
حیوانات وشمس وقمر
ونجومی دورت نوع ایله
بلد ر
۷

نوع رابع
بعض احوال کائنات
جوّ سمائی
بلد ر
۸

نوع خامس
تضعیف اعداد ك
طریق اهون
بیان
ایلد
۱۵

نوع سادس
تنصیف اعداد ك
طریق اهون
بیان
ایلد ۱۵

نوع تاسع
جذر وکسوری استخراج
طریق اهون بیان
ایله
۱۷

نوع عاشر
مجهولات عددیه نی
استخراج طریق
اهون
۱۸

نوع ثانی
مثلثات ومربعات و
ذوایای ودائره ومرکزو
محیطنی وقطر وقوسنی
بلد ر
۱۹

نوع ثالث
اشکال مجسمه دن مکعبی
واسطوانه یه ومخروطی
وکره واجزاسنی
بلد ر
۲۰

کوکب زحل طبیعت و
اوصافی و مسافه
بعدی و مساحه
جرمی بلدر
۲۰

نوع ثالث
کوکب مشتریک فلک تدویری
هیئتی و کیفیت حرکتی
بلدر
۲۰

نوع ثانی
مشتریک فلک
المرکزی هیئتی
طبیعیه سی
در
۲۰

نوع رابع
نیّر اعظمه نسبتله نیّر
قره عارضی اولان
احوالی
بلدر
۲۶

نوع خامس
نیّر اعظمه نیّر اصغرله
اولان کسوفی و قره کلمی
خسوفی بلدر
۲۶

نوع
نیّر اص
و مسا
جرمی
۲

فصل عاشر
نیّر اصغرک تا نیّرات و
اختیاراتی و سائر سیّارات
و افلاکلک احوالی بیانی
نوع ایله بیان ایلر
۲۷

نوع اوّل
کوکب قمرک قدری باریله
مشاهده اولنان تا نیّراتی
بلدر
۲۷

نوع ثانی
کوکب قمرک روح اعتباریله
اولان خواصی و
اختیاراتی
بلدر
۲۸

نوع خامس
کواکب سبعهٔ سیّاره نک
وکیفیات اربعه نک
مبداء تا نیّراتی
بلدر
۴۱

باب ثالث
کون و فسادی اولان
ارکان اربعه نک
ثلثه نک احوالی
فصلله بلدر

نوع اوّل
کوکب مریخک فلک مثلی
هیئتی و کیفیت حرکت
طبیعیه سی بلدر
۲۱

نوع خامس
کوکب مریخک اوج و حضیضلری
وجوزهرک و اوصافی
و بعد و جرمی بلدر
۲۲

نوع رابع
افلاکلک اعداد و اصولی
و حرکات مرکزیه و دوائر
اعتباراتی بلدر
۲۹

نوع ثالث
کوکب زحلک فلک تدویری
هیئتی و کیفیت حرکتی
بلدر
۲۵

نوع ثانی
کوکب زحلک اوج و حضیضلری
اوجی و زهری مواضعی
و اوصافی بلدر
۲۵

فلک جوزهرنی و فلک
مائلنی هیئت و حرکتلریله
بلدر
۲۵

هیئت سماء دنیانی و ایکی
اولان قمر زیبانی و احوال
و اوصافی آلتی نوع ایله
بلدر
۲۵

نوع اول
بو هیئت جدیده نك مشهور
اولوب اعتبار بولدیغی
بلدر
٧١

نوع ثانی
هیئت جدیده نك قواعدی
آسان ومضبوط
اولدیغن
بلدر
٧١

نوع ثالث
آفتابك حولنده اولمك
کیفیت جولانك و
دورانن
بلدر
٧٢

نوع خامس
هیئت جدیده نك قواعدی
رسوخ بولوب معتبر
اولدیغن
بلدر
٧٢

نوع سادس
هیئت جدیده یه نسبتله
خمسهٔ متحیره نك بطوء
واقامتن
بلدر
٧٢

نوع سابع
بو هیئت جدیده اهلنه
توجه ایدن اصوله
واجوبه نی
بلدر
٧٢

نوع تاسع
بو هیئت جدیده یه کوره
افلاك طبایع واعدادی
بلدر
٧٤

فصل عاشر
کیفیت تکون کائنات
مرکباتی اعنی تامه یی
بدی نوع ایله بیان
وتبیان
ایدر
٧٦

نوع اول
طبیعیاندن اولان جمیع
کائنات مرکباتك
اصول ومرادی
بلدر
٧٦

وقراوی وزاله یی
حکیمانه
بلدر
٤٨

نوع خامس
سنه قمریه دوریه یی
وشهور هلالیه یی و
غره شهور رومیه یی
وعربیه یی بلدر
٥٠

نوع ثالث
میاه بحارك انواع
حرکاتن واسباب
تولدن
بلدر
٥٤

نوع سابع
طبقهٔ مائیه نحتی وکرهٔ
بحر وبرك سفینه ایله
دوریسی بلدر
٥٦

نوع رابع
سنهٔ شمسیهٔ حقیقیه یی
شهور برجیه یی و
ماه شهور رومیه یی
بلدر
٥٠

نوع ثانی
صرمانك اختلاف
صاف واسمانی
بلدر
٥٢

نوع سادس
مسافتلك اولان
سنه لرك سواحله
سیرون بلدر
٥٥

ابدان انسانی بیان ابدر ۸۲

وبجاذاتند حاصل اولان روح طبیعی بلدرر ۸۳

ورأس ورقبه دا اولان حرکاتی یدی نوع ایله بیان ابدر ۹۰

آثارله حاصل اولان حرکاتی بیان ابدر ۹۰

حاصل اولان حرکاتی بیان ابدر ۹۰

نوع ثانی
اسماء وقوای اعضای انسانی بیان ابدر ۸۲

نوع ثالث
کیفیت تکون اعضای جنینی بیان ابدر ۸۴

نوع رابع
فك اسفلك حرکتی و فوائدنی وعضلاتنی بلدرر ۹۱

نوع خامس
رأس ورقبه نك حرکات وعضلاتن بیان ابدر ۹۱

نوع سادس
محل صوت اولان حنجره نك غضاریف وعضلات وحرکاتن بلدرر ۹۱

فصل اول
کیفیت ترکب عظام رأس واسماء وخواصنی انی نوعله بیان ابدر ۸۴

نوع اول
اجمال فوایدعظام اعضای بدن انسانی بیان ابدر ۸۴

نوع ثانی
کیفیت عضلات صدر وتنفیز وبدین واصابع وحرکاتی آلتی نوعله بلدرر ۹۲

نوع اول
صدری قبض وبسط ایدن عضلاتی بیان ابدر ۹۲

نوع ثانی
مفصل کتفی عضلاتی تحریك ایدن عضلاتی بلدرر ۹۲

نوع رابع
فك اعلانك کیفیت ترکب عظامن بیان ابدر ۸۵

نوع خامس
منافع انفی وترکب عظامنی وفك اسفلی بیان ابدر ۸۵

نوع سادس
عضلات کتفی وفوائدنی تفصیل وبیان ابدر ۹۴

نوع خامس
عضلات اصابعی و حرکاتنی تفصیل وبیان ابدر ۹۳

نوع رابع
عضلات دستی وحرکاتنی تفصیل وبیان ابدر ۹۳

نوع اول

نوع ثانی

نوع ثالث

ایدک قسم اعظم شریاتی
بیان
ایدر ۹۸

سیمتاریه نزول ایدک
شراتینی بلدرر
۹۹

اخلاق ذمیمه نک حیوانات
مشابهتن و رؤیا و
تعبیراتن بلدرر
۱۰۹

وشهرستانه وانده دیوان
سلطانه تشبیه وتمثیلا
بلدرر
۱۰۹

تطبیق اولنديغين وشكل
عالم انسان عالم كبيرك
عكسي قيلنديغين بلدرر
۱۱۰

نوع ثانی
کبد دن نشأت ایدن
عرق جوفک بعض
فروع ومنافعن
بلدرر
۹۹

نوع ثالث
کبد دن نشأت ایدن
عرق جوفک صدر و
کتفین ورقبه وراسه
صعودنی بلدرر
۱۰۰

فصل ثانی
انسان کندی وجودنک خالقنه
وجودن وکندی صفاتنک
آنک صفاتن الذی یوجده
بلدرر
۱۱۱

نوع اول
انسان کندی وجودنک خالقنک وجودنه
طریقک
بلدرر
۱۱۱

نوع ثامن
عالم انسانک عالم آخرته
وجوه ایله مشابهت و
مشاکلتن بیان
ایدر
۱۱۱

نوع سادس
عرق جوفک قسم نازلندن
فخذین اسافلنه کیدن
فروعنی ومنافعنی
بلدرر
۱۰۱

فصل رابع
بدک انسانده بولنان انواع
قوایی ومبدأ افعال و
اعضایی ونفوس اربعه یی
الق نوع اله بلدرر
۱۰۱

نوع خامس
تنزیه روح انسانی وفنای
جسم وبقای جانی
حکمانک بیان
ایدر
۱۱۳

نوع رابع
انسان کندی نفسنی
تنزیهدن دیگر تنزیهدن
ادراکی طریقین
بلدرر
۱۱۲

نوع ثالث
انسان کندی بدنده تصرف
خدانک عالمده تصرفی
ادراکک بلدرر
۱۱۲

نوع ثانی
صحت بدن انسانک حفظ
وحراستی کانک اولان
اغراضه یی بیان
ایدر
۱۱۵

نوع اول
محافظه سی لازم اولان
اعضای مرکبه روحک
ماهیات ومراضی و
منافعن بیان ایدر
۱۱۴

فصل ثالث
لازم المحافظه بولنان اعضای
مرکبه جانی وصحت بدن
انسانی اون برنوعله
بیان
ایدر
۱۱۴

نوع رابع
نفس حیوانیه نک بدنده
اولان خدامندک حواس
خمسه باطنه یی بیان
ایدر
۱۰۲

نوع ثالث
بدک انسانده اولان نفس
حیوانیه یی وحواس
خمسه ظاهره یی
بلدرر
۱۰۲

نوع خامس
نوع ساد
نوع اول
فصل خامس

نوع رابع
تقاد قلبی تصحیح و اهل
نت و جماعت مذهبی
طبیقی بلدر
۱۲۱

نوع خامس
اداب و فرائض ظهارانی
و کیفیت ادا بصلاتی اما
اعظم مذهبی اوزره
بلدر ۱۲۳

نوع ثانی
نیا دار بلا و جفا و
ت عالم ذوق و صفا
لدیغن احادیث مطابق
ایله بلدر ۱۲۵

نوع ثالث
دنیانك کیفیاتن و آکاسیل
ایده نلر شقاوتن و آنی
ترك ایده نلر سعادتنك
بلدر ۱۲۶

نوع سادس
ت دنیا مانع حضور
لی و لدیغن و آندن
یا ایله کوکل خلاص
لدیغن بلدر ۱۲۸

نوع سابع
دنیا و اهل دنیا و نفس هوا
مؤمنه اعدا و مانع حضور
خدا اولدیغن بلدر
۱۲۹

نوع اول
قلب انسانك کندی عالمنده
خواب و موت الهام ایله
عزت و لذت جانبولدیغن
بلدر ۱۴۸

نوع ثانی عشر
قلب انسانك کندی عالمنه
توجهی جمله دك لزوم
اولدیغن بلدر
۱۴۹

باب ثانی
ارکان سته طریق عرفانی
فصول سته ایله تفصیل
ایدر
۱۵۱

نوع ثالث
رذائل شعبی و فضائل
جوعی بیان
ایدر
۱۵۲

نوع ثانی
قلب انسان کندی عالمنده
نسیان و تذکر
قیلدیغن
بلدر ۱۴۸

نوع ثالث عشر
روح انسانك عالم بدنده
بیچه نقصان و کمال
بولدیغن بلدر
۱۵۰

نوع ثانی عشر
روح انسان بیچه عالملر
سفر قیلوب بدنده
کائن بولدیغن بلدر
۱۵۰

فصل اول
ارکان سته راه عرفانك
اولکی رکنی اولان تقلیل
طعامك فوائد و خواصی
سکز نوعله بلدر
۱۵۱

نوع رابع
تقلیل طعامك کیفیت
مقدارن و فوائد
و اسرارن
بلدر
۱۵۲

نوع ثانی
قلب انسان کندی عالمنده
غفلت و نسیان
ریاضتله زوالنا و لوب
عقل کاملك حکمت ایدیغی
بلدر ۱۴۸

نوع ثالث عشر
روح انسانك عالم بدنده
بیچه نقصان و کمال
بولدیغن بلدر
۱۵۰

نوع اول
فضائل جوعی برآیه کریمه
و بیچه احادیث
شریفه ایله
بلدر
۱۵۱

نوع خامس
ملاذ ماشر عی کرامات
جوعی بیان
ایدر
۱۵۳

وجان اولدیغنی و
لیه عرفان ترک
ان قیلدیغنی بیدرر
۱۶۰

نه اولدیغنی واهل عرفان
احوال قلبی رموز ایله
اشارت قیلدیغنی بلدرر
۱۶۰

اصلی اولان توکلك
فضائلکن بیلک نوع ایله
بلدرر
۱۷۵

واحادیث نبویه ایله
بلدرر
۱۷۵

کرامات و تاثیرات و
حالاتن بیان
ایدر
۱۷۵

نوع ثانی
ت انام موجب عز و
ترام اولدیغنی احادیث
یفه ایله بلدرر
۱۶۱

نوع ثالث
عزلت انام سبب قربیت
رب انام ومورث انس
مدام اولدیغنی
بلدرر
۱۶۲

نوع رابع
توکل تامك حد وحقیقتی
ووجوبی حکمتن
بلدرر
۱۷۷

نوع خامس
توکل نامك تاثیرات
وکرامات واهل توکلك
بعض حکایاتن بیان
ایدر
۱۷۷

نوع سادس
کمال توکل رزقی مرتبه
هم جمله یه اهم والزم اولدیغنی
بیان
ایدر
۱۷۸

نوع سادس
ت انام عادت کرام
وجب حضور تام
ورث ذل مرام
ولدیغنی بلدرر
۱۶۴

نوع سابع
عزلت انام موجب فکر تمام
ومعین توجه تام اولدیغنی
بلدرر
۱۶۳

فصل خامس
ارکان ستهٔ دله عرفانك
بشنجی رکنی اولان فکر مداومك
فوائدك ظهور نوع ایله
بلدرر
۱۶۶

نوع عاشر
یت عزلتا اولان خلوتك
ولك شروط وارکان
واصولك
بلدرر
۱۶۵

نوع ثالث
۱۶۷

نوع ثانی
تفویض وتسلیمك تعریف
وحقیقتن وتاثیر و
منفعتن بیان
ایدر
۱۷۹

نوع اول
فضائل تفویضی آیات
بینات واحادیث
شریفه ایله بیان
ایدر
۱۷۹

فصل ثانی
اصول اربعه دار عرفانك
ایکنجی اصلی اولان تفویضك
فوائدن سکز نوع ایله
بیان ایدر
۱۷۹

نوع رابع
تفویض وتسلیم انسانه
اهم والزم امور اولدیغنی
سبب وسرك
بلدرر
۱۸۱

نوع خامس
تفویض وتسلیم کثیر عظیم
بلکه جنت نعیم اولدیغنی
بیان
ایدر
۱۸۱

نوع سادس
تفویض وتسلیمك تاثیرات
وفوائدك بیان
ایدر
۱۸۱

نوع رابع

نوع ثالث

نوع ثامن

فصل ثالث

نوع اول

الله اولدیغن بیان ایدر ۱۹۱

اولدیغن بیان ایدر ۱۹۲

نوع سادس
عارفك خوف وحزندن امین اولدیغن بلدرر ۱۹۳

نوع سابع
اهل زهد ایله اهل عرفانك فرق وتفاوتن بیان ایدر ۱۹۲

فصل ثانی
محبة الله مقصد اقصی اولدیغن بکرمی دورت نوعله بلدرر ۱۹۴

نوع اوّل
فضائل محبت مولایی آیات واحادیث قدسیه ایله بلدرر ۱۹۴

نوع رابع
محبت مولانك کونا کون واقسام واقسام خاصیتن ومنافع ومقاماتن بلدرر ۱۹۷

نوع خامس
محبت مولانك بعض علامات وکراماتن بیان ایدر ۱۹۷

نوع ثامن

نوع تاسع

نوع ثانی
حکمت اولیانك حدّ و علامت وقیمتن بیان ایدر ۲۱۲

نوع اوّل
حکمت اولیانك فضائل وفوائدن آیات واحادیث ایله بلدرر ۲۱۱

فصل رابع
اولیای کرامك فضائل و برکاتن طقوز نوع ایله بیان ایدر ۲۱۴

نوع ثالث
اولیای کرامك دسوم وعادتلك وقلوب ایله سیاحتن بلدرر ۲۱۴

نوع اوّل
اولیای کرامك فضائل و برکاتن آیات واحادیث ایله بلدرر ۲۱۴

نوع خامس
اولیای کرامك خارق عادتلرن وامن و راحتلرن بلدرر ۲۱۶

نوع رابع
اولیای کرامك اوصاف وعادتلرك وحضور وسلامتلرن بلدرر ۲۱۶

نوع سادس
اولیای کرامك حرکات وسکناتن وبرکات وعباداتن بلدرر ۲۱۷

فصل خامس

نوع تاسع

نوع ثامن

ولده بولنان نفس
امّاره بی بلدر
۲۲۸

نوع ثانی
مقام تانیده توقف ایدن
برادر ایله مقرینك
۲۳۰

نوع ثالث
نفس لوّامه نك مقام
ثانیدك مقام ثالثه
ترقیسی علاجین
بلدر
۲۳۱

نوع سادس
عالم مثالده اولان
شهوانیه بی وعلامات
تصفیه بی
بلدر
۲۳۲

فصل ثالث
مقامات سبعه دن مقام
سالکده بولنان نفس
ملهمه بی اون
نوعله
بلدر
۲۳۵

نوع رابع
نفس لوّامه نك مقام
ثانیدك مقام ثالثه
ترقیسی علاجین
بلدر
۲۳۶

اوّلك خلاصی
علاجی
بلدر
۲۲۹

تصفیه قلبك وتزکیهٔ
نفسك وجه احسنله
طریقین
بلدر
۲۳۲

نوع اوّل
نفس ملهمه نك وجه
تسمیه وصفات
وترقیسی بیان
ایدر
۲۳۵

نوع خامس
نفس مطمئنه نك
وجه تسمیه وصفات
وترقیسی بیان
ایدر
۲۳۷

نوع ثانی
مقام سادسده بولنان
کاملك احوالن
بیان
ایدر
۲۴۲

نوع ثالث
طبیعت وظل ونفس
رحمانی بواوچی بر
جوهر اولدیغن
بلدر
۲۴۴

نوع ثالث
سالك قابلك صفات
وعلامتلرن بیان
ایدر
۲۴۵

نوع ثانی
مرشد کاملك علامات و
کرامات وعبادتن
بلدر
۲۴۵

نوع سادس
سالك مقام نفس لوّامه
ایکن شیطان آنی قطع
ایلدیکن بلدر
۲۴۷

نوع سابع
سالك مقام نفس ملهمه ده
ایکن شیطان آنی
اضلال ایلدیکن
بلدر
۲۴۷

نوع ثانی
مقام سادسده بولنان
کاملك احوالن
بیان
ایدر
۲۴۲

فصل سابع
مقامات سبعه دن مقام
سابعده بولنان نفس
کاملهٔ بی سکز نوعله
بلدر
۲۴۴

نوع رابع
سالك قابل حزن وقبض ایله
منشرح اولدیغن
بلدر
۲۴۶

نوع ثامن
سالك مقام نفس مطمئنهٔ
کلبکده حصن مولایه
داخل اولدیغن بلدر
۲۴۷

نوع ثالث
حضرت غوث علیه
۲۴۸

نوع ثالث
حضرت غوث علیه
۲۴۳

	معامله به متعلق اولان کلام کباری بلدر ۲۶۲	وآفاتن وترغیب وفوائدن بلدر ۲۶۳
	نوع ثانی عالمك طالبلرینه تعلیم وتدریسنك اداب و ارکانن بلدر ۲۶۵	نوع ثالث شاگردك استاذندن تعلمنك اداب وارکانن بلدر ۲۶۵
	نوع سادس رجل کندی اهیله مدعیه وجماعتك اداب و ارکانن بلدر ۲۶۵	نوع سابع اوفاق جماع واتحاد واحوال واشکال اولادی بلدر ۲۶۶
	نوع عاشر رجل کندی اهیله مدعیه وجماعتك اداب و ارکانن بلدر ۲۶۷	نوع حادی عشر سیدك غلمان وجواریله صحبتنك اداب و ارکانن بلدر ۲۶۷
	فصل رابع اداب وارکان صحبت اخوانی	نوع اول اداب وارکان صحبت

نظر قبول الله مطالعه ایدنلر حقیقت معرفت مولایه مطلع ایتمشدر بن بوکا معرفتنامه نام اولوب تاریخ اخت
یتمشه یمنشدر بیت دیر بو تالیفنه حق تاریخ معرفتنامه ده بیل ربکی هو باب اوّل آیات قرآنیه و
مفهوم منجه اعتماد و اعتقاد اولنه جق امور دینیه و لوازم یقینیه دن اولان هیئت سکاوزده ترتیب
و کرسی و جنانی و سموات و ارضین و بحار و نیرانی و اشراط ساعات و احوال و اهوال قیامت و خراب و ف
و بقای عالم القادر رحمانی فصول اربعه ایله تفصیل ایدر فصل اول اجمال ترتیب خلقت عالمی و کیفیت عظمت ع
و حملهٔ عرش و اوکرسیون محترمی و محولنده اولان انهار و ملائکه و سائر امنی و تحتنده اولان کرسی و
و قلمی آلتی نوع ایله بیان ایدر نوع اول خلقت جهانک عالمده اولان بدایع صنایعن تفکر و تذکره هادی
اولان ایات بینانی بلد در ای عزیز معلوم اولسونکه حق تعالی بو عالمی وجود و وجدانیتنه علامات ایا
اولوالابصاره اظهار صنعتله حقایق حکمتن طیور مشدر و لکن معرفتنه عبادنی ترغیب ایچون کلام قدیمنده
الایات المکتوبة علی الترتیب الذی فی المصحف الشریف بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین الم
له ملک السموات و الارض و ما لکم من دون الله من ولی و لا نصیر الله لا اله الا هو الحی القیوم لا تاخ
و لا نوم له ما فی السموات و ما فی الارض من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه یعلم ما بین ایدیهم و ما خلفهم و لا
بشیء من علمه الا بما شاء وسع کرسیه السموات و الارض و لا یئوده حفظهما و هو العلی العظیم ان الله
فی الارض و لا فی السماء هو الذی یصورکم فی الارحام کیف یشاء لا اله الا هو العزیز الحکیم و لله ما فی السمو
و الارض و الی الله ترجع الامور ان فی خلق السموات و الارض و اختلاف اللیل و النهار لایات لاولی الا
الذین یذکرون الله قیاما و قعودا و علی جنوبهم و یتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت هذ

لسونکه هرشان کوانی علم ازلیسیله مقدر و
الی کل آدمله معطر و مزین قیلمشدر و جمله جهانی
معنایی بالجمله آنده اجمال و اظهار ایدوب روح
عالمده اولان نجه بیک حکمتنه علمای واقف ایلیوب
یوب کوکل عالمنه دخول ایدک عبادنی کعبهٔ حضورنده
ات و اشرف مخلوقات و خلاصهٔ موجودات
لولاک لولاک لما خلقت الافلاک خطابیله
ی نفسن بیلن امتنی معرفت حقی بولمشدر و اول
تابع اولوب نور ایمان و حضور عرفان ایله کوکلری طولمشدر

می ایچون بوکتابی کتاب ایله کاخطاب ایدرکه
ی آدم ایچون و آنلری آیتی کندی معرفتیچون خلق
یت ان اعرف فخلقت الخلق لیعرفونی بیورمشدر
دیه و سعادت سرمدیه کرجمله دن اولی در آیتی

واعتدنا لهم عذاب السعير ۞ قل هو الذي ذرأكم في الارض واليه تحشرون ۞ الم تروا كيف خلق الله سبع سموات طبا
فيهن نورا وجعل الشمس سراجا والله انبتكم من الارض نباتا ثم يعيدكم فيها ويخرجكم اخراجا والله جعل لكم الارض بساطا لتسلكوا

نوع ثانی

اجمال ترتیب خلقت عالی بلدرای عزیز معلوم او لسوگه اهل تفسیر واهل حدیث اتفاق ایتمشلردرکه او
تعالی وتقدس حضرتلری مرتبهٔ احدیتده برکنز مخفی ایکن معرفت اولمغی مراد ومحبت ایلمیله عالم ارواح وعالم ا
کندی جمال رحمتی وکمال قدرتی وجلال عظمتی ونوال نعمتی وانواع صنعتی واسرار حکمتی ظهوره کتورمک
جمیع مخلوقاتدن اقدم کنم عدمدن برجوهر اخضر انوری وجوده کتورمشدر وبعض روایتده کندی نور ندن بر
جوهر وارایدی آندن جمیع کائناتی تدریج وترتیب ایله اظهار ایتمشدر واکا جوهر اول ونور محمدی ولوح محفوظ
وروح اضافی تسمیه ایدرلر کهٔ جمیع ارواح واجسامک مبدأ ومنشائی وجوهر در چونکه حق تعالی مجتبیله
کرّه بالتمشدر همان دم اول جوهر حیاسندن اریوب صوملی آفتدر وآنک زبده خالصی فوقه جمع اولدی بس اول زبد
نفس کلی یاردی بعده ارواح ملائکه یی بعده ارواح انبیایی بعده ارواح اولیایی بعده ارواح عارفینی بعده ارواح
ارواح مؤمنینی بعده ارواح کافرینی بعده ارواح جنّی بعده ارواح شیاطینی بعده ارواح حیواناتی بعده ارواح
ارواح طبایع خلق ایتمشدر واروا ح مذکوره یاپیلوب علی مراتبهم مقاماتی معلومه تعیین ایدوب هر صنف کندگ مقا
کتمشدر وهر روح کندی جنسی بولوب جنود مجنده اولوب هر فوقه مقامنده قالمشدر وعالم ملکوت بوالوب د
ارواح ایله تمام اولمشدر وبو عالمک اعلی واصفی ولطفنه عالم غیب وعالم لاهوت وعالم جبروت اطلاق ایدرلر واو
ارواح وعالم معانی وعالم امر تسمیه ایدرلر وادنی واکثف واجسامه اقربنه عالم مجردات وعالم برزخ وعالم مثال دیرلر

الحق وقيل الحمد لله رب العالمين ۞ الله الذي

لواى حمدك بيت معمورى بلمدرای غیرہ معلوم اولسوكه اهل تفسير واهل حديث اتفاق ايتمشلردركه حق تعا
صلى الله تعالى عليه وسلم حضرتلرينه بخش ايلديكى لواء الحمد اسيمله مسمى اولان سنجاغ شريفكه روز محشرده امت
تحتنده جمع اولوب اول شفيع امت مقام محمودى موعود ينه ايرديكى لواء الحمد آلتنده بولنان امته شفاعت ايلسه كركه
الحمد اعلاى جنتده برصحراى بى نهايتده جبل الحمد اوزرينده نصب اولنمش بر عظيم علمدركه طولى بيك بيلك مسافه
فضهٔ بيضادن وزبرجد اخضردندر وسنامى ياقوت احمردندر وآنك اوچ زاويه سى وار در كه هر ايكى زاويه مابين
مسافه در وآنك اوزرينده نوردن اوچ سطر يازلمشدركه هر بر سطرك طولى بشيوز بيلك مسافه در اما سطر اول
الرحيم در وسطر ثانى لا اله الا الله محمد رسول الله در وسطر ثالث الحمد لله رب العالمين در وبو لواء عظيمك
دخى وارد رهر بريك تحتنده يتمش بيك صف ملائكه وارد رو هر بر صفده يتمش بيك ملائكه طورر حق تعالى يه
واما بيت المعمور جنة الفردوسده ياقوت احمردن برقبه عاليه ايدى حق تعالى حضرت آدم عليه السلام جنتدن بريوزينه
توبه سنى قبول ايلمشيدى واكا اكرام ايچون بيت معمورى جنت علياسندن بودنياية ايندرديكى مكان كعبه يه وضع ايتمشيدى
عليه السلام ايچون جنت ياقوتندن بر كارى اولوب آنى طواف وزيارت قبله وآنك ايكى قبوسى وار ايدى بريسى مشرقه و
ايدى بو بيت معمور اوزرينده نوردن اوچ قنديل وار ايدى كه آنلرك ضياسى يه مشابه كائنات روشن ايلمش ايدى بسه اول
حرم كعبه اولمشدر امر حق ايله سموات سبعه ده ساكن اولان ملائكه نوبتله نزول ايدوب حضرت آدم عليه السلام ايله بيت
طواف ايدرلردى وبيت معمور حضرت آدم عليه السلام صكره حضرت نوح عليه السلام زمانه دكين بريوزينده
آنك قبل الطوفان سماء دنيايه رفع اولنمشدركه الى يوم القيمه آنده قالوب بعده ينه بخت اولان مكانه رد
وآنك بريوزينده اولان مكانده حضرت ابراهيم عليه السلام امر حق ايله بيت شريفى بنا ايتمشدر اما كربيت معمور

نوع ثالث

فصل رابع

مهابتند سموات سبعه اولان ملائکه وارضین سبعه اولان مخلوقاتک جمله سی قیامت قوپدیغی صاتوب یوزلری اوزره دوشوب
یرلرش اولور لر وسموات وارضینه لرزه وزلزله دوشوب بلده لرد وکلور لر وساجلر وصقلار آغزاوب حامله لرک وضع حمل ایدیب ناسک
جمله سی کندوندن کیدوب سکران امثالی قالورلر وبونفخه اولی درکه آندن بوم هابتلری آلورلر وقریب اربعین یوم سنوال اوزره کیدوب بعده حق تعالی یه
اسرافیل علیه السلام نفخ صور ایله امر ایدوب پس اولدخی نفخ ثانیه ده صوری اوبله قوی نفخ ایدرکه شدتنه جمیع جبال اولدمنه دیرلرندن
منفک اولوب هوایه چقوب عهن منفوش امثالی غمام اولورلر وسموات سبعه پاره پاره اولوب یریوزینه صوکبی اربعین یوم کلورلر وو
میاه بحرلر قوری اولوب شمس وقمر ضیاسی کیدوب قاب قاره اولورلر وجهان ظلمت قابلیوب عرش اعلادن اسفل سافلینه بلکه
حجاب زیرینه دک هرنه قدر مخلوق وملائکه وارایسه بالجمله هلاک اولوب فنا بولورلر الا ملائکه مقربینک سکز ملک قالورلر وانلر
جبرائیل ومیکائیل ورضوان وعزرائیلدر ودوردی جمله عرشدر کربیسی اسرافیلدر بعده امر حق ایله عزرائیل علیه السلام اول ملائکه سبعه
دخی وداحی قبض ایدوب بعده کندی روحی قبض ایدرایکن برصیحه ایدرکه صدای نفره سی سموات کبار ارضینه کیدوب پس هرجانلو ذوی الروح
فانی اولورلر کی عالمده برکسه قالیوب بحق ذوالجلال والاکرام اولان الله قالوذ ویوم عالم الخراب وحالی ونهاویرانه مثالی قریب اربعین یوم خالی اوزره
قالوذ وحق تعالی عظمتیله لمن الملک الیوم دیوب سئوال ایدوب کندوندن غیری برکسه اولمدیغندن کندوسی کله الواحد القهار دیوب کندوسنه جواب ایدوب

نوع خامس

نوبه ثالثه ی واحیاء اموات وحشر اجسادی وده فتر اعمالی وحساب وميزانی وصراط اعمالی اجمالا بلدروای عزیز معلوم اولسونکه اهل تفسیر
واصحاب حدیث اتفاق ایتمشلردرکه حق تعالی یوم یریوزینی برزخ شدیده ایله مستوی ایدوب صحرای مشقت برابری حشر ایده جکدر محشر یریوزینک یوم یریوزی
قدر واسع ایدوب بعده عرش آلتنده ذکر اولنان بحر حیوان ایدرکه ترکون علی التوالی منی ارحام امثالی بودنیایه مطر نزول ایدوب جمیع وجه ارض درنا
کبی طولدقده طبقه طحلبیه ده تراب اولان جمیع ابدان انسان وحیوانک اولمطری جذب ایدوب جمله اجزاسی بریره کلوب هرجسد اولکی هیئتنده

بحر مكفوف
جبال
غمام
وبرد
وسحاب
جبل قاف
جبل قاف
مكان الملك العادل
الاربعين السبعة
جبل قاف

فصول اربعه ایله تفصیل ایدر فصل اول واجب الوجودک اثباتی بیاننده ممکن الوجود اولان جواهر و اعراضی اوچ نوعله
بیان ایدر نوع اول واجب الوجود حضرتلرینی برهان عقلله اثبات ایدوب آنک اشیایه اقرب اولوب آنکله ملابس اولدیغنی
حکمانک بولدقلرینی بلدرر اما عزیز معلوم اولسونکه اهل حکمت دیمشلردرکه جناب واجب الوجود ماسوایی اولان
موجوداته اسم عالم اطلاق اولنوب جمله سنک ذات پاکی مطلق بولنمشدر نته کیم حق تعالی کلامقدیمنده بیورمشدر الله نور
السموات والارض مثل نوره کمشکوة فیها مصباح المصباح فی زجاجة الزجاجة کانها کوکب دری یوقد من شجرة مبارکة
زیتونة لاشرقیة ولاغربیة یکاد زیتها یضیء ولو لم تمسسه نار نور علی نور یهدی الله لنوره من یشاء ویضرب الله الامثال
للناس والله بکل شیء علیم وکیفیت اعیان وماهیت اشیاء فکر امعان ایله تتبع وملاحظه اولنسه واحوال موجودات دقایقنه
کامنات عین بصیرتله نظر ومطالعه قلنسه جمیع اجزای عالم صنع باری ایله حادث اولدیغنه برهان عقل سلیم دلالت
وذرات ایلمک امر محققدر نته کیم حق تعالی بیورمشدر هو الذی خلق السموات والارض بالحق وصورکم فاحسن صورکم والیه
المصیر واول واجب الوجودک وجودیله ممکن الوجود وجوده کلمش انکله قائمدر وهر نسنه فانی واول باقی ودائمدر نته کیم کل من
کاندر بیورمشدر کل شیء هالک الا وجهه له الحکم والیه ترجعون واول قادر حکیمک آثار وقدرت وحکمتی عالم آفاق وانفسده
چشم اهل بصیرته آفتاب جهانتابدن زیاده تابان اولدیغنه نته کیم قرآن کریمنده بیورمشدر سنریهم ایاتنا فی الآفاق وفی انفسهم حتی
یتبین لهم انه الحق اولم یکف بربک انه علی کل شیء شهید واول باری صانعک اسرار ایجاد وصنعتی عالم ظاهر وباطنده
نمودار اهل عرفانه روز روشن کبی روشن وعیان اولدیغنه نته کیم حق تعالی کلام شریفنده بیورمشدر وفی الارض آیات للموقنین
وفی انفسکم افلا تبصرون وذرات هوا وجبال واحجار وقطرات امطار وانهار وبحار بلکه اجزای افلاک دوار وکواکب
سیار وعناصر وموالید وهر نه کم وار جمله سی هر بار لیل ونهار اول واحد ودود غفار حضرتلرینه شاهد کار اولوب آنک

سطح وجسم تعلیمیدر یعنی تخت ویا ثانی قرار اینیمین متصلدر که زمانند واما کیف اشیاده برهیئتدر که ذاتنه ق
اقتضا اینیمیون کیفیات محسوسه وراسخه یه منقسم اولوز حلاوت وعسل وملوحت ماء بحر کبی وغیر راسخه یه
حمرت خجل وصفرت وجل کبی وکیفیات نفسانیه دن یکا منقسم اولوز ابتدای خلقتده علم وکتابت کبی وکیفیا
یکا منقسم اولوز صلابت ولین کبی وکیانه مختص اولان کیفیتدن یکا منقسم اولوز مثلثه ومربعه کبی
فردیه وزوجیه کبی عددلدن واما این برحالتدر که اشیایه مکانده بولنمقلری سببیله حاصل اولوز واما متی
اشیایه زمانده بولندقلریچون حاصل اولوز واما اضافت برحالتدر که نسبتده متکرر دراتوت وبنوت کبی
برحالتدر که اشیایه حاصل اولوز آنلری برنسنه احاطه ایدوب انتقالریله منتقل اولق سببیله اول حالت بو
معمم ومقمص اولدیغی کبی واما وضع برهیئتدر که اشیایه حاصل اولوز برنسنه اجزاسندن بعضیسی بعض
سببیله ولمور خارجیه یه نسبتلری سببیله اول هیئت بولنوز قیام وقعود کبی واما فعل برحالتدر که اشیا
سببیله آنلره اول حالت حاصل اولوز قاطع کبی مادامکه قطع ایدر واما انفعال برحالتدر که اشیایه حاصل
غیریدن متأثر اولدقلریله اول حالت بولنوز منتخن کبی مادامکه تخن ایدر چونکه جواهر خمسه مذکوره یی بر
ایدوب اعراض تسعه مرقومه یه ضم ایتمشلردر پس مجموعنه مقولات عشره دیشلردر واما جوهر کندی ذاتیله ق
وعرض ایسه جوهر ایله قائم وآنی ناعندن وجمله عالم جمیع اجزاسیله مقولات عشره دن مرکب جسم واحد
لك احاللهجنابك واجبك وحدت وجودینه ناطق وشاهددر ومقولات عشره یی بویتمز جامعدر وجب
فصل جوهری بیل کم وکیف آندن اضافه متی وضع واین ومتی وینفعل منفعلدر ای فنی

فصل ثانی

نسبتها قلیل و مغلوب اولوب فی الحال رطوبت قطرات بیوست خاکه تبدیل ایدوب آب خاک اولور بعده قطره لر کثرت
بولوب رطوبت غالب اولدقده خاک اولیوب طین اولور واما خاکلک آتش اولدیغنه دلیل واضح بودرکه نبات و
اشجار اجزای عناصردن مرکب اولوب جزو خاک آنلرده زیاده بولنمش ایکن حطب نار ایله یاندقده اجزای نار منقلب
اولوب حصهٔ خاکلک اقل رمادی قالور وبعض مواضعده بدل حطب حجر یقار لر وآنک رمادی اقل قالور پس حق
تعالینک امر و تاثیر ایله افلاک و نجوم دوران و حرکت ایلیوب عناصر اربعه بی استحاله مذکوره اوزره بری بریله مزج
و تخمیر ایتمشلردر تاکیم ازدواج و امتزاج عناصردن ابتدا معدنیات حاصل اولوب آندن نبات تا پیدا اولوب آندن حیوانات
وجوده کلمشلدر وحیوان کمالنی بولدقده انسان ظاهر اولمشدر وبو اجسام مرکبات مراتب اربعهٔ مذکوره سی میانده متوسط
مرکبات هم وارد رامامعدنیات ایله نباتات آره سنده متوسط مرجان در زیراکه صلب بتدر وحجر کبیدر ونبات کبی ذره بذره
قوه دریادن بتوب وجه مادن بوفاری کلوب یاپیلمش اولدقده برک اولور واما نباتات ایله حیوانات آره سنده متوسط
نخل خرما در زیراکه اول نبات ایکن حیوان کبی مذکر و نیه مقارن اولمدقجه نتیجه سی خرما اولماز دیاشنی قطع ایتسلر هلاک
اولوب قورویوب برک و باری قالماز واما حیوانات ایله انسان آره سنده متوسط مرکب ظاهری میمون در زیراکه جمله اعضاسی
شعر و ذبنک ماعدا بیرون و درونی انسانه شبیه در وبو متوسط مرکب وجودنده حکمت بودرکه هر بری کندی مرتبه سی
اسفلنک نهایتی اعلاسنه واصل اولوب مراتب موجودات اول تسلسل بوله مرتبا وله ومرتبهٔ انسانیه ده نهایت بوله پس
تتمهٔ دور زمان و زبدهٔ اجزای جهان وجود انساندر واباء سبعهٔ علویه نک واما تهاء اربعهٔ سفلیه نک ومواليد ثلثهٔ
مرکبه نک خلاصهٔ نتایجی بدک انساندر بلکه علت غائیهٔ هر دو جهان آنجق حضرت انساندر وبو افلاک وعناصر ومواليد آنک
تشریف وظرفیتی وقابیدر واول جمله سنک مخ و مغزی ولب ولبابیدر وجمیع اشیا خادم انساندر واول مخدوم مکرمدر

یاد ورتک زیاده اولورسه هر دورت عددی بر خط آلتنده جمع ایدوب خط جمعک نوقطه قالان ارقامه اعتبار ایتمیوب سطر جمعی کندی تحتنده بولنان اعداده ضم ایدرسن تا عدد لر نهایت بولنجیه دک منوال مذکور اوزره کیدرسن وهر عددک اسمینی اعنی هر قیمتک معنای نامینی جانب شمالنده کندی مقابلنده اثبات ایدرسن وبو اثبات قانونی بودر که جمع اولناجق اعدادک اشیا سی اسمانی برقرطاس طویلک جانب یسارینه بری بریک تحتنده تحریر ایله که هر براسمک عددی ارقام هندیه ایله آنک یمینده کتابت ایدوب احاد وعشرات ومئات مراتبنده بولنان ارقامی کندی مرتبه لرینده رسم ایدرسن وعدد بولنمیان مرتبه یه صفر وضع ایدوب اتمام عمل ایدوب طرز مرقوم اوزره کیدرسن

۵۲۲	غروش	مصحف شریف	پس بو قرطاسه دیللی دفتر وبو ارقامه
۶۰۴	غروش	تفسیر معالم	قره جمله دیرلر وهر عددک میزانی
۷۱۰۵	غروش	تفسیر قاضی	طقوز طقوز طرحدن صکره آنک
۸۹۱	غروش	تفسیر کبیر	قالان عددی اما جمعک امتحانی ایچون
۲۲۸۷	جمعا یکون		عددی یازیاده مجموعک میزانلرن
۵۹۲۱	غروش	جامع بخاری	جمع ایدوب مجتمعک دخی میزانن اخذ
۶۷۵	غروش	لغت قاموس	واکا تطبیق ایله اولورسه اکر ایکی میزان موافق
۲۷۷			

اوچیک یدیسوز یمشن شش

کلورسه عمل جمع صحیحدر والا خطادر واکر مجموعک میزانی اولدیسه مجتمعک دخی میزانی اولمق لازمدر تا کیم صحیح اولمش اولور

نوع ثالث

واما شكل مكعب مساحه سی شكل مربع مرقومك مساحه سندك معلوم اولور واما شكل اسطوانه قائمه نك
سطحی مساحه سی سهمنی محيطنه يعنی برقاعده سی محيطنه ضرب ايله حاصل اولور واما شكل مخروط
قائمك مساحه سی رأسيله قاعده سی محيطنی وصل ايدن عمودينی نصف محيطنه ضرب ايله حاصل اولور
واما قاعده لری مساحه سی دائرهٔ مذكوره حكمنده در واما شكل كره نك مساحه سی قطرينی دائرهٔ عظيمه سی محيطنه
ضرب ايله حاصل اولور واما جسم كره نك جميع مقداری نصف قطرنی سطحی ثلثنه ضرب ايله ظاهر
اولور ياخود قطری مكعبندن سبعينی ونصف سبعينی الغا ايدوب باقيدن دخی كذلك وتسعين الغا ايله
جمله مقداری حاصل اولور وبو نكته قياس ايله مقاديرا بعاد واجرام افلاك ونجوم ظاهره معلوم
اولور واما ارتفاع مرتفعات نه مقدار اولديغن بلمه نك طريقی اهونی بودركه برارض مستويه ده
اولان مرتفع نسنه نك مسقط حجريه واصل اولمق ممكن ايسه اول ارض مستويه ده قائمه
اطول ايبرمح نصب ايدوب آندن اولقدر تباعد ايدرسنكه شعاع بصرك اوبمحك رأسندن
مرور ايدوب اول مرتفعك راسنه واره بعده موقفكدن اول مرتفعك مسقط حجری اولان
اصلنه واربنجيه دكين اقدام ايله ياسائر اشيا ايله كيل ايدوب اول مجتمعی اوبمحك قائمك اوزرينه
اولان فضلنه ضرب ايدرسن بعده اولحاصلی موقفكله اول مرتفعك اصل ومحك مابينه تقسيم
ايدوب خارج قسمنه قائمكی ضم ايدرسن نه مقداره بالغ اولديسه اول مرتفعك ارتفاعی اولور
طريق آخری بودركه اول مرتفعك قوبنده اول ارض مستويه اوزرينه برآينه وضع ايدوب آندن تباعد
ايدرسن اول قدركيدرسنكه آينه ده رأس مرتفعی سيرايدرسن بعده آينه ايله اصل مرتفعك مابينی
قائمكه ضرب ايدرسن وحاصلضربی موقفكله آينه نك مابينه تقسيم ايدرسن بن خارج قسمت اول مرتفعك

ن حركتی سبرنع اولوب نقطه به
ی ايله بطيدن وقطبلرينه اقرب اولان
زم اولوب حركتی برمنوال اوزره ايكن
الامر مطابق اولان تفاوتلری
سيطه اولان حركتی كه آكا حركت متشابهم
ه اول فلكك محيطنده ازمنهٔ متساويه
ن متساويه احداث ايليه مثلا فلك
ايدر دوره سنی تمام ايدر پس فلك مرقوم
ومركز عالم حولنده ازمنهٔ متساويه ده
ن وجوز القمش متساوی درجه يه
وه ايله حركت ايلديكجه هر بر ساعت
قوسنه ايكبخی ساعنده قطع ايلديكی
نده احداث ايلديكی زاويه يه ايكبخی
وز وبو حركته مركز حولنده متشابهه
وينه حركت فلك يامفرده دن ويا مركبه در
ده سنك صدور ايده وهر حركت
هر مركبه مختلفه دكلدر

وارض مرتفعه فرض اولنسه وقت خسوفده صفحه قمرده بویله ظهور ایدر دیکی

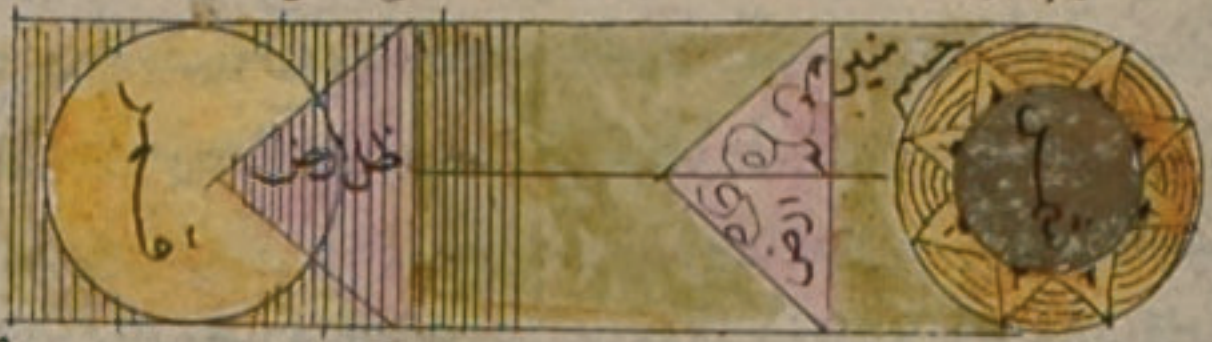

وارض مثلثه فرض اولنسه وقت خسوفده صفحه قمرده بویله ظهور ایدر دیکی

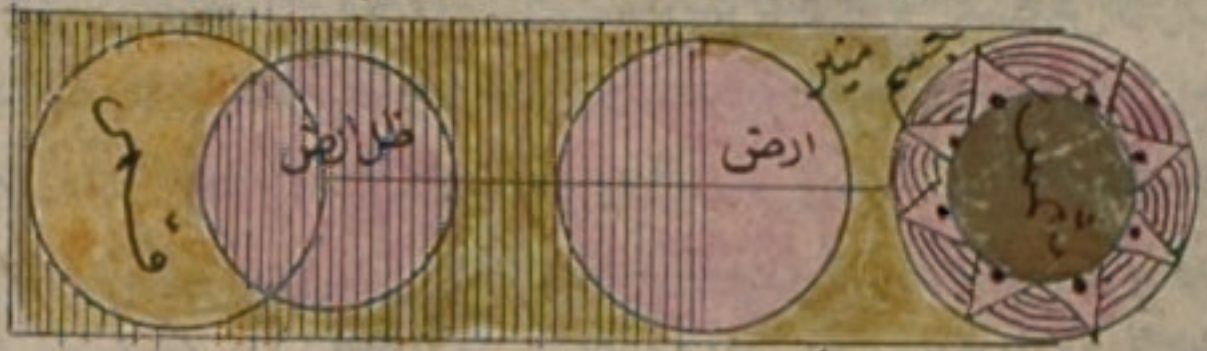

بو شکل ارضك کرویته دلالت ایدر

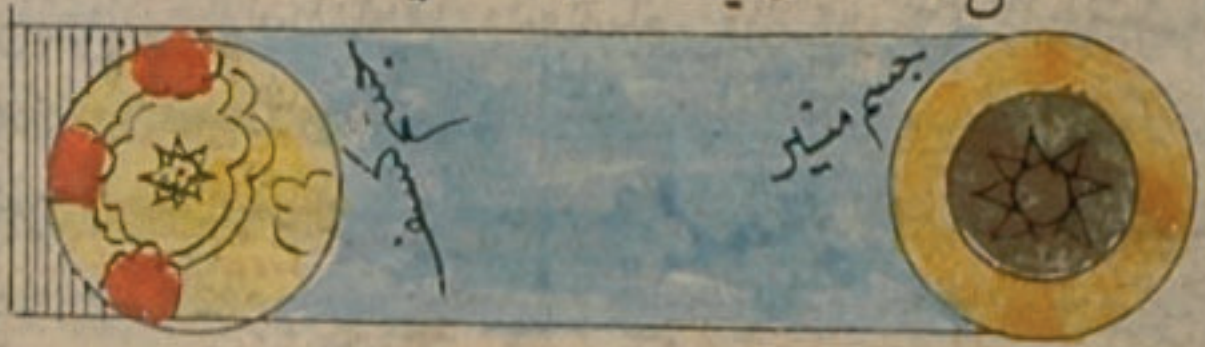

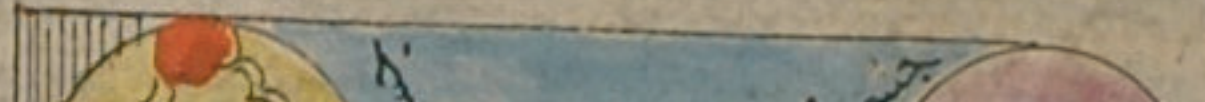

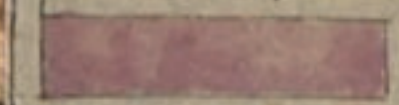

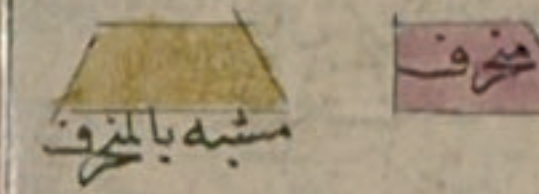

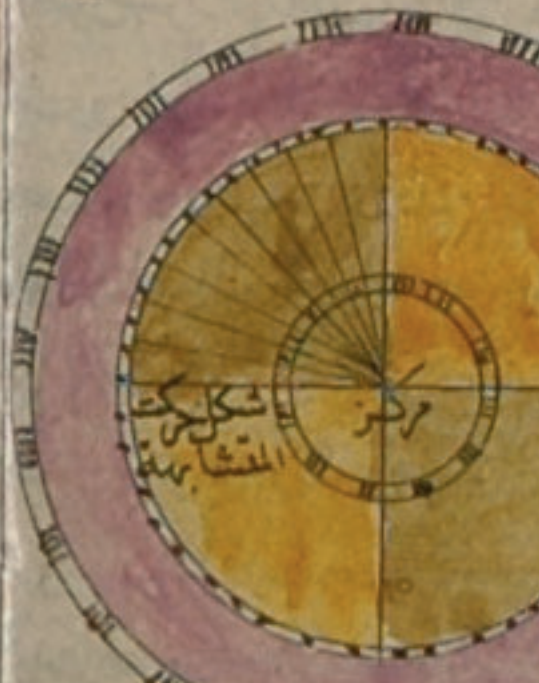

سیاره یه عارض اولان امورک مشاهده ایلدیلر یعنی کواکب رقومه کاه استقامت وکاه اقامت وکاه بطوء وکاه سرعت وکاه رجو
کورتوب کاه آفتاب کبی میل کلیک عبارت اولان ایکی انقلاب نقطه لری بینده سیرک تخصیص ایتدکلرنی وکاه سیارات اسائره کبی انقلاب نق
شمال وجنوب عظیم تجاوز ایلهکتدکلرنی وکاه ضیا کرازدیاد وکاه نقصان بولوب بویله حالات ایله کاه ارضه قرب وکاه بعیده ا
واحوال خسوف وکسوفی مشاهده ایلدیلر وکاه کلی وکاه جزوی اولدقلرنی کورتوب ملاحظه ایلدیلر والحاصل وقتاکه آنلر سمواتک بومذکور
امثالی امور مختلفه سی نظر دقت معاینه ایلدیلر بس علل واسبابنی شرح وبیان وتقریر وتعدیل وتسویه وتنظیمده افلاک کلیه نک دورانلرینه
متحد المرکز اولان ایکی سطح متوازی بینده واقع تخلخل یذیر ارضی شامل وغیر شامل مرکز لری وقطبلری متحد ومختلف وغلظت ورقت
متساوی وغیر متساویچه نیچه افلاک جزویه فرض ایتمکله محتاج اولوب بونلرک اعضای ابدانه تشبیه ایدوب افلاک ثمانیه وتداویر اعتبا
ایتشلردر ایمدی بزاول بدیع السموات والارض اولان صانع حکیم حضرتلرینک دقایق صنعتن وحقایق حکمتن تفکر وتذکر ایله
طالبلرینه تحمل اجزای افلاک آسمانی اولوب ومعقولات بومحسوسات امثالی عیان وصفحه بیان اوزره مجسم نشان اولمق ایچون افلاک کلیه نک اشکا
وصورتلرینک بومحلده رسم وتصویر ایتمشلردر بعده قشر اول افلاک لب لباب اولان خاکه دخولی ایدوب آنلرک کنیکا کلوب رنکی بولمق ایچون ترتیب
سموات بیان وکتابنده اعلادن اسفله تنزل طریقین طوتمشلردر وصورت افلاک کلیه بودر

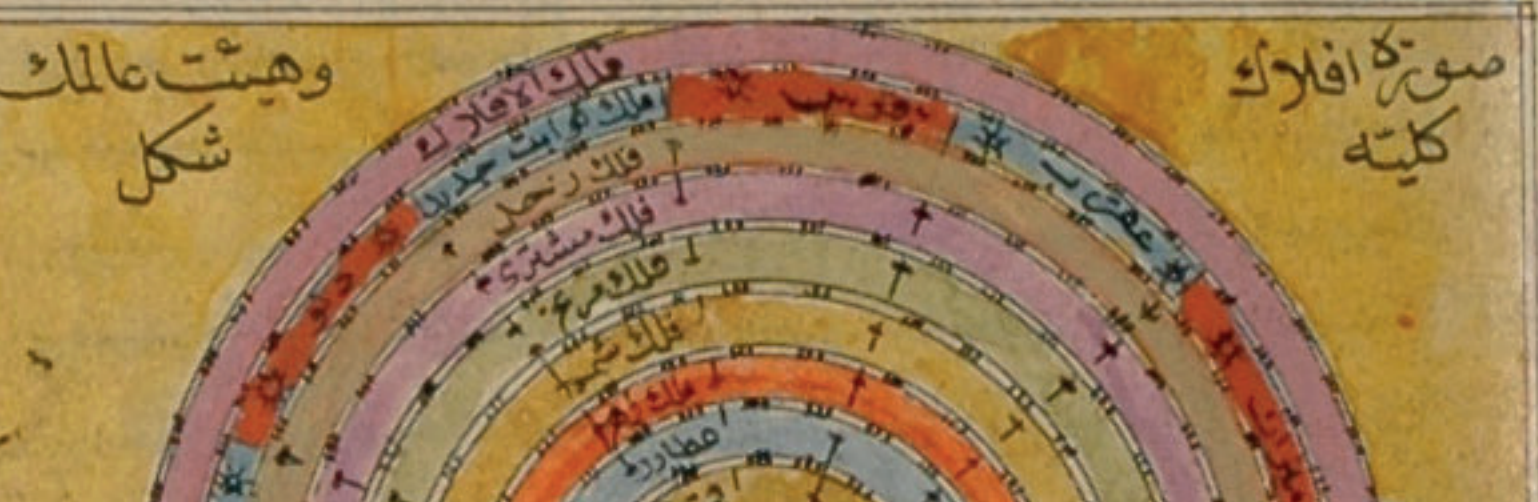

نوع ثانی

حوت
حمل

حاویه نك خلافنه در و بواسطه یله کره نك فلك ممثلی تتمیده مدخلاری اولدیغندن برنه منتم حاوی و برنیه منتم محوی
نسبه اینتشلردر و هر فلكك برحركت مخصوصه ایله دخی حركتی مقرر اولوب كندویه مخصوص محور و قطبلری اوزرنده
دوران ایدوب دوری تمام ایتمك امر محقق اولمغله فلك مائل زحل فلك بروجك تخمنده فلك ممثلی تخمنده حركت ذاتیه سیله
غربدن شرقه حركت ایدوب كوكبی معا تحریك ایدر پس كوكب زحل آنكله كیدوب اون ایكی برجك هر برینده ایكی یوز سنه اقامت
ایدوب یكرمی طقوز سنه بش آی آلتی كوندن بر دوره سنی تمامیله تكمیل ایدر فلك مرقوم ارضدن ابعد و دائره سی
واسع اولمغله حركت كوكب زحل تخمنده بولنان سیارات سائره دن اثقل كورینور

نوع ثالث

كوكب زحلك فلك تدویرنی بلمدر رای عبقری معلوم اولسونكه اهل هیئت بینه تنظیم احوال كواكب ایچون مقدار مذكوره اكتفا اینمیوب آنجق شمسه خارج المركز اولان فلك ثانی برله اكتفا اینتشلردر لكن سیاره سائره ده ارضه غیر شامل افلاك
سفلا اثبات ایدوب افلاك تداویر تسمیه اینتشلردر پس فلك تدویر فلك ممثل زحلده ارضه غیر شامل بر كوچك فلكدركه
كوكبك كندوسنی حامل و خارج المركز اولان فلك ثانی مذكورك منطقه سنده مركوز و برجیتیله مغرقدركه تدویرك قطری
معادلك ایكی سطحنده برابر جه مماسدر و فلك تدویر سطح واحدایله محاط برجرم مصمت كوریدركه فلك مائل جرمی تخمنده
كندوكا نده حركت وضعیه ایله غربدن شرقه توالی بروج اوزره دوران ایدوب بر طرفنده ایكی قطبی متصفنده مركوز و مغرق
اولان كوكب زحلی تدویر ایدر و بو فلك تدویر كندی مركزی حوالنده حركت غربیه سیله بر كون بر درجه ده كندی منطقه سنك
ایجون التمش درجه سنك بر درجه یه قریب حركتله بو كوكبی وسط شمسه مطابق تحریك ایدركه سنه ده بر كره دوره سن تمام
ایدوكلرنه اختلاف كوكب دیرلر و كوكب زحل دخی سطح واحدایله محاط برجرم كوری و مصمت و مضی و منیردر و فلك تدویر

نوع سادس

کوکب زحل طبیعت واو صافنی ومشتابعدی ومشتاجر مینی بلدد رای عیز معلوم اولسونکه اهل نجوم دیمشلردرکه بوکوکب زحل طبیعتی افراط ایله بارد ویابسدر ومذکر نهاردر بولنوب نحس اکبر بلنمشدر وبوکا نظر مورث غم وکدر درشته کیم زهره زهرابه نظر موجب سرور وصفا بولنمشدر وبوکوکبه حمق وجهل وجبن وبخل وحقد وکذب ولوم وغم وکسل وغباوت وضرر اسناد ونسبت قیلنمشدر وبوکوکب رجاوانع اولان تطفه لوه طالع اولسه بونك طبیعت واوصافی اول تطفه لوه اذن باری سرایت ایدر واول جنینه ولادتنده کره آلنرده بواوصافك ظهوری تجربه اولنمشدر وبوکوکب حاکم لیله اربعا ویوم سبت بلنمشدر واول لیله بوزحل اولکی ساعتکر بوکا نسبت قیلنمشدر واصحاب ارصاد وارباب هندسه وحساب اتفاقلریله سطح محدب فلك زحل مرکز عالمدن مشتابعدی تقریبا اوتوز اوچ میك کره بیك یوزاون بیك ودرتیوز اللی فرسخ بولنمشدر وسطح مقعر فلك مذکورك مرکز مزبوردن مشتابعدی تقریبا یکرمی بیك کره بیك یوزطقسان بیك ودرتیوز سکسان بدی فرسخ قدر اولمشدر وبوفلك کلیسنك تخمینی اون بیك کره بیك یوزاون یدی بیك وطقوزیوز آلتمش اوچ فرسخ تقدیر وتخمین قیلنمشدر وکوکب زحلك جرمی کره ارض مقداری بولندیغی براهین هندسیه وحسابیه ایله اثبات اولنمشدر امابزوم بوافلاك ونجوم احوالنی اجمال مرقوم اوزره ایراد مزدن مراد مزبوکارخانه عبرتنده کاروبار الهی بی سبران ایله عجایب صنعته حیران اولوب صانعن بلکدر وجمله دن آکا توجه قیلمقدر وبزبوکتابده کتابت ایلدیکمز اجرام کواکبدن مراد اجرام حقیقیدرکه مساحه وکیل حسبیله نفس امرده مقادیر اجسامدن بحث اولنوب قراك واحتراق ومحاق وقاتن تعیین ایچون کوکبك بعد وقربی حیثیتیله رویت حسبیله اصابع فوض اولنان اجرام اعتباری دکلدر بلکه نفس الامری بیاندر

فصل رابع

نوع خامس

ایدر حقیقته		نوع رابع	ایر مشارد ر

کوکب مریخ سرعت و استقامتین و بطوء و اقامتین و رجوع و حیرتین و شمس ایله اولان ارتباط و احتراقی بلدر رای غیر معلوم و سوئی
اهل هیئت دیمشلردر که کوکب مریخه دخی گاه سرعت و گاه استقامت و گاه بطوء و گاه اقامت و گاه رجوع و گاه سیر ندر چرخ عارض وطا
اولوز دیلر احوالک بیانی بودر که کوکب فلک تدویرک اعلاسنده بولندقده گندی مرکزی حرکتی فلک تدویرینک مرکزی حرکتنه توالی برج اولوزده
موافق و مرافقت ایتمسیله کوکب سریع الحرکه کورینوز و چونکه کوکب جانب تدویره برمقدار میل ایدر اوده مستقیم الحرکه کورینوز و کوکب اسفل
تدویره نزوله توسط ایلسه بطی الحرکه کورینوز زیراکه کوکبک گندی مرکزی نزوله اولدیغندن حرکتی کورنمز اولوب برحرکت مرکز تدویرینه کورینوز و کوکب اسفل
و کوکب اسفل تدویره قریب اولدقده گندی مرکزینک خلاف توالی حرکتی تدویری مرکزینک حاصل اولی حرکتیله علی التوالی اولان حرکتنه مساوی اولدیغی
ایچون حرکتی بر برینه مقابل و معارض اولغله کوکب مقیم کورینوز و کوکب اسفل تدویره نزول ایتدکده گندی مرکزی حرکتی مرکز تدویرک حرکتندن
زیاده اولوب کوکب راجع کورینوز و رجعتده کوکب تمام اولوب بایکی حرکت بنه مساوی اولدقده ثانیا مقیم کورینوز و بعد الاقامه بنه بطی کورینوز
زیراکه کوکبک گندی مرکزی اوج تدویره مصاعد اولغله حرکتی کورنمز اولوب آنجق مرکز تدویرک حرکتی کورینوز و بعد البطوئیه مستقیم و سریع
اولوز حاصل بوکیم کوکب گندی تدویرنده دورینی برسیاق اوزره اختلاف ایدر زیراکه حرکات افلاک و نجوم گندی گرد کرسی منطقه نسبتله
متشابه و بسیط و مستقیمدر و کوکبک رجعتنده مقدم اقامتنه مقابل اولوب موخر بنه مقابل ثانی دیرلر و امام مریخک مدت رجوعی ایکی آی اولوب
بیدی گورلدی و مدت استقامتی یکرمی آی اوج کوندر دیو کوکب فلک مائلی منطقه البروجدن جنوب و شماله بردرجه مائل ایکن فلک
فلک تدویرینک دخی ذروه مرئیسی و حضیض مرئیسی فلک مائلک گاه جانب جنوبه و گاه جانب شماله مائل اولوب تقریبا ایکی یوز درجه اختلاف
عرضی دخی بولوب سیر ندر متغیر کبی کورینور آنکله تسمیه اولنشدر و آفتاب عالمتابه نسبتله بوکوکب مریخه عارض اولان ارتباط و احتراق
بیانی بودر که بوکوکبک زحل و مشتری کبی ابدا تدویرینک ذروه وسطیسنده گندی مرکز بعدی مرکز آفتابک فلک برجدن اولان موضع

نوع ثالث

ممثلاً سائره کبی مطابقدر و ایکی سطح متوازی برله محاط برجرم کری اشکلدر و سطح اعلاسی فوقنده اولان فلک خورشیدلک
سطح مقعرینه و سطح مقعری آلتنده بولنان فلک عطاردک سطح محدبنه مماسدر و بو فلک ممثل کندی فوقنده و تحتنده اولان
افلاک متعدده کبی اولا فلک اعظمک حرکت ذاتیه یومیه سنه تابع اولوب حرکت اولی ایله مرکز عالم حوالنده شرقدن غربه حرکت ایدر
و ثانیا فلک بروجک حرکت بطیئه سی قدر کندی حرکت ذاتیه سیله مرکز عالم حوالنده غربدن شرقه آهسته آهسته فلک بروجک
غیر کله حرکت ایدر پس آوج و حضیض جوزهر نقطه لری بو حرکتله هر تمش سنه ده بیر درجه قدر قطع ایدر

نوع ثانی

کوکب زهره نک فلک خارج المرکزلغی هیئت و حرکتیله بلدر رای عبرز معلوم اولسونکه اهل هیئت دیمشلردرکه بو کوکب
زهره نک نظام حالیچون فلک ممثلک تخمینی دروندہ حامل نامیله تعیین اولنان فلک ثانیدرکه ارضه شامل و مرکزی مرکز
عالمدن کندی قطری اجراسیله ایکی درجه مقابله جهتاوجنه مخارج ایکی سطح متوازی برله محاط برجرم کریدر و بو کوره نک سطح
محدبی فلک اولک سطح محدبنه مماس برله برنقطه مشترکه ده تماس ایتمشدرکه اول نقطه یه اوج اعلا دیدرلر و اول نقطه مرکز عالمله
ثانی ایله ابعد نقاط اولدیغندن کوکب زهره حاملی حرکتیله اول نقطه یه کلدکده مرکز ارضدن بغایت بعید و علی الاطلاق اولوب
کذلک بو فلک ثانینک سطح مقعری فلک اولک سطح مقعرینه برنقطه مشترکه ده مماسدرکه اول نقطه یه حضیض دیرلر
زیراکه اول نقطه مرکز عالمه نسبتله اقرب نقاط اولوب کوکب مرقوم فلک حاملی حرکتیله اول نقطه یه نزول ایتدکده مرکز
ارضه بغایت قریب و متسفل اولش اولورپس وجه مشروح اوزره فلک اولدن فلک ثانی افرازا اولنوب صورت مذکوره یه
افراغ اولندقده فلک اولدن بالضروره مختلف التخن ایکی کره حادث اولورکه بری فلک ثانی یی حاوی و بری فلک ثانی
برله محویدر و کره حاویه نک رقتی جانب وجه و غلظتی جانب حضیضه اولوب و کره محویه نک رقت و غلظتی کره حاویه نک
خلافنه کلوب و بو ایکی کره نک اراسی فلکره مدخلی ثانی اولدیغندن بو منه متخیری دیرلر و هر فلکک

زهرهٔ زهرلنک طبیعت و اوصافنده اهل نجوم اتفاق ایدوب دیمشلردر که کوکب زهره نک طبیعتی معتدل بارد و رطب اولوب مؤنث
ولیلی بولنمغله سعد اصغر تسمیه اولنمشدر و بوکوکبه نظرک قلبه سرور و ریر مسی بخر به قیلنمشدر و بوکوکبک اوصافی اتین و نجب
و رقت و تخنث و فرح و تمنی و لعب و تغنی و جماع و تهتی و حسن خلق بولنمشدر و بوکوکب طالع ده ولدی نظفه لرده
اوصافی مذکوره سی عیانا مشاهده اولنمشدر و بوکوکب حاکم لیلهٔ ثلثا و یوم جمعه بولنمشدر پس اولیله نک و بو یومک اولکی ساعتلری
بوکا نسبت قیلنمشدر و اما کوکب زهره نک وفلک ممثلنک مسافه بعدلرندن و مقدار تخن و حجملرندن اصحاب ارصاد و ارباب هندسه
وحسابک اتفاق ایله دیمشلردر که فلک ممثل زهره نک سطح محدبنک مرکز عالمدن مسافه بعدی تقریبا بیک کره بیک و سکز یوز الی بیک
و یوز الی در و ت فرسخ کیل اولنمشدر و فلک مزبورک سطح معقرینک مرکز مذکوردن مسافه بعدی تقریبا ایکیوز یتمش آلتی بیک و
الیبوز الی ایکی فرسخ حسابیله قیلنمشدر و فلک مرقومک تخنی تقریبا بیک کره بیک و یتمشیوز یتمش اوچ بیک و یتمشیوز ایکی فرسخ بولنمشدر
و کوکب زهره نک جرمی تقریبا جو ارضک اون آلتی جزوندن بر جزئی قدر بولنوب براهین ایله
اثبات اولنمشدر و الله اعلم بحقیقة الامر و الحال فسبحان الصانع الحکیم القادر المتعال

فصل ثامن

هیئت سماء ثانی یعنی وآنده حاکم اولان کوکب عطارد احوالنی بش نوع ایله بیان ایدر **نوع اول** کوکب عطارد فلک ممثلنی و هیئت
و حرکتنی بلدر دلیل عربیه معلوم اولسونکه اهل هیئت دیمشلردر که سبعهٔ سیاره سموانندن معدود فلک عطاردک فلک قمره
نسبتله فلک ثانیدر و فلک زهره نک آلتنده اولوب سفلیین نامیله مشهور اولان یکی فلکلک ادناسیدر و فلک قمره اقربی بولنمشدر و کوکب
عطارد فقط آلنده حاکم اولوب ممتزج اسمیله معروف اولمشدر و فلک مرقومک وضع و هیئتی اجزاجهتیله افلاک سائره یه نوعا مخالف
بولنمغله ارباب فن هیئت کوکب عطاردک یمون ارضه شامل اوج عدد بیولی فلک و ارضه غیر شامل بر کوچک فلک اثبات ایدوب

مرکزی حرکتی فلک تدویر بنک مرکزی حرکتنه توالی بروج اوزره موافقت ومرافقت یتمسیله کوکب سیر بع الحرکه کورینور وچون
کوکب جانب تدویره برمقدار میل ایتسه مستقیم الحرکه اولور وکوکب اسفل تدویره نزولده متوسط ایکن بطی الحرکه کورینور
زیراکه کوکبک کندی مرکزی نزولده اولغله حرکتی کورنمز اولوب آنجق حرکت مرکز تدویر کورینور وکوکب اسفل تدویره قریب اولدقده
کندی مرکز بنک خلاف توالی حرکتی تدویری مرکز بنک حاملی حرکتیله علی التوالی اولان حرکتنه مساوی کلوب ایکی حرکت بری بربنه
معارض ومقابل اولغله کوکب مقیم کورینور وکوکب اسفل تدویر نزول ایتدکده کندی مرکزی حرکتی مرکز تدویرک حرکتنک زیاده
اولوب کوکب راجع کورینور ورجعت کوکب تمام اولوب ایکی حرکت بنه مساوی کلدکده کوکب ثانیا مقیم کورینور وبعد الاقامه
بنه بطی کورینور زیراکه کوکبک کندی مرکزی اوج تدویر مصاعد اولغله حرکتی کورنمز اولوب آنجق مرکز تدویرک حرکتی کورینور
وبعدا البطوء بنه مستقیم وبعده سیر بع اولور حال بوکیم کوکب کندی تدویرنده دوریني برسیاق اوزره اختلافسز تمام ایدر
زیراکه حرکات افلاک ومافیها کندی کره لری منطقه سنه نسبتله بسیط ومتشابه ومستقیمدر وکوکبک رجعتنک مقدم افاقتنه
مقام اولی ومؤخر بنه مقام ثانی دیرلر واما بوکوکب عطاردک مدت رجوعی یکرمی بر کوندر ومدت استقامتی اوج آی اون
کوندر وبوکوکب فلک حاملی منطقة البروجک شمال وجنوبه اوج ربع درجه مائل ایکن تدویرنک دخی ذروه مرئیه سی
حضیض مرئیسی فلک مائلنک کاه شماله وکاه جنوبه مائل اولوب تقریبا آلتی درجه اختلافی عرضی دخی بولنمشدر وبو احوال
مذکوره ایله بوکوکب دخی سیرنده متحیر کبی کورینور آنکچون متحیر تسمیه اولنمشدر وشمسه نسبتله بوکوکب عطارده عارض اولان
ازباطل واحتراقک بیانی بولندرکه بوکوکبک حرکت حاملی ایله حرکت خارج المرکز شمس ایله مساوی اولدیغندن مرکز تدویری دخی ابدا
مرکز شمسه مساوت بولنمشدر پس بوکوکب عطارد قوص شمسک حولنده تدویری حرکتیله دوران ایله کچه نصف قطر تدویری مقدارنجه
شمسک بعد ایله آنی طواف ایدر وبعدین اوسطینه کلدکده کاه صباح وکاه مساء مشعله مثالی برق اولور کاه شمس ایله محترق
اولور زهره زهر ایکی قوص شمسه ملازم اولوب هر بر دوره سنده ایکی کره شمس ایله مقارن اولور کره نصف سرعتنده

مدیرک سطح محدبه اوج
حضیض ثانی تعبیر اولنور بر نقطه ده
جانب وجنه خارجدن بر طور معهود
ره قالور که آنی متمم فعلی هذا فلک
وحضیضدن بولنور که بری ممثل
ری دخی مدیرک جزو کبی اولدقدن
اوج اول وحضیض اول دخی بیرلر
کتی متعین اولوب کندویه مخصوص
ب یغیجون فلک مدیر عطارد هم فلک
ب غربه خلاف توالی اوزره اوج
ینی تمام ایدر وفلک حامل عطارد
ثانیه سیله غربدن شرقه توالی بروج
نصفی حرکت خلاف توالی مدیره
ایدی کون مکث ایدر بعض رجعه
مرکز تدویر عطارد مرکز تدویر زهره
ف قطر تدویردن اکثر قوص
ینمز والله اعلم

نوع ثالث

انجلا بولور وبو حالت خسوف جملهٔ حاصل اولدیغندن کہ خسوف قمر ابدا بدر وکلی حالنہ مخصوصا اولوب سائر احواللہ ہرگز اکا خسوف عارض اولمشدر وینہ شمسہ قیاس ایلہ قمرہ عارض اولان احوالک بری بودرکہ شمس حرکت وسطیہ سیلہ حرکتنا بلدیکمز قمرک اوجیلہ مرکز تدویری میانندہ ابدا توسط ایلر زیرا کہ قمرک مرکز تدویری کندی اوجندہ ایکن مرکز شمس ایلہ فلک بروجنک برنقطہ عندندہ مقارن اولسہ بعدہ اول نقطہ دن قمرک فلک جوزہرایلہ فلک مائلنک خلاف توالی اوزرہ حرکتلریلہ اوج قمر شرقنک غربیہ ومرکز تدویر اول نقطہ دن توالی بروج اوزرہ غربنک شرقہ حرکتایدرلرو شمس دخی علی التوالی غربنک شرقہ حرکتایدر تقدیر ازلی برلہ اول ایکی حرکت اوج قمر ایلہ غربیہ وحرکت حامل مرکز تدویر قمر ایلہ شرقیہ اولہ بر طرز وطور اوزرہ حرکتایدرلرکہ ابدا شمس مدیر ایکیسی میانندہ متوسط بولنورو بو توسطک لازم کلورکہ مرکز تدویر قمر شمس ایلہ ایکی تربیع اوقاندہ کندی حضیضندہ بولنہ واستقبال واجتماع اوقاندہ قمرکندی اوجندہ بولنہ پس مرکز تدویر قمر ہر دور وسطیسندہ ایکی دفعہ اوجنہ صعود ایدوب ایکی کرہ حضیضنہ نزول ایدہ ذلک تقدیر العزیز العلیم زہی صانع ملیم جل جلالہ العظیم وعم نوالہ الکریم اما قمرک اوج وحضیضی مائیلہ ورأس وذنب عقدہ لری ممثیلہ متحرک اولدقلرینک علتنک اوجاوجوزہرک سائر کبی فلک بروجدن مواضعی متعین دکلدر بلکہ حرکت مائل وممثل ایلہ سیارہ وادوار

نوع سادس

نیر اصغرک طبیعت وصفاتن ومقدار جرمن وبعد فلکن بلمدرای عزیز معلوم اولسونکہ اہل نجوم اتفاق اوزرہ دیمشلردرکہ بو کوکب قمرک طبیعتی اعتدال اوزرہ بارد ورطب اولوب مؤنث ولیلی بولنمشدر وسعد متوسط نامیلہ تسمیہ اولنمشدر وبو قمرک اوصافی ضعف وعجز وعمی وجہل وبہات وعجلہ ونسیمہ واخبار ودلائل وحرکت وصوت بولنمشدر وقمر طالع بولندیغی نطفہ لرده اوصاف مذکورہ یی مشاهده اولنمشدر وقمر حاکم یوم اثنین ولیلہ جمعہ بولنمشدر

باری تعالی یه نیجه یوز بیک کره حمد و ثنالر اولسونکه بزلره لطف و عنایت ایدوب آفتاب عالمتابی سیاره سائره
وسطنده وضع ایتمشدر که روی زمینه اعتدال اوزره جانبخش اولمشدر اگر شمس مبرز تاثیر ایله فلک قمره اولسه ایدی
شدت حرارتدن روی زمین محترق اولوردی و اگر فلک برجه اولسه ایدی شدت برودتدن طبایع فاسد اولوردی پس
کواکب سبعه سیاره میانده سلطان جهان و سیاره سائره اکا جنود و اعوان اولمشدر که قمر وزیر و عطارد کاتب و زهره سازنده
و زحل سرعسکر و مشتری قاضی و زحل خزینه دار امثالی کلمشدر و امّا مجره که اکا بورج صمان اوغرییسی و کعبه یولی دیرلر و عرب
اکا سرج السما و ام النجوم و عجم کهکشان دیرلر بونک حقیقتی فلک برجه بیان اولنان قدر سادسک حدا صغر اولنه
کواکب ثوابتدر که بری برینه قریب اولدقلرندن بری بری طمس ایدوب سحاب ابیض کبی کورنمشدر لکن جرم مذکوره نک کیجه اولنده
برباشی جنوبده و برباشی شمالده بولنوب نصف لیلده رأس جنوبیسی غربه و شمالیسی شرقه و اوچ آخر لیلده رأس غربیسی شمالی
و شرقیسی جنوبی اولوب برج نسبتله بحری دور ایتمسنک حقیقتنده عقول فحول متحیر قالمشدر اگرچه بیانده قیل و قال
اولنشدر والله اعلم بحقایق مافی ملکه و امّا کواکب سبعه سیاره نک روی زمینده بحسب الافاق ساعت نسبتله اولان
تفاوتلرینی ساعاتن بوتارنجک اقدم تعیین و بیان ایلدیکمز منظومه تورکیه بو مقامه مناسب کورلوب یازلمشدر منظومه

خدایه شکر کیم خلق ایتدی بو نجه انجم و افلاک
و بعده حقی دیر عالم فلک سترن عیان ایتدم
ایکی عالمده بر بلدم مؤثر ذات مولایی
اگر بلمک دیلرسن اولدیغن ساعت نه ساعتدر
یدی کیجه یدی کون کون با تورب طوغدیغی آن ایچره

صلات اول دوستنه اولسونکه شانند دیمش لولاک
او تورزیت ایچره نحس و سعد ساعاتی بیان ایتدم
ولی ربط ایلمش اسبابه هم ادنایی هم اعلایی
نه کوکب حکم ایدر اولدم نحوست یا سعادتله
یدی سیاره دن بول قنغی حاکمدر زمان ایچره
اوشب اول روزک اول ساعتنده هم اودر حاکم

اولما اوقات جانك ضايع | كرحقيقتله اولورسن سامع

واما دوائر مرسومه نك بيانى بودركه افلاك سيارهنك تخلرندا
قطعه لرد وريله رسم اولنان دوائردن برسيسى اول دائره دركه
مركز شمسك حركتندن فلك خارج المركزك محيطى
وزرنده مرتسمدر ومراكز تداويرك حركاتندن افلاك
حاملك محيطلرى اوزرنده رسم اولنان دوائردر وبودوائر
مذكوره قتى فلكده مرتسم ايسه اول فلكك اسميله تسميه
اولنمشدر مثلا مركز شمسك حركتندن فلك خارج المركزى
اوزرنده رسم اولنان دائره يه فلك خارج المركز دينلور
وسائرلرى بوكا قياس اولنور وافلاك حامله نامياه ملقب اولان
دوائر خمسه وفلك مائل قمرك منطقه سى هوالتى دائره عالمى
قاطع فرض اولنلر افلاك ممثله نك وفلك بروجك وفلك اعظمك
سطوحنده حادث اولان دوائر فلك بروجدك مائل اولدقلرى
دائره افلاك مائله دينلر وبودوائر مرتسم اولديغى افلاك
مرقومه بالاده بيان اولندىغى اوزره قطب عالمدن وقطب
البروجدن غيرى اقطاب اوزرنده حركت ايلدكلرندن
عبارت اولمق مرسومه دخى فلك بروجدن مائلدرلر

ى غير معلوم اولسوكه اهل
ورندركه فلك اعظم وفلك ثوابت
ور فلكلريدر وبوبيكرمى دورت
له هر بر فلك بشقه بشقه برر دورن صدا
دوران ايدرلر وافلاك كل
ع وتماشا ايدوب
ر وافلاك كل اصوات
ع مقامات اعتبار يله
ون بنجه بيك كونه
جانفزا بنجه درد

وقلم ایسه میان صابعده مجبور و مسخر در بو قریحه اول منجم مثالیدر که جمیع تصرفات موری نوابه اسنا
ایتمشدر بلمزکه کندی دخی بلیوب خطایه کتمشدر زیراکه کواکب ملائکه نك یدنده مجبور و مضطر در
وملائکه حق تعالی نك امرینه مطیع و مسخر در وجمله سی آنك ارادت وقدرتیله ساکن و متحرکدر اما
اویچاره طبیعیکه تصرفی طبایعه اسناد ایلمشدر اول سوزی کرچك سویلمشدر زیراکه طبایعك
تصرفنده مدخلی واردر اکر مدخلی اولسه ایدی علم طب باطل اولوب علاج امراض متروك وعاطل
اولوردی حال بوکیم علم ابدان مشروعدر که آنکله مداوز پس اول طبیعینك خطاسی آنجق بودر که
نظر ضعیف ایدر اخر لنك مثالی اول منزله یا تمشدر آنی بلمشدر که طبایع دخی حق تعالینك ید
قدرتنده در وتصرفلری آنك تاثیریله در واما اویچاره منجم دیمشدر که شمس بر کوکبدر که عالمده حرارت
آنکله در وضیا آنکله در اکر شمس اولسه ایدی نبات وحیوان بولنمازدی ولیل ونهار فرق اولنمازدی و
قمر کوکبدر که لذات اثمار آنکله در اکر قمر اولسه ایدی ریاحین واثمار ده روایح طیبه والوان
غریبه ولذات عجیبه بولنمازدی وهفته وماه وسال فرق اولنمازدی وشمس کرم وخشکدر
وقمر سرد ویاردر پس کواکب بوکیفیات ایله عالمده متصرف در ومنجم بو
سوزلرنده صادق در آنجق اندن کاذبدر که جمیع اموری نجومه اسناد ایتمشدر
ونجوم ایسه اذن حق ایله تصرفانه یتمشدر آنی ادراك ایتمشدر که جمیع اشیاده متصرف
ومؤثر آنجق حق تعالیدر وبو منجملة طبیعینك اختلافلری اولیکی اعمی یه بکزر که بری
فیلك خورطومن وبری ایاغن طوتمشدر بری دیر که فیل براولوق کبی دسنه در اوبری
دیر که فیل بر دیرك مثالی دسنه در هر بری کندی تشبث ایلدیکی عضوك وصفنده

الشمس في الحضيض
الشمس مقابلة قطر المنطقة

صورة اقامت واستقامت خمسة المتحيرة
قطاع اول
قطاع ثانی
قوس بطوء کوکب
مقام اول
مقام ثانی
قوس بطوء کوکب
درجة تدویر
مرکز کوکب

حمل
ثور
جوزا
سرطان
اسد
سنبله
میزان
عقرب
قوس
جدی
دلو
حوت

حمل	ثور	جوزا	سرطان	اسد	سنبله	ميزان
ثور	جوزا	سرطان	اسد	سنبله	ميزان	عقرب
جوزا	سرطان	اسد	سنبله	ميزان	عقرب	قوس
سرطان	اسد	سنبله	ميزان	عقرب	قوس	جدي
اسد	سنبله	ميزان	عقرب	قوس	جدي	دلو
سنبله	ميزان	عقرب	قوس	جدي	دلو	حوت
ميزان	عقرب	قوس	جدي	دلو	حوت	حمل
عقرب	قوس	جدي	دلو	حوت	حمل	ثور
قوس	جدي	دلو	حوت	حمل	ثور	جوزا
جدي	دلو	حوت	حمل	ثور	جوزا	سرطان
دلو	حوت	حمل	ثور	جوزا	سرطان	اسد
حوت	حمل	ثور	جوزا	سرطان	اسد	سنبله

برینه انقلاب وامتزاج ندیرند مرکبات نکون وفساد عارض اولدیغیچون بونلره ارکان دیرلر پس بو عناصر وارکان اربعه فلک
قمرک جوفنده یعنی سطح مقعری زیرنده بالاده بیان اولنان ترتیب اوزره بری برینک دروننده هر بری کندی حیزینده قرار
ایتمشدر وجمله سنک لطف واعلاسی عنصر نار در کرهٔ ایکی سطح متوازی برابر محاط برجسم بسیط وجوهر کریدر وسطح
محدبی فلک قمرک سطح مقعریه وسطح مقعری کرهٔ هوانک سطح محدبنه مماسدر پس کرهٔ نارک حیزی فلک قمرک تحتنده
وکرهٔ هوانک فوقنده در وکندیسی عملوی مطلق ولطیف وخالص وسائر عناصر مثالی بی رنک وبی لون وجمله سی غالب
بر عنصر در کهٔ آنی بصر ادراک ایده مز وشعاع شمس انعکاسی حرارتیله ارض ومادن هر نه قدر اد خنهٔ عنیفه وابخرهٔ غلیظه
صعود ایدرسه آکا واصل اولور سه جمله سن یاقوب نار خالص ایدر واکر کرهٔ نار بزوم عندنده اولان آتش کبی لمعان ومضی اولسه ایدی
عالم افلاکی ونجومی سیر ایتمکدن ابصار مزی منع ایدردی وبو عنصرک طبیعتی کندی مکانده سکون وقرار ایکن فلک قمرک حرکت یومیه سنه
تبعیتله آنی تشییع ایدوب مرکز عالم اولنده شرقدن غربه کیدر وجمیع اجزاسی بر حیزده برقرار اوزره ابدالدهری دورایدر

نوع ثانی

عنصر نارک طبیعت وقابلیتی وبعد وجرم من بلدرای عیسر معلوم اولسونکه اهل هیئت دیمشلردر که عنصر نارک طبیعت
نوعیه سی حار ویابس اولوب عملوی مطلق بولندیغندن سائر عناصره مخالفدر وخرق والتیامی قبول ایتمکله کون وفسادی
اولمغه ومحتمل صور تلر بولمغه قابلدر دنه کیم بالاده بیان اولندیغی اوزره کندی حیزندن نزول ایدن اجزاسی اخوانه تبدل
ایدوب منقلب اولمسی ظاهردر واصحاب ارصاد وارباب هندسه وحسابک اتفاق اوزره دیمشلردر که کرهٔ نارک سطح محدبنک
وجه ارضدن مسافهٔ بعدی تقریبا قرق بیک وطقوز یوز یکرمی آلتی فرسخ کیلو اولنمشدر وکرهٔ مرقومه نک سطح مقعرینک وجه
وجه ارضدن مسافهٔ بعدی تقریبا اون بشبیک ویکرمی آلتی فرسخ بولنمشدر وکرهٔ مرقومه نک
تخن وعمقی تقریبا یکرمی آلتی بیک وطقوز یوز فرسخ قیاس قیلنمشدر وبرهان ایله بلنمشدر

روی زمین ضیا النور که نیازك بونلردر ومشهوردرکه حضرت عیسی علیه السلام بجوق عسکره سماده قطب
شمالی سمنده برنار مشتعل ومضطرب ظهور ایدوب برسنه تمام قالمشدی وآنك ظلمتی وجه ارضی برمرتبه احاطه ایتمشدیکیم
نهارك طقوز ساعتنده عسکره کسنه برنسنه کورمزایمش وجو سماد دن رمادامثالی اجزانزول ایتدکدن اونارك تحتنده
ناس طوره مزایمش نعوذ بالله من غضب الله واکر طبقهٔ ناره واصل اولان دخان کثیف وغلیظ اولوب طرف
اسفلی ارضه متصل بولندیسه مثلا منطقی اولان شمعه نك دخانیله فوقنده بولنان شمعه نك شعله سی نزول
ایدوب اول شمعه منطقی یه شعله ویرد یکی کبی عنصر نار دخنی اول دخانده مشتعل اولوب آنکله ارضه نازل اولورکن
اکا حریق ویررچونکه جمیع کائنات جو سماعناصر اربعه دن مزاجسز حاصل اولوز پس آنکجون بوسذکورات اول
عناصر دن مزاج ایله ترکیب بدن موالید ثلثه کبی برزمان ثابت اولمیوب همان اول آنده فساده واروب محو اولورلر
باصورتن حفظدنك عاجز قالوب صورتلر خرابه کیدرلر وکیفیات خرابه ایردلر

نوع ثالث

کره هوانك طبقهٔ وسطاسنك جرمی مقدارنك واوصاف واطوارنك وآنده تکون ایدن بعض کائنات جو سمانی بیانده

ای عزیز معلوم اولسونکه اهل حکمت واهل هیئت دیمشلردرکه کره هوانك طبقهٔ وسطاسی طبقهٔ ناره نسبتله طبقهٔ
ثالثه در واول کندی حیز نده ساکنه در وبو طبقه نك تخن وعمقی تقریبا بشیوك واون فرسخ مسافه در وبو
طبقه یه عنصر نارك حرارتی تاثیری نزول ایتمیوب شمس منیرك وجه ارضدن منعکس اولان شعاعی حرارتنك تاثیری
دخی بوکا صعود ایتمدیکندن بوهوا بحره مائیه ایله ممتزج اولوب آنلردن بغایت کیفیت برودت کسب ایتمشدر آنکجون
طبقهٔ اوم یریه نایله شهرته یتمشدر وبو طبقه منشاء سحاب ومطر وثلج وبرد یعنی طولو وبعد وبرق وصاعقه

انکجون بوطبقه یه کرة النسیم دیرلر وابخره وادخنه ایله ممتزج اولدیغندن بوکا کرة البخار والدخان دیرلر وبوطبقه نک
هواسی کثیفا ولمقله ضیای شمس آنجق بوندن مظاهر در وظل ارض آنجق بوندن سائر ودائر در آنکجون بوکا کرة اللیل
والنهار دینلمشدر وبوکره نک لونیدرکه سما ارزق کورنمشدر زیراکه جمهور حکما عندنده بوطبقه نک فوقنده بولیل
ونهار اولماز وشمس وبجومک ضیا وانواری آنده کره قلیل جرم کثیف نک غیری اجرام لطیفه دن انعکاس ایله ظهور
بولماز لکن نهارا فلاک پرنور پاکدرکه نه شرقیدر وغربیدر بلکه هنالک صباح ولامساء یهدی الله لنوره
من یشاء وبوطبقه نک پرنوزنک ارتفاعی بیان اولنان ثخنی مقداریدرکه اون التی فرسخدن زیاده جه در

نوع ثانی

کرة هوا نک طبقهٔ سفلاسنده حادث اولان ریاح مختلفه یی وجهات جهانی بلدرای عیسر معلوم اولسون اهل
حکمت دیشلردرکه حدوث ریاح مختلفه فقط بحر عنصر هوا نک جهانه حرکت وتموجیله اولوز نته کیم وجه بحر عنصر
مائک تموجی جزوئی برجزوئی جهتلره تدافعی وجود بولوز وعنصر هوا ایله عنصر ماء بحران ساکنانی ایکن حرکات اجزای هوا
خفیفا ولمشدر وحرکات اجزاء مائقلت بولمشدر اما حدوث ریاحک برسببی بودرکه شمس تاثیرنک یا غیریدن
حاصل اولان دخنه یردن صعود ایدوب طبقهٔ باردیه وصول بولدقده اکر آنلرک حرارتی منکسر اولدیسه قصد
نزوله تحرک ایدوب آندن بحر هوا دخنی تموج ایدر پس ریح اولور واکر حرارتلری اوزره قالدیلرسه کرهٔ ناره صعود
ایدرلر ونار ایسه اول دخنه نک مادهٔ ارضیه سن یاقوب قالان مادهٔ هوائیه سن حرکت دوریهٔ مذکوره سیله
سمتا سفله رتاید زپس اول حرکت نزولیه ایله هوا تموج ایدوب ریح اولور وبرسببی دخنی بودرکه طبقهٔ زمهریریه ده
سحاب ثقیل اولوب جهت فوقدنک سمتا سفله مندفع اولدقده حرکت نزولیه سیله سحونت بولوب هوایه منقلب
اولور کذلک ریح متحرک اولور واندفاع مذکوره ایله هوا تموج ایدوب ریح اولور وبرسببی دخنی بودرکه سما نک

واما رياح سبيله بولنان تغيرات هوا مجرى بدر كه رياح شماليه بارد ويابسدر اما برودتى جبال بارده دن مرور
ايدوب بزه كلديكندن واما يوسنى شعاع شمس اول جابنده ضعيف اولوب آنده تحلل بخار قليل اولديغندن
ورياح شرقيه حرارت وبرودتده معتدلدر لكن جبال وبراريدن عبور ايتديكندن بر مقدار يابسدر ورياح غربيه
رطبدر معتدلدر لكن دريالردن كيچوب كلديكندن بر مقدار رطبدر ورياح جنوبيه بلادك اكثرنده حار ورطبدر
اما حرارتى قرب شمس ايله متسخن اولان جهتدك بزلره كلديكندن ورياح طوبتى آندندر كه بحار جنوبيه حرارت
شمس ايله متعفن اولوب شمس حرارتى قوتيله اول بحاردن بخارلر جقاردقدن صوكره اول رياحه قرشدقدن صوكره آنكون رياح
جنوبيه جمله رخاوت ويرر واما سا يعنى هلاك يللرى بالاده بيان اولندبغى اوزره ياغاتيله حار اولان صحرالردن
كيچوب كلن رياحدر يا خود طبقهٔ دخانيه ده نار امثالى تحلل متراظم بارايدن ادخنه نك بقيهٔ ثقيله سدر نزول
ايدوب مختلط رياحدر كه هرنه جهتدن حركت ايلسون تصادف ايتدكلرى ابدانى ساعتنده ياقوب سيم سياه ايدوب هلاك
ايدرلر پس احكام مذكوره بى دخى سا يللرى بتديل وتحويل ايدرلر وجميع رياح شديده نك مبدأ موادى كرچه رياح
ضعيفه كبى اسفلدندر لكن مبدأ حركاتى وهبوب وعصوفى جهت فوقدندر واما تراب سبيله اولان تغيرهوا كه
آندن احكام بلاد مختلف اولور اول اختلافك علتى بودركه بلادك بعضيسى طينى در وبعضيسى صخريدر وبعضيسى
رمليدر وبعضيسى حمائى در وبعضيسى معدنيدر پس بونلرك جمله سى مائى تغيرايتدكلرى كبى هوايى دخى تبديل و
تغيرايدرلر وتاثير حق ايله تصرفات ايدرلر زيرا كه جميع ذرات كائنات آنكله وجوده كلوب ايدرلر وهرنه ايدرايسه آنك ارادتى وتقديرى ايله در

نوع سابع

بزى احاطه ايدن هوايه عارض اولان ضدتجراى طبيعى بولنان تغيراتى بلادرداى عزيز معلوم اولسونكه اهل حكمت
ديمشلردركه مجراى طبيعى يه مضاد اولان تغيرات ردية هوايه ميا جوهر هوا ده اولان استحاله دندر وبا كيفيات هوا

منعکس او لغه باشلر وسیحا بن سینا شفا سنده یازمشدر کذلک ایله ماورداره سنده برجبل عال اوزرنده ایدم وسما
منکشف ایدی وصحرا ایله مابینده وسط جبلده سحاب وار ایدی وهوا رطب ایدی وشمس نصف نهاردن ایدی بن اول سحاب
مظلمه نظر ایدنجه قوس قزح الوانده بر دائره تامه کوردم وبن او اجبلک تنزل ایلدکجه اول دائره تصغر ایلردی تاکیم بن
اول سحابه واصل اولدقده اولدخی مضمحل اولدی وبو قوس قزح اختلاف الوانی ضوء شمس الوان مختلفه غمامدن ایله
اختلاط ایلدندر زیرا که ناحیه علیاسی شمسه قریب اولدیغندن اشراقی غالبا اولوب احمر زعفرانی کورینور وناحیه سفلاسی
شمسدن بعید اولدیغیچون اشراقی مغلوبا اولوب احمر خمری کورینور وایکی لونک مابینی ایکیسندن ترکیب ایدن اخضر جمنی کورینور
وبالجمله قلعه حیزانده فصل خریف زمانده قزح کامل ایکن آنده افقه متصل بیاض اولدن الوانده قوس قزح ظاهر ونمایان اولمشدر

وصورتی بودر

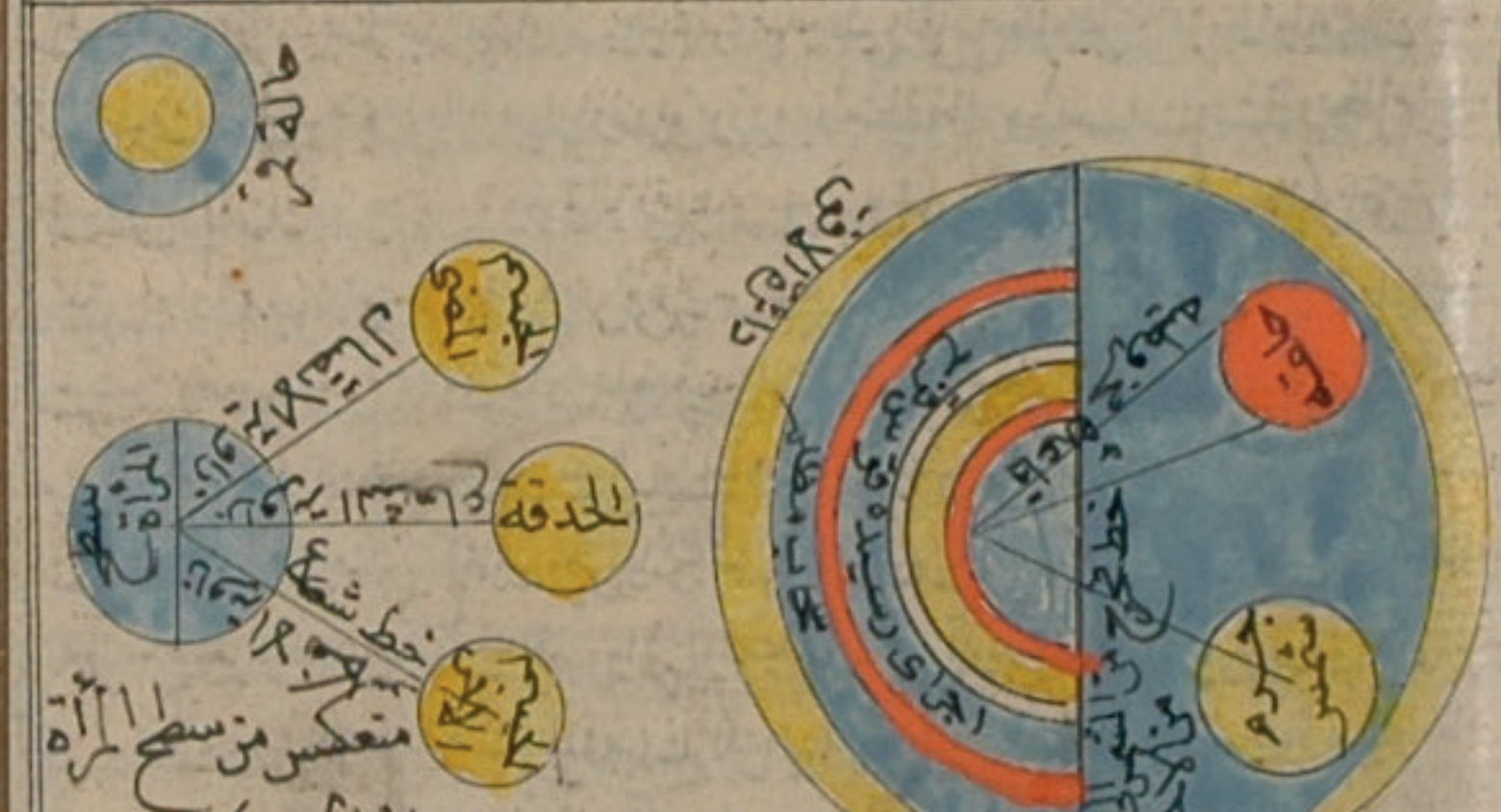

نهار دن ابتدا ایتمکی اصطلاح ایتمشلردر زیراکه فلک بر وجدک بر قوس اولان اختلاف مطالع ومغارب افاق حسبیله
مساکندچوق واقع اولور امادائره نصف نهار حسبیله اختلاف قوس فلک بروج عرض مساویدر
زیراکه دائره نصف نهار جمیع مساکنده خط استوا افاقنک بر یسی اولدیغیچون آنک افقی مقامنده قائم اولور وبرکک بر
یجه نک زمانی حرکت کلک بر دوره سی اوزره نه شمس منیرک اول مدنده فلک بر وجدک حرکت غربیه سیله سیر ایتدیکی
مطالع مقداری زائدا اولور ونهارک زمانی اهل حساب عندنده طلوع شمسدن غروبنه وارنجیه دکدر واهل شرع قنده
نهار شرعی طلوع فجر ثانیدن غروب شمسه دکدر پس لیلک زمانی یکی مذهبه نسبتله خفی دکلدر اما اهل حساب کندی
لیل ونهارنک هر بری ساعات معتدله یه وساعات زمانیه یه تقسیم ایتمشلردر اما ساعات معتدله نک مقدارلری ابدا متساوی اولیدن
بولره ساعات مستویه دخی دیرلر وبو ساعات معتدله نک هر بری حرکت کلک اون بش درجه دور ایتمه سنک مقداریدر واما ساعات
زمانیه نک مقدارلری ایام ولیالینک مقدارلری اختلافیله مختلف اولدیغندن بولره ساعات معوجه دخی دیرلر پس بو ساعات زمانیه
نهارک یا لیلک ابدا اون ایکی جزئیدن برجزئیدر زیراکه نهار لیلدن طول اولورسه ساعات نهار ساعات لیلک اطول اولور واکر
نهار لیلدن قصر اولورسه ساعات نهار ساعات لیلدن اقصر اولور پس بوندن معلوم اولدیکه طول وقصر نهار ایله اعداد ساعات
معتدله مختلف اولور وزمان واجزاسی مختلف اولماز زیراکه اجزاسی دائما اون بش درجه در وطول وقصر نهار حسبیله
ازمان ساعات زمانیه مختلف اولور واعداد مختلف اولماز که دائما اون ایکیدر واهل حساب احکام نجومده ساعات زمانیه اعتبار ایدرلر سائر حسابلرنده
ساعات معتدله اعتبار ایتمشلردر وساعات مستویه ایله ساعات معوجه نک اعداد واجزاسی لیل ونهار استواسنده متساوی اولور سبحان مقلب اللیل والنهار و

نوع رابع

الساعات والازمان

سنه شمسیه حقیقیه یی وشهور بروجیه نجومیه یی واسماء شهور رومیه یی بلدرای عیز معلوم اولسونکه اهل هیئت
واهل نجوم اتفاق ایله دیمشلردرکه سنه شمسیه حقیقیه مدتی فلک بر وجدک بر نقطه مفروضه سندن قرص شمس کندی

چو یکری سکز حرف اولدقده هر بیل
اهج زد بودی اوسکز حرف اولور کیم
چو هجرت سالی بیک یوز التمش وبش
بوسال بچره چوق آذر غره بولدی
چون التمش آلتی اولور سال هجرت
بونر تبا اوزره حاکلر کیدر کیم
ولکن حاکم روم احرفی چون
بوسالك اشهری ایلر تحول
مطابق کلسه آذر له محرم
چو غره نامه لر نظم ایندی حقی

اجد جمیده رومه حاکم اولدی
ایکی حاکم ایکی دال اولور البته
اهج زد بودك اولش دوری دائم
بوسال هجریله دوراید یکیچون
او توز اوچ بیلده برسالدر تداخل
بو هجرت سالنی بر طرح ایت اولدم
شهور دهریله بیل صنع حقی

بیت اوّل

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢

بیت ثانی

اولور سه ده همان جمله زیاده — دوکانی بوله کور ویران دکانده
١ ٣ ٥ ٧ — ٤ ٦ ٢ ٤

| | | |

تقبله مضاف والمغله اخوانه مخالفدر وكوك وقتا ايله صورتلر بولمغه قابلدر وكندى حيزنك چقدقده اخوانه
استحاله ايله متبدل در وحيزنده ايكن بيله عناصره منقلبدر وكندى طبيعتيله حيزنده ساكن ايكن بيچه حركات مختلفه
نسريه ايله متحركدر وبوكره مانك سطح محدبى تموجيله مضمرين اولوب نوقنده بولنان كره هوانك سطح مقعر متحركنه
تماس ايتمشدر وسطح مقعرى قعرنده اولان ارضك سطح مضمرينه مماس اولديغنك اول وهلهده جالك تصادفيسى
حسبيله سطح مائنى مضمرسدر وبوكره مانك حيز طبيعيسى تحت الهوا وفوق التراب اولوب كره ارضى جميع جهتدن
ستر ايدوكى جوفنه الوب صحيح الاستداره اولمق مقتضاى طبيعتدن ايكن ستر ايتميوب ارضك بعض يرلرى مكشوف
قالديغنك حكمتنده بعض اهل هيئت عنايت حقه نسبت ايدوب حيوانات بريه نك خصوصا انسانلرك عنك خلقتنه
ودروى زمينده هوادن تنفس ايله بقاى نسل وتعيشنه ارادت عليه الهيه تعلق ايتمشدر كه ظاهرده برسببى معلوم
دكل ايسه دخى واكثرى تسليم اولوب ديمشلردر كه بو عالم اسبابده هرشيئ طريق اسباب ايله وجوده كلمك عادت
الهيه در پس ماء بحر كره زمينى كليتله ستر ايتمديكنك سببى بودر كه آفتاب عالمتاب فلك خارج المركزى حسبيله اوج
وحضيضى اولمغله وحالا حضيضى بروج جنوبيه دن جدى اوائلنده بولنمغله شمس منير كندى سير يله سنه ده
بركره حضيضنه نزول ايلدكجه مركز ارضه قرب اولوب حرارتى تأثير ايدر زيادة چونكه آفتاب عالمتاب اولبروج جنوبيه
حضيضنه اولدقجه ارضه قرب اولوب بروج شماليه ده اوجنده بولندقجه ارضدن بعد كمشدر پس حضيضنه
كلدكجه حرارتى شدتى بوعنصر مائى تسخين ايدر حركته كتورور ارضك اول سمتنه جذب ايتمشدر زيراكه ماء قليل
برمحل كبيرك بركناريده غليان ايلسه البته اول صو اطراف محلك اول محله وارور سائر اطرافى صودن خالى قالور
منكشف اولور كذلك ماء بحر جنوب سمتنده شمسك شدت حرارتنك حركت واضطرابيله كلوب مياه بحار اقطار سائره دن
اول جانبه منجذب اولوب ارضك شمال سمتنك منكشف برلرقالمش ديمشلردر لكن عند التحقيق سبب حرارت و

اسود شرقدك غربه طولانی بیضه شكلنده بحر محیط زدن وسع واعمق بر دریادر كه جهت شمالنده بلاد آق كرمان وكفه
وآراق وآبازه در ومشرقنده فاش وكرجستان قلعه لری وریزه در وجنوبنده ایالت طرابزون وكره سین وسینوب
وارکلیدر ومغربنده استانبول وقره خرمن ومرمره طونه در وبوغاز دریانك وسطنده اطه لری بوقدر وغایت عمیق
اولان یرلری پك جوز قولاچ چوقدر وشرقدك غربه كیدك كشتیلری سهل المسلكدر ومغربدك شرقه كلن سفینه لری
كثیر المهلكدر وبو بحرك دوری تقریبا بشبیك میلدر وطولی تقریبا بیك بشیوز میلدر وعرضی جنوبدك شماله
یعنی سینوبدك كفه یه تقریبا یدیبوز میلدر ومسافهٔ طولی شرقدك غربه قرق بش كونلك یولدر

نوع ثالث

بحارك انواع حركاتن بلدیرای عزیز معلوم اولسونكه اهل حكمت واهل هیئت اتفاق ایله دیمشلردركه عنصر ما
اولان بحارك حركات مختلفه سی واردر امّا حركت اولی سمت اسفله حركتیدر وبو عنصر ما عنصر ثقیل خاكه مضاف
اولدیغی جهتدن مقتضای طبیعتی ارض كبی جانب مركزه حركتیدر وبو حركت اولی حركت سفلیهٔ طبیعیه در وامّا حركت
ثانیه تحریك ریاح ایله اولان تموّج حركتیدر وامّا حركت ثالثه شرقدن غربه حركتیدر جمله بحر یاریقنده مجرب وثابتدر
بحر محیطك شرقدن غربه جریانی واردر مثلا آق دكزك سبته بوغازندن بحر محیط ایله غربه طوغری یكی دنیایه
برینجی آیده وارر لزوم درت بش آیده آنجق شرقه طوغری كلور لزوم یوقدر قال الطائفه سی بحر محیط ایله یكی دنیادن
كیجوب تحت الارض هندیه كیدرلر كلورلر لكن بحر محیطك حركت شرقیه سن سبر ایتمشلردر وبو حركت آق دكزده هم
تجربه اولنمشدر وبو حركتك سببی فلك اعظمك حركت یومیه سندن بیلنمشدر زیراكه بحر محیطه مخفیجه تاثیر ایدن فلكلر
كبی آلتی دخی وندر بولنمشدر وامّا حركت رابعه شمال جهتدن جنوب سمته حركتیدر بو حركت دخی بحر یاریقده سیله
اثبات اولنمشدر وبو حركتك سببی شمال سمتنده خاكك بر مقدار ارتفاعی بلنمشدر واول سمتدن مینجه انهار عظام واردر

اعتقاد ایچون دکلدر بلکه اول صانع حکیمک عجایب مصنوعاتن وغرایب حکمتلرن عارف اولان جمله کندی وجودنده بولوب
معرفت نفسه فائز اولمغله معرفت حقه واصل اولوب هر مرادی کندی کوکلنده حاصل اولمق ایچوندر

نوع خامس

بحر اهل یزد بحره اولان منافع وفوائدك وکندی درونده بولنان حیوانات بعض اوصافن وایدك بلدرای عزیز
معلوم اولسون که اهل حکمت دیمشلردر که جمله دریالرك صویی آجیدر لکن بو بحر محیطك سواحل شمالیه سنده وسواحل
جنوبیه سنده اولان صولری بچمك مرتبه سنده طاتلیدر وانك سببی بودر که اول ایکی سمتك جبالندك انهار عظیمه و
سیول کثیره مجریان ایدوکی اول سواحللرندن اول ایکی بحره دوکلور واول ایکی ناحیه نك سمت رأسلرنده شمس منیر بعید
اولدیغندن تاثیری قلیل وحرارتی ضعیف اولمشدر واول بحرینك اجزاء لطیفه مائیه سی هوایه منجذب اولیوب صولری
لطافتی اوزره قالمشدر پس بحرین مزبورین ایله سفینه لرکو تودیکی حمل آجی دریالرده کو تودیکی حملك نصفی قدر
آنجق کلور زیراکه ماء مرك جوهری کثیفدر اولدیغندن تحمل سفینه ثقیله ایچون قوت بولور امّا ماء عذبك جوهری لطیف
اولدیغنیچون سفینه ثقیله یه تحمّلی اولیوب غرق اولور وماء عذبك ایچنده سباحت ماء مرك ایچنده سباحتندن آسان کلور
زیراکه اجزای کثیفه بی شوقوبیغندن اجزای لطیفه یی خرق ایله حرکتدن سهل واعتدر آنجق بحر شیرین امواج بحار تلخه نك
اعظمیدر که کاهی قبارتر وکاهی چیکلوب قوریه ایلر ومیاه بحارك مرّ اولسنده فوائد چوقدر اظهری بودر که
کندی کثافت بولوب سلامتله سفینه لرسواحله کیدیلر کله لر وراجعه سی لطیف اولوب درون وبرونده بولنان
مخلوقات آنك عفونتندن هلاك اولیوب سلامت قاله لر زیراکه ماء راکد عذب اولسه طول مکثنده تعفن ایدوب وراجعه سی
مهلك اولور حق تعالی عنایتیله بحاری دخی انشاسنه مسخر ایلمشدر که آنك درونده انواع احجار ولئالی ومرجان ومقناطیس
وعنبری وبنجه منافع وسنکری وانواع لحم طری استخراج اولنور وروی زمینده اولان مخلوقاتك انواعندن زیاده

تعرد دریایه دورتیوز قولاج اسفاندیل ایله ایرمشلردر وچرمانیا وپورتقال ناحیه لرنده بحر محیطك عمقی اکثر یرلرنده
النمش ذراع آنجق کورمشلردر وغایت عمیق اولان یرلرینی یوز ذراعدك ناقص بولمشلردر لکن شمال ناحیه لرنده
بحر محیطك عمقی دورتیوز قولاج قدر المشلردر واما بحر محیط جنوبینك عمقی سودان وجبال قمر وحبش وعرب و
عمان سمتلرنده الی بیك قولاجه یقین درین بولنمشدر وعجم وهند وچین ناحیه لرنده بحر مرقومك عمقی بش بیك
قولاج مقداری بلنمشدر واما بحر محیط شرقینك عمقی چین وشوکم وخطای وتاتارستان ناحیه لرنده بعضی یرلری
بشیوز قولاجدن زیاده وبعضی یرلری آلتیوز قولاجدن زیاده جه بولنمشدر واما بحر شیرین شمالینك عمقی بعضی یرلرنده
اوچیوز قولاج وبعض یرلرنده دورتیوز قولاج امتحان اولنمشدر ویکی دنیا اطرافنده بحر محیطك عمقی تفتیش وتجربه اولنمشدر
شمالی ناحیه لری دورت بش بیك قولاج قدر بولنمشدر وجنوبی سمتلری الی بیدی بیك قولاجدن زیاده کیل اولنمشدر
واما بحر محیطك تحت الارض اولان واسطنده بغایت عمیق اولان یرلری سکز بیك قولاجدن ناقص کیل اولنوب یقین ایله
بلنمشدر که نهایت عمق بحار مقدار ارتفاع اعظم جبال ارض ایکی یوزیدی فرسخ مسافه بولنمشدر شته کیم بحر محیط ایچنده
اولان جبال عالیه نك رؤسی کورنمشدر وآنلره جزایر واطه لر دینلمشدر واما بحر محیطك مسافاتی معتدل روزکار ایله شرقدن
غربه بر کون بر کیجه ده یوز میل قدر مسافه سیر سفینه بولنور که بوکا بر بحری دینلور واون کوندن بیك میل وبر آیده اوچ بیك میل
مقداری مسافه بحر قطع اولنور پس بو منوال اوزره سکز آیده کره زمینی تماما دورایتمك ممکنات دن بلنور زیرا که بحر ایله ارض
بیضه مثالی کره واحده حکمنده فرض اولنوب براهین هندسیه ایله منطقه کره زمین یکرمی دورت بیك میل مسافه قیاس اولنور که

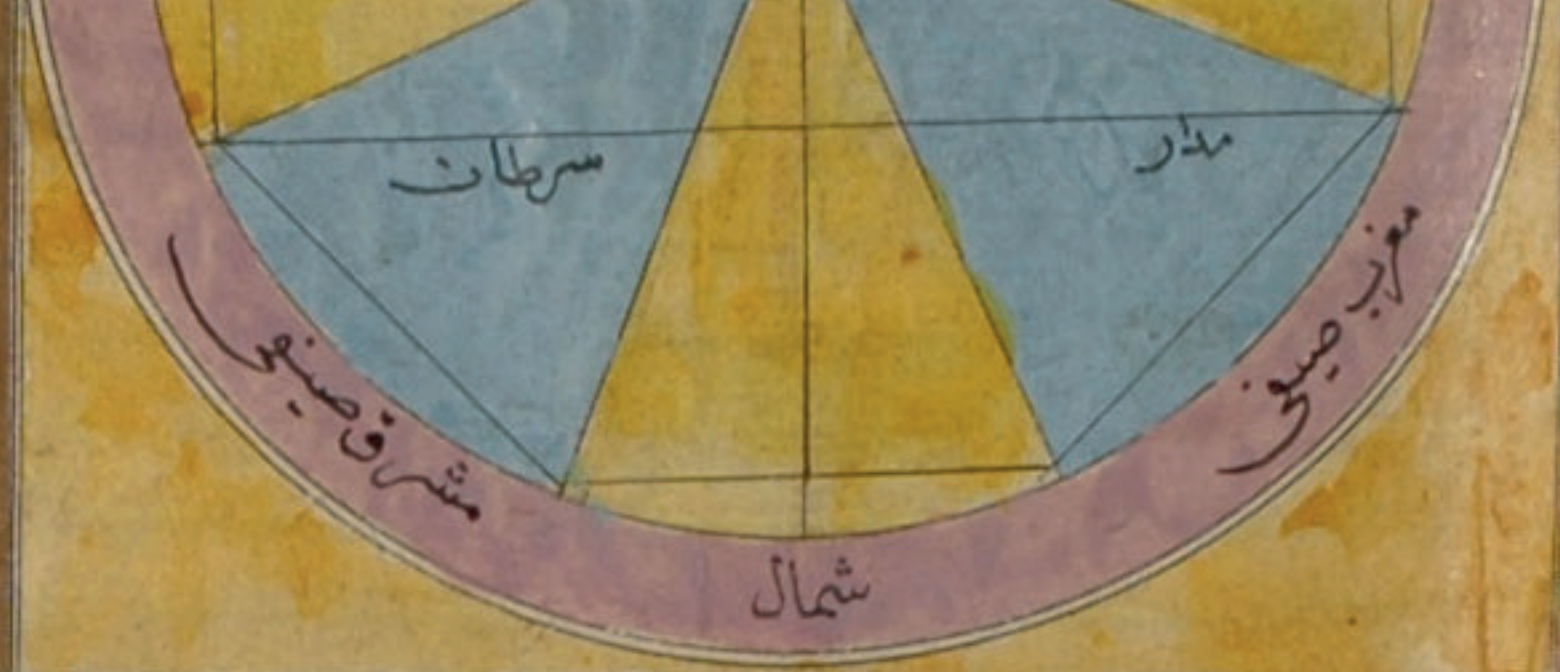
سرطان
مدار
موزب جنوبی
مشرق جنوبی
شمال

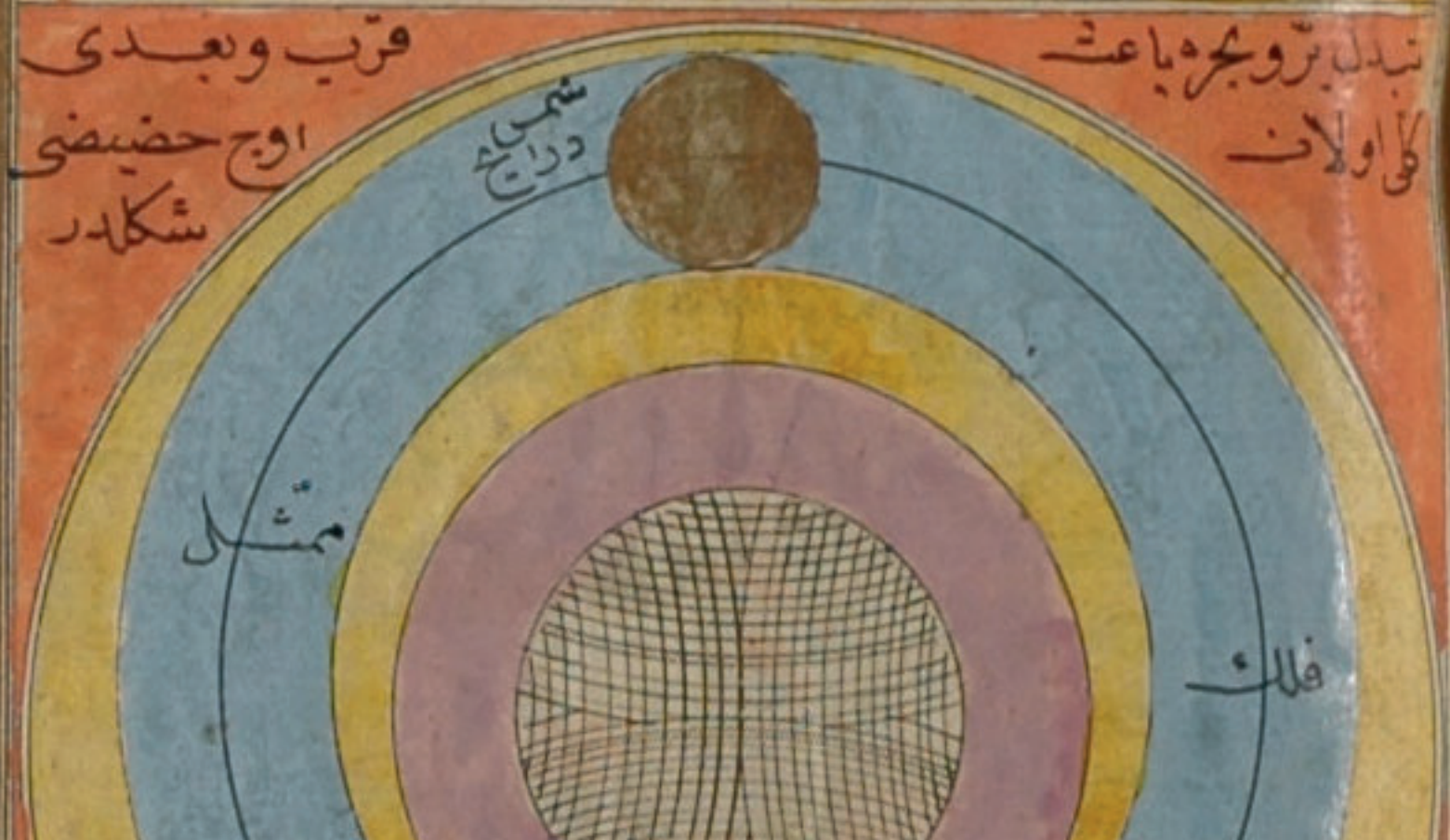
قرب وبعدی
اوج حضیضی
شکلدر
تبدل بر وبحره باعث
کلی اولان
شمس
دراج
ممثل
فلک

بولنان کرهٔ مانك وهوانك سطح مقعرلرینه تماس ایتمشدر وافلاك وعناصر کرهٔ زمینك اطرافنده متحرك اولوب
دوران فلك اول سرعت حرکتیله بوعنصری هرجهتدن وسطه دفع ایدر ساکن طوتمشدر نته کیم بر شیشه ایچنه
بر حجر وضع اولنوب اول شیشه سرعت وقوتله اداره قلنسه اول حجر آنك وسطنده حرکت ایلیوب ساکن اولور
کذلك ارض اوسط فلکده ساکن اولوب برقرار اوزره قرار ایتمشدر اکرچه بعضیلر دیمشدرکه بوکرهٔ ارض شمس
حولنده هم حرکت وضعیه ایله وهم حرکت اینیه ایله دائما متحرك بولنمشدر وافلاك ونجوم ایسه ابدا ساکن وثابته
اولوب آنجق دوران ارض ایله متحرك ودائر ظن اولنمشدر نته کیم راکب سفینهٔ سائره اولان کسنه ساحل بحری متحرك
وسایر کورنمشدر وبونك برمقدار وجه تفصیلی فصل تاسعده هیئت جدیده نامیله بیان اولنه جقدر لکن بو
رأی ضعیف جمهوره مخالف بولنمشدر چونکه بوکتابده احوال عالمی بیانك مرادمز آنجق معرفت صانع جهاندر نفس
امرجهاده کلدر پس عالم نه هیئتده اولورسه اولسون ونه جهتله حرکت قیلرسه فیلسوف جملهسی اول بدیع السموات
والارض حضرتلرینك کمال قدرت وعظمتنه دالدر وبزلره لازم اولان آنجق بو نظر عبرتله کسب وکمال ایدوبو
عنصر ارض اخوانی کبی کون وفسادایله انواع صور تلره بولمغه قابلدر زیراکه کندی حیز تنده ایکن سایر عناصره
تبدل ایدر منقلب اولور وبو عنصر ارضك برودت ویبوستی معا بولنمه لری علت غلظت وتمسك ولمغله طرهٔ
حیوانات مقر وملجاء وبطنی معادن ونباتاتك مبداء ومنشاء بولنمشدر وکری الشکل اولدیغی نیچه دلائل وبراهین ایله
اثبات اولنمشدر وجمیع روی زمینده ایکی بوجق فرسخدن زیاده مرتفع جبل اولمدیغی یقینا بلنمشدر چونکه ارتفاع اعظم
جبالك قطر ارضه نسبتی سبع عرض شعیره نك بر ذراعه نسبتی کبیدر پس بوجبال جمیع ارضك کره اولسنه مانع
دکلدر مثلا برمدور تفاحك اوزرنده جبال ارزك عرضی اولنسه وانصاف جبال آنده طشره بولنسه اول تفاحك
مدور لکنه آنلر ضرر ویرمدیکی کبی جبال دخی ارضك کریتنه ضرر ویرمز اکن کرهٔ زمین زیاده عظیم اولدیغندن

کشف واثبات اینمشلردرکه حکمای قدمانك معلومی اولمیان یرلربولنوب معموری بربعه حصر ایتمکه مجال قالمشدر
زیراکه تاریخ میلادك بیك دورنیوز طقسان ایکی سالنده که تاریخ هجریك طقوز یوز اوچنجی سنه سی ایدی اندایس
ممکندرکه علم ریاضیده ماهر بر مهندس قورسانکه نامنه قولون دیرلردی اول همتلی کشتیبانك تفتیش احوال بحر محیط ایچون
اچ دکزدیش دکزده دوکلیکی سبته بوغازی خارجنده اسپانیا ایماندن اوچ سفینه ده یوز یکرمی آدم ایله یلکنلر آچوب
جانب غربه طوغری صالمشدر وهمیشه مدار سرطانك یکرمی درجه شماله آلمشدر یعنی فرق اوچ درجه عرضی مدارنده
کیدرکن زیراکه ایکی جانبدن حرارت ورودت آلمنه دوشمه دن حذر ایدردی متصل ربع واصطرلاب ایله مسقط شمسی
کوزه دوب بواسلوبله یوزه اوتوز اوچ کون سیر ایتمشدر واول مدت ایچنده بحر محیطك ساحلنده تمام اوجیك سکز
یوز میل مسافه قطع ایله کتمشدر وبنجه دفعه اتباعی ندامتله رجوعه قصد ایتمشدر وسفینه لرده بولنانلرك اکابنجه کره
عذاب بدنی برزی کرداب بلادیه اوغرامشدر وجمله مرزی بوبحرنك پایانی ایچنده کم نام ایتدك دیوب قولون هنرمندی قشله
قوم بندکلرنده آنلر مجواب ایتمشدرکه سیرك خلاصکز انجق علم بحری بلور وآلات فلکیه قوللنور آدم ایله اولور اما
اکربرقل ایدرسنز جمله کزدریاده قالوب هلاك اولوب کیدرسنز دیوکاه وعد وکاه وعید ایله آنلری تسکین ایدردی
نجات بولمك نا امید اولوب بوصیرنده قالمش ایکن ناکاه برجزیره خالیه کورنمشدرکه انهار جاریه واشجار عالیه سی وار ایدی
بن جانلری برمقدار راحت بولوب قولونه تسلیم اولمشلردر وآلتی کون ینه مسقط شمسه طوغری کیدوب آلتنجی جزیره خالیه
دخی بولمشلردر وجمله سندن بیرك اولان جزیره یه اسپانیول تسمیه قلمشلردی آندن کیچوب سکز یوز میل دخی قره یل اوزره
کتمشلردی پس آنده برساحله یتمشلردی وبنجه ایام اول ساحلك طرفنده شمال وجنوب سمتلرینه سیر ایتمشلردی آنك
جزیره اولدیغن بلمشلردی وآنده برقوم کورمشلردیکه بونلرك سیرینه کلوب جمع اولوب ساحله یتمشلردی بونلر ساحله
قربا ولدقده آنلرك جمله سی فرار ایتمشلر ابتدا سفینه لری حوت ظن ایدوب تماشایه کلمشلر بعده بنی آدم اولدقلرن بلشلر

شق وخرق ودفع ایلدکده اول امکان حرکت ایلرکه زلزله زمین اودرود رون ارضده تکون ایلیان ادخنه ورياحك
احکای بخارات زمینك بیان اولنان احکامی کبیدر کاه اولورکه مواد مرقومه بغایت قوتلی اولوب ارضی ایله عنف ایله
شق ایدرکه آندن برعظیم صوت هولناك پیدا اولور وکاه اولورکه طبیعت دهن اوزره ممتزج اولان بخار ودخانك
اشتعالنی اقتضا ایدك حرکت شدیده ایله ارضدك آتش ظاهر اولور واکثر بعضده ظهور ایدر بو آتی تمام احراق
ایدنجیه دك ایام وشهور وسنین ایله منقطع اولمازدیمشلردر والله اعلم بالصواب. فانه هو مسبب الاسباب

فصل سابع

کره ارض اوزرنده تعیین وفرض اولنان دوائر واقطابی وروی زمینك اقسام خمسه انقسامنی اقتضا ایدك
اسبابی وربع مسکونك اقالیم سبعه حقیقیه به تقسیم اولندیغنی واقالیم سبعه نك تحدید ایله هربرنده نیچه ممالك
وجبال وانهار عطا اولنه شکل اناس واندام بولندیغنی واقالیم سبعه نك ماوراسی احوالنی وعرض تسعینیدك
کشف وامتحان قبیلندن بولندیغنی واقالیم سبعه نك هربرینك کندی اطوال نهاریه استعداد واطوال نهاریدك بلدك
ممنی استخراج اولندیغنی واقالیم سبعه ده امزجهٔ بلد ومساکن مختلف بولندیغنی آلتی نوع ایله حکیمانه بیان ایدر نوع
اول کره ارض اوزرنده تعیین وفرض اولنان دوائر واقطابی بلدده رای عین معلوم اولسونکیچون اهل هیئت امر افلاکی
ضبط ایچون کره علم اوزرنده اثبات ایلدکلری دوائر واقطابدن سکز دائره وایکی قطب کره ارض اوزرنده هم تعیین وفرض
ایتمشلردر تاکیم آنلرله امور ارض دخی مضبوط اوله امتا ایکی قطبدن بری قطب شمالیدر وبونك مقابلی قطب جنوبیدر وامتا
سکز دائره نك دوردی عظیمه ودوردی صغیره درودوائر عظامدن اولکیسی دائره استوادر وایکنجیسی دائره بروجدر
واوچنجیسی دائره افقدر ودوردنجیسی دائره نصف نهاردر تته کیم بالاده بیان اولنمشدر ودوائر صغاردن ایکیسی
انقلابلر مدار لریدر وایکیسی قطبا البروج مدار لریدر وبو سکز دائره نك بشی متوازیه دیرکه هر ایکیسی آره سنده بولنان

ماورا سنی تفتیش و امتحان ایله مدار قطب آلتنه دکین کتمشلردر واول سمتلری سکون بولوب سکانی تصور ایتدکلری
انسان و سیر ایتدکلری حیوان امثالی مهمل و ناقص و نادان مشاهده ایتمشلردر و مدار قطب آلتنده بر قومه یتمشلردر که جمله سی
ایت آغزلی و ایت خویلی بری بریله اینلک ایدرلر و ایت کبی تغذیش ایدرلر ایت دیر لکده اولورلر و شدت شنادن اون آی
مدتنده ایت حالی چکوب یرلرده کبر دلرنه آنلرنه دیانت بلورلر و نه صیانت و نه مذهب آکلرلر و نه مشرب و نه صنعت ایدرلر
و نه زینت و نه عبادت بلورلر و نه عادت و نه نظافت بلورلر و نه عفت صورتلری مقتضاسنجه معامله ایدرلر
واول محلده بر جبل عظیم بولنمشدر که ایکی یوزیق فرسخ ارتفاعی اولمشدر و آنک جوفنده معدن ذهب محترق اولوب
اولوب ذروه قله سندن آتش لی دود هوایه صعود ایدر کورنمشدر و جبل مرقومک اطرافنده قتی چوق عیون
حاره تفجر ایدوب انهار عظیمه اولمشدر و منجمد اولان بحر محیط شمالی یه دوکلوب ماء بحر اول شدید الحرارت بولنان
انهار ایله منحل اولوب اعتدال بولمشدر و بحرک اول سواحلی منجمد اولیوب حیتان بحر اول سمته کلوب طوله شدر و اول
ناحیه نک سکانی اول سمکی صید و اکل ایدوب بلاد بعیده اهلنه صاتوب آنکله جلود حیوانات آلوب لبس ایدرلر و
اول محلده علی الدوام ثلج نازل اولمغله اون آی مدتنده انهار حاره مذکوره ایله معتدل اولان کرمابه لرده قالورلر و ایکی
آی مقداری صیف اولورکه کرمابه لردن طشره یه کلورلر و اول ناحیه سکانه کره عالمک نصف جنوبیسی تخ الافق
ابدی الخفا قالوب و نصف شمالیسی فوق الافق ابدی الظهور اولوب بحرکنا فلاک و نجوم آنده رحوی بالمغله اول محلدک
عرض تسعینه وارنجیه دکین اطول نهار هفتنه و ماه تفاوتله آلتی آیه بالغ اولوز برا که شمس اول بیان اولنان حرکت غریبه سیله
ابتدای حمله کلکده عرض تسعین جنوبیده بر درجه قدر یوزندن غروب ایدوب عرض تسعین شمالیده مظلم اولان بر درجه
قدر ارضه طلوع ایدوب آلتی آیده بر دوح شمالیه لی قطع ایدنجه دک قطب جنوبیده بر کجه و قطب شمالیده بر کون اولور
حکمه تبدل ابتدای میزانه واصل و بر دوح جنوبیه ده حاصل اولورا رضک قطب شمالیسی غروب ایدوب نه جنوبیسنده

بدنلر صحت وعافیتدر قاله پس امور بنادهم والزم اودرکه نسیم سحری وباد شمالی درون خانه یه داخل وشعاع شمس ارضنه
واصل وهواسنك صلامی شمس مشرقی ایله محاصل اولهٔ حقاکه نظیف ولطیف وجاری وبارد وعذب انهاری
مبوبیله زائر ومرور یله مجاور اولان نسیم اسحار ایله ندیم ویارا ولوب اشتیاقی ایله استنشاق
اینمك جانه صفا وجسمه شفا وقلبه جلادر واشکال دوائر موعوده
بونلردکه بوفصلك نهایتندهٔ جمع ورسم اولنمق مناسب کورلمشدر

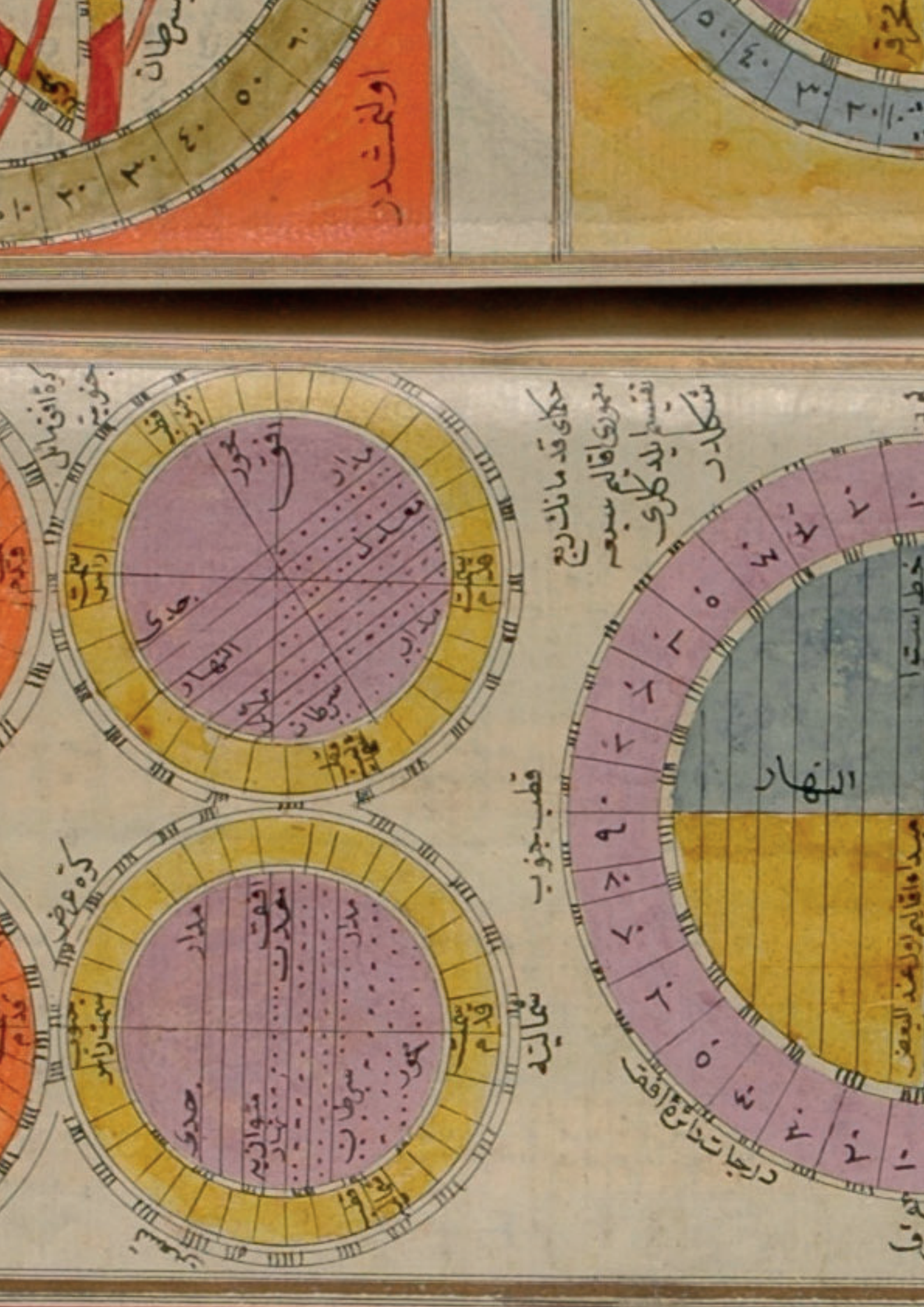
اول سرطان
اول جدی
النهار
معدل
مدار
افق
سمت راس
سمت رأس
قطب جنوب
قطب شمال
کرهٔ افق نما
کرهٔ مائل
کرهٔ عرض نما
درجات طالع افق

وجنوبه سکون دائرهٔ عرض رسم و فرض ایدک بو سئوال مذکوراوزره هر دائره‌ی اوچیوزدرجه یه تقسیم ایتمشلردر پس
نصف نهار ایله درجات طول وخط استوایه متوازی اولان دوائر عرض ایله درجات عرض متبین اولوب هر ایکی دائره
حسابنجی وضع یا ایله اونردرجه مقدار متعین اولمشدر وابتدای عرض اقلیم وعرض بلد خط استوادن ایکی جانبه
اعتبار اولنمشدر بری عرض شمالی وبری عرض جنوبی بولنمشدر وابتدای طول اقلیم وطول بلد اعتبار اولنان محیط
جزائر خالدات دائرهٔ نصف نهار ایله دائرهٔ معدل نهارک نقطهٔ تقاطعندن بلد مفروض دائرهٔ نصف نهار ایله دائر
نهارک نقطهٔ تقاطعی میانده معدلک واقع اولان قوس اول بلدک طولی بلنمشدر وعرض بلد نقطهٔ سمت رأس
معدل آرمسنده اول بلدک نصف نهاری دائره سندک واقع اولان قوسه اطلاق اولنمشدر وبو عرض بلد کوک ج
شمال سمتنده اولان قطب عالمک ارتفاعنه وخلاصه سمتی قطبندن خط استوا طننه مساوی بولنمشدر وبو تعیین
وجهله ارضده واقع اولان بلاد ومواضعک امکنه وجهتلری وبری برلرینه بعد وقرب وجهتله اولان نسبتلری تقر
اما ایکی بلدک بری برینک نه سمتنده بولندقلری ظاهر در مثلا بلد قطیبه مراد ارضروم ک جزائر خالدات طولی یتمش بدی
وخط استوادن عرضی تقریبا قرق درجه درد یتمش اوچ درجه وعرضی اوتوز درجه درد یتمش دکه
ارضروم ک غرب وجنوبی جهتنده وارضروم مصر قاهره نک شرق وشمالی سمتنده بولندیغی بلنور زیرا که طول مصر
ناقص اولدیغندن غربی وعرضی ناقص اولدیغندن جنوبی واقع اولمق لازم کلور وطول ارضروم آندن زیاده بولندیغندن
وعرضی دخی زائد اولدیغندن شمالی بولنمق لازم کلور واما ایکی بلدارده سنده بولنان مسافه قدر بعد اولدیغی بلنمک
قاعده سی بودر که ابتدا نظر اولنور اکر ایکی بلدک عرضی موافق وطولی مغایر ایسه تفاوت مابین الطولین بعد مابین
اولور ارضروم ایله توقات کبی واکر ایکی بلدک طولی موافق وعرضی مغایر بولندیغی صورتده هم تفاوت ما
بعد مابین اولور ارضروم ایله مصر کبی واکر ایکی بلدک هم طولی هم عرضی مختلف اولدیغی صورتده بعد

٦	٩	وسط نهایت
٥	١٧	وسط نهایت
٤	٣٠	وسط نهایت
٢	٤٨	وسط نهایت
٣	١٣	وسط نهایت
٢	٢٤	وسط نهایت
٢	١٧	وسط نهایت
٢	٠	وسط نهایت
١	٤	وسط نهایت
١	٢٩	وسط نهایت
١	١٣	وسط نهایت
٠	١	وسط نهایت
٠	٥٦	وسط نهایت
٠	٤٤	وسط نهایت
٠	٣٦	وسط نهایت
٠	٢٩	وسط نهایت
٠	٢٢	وسط نهایت

نوع ثالث

صورة اخذ ارتفاع
كوكب جدى

ماسر الجامع الكلى
طولها وعرضها بلدان ودوائر سمت
الخمسة

اول بنا الله طوغه برلرند
آخرين صليم ورداغب اولور

هم رعايا سنوتى اولة قاب

الدائرة الهندية

الشمس قبل الزوال

مشرق

جنوب

نصف النهار

دائرة نصف نهار

دائرة نصف نهار
الصيف

دائرة نصف نهار
الشتاء

مرضوع ومحاط آفتاب عالمنا بك بیان اولنان طور وطرزی اوزره ثوابتك هر بریك جرم محدود اولدقلرینه کواکب سیا

جولان ودوران اوزره اولدقلری دلیل ایله بلنمشدر وبو مذهبه کوره هیئت عالمك تخیل ایدیلن وضع اولنان اشکاله دوائر بوفصل خامسه تبد

نوع ثالث

کیفیت جولان ودوران بلدرای عبرت معلوم اولسونکه اهل هیئت دیشلر درکه اولا کره ارض

دائره عظیمه سی اوزرنده حرکتیله غربدن شرقه حرکت ایدر دائره بروجی هر یوم ترتیب اوزره قطع ایده رك تدخی

کبدوز سنه تمامنده اول دائره عظیمه سی تماما بر کره دورایله بلنمشدر وثانیا ارض اول حرکت سنویه سندن ماعدا

غربدن شرقه کندی محوری اوزرنده حرکت وضعیه ایله دور ایدر هر یوم یکری دورت ساعتده بر دوره سنی تمام ایدر

اولنمشدر ولیل ونهارك تبدلی راست ارضیك بو حرکت یومیه سندن بولنمشدر فعلی هذا ارض حرکت یومیه سیله

شرقه حرکتیله بلدیکندن بزه نسبت شمس وجمله کواکب حرکت یومیه ایله شرقدن غربه حرکت ایدر کورنمشدر وارضك

حرکتك ثانی اولدرکه بر کره مجسمه صحیحه الاستدارة بر صحرای مستوی السطحده القا اولنوب مدحرج فرض اولنه

کره مدحرجه اول صحرای مستویك طولامیدانی تماما طی ایدیجه دك کندی محوری اوزره حرکت وضعیه سیله

طولامدك خالی اولدیغی کبی کره ارض دخی کندی دائره عظیمه سندن غربدن شرقه حرکت وسیر ایله فلك بروجك میله

تمامیله قطع ایدیجه دك کندی مرکز جولانده کندی محوری اوزره دونوب مدام طولانر بولنمشدر چونکه ارض شمس

فلك بروجك اره سنده واقع بلنمشدر پس ارض بروجك برنیه محاذاتده ایکن ایلرو جك سفر

بر جه کلوركورنمشدر مثلا ارض حمل ایله شمس اره سنده بولنوب محاذات حمله ایکن البته شمس آنك مقابلی اولان

بولنمشدر کذلك ارض سرطانده اولدقده یعنی محاذات سرطانه کلدکده البته اوحینده شمس مقابل سرطان اولان

نوع سادس

تبارك الله رب العالمين بيت چون يدى اردن مدام حامله در چار زن طفل موالیدهم طوغمه ده در رد
رخی عناصر اربعه که نار و باد و آب و خاکدر بود و رد نك بری بریله امتزاج وازد واجنك حاصل اولان
نامه نك یعنی موالید ثلاثه مرقومه نك اولکیسی جنس معدندر که انواع احجار آندندر و ایکنجیسی جنس
انواع انجارهم آندندر و اوچنجیسی جنس حیواندر که بونوع انسان دخی آندندر و عناصر اربعه ابتدا ادخ
وعصاراتك استحاله و تبدل ایدر لما ادخله لطائف ارضدر که تسخین شمس ایله هوایه صعود ایدر آنکل
واما بخارات لطائف میاه بحار و انهار درکه ینه تسخین شمس ایله هوایه چقوب آنکله ممتزج اولور و بخار رود
غبر نامه تکون ایدر که بالاده بیان اولنان کائنات جو سماددر و اما عصارات میاه ثلوج و امطار درکه باطن ار
اولدقده آنده اجزای ارضیه ایله مختلط اولسیله غلیظ اولور بعده عمق ارضه سرایت ایدك حرارت شمس اول
غلیظه یی محرك تطیخ ایدر. مادهٔ معدن و نبات و حیوان ایدر که بو اوچ مولود آنجق بری بریه نه ترتیب عجیبایله مت
نظام لطیفایله صورت بولشدر تعالی صانعها عما یقول الظالمون. پس بو کائنات ابتدای مراتبی تراب کثیف
نفس ظاهر درکه غایت لطیفدر زیرا که معادنك اولی تراب و مایه و آخری نباته متصلدر و نباتك اولی معدنه
متصلدر و حیواندك اولی نباته و آخری انسانه متصلدر و نفوس انسانیه نك اولی حیوانه و آخری نفوس ملکیهٔ ط
متصلدر و کلی آنده حاصلدر نظم بو کائنات جهان هپ تبدل ایلر ایمدی سماد ارضه دك وذره لر تا
جهان کون و فسادایچره جمله رغبت ایله کمالنی طلب ایلر مریدك جاویدی کمال خاك نبات و کلی حیواندر و کما
انساندر اولدر اصل نویدی کمال آدم اولور هم وصال عشق جمیل که اولدر اصل مرادات و غایت هر امید چو
آندك بخار و غیم مطر مطر که سیل اولور اصلین بولور قرب و بعید چو عشق سیر ایدك اشیایی دورایدر دا
کون و فسادی اولدی بشقه خلق جدیدی اوکیم جهانی بو حکمله سیر ایدر حق ولی اهل دلدر او واسع دل اولدی

نوع رابع

نوع سابع

ایسع اولان حی و قیومك قدرت
م کبیری ودر و نده بولنان عالمك
اهی کانی وصنایع بدایع یزدانی
انی یه بوندك زیاده توغل اولنمیوب
زیراکه قشور وظروف آدم بولنان
م انسان اولان معدنیات ونباتات
لطان بی نشانك درگاه و
فتنه عدم دخول اولنمشدر
ضرت مولی بولنمشدر پس
له مشغول اولمق همان حضور
وندروب نقوش سرایی سیران ایدن
نابله اکا اشارت قیلنمشدر

ن خانه سنك طالبیدر فرد
ك دل وجانه کل ایت عالمی سیران
ره اولدی نقطهٔ خاکه
شره بهایم وانسان